

EROUSMİT

Sinkler Luis

I FƏSİL

Sakit Oqayyanın meşələri və bataqlıqları arasından keçən furqonda, faytonçunun düz arxasında on dörd yaşlı cırıq paltarlı bir qız əyləşmişdi. Onun anasını Mononqaxila yaxınlığında dəfn etmişdilər – gözəl adı olan bir çayın sahilində qəbrin üstünü qızın özü torpaqlamışdı. Atası furqonun döşəməsində qızdırma içində yatırdı, qızın hisli-paslı, cır-cındır geyinmiş bacı-qardaşları onun ətrafında oynayırdılar.

Yolayrıcında, ot basmış yolun düz ortasında qız furqonu dayandırdı və xəstə qırıq-qırıq danışmağa başladı:

– Emmi, yaxşı olardı ki, furqonun ağzını düz Sinsinnatiyə döndərəydin. Ed əmini tapa bilsək, mənəcə, o bizi evinə qəbul edər.

– Heç kim bizi qəbul etmək istəməz, – qız dedi, – nə qədər ki gedə bilirik, irəli gedək. Qərbə doğru! Orada çox şey görəcəyəm!

Qız axşama yemək hazırladı, uşaqları yatırdı və uzun müddət ocağın kənarında oturdu.

Bu qızcığaz Martin Erousmitin ulu nənəsi idi.

2

Həkim Vikersonun kabinetindəki müayinə kreslosunda ayağını ayağının üstünə aşıraraq bir oğlan oturmuşdu və Qryein "Anatomiya"sını oxuyurdu. O, Uinnemak ştatından, Elk-Milzli Martin Erousmit idi.

Elk-Milzdə (o zaman, 1897-ci ilə ildə bu, qırmızı kərpicli və alma qoxulu evlərlə dolu yöndəmsiz bir kənd idi) danışdırlar ki, həkim Vikersonun kiçik cərrahiyyə əməliyyatları apardığı, bəzən diş çıxardığı, əksər

hallarda isə mürgülədiyi qəhvəyi rəngli açma kreslo öz həyatını dəlləxanada başlayıb. Söyləyirdilər ki, vaxtilə onun sahibinə "doktor Vikerson" deyirmişlər, amma illər keçdikcə yavaş-yavaş sadəcə, "dok"a çevrilib; "dok" həm yaşlı, həm də öz açma kreslosundan da tərs idi.

Martin "Nyu-York Hazır Paltarların Hərracı"nda müdir işləyən C.C.Erousmitin oğlu idi. Bu dəliqanlı və tərs oğlan on dörd yaşında "dok"un qeyri-rəsmi və təbii ki, həm də pulsuz assistenti ola bilmişdi: o, şəhər ətrafındakı xəstələrə baş çəkməyə gedərkən "dok"u əvəz edirdi, hərçənd ki, "dok"u nəylə əvəz etmək mümkün olduğunu kimsə izah edə bilməzdi. Martin o qədər hündür olmasa da, boy-buxunlu oğlan idi: saçları, narahat gözləri qara rəngdəydi, dərisi isə ağappaq görünürdü; adama elə gəlirdi ki, bu ziddiyyət onun ehtiraslı dəyişkənliyinə işarə vurur. Hər halda, dördkünc başı və olduqca enli çiyinləri sayəsində qadın kimi zərif görünməkdən xilas olmuşdu. Onda gözəl həyat tərzini keçirən centlmenlərin "həssaslıq" adlandırdıqları iyrənc qorxaqlıq da yox idi. Dinləyərkən başını tez-tez tərpətməsi, sol qaşından hündürdə yerləşən sağ qaşının onun üçün xarakterik olan enerjili və sərbəst ifadə ilə yuxarı dartılması bu oğlanın özünü müdafiə edə bildiyinə işarə idi. Simasında hər şeyi bilmək istəyi kimi elə bir iddia oxunurdu ki, buna görə müəllimlər və məktəb direktoru onu qətiyyənlə sevməzdilər.

Elk-Milzin bir çox sakinləri tək Martin də slavyan-italyan mühacirətinə qədər xalis amerikalı anqlosaks idi – başqa sözlə, onun damarlarında alman və fransız, şotland və irland, ola bilər ki, bir az da ispan, yəqin ki, müəyyən dərəcədə "yəhudi qanı" adlandırılan qarışıq, böyük miqdarda isə qədim ingilis, kelt, finikiyalı, roman, alman, daniyalı və isveç qanlarının qarışığından törəyən ingilis qanı axırdı.

Martin "dok" Vikersonun yanında köməkçi işləməyə başlarkən Dahi Şəfaverici olmaq istəyinin ona hakim kəsildiyini tam əminliklə söyləmək olmazdı. Düzdür, sıyrılmış yerləri sarıyanda, gözə sarğı qoyanda insan fiziologiyasında nə qədər valehedici və qeyri-adi şeylər gizləndiyini həmyaşıdlarına danışaraq onları qorxudurdu: bununla belə, öz yoldaşları arasında şöhrət qazanmaq istəyi heç də ona yad deyildi. Siqareti axıra qədər çəkib ürəkbulanma belə hiss etməyən keşiş oğlunu belə bir istək yerindən oynada bilərdi.

Amma bu gün ciddi cəhdlə limfatik sistem fəslini oxuyur, uzun və qarışıq sözləri ucadan tələffüz edirdi; tozlu otaqda öz-özünə donquldanması isə insana daha çox yuxu gətirirdi.

Bu otaq "dok" Vikersonun tutduğu üç otaq arasında ən babatı idi; o baş küçəyə baxan pəncərələri ilə düz "Nyu-York Hazır Paltarların Hərracı"nın üstündə yerləşirdi. Otağın bir tərəfində üfunət iyi verən qəbul otağı, digər tərəfində isə Vikersonun yataq otağı vardı.

"Dok" çoxdanın dulu idi. İstehza ilə "qadın səliqəsi" adlandırdığı şey haqqında qətiyyənlə fikirləşməzdi. Laxlayan şifoner və çirkli odevalla örtülü açma çarpayısının qoyulduğu yataq otağını hərdənbir təmizlik həvəsi coşan Martindən başqa heç kim yığışdırmırdı.

Bu otaq, eyni zamanda, həm kontor, həm həkim kabineti, həm cərrahiyyə otağı idi, həm qonaq və poker oyunu üçün nəzərdə tutulmuşdu, həm də ov və balıqçılıq ləvazimatlarının saxlandığı anbar rolunu oynayır. Qonur rəngdə malalanmış divarın yanında zooloji kolleksiya və tibbə aid qeyri-adi əşyaların yığıldığı şüşə skaf, yanında isə Elk-Milz oğlanlarının tanıdığı əşyalar arasında ən qorxulu və ən cazibədar olan qızıl dişli skelet dururdu.

Axşamlar, "dok" harasa gedəndə, Martin lovğalanmaq üçün oğlanları bu qaranlıq otağa gətirər və kibriti skeletin çənəsinə çəkərək yandırardı.

"Dok"un öz əli ilə hazırladığı və cilalanmış lövhəyə bərkitdiyi durnabalığının müqəvvası divardan asılmışdı. Pas atmış balaca sobanın yanındakı, tüpürcəyə bulaşmış və bomboz bozarmış linoleumun üstündəki yonqarla doldurulmuş qutu isə tüpürcəkqabını əvəz edirdi. Köhnə çürük stolun üstündə borcların qeyd edildiyi bir qalaq kağız vardı, "dok" adətən "haramzadələrdən borcları yığacağına" and içir, amma heç vaxt, heç bir şəraitdə heç bir borcludan pul tələb etmirdi. İldən ilə, onillikdən onilliyə, əsrdən əsrə adlayan arı pətəyi kimi çalışqan şəhərcikdə çox şey baş verirdi, ancaq həkimin həyatında heç nə dəyişmirdi.

Ən natəmiz yeri alətlərin sterilləşdirilməsindən daha çox, səhər yeməyində yumurtaya bulaşan qabların yuyulması üçün istifadə olunan çuqun çanaq tuturdu. Onun kənarları boyunca qırıq sınaq şüşələri, balıq tutmaq üçün sınıq qarmaq, naməlum həblərlə dolu yarlıksız dərman şüşələri, mismarlarla kirpiyə döndərilmiş ayaqqabı dabanı, çeynənmiş siqaret kötükləri və pas atmış cərrah bıçağına sancılmış kartoflar düzülmüşdü.

Bu natəmiz, baxımsız otaq lap "dok" Vikersonun ruhuna bənzəyirdi, onun simvolu idi. Amma o, "Nyu-York Hazır Paltarların Hərracı"nda bir-birinə oxşayan ayaqqabı qutuları yığınınından daha çox maraq oyadır, Martin Erousmiti tədqiqata və macəralara səsləyirdi.

3

Oğlan başını qaldırdı, hər şeylə maraqlandığını göstərən qaş yuxarı dartılmışdı. Pilləkənlərdən "dok" Vikersonun ağır addım səsləri eşidilirdi. "Dok" sərxoş deyil! Onu yatağına uzandırmaq lazım gəlməyəcəkdi. Amma "dok"un yataq otağına dəhlizdən keçib getməsi yaxşı əlamət deyildi. Oğlan diqqətlə qulaqlarını şəkələdi və "dok"un içində əlüzyuyanın altındakı yamay romu saxlanan kiçik şkaflı açdığını eşitdi. Qurultu səsi gəldi. Sonra "dok" şüşəni yerinə qoydu və ayağı ilə qapını çırpdı. Hələ ki qorxulu bir şey yox idi. Şüşəni cəmi birçə dəfə ağzına yaxınlaşdırmışdı. İndi o birbaşa kabinetə keçsə, hər şey rahatca sovuşacaqdı. Amma "dok" hələ də yataq otağında dayanmışdı. Sonra əlüzyuyanın qapısı yenidən tələsik açılanda, "qurt-qurt" səsi eşidiləndə, bu səs üçüncü dəfə təkrarlananda Martin içini çəkdi.

Adətən "dok" bomboz şotka bıqları ilə bir anlıq insan cildinə girmiş böyük, müəmmalı və xəyali bulud kimi otağa soxulanda onun yerşi daha gümrah olurdu. İndi isə o dəqiqə hücumə keçərək – bu, öz günahı barədə açılacaq söhbətin qarşısını almaq üçün adi vasitə idi – "dok" yazı stoluna yaxınlaşdı və gur-gur guruldamağa başladı:

– Siz burada neyləyirsiniz, cavan oğlan? Burada neyləyirsiniz? Bilirdim ki, qapını bağlamasam, lənətə gəlmiş pişik içəri nəşə sürüyüb gətirəcək, – sonra o astadan hıçqırdı, zarafat etdiyini göstərmək üçün gülümsədi, çünki insanlar "dok"un hansı əhval-ruhiyyədə olduğunu hər zaman başa düşə bilmirdilər.

O, arada nə barədə danışdığını yaddan çıxararaq yenidən ciddi və sərt şəkildə sözüinə davam etdi:

– Qoca Qreyi oxuyursan? Yaxşı işdir... Həkimin kitabxanası əsasən üç kitabdan ibarət olmalıdır. Qreyin "Anatomiya"sı, Bibliya, bir də Şekspir. Öyrən! Səndən yaxşı həkim çıxa bilər. Zenitdə yaşamağa başlayarsan, öz senatorun kimi ildə beş min dollar qazanarsan. Çalış uğurunu göydə tut! Öz üzərində işlə. Əvvəlcə kolleci bitirərsən, sonra tibb fakültəsinə girərsən. Kimyanı öyrən. Latını. Elmləri! Mən pis həkiməm. Bir həsirəm, bir məmmədnəsir. Qoca sərsərinin biriyəm, əyyaşam. Sən isə... Sən isə məşhur həkim olacaqsan. İldə beş min qazanacaqsan!

Marreyin arvadının endokarditi var. Onun üçün heç nə edə bilmirəm. Yanında oturmağa, əlindən tutmağa belə heç kimi yoxdur. Yollar isə, elə bil, lənətlənib. Meşənin arxasındakı drenaj borusu dağılıb. Lənət şeytana! Endokardit və...

Sənə təhsil lazımdır, təhsil! Hər şeyi bünövrədən bilmək! Kimyanı. Biologiyanı. Mən isə onları öyrənməmişəm. Rahib Consun arvadı missis Cons elə bilir ki, mədəsində xora var. İstəyir əməliyyat olunmaq üçün şəhərə getsin. Xora, bəs necə?! Hər ikisi – həm rahib, həm də arvadı həddindən artıq çox yeyirlər. Niyə drenajı düzəltmirlər... Hə... Bir də... mənim kimi əyyaş olmaq lazım deyil. Oxumaq lazımdır – bilik yığmaq. Nəyi başa düşməsən, izah edəmə.

Oğlan pişiklərin dalınca daş atmağa və topaldıqaç oynamağa həmişə hazır olan adi kənd uşağı olsa da, "dok" hər dəfə dili dolaşa-dolaşa elmin böyüklüyünü ona başa salmağa çalışanda, biologiyanın universallığı, kimyanın qalib çıxan dəqiqliyindən söz salanda lap xəzinə axtaranlar kimi həyəcanlanırdı. "Dok" qoca, şişman adam idi – pinti və tənha... Qrammatikanı yaxşı bilmirdi, ona görə də danışığı ilə istənilən adamı çaşdırı bilirdi; rəqibi həkim Nidhem haqqında söylədiyi fikirlər isə dava-dalaş salmaq üçün əməlli-başlı işə yarayırdı. Bununla belə, o, Martinin ürəyində əsl partlayış ola biləcək üfunətli kimyəvi təcrübələrə həvəs, bir də Elk-Milzdə hələ heç bir oğlanın görə bilmədiyi mikroskopik cücülərə diqqətlə baxmaq arzusu oyatmışdı.

Doktorun səsi getdikcə daha boğuş çıxırdı. Qoca kresloya yıxıldı, onun baxışları dumanlı idi, alt dodağı sallanırdı. Martin yerinə uzanması üçün dil tökməyə başladı, amma "dok" təslim olmadı:

– Yatmaq istəmirəm! Yox! Qulaq as. Sən başa düşürsən, axı mən... Mən yaşlıyam. Qazandığım bütün bilikləri sənənlə paylaşırım. Kolleksiyamı sənə göstərirəm. Bütün məmləkətdə yeganə olan muzeyi. Mən maarif pioneriyəm.

Martin tünd rəngli cilasını tutqunlaşmış kitab şafındakı əşyalara, bəlkə, yüzüncü dəfə idi ki nəzər salırdı: böcəklərə, slyuda tikələrinə, ikibaşlı buzov embrionuna, "dok"un hər müştəriyə həyəcanla adını dediyi möhtərəm bir xanımın ciyərindən çıxarılmış daşlara... "Dok" şafın qarşısında dayanmışdı, çox nəhəng, amma titrəyən şəhadət barmağını havada oynadırdı:

– Bu kəpənəyə bax. Bu porthesia chrysorrhoea-dır. Dok Nidhem ömründə onun adını sənə deyə bilməzdi. Çünki hansı kəpənəyin necə adlandırıldığını bilmir. Onun üçün sənənin bilik alıb-almayacağı da vacib deyil. Bu adı yadında saxladın? – O, üzünü Martinə tərəf çevirdi – Qulaq asırsan? Sənənin üçün

maraqlıdır? Hə? Tfu, lənətə gələsən! Heç kim mənim muzeyim haqqında eşitmək istəmir – heç bir adam! Bütün məmləkətdə yeganə olan muzey haqqında! Mən qoca talesizəm!

– Hə, əlbəttə ki, – Martin inandırmağa çalışdı, – muzeyiniz qəşəngdir.

– Bura bax! Bax! Görürsən? Bax, bunu, şüşədəkini deyirəm! Bu appendiksidir! Bizim mahalda kəsilməmiş ilk appendiks. Onu mən kəsib çıxarmışam. Bəli! Bəs sən nə fikirləşirdin?! Qoca "dok" Vikerson mərkəzdən uzaq bir yerdə appendisiti əməliyyat edib. O, burada ilk muzey yaradıb. Düzdür, böyük deyil, amma bu, hələ başlanğıcdır. Mən "dok" Nidhem kimi pul yığmamışam, əvəzində ilk kolleksiyanın əsasını qoymuşam, ilk!

O, yenidən kresloya yıxıldı və inildədi:

– Sən haqlısan! Gedim yatım! Nəfəsim kəsildi! – Amma Martin ayağa qalxmaq üçün ona kömək edəndə, "dok" birdən-birə kənara sıçradı, stolun üstündə nəsə axtarmağa başladı, şübhə ilə ətrafa boylandı, – sənə nəsə vermək istəyirəm. Təhsilə başlamağın üçün... Qocanı unutma. Axı qoca Vikersonu xatırlayan kimsə olmalıdır, ya yox?

"Dok" irəliyə uzanmış əlində botanika məşğələlərində istifadə etdiyi sevimli lupasını tutmuşdu. O, Martinin lupanı necə cibinə qoyduğuna tamaşa etdi, köksünü ötürdü, sonra yenə nəsə demək istədi, amma səssiz-səmirsiz yataq otağına keçdi.

II FƏSİL

1

Uinnemak ştatı İndiana, İllinoys, Oqayyo və Miçiqanla həmsərhəddir və onlar kimi Şərqlə Mərkəzi Qərbi özündə əks etdirir. Onun kərpicdən tikilmiş və çinarlarla kölgələnmiş kəndləri, müstəqillik uğrunda müharibəyə aparan dini əqidəsi və ənənələri Yeni İngiltərə ilə nəfəs alır. Ştatın ən böyük şəhəri olan Zenitin əsası 1792-ci ildə qoyub. Lakin Uinnemak buğda və qarğıdalı zəmiləri ilə, qırmızı anbarları və silos qalaqları ilə Mərkəzi Qərbə aiddir. Zenitin qədimliyinə baxmayaraq, əhali onun bir çox mahallarına ancaq 1860-cı ildən yerləşməyə başlayıb.

Uinnemak universiteti Moqalisdə, Zenitdən on beş mil aralıda yerləşir. Orada on iki min tələbə oxuyur. Oksford bu möcüzənin lap yaxınlığındadır. Bu universitet bapbalaca bir ilahiyyat məktəbidir, Harvard isə gənc centlmenlər üçün gözəl kollec hesab edilə bilər. Universitet yaxınlığında şüşə örtüklü beysbol meydançası var, onun binası bir neçə mil boyunca uzanır. Bu təhsil ocağı tələbələrə sürətli sanskrit, naviqasiya, hesabdarlıq, eynək çeşidləyiciliyi, sanitariya texnikası, provoslav poeziyası, gömrük qaydaları, şalğam yetişdirilməsi üsulları, avtomobillərin düzəldilməsi, Voronej şəhərinin tarixi, Arnold Metyunun üslubu, kimoparalitik miohipertrofiya diaqnostikası və univermaqların reklam olunması işinin öyrədilməsi

üçün yüzlərlə gənc fəlsəfə doktoruna maaş verir. Universitetin rektoru pul qazanmaq və süfrə başında nitq söyləmək üzrə Birləşmiş Ştatlarda ilk mütəxəssis hesab olunur. Və Uinnemak bütün dünya universitetləri arasında öz qiyabi kurslarını radio ilə tədris etməyə başlayan ilk universitetdir.

Bu, gənc aristokratlara müxtəlif əhəmiyyətsiz şeyləri öyrədən hər hansı bir kollec deyil. Universitet ştatın vətəndaşlarının xüsusi mülkiyyəti hesab olunur. Ştatın vətəndaşlarının isə bu cür əxlaqlı həyat tərzi keçirən, bric oynayan, yaxşı avtomobillərdə gəzən, işlərdə təşəbbüskarlıq göstərən və yeri gəldikcə bu və ya başqa bir kitabdan sitat gətirən – halbuki onların kitab oxumağa vaxtı olmadığı hamıya aydındır – qadın və kişilərin hazırlanmasına ehtiyacı var (ya da belə bir ehtiyaclarının olduğu onlara təlqin edilib). Bu, əsl "ford" zavodudur: istehsal etdiyi avtomobillər səs eləsə də, nöqsansız şəkildə standartlaşdırılır; və çox asanlıqla hissələrinin birini digərinin yerinə qoymaq olur. Uinnemak universitetinin nüfuzu və onun tələbələrinin sayı hər saat artır. Hər halda, 1950-ci ilə qədər onun daha güclü, daha qoçaq və daha təmiz, tamamilə yeni bir dünyəvi sivilizasiya yaradacağını gözləmək olar.

2

1904-cü ildə – Martin Erousmit elm və incəsənət bakalavri adını alaraq tibb fakültəsinə qəbul olunmağa hazırlaşdığı vaxt Uinnemakda beş min tələbə oxuyurdu, amma bu universitet artıq kifayət qədər nüfuzlu idi.

Martinin iyirmi bir yaşı vardı. O, hələ də hamar qara saçları ilə müqayisədə solğun görünürdü – amma qaçağan idi, basketbolda yaxşı mərkəzçi və həvəskar xokkeyçi kimi tanınırdı. Tələbə qızlar öz aralarında tez-tez onun "romantik xarici görünüşü" haqqında danışırldı; amma bu, cinsiyyət problemlərinin kəşf olunmasına və öpüşlərlə zəngin axşam qonaqlıqlarına qədər baş verdiyindən, onlar Martinlə məsafəli davranırdılar; o isə məhəbbət hekayələrinin qəhrəmanına çevrilmək imkanının olduğundan hələ ki, xəbərsiz idi. İnadkarlığına baxmayaraq, Martin utancaqdır. Nəvaziş məsələlərində tamamilə təcrübəsiz olmasa da, bunu öz məşğuliyyətinə də çevirmirdi. Onun ətrafı tüpürcəklənmiş qarğıdalı çubuğu çəkməyi və çirkənlənmiş sviter geyinməyi kişi üçün fəxr sayan gənclərlə dolu idi.

Universitet onun dünyasına çevrilmişdi. Artıq Martin üçün Elk-Milz mövcud deyildi. "Dok" Vikerson ölmüş, dəfn edilmiş və yaddan çıxmışdı. Martinin valideynləri oğlanlarına yalnız universiteti bitirməyə yetəcək qədər vəsait qoyub dünyalarını dəyişmişdilər. Kimya və fizika həyatının mənasına çevrilmişdi, gələn ildən isə onların yerini biologiya tutacaqdı.

Kimya kafedrasının rəhbəri, "Dubl Edvards" ayaması ilə tanınan professor Edvard Edvards Martinin səcdəgahı idi. Kimyanın tarixi ilə bağlı Edvardsın bilgilərinin ucu-bucağı yox idi. O, ərəb dilində oxuyur və ərəblərin tədqiqatlar sahəsində hamını qabaqladığını söyləməklə həmkarlarını özündən çıxarırdı. Amma professor Edvardın özü heç vaxt tədqiqatla məşğul olmamışdı. Adətən, buxarının qarşısında əyləşir, ovçarkasını süzə-süzə bığaltı gülümsəyirdi.

Həmin axşam dubl Edvards hamının məmnuniyyətlə gəldiyi adi qonaqlıqlardan birini təşkil etmişdi. O, məxmər üzlü kreslosunun qəhvəyi rəngli söykənəcəyinə yayxanaraq Martinin, bir də beş-altı gənc kimyaçı fanatın sevincinə rəğmən ingilis ədəbiyyatı müəllimi, doktor Normann Bramfitlə zarafatlaşırdı. Otaq ağzınacan şənlik, pivə və "Bramfitlə" dolu idi.

Adətən hər təhsil müəssisəsində auditoriyanı həyəcana və lərzəyə gətirməyi bacaran qiyamçılar olur. Hətta Uinnemak universiteti kimi yaxşı bir universitetdə də belə biri vardı – bu, Norman Bramfit idi. Bramfitə özü haqqında əxlaqsız insan, aqnostik, sosialist kimi danışmağa qeyd-şərtsiz icazə verilmişdi, çünki hamıya məlum idi ki, o, öz əxlaqını qoruyub saxlayır, presviterian kilsəsinə sədaqətli və Respublika Partiyasının üzvüdür.

Bu gün Bramfitin kefi kök idi. Hamını inandırmağa çalışırdı ki, hər dahi insanda yəhudi qanı var və bunu sübut etmək olar.

Uinnemakda hər dəfə olduğu kimi, iudaizmdən söz düşəndə yenə də söhbət tibb fakültəsinin bakteriologiya professoru Maks Qotlibin üzərinə gəlirdi.

Professor Qotlib universitetin müəmması idi. Hamı bilirdi ki, o, yəhudidir, Almaniyada anadan olub, orada təhsil alıb, immunologiya üzrə apardığı tədqiqatlar ona Şərqdə və Avropada şöhrət qazandırıb.

O, öz qəhvəyi rəngli köhnə-kürüş evindən nadir hallarda çıxardı; təbii ki, axşam laboratoriyaya qayıtmaq üçün oranı tərk etməsi nəzərə alınmazsa... Və bu şöhrət sahibinin mühazirələrində olmayan tələbələrin çox az hissəsi onu üzdən tanıyırdı. Amma hamı hündürboylu, arıq və qarabuğdayı tərkidünya barədə nəşə eşitmişdi. Onun haqqında minlərlə əfsanə gəzirdi.

Danışdırlar ki, guya, o alman şahzadəsinin oğludur, çox varlıdır, amma digər professorlar kimi ona görə kasıb yaşayır ki, hətta insanların belə qurban verildiyi gizli və bahalı təcrübələr aparır. Deyirdilər ki, o, laboratoriya yolu ilə həyat yarada bilir, meymunları peyvənd edərək onlarla meymun dilində danışmağı bacarır, guya, iblisin pərəstişkarı və anarxist kimi Almaniyadan qovulub. Bir də deyirdilər ki, o, hər axşam yeməyində gizli-gizli şampan şərabi içir.

Ənənəyə görə, professor və müəllimlər tələbələrin yanında öz həmkarlarını təhlil edə bilməzdilər, amma heç kimin cəsarəti çatmırdı ki, Maks Qotlibi öz həmkarı hesab etsin. O, soyuq şimal-şərq küləyi kimi bir şey idi.

...Doktor Bramfit natiqlik edirdi:

– Cəsarətlə deyə bilərəm ki, elmin hüquqları məsələsində kifayət qədər liberalam, amma Qotlib kimi insanla... Əminəm ki, o, material qüvvə haqqında hər şeyi bilir, amma belə bir insanın digər qüvvələrin yaradıcısı olan həyatı qüvvənin varlığına kor-koranə göz yummasına təəccüb edirəm. O, iddia edir ki, elm rəqəmlərə istinad etmirsə, deməli, dəyərli deyil! Çox yaxşı! Sizlərdən, gənc alimlərdən biri Ben Consonun elmini dərzi santimetri ilə ölçə bilsə, mən biz zavallı filoloqların gözəlliyə mənasız inamı və ideallara, rüyalar dünyasına sədaqəti ilə yanlış yolda olduğunu etiraf edərdəm.

Martin Erousmit bu sözlərin dəqiq anlamını tam mənası ilə aydınlaşdırma bilməsə də, gəncliyinin coşqun çağında olduğundan bundan zərər qədər də utanmadı. O, professor Edvardsın tənəki tüstüsünün arasından dodaqaltı "tfu, lənətə gələsən!"ə bənzər nəsə dediyini və Bramfitin sözünü kəsərək danışmağa başladığını eşidəndə rahat nəfəs aldı. Başqa vaxt olsaydı, Dubl lütfkar bir kinayə ilə Qotlibi "dəfn olunmuş işlərin ustası" adlandırırdı, onun başqa alimlərin yaratdığı nəzəriyyələri dağıtmağa illər sərf etdiyini, özünün isə elmə yeni heç nə vermədiyini deyirdi. Amma bu gün Bramfit kimi gəvəzə filoloqların içərisində antitoksinləri sintez etmək üçün təkbəşinə gördüyü işlərə, iblisənə zövqlə öz müddəalarını Erlix, yaxud ser Almrot Raytın qənaətləri ilə eyni səviyyədə qoymasına görə Qotlibi tərifləyirdi. O, Qotlibin məşhur "İmmunologiya" kitabı haqqında danışdı; kitabı başa düşmək imkanı olan insanların doqquzundan ancaq yeddisi oxumuşdu. Bütün dünyada isə bu cür cəmi doqquz adam var idi.

Axşam miss Edvardsın məşhur ponçikləri ilə yekunlaşdı. Martin yaz gecəsinin toranlılığı içində öz pansionuna tərəf addımlayırdı. Qotliblə bağlı mübahisə onda qərribə bir həyəcan yaratmışdı. O, akademik uğurdan və kütləvi mühazirələrdən qaçaraq gecələr laboratoriyada təkbəşinə işə qapılmağın gözəl ola biləcəyini düşünürdü. Heç vaxt Qotlibi görməmişdi, amma bilirdi ki, onun laboratoriyası əsas tibb korpusunda yerləşir. Martin uzaqdan görünən tibb şəhərciyinə doğru yol aldı. Qarşısına çıxan bəzi adamlar ehtiyatla və tələsik onun yanından ötüb keçirdilər. Martin kazarma kimi qaranlıq, meyit yarılan otaqda uyuyan ölümlər kimi sakit görünən anatomiya korpusunun kölgəliyinə girdi. Əsas tibb korpusu öz qüllələri ilə uzaqdan görünürdü. Bu qaranlıq, müəmmalı, nəhəng bir bina idi. Onun qaralan divarının yüksəkliyində tənha işıq yanırdı. Martinin tükləri ürpəşdi. Işıq gözlənilmədən söndü, sanki, narahat edilmiş gecəqusu Martindən gizlənməyə çalışırdı.

İki dəqiqə sonra adamayovuşmaz, təkəbbürlü asketin hündür silueti tibb korpusunun daş artırmasında, əymə fənərin düz altında boy verdi. Onun qarabuğdayı yanaqları çuxura düşmüşdü, burnu nazik, azacıq donqar idi. O, evə yubanmış ailə sahibinə qətiyyətlə bənzəmirdi. Ətrafını görmürdü də... Siluet içini dəlib keçən baxışlarla Martinə baxdı. Sonra belini büküb, bir-birinə keçirdiyi uzun barmaqlarını arxasına qoydu, öz-özünə donquldana-donquldana çıxıb getdi. Kölgə adam kölgələr arasında yox oldu.

Bütün kasıb professorlar kimi onun da əynində köhnə palto vardı, amma nədənsə, o, Martinin yaddaşına yaxasında gümüş ulduz parlayan qara məxmər plaşla ilişib qaldı.

Tibb fakültəsinə qəbul olduğu ilk gündən Martin Erousmitdə özündən razılıq hissi yaranmışdı. O, ali tibb məktəbi tələbəsi idi, buna görə də digər tələbələrədən daha romantik görünürdü; hər halda, həkimlər müxtəlif sirlərə, dəhşətlərə, cəlbədic qüsurlara bələd olmaları ilə məşhur idilər. Kitablarına baxmaq üçün başqa fakültələrin tələbələri tez-tez onların yanına gəlirdilər. Amma elm və incəsənət bakalavri olan Martin özünü orta məktəbi bitirmiş, ya da ən yaxşı halda qarğıdalı zəmisinin içində itib-batan kasıb lüteran kollecində oxumuş həkim yoldaşlarından daha üstün tuturdu.

Özünə inamına baxmayaraq, Martin həyəcan keçirirdi. Necə əməliyyat aparacağını fikirləşirdi – birçə o qalmışdı ki, səhv edib kiminsə axırına çıxasan. Meyit yarılan otaq, soyuq anatomiya korpusu haqqında fikir onun lap bağrını yarırdı. Duzlu su çənlərinin, cəftələrdən asılan meyitlərin saxlandığı qaranlıq zirzəmidə anatomiyaçıların başına gələn dəhşətlər haqqında, duzdan ölümləri çıxarıb, venalarına sülügən yeridən və qaldırıcı mexanizmə uzada-uzada söyən xidmətçi Henri barədə çox şey eşitmişdi.

...Payız günü preriyanın sərinliyi ilə ürəkdolusu nəfəs alırdı, amma Martin heç nə hiss etmirdi. O, əsas tibb korpusunun qaranlıq vestibülündən keçərək geniş pillələrlə Maks Qotlibin kabinetinə tərəf tələsirdi. Qarşısına çıxan tələbələrə baxmır, onlarla toqquşanda öz-özünə danışmış kimi karıxmış halda üzr istəyirdi. Bu, onun həyatında möhtəşəm bir məqam idi! Martin bakteriologiya ixtisasını seçmək qərarına gəmişdi. Qəribə naməlum mikrobları kəşf edəcəkdi. Professor Qotlib Martindəki zəkani görəcək, onu öz assistenti seçəcək, qabaqcadan taleyini müəyyənləşdirəcəkdi...

Martin üstünə ağzı pambıqlı sınaq boruları düzülmüş stolun yerləşdiyi şəxsi laboratorianın – Qotlibin balaca səliqəli otağının qarşısında dayandı. Burada qəribə elektrik lampası və termometri olan su hamamından başqa qeyri-adi, sehrli heç bir şey yox idi. Martin hansısa axmaq və pəltək tələbənin laboratoriya yaxınlığındakı darısqal otaqda, yazı masasının yanında durmuş qaşqabaqlı, arıq və soyuqqanlı Qotliblə etdiyi söhbətin bitməsini gözlədi, sonra irəli atıldı.

Dumanlı aprel gecəsində Qotlib Martinə plaşlı atlıtək romantik təsir bağışlamışdı, indi isə orta yaşlı əsəbi adam kimi görünürdü. Martin onun qırğı gözlərinin ətrafındakı qırıqları yaxından gördü. Budur, o, üzərində bir qucaq qeyd kitabçası, hesab vərəqləri və qırmızı, yaşıl xəttlərlə sıfıra qədər enən dəqiq qurulmuş diaqram olan stola tərəf çevrildi. Hesablamalar səliqəli, xırda və aydın yazılmışdı. Alimin vərəqləri bir-bir səliqəyə salan nazik əlləri də zərif idi. Başını qaldırdı və çox yüngül alman aksenti ilə danışmağa başladı. Qotlib sözləri yanıq deyil, nəşə qəribə tələffüzlə deyirdi, sanki, onlara səmimi və əcnəbi səs qarışmışdı.

– Bəli? Nə deyirsiniz?

– Ah, professor Qotlib, mənim adım Erousmitdir. Mən həkiməm, birinci kurs tələbəsiyəm, Uinnemak kollecini bitirmişəm. Bakteriologiya ilə məşğul olmaq istəyirəm, amma gələn təhsil ilində yox, elə bu payız. Kimyanı yaxşı hazırlamışam.

– Yox. Sizin üçün tezdir.

– İnanın mənə, əminəm ki, indi başlaya bilərəm.

– Tanrılar adətən mənə iki cür tələbə yollayır. Birincilər göydən düşən kartof kimi başıma tökülürlər. Mən isə kartofu sevmirəm, elə kartofun da mənə xüsusi rəğbəti yoxdur. Amma onu götürür və pasientləri necə öldürəcəklərini öyrədirəm. İkinci qism... Onların sayı azdır!... Amma onlarda mənə bir o qədər də aydın olmayan alim olmaq, mikroblarla əlləşmək və səhv etmək ehtirası var. Belələrini... O-o-o-o... Belələrini özümə tabe edir, burunlarını da yaxşıca ovuram. Əvvəlcə elmin əsas prinsipini yadda saxlamağa məcbur edirəm. Bu prinsip isə "səbir və şübhə et!" söyləyir. Kartofdan heç nə tələb etmirəm,

mənim nəşə öyrədə biləcəyimi güman edən sizin kimi dəlisovlardan isə çox şey tələb edirəm. Yox. Siz həddindən artıq gəncsiniz. Bir ildən sonra gələrsiniz.

– Amma, düz sözümdür, kimya biliyimlə...

– Siz fiziki kimya keçmişiniz?

– Xeyr, cənab, amma üzvi kimyanı yetərinə yaxşı bilirəm.

– Üzvi kimya! Bu kimya deyil, cəfəngiyatdır! İylənmiş kimyadır! Aptek kimyası! Fiziki kimya isə gücdür, dəqiqlikdir, həyatdır. Üzvi kimya qabyuyanların məşğuliyyətidir. Yox. Siz gəncsiniz. Bir ildən sonra gələrsiniz.

Qotlib fikrindən dönmürdü. Qarmağa oxşayan barmaqları ilə Martinə qapını göstərdi; gənc oğlan bundan daha artıq mübahisəyə cəsarət etmədiyindən otaqdan çıxdı. Martin özünü əməlli-başlı bədbəxt hiss edirdi. Həyatda kimya tarixçisi, hay-küylü Dubl Edvardsla qarşılaşdı və yalvarış dolu səslə soruşdu:

– Professor, deyin görüm, üzvi kimyada həkim üçün əhəmiyyətli bir şey varmı?

– Əhəmiyyətli? Əlbəttə, var. O, ağrını sakitləşdirən dərmanları tədqiq edir. Sizin evinizin boyandığı boyanı istehsal edir, sevgilinizin geyindiği paltarın əlvan rənglərini də... Ola bilər ki, hətta bizim tənəzzül dövrümüzdə onun giləs dodaqlarının boyasını da! Hansı alçaq mənim üzvi kimyama qara yaxmağa cəsarət edib?

– Heç kim. Elə belə, maraq xətrinə soruşdum, – Martin köksünü ötürdü və universitet yeməxanasına yollandı, kədərdən və küskünlük içərisində böyük porsiya bananlı plombir, bir də badamlı şokolad yedi.

"Mən bakteriologiya ilə məşğul olmaq istəyirəm, – öz-özünə deyirdi, – xəstəlikləri lap başlanğıcından öyrənmək istəyirəm. Neyləyək, fiziki kimyanı öyrənərəm. Qoca Qotlibə göstərərəm, lənət şeytana! Günlərin birində xərcəngin basilini, ya da başqa bir şeyi kəşf edərəm, o zaman o görər! Aman Allah, ümid edirəm ki, meyit otağına girəndə ürəyim bulanmaz... Mən baktiorologiya ilə məşğul olmaq istəyirəm – elə indi!"

Qotlibin istehzalçı şifəti Martinin gözü önündən getmirdi. O, içindəki nifrətin dağıdıcı gücünü hiss edir və ondan qorxurdu. Sonra Qotlibin üzündəki qırıqları xatırladı və onu dahi kimi yox, baş ağrısına, əzabverici yorğunluğa yaxşı bələd olan, sevilə biləcək insan kimi təsəvvür etdi.

"Doğrudanmı, mənim güman etdiyim kimi, Edwards bu qədər çox bilir? Görəsən, həqiqət haradadır?" – özünü sorğu-suala tutmağa başladı.

Meyitlər üzərində işləməyə başladığı ilk gün Martin həddindən artıq qorxurdu. O, taxta stolların üstünə uzadılmış sısqa, bozarmış adamların hərəkətsiz, insanlıqdan çıxmış sifətlərinə baxa bilmirdi. Amma bu adamlar – bu qoca səfillər o qədər oxşar idilər ki, iki gündən sonra digər həkimlər kimi Martin də onları "Bill", "Ayk", "pastor" çağırmağa və bu cansız bədənlərə biologiya dərslərində heyvanlara baxdığı kimi baxmağa başladı. Meyit yarılan otaq da heç nə ilə fərqlənmirdi: möhkəm sement döşəmə, dəmir barmaqlıqlı pəncərələr arasında kobud malalı divarlar... Formaldeqidin iyi Martini iyrəndirmişdi. Elə bilirdi ki, onun, bir də nəsə başqa bir şeyin dəhşətli, ürəkbulandıran qoxusu otaqdan çıxanda da üstünə hopub qalır. Martin bu iyi unutmaq üçün siqaret çəkirdi. Amma bir həftə sonra ona alışdığından artıq gənclik həvəsi və günah sayılacaq bir ləzzətlə arteriyanı tədqiq etməyə girişmişdi.

O, meyitlər üzərində əməliyyatı tələbələr arasında "Svikli" ləqəbilə məşhur olan müqəddəs Ayra Xinkli ilə birlikdə aparırdı.

Ayra missioner həkim olmağa hazırlaşır. Onun iyirmi doqquz yaşı vardı, Pottsburq xristian kollecini və Yevangelist Maarif Məktəbini bitirmişdi. Gənc yaşlarında futbol oynaymış, öküz kimi güclü, demək olar ki, öküz kimi də yekə idi, elə gönünün qalınlığında da öküzdən geri qalmazdı. Şən və qayğısız xaçpərəst, sakitlik bilməyən optimist, bütün günahları və şübhələri gülüşlə yuyan, gülərüzlü puritan idi. O, zəhlətökən bir canfəşanlıqla Yevangelisiya Qardaşları Sektasının "gözəl kilsədə ibadət etmək kart oynamaq kimi əxlaqsızlıqdır" söyləyən nəzəriyyəsini təbliğ edirdi.

Martin özünü o məqamda yaxaladı ki, qarşısındakı cəsədə – balacaboylu, üzünü civzə basmış, daşlaşmış ağ-çəhrayı sifəti və iyrənc kürən saqqalı olan kişiylə – Billiylə maşına baxdığı kimi baxır. Özü də çox gözəl, mürəkkəb, yaxşı, amma hər halda, maşına baxdığı kimi... Bu, onun ilahi yaranışa və insanın ölümsüzlüyünə onsuz da zəif olan inamını qırırdı. O, yaqin ki, öz fikirlərini ürəyində saxlayar və tikə-tikə edilmiş çəhrayı başın ön hissəsindən əsəb damarını pinsetlə asta-asta dartıb çıxararaq, onun üstündə baş sındırırdı; amma Ayra Xinkli ona dinclik vermirdi. O, inanırdı ki, hətta tibb məktəbi tələbəsini belə düz yola gətirmək olar; Ayra üçün isə düz yol Yevangelisiya Qardaşları Kilsəsində uzun-uzadı və mənasız himnlərin oxunması demək idi.

– Mart, övladım, – o, az qala, bağırırdı, – bir çoxlarının iyrənc adlandırılacaq biləcəkləri bu işdən bizim bilik öyrəndiyimizi, yaqin ki, anlayırsan; bu bizə cəsədlərə şəfa verməyə və saysız-hesabsız taleş insanın məhv olmuş ruhunu xilas etməyə imkan verəcək.

– Fu! Ruh! Nəsə qoca Billidə ruh tapa bilmədim. Sən allah, vicdanla de, doğrudan, bu cəfəngiyata inanırsan?

Ayra yumruğunu sıxdı, onu hədələdi, qəhqəhə ilə gülməyə başladı, sonra Martinin kürəyinə ilişdirərək dedi:

– Qardaşım, elə fikirləşirsən ki, bu cür əhəmiyyətsiz şeylərlə Ayranı əsəbiləşdirə bilərsən? Guya ki, təzə dəbə düşmüş o şübhələr sənə də ruhuna hakim kəsilib? Ürəyin rahat olsun, sənə içində belə bir şey yoxdur; yalnız mədə pozğunluğu var. Sənə gimnastika ilə məşğul olmaq, idman etmək lazımdır. Bizim yanımıza – GİXA-ya gəl, əvvəl bir az üzər, sonra da ibadət edərik. Eh, zavallı aqnostik, əlinə qadir Allahın yaratdığını anlamaq imkanı düşüb, sən isə bu dərstdən nə öyrənirsən? Sadəcə, özünü ağıllı hesab edib

lovğalanmağı... Özünə gəl, Erousmit! Sən heç bir şeyin sarsıda bilməyəcəyi inamla dinin təsiri altına düşmüş insanın gözündə nə qədər gülünc olduğunu başa düşürsən.

Ayranın Martini çox bərk dümsükləməsi, peysərinə ilişdirməsi və rahatca öz işinə qayıtması qonşu stolun arxasında işləyən hazırcaab Klif Klosona ləzzət etdi, Martin isə qəzəbindən yerində atılıb-düşürdü.

5

Kollecda Martin "adamayovuşmaz" hesab edirdi – o yunan hərfləri ilə adlandırılan gizli cəmiyyətlərin heç birinə daxil olmamışdı. Düzdü, ona yaxınlaşırdılar, lakin böyük şəhərlərdə doğulmuş aristokrat tələbələrin təkəbbürü həmişə Martini özündən çıxarırdı. Amma indi, yoldaşlarının əksəriyyəti sığorta şirkətlərinə, hüquq məktəblərinə, banklara işə girib dağılışıqdan sonra, o, özünü tənha hiss edirdi. Buna görə də Uinnemakda əsas tibb birliyi olan "Diqamma Pi"-yə daxil olmaq üçün aldığı dəvət Martini başdan çıxardı.

"Diqamma Pi" öz üzvlərinə bilyard yeri olan səsli-küylü yataqxana və aşağı qiymətlər təklif edirdi.

Axşamlar oradan ədəbsiz və maraqlı musiqi eşidilirdi, arasıkəsilmədən oxuyurdular: "Mən öldükdə məni dəfn etməyin". Bununla belə, "diqamma"çılar üç il dalbadal buraxılış imtahanlarında birincilik əldə etmiş və cərrahiyyə təcrübəsi üzrə "Xyu Luazo" medalını almışdılar. Bu payızda isə Ayra Xinklini öz sıralarına seçməklə daha böyük hörmət qazandılar. Çünki artıq neçə müddət idi ki, onların pozğun həyat tərzilə bağlı şayiələr yayılmağa başlamışdı (deyirdilər, gecələr yataqxanaya gizlicə qız gətirirlər) və cəmiyyət də bu səbəbdən dekanın heç cür "əxlaqsız" adlandırma bilməyəcəyi rahib Xinklini öz sıralarına çəkmişdi. Bu isə onlara müstəsna imtiyazlar verəcəkdi. Hər halda, cəmiyyətin üzvləri bundan sonra da heç bir əngəl olmadan pozğun həyat sürmək niyyətində idilər.

Martin öz otağının azadlığını qiymətləndirirdi, yataqxanada isə tennis raketləri, şalvarlar, fikirlər – hər şey ümumi idi. Martinin tərəddüd etdiyini görən Ayra onu yola gətirməyə çalışdı:

– O-o-o... "Diqamma"-ya qoşulacaqsan? Sən mənə lazımsan. Çünki yaxşı oxumağı bacarırsan – bu məsələdə səni dəyərləndirirəm. Bir fikirləşsənə, uşaqlara müsbət təsir etmək imkanını necə əlindən qaçıra bilirsən?!

(Ayr fürsət düşəndə öz kurs yoldaşlarını "uşaqlar" adlandırırdı və bu sözü çox vaxt GİXA-dakı dua mərasimlərində də işlədirdi).

– Mən heç kimə təsir etmək istəmirəm! Həkim peşəsinə yiyələnmək və ildə altı min dollar qazanmaq istəyirəm.

– Mənim balam, bilsəydin ki, abırsız adam kimi görünmək istəməyin necə də gülməli alınır? Hələ bir mənim qədər yaşa, onda görəcəksən ki, həkim sənətinin gözəlliyi insanların cismani əzablarını sakitləşdirməklə yanaşı, onları yüksək ideallara cəlb etməsindədir.

– Onlara mənim anladığım şəkildə yüksək ideal lazım deyilsə?

– Mart, gəl mübahisəni saxlayaq və birlikdə dua edək.

– Yox, məndən keç. Vəcdanla desək, Xinkli, tanıdığım xristianlar arasında ən böyük istismarçı sənsən. Bu məsələdə bizim kursda oxuyanların hamısını ötüb keçə bilərsən. Amma missoner olduğun vaxt zavallı büt-pərəstləri təngə gətirəcəyini, bütün balacalara şalvar geyindirəcəyini və sevgililəri lazım olanla deyil, başqası ilə nikahlayaraq xoşbəxt cütləri bir-birindən ayıracağını təsəvvür edəndə, adam lap "imdad!" – deyə bağırmaq istəyir.

Öz etibarlı yuvasını qoyub rahib Xinklinin qanadları altına girmək perspektivi dəhşətli idi. Amma Anqus Dyuer "Diqamma Pi"-yə daxil olmaq dəvətini qəbul etdikdən sonra Martin də cəmiyyətə girməyə razılıq verdi.

Dyuer Martinin onunla eyni vaxtda tibb fakültəsinə gələn azsaylı kurs yoldaşlarından idi. Kollecdə ən yaxşı şagird hesab olunurdu. Dinməz, yaraşıqlı, ifadəli sifəti və qıvrım saçları olan bu cavan oğlan heç vaxt bir saatını belə boş keçirməz, bir xoş arzusunu belə boş ötürməzdi. Biologiya və kimya sahəsində elə müvəffəqiyyətlə irəliləyirdi ki, hətta çıxarılmalı bir cərrah ona öz klinikasında iş də vəd etmişdi. Anqus Dyuer Martinə iti ülgüc təsiri bağışlayırdı. Martin Anqusa nifrət edirdi, özünü onun yanında narahat hiss edir və bu adama paxıllığı tuturdu. O, bilirdi ki, Dyuer biologiya ilə məşğul olarkən imtahanlara o qədər aludə olub ki, bütövlükdə biologiya haqqında düşünməyib də. O bilirdi ki, Dyuer kimyada da istedadlıdır, proqramla tələb olunan təcrübələri tez və səliqə ilə yerinə yetirməyi bacarır; amma bununla belə, o, insanı möcüzəli dünyaya aparan, ya şöhrətə, ya da iflasa uğradan müstəqil eksperimentlər keçirməyə cəsarət etməz. O əmin idi ki, Dyuer özündə soyuqqanlı işgüzarlıq bacarığını təkmilləşdirir, çünki, bu xüsusiyyət müəllimlərə xoş gəlir. Amma Anqus Dyuer təcrübə aparmağı, düşünməyi, ümumiyyətlə, tənbeke çubuğundan tüstü buraxmaqdan və futbola baxmaqdan başqa heç nə etməyi bacarmayan tələbə kütləsi arasında o qədər açıq-aydın fərqlənirdi ki, Martin nifrət edə-edə, həm də onu sevirdi və demək olar ki, düşünmədən onun ardınca "Diqamma Pi"-yə daxil oldu.

Martin, Ayra Xinkli, Anqus Dyuer, güclü əzəlləri olan zarafatçı Klif Kloson və Gonbul Pfaff birlikdə "Diqamma Pi"-yə qəbul olunma mərasimini keçdilər. Bu səslə-küylü və asafetid qoxusu ilə yadda qalan mərasim çox üzücü idi. Martinə o darıxdırıcı göründü, Gonbul Pfaff isə dəhşət içərisində inildəyir, tövşüyür, təngnəfəs olurdu.

Tələlərin arasında Gonbul Pfaff "Diqamma Pi" üçün ən faydalı namizəd idi. Talenin özü onu qapazaltı yaratmışdı. Kənardan baxanda üfürülmüş və qaynar su ilə doldurulmuş "qrelka" ya bənzəyirdi. O çox sarsaq idi: hər şeyə inanır, heç nə bilmir, heç nəyi yadda saxlamağı bacarmırdı. Onu ələ salan hər kəsi isə böyük məmnuniyyətlə bağışlayırdı. Onu inandırırıdılar ki, xardal yaxması soyuqdəymə üçün yaxşı vasitədir, onun ətrafında vurnuxur və kürəyinə möhtəşəm bir xardal yaxması qoyur, sonra da nəvazişlə çıxarırdılar.

Zenitə, bacısının evinə qonaq gedəndə hansısa meyitdən kəsilmiş qulaq parçasını onun tərtəmiz burun dəsmalına bükürdülər. Gonbul isə süfrə arxasında nəzakətli bir jestlə burun dəsmalını cibindən çıxarır və...

Hər axşam yatmamışdan əvvəl Gonbul öz yatağından qayğıkeş yoldaşlarının döşəkağına dürtüşdürdüyü bir sürü əşya çıxarmalı olurdu: sabun, zəngli saat, balıq...

O, lazımsız əşyaların ideal alıcısı idi. Öz zarafatlarını həmişə kommersiya mənfəəti ilə birləşdirməyi bacaran Klif Kloson bukinistdən iki dollara aldığı "Tibb tarixi"ni Gonbula dörd dollara satmışdı. Düzdür, Gonbul onu heç vaxt oxumayacaqdı, heç oxuya da bilməzdi. Amma, hər halda, kitab rəfində qalın qırmızı kitab saxlamaqla o da özünü təhsilli hesab edirdi. Gonbulun spiritizmə olan inamı "Diqamma" üçün əsl tapıntı idi. O, kabuslardan qorxurdu. Hər axşam anatomiya otağının pəncərələrində kabus gördüyünü söyləyirdi. Dostları isə ciddi-cəhdlə çalışırdılar ki, Pfaff imkan olduqca yataqxananın dəhlizlərində belə kabuslarla tez-tez rastlaşsın.

6

"Diqamma Pi" ölkənin sürətli inkişaf etdiyi günlərdə, 1885-ci ildə tikilmiş bir binada yerləşirdi. Onun qonaq otağı elə vəziyyətdə idi ki, elə bil, təzəlikcə buradan qasırğa keçmişdi. Bıçaqla dəlmə-deşik edilmiş stullar, qırılmış kreslolar, yırtılmış xalçalar bütün otaq boyu səpələnmişdi. Onların üzərində isə kitablar, xokkey üçün ayaqqabılar, papaqlar, siqaret kötökləri pərən-pərən idi.

"Diqamma"çılar külqabı əvəzinə mişarlarla ikiye bölünmüş kəllələrdən istifadə edirdilər, yataq otaqlarında isə paltar geyinə-geyinə baxıb əzbərləmək mümkün olsun deyə, divardan anatomiya cədvəlləri asılmışdı.

Erousmitin otağında skelet var idi. Martin öz avam otaq yoldaşları ilə birlikdə onu cərrah alətləri satan Zenit firmasının kommivoyajerindən almışdı. Elə mehriban və gülərüz kommivoyajer idi ki... Tələbələri siqara qonaq edir, gülməli əhvalatlar danışır və onların mütləq parlaq həkim karyerası quracaqlarını söyləyirdi. Tələbələr də minnətdarlıq əlaməti olaraq, kommivoyajerdən nisyə skelet aldılar...

Sonralar məlum oldu ki, sən demə, kommivoyajer o qədər də rəhmdil deyilmiş.

Martin Klif Klosonla, Gonbul Pfaffla və ikinci kurs tələbəsi olan ciddi bir həkimlə – Ervinq Uoterslə bir yerdə qalırdı.

Əgər psixoloqa vəsait kimi nümayiş etdirmək üçün normal insan lazım olsaydı, əminliklə Ervinq Uotersi dəvət edə bilərdi. O, çox küt idi. Hər zaman yüngül və davamlı kütləklə gülümsəyən bir sarsaq. Bütün dünyada istifadə etmədiyi şablonlaşmış bir ifadə var idisə, o da yalnız ona görə idi ki, onu eşitmək Ervinqə nəsb olmamışdı. Həftənin hər günü əxlaqlı olmağı lazım bilirdi – yalnız şənbə axşamından başqa. Yepiskopal kilsəyə inanırdı – Ali Kilsəyə isə yox. Ervinq konstitusiyaya, darvinizmə, sistematik gimnastikaya və Uinnemak rektorunun dahiliyinə etibar edirdi.

Martin Klif Klosonu hamıdan çox istəyirdi. Yataqxanada Klif təlxək kimi tanınırdı, o, boğuş səslə gülür, çəçotka oynayır, mənasız mahnılar oxuyur, hətta kornetdə də çalırdı. Bununla belə, o yaxşı adam,

sədaqətli yoldaş idi və Martin Ayra Xinkliyə kininə, Anqus Dyuyer qarşısında vahiməsinə, Gonbul Pfaffa yazığı gəlməsinə, Ervinq Uotersə səmimi kütlüyünə görə nifrət etməsinə rəğmən, canlı və axtarışda olan biri kimi səslə-küylü Klifə doğru can atırdı. Çünki Klifdə, heç olmasa, gerçəklik hiss olunurdu: peyin iyi verən təzə şumlanmış zəminin gerçəkliyi... Kliflə boks oynamaq olardı. O, tənbəki çubuğunu tüstülədə-tüstülədə və saatlarla şahanə bekarçılıq içində mızıldana-mızıldana oturmağı xoşlasa da, aradabir onu beş millik gəzintiyə sürüyüb aparmaq mümkün idi.

Və indi, Ayra öz ağır sözləri və şit öyüd-nəsihətləri ilə onları bezdirdiyi bir vaxt, Klifdən başqa kim həyatı təhlükəyə baxmayaraq, yemək vaxtı rahib Ayra Xinkliyə bişmiş paxla tullaya bilərdi?

Ayra anatomiya binasında da Martinin Pottsburq xristian kollecində qəbul olunmayan ideyalarını lağa qoyaraq bezdirirdi. Amma yataqxanada həqiqətən də "əxlaq bəlası" idi. İnadla yoldaşlarına söyüş söyməyi tərgitməyə çalışırdı. Üç il geridə qalmış futbol komandasının üzvü olduqdan sonra öz soyuqqanlı optimizmi ilə hələ də inanırdı ki, əsl döyüş filinin nəzakətilə gənc adamlara öyüd-nəsihət vermək, məktəb müəllimləritək əzilib-büzülüb onları saflaşdırmaq mümkündür.

Bundan başqa, Ayra Təmiz Həyat Tərzi haqqında statistik məlumatlara da malik idi.

Onun "xəmiri" statistika ilə "yoğrulmuşdu". Rəqəmləri haradan əldə etməyin onun üçün elə bir əhəmiyyəti yox idi: qəzetdənmi, yazışmalar haqqında hesabatdanmı, yoxsa "Gənc missioner"dəki bölmədənmi – bu mənbələrin hamısı onun üçün eyni dərəcədə əhəmiyyətli idi.

– Klif, – bir dəfə necə oldusa, o yemək vaxtı dedi, – sən kimi yaxşı bir oğlanın belə iyrənc tənbəki çəkdiyinə heyrat edirəm. Bilirsən ki, cərrahiyyə stoluna düşən qadınların altmış yeddi faizi, ərlərinin isə doxsan faizi tütün çəkir?

– Lənət şeytana, tənbəki çəkməyib nə çəkəsidilər ki? – Klif soruşdu.

– Sən bu rəqəmləri haradan götürmüşən? – Martin maraqlandı.

– Onlar min doqquz yüz ikinci ildə Filadelfiyadakı tibb konfransı tərəfindən müəyyən edilib, – Ayra təkəbbürlə cavab verdi, – əlbəttə, sizin kimi lovğa ağıllıların gözəl günlərin birində xoşsifət və füsunkar bir qadınla evlənmək istəyəcəyini və öz günahı ilə onların həyatını məhv etdiyini anlayacağını gözləmirəm. Nə etmək olar, öz sözünüzün üstündə durun – siz, cəsur yekəpərlər sürüsü! Mənim kimi zavallı və gücsüz moizəçi isə heç vaxt tənbəki çəkməyə cəsarət etməyəcək!

O, qalib görünüşüylə çıxıb getdi və Martin ufuldadı:

– Hərdən Ayraya görə tibbi atmaq və vicdanlı bir sərrac olmaq istəyirəm.

– Ah, Mart, bəsdir görək, – Gonbul Pfaff gileyləndi, – Niyə Ayranı incidirsən? Axı onun niyyəti təmizdir.

– Təmizdir? Rədd olsun! Elə tarakanların da niyyəti təmizdir...

Beləcə öz aralarında laqqırtı vururdular, bu dəmdə Anqus Dyuer kənarda əyləşərək təkəbbürlü bir sükutla onları müşahidə edirdi. Bu təkəbbür Martini əsəbləşdirirdi. Bütün həyatı boyu can atdığı sənəti

üçün bilik toplaya-toplaya o, hər zaman məntiqli müdrikliyin yaxınlığında kin və boşluq hiss edirdi. Həqiqətə doğru aparan birbaşa və yeganə yolu görmürdü; əvəzində isə onun qarşısında həqiqətə aparan minlərlə yol uzanırdı – uzaq və şübhəli...

III FƏSİL

1

Con O. Robertşo – tibb fakültəsində fiziologiya professoru Con Oldinqton Robertşo ağır eşidirdi və bütün Uinnemak universitetində yeganə müəllim idi ki, hələ də "əzmə kotlet" adlandırılan bakenbard saxlayırdı. Əslən Bek-Beyadan idi; bununla fəxr edir, həmişə də fürsət düşəndə bu faktı yada salaraq deyirdi: "Mən Almaniyada Lüdviqin yanında oxuyarkən..."

O, öz kamilliyinə vurğun olduğundan, tələbələri ayrı-ayrılıqda yadda saxlaya bilmirdi. Ona görə də Klif Kloson və "şuluqçu" adı ilə tanınan digər cavanlar fiziologiya mühazirələrini böyük səbirsizliklə gözləyirdilər.

Mühazirələr dairəvi auditoriyada keçirilirdi; tələbələrin oturacaqları amfiteatr formasında düzülmüşdü; bu düzülüş elə idi ki, mühazirəçi onun hər iki tərəfini eyni vaxtda görə bilməzdi. Doktor Robertşo qan dövrəni haqqında nitqinə ara vermədən sağa tərəf boylanır, xəlvəti göz qoyaraq uzaqda, sol qanadda avtomobil uğultusunu xatırladan təhqiramiz səsi kimin çıxardığını aydınlaşdırmağa çalışırdı; bu arada isə Klif Kloson ayağa qalxır, əli ilə havanı yararaq, guya ki, bakenbardlarını sıgallayırmış kimi onu yamsılayıb cin atına mindirirdi.

Bir dəfə doktor Robertşo nəfəsli musiqinin diz refleksinin intensivliyinə təsiri ilə bağlı mövzunun kulminasiya nöqtəsinə təzəcə çatmışdı ki, Klif kafedranın arxasındakı əlüzyuyana kərpic ataraq bu hərəkətilə bütün rekordları qırdı.

...Martin Maks Qotlibin riyazi simvolların dərinliyi ilə onu bir o qədər də qorxutmayan elmi məqalələrini oxuyurdu; bu müəllimədən sonra belə qərara gəlmişdi ki, təcrübələr həyatın və ölümün dərinliyinə, bakterial infeksiyaların mahiyyətinə, üzvi proseslərin kimyəvi tərkibinə qədər aparıb çıxarmalıdır. Ona görə də Robertşo başağrıdan kiçik şablon təcrübələr, qarımış qız təcrübələri haqqında sərçə balası kimi cikkildəyəndə, Martin öz yerində qərar tuta bilmirdi. Kollecdə oxuyanda elə bilirdi ki, aydın intonasiya ilə oxunuş və latın əsərləri lüzumsuzdur; amma o, tibb dərslərini əsl möcüzə kimi gözləyirdi. İndi isə öz ağılsızlığına heyifslənərək Robertşonun primitiv qanunlarına da, az qala, bütün anatomiya da həqarətlə baxırdı.

Professor doktor Oliver O. Stautun özü yeriyan anatomiya, əsəb toxumasının zərif qatı, sümük və qan damarlarından qurulmuş cədvəl idi. Staut çox nəhəng və dəqiq biliyə sahib idi; yorucu və cansıxıcı səsi ilə

sol ayaqdakı çəçələ barmaq haqqında faktları söyləməyə başlayanda, insan yalnız təəccüblənirdi ki, çəçələ barmaq haqqında bu qədər bilmək kimə gərəkdir.

"Həkimlərə – münasib əmək haqqı axtaran və tibb assosiasiyalarında mühazirə oxumağa can atmayan adi həkimlərə anatomik terminləri yadda saxlamaq vacibdirmi" sualı qədər heç bir sual "Diqamma Pi"-nin şam yeməyində qızğın və səngiməyən mübahisəyə səbəb olmurdu. Amma bu məsələyə necə baxırlarsa baxsınlar, tələbələrin hamısı onlara ciddi cəhdlə imtahanlardan sürüşüb çıxmaq və bazarda saati beş dollara qiymətləndirilən təhsilli adam olmaq imkanı verən adlar cədvəlini əzbərləyirdi. Naməlum müdriklər bu cədvəli yadda saxlamaları asanlaşdırmaq üçün şeir də icad etmişdilər. Axşamlar otuz "quldur" "diqamma"-çı uzun və çirkli stolun arxasında əyləşərək kokildə bişmiş suf balığını, paxlanı, treskadan hazırlanmış frikadelı, banandan düzəldilmiş duzlu piroqu silib-süpürür, naşı tələbələr isə bu şeir parçasını böyük yoldaşlarının ardınca təkrar edirdilər.

Beləcə, şeirdə birinci hərflərin səslənməsi nəticəsində on iki cüt kəllə-beyindəxili əsəb sisteminin latın dilində adını yadda saxlayırdılar: olfaktorius, optikus, okulomotorius, troklearis və bütün yerdə qalanlar. "Diqamma"-çılar üçün bu, dünyada ən ali poeziya idi. Və bu mnemonik rübai uzun illər sonra – artıq həkim olduqları və əsəb sisteminin adlarını çoxdan yaddan çıxardıqları vaxtda belə, onların hafizəsində qorunub saxlanırdı.

2

Doktor Stautun mühazirələrində adətən qarışıqlıq düşməzdi, amma tələbələr bu dərslərdə əylənməyi çox xoşlayırdılar. Onların ən yumşaq zarafatı iki bakirə, talesiz qızın üzərində işlədiyi cəsədin içinə şax-şax soxuşdurmaq idi. Hələ birinci kursda oxuduqları vaxt Klif Kloson və mədəaltı vəzlə bağlı hadisə isə əməlli-başlı tufan qoparmışdı.

Hadisə belə olmuşdu. Klif "salamlaşma" məsələlərindəki ixtiraçılıq qabiliyyətinə görə həmin il qrup nümayəndəsi seçilmişdi. Çünki yoldaşları ilə əsas tibb korpusunun soyunma otağında qarşılaşarkən mütləq hay-küylə "Bu gün kor bağırsağınızın qurdabənzər çıxıntısı necə işləyir?" – deyər soruşardı. O, bu cür salamlamalardan tez-tez istifadə edirdi. Klif tələbə yığıncaqlarını hamı ilə öcəşə-öcəşə, həm də təntənə ilə aparırdı (kənd təsərrüfatı fakültəsinin tələbələrinin şimal səmtdəki tennis meydançasından istifadə etməklə bağlı təklifinin rədd edildiyi iclasları), amma adi həyatda heç vaxt yumşaqlıq göstərməzdi.

Əsl tufan da tibb şəhərciyini idarə etmək üçün himayəçilər şurası yaradılanda qopdu. Himayəçilər özlüyündə universitetin ali hakimiyyətini təmsil edirdilər; Şura bankirlərdən, fabrik sahiblərindən və böyük kilsələrin keşişlərindən ibarət idi; hətta rektor belə onların qarşısında yaltaqlanırdı. Onların əsas maraq obyektı tibb fakültəsinin seksiyasıydı. Çıxışçılar alkoqolun kasıblara təsiri ilə bağlı nəsihətlər verir, bankirlər inad göstərüb ölmək istəməyən insanların cari hesaba hörmətsizliyi haqqında danışırırdılar! Doktor Stautun, bir də kiminsə çətinini daşıyan katibin rəhbərlik etdiyi yoxlama vaxtı ən gonbul və ən

elmsevər bankir öz şlyapasını hörmətlə arxasında saxlayaraq Klif Klosunun stolunun qarşısında dayanmışdı. Klif də elə bu an mədəaltı vəzi şlyapanının içinə atmağa imkan tapa bildi.

Təzə şlyapasının içində iyrənc və sürüşkən bir şey tapmaq çətin ki, kiməsə xoş olaydı; bankir də onu görən kimi şlyapasını yerə tolazlayıb dedi ki, Uinnemak tələbələrini lap yollarını azıblar. Doktor Staut və katib onu sakitləşdirməyə çalışdılar; şlyapanı təmizlədilər və əmin etdilər ki, bankir şlyapasına mədəaltı vəz atmağa cəsarət edən adam mütləq cəzalandırılacaq.

Doktor Staut birinci kursun qrup nümayəndəsi kimi Klifi öz yanına çağırırdı. Klifin qanı bərk qaralmışdı. O, öz tələbələrini topladı, Uinnemakda kiminsə bankir şlyapasının içinə mədəaltı vəz atdığına təəssüfləndiyini söylədi, sonra da tələb etdi ki, günahkar kimdirsə, cəsarətini toplayıb ayağa qalxsın və günahını boynuna alsın.

Bədbəxtlikdən Martin və Anqus Dyuerin arasında əyləşmiş müqəddəs Xinkli Klifin şlyapaya mədəaltı vəzi atıldığını görmüşdü.

– Bu, biabırçılıqdır! – donquldanmağa başladı, – o, mənim "Diqamma"da ən yaxşı yoldaşım olsa belə, mütləq Klosunu ifşa edəcəyəm!

– Boşla görək! – Martin onun üzünə qabardı, – yoxsa istəyirsən ki, onu çıxartsınlar?

– Qoy çıxartsınlar! O, buna layıqdır!

Anqus Dyuer oturduğu yerdəcə geri çevrildi, Ayranı təpədən-dırnağa süzdü və dedi:

– Bəlkə, dilinizi dinc saxlayasınız?

Ayra itaətkarcasına səsinə kəsdi və Martinin ürəyi Anqusa qarşı daha böyük hörmət hissi və daha qarşısıalınmaz kinlə doldu.

3

Martinə nə üçün burada olduğu, nə üçün hansısa bir professor Robertşoya qulaq asdığı, eşşəklər və sehrbazlar haqqında şeirləri beyninə yeritdiyi, nə üçün gonbul Pfaff və Ervinq Uoters kimi həkim peşəsi öyrəndiyi ilə bağlı çaşqınlıq hissi əzab verəndə, o, "əxlaqsızlıq" adlandırdığı bir şeylə təskinlik tapırdı. Əslində, "əxlaqsızlıq" ən yaxşı üsul idi və adətən hər şey qonşu Zenitdə bir parç pivəyə, bir də görkəmsiz ucqar küçələrdə veyillənən fabrik qadınlarına göz vurmağa aparıb çıxarırdı. Amma sonra bu cür macəralar israf edilməmiş enerjisi və aydın düşüncəsi ilə lovğalanan Martinə faciə kimi görünürdü.

Onun ən etibarlı tərəfdaşı Klif Klosun idi. Klif nə qədər ucuz pivə içirsə içsin, heç vaxt normal vəziyyətdə olduğundan daha çox sərxoş olmazdı. Klif Martinin düşüncəlilik səviyyəsinə endiyi, yaxud da yüksəldiyi zaman Martin də Klifin azğınlıq səviyyəsinə enər, yaxud da ucalırdı. Onlar meyhanada pivə parçlarının izindən parlayan stolun arxasında oturduqda Klif barmağını silkələyər və deyərdi:

– Məni təkcə sən başa düşürsən, Mart. Şuluqluq salmağım və işgüzarlıqla bağlı söhbətlərimlə Ayra Svinkli kimi cahilləri hirsəndirməyimə baxmayaraq, bilirsən ki, mənim də onların pulgirliyindən və boşboğazlığından ürəyim bulanır.

– Əlbəttə ki! – Martin sərxoş nəvazişlə razılaşırdı, – Sən mənim kimisən. Aman Allah, axı onlara necə dözmək olar: istedadsız Ervinq Uoters də belədir; ya da Anqus Dyuer kimi ruhsuz vəzifəpərəsti götür... qoca Qotlibi də yanlarına qoy! Əsl tədqiqatçı idealıdır! O, heç vaxt doğru görünən heç bir şeylə kifayətlənməyəcək. Çünki nə Şeytani, nə də İblisi vecinə alır, gecəni səhərədək durmadan işləyir, körpüdə dayanan kapitan kimi tənha və tələbkardır, hər şeyin kökünə qədər gedə bilir.

– Təmiz söhbət! Mən də belə düşünürəm, – Klif razılaşdı, – bir parç da içək? Pulunu püşklə ödəyirik.

Zenit öz meyxanaları ilə birlikdə Moqalisdən və Uinnemak universitetindən on beş mil aralıda yerləşirdi; çox nəhəng və gurultu salan tramvayla cəmi yarım saat gedirsən və budur, tibb fakültəsi tələbəsinin kefi edə biləcəyi Zenitdəsən! "Mən dünən şəhərə getmişdim" sözü isə burada həmişə istehzal təbəssümə və çəpəki baxışlara səbəb olurdu. Martinə yeni Zeniti Anqus Dyuer tanıtmışdı.

Bir gün şam yeməyində Dyuer qısaca dedi:

– Mənimlə şəhərə gedək, konsertə qulaq asarıq.

Yoldaşlarından digər üstünlüklərinə baxmayaraq, Martin ədəbiyyat, rəssamlıq, musiqi sahəsində məlumatsız idi. Qansız tamahkar Anqus Dyuerin vaxta heyfi gəlmədən saatlarla hansısa skripkaçıya qulaq asması onu dəhşətə gətirirdi. O, Dyuerin iki bəstəkar qarşısında səcdə etdiyini bilirdi: biri çox ehtimal ki, alman olan Bax, digəri isə Bethoven idi...

Martin bir də anlamışdı ki, özü də hələ ki hər şeyi dərk etmir.

Onlar konsertə yollananda Dyuer tramvayda öz süni ciddiliyini bir kənara ataraq dedi:

– Eh, qardaşım, içəliat içində eşələnmək üçün doğulmasaydım, yəqin ki, dahi ifaçı olardım. Bu gün səni cənnətə qonaq aparacağam!

Martin balaca kresloların və böyük, qızıl suyuna çəkilmiş tağ-tavanların, nəzakətli, amma narazı baxışlarla baxan, dizləri üstə proqram saxlayan xanımların, aşağıda xoşagəlməz səs-küy çıxaran qeyri-romantik musiqiçilərin və ən nəhayət, ağlasığmaz gözəlliyin arasına düşmüşdü; bu gözəllik dağ və sıx meşələrin mənzərəsini gözləri qarşısına gətirir, sonra isə onları birdən-birə əzabverici bir sıxıntı əvəz edirdi.

O, musiqinin sədaları altında düşünürdü...

"Mənim hər şeyim olacaq – Maks Qotlibin şöhrəti, daha doğrusu, istedadı, füsunkar musiqi, bir də gözəl qadınlar... Lənət şeytana! Mən mütləq böyük kəşflər edəcəyəm! Dünyanı görəcəyəm!.. Doğrudanmı, bu zəhlətökən səs heç vaxt kəsilməyəcək?"

Konsertdən bir neçə həftə sonra o, Madelina Foksu yenidən kəşf etdi.

Madelina gözəl idi. Tərəvətli, ağıllı, yetərinə qətiyyətli qızdı; Martin onunla hələ kollecdə oxuduğu vaxtlarda tanış olmuşdu. O, guya, universitetdə ingilis ədəbiyyatı kursunu dinləmək üçün Moqalisdə qalmışdı, əslində isə bu, evə qayıtmamaq üçün bəhanədən başqa bir şey deyildi.

Madelina özünü yaxşı tennisçi hesab edirdi, həmişə ədayla oynayırdı, əslində isə elə də yaxşı oyunçu deyildi. Özünü ədəbiyyat bilicisi sayırdı; Hardi, Moredit, Houells və Tekkerey bəyəndiyi bəxtəvərlərdən idilər. Bununla belə, artıq beş il idi ki, Madelina onların heç birini oxumurdu. Tez-tez Houellsə qiymətləndirmədiyi, flanel köynək geyindiği və tramvaydan düşəndə əlini ona uzatmağı unutduğu üçün (bu şansı isə heç bir roman qəhrəmanı əldən verməzdi) Martini məzəmmət edirdi. Kollecdə onlar birlikdə ballara gedirdilər; düzdür, Martin rəqs zamanı bacarıqdan daha çox prosesin özündən ilham aldığını nümayiş etdirirdi; tərəf müqabili olan xanımlar isə adətən baş açmağa bilmirdilər ki, o, hansı rəqsi oynamağa çalışır.

Madelinanın qədd-qamətinin gözəlliyi və həmişə yüksək əhval-ruhiyyədə olması Martinin xoşuna gəlirdi. Güman edirdi ki, bu qız öz enerjisi və mədəniyyəti ilə ona çox yaraşır. Amma son bir il ərzində Madelina ilə, demək olar ki, görüşməmişdi. Adətən axşamlar onun haqqında fikirləşir, zəng edəcəyini söyləyir, amma heç vaxt da zəng etmirdi. Bununla belə, hər dəfə tibblə bağlı şübhələr içini gəmirəndə Martin qızın canyananlığı üçün qəribəsəyirdi;

Beləliklə, yaz günlərinin birində – bazar günü Martin onu Çaluzanın sahilinə gəzintiyə dəvət etdi.

Çayın dik sahillərindən başlayan preriya dalğalanaraq saysız-hesabsız təpələr boyunca uzanırdı. Geniş arpa zəmilərində, saçaqlı otlaqlarda, cansız palıd ağaclarında və yaraşıqlı tozağacılarında insanı sərgüzəştlərə səsləyən qərribə bir cazibə qüvvəsi hiss olunurdu; Martinlə Madelina da düzənliklərin bütün gənc övladları kimi çayın sahili ilə birlikdə addımlayır və bir-birini dünyanı fəth edəcəklərinə inandırmağa çalışırdılar.

Martin durmadan şikayətlənirdi:

– Bu lənətə gəlmiş həkimlər...

Madelina onun sözünü ağzında qoydu:

– Ah, Martin, doğrudanmı, siz "lənətə gəlmiş"i nəzakətli söz hesab edirsiniz?

İnsafla desək, Martin həqiqətən də "lənətə gəlmiş"də ədəbsiz heç bir şey görmürdü; bu söz xüsusilə başı işə qarışmış adamlara həmişə lazım olurdu; amma qızın təbəssümü onun üçün əziz olduğundan Martin düşündüyünü yox, lazım olanı söylədi:

– Yaxşı, daha deməyəcəyəm. Bizim murdar tələbələrin heç birinin elmə meyli yoxdur, sadəcə, sənət öyrənirlər. Bir də onların fikri-zikri sonralar pula çevirə biləcəkləri bilik qazanmaqdır. Onlar nəinki insan həyatının xilasının payğısına qalırlar, heç bu barədə düşünmürlər də. Hətta fikirləşirlər necə etsinlər ki,

xəstəni öldürdüklərinə görə qazandıqları dollarları itirməsinlər. Hansısa əməliyyatdan onların reklamını təşkil edəcək sensasiya qoxusu gələrsə, məmnuniyyətlə pasienti məhv etməyə də razılıq verə bilirlər. Mən onlardan iyrənirəm! Siz elə bilərsiniz ki, bu tələbələr Erlixin Almaniyada, yaxud Qotlibin burada, bizim gözümüzün qarşısında apardığı tədqiqatlarla maraqlanırlar? Elə bu günlərdə Qotlib Raytın opsonin nəzəriyyəsini darmadağın edib.

– Doğrudan?

– İnanın ki, belədir! Amma siz elə bilərsiniz ki, bu bizim həkim-tələbələrin vecinədir? Əsla! Onlar ancaq "o-o-o-o... əlbəttə, elm öz işini görür, xəstələri müalicə etmək üçün həkimə kömək edir", – deyə bilirlər. Sonra da böyük şəhər mərkəzində, yoxsa ucqar şəhərcikdə daha çox pul qazanmaq mümkün olması haqda danışır, gənc həkim üçün ördək ovlamağın, yoxsa əksinə, kilsəyə gedib özünü əhəmiyyətli adam kimi göstərməyin yaxşı olduğunu çək-çevir edirlər. Siz bir bizim Erv Uotersi eşidəydiniz! O, həmişə bir fikirdədir: "Həkimin uğuru üçün nə lazımdır? Patologiya elmi haqqında əsaslı bilik? Əsla yox! O həkim müvəffəqiyyət qazanır ki, onun yaxşı rayonda, tramvay xəttinə yaxın bir yerdə kabinetini və yadda qalan telefon nömrəsi var". Bravo! Bax, elə belə də deyir. Yaxşısı budur, diplom alan kimi həkim işləmək üçün paroxoda üz tutum; heç olmasa, dünyanı dolaşaram. Daha digər göyərtədə kabinet açmış həkim rəqibimin əlindən xəstəni qapazlamaq üçün bütün gəmini dolaşmaq məcburiyyətində qalmaram!

– Hə, sizi başa düşürəm. İnsanların öz işində ideala can atmaması dəhşətdir. Bizdə, ingilis ədəbiyyatı şöbəsində tələbələrin əksəriyyəti dərs deməklə pul qazanmaq arzusundadırlar, mənim kimi elmi işdən zövq almırlar.

Qızın özünü yüksək intizamlı hesab etməsi Martini narahat etdi, amma sonra söylədiyi sözlər onu daha çox həyəcanlandırdı:

– Bununla belə, Martin, praktik olmaq lazımdır. Düz demirəmmi? Bir fikirləşin, adamın pulu nə qədər çox olarsa... Daha doğrusu, cəmiyyətdə nə qədər çox hörmət qazanarsa... yenə də yaxşı tanınmış həkimin yanında işləməklə insanlara xeyir vermək daha yaxşıdır, nəinki əhəmiyyətsiz şeylər üzərində yorulmadan çalışan və dünyada nə baş verdiyindən xəbərsiz olan kabinet ziyalisinin yanında vaxt itirmək... Məsələn üçün bizim cərrah doktor Luazonu götürək; həmişə xəstəxanaya gözəl maşında, livreyalı sürücüsü ilə birlikdə gəlir və bütün pasientlər ona məftundular; indi də sizin Maks Qotlibi onunla müqayisə edərkən?! Bu yaxınlarda küçədə onu mənə göstərdilər. Əynində köhnə bir kostyum vardı; əminəm ki, tezliklə bərbərə baş çəksə, pis olmazdı.

Bu sözləri eşidən Martin statistika ilə, tənə ilə, hirs ilə, fanat coşqunluğuyla və qatma-qarışıq məcazlarla hücumu keçdi. Onlar böyrü üstə aşmış köhnə çəpərin üstündə əyləşmişdilər, bağayarpağıya daraşmış ilk yaz həşəratları yaxınlıqda – parlaq günəşin iliyə işləyən şüaları altında vızıldaşırdılar.

Onun fanatizminə hirslənən Madelina özünün bütün "kübarlığı"nı bir kənara ataraq ciyildəməyə başladı:

– Hə, hə, başa düşürəm, – məhz nəyi başa düşdüyünü söyləmədi, – O-o-o... sizin elə ağıllı fikirləriniz var ki... və elə həssassınız ki... bu ki əsl kamillikdir...

– Doğrudan? Siz belə hesab edirsiniz?

– O-o-o... Əlbəttə, əminəm ki, sizin gözəl gələcəyiniz var. Bunun üçün elə şadam... Siz başqaları kimi qəpikgüdən deyilsiniz. Ona görə də heç kimə fikir verməyin, qoyun danışsınlar!

Martin görürdü ki, Madelina təkcə diqqətli və anlayışlı deyil, həm də olduqca arzu olunan qadındır. Yanaqlarının təzə-tər qızartısı, məlahətli gözləri, çiyinlərindən budlarına qədər uzanan füsunkar bədən quruluşu... Geri qayıtdıqları vaxt Martin ürəyində Madelinanın ona uyğun gələn qız olduğuna daha çox əminlik hiss edirdi. Onun köməkliyi ilə bu qız mücərrəd ideallar və elmin soyuq gerçəkliyi arasındakı fərqi anlamağı öyrənəcəkdə.

Onlar yarğanın yanında yerlərini rahatladılar və aşağı, dumanlı, yazda olduğu kimi dalğalı, budaqlarla dolu Çaluzaya tamaşa etməyə başladılar. Qarşısızalmaz bir qüvvə onu Madelinaya tərəf çəkirdi; o, tələbəklikdəki təsadüfi sərgüzəştəriylə bağlı təəssüflənirdi; elə bu an ürəyində qıza layiq olmaq üçün təmiz və çalışqan olacağına qərar verdi.

– Ah Madelina, – qəmgin səslə dedi, – lənət şeytana, siz necə də gözəlsiniz?!

Qız çəkinə-çəkinə ona baxdı.

Martin qızın əlindən tutdu, şiddətli bir ehtirasla qızı öpməyə çalışdı. Amma bunu o qədər bacarıqsızlıqla etdi ki... Yalnız qızın buxağının bir kənarından öpə bildi, Madelina isə özünü müdafiə edərək, az qala, yalvarırdı:

– Ah, lazım deyil! Lazım deyil!

Evə, Moqalisə qayıdarkən onlar özlərini elə aparırdılar ki, guya, heç nə olmayıb; amma hər ikisinin səsi indi daha mülayim idi və qız artıq onun professor Roberotşonu "fonoqramm" adlandırmasını əsəbiləşmədən dinləyir, Martin isə Madelinanın heç vaxt ruhdan düşməyən ingilis ədəbiyyatı müəllimi doktor Norman Bramfitin dayaz və bayağı olması haqqında iradlarına diqqətlə qulaq asırdı. Pansionunun qapısına çatanda qız köksünü ötürdü:

– Sizi içəri dəvət edərdim, amma bir azdan şam yeməyinin vaxtıdır... Bəlkə, mənə sonra zəng edəsiniz?

– Zəng etməsəm, lənətə gəlim! – Martin universitetdə yaşanan məhəbbət dialoqunun bütün qayda-qanunlarına uyğun cavab verdi.

Sonra başdan-ayağa məftunluq hissi içində evə yollandı. Gecəyarı ensiz taxtda uzanan Martin Madelinanın baxışlarını öz üzərində hiss edirdi; gah məğrur, gah tənəli, gah da inamla dolu baxışlarını. "Mən onu sevirəm! Mən onu sevirəm! Ona zəng edəcəyəm... Görəsən, səhər səkkizdə zəng etsəm, tez olmaz ki?"

Amma səhər səkkizdə başı göz quruluşunun öyrənilməsinə o qədər qarışdı ki, qızın gözləri haqqında fikirləşmək heç yadına da düşmədi. Sonralar Martin Madelina ilə cəmi bircə dəfə qarşılaşdı, o da adam içində, onun pansionunun eyvanında; tələbə qızlar, qırmızı balıqlar və pastila ilə dolu qabların çox olduğu eyvanda... Sonra isə başı qızgın imtahan hazırlıqlarına qarışdı.

İmtahanlar vaxtı "Diqamma Pi"-nin üzvləri özlərini əsl elm axtarıcısı kimi aparırdılar. "Diqamma"çılar nəsil-dən-nəsilə ötürülmüş imtahan işlərini toplayır və onları müqəddəs sayılan "Qiymət kitabçası"-nın içində saxlayırdılar. Düha sahibləri isə bu materialları diqqətlə tədqiq edir və ötən illər ərzində imtahanlarda tez-tez verilən sualları qırmızı qələmlə işarələyirdilər. Birinci kurs tələbələri Ayra Xinklini "Diqamma"-nın qonaq otağının düz ortasına çəkir, dövrəyə alır, o isə daha çox ehtimal olunan sualları ucadan oxuyurdu. Tələbələr sualın cavabını Anqus Dyuer onu dərslikdən oxumamışdan əvvəl verməyə can atır, bu vaxt gah saçlarını yolur, gah boğazlarını uzadır, gah buxaqlarını dartışdırır, gah barmaqlarını dişləyir, gah da əlləri ilə alınlarına döyəcləyirdilər.

Bu hay-həşir azmış kimi, Gonbul Pfaffa görə də əziyyət çəkmək məcburiyyətində idilər.

Gonbul ilin ortasında anatomiya imtahanından kəsilmişdi, yəni yalnız əlavə "zaçot" verdikdən sonra yaz imtahanına buraxıla bilərdi.

"Diqamma"çılar Pfaffi özlərinə məxsus şəkildə çox istəyirdilər. Pfaff iradəsiz, mövhumatçı, yelbeyin idi, amma yoldaşları ona qərribə bir şəfqət hissi duyurdular; insanın adətən çox işlənməkdən yaman günə düşmüş avtomobilə, ya da yolunu azmış itə belə yazığı gələ bilər. Hamı bir nəfər kimi onunla işləyir, onu ayağa qaldırmağa çalışır və iynə dəliyindən keçirmiş kimi Pfaffi imtahandan zorla keçirmək istəyirdi. Onlar əlləşir, deyir, bu cür çətin işə girişdikləri üçün özlərindən çıxırdılar, Pfaff isə həm əldən düşərək tövşüyür, həm də onlarla birlikdə zarıyırdı.

Zaçotdan əvvəlki gecə "diqammaçılar" düz iki saat Pfaffi islaq dəsmalların, tünd qəhvənin, yalvarışın və söyüşün köməyi ilə oyaq saxladılar. Acıqlı-acıqlı onu başa salır, yumruqlarını yumru, qırmızı və məyus sifətinə yaxınlaşdıraraq bar-bar bağırırdılar:

– Lənət şeytana, nəhayət, sən yadda saxlayacaqsan, ya yox? İkilyalı, yaxud mitral klapan, daha və mitral yox! Başa düş, bunlar eyni şeydir!

Yoldaşları yumruqlarını silkələyir, otaqda bağıra-bağıra ora-bura var-gəl edirdilər: "Doğrudanmı, o, heç vaxt heç nə yadda saxlamayacaq?" Sonra yenidən yalançı bir arxayınlıqla mızıldanmağa başlayırdılar:

– Narahat olmaq lazım deyil, Pfaff. Gəl tələsmədən təkrar edək. Sən yalnız diqqətlə qulaq as, yaxşı? Bir azca səy göstər, – sonra lap astadan pıçıldayırdılar, – heç olmasa, nəyisə yadda saxlamağa çalış!

Uzun çək-çevirdən sonra onu nəvazişlə yatağa uzandırdılar. Pfaff təpədən dırnağa qədər o qədər məlumatla doldurulmuşdu ki, kiçik bir təkan nəticəsində içindəkilər ətrafla bir ola bilərdi.

Pfaff saat yeddidə gözləri qızarmış, dodaqları titrəyə-titrəyə yuxudan ayılında məlum oldu ki, beyninə yeridilənlərin heç biri orada deyil.

– Neyləmək olar?! – "Diqamma Pi"-nin sədri dedi, – riskə gedib ona "şparqalka" verməli olacağıq, bəlkə, bəxti gətirdi, ələ keçmədi. Belə olacağını bilirdim, ona görə də dünən hazırlıq görmüşəm. Qeyri-adi "şparqalka"dır. Əsas sualların cavabları yazılıb. Onunla bir təhər vəziyyətdən çıxıb bilər.

Hətta keçən gecə baş verən dəhşətə doyunca tamaşa edən müqəddəs Ayra Xinkli də bu cinayətə göz yummağa razılıq verdi. Yalnız Gonbulun özü etiraz etməyə başladı:

– Yox, yox! Fırıldaqla işlətməyəcəm. İnsan imtahan verə bilmirsə, onu həkimliyə yaxın buraxmaq olmaz. Mənim atam belə deyirdi.

Onun üçün yenə qəhvə hazırladılar; nə ilə nəticələncəyini bilmədən, eksperiment atmağa həmişə hazır olan Klif Klosunun məsləhəti ilə Pfaffa bromlu kaliya həbi yedirdilər. "Diqamma Pi"-nin sədri arxayınlıqla əlini Gonbulun çiyinə qoydu və gur-gur guruldadı:

– "Şparqalka"-nı sən cibinə qoyacam, bax, döş cibinə, burun dəsmalının arxasına.

– Mən ondan istifadə etməyəcəm. Kəsiləcəm, kəsilsəm də, fərqi yoxdur, – Gonbul ağılsızca sızıldadı.

– Lap yaxşı! Amma "şparqalka"-nı atma. Bəlkə, sən ciyərlərin vasitəsilə olsa da, ondan məlumat götürə bildin, çünki, Allah görür ki... – sədr başını tutdu. Səsi yuxusuz gecələrin, işlətmə dərmanının və ümitsiz məğlubiyyətin bütün faciəsini ifadə edirdi; sonra daha bərk uğuldadı, – Allah görür ki, beynin vasitəsilə sən onları qavraya bilmirsən.

Onlar Pfaffin paltarının tozunu çırpıb təmizlədilər, onu dikətdilər və anatomiya korpusuna doğru itələyərək qapıdan çıxardılar. Özləri isə uzun müddət arxasınca baxdılar: uzaqdan o iki ayaq üstündə yeriyən hava şarına, ya da plis şalvar geyinmiş kolbasaya bənzəyirdi.

– Doğrudanmı, "şparqalka"-dan istifadə etməyəcək? – Klif Klosun lap mat qalmışdı.

– Belə eləsə, indidən yuxarı qalxıb çamadanını hazırlamaq lazımdır. Daha heç vaxt bizim "Diqamma"-da belə qapazaltı olmayacaq! – sədr kədərli səslə dedi.

Birdən Pfaffin dayandığını, dəsmalını çıxarıb məyus-məyus burnunu sildiğini... və uzun nazik kağızı tapdığını gördülər. Onun üz-gözünü turşutduğunu, kağızı barmaqları arasında sıxdığını, oxumağa başladığını, təzədən geri, cibinə soxduğunu və inamlı, qəti addımlarla yoluna davam etdiyini də həmçinin...

"Diqamma"çılar əl-ələ verib, bir-birini səmimiyyətlə təbrik edərək yataqxananın qonaq otağında atılıb-düşməyə başladılar:

– İstifadə edəcək... Hər şey qaydasındadır... Verəcək, vallah, verəcək! Verəcək!

Pfaff "zaçotu" verdi.

Martinin ara verməyən şübhələri "Diqamma Pi"-ni Klif Klosonun dalaşqanlıqından, Anqus Dyuerin dikbaşlıqından, hətta müqəddəs Ayra Xinklinin sərtliyindən də çox tənəyə gətirmişdi.

İmtahanlara gərgin hazırlıq vaxtı Martin hamının zəhləsini tökmüşdü ki, "tələbələr tibbi terminologiyanı xəstələrə xeyir vermək üçün deyil, daha etibarlı görünmək üçün kraxmallanmış xalat kimi əyinlərinə geyinirlər". "Diqamma"çılar isə hamı bir nəfər kimi deyirdi:

– Qulaq as, tibbi bu şəkildə öyrənməyimiz xoşuna gəlmirsə, böyük məmnuniyyətlə səni geri – Elk-Milzə göndərə bilərik; qorxmaya bilərsən, orada bizim kimi savadsız qəpikgüdənlər səni narahat etməyəcək. Doğrudan da! Axı biz necə işləmək lazım gəldiyini sənə öyrətmirik. Xeyir ola, bizə nəyə öyrətmək fikrinə düşmüşsən? Boşla, dostum!

Anqus Dyuer istehza dolu təbəssümlə Martinə eyham vururdu:

– Biz sadəcə sənətkar olduğumuzu qəbul edirik, sən isə dahi tədqiqatçısan. Amma elə şeylər var ki, onlara yalnız dəqiq elmlərin öhdəsindən gəldikdən sonra müraciət edə bilərsən! Məsələn, memarlıqdan nə başa düşürsən? Bəs fransız felləri ilə aran necədir? Öz həyatın boyu neçə roman oxumusan? Avstro-Macaristanın baş nazir kimdir?

– Mən heç bir elmə iddiaçı deyiləm, – Martin inadla özünü müdafiə edirdi, – amma Maks Qotlibə onun layiq olduğu qiyməti vermək istəyirəm. Xinkli, deyəcəksən ki, Qotlib Allaha inanmır. Bəli, amma gecəni səhərə kimi laboratoriyaya qapanıb qalır, məgər bu ibadət deyil? Doğrudanmı, siz eşşəklər dərk etməirsiniz ki, bu, bir insanın sizin gözlünüz önündə yeni dünya yaratması deməkdir? Doğrudanmı?..

Klif Kloson fürsəti əldən verməyərək dedi:

– Laboratoriyada ibadət! Gör bir haradan yapışıb?! Bakterioloji təcrübə vaxtı mənim dua etdiyimi görsə, Qotlib ata şalvarımı çıxarar..

– Əşşi, buna qulaq asmayın, lənətə gələsən! – Martin çığırırdı, –deyirəm ki, tibb sizin üçün diaqnozu bəxtəbəxt qoymaq sənətidir, halbuki lap yaxınlığınızda bir insan...

Beləcə, tərkənə qədər didişir, bir neçə saat ara vermədən mübahisə edirdilər.

Başqaları yatmağa hazırlaşanda, otaq çirkli paltar qalağı və dəmir yataqlarda uyumuş yorğun cavanların xorultusu ilə dolanda, Martin uzun, rəngsiz, kələ-kötür stolun arxasında əyləşərək əzab çəkirdi.

Belə axşamların birində Anqus Dyuer üsulluca içəri girdi:

– Bilirsən, qoçaq, sənə düşməncəsinə hücumların hamımızı tənəyə gətirib. Bizim öyrəndiyimiz şəkildə tibbin cəfəngiyat olduğunu düşünürsənsə və belə vicdanlısansa, nə üçün universitetdən çıxıb getmirsən?

O, bu sözləri söyləyərək Martini əzabverici şübhələr içinə atdı: "Anqus haqlıdır. Mən səsimi kəsməli və çıxıb getməliyəm. Yəni dediyim sözlərə bu qədər əminəm? Mən nə istəyirəm? Mən necə rəftar etməliyəm?"

Çalışqan və nəzakətli Anqus Dyueri Klifin ədəbsiz mahnıları, qışqırığı, əlinə düşəni yoldaşlarının şorbasına atması və əlini yumaq bacarıqsızlığı özündən çıxarırdı. İmtahanların qızgın vaxtı Dyuer möhkəm görünməsinə baxmayaraq, heç də Martindən az əsəbiləşmirdi; və axşamların birində, yemək zamanı Klif yenidən hoqqabazlıq edəndə, Dyuer onu dümsüklədi:

– Lütfən, bəlkə, səsinizi kəsəsiniz?

– Lənətə gələsən, nə qədər istəyirəmsə, o qədər də hay-küy salacağam, – Klif özündən çıxdı və... müharibə başladı.

Klif bu gecədən etibarən elə dalaşqan oldu ki, hətta adama elə gəlirdi o özü də saldıqı hay-həşirdən yorulur. O, qonaq otağı və vanna otağında səs salır, özünü xoruldayırmış kimi göstərərək, uzun müddət yorulmaq bilmirdi. Dyuer sakitliyini qoruyur və kitabdan başını qaldırmırdı, amma bu, qorxduğu və çəkindişi üçün deyildi: o, Klifi rəis baxışları ilə süzür, Klif isə bu baxışların altında özünü itirirdi. Amma təklivə düşən kimi Martinə şikayətlənirdi:

– Onu görüm lənətə gəlsin, mənə elə baxır, elə bil, soxulcana baxır. Ya o, ya da mən – ikimizdən birimiz "Diqamma"dan getməliyik... Mütləq getməliyik... Amma mən getməyəcəyəm.

Sonra Klif yenə özündən çıxır və heç vaxt olmadığı kimi səs-küy salırdı; Bununla belə, "Diqamma"dan onun özü getməli oldu. Klif hamını inandırmağa çalışdı ki, "Diqamma" avaralar bandasıdır: "onlarla hətta layiqincə poker də oynamaq mümkün deyil"; əslində isə, o, Anqus Dyuerin amansız baxışlarından qaçdı. Payızda otaq tutacaqları haqda razılığa gələrək Martin də Kliflə birlikdə "Diqamma"dan çıxdı.

Düzdür, Klifin hay-küyü Martini Dyuerdən az bezdirməmişdi. Klif susmağı bacarmırdı; o, ikimənəli lətifələr danışmadığı zamanlarda mütləq başqa şeylər soruşurdu: "Bu çəkməyə nə qədər pul vermisən, bəlkə, sən Vanderbildsən?" Yaxud: "Mən görmüşəm, sən o mamzella kef eləmisən, Madelina Foksu deyirəm, niyə özünü boyunduruğun altına soxursan?" Amma Martin özünü "Diqamma Pi"dən olan tərbiyəli, çalışqan, mehriban insanlar arasında yabançı hiss edirdi; çünki o adamların simasına yalnız bu sözlər yazılmışdı: "reseptlər, kraxmallanmış ağ xalat, üstü örtülü dəbli avtomobil və küçə qapısından asılan qızı yazılı lövhə"... O, barbar tənhalığını daha üstün tuturdu; Həm də gələn ildən Maks Qotlibin yanında işləməyə başlayacaqdı, yəni hər cür əngəldən uzaq qaçmaq lazım idi.

Martin bütün yayı telefon quraşdırın montyorların briqadası ilə birlikdə Montanda keçirdi.

O, montyor işləyirdi, ayaqqabısındakı polad qarmağın iti ucunu şam ağacının yumşaq və gümüşü oduncağına sancaraq dirəklərə dırmaşır, məftili yuxarı dartır, ona izolyator dolayır, aşağı düşür, sonra yenidən növbəti dirəyə dırmaşırdı.

Gün ərzində beş mil yol gedir, taxtadan salınmış şəhərciklərdəki kasıb evlərdə gecələyirdilər. Özləri də yürüşə çıxmış adamlar kimi ayaqqabılarını soyunur, çula bürünüb yatırdılar. Martin fəhlə kombinezonu və flanel köynək geyinirdi. Görkəmi əsl fəhlə görkəmi idi. Bununla belə, səhərdən axşama kimi dirəklərə dırmaşaraq ürək dolu nəfəs ala bilirdi; artıq gözlərində narahatlıq yox idi... Bir dəfə isə qərribə bir hadisə baş verdi.

O, dirəyin başında oturmuşdu və elə bil, birdən-birə gözləri açıldı; vacib bir şeyi başa düşdü: sanki, elə indicə yuxudan ayılıbmış kimi gördü ki, preriya, əslində, çox genişdir, günəş isə saçaqlı otlağı və yetişmiş buğdanı, qoca, itaətkar, irigövdəli xeyirxah atları, bir də onun qırmızısıfət şən yoldaşlarını hərərlə isidir. Gördü ki, çəmən torağayları şadyanalıq edir, qara qaratoyuqlar isə gölməçələrin kənarında özlərinə bəzək-düzək verirlər; başa düşdü ki, hər şeyə həyat verən günəşin altında bütün dünya canlı varlıq kimi nəfəs alır. Qoy Anqus Dyuerlər və Ervinq Uoterslər xəsis qəpikgüdən olsunlar. Bundan nə çıxacaq?

"Mən buradayam!" – Martin ağız dolusu qışqırdı.

Montyor yoldaşları qərb küləyi kimi sağlam və sadə idilər. Kimsəyə sataşmır, özlərini dartmırdılar, halbuki, elektrikle işləyirdilər. Onlar heç tibb fakültəsinin tələbələri kimi saysız-hesabsız terminlər də əzbərləmir, öz savadları ilə fermerlərin qabağında lovğalanmırdılar. Əksinə, gülür, sevinirdilər, Martin isə onlarla olanda çox istedadlı olduğunu unutduğu üçün özünü xoşbəxt hiss edirdi. O, bu uşaqları Maks Qotlibdən başqa kimsəni istəmədiyi kimi sevirdi.

Martin çiysin çuvalında özü ilə ancaq bir kitab gəzdirirdi – Qotlibin "İmmunologiya"sını. O, kimyəvi formulların arasında itib-batmadan hər dəfə yarım səhifənin öhdəsindən ancaq gələ bilirdi. Bəzən bazar günlərində və yağış yağanda kitabı oxumağa çalışır, laboratoriya haqqında xəyal qururdu, bəzən isə Madelina Foksu düşünür və belə qənaətə gəlirdi ki, onun üçün əməlli-başlı darıxıb. Amma qayğısız iş həftələri hiss edilmədən bir-birini əvəz edirdi. Tövlədəki samanın kəskin qoxusu, atın və çəməninin ətri, tirdən düzəlmiş bu şəhərin düz göbəyinə qədər gəlib çıxan torağayların səsi ilə yuxudan ayılan Martin onu gözləyən iş və qərbə, günəşin batdığı yerə doğru qət etməli olduğu yol haqqında fikirləşirdi.

Beləcə, onlar buğdalı Montanla, başdan-ayağa gözqamaşdıran buğda zəmilərindən ibarət böyük knyazlıqlarla, geniş otlaqlar və boğazotu çölləri ilə xeyli yol gedirdilər; oturduğu yerdəncə inadla tərpnəmək istəməyən buludlara heyran-heyran tamaşa edən Martin birdən-birə baxdığıнын bulud yox, dağ olduğunu anlayırdı.

Sonra gecələdikləri evin qapısı ağzında əyləşir, briqadanı yaddan çıxarırdı. Belə anlarda Martin ancaq Madelina Foks, Klif Kloson, Anqus Dyuer və Maks Qotlib haqqında düşünürdü.

IV FƏSİL

Maks Qotlib qarayaranın basili ilə hind donuzunu öldürməyə hazırlaşdı, ona görə də bakteriologiya üzrə laboratoriya məşğələsində iştirak edən tələbələr bərk həyəcan keçirirdilər.

Bu vaxta qədər onlar bakteriyaların mifologiyasını öyrənmişdilər. Platin ilgəklə işləməyi, kartofun kəsik yerində bacilli prodigiosinin zərərsiz qırmızı kulturalarını yetişdirməyi bildikləri üçün lovğalanırdılar; amma indi patogen mikrobları və heyvanın çox tez inkişaf edən xəstəliklərə yoluxmasının səbəbini araşdıracaqdılar. Balaca muncuq gözlərini ora-bura oynadaraq böyük şüşə bankada çabalayan bu iki hind donuzu isə iki gündən sonra tərpənməz və ölü olacaqdı.

Martin təhlükə hissinə bənzər həyəcan keçirirdi. O, öz-özünə gülür, qanıqan mikrobların sentrifugalardan, stolların üstündən, havanın özündən üstlərinə bulaşa biləcəyini düşünən səriştəsiz tələbələrin özlərini axmaqcasına aparmasına professional nifrət hissi ilə göz qoyurdu. Amma bir an belə yaddan çıxarmırdı ki, təcrübəçinin stolu üstündəki alətlər küveti və süleymani şüşəsi arasına qoyulmuş ağzi pambıqlı sınaq şüşəsində milyonlarla məhvəddici qarayara mikrobu var.

Tələbələr hörmətlə müşahidə edir, amma yaxına gəlmirdilər. Mükəmməl hissiyyətiylə assistentin əlinin hər hərəkətini duyan doktor Qotlib onun saxladığı hind donuzunun qarın hissəsindən cəld bir parça tük qopartdı. Kiçik kistin yüngül hərəkəti ilə heyvanın qarın nahiyəsini sabunladı, qırıxdı və yod çəkdi.

(Maks Qotlib bunu edə-edə Kox və Pasterin yanından Ştatlara yeni qayıtdığı, nəhəng pivə parçlarından və şiddətli mübahisələrdən yenidən ayrıldığı vaxtı, tələbələrin onu necə diqqətlə dinlədiyini xatırlayırdı. Qəribə günlər idi! Die goldene zeit . Amerikada, Kvin-Siti kollecində ilk dinləyiciləri bakteriologiyanın sensasiyaya səbəb olan kəşflərinə pərəstiş edir, ehtiramla onun ətrafına toplaşırdılar. Onlar elm həvəskarları idilər. İndi isə dinləyicilər, elə bil, sürü idi. O, tələbələri gözdən keçirdi: Gonbul Pfaff birinci sırada durmuşdu, qapı dəstəyi kimi ifadəsiz sifəti vardı. Tələbə qızlar həyəcanlıydılar, qorxmışdular. Yalnız Martin Erousmit və Anqus Dyuer, elə bil, nəşə başa düşürdülər. Xəyal Qotlibə Münhendə yaşadığı mavi rəngli sübh çağını xatırlatdı: körpü, körpü üstündə gözləyən qız və... musiqi səsi...).

Əllərini süleymani məhluluna saldı və barmaqlarını pianoçunun klavişlər üzərində silkələdiyi kimi silkələdi. Küvətdən şpris üçün iynə götürdü və sınaq şüşəsini yuxarı qaldırdı. Səsi alman dilinin saitləri ilə dolu idi və ağır-ağır axırdı:

– Cənablar, bu, birgünlük Bacilli anthracis kulturasıdır. Yadda saxlayın ki, –əminəm, siz buna artıq fikir vermisiniz – sınaq borusunun sınınmaması üçün dibinə pambıq qoyulub; Bacilli anthracis-lə dolu sınaq borusunu sındırmağı və əlinizi kulturaya bulaşdırmağı qəti məsləhət görmürəm. Çünki bunu etsəniz, qarayara tutula bilərsiniz.

Ona qulaq asanlar diksindilər.

Qotlib pambıq tıxacı çeçələ barmağı ilə elə zərifliklə çıxardı ki, "bakteorologiya lazımsız zir-zibildi, laboratoriyada ancaq sidik və qan analizini öyrənmə bilirik, vəssalam", – şikayətlənməyi sevən tələbələr belə, təəccübləndilər. Yalnız kartda fokus göstərən, ya da appendiksi yeddi dəqiqəyə kəsən insan onlarda

belə bir ehtiram hissi yarada bilərdi. Sonra deyinə-deyinə sınaq şüşəsinin ağzını Bunzenov odluğunun üzərində dolandırdı:

– Hər dəfə sınaq şüşəsinin tıxacını çıxaranda şüşənin ağzını oda verin. Bunu bir qayda kimi qəbul edin. Bu, texniki zərurətdir, texnika isə, cənablar, hər bir elmin başlanğıcıdır. Təəssüf ki, elmlə məşğul olanlar hər şeydən daha çox ona laqeydlik göstərirlər.

Auditoriya səbirsizləndirdi. Niyə o, qurdalanır, niyə infeksiyanın tətbiqinə başlamır.

(Maks Qotlib isə bu arada şüşə həbsxanada olan digər hind donuzuna tamaşa edir və düşünürdü: "Yazıq günahsız məxluq! Niyə cürbəcür Dummkopfeləri öyrənmək üçün mən onu öldürməliyəm? Təcrübəni bu kök cavan oğlanın üzərində aparmaq daha doğru olmazdımı?")

O, iynəni sınaq şüşəsinə saldı, işarə barmağıyla məharətlə porşeni dartdı və sözünə davam etdi:

– Yarım s. k. kultura götürün. Sizə deyim ki, iki cür həkim var – biri üçün "s.k." "santimetrin kubu" anlamını verir, digəri üçün isə "çətin katar" deməkdir. Amma onu da bilin ki, ikincilər həyatda daha çox uğur qazanırlar.

(Qotlibin bu sözləri necə söylədiyini ifadə etmək mümkün deyil: sait səslərin azacıq uzunluğu, istehzal iltifat, "s"-lərin fışılıtsı və "d"-nin küt, meydan oxuyan "t"-yə çevrilməsi...).

Assistent donuzu möhkəm tutmuşdu. Qotlib qarın hissəsindəki dərini azacıq dartdı və cəld hərəkətlə iynəni onun bədənində yeritdi. Donuz balası yüngülcə dartındı, ciyildədi, tələbə qızlar dəhşət içində geri çəkildilər. Qotlibin alim barmaqları iynənin nə vaxt qarın nahiyəsinə yetişəcəyini yaxşı bilirdi. O, şprisin içində porşeni axıra qədər möhkəm sıxdı. Sonra sakitcə dedi:

– Bu yazıq donuz balası bir azdan Musa peyğəmbər kimi ölmüş olacaq.

Tələbələr heyərlə bir-birinə baxdılar.

– Sizlərdən bəziləri fikirləşəcək ki, bu, faciə deyil. Bəziləri də Bernard Şou ilə birlikdə məni cəllad adlandıracaqlar, özü də dəhşətli cəllad. Sonra da deyəcəklər ki, mən soyuqqanlıyam. Aranızda elələri də olacaq ki, ümumiyyətlə, heç nə düşünməyəcək. Fəlsəfi yanaşmada bu cür təzadlar həyatı daha maraqlı edir.

Assistent donuzun qulağına metal jeton keçirənə və onu yenidən bankaya yerləşdirənə kimi, Qotlib jurnala heyvanın çəkisi, infeksiyanın yeridilmə tarixi və bakterial kulturanın müddəti ilə bağlı qeydlər etdi. Sonra aydın xəttlə, danışa-danışa onları lövhəyə köçürdü:

– Cənablar, həyatda ən vacib şey yaşamaq deyil, yaşamaq haqqında düşünməkdir. Təcrübədə isə ən vacib şey onun keçirilməsi yox, səliqə ilə qeydə alınmasıdır. Mənə dəfələrlə söyləyiblər ki, bir çox əllaməçilər məlumatı beyinlərində saxlamağa üstünlük verirlər. Mən isə tez-tez böyük məmnuniyyətlə müşahidə edirəm ki, bu əllaməçilərdə, ümumiyyətlə, rəqəmləri qoruyub saxlaya biləcək baş yoxdur. Amma bunun özü də yaxşı əlamətdir. Çünki bu yolla onların çıxartdığı nəticələrdən dünya bixəbər qalacaq; digər tərəfdən də bu nəticələr elmi zibilləməyəcək. İndi infeksiyanı ikinci donuz balasına

yeridirəm; tələbələr artıq dağılışa bilirlər. Növbəti görüşümüz üçün sizdən xahiş edərdim ki, laboratoriya sənətinin əsas sirri olan təmkini öyrənsiniz deyər, Uolter Paterin "Epikürçü Mariy" kitabını oxuyasınız.

2

Soyunub-geyinmə otağının qarmaqarışığı içində Anqus Dyuer bir "diqamma"çıya deyirdi:

– Qotlib qoca laboratoriya siçanıdır: o, təxəyyüldən məhrumdur, dünyaya çıxıb mübarizədən zövq almaq əvəzinə, burada gizləni. Amma əlləri çevikdi. Çox gözəl texnikası var. O, mükəmməl cərrah ola, ildə əlli min dollar qazana bilərdi. İndi isə o çətin ki, dörd min dollardan çox qazana.

Ayra Xinkli təpədən-dırnağacan həyəcan içində evə tək yollanmışdı. Bu yekəpər və səslə-küylü dindar çox xeyirxah adam idi. O, müəllimlərin söylədiyi hər şeyi həqiqət kimi qəbul edirdi. Hətta deyilənlər çox şeyə zidd olsa belə... Amma canlıların öldürülməsi ilə barışa bilməzdi. Nədənsə keçən bazar kilsədə şəhidlərin ölümü, qurbanlıq quzuların qanı, Emmanuelin damarından tökülən qanla dolu çeşmə haqqında etdiyi söhbət yadına düşdü; amma fikirlər arasındakı əlaqə qırıldı və o, mərhəmət hissi ilə "Diqamma Pi"yə tərəf yol aldı.

Bu məqamda Gonbul Pfaffin əlindən tutmuş Klif Kloson gur-gur guruldayırdı:

– Ay səni! Qotlib ata iynəni donuz balasına soxanda o, yaxşıcana dartındı ha...

Gonbul isə yalvarıb-yaxarırdı:

– Lazım deyil! Xahiş edirəm, lazım deyil!

Martin Erousmit xəyalən eyni təcrübəni keçirdiyini təsəvvür edirdi; Qotlibin qüsursuz barmaqlarını yada salan kimi əlləri qeyri-ixtiyari qatlanaraq, onun hərəkətlərini yamsılamağa başlayırdı.

3

Hind donuzları getdikcə lap hərəkətsiz olurdular. İki gündən sonra arxası üstə düşüb əl-ayaqlarını uzadaraq gəbərdilər. Həyəcanla yeni hadisələrin baş verəcəyini gözləyən tələbələr yarıma prosesinə toplasdılar. Nümayiş stolunun üstündə knopkalarla dəşik-dəşik edilmiş taxta məcməyi qoyulmuşdu – artıq uzun illər idi ki, meyitlər knopkalar vasitəsilə bu taxtaya bərkidilirdi.

Hind donuzları şüşə qabda tərpənməz və cansız halda uzanmışdılar, tükləri artıq pırpızlaşmışdı. Auditoriyadakılar bu heyvanların necə oynaq və canlı olduqlarını yada salmağa çalışırdılar. Assistent onlardan birinin pəncəsini taxtaya bərkidərək yardı. Qotlib lizola batırılmış pambıqla hind donuzunun

qarnının dərisini yağladı, qarın nahiyyəsindən boynuna qədər çərtdi və ürəyini qıpqırmızı qızdırılmış metal qaşıqla dağladı. Ətin çırtılısını eşidən tələbələr tir-tir əsməyə başladılar. Maks Qotlib İblisanə misteriyalardakı din xadimi kimi damcıtokənlə qaralmış qanı heyvanın bədənindən sorub çıxardı.

Daha sonra assistent şişmiş ağ ciyərləri, dalağı, qara ciyəri və böyrəyi şüşə parçasının üstünə yığıb, gözdən keçirmək üçün tələbələrə ötürdü. Artıq bir gözünü bağlamadan mikroskopla baxmağa öyrəşmiş tələbələr özlərini professionallar kimi aparır və basili tanıdıqlarını sevinclə söyləyirdilər. Onlar mis vinti möhkəm buraraq düzgün fokus tutan kimi şüşə parçası üzərindəki hüceyrələr gözləri önündə aydın şəkildə görünürdü. Amma tələbələr özlərində deyildilər, çünki Qotlib bu gün onlarla birlikdə qalmışdı; səssizcə stollar arasında gəzişir və bir-bir hamını müşahidə edirdi. Onlara göz qoyur, hind donuzlarının parçaları ilə necə işlədiklərinə nəzarət edirdi. Tələbələrin arasında isə laboratoriyada infeksiya qaparaq qarayaradan ölmüş hansısa tələbə haqqında əsəbi bir pıçhapıç düşmüşdü.

4

Martin üçün bu günlər məmnunluq və sevinc hissi ilə yadda qaldı: xokkey oyununun coşqunluğu, preriyanın genişliyi, klassik musiqinin kəşfi və yaradıcılıq sevinci, sanki, onun bütün günlərini bəzəyirdi... O, yuxudan çox erkən ayılır və sevinc hissi ilə ötən gün haqqında düşünürdü. Heç bir şeyə fikir vermədən öz işinə tələsirdi.

Bakterioloji laboratoriyadakı basabas Martini cuşa gətirirdi. Tələbələr pencəyini soyunan kimi bulyonu filtdən keçirməyə girişirdilər; onların barmaqları jelatinin büzüşmüş yarpaqlarından yapışqan kimi olurdu. Bəzən də gümüşü qaubitsaya bənzəyən avtoklavda bəsləyici mühit hazırlayırdılar. Quruducu şkafın altında səsli-küylü "bunzenov" odluları və Arnold sterilizatorundan çıxıb tavana doğru qalxan, pəncərələri bürüyən buxar Martini öz enerjisi ilə valeh edirdi. Dünyada onun üçün ən parlaq şey duru zərdabla doldurulmuş və qəhvəyi-qonur rəngə çalan ağzı pambıqlı sınaq boruları, gözqamaşdırıcı stəkanın içərisinə salınmış platin ilgək, kolba və retortalar, qensianviolit boyası ilə dolu böyük şüşəni qərribə formada birləşdirən hündür şüşə borucuqlardan ibarət fantasmaqorik çəpər idi.

Martin, bəlkə də, Qotlibi gənclərə məxsus bir həvəslə təqlid etdiyi üçün gecələr laboratoriyada işləməyə başlamışdı. Uzun otaqda həmişə zülmət qaranlıq olardı, ancaq mikroskopun arxasındakı qaz borusu titrək-titrək işarırdı. Işığın konusu parlaq mis borunu əməlli-başlı aydınladır, Martin okulyar üzərinə əyildiyi zaman isə onun qara saçlarına işıq zolağı salırdı. O, siçovullardan ifraz olunan tripanosomları tədqiq edirdi – metilen lili ilə boyanmış səkkizşüalı rozetkaları, nərgiz gülü kimi zərif orqanizmləri, bənövşəyi nüvələri, mavi hüceyrələri, qamçıların nazik sırasını...

Martin həyəcanlı və bir az da qürurlu idi: o tripanosomun rənglənməsinin öhdəsindən çox gözəl gəlirdi, amma yarpaqların formasını korlamadan rəngləmək elə də asan deyildi.

...Qaranlıqda ayaq səsləri eşidildi, bu, Maks Qotlibin yorğun addımları idi; bir az sonra onun əli Martinin çiynlərinə endi. Martin dinməz-söyləməz başını qaldırdı və mikroskopu Qotlibə tərəf sürüşdürdü.

Dişlərinin arasındakı siqaretin tüstüsü içində (istənilən adam bu cür tüstüdən çoxdan kor olmuşdu) Qotlib preparata diqqətlə baxdı.

O, odluğun alovunu dördə bir düym azaltdı və yenidən Martinə qaytardı:

– Çox yaxşı! Sizin əməlli-başlı bacarığınız var! O-o-o, bir para adamlar üçün elmdə böyük ustalıq tələb olunur. Siz amerikalılar, daha doğrusu, sizin böyük hissəniz ideyalarla aşırırsınız, amma səbriniz yoxdur, uzun sürən məşğələlərin nəşəli sıxıntısı sizi qorxudur. Çoxdandır laboratoriyada sizi müşahidə edirəm; mənə, artıq yuxu xəstəliyinin triponoslarına girişə bilərsiniz. Çox maraqlıdırlar; həm də onlarla işləmək böyük incəlik tələb edir. Bu, çox qəribə xəstəlikdir. Afrika kəndlərində əhalinin əlli faizi ona tutulub, nəticə isə adətən ölümcül olur. Bəli, düşünürəm ki, siz bu triponoslarla işləyə bilərsiniz.

Martin üçün bu, döyüşdə briqada komandiri vəzifəsini əldə etmək kimi bir şey idi.

– Adətən saat on ikidə, – Qotlib sözünə davam etdi, – mənim üçün buterbrod gətirirlər. O vaxta qədər qalsanız, bir tikə çörək kəsmək üçün yanıma gələrsiniz.

Saat on ikidə Martin tərəddüdlə Qotlibin tərtəmiz laboratoriyasına doğru getdi. Artıq stolun üstündə qəhvə, qeyri adi dərəcədə balaca və gözəl buterbrodlar düzülmüşdü. Tələbə yeməxanasının yeməyinə alışmış Martin "ah, əcnəbilər, əcnəbilər", – deyə fikirləşdi.

Qotlib danışdı, artıq Klif yaddan çıxmışdı, Dyuer isə ona gülünc vəzifəpərəst kimi görünməyə başlamışdı. O, London laboratoriyalarını, Stokholmun şaxtalı axşamlarında verilən qonaqlıqları, müqəddəs Pyotr günbəzinin arxasında par-par parlayan Monte-Pinçoda qürub gəzintilərini xatırlayırdı; Marselin yoluxucu xəstəliklərlə dolu baraklarında ifrazata bulaşmış paltarlardakı qorxunc təhlükəni və qarşısıalınmaz iyrəncliyi yada salırdı. Təmkini bir kənara atıb özü və ailəsi haqqında danışdı, elə bil, Martin onun həmyaşıdı idi.

Söhbət əsnasında məlum oldu ki, Qotlibin bir əmioğlu Uruqvayda polkovnik olmuş, başqa birisi, Rusiyada yəhudi qırğını zamanı əziyyət çəkmişdi. Arvadı xəstədir – çox güman ki, xərcəngdir. Üç uşağı var – kiçiyi qızıdır, Miriyam, yaxşı musiqçidir; amma on dörd yaşlı oğlu valideynlərini məyus edir, ədəbsizdir, oxumaq istəmir. Özü isə uzun illərdə anticisimlərin sintezi üzərində işləyir. İndi artıq çətin vəziyyətə düşüb; çünki Moqalisdə onun işi ilə maraqlanan bir adam belə yoxdur; ya da heç olmasa, ona təkan verən; bununla belə, opsonin nəzəriyyəsinin öhdəsindən gələndə o xeyli nəşəli saatlar keçirib və bu, onu əməlli-başlı həvəsləndirib.

– Yox, mən heç nə eləməmişəm, amma öz iddialarımla insanları yaxşıca tənqəd gətirmişəm. Mən, sadəcə, gələcəkdə edəcəyim əsl kəşflər haqqında xəyal qururam. Yox. Heç beş ildə peşə vərdişinin, gümanlarda dəqiqliyin, üstəgəl cəsarətli təxəyyülün nə olduğunu başa düşən beş tələbəylə belə qarşılaşmamışam. Mənə elə gəlir ki, sizdə bu xüsusiyyətlər var. Sizə kömək edə bilsəm... Belə!..

Mənə elə gəlir ki, siz yaxşı həkim ola bilməyəcəksiniz. Yaxşı həkim olmaq pis şey deyil, onların arasında da əsl sənətkarlar var; amma onların sənəti bizə – laboratoriya guşənişlərinə görə deyil. Bir dəfə yaxamdan "D.M." yarlık asmışdım. Bu, Heydelberqdə olmuşdu... Allah yaddaş versin! Min səkkiz yüz yetmiş beşinci ildə! Amma kiminsə topuğunu bintlə sarımaq, ya da dilini diqqətlə nəzərdən keçirmək

mənim üçün maraqlı olmadı. Helmqoltsun məsləkdaşı oldum – bax, o, əsl insan idi! Şən, fədakar!... Orada akustika sahəsində tədqiqat aparmağa çalışırdım – çox pis işləyirdim, çox pis; amma bir şeyi öyrəndim: öyrəndim ki, bu məşəqqətli həyatda kəmiyyət analizi metodundan başqa gerçək heç nə yoxdur. Kimyaya girişdim, amma bu sahədə ən son cızma-qaraçı oldum. Kimyadan biologiyaya keçdim – əngəlli iş olduğunu anladım. Amma vaxtımı boş yerə itirmədim. Bəzi şeylər kəşf etdim. Düzdü, özümü hərdən sürgün olunmuş adam kimi hiss edirəm, soyuqluq duyuram... amma...

Bilirsinizmi, bir vaxtlar mən "Die Cacht am Rhein" oxumaqdan imtina etdiyim və bir süvari zabiti öldürməyə çalışdığım üçün Almaniya qovulmuşam... Zabit çox nəhəng idi, amma az qala, onu boğmuşdum... Gör bir ha... özümü necə təriflədim! Hmm... Belə!

Filosofluq etmək fikrinə düşəndə bakterioloqu ancaq bir şey pərt edə bilər: niyə biz bu sevimli patogen bakteriyaları məhv etməliyik? Məgər GİXA-ya daxil olan, zəhlətökən psalomlar oxuyan, astarı yazılı şlyapalar gəzdirən bu maraqsız gənc tələbələri yaraşıqlı bığları olan yatalaq basilindən qorumaq üçün bu qədər zaman sərf etməyə dəyər? Bilirsinizmi, bir dəfə dekan Silvadan soruşdum ki, "patogen bakteriyaları azadlığa buraxmaq və bu yolla bütün iqtisadi problemlərə son qoymaq yaxşı olmazmı?" Amma mənim metodum onun xoşuna gəlmədi. Düzdür, o, yaşca məndən böyükdür; özü də eşitdiyimə görə, hərdənbir yaxşı geyinmiş kilsə keşişlərini və hakimləri dəvət edərək ziyafətlər də verir. O, əlbəttə ki, qoca Nitsşeni, qoca Şopenhaueri, qoca Koxu, qoca Pasteri və qoca olmayan Jak Lebi və Arreniusü sevən alman yəhudisindən daha dərin fikirləşə bilər. Hərçənd, Şopenhauer – lənət şeytana – teleoloji nəzəriyyəyə meyil edirdi... Boş-boş danışiram! Gedək sizin şüşə qırıntılarınıza tamaşa edək... Sonra da bir-birimizə xeyirli gecələr arzulayaq!

Qotlibi qəhvəyi rəngli yöndəmsiz evinə yola salıb sağollaşanda Martin onun adamayovuşmaz sifətinə bir daha nəzər saldı. Sanki, gecəyarı şam yeməyi və rabitəsiz söhbətlər, ümumiyyətlə, heç olmamışdı da... Martin öz evinə üz tutanda isə, elə bil, sərxoş idi...

V FƏSİL

1

Düzdü, bakteriologiya Martinin bütün həyatını zəbt etmişdi, amma universitetdə elə hesab edirdilər ki, o, patologiyani, gigiyenani, topoqrafik anatomiyanı və dahilərin belə içində itib batdığı bir çox digər fənləri dərinləndirən öyrənir.

Martin və Klif Kloson güllü-çiçəkli divar kağızı olan, başdan-başa çirkli paltarlarla dolu, dəmir çarpayılı və tüpürcəkqablı böyük bir otaqda yaşayırdılar. Onlar səhər yeməyini özləri hazırlayıb, günorta yeməyini ayaqüstü "Səyyar yeməxana"da, ya da "Şeh damcısı" qəlyanaltısında edirdilər. Düzdü, Klif yenə də aradabir Martinin əsəblərinə toxunurdu. O, açıq pəncərələrə nifrət edir, çirkli corablar haqqında danışır,

Martin dərslər oxuduğu və söz demək iqtidarında olmadığı vaxtlarda "Sən şəkər xəstəliyindən öləcəksənmi" mahnısını dodaqaltı zümzümə edirdi. Ümumiyyətlə, Klif mütləq "yumor"la danışmalı idi. Məsələn, o, "Bir ziyalı kimi sizin fikriniz necədir, bizim etibarsız bədənimizi möhkəmləndirmək və sir-sifətimizdəki dəyişyi tutmaq zamanı deyilmi?" kimi boş-boş suallar verir, yaxud da "Nə deyirsiniz – bir neçə kalori atmayaq mı?", – sorşurdu. Amma onda qərribə bir cazibə qüvvəsi var idi. Və bu qüvvə Martini özünə çəkirdi. Bunu Klifin şənliyi, ağlının çevikliyi və şüursuz cəsarəti ilə izah etmək düzgün olmazdı. Klif ayrı-ayrı xasiyyətlərin məcmusundan ibarət fərqli bir insandır.

Laboratoriya işinin sevincinə qapılmış Martin nadir hallarda yaxın keçmişdə qalmış "Diqamma Pi"li yoldaşlarını xatırlayırdı. O, hər fürsət düşəndə müqəddəs Ayra Xinklini "kənd polismeni", Ervinq Uotersi isə "qalayçı" adlandırırdı. Sonra deyirdi ki, Anqus Dyuer uğura gedən yolda hətta öz nənəsinin belə meyidinin üstündən keçə bilər, Gonbul Pfaff kimi əbləhin isə köməksiz pasientlər üzərində təcrübə keçməsi, sadəcə, cinayətdir. Ümumiyyətlə, o, "diqamma"çılara əhəmiyyət vermirdi, hətta hər görüşdə onları təngə gətirmək xasiyyətinə də son qoymuşdu.

Martin bakteriologiya sahəsində ilk uğurunu qazananda dərk etdi ki, əslində, bu işlə bağlı biliyi çox azdır. Bu kəşfindən sonra o, dəhşətli bir utancağa çevrildi.

Martin həmkurslarını indi az təngə gətirsə də, əvəzində auditoriyada daha dözülməz olmuşdu. O, Qotlibin sınaq məqsədilə keçirilən təcrübələrdə heç bir təsirə reaksiya verməyən insana, heyvana, ya da kimyəvi preparata tətbiq etdiyi "kontrol" sözünü öz leksikonuna salmışdı; bu söz insanları özündən çıxarırdı. Hansısa həkim hansısa dərmandan və ya elektrik aparatından istifadədən əldə etdiyi uğurla lovğalanırdısa, Qotlib həmişə çıxmırırdı: "Sizin kontrolunuz haradadır? Siz eyni situasiyada neçə pasienti müşahidə etmişiniz, onlardan neçəsi bu cür müalicəni qəbul etməyib?" Və budur, Martin onun ardınca təkrar etməyə başlayır: "Kontrol, kontrol, kontrol, hanı sizin kontrolunuz? Hanı kontrol?" Bax, beləcə, axıra yaxın yoldaşlarının və müəllimlərinin əksəriyyəti Martini bu sözə görə, az qala, daşqalaq etməyə hazır idi.

O, farmakologiya üzrə mühazirələrdə xüsusilə zəhlətökən olurdu.

Farmokologiya professoru Lloyd Devidsondan yaxşı dükan sahibi çıxardı. O, çox məşhur idi. Gələcəyin həkimi ondan ən vacib şeyləri öyrənə bilərdi: məsələn, xəstəyə hansı dərmanları yazmaq lazım olduğunu; xüsusilə də onun hansı xəstəliyə tutulduğunu bilmirsinizsə.

Tələbələr onun kursunu diqqətlə dinləyir və əlli müqəddəs reseptini əzbərləyirdilər (doktor Lloyd Devidson həmişə qürrələnirdi ki, öz sələflərindən əlli resept artıq verə bilər).

Amma Martin özündən çıxırdı. Bir dəfə o, hamının eşidə biləcəyi səslə soruşdu:

– Doktor Devidson, ixtiolun qızıl yel xəstəliyindəki iltihaba kömək etdiyini haradan bilirsiniz? O ki lap qaxaca dönmüş balıq kimidir... Məgər o, keçmiş gözəl əyyamlarda müalicə üçün istifadə edilən quru cəsəd, ya da toyuq mədəsindən nə iləsə fərqlənir?

– Haradan bilirəm? Mənim gənc skeptikim, minlərlə həkim illərlə ixtioldan istifadə edib və əmin olub ki, pasientlər onun təsiri ilə sağalırlar. İndi başa düşdünüz?!

– Amma vicdanla deyin, doktor: bəlkə, pasientlər onsuz da sağalacaqdılar? Burada adi bir post hoc, propter hoc yoxdurmu? Bunun üçün bir neçə pasient üzərində eyni zamanda geniş təcrübə aparılıbmı; kontrol edilibmi?

– Bütün ehtimallara görə, aparılmayıb; və çətin ki, nə zamansa aparılsın; ta ki, Erousmit, sizin kimi dahi meydana atılıb qızıl yel xəstəliyinə tutulmuş yüzlərlə insanı bir sürüyə toplamayınca. O zamana kimi isə, cənablar, ümid edirəm ki, cənab Erousmitin dərin elmi biliklərinə və onun "kontrol"a bənzər texniki terminlərlə rəftar qabiliyyətinə malik olmadığınız üçün mənim təvazökar məsləhətimə qulaq asıb, köhnə qayda üzrə ixtioldan istifadə edəcəksiniz.

Amma Martin yenə də inadla dedi:

– Doktor Davidson, zəhmət olmasa izah edin, bu reseptləri əzbər öyrənməyin nə xeyri var? Əvvəla, əksəriyyətini tezliklə yaddan çıxardacağıq; bundan başqa, onları xatırlamaq üçün soraq kitabçasına baxmaq da olar. Əzbərləmək nəyə lazım?

Davidson əsəbi halda dodaqlarını bir-birinə bərk sıxdı, sonra dedi:

– Erousmit, sizin kimi bir adamla üç yaşlı uşaqla danışmış kimi danışmaq xoşuma gəlmir; amma, görünür, məcbur olacam. Beləliklə, zəhmət çəkin dərmanların xüsusiyyətlərini və reseptləri əzbərləyin, çünki mən bunu tələb edirəm! Yerdə qalan tələbələrin vaxtını boş yerə almağa heyifim gəlməsəydi, sizi əmin etməyə və inandırmağa çalışardım ki, göstərişlərimi avtoritetimin gücü kimi qəbul etmək düzgün deyil; çünki onlar uzun əsrlər boyu sizdən ağıllı və sizdən yaşca böyük insanlar tərəfindən sübut ediliblər, mənim dostum. Amma bəlağətli danışmağa və natiqlik etməyə başlamaq arzum olmadığı üçün sizə ancaq bunu deyəcəyəm: göstərişlərimə uyğun hərəkət edəcəksiniz, reseptləri öyrənəcək və yadınızda saxlayacaqsınız, çünki mən bunu tələb edirəm!

Martin, hərdənbir tibb fakültəsini tamam-kamal atmaq və bakterorologiya üzrə ixtisaslaşmaq haqqında fikirləşirdi. Ürəyini Klifə boşaltmaq istəyirdi, amma onun iztirabları artıq Klifi təngə gətirdiyindən, Martin yenə də enerjili və çevik Madelina Foksa üz tutmalı oldu.

2

Madelina özünü həm qayğıkeş, həm də ağıllı qadın kimi göstərdi. "Niyə tibb fakültəsini bitirməyəsən ki? Sonra nə etmək lazım gəldiyi sənin üçün daha aydın olacaq".

Onlar birlikdə gəzintiyə çıxır, konki ilə, xizəklə sürüşür, Universitet dram cəmiyyətinin tamaşalarına gedirdilər. Madelinanın dul qalmış anası həmin ərəfədə qızının yanına gələrək çoxmərtəbəli bahalı bir evdə onunla birlikdə bapbalaca bir otaq kirayələmişdi. Bu evlər Moqalisin gen-bol taxta evlərini artıq sıxışdırmağa başlamışdı. Kirayələdikləri balaca mənzil ədəbiyyatla və bəzək-düzək şeyləri ilə dolu idi: Çıkaqodan gətirilmiş Buddanın balaca tunc heykəli, Şekspirin epitafiyasının reproduksiyası, Anatol

Fransın ingilis dilində külliyyatı, Keln kilsəsinin fotoşəkilləri, hörgülü çay stolu və onun üzərində universitetdə heç kimin anlaya bilmədiyi bir qurğu olan samovar, bir də açıqcalarla dolu albom...

Madelinanın anası metodist kilsəsinə getsə də, boy-buxunlu, ağ saçlı dul hersoginya və Baş küçə sakini idi. Moqalisdə tələbələrin jarqonu onu dəhşətə gətirirdi. O, doğma şəhəri, kilsə məclisləri və qadın klubunun iclasları üçün darıxırdı. Bu il xanımlar orada pedaqogika məsələləri ilə məşğul olacaqdılar və o, universitet həyatı ilə tanış olmaq üçün belə bir imkanı əldən verdiyinə görə təəssüflənirdi.

İndi artıq öz evi olduğu üçün Madelina qonaqlıq verməyə başlamışdı: axşam saat səkkizdə şokaladlı tortla qəhvə, toyuq salata və pti-je . Madelina bu qonaqlıqlara Martini də dəvət edirdi, amma o, özünün ecazkar təcrübələrlə dolu axşamlarına qısqanclıqla yanaşırdı. Madelina onu ilk dəfə yanvar ayında tovlayıb böyük yeni il gecəsinə gətirdə bildi. "Elan" oyunu oynadılar; bu oyunun qaydalarına görə, tamaşaçılar reklam təsvir olunmuş canlı tabloları şərh etməli idilər; sonra qrammofon musiqisinin sədaları altında rəqs edildi və ziyafətə gələnlər necə gəldi yox, çoxlu salfetlərlə bəzədilmiş balaca stollar arxasında şam etdilər.

Martin belə gözəlliyə öyrəşmədiyindən qonaqlığa həvəssiz gəlmişdi, özünü qaşqabaqlı aparırdı, amma şam yeməyi və gözəl qadın paltarları ona yaxşı təsir bağışladı. O gördü ki, çox pis rəqs edir; hətta dəbdə olan "boston" rəqsini gözəl oynayan məzun-tələbəyə paxıllığı da tutdu. Elə bir güc, elə bir istedad, bilik yox idi ki, Martin Erousmit onun həsrətində olmasın. O, var-dövlət hərəsi deyildi, əvəzində isə istənilən bir qabiliyyətə acgöz tamahkarlıqla can atırdı.

O, öz iradəsinin ziddinə gedərək başqalarına valeh olurdu, amma bu hiss onun Madelina qarşısında məftunluğunun içərisində itib-batırdı. İndiyə kimi Martin qızı ancaq küçədə, həm də ciddi kostyumda görmüşdü, indi isə onun qarşısında qədd-qamətli, sarı ipəklər içində üzən "məclis Madelinası" peyda olmuşdu. O, şən görünmək üçün qonaqları tələsdirəndə Martinin gözüne nəzakət və təbiilik simvolu kimi görünürdü. Nəzakət qaydaları isə mütləq idi, çünki qonaqların arasında doktor Norman Bramfit də vardı. Həmin gecə doktor Bramfit orijinallıq və yaramazlıq oyunu oynayırdı. O, özünü elə göstərirdi ki, guya, Madelinanın anasını öpmək istəyir, yazıq qadın isə həddindən artıq utanırdı. O, şeytan sözü işlədilərən olduqca ədəbsiz bir zənci mahnısı oxuyur və bir qrup tələbə qıza izah edirdi ki, Jorj Sandın məhəbbət macəralarına onun istedadlı kişilərə göstərdiyi təsirə görə haqq qazandırmaq olar. Tələbə qızların sıxıldığını görəndə isə əməlli-başlı at oynadır və eynəyini parıldadırdı.

Amma Madelina onun öhdəsindən yaxşıcana gəldi:

– Doktor Bramfit, siz həddindən artıq savadlısınız və ilaxira və sairə, bəzən ingilis ədəbiyyatı mühazirələrində sizdən dəhşətli dərəcədə qorxuram; amma hərdənbir də yaman yaramaz oğlan olursunuz. İmkan vermərəm ki, qızlarıma sataşasınız. Durun şərbət gətirməyə kömək edin, sizə yaraşan iş elə budur.

Martin qıza pərəstiş etmək, kiçik mətbəxdə onunla ikilikdə qalmaq imkanı əldə etdiyinə görə Bramfitə nifrət edirdi. Madelina! Yalnız o, Martini başa düşür! Burada isə hər kəs ona can atırdı; doktor Bramfit onun üstünə, az qala, evlənməyə işarə ola biləcək sözlər yağdırır, qız isə almaz kimi şəfəq saçır; yox, Martin, qıza sahib çıxmağa borclu idi...

Süfrəni bəzəmək üçün kömək edən Martin fürsət tapan kimi inilti dolu səsle dedi:

– Aman Allah, siz o qədər füsunkarsınız ki!

– Məni qəşəng hesab etdiyinizə görə çox şadam.

O, yer üzünün ən gözəl qızılgülü Martinə iltifat göstərirdi!

– Sabah axşam sizə gəlmək olarmı?

– Mmmm...bilmirəm, mən... Hə, etiraz etmirəm.

3

"Qəhrəman" adlandırılması mümkün olmayan, özünü həqiqət axtarıcısı hesab edən, amma bütün həyatı boyu həm ilişən, həm bürəyən, həm də hər bataqlıqda batıb qalan gənc bir adamın bioqrafiyasına baxdıqda deyə bilmərik ki, Martinin Madelina Foksa münasibəti təmiz idi. Düzdü, o donjuan deyildi, illərlə əməkhaqqı gözləməli olacaq zavallı bir tibb fakültəsi tələbəsi idi. Aydınır ki, Martin evlənmək təklif etməyə hazırlaşmırdı. O, bir çox eyni hala düşmüş zavallı və ehtiraslı gənc adamlar kimi, sadəcə, qopardılması mümkün olan şeyləri istəyirdi.

Madelinanın mənzilinə can atanda Martin macərə gözləyirdi. O, xəyalında qızın necə yumşaldığını təsvir edir, onun əllərinin yanaqları boyu necə sürüşdüyünü hiss edirdi. Özünü qınayırdı: "Özünü axmaq yerinə qoyma! Bəlkə də, heç nə yoxdur. Boşla görək, özünü həyəcanlandırma, sonra ümidin boşa çıxar. O, yaqın ki, ötən axşam yol verdiyin hansısa diqqətsizliyə görə səni məzəmmət etmək istəyir. Ola bilsin, yuxuludur, dəvət etdiyi üçün heyifslənəcək. Vəssalam!". Amma özü, bir anlıq olsa belə, düşüdüklərinə inanmırdı.

Zəngi çaldı, qapını açdılar, o, qızın əlindən tutmaq arzusu ilə alışıb-yanaraq onun ardınca yaraşıqsız dəhlizdən keçib irəli addımladı. İşığa bürünmüş qonaq otağına daxil oldu və Madelinanın anasını gördü – piramida kimi yenilməz, günəşsiz qış kimi soyuq qadını...

Yəqin ki, o çıxıb getmək və Martini döyüş meydanında tək qoymaq lazım gəldiyini anlayacaqdı.

Amma qadın getmədi.

Morqalisdə qonaq gəlmiş gənc adam orada saat ondan sonra qala bilməzdi, amma Martin saat səkkizdən on ikiyə on beş dəqiqə qalmışa qədər missis Foksla mübarizə apardı; qadınla iki dildə danışdı: gah mənasız şeylər haqqında ucadan söhbət saldı, gah da səssiz, amma qəzəbli formada protest bildirdi... O zaman ki Madelina... Madelina orada idi, onun yanında əyləşmişdi və çox gözəl görünürdü. Amma missis Foks yenilmir, Martinin danışdığı həmin səssiz dildə də qonağa cavab verirdi; və beləcə, onların yorucu mübahisəsindən otaqda əməlli-başlı boğanaq əmələ gəlmişdi; halbuki bu iki adam başqa bir şey deyil, hava haqqında, universitet və Zenitlə tramvay rabitəsi barədə danışırılar.

– Bəli, yaxın ki, bir müddətdən sonra vaqonlar hər iyirmi dəqiqədən bir işləyəcəklər, – Martin ciddi şəkildə dedi.

("Tfu zəhrimar! Niyə o yatmağa getmir! Ura! Toxuduqlarını yığışdırır. Yox... Hara gedir e? Hələ təzə kələf açır!")

– Oooo, əlbəttə, əminəm ki, rabitə yaxşılaşacaq, – missis Foks dedi.

("Cavan oğlan, sizinlə çox az tanışam, amma düşünürəm ki, Madelina üçün uyğun deyilsiniz. İstənilən halda, sizin getmək vaxtınızdır").

– Hə, əlbəttə! Əməlli-başlı yaxşılaşacaq!

("Görürəm ki, çox oturub qalmışam, görürəm ki, sən bunu anlayırsan, amma vecimə də deyil!")

Ona elə gəlirdi ki, missis Foks onun inadkarlığı qarşısında davam gətirə bilməyəcək. Martin təsir etmə gücünü işə saldı, iradəsinin gərginliyini, hipnozu sınaqdan keçirdi; amma xeyri olmadı. Martin məğlub vəziyyətdə getməyə hazırlaşdığı vaxt ana hələ də soyuqqanlı bir sakitliklə yerində əyləşmişdi. Elə də səmimi sağollaşmadılar. Madelina onu qapıya qədər ötürdü, beləcə, o, yarım dəqiqəni qızla təkliddə keçirdi:

– Elə istəyirdim ki... Sizinlə danışmaq istəyirdim.

– Bilirəm. Təəssüf edirəm. Başqa vaxt! – qız pıçıldadı.

Martin onu öpdü. Bu, çox tələsik, amma şirin bir öpüş idi.

4

Pomadka hazırlanması ilə yadda qalan əyləncələr, xizək üzərində səyahətlər, rəqslər, Zenitdə çıxan "Advokat-tayms" jurnalında "kübar xəbərləri köşəsi"ni aparan tanınmış yazıçı-jurnalist qadının qatıldığı ədəbi gecələr... Madelina gözəl, amma çox yorucu əyləncələrin burulğanında idi. Martin isə itaətkarcasına və narazılıqla onun arxasınca gəzirdi. Qız, görünür, özünə lazımı sayda kavalər cəlb etməkdə çətinlik çəkirdi, bunun üçün də Martin ədəbi gecəyə hirsli Klif Klosonu da dartıb gətirirdi. Klif donquldanırdı: "Həyatım boyu toyuq hinində belə tər tökməmişdim"; Amma deyinməsinə baxmayaraq, bu toyuq hinində ən dəyərli bir şeyi kəşf etdi – Madelinanın Martini öz incə səsi ilə "Martikins" adlandırdığını eşitdi. Bu, çox dəyərli tapıntı idi. Bundan sonra Klif də onu "Martikins" çağırmağa başladı və başqalarını da buna məcbur etdi. Dostlar gonbul Pfaff və Ervinq Uoters də artıq Martinə "Martikins" deyirdilər. Martin yuxuya getməyə hazırlaşdığı zaman Klif hıır-hır hırıldaırdı:

– Hi-hi-hi-hi! Nəbadə onunla evlənəsən ha! Qız düz hədəfə düşüb. Gənc D.M-ə səksən addımdan sərrast ilişdirib. Hə... Bu arvad ətrafı vəlvələyə salmağa başlayanda sizin necə elmlə məşğul olacağınızı

görəcəyik... O, dəbdə olan "ədəbi quşcuğazlar"dandır. Ədəbiyyata aid hər şeyi bilir, amma bax, oxumağı, elə bil, öyrənməyib... Düzdü, özünə görə pis deyil... hələ ki... Amma vaxt keçdikcə anası kimi kökələcək.

Martin hər dəfə Klifin cavabını necə lazımdırsa, verirdi:

– Buradakı kollec bitirmiş qızların içərisində o, ən qabiliyyətli və ən cazibədarıdır. O birilərin hamısı oturub boş-boş danışmaqla məşğuldurlar, o isə müxtəlif tədbirlər təşkil edir...

– Məsələn, öpüş dolu axşamlar?

– Qulaq as! Bilirsən, mən əsəbiləşə bilərəm! Biz səninlə qaba kütbəyidlər, Madelina Foks isə... O, bir az Anqus Dyuer kimidir... Artıq bizim kimi adamlarda nəyin çatışmadığını anlamağa başlayıram... Bütün bu materiya... Musiqi, ədəbiyyat və yaxşı geyim... Hə, yaxşı kostyumun özü də pis şey deyil...

– Hə də, budur, indicə sənə nə deyirdim? O, sənə sürtük geyindirəcək, kraxmallı döşlük taxdıracaq, sonra da yollayacaq ki, varlı dul qadınlara diaqnoz qoyasan. Sən bu cür fəndgir arvada necə bənd ola bilmisən axı? Bəs kontrolun harada qalmışdı?

Klifin müxalifliyi Martini Madelinaya təkcə fəndgir və acgöz bir maraqla deyil, həm də onunla evlənmək istədiyini bildirən dramatik bir əminliklə baxmağa vadar edirdi.

5

Çox az qadınlar kişini islah etmək istəklərini uzun müddət yenə bilərlər; islah etmək isə insanı olduğu şeydən başqa bir şeyə çevirmək deməkdir. Madelina Foks kimi artistik xarakterə malik və incəsənət sahəsində işləməyən qızlar, "düzəltmə" əməliyyatı olmadan bir həftədən artıq qala bilməzlər. Səbirsiz Martin isə qızın məftunu olduğunu bürüzə verən kimi, Madelina yeni və daha böyük himayəedici enerji ilə onun geyimini düzəltməyə girişdi – plisdən tikilmiş şalvardan, qatlama yaxalıqdan, köhnə və yöndəmsiz boz fətr şlyapadan tutmuş leksikasına və ədəbi zövqünə kimi... Yeri düşdükcə qızın işlətdiyi "Aydındır, kim bilmir ki, Emirson böyük mütəfəkkir olub" kimi atmacalar Martini özündən çıxarırdı; o qızı Qotlibin kədər doğuran səbri ilə nə qədər möhkəm müqayisə edirdisə, bir o qədər çox hirsələnirdi.

– Ah, əl çəkin məndən! – o, Madelinanı məzəmmət edirdi, – Siz anladığınız şeylərdən danışdığınız vaxt Allahın füsunkar bəndəsi olursunuz, amma siyasət və kimyəvi üsulla müalicə haqqında danışmağa başlayanda... Lənət şeytana, nə üçün mənə hökmranlıq edirsiniz? Ola bilsin, danışq məsələsində haqlısınız. Çalışaram ki, "burnunun deşiyini tutacam" və digər çərən-pərən sözləri bir kənara tullayım, amma kraxmallı yaxalıq geyinməyəcəm. Qətiyyə!n!

Əgər damda keçirtdikləri yaz axşamı olmasaydı, bəlkə də, Martin heç vaxt ona evlənmək təklif etməyəcəkdi.

...Madelina evin yastı damından bağça kimi istifadə edirdi. Ora ətirşah əkilməmiş yeşik və adətən məzarların yanında gördüyümüz bir çuqun skamya sürüyüb gətirmişdi; hətta iki yapon fənəri də var idi – onlar yırtılmış və əyri asılmışdılar. Madelina evin digər sakinləri haqqında nifrətlə danışdı: "Elə maraqsızdırlar ki, yeknəsəqlik və monotonluq içində batıb qalırlar; heç vaxt bu tənha guşəyə də qalxmırlar". O, öz sığınacağını mavritan sarayının damı, ispan patsiosu, yapon bağçası, köhnə provansal plezansı ilə müqayisə edirdi. Amma Martinə bu "plezans" adı həmişə damı xatırladırdı. Həmin aprel axşamı o, Medelinanın yanına dalaşmaq üçün gedirdi. Qapını açan ana laqeydliklə qızın damda olduğunu söylədi.

– Qotur yapon fənərləri! Bu fənərlərdənsə, qaraciyər yırtığından baxmaq daha yaxşı olardı, – Martin dolama pilləkəni çıxı-çıxa donquldanırdı.

Madelina əllərini çənəsinə dayayaraq məzarlıq skamyasında əyləşmişdi; həmişə olduğu kimi onu hay-küylə salınlamırdı, laqeyd bir "hallo!" dedi. Elə bil, nədənsə kefi pozulmuşdu. Martin istehzalarına görə xəcalət çəkdi. Birdən-birə qızın fantaziyası onda qəribə bir şəfqət hissi oyatdı. Ona elə gəldi ki, bu tol parçaları və onlar arasında qalan çıxıntılar gözəl bir bağça ab-havası yaradıb. Martin qızın yanında əyləşərək dedi:

– Gör bir ha, bura necə qəşəng həsir salmışınız.

– Heç də qəşəng deyil! Köhnə əskidir! – O, üzünü Martinə tərəf çevirdi. Qız inildədi: – Ah Mart, bu gün mənim özümdən elə zəhləm gedir ki! Həmişə insanları inandırmağa çalışıram ki, guya, nəşə ifadə edirəm. Əslində isə heç nəyəm! Sabun köpüyü!

– Nə olub sizə, əzizim?

– O-o-o, hamınız birsiniz... Doktor Bramfit... Cəhənnəm olsun görüm... Bununla belə, o haqlıdır... Açıq-açıqlığına mənə eyham vurdu ki, ciddi-cəhdlə məşğul olmasam, qovulacağam. Deyir ki, mən heç nə eləmirəm və diplomum olmayacağına, dəbdə olan məktəblərin birində ingilis ədəbiyyatı müəllimi işləyə bilməyəcəyəm. İş isə mənə çox lazımdır... Axı... Çətin ki, kimsə zavallı Madelina ilə evlənmək istəyə.

Martin qızın belindən qucaqlayaraq, yersiz olsa da, mızıldandı:

– Elə bir adamı çox gözəl tanıyıram...

– Yox, mən heç kimi tilova salmaq istəmirəm. Bu gün, demək olar ki, vicdanla danışırıam. Heç nəyə yaramıram. Mart, həmişə insanlara necə ağıllı olduğumu göstərməyə çalışıram. Amma onların mənə inanmaları haqqında düşünürəm də. Yəqin ki, hamı mənə gülür!

– Heç kim gülmür! Kimsə bu fikrə düşsə... Baxardım görüm buna necə cəsarət edəcək...

– Siz çox lütfkarsınız, amma mən buna layiq deyiləm! Şairanə Madelina! Öz zərif danışığı ilə... Mən... Martin... Mən yalançıyam! Dostunuz Klif məni bəyənməməkdə haqlıdır. O-o-o, inkar etmək üçün zəhmət çəkməyin! Onun mənim haqqımda nə fikirləşdiyini bilirəm. Heyif ki, anamla birlikdə evə getmək məcburiyyətində qalacam. Mən buna dözməyəcəm, əzizim, dözməyəcəm. Evə getmək istəmirəm! O

şəhərciyə! Orada heç vaxt heç nə baş vermir! Qoca xəbərçilər və eyni zarafatları təkrarlayan iyrənc qocalar... İstəmirəm!

Madelina başını onun çiyinlərində gizlədir və ağlayırdı – acı-acı ağlayırdı. Martin onun saçlarına tamaşa edirdi. Amma daha əvvəlki kimi acgözlüklə yox, nəvazişlə... O pıçıldaırdı:

– Əzizim! Artıq sizi sevdiyimi söyləməkdən qorxmuram. Siz mənə ərə gələrsiniz və o zaman... Amma tibb kursunu bitirmək üçün mənə iki il vaxt verin, hə... iki il də xəstəxanada təcrübə üçün... O zaman biz evlənərik və... Lənət şeytana, mən yalnız sizin köməkliyinizlə irəli gedəcəyəm! Böyük cərrah olacağam! Biz çox şey əldə edəcəyik! Biz hər şeyə nail olacağıq!

– Əzizim, ağıllı olun. Qətiyyəni sizi elmi işdən ayırmaq arzusunda deyiləm...

– Hə, əlbəttə ki... Mən bəzi tədqiqatlarımı davam etdirəcəyəm. Amma, lənət şeytana, axı laboratoriya siçovulu deyiləm, olmaq niyyətim də yoxdur. Əsas məqsədim həyatla mübarizəyə atılmaqdır! Özümə yol açmaqdır! Əsl kişi mübarizəsində əsl kişilərlə tutaşmaq istəyirəm! Belə bir mübarizəni aparmağa və eyni zamanda da bir balaca elmi tədqiqat keçirməyə qadir deyiləmsə, bir köpüklük qiymətim yoxdur! Əlbəttə, hələlik Qotlibin yanında işləyə bilərəm... Bu fürsətdən istifadə etmək istəyirəm, amma sonra... Oh, Madelina!

Sonra bütün fikirlər qızla yaxınlığın dumanında itib-batdı...

6

Martin missis Foksla edəcəyi söhbəti böyük həyəcan içərisində gözləyirdi. Bununla belə, qadının nə söyləyəcəyinə əmin idi: "Cavan oğlan, siz mənim Madelinamı hansı pullarla saxlamaq fikirindəsiniz? Həm də sizin elə kobud leksikonunuz var ki!"

Amma gözlədiyi əksinə olaraq, qadın onun əlindən tutub, az qala, zarıdı:

– Ümid edirəm ki, mənim körpə balamla xoşbəxt olacaqsınız. O, yaxşı, sevimli qızıdır, hərçənd ki, bəzən hərdəmxəyal olur... Siz də, bilirəm ki, çox yaxşı və mehriban insansınız, çalışqansınız! Xoşbəxt olmanız üçün dua edəcəyəm... Ah, elə ürəkdən dua edəcəyəm ki! Siz cavanlar, görünür, duanı o qədər də dəyərləndirmirsiniz; bilsəydiniz ki, dualar mənə həmişə necə kömək edib! Oh... Allahdan sizin üçün xoşbəxtlik diləyəcəyəm!

Qadın ağlamağa başladı. Sonra quru, yumşaq, incə bir qarı öpüşüylə Martinin alnından öpdü; az qala, Martin də onunla birlikdə ağlayacaqdı.

Ayrılkən Madelina pıçıldadı:

– Əzizim, bu mənim üçün deyil, amma onunla birlikdə kilsəyə getsək, anam şad olar. Fikirləşin, heç olmasa, bircə dəfə getməyə razı ola bilərsinizmi?

Martini işıldayana qədər ütülənmiş kostyumda, kip kraxmallı yaxalıqda və səylə bağlanmış qalstukda missis Foksu, bir də ismətlə yeriyan Madelinanı müqəddəs doktor Miron Şvabın "Yeganə doğru yol" moizəsini dinləmək üçün Moqalis metodist kilsəsinə müşayiət edən görəndə heyrətlənmiş aləmin və çaşmış kafir Klif Klosunun gözləri az qaldı ki, hədəqəsindən çıxa.

Yolda müqəddəs Ayra Xinkli ilə qarşılaşdılar və Ayra əsir edilmiş Martinə baxaraq, möminlərə məxsus sevinc hissi ilə gözlərini bərəltdi.

7

İnsan intellekti haqda Qotlibin pessimist fikirlərinə bağlılığına baxmayaraq, Martin tərəqqiyə inanırdı; ümid edirdi ki, hadisələrin gedişatı mütləq hansısa məna daşıyır və insanlar nəyisə öyrənə bilirlər. Məsələn, Madelina bir dəfə özünün hərdən yanılan adı qız olduğunu etiraf edibse, deməli, o, artıq xilas olub. Amma qızın onu əvvəlkindən daha kəskin formada düzəltməyə çalışdığını görəndə Martin əməllicə sarsıldı və yanıldığını anladı. Qız durmadan onun vulqarlığından və kiflənmiş şöhərtpərəstliyindən şikayətlənirdi:

– Sizə elə gəlir ki, öz üstünlüyünüzü israrla sübut etməyə çalışmaq yaxşı şeydi? Bəzən öz-özümdən bunun tənbellik olub-olmadığını soruşuram. Laboratoriyalarda veyllənmək sizin xoşunuza gəlir. Nə üçün məhz siz fərqli-fərqli reseptləri əzbərləmək və buna bənzər başqa işləri görmək əziyyətindən xilas olmalısınız? Başqaları öyrənir ki... Yox, belə getsə, sizi öpməyəcəyəm. Uşaqlıq etməyin, ağılınızın səsinə eşidin.

Qızın hücumlarından özündən çıxan, onun dodaqları və vidalaşan təbəssümü üçün darıxan Martin tədris ilinin sonuna kimi ora-bura vurnuxdu.

İmtahanlara bir həftə qalmış Martin sutkanın iyirmi dörd saatını gələcək gəlinə məhəbbətə sərf etmək əvəzinə, imtahan suallarını əzbərləməyə və bakterioloji laboratoriyaya sərf edirdi; bundan başqa, Klifə söz verdi ki, yay tətilini onunla birlikdə Kanada otelində ofisiant işləyəcək. Elə həmin gecə Madelina ilə görüşdü və onunla birlikdə kənd təsərrüfatı təcrübə stansiyasının giləs bağında gəzişdi.

– Siz iyrənc Klif Kloson haqqında nə düşündüyümü gözəl bilirsiniz, – Madelina şikayətləndi, – amma mənə elə gəlir ki, onun haqqında fikirlərimi eşitmək belə istəmirsiniz.

– Əzizim, sizin nə düşündüyünüz mənə məlumdur, – Martin qəti və bir qədər də soyuq şəkildə dedi.

– Yaxşı, o zaman icazə verin deyim ki, siz ofisiant məsələsiylə bağlı mənim fikrimi soruşmadınız. Məni öldürsəniz belə, başa düşə bilmirəm ki, nə üçün tətil dövrü üçün mədəni bir iş tapmır, çirkli qab-qacaqla

əlləşməyi üstün tutursunuz. Nə üçün qəzetdə işləməyəsiniz? Axı ora normal kostyumda gedib-gələ və yaxşı insanlarla qarşılaşa bilərsiniz?

– Əlbəttə, qəzetdə redaktorluq edə bilərdim. Amma sizi dinləsək, belə çıxır ki, yaxşı olar bu yay ümumiyyətlə, işləməyim. Çünki yalnız axmaqlar işləyirlər. Mən də Nyuporta gedər, qolf oynayar, hər axşam da təmtəraqlı kostyumlar geyinərəm.

– Bu, sizin üçün ziyanlı olmazdı! Mən namuslu əməyə hörmət edirəm – Berns də belə deyirdi. Amma stol arxasında əyləşənlərə xidmət etmək?! Mart, nə üçün qabalığınızla bu qədər qürur duyursunuz? Öz təkəbbürünüzü, heç olmasa, bir dəqiqəlik də olsa kənara qoya bilməzsiniz?! Gecənin xışıltısına diqqət edin. Çiçəkləyən albalı ağacının ətrinə... yoxsa sizin kimi böyük alimlər adi insanlardan o qədər yüksəkdədirlər ki, çiçəklənən albalı sizə görə həddindən artıq alçaq mətləbdir?

– Necə deyim? Son albalı ağaclarının bir neçə həftə əvvəl çiçəklərini tökməsi faktını nəzərə almasaq, siz tamamilə haqlısınız.

– Ah, çiçəkləri tökülüb? Tökülüb! Ola bilər onların rəngi solub... Bəs mənə deməzsiniz, orada ağaran nədir?

– Deyərəm. Mənə elə gəlir ki, hansısa fəhlənin köynəyi...

– Martin Erousmit, siz bir anlıq da olsa ağlınıza gətirirsinizsə ki, mən mikroblar arasında eşələnən, dikbaş, vulqar və kobud eqoistə ərə getməyə hazırlaşırım...

– Siz də düşünürsünüzsə ki, səhərdən axşama kimi məni mişarlayacaq qadınla evlənmək fikrindəyəm...

Onlar bir-birinin xətrinə dəydilər, özü də pis dəydilər və həmişəlik ayrıldılar. İndiyə qədər iki dəfə həmişəlik ayrılmışdılar. İkinci dəfə bunu çox kobud şəkildə, yataqxananın pəncərələri altında, tələbələrin bandjo ilə həyəcanlı romanslar oxuduğu yerdə etmişdilər.

On gündən sonra, Martin Madelina ilə görüşməmiş Klifə qoşularaq şimal meşələrinə yola düşdü. Madelinanı itirdiyi və onun nəvazişli əlləri üçün darıxdığından kədərli olan Martin bakteriologiya üzrə kursu birinci bitirdiyinə və Maks Qotlibin onu özünə assistent seçdiyinə görə, demək olar ki, sevinmədi.

VI FƏSİL

1

Ontario meşəsində yerləşən böyük "Nokomis daxması" otelində işləyən ofisiantların hamısı tələbə idi. Onların rəqsə gəlməli olduqları ilə bağlı şərt qoyulmamışdı; amma mütləq rəqslərə gəlir, ağ flanel kostyumlu yaşlı və hirsələnmiş kavalərlərin əlindən ən gözəl qızları alaraq özləri ilə aparırdılar. Onlar

sutkada cəmi yeddi saat işləməli olurdular. Qalan vaxtlarda balıq tutur, çimir və meşə cığırkları ilə gəzişirdilər. Martin Moqalisə qayıdanda tam bir rahatlıq içərisində idi və hiss edirdi ki, Madelinaya daha çox vurulub.

Onlar həftədə iki dəfə bir-birlərinə nəzakətli və üzrxahlıqla dolu məktub yazırdılar, sonra bu məktublar daha ehtiraslı oldu və hər gün yazılmağa başladı. Madelinanı yayda onun doğma şəhərinə – Uinnemakın Oqayo ilə sərhədinə apardılar. Şəhər Elk-Milzdən, Martinin vətənindən böyük idi, orada bir neçə kiçik fabrik var idi, amma günəşin altında od tutub yanır və bəlkə də, elə buna görə başqa şəhərlərdən daha çox darıxdırıcı görünürdü. Madelina böyük və yaygın xəttlə kağız üzərində qaçışaraq təəssüflənirdi:

"Ola bilər biz artıq heç vaxt görüşməyək, amma istəyirəm biləsiniz ki, sizinlə elm, ideallar və təhsil haqqında apardığımız söhbətləri çox qiymətləndirirəm. Xüsusilə indi, burada, bataqlıqda batıb qalan provansialların – oooo, bu, dəhşətlidir! – öz avtomobilləri və qulluqçu qadına nə qədər ödəmək məcburiyyətində qaldıqları və bu kimi şeylər haqqında danışdıqları bir yerdə ... siz mənə o qədər çox şey vermisiniz ki... Amma mən də sizə xeyirli olmuşam, elə deyilmi? Mən heç də həmişə haqsız olmuram, düzdür?"

"Mənim əzizim, mənim sevimli qızcığazım! – o kədərlandı, – "mən həmişə haqsız olmuram" yazır. Mənim zavallım, mənim zavallı əzizim".

Yayın ortalarında yenə də nişanlı idilər; düzdür, bu aralar Viskonsindən olan gənc kassir qadın, incə ayaqlı güləyən məktəb müəlliməsi Martini yüngülvari həyəcanlandırmışdı. Amma Madelina üçün o dərəcədə darıxırdı ki, gecələr işdən imtina etmək haqqında düşünür, onun nəvazişli ağuşuna doğru uçmaq istəyir və yuxusuz qalırdı.

Geri qayıdan qatar həm üzücü, həm də ağır-ağır hərəkət edirdi, Martin isə hirsələnir, Madelina haqqında şirin xəyallara dalırdı. İyirmi dəqiqə sonra onlar Madelinanın qonaq otağında səssizcə qucaqlaşmışdılar. Düzdür, daha iyirmi dəqiqə sonra qız artıq Klif Kloson, balıq ovu və dünyada olan bütün müəllimələr haqqında nifrətlə danışdı; amma çox keçməmiş onun ehtiraslı istəyi qarşısında göz yaşları içərisində təslim oldu.

Üçüncü kurs Martinin başını lap gicəlləndirdi. Səhər tezdən fiziologiya, hazırlıq kursu, cərrahlıq, nevrologiya, ginekologiya və mamalıq üzrə mühazirələri dinlə; nahardan sonra klinikaya get, mühitin hazırlanmasını, Qotlib üçün şüşə qabların steriləşdirilməsini izlə; təzə tələbələrə mikroskop, filtr və avtoklavla necə rəftar etməyi öyrət; üstəlik elmi jurnallardan alman, ya da fransız dilində nəsə oxu;

həmişə də Madelina ilə görüş. Hər yerə yetişmək üçün Martin, sanki, özünü tarixi yarışmaya tələsdirirdi və bu yarışmanın ən qızgın vaxtında ilk müstəqil işinə başlamışdı – ilk poemasına, araşdırılmamış yüksəkliklərə doğru atılan ilk addıma.

O, dovşanları qarın yatalağına qarşı immunizasiya edirdi və güman edirdi ki, bu immunitetli heyvanlardan götürülmüş qan zərdabını qarından götürülmüş basillə qarışdırdıqda basillər öləcək. Amma basillər gözlədiyi əksinə olaraq, acığa düşübmiş kimi, sürətlə artırdılar. Martin heyranlıq içində idi. Əvvəl elə fikirləşirdi ki, texnikada yanılıb, təcrübəni təkrar-təkrar apardı, gecəyarısına qədər işlədi, öz qeydləri haqqında ətraflı fikirləşmək üçün səhər lap erkəndən oyandı. (Madelinaya yazdığı məktublar qara-qura alınır, amma laboratoriya yazılarında nədənsə çox səliqəli idi). Təbiətin lazım olduğundan fərqli hərəkət etdiyinə tamamilə əmin olduğdan sonra günahkar görünüşlə Qotlibin yanına yollandı:

– Lənətə gəlmiş basillər bu immunitetli zərdabda ölməli idilər, amma budur, ölmürlər. Yəqin, nəzəriyyədə nəsə düzgün deyil.

– Cavan oğlan, siz elmin üstünə hücumu keçmisiniz? – Qotlib əlindəki dəftərləri stolun üstünə çırpı-çırpı bağırırdı, – elə bilərsiniz ki, immunologiyadakı ehkamların üstünə cummaq üçün kifayət qədər səriştəniz var? Hm...

– Bağışlayın, cənab. Amma mən bu ehkamlarla heç nə edə bilmirəm. Budur. qeydlərim. Özüm də bu işi dəfələrlə təkrar etmişəm. Amma özünüz də əmin ola bilərsiniz ki, aldığım nəticələr eynidir. Mən müşahidələrdə nə əldə etdiyimi yaxşı bilirəm.

Qotlibin üzü gülürdü.

– Sizə öz yepiskop xeyir-duamı verirəm, mənim balam! Düz hərəkət edirsiniz! Müşahidə edin və müşahidələriniz elmin sonadək qəbul etdiyi fikirləri təkzib edərsə, o zaman onları rədd edin! Çox şadam, Martin. Amma indi "niyə"sini axtarın. Görün, işin içində hansı qanun gizlənib.

Adətən Qotlib onu "Erousmitt" adlandırırdı, ya da sadəcə "siz" deyirdi; Hətta sadəcə, "hm" dediyi vaxtlar da olurdu. Hirsəndikdə isə digər tələbələrə müraciət etdiyi kimi, "doktor" – deyə çağırırdı. Ancaq ən əhəmiyyətli dəqiqələrdə onu "Martin" adlandırmağa layiq görürdü. Hər dəfəsində də bu gənc hər hadisənin arxasında gizlənən sirli "niyə"ləri axtarmağa və heç zaman tapmamağa ruhlanmış bir ovqatla onun yanından çıxıb gedərdi.

Bir gün Qotlib onu böyük Zenit Şəhər xəstəxanasına – maraqlı bir xəstədən meninqok ştammi almağa göndərdi. Hövsələsi daralmış qeydiyyatçı (ona pasientin familiyasını, dini mənsubiyyətini, işlədiyi müəssisənin ünvanını yazmaq daha vacib idi; kiminsə haradasa ölməsi, yoxsa ağıl-göylü gözəl lineliyuma tüpürməsi, ya da şəhərdə veyllənərək meninqokları toplamaqla məşğul olması qətiyyənlə maraqlı deyildi.

Təki kitaba ünvanlar səliqə ilə qeyd edilsin) təkəbbürlə ona "D" palatasına qalxacağını söylədi. Martin uzun dəhliz boyunca, çarpayılarda əyləşmiş sarı sifətli, bez köynəkli qoca qadınların boylandığı saysız-hesabsız qapıların yanından keçərək gedir və çalışırdı ki, özünə ciddi görkəm versin. İstəyirdi onu həkim hesab etsinlər, amma nədənsə içində yalnız çaşqınlıq vardı.

O, bir neçə baxıcı qadının yanından tələsik ötdü, əməliyyata yubanan yaxşı cərraha layiq şəkildə hamı ilə başıyla salamlaşdı (bəlkə də, fikirləşirdi ki, belə lazımdır). Martin gələcəyi parlaq olan gənc cərraha bənzəmək istəyinə o qədər qapılmışdı ki, bir də ayıldı ki, xəstəxanada azıb, özü də pullu palatalar üçün ayrılmış hissəyə gəlib çıxıb. O gecikmişdi. Bundan sonra üzündəki ciddiliyi qoruyub saxlamağa artıq zamanı yox idi. Martin də bütün kişilər kimi, yolu soruşaraq öz məlumatsızlığını etiraf etmək istəmirdi; amma istəməsə də palatalardan birinin qapısının ağzında dayandı; baxıcı-təcrübəçi qız döşəmə yuyurdu.

O, alçaqboylu və incəbədənli idi, əynində göy rəngli cod sarjadan paltar, çox böyük ağ döşlük vardı, alnına dəyirmi rezinlə bərkidilmiş ləçək keçirmişdi; mundir ən azından sabunlu su ilə doldurulmuş vedrəsi qədər görkəmsiz idi. Təcrübəçi canlı, açıq-saçıqlıq dolu gözlərini Martinə zillədi.

– Xanım qız, – Martin dedi, – mənə "D" palatası lazımdır.

Qız tənbel-tənbel sözü uzatdı:

– La-zım-dır?

– Bəli, işinizə mane olmuramsa, deyərdiniz...

– Eyibi yoxdur, mane olun. Lənətə gəlmiş baş tibb bacısı tapşırıb ki, döşəməni təmizləyim, halbuki bizdən belə bir şey tələb etməyə ixtiyarı yoxdur. Səbəbi də budur ki, mənə siqaret çəkən yerdə tutub. O, küpəgirən qarıdır. Sizin kimi ağzından süd iyi gələn uşağı görsə, qulağınızdan tutub bayıra tullayacaq.

– Lütfgar xanım, bilmək istəsəniz...

– Aha! "Lütfgar xanım, bilmək istəsəniz..." Lap bizim şəhərimizdəki qoca müəllim kimi danışsınız...

Qızın etinasız, laqeyd nəşəsi, Martinlə, sanki, vağzalda bir-birinə dil göstərən iki oğlanmışlar kimi danışması professor Qotlibin gənc və ciddi assistentinin xoşuna gəlmədi.

– Mən doktor Erousmitəm, – o nərildədi, – və mənim əldə etdiyim məlumata görə, hətta təcrübə keçənlərə belə öyrədirlər ki, baxıcı qadınların ilk vəzifəsi həkimlə danışanda ayağa qalxmaqdır. Məlumunuz olsun ki, "D" palatasına getmək və çox təhlükəli bir mikrobu ştammini almaq istəyirəm, lütf edib mənə yolu göstərsəniz...

– Ay-ay-ay, yenə də cəzalandırılacağam! Görünür, hərbi nizam-intizama alışmaq mənlilik deyil. Yaxşı. Qoy belə olsun, qalxaram, – o ayağa qalxdı. Qızın hər hərəkəti pişik qaçışı kimi sürətli və rəvan idi, – geri qayıdın, sağa dönün, sonra da sola. Sizə qarşı ədəbsizlik etdimsə, bağışlayın. Xəstə baxıcılarının yaltaqlanmalı olduğu qoca kaftar həkimləri görsəydiniz... Vicdanla deyin, doktor – siz, doğrudan da, həkimsinizsə...

– Bunu sizə sübut etməyə ehtiyac duymuram, – Martin hirsləndi və geri çevrilib getdi.

"D" palatasına doğru bütün yolu qızın gizli istehzasını yadına sala-sala öz-özünə deyirdi. O, görkəmli alimdir, çox güman ki, qərb ştatlarından olan bu təcrübəçi qızın kobudluğuna dözmək isə əsl təhqir idi. Öz-özünə etiraz edirdi: "Sizə bunu sübut etməyə ehtiyac duymuram". Belə bir təkəbbür nümayiş etdirdiyi üçün özü ilə qürur duyurdu. Xəyalında bunu Madelinaya necə danışacağını, sonra da bu sözləri necə əlavə edəcəyini təsəvvür edirdi: "Mən sakitcə ancaq bunu dedim: "Möhtərəm xanım, bura gəlməyimin səbəbini sizə izah etməyəcəyəm ki"... Dedim və o ayaq üstəcə öldü".

Amma nədənsə qızın obrazı xəyalından getmirdi. Martin ona kömək etməli olan təcrübəçi həkimi axtarıb tapandan və xəstədən onurğa beyni mayesini götürəndən sonra da sataşqan, inadkar qız gözlərinin önündən getmədi. Onu yenidən görmək və beyninə yeritmək lazımdır ki... "Məni təhqir edə bilən adam hələ anasından olmayıb!" – gənc və ciddi alim öz-özünə dedi.

O, iti addımlarla geri, qızın palatasına doğru getdi və... yenə də gözlər bir-birinə zilləndi... elə bu an Martin anladı ki, deməli olduğu məhvedici sözləri beynində hazırlamamış gəlib.

Onu görən qız əlindəki fırçanı yerə ataraq döşəmədən qalxdı. Ləçəyini açdı, məlum oldu ki, qızın saçları ipək kimidir, özü də bal rəngində..., gözləri mavi, sifəti uşaq siması kimi... Təcrübəçi qız qətiyyənlə qulluqçuya oxşamırdı. Martin onu çox asanlıqla dağ döşü ilə aşağı qaçan, saman tayasına dırmaşan yerdə təsəvvür edə bilirdi.

– Qətiyyənlə sizə qarşı kobudluq etmək istəmirdim, – qız ciddi şəkildə dedi, –sadəcə... Deyəsən, döşəmə yumaqdan xasiyyətim korlanır... Fikirləşdim ki, çox qəşəngsiniz və sözlümlə sizi təhqir etdimsə, bağışlayın, amma doğrudan da, həkim üçün həddindən artıq gənc görünürsünüz.

– Mən həkim deyiləm. Tibb fakültəsinin tələbəsiyəm. Sadəcə, lovğalanmaq istəyirdim.

– Mən də!

O hiss etdi ki, qızla arasında bir göz qırpmındaca yoldaş münasibəti yaranır; həm də Madelina ilə olduğu kimi, bu qızla oyun oynamaq, yalançı poza almaq lazım deyil. Hiss edirdi ki, bu qız onunla eyni qəbilədənir. Davakardır, bir az qabatəhər və hövsələsizdir, amma cəsurdur, lovğalığa gülməyi bacarır, sədaqətli olmağa qadirdir, qəhrəman görünmək üçün həddindən artıq səmimi və təbiidir. Martinin səsi nədənsə həyəcanlı və titrək çıxdı, halbuki, o yalnız sual verirdi:

– Tibb bacısı olmaq üçün oxumaq çətindir, eləmi?

– O qədər də qorxulu deyil, bu sahədə də romantiklər muzdur işləmək üçün həvəslənən romantiklər qədər çoxdur; yeri gəlmişkən, Dakotada qulluqçuları belə adlandırırlar.

– Siz əslən Dakotadansınız?

– Mən əslən bütün Şimali Dakotanın ən təşəbbüskar şəhərindənəm – üç yüz altmış iki sakini var – Uitsilvaniya. Bəs siz universitetdə oxuyursunuz?

Baş tibb bacısı yaxınlıqdan keçsəydi, elə bilərdi cavanlar xəstəxana haqqında söhbətə dalıblar. Martin qapının yanında dayanmışdı, həmsöhbəti isə su dolu vedrənin düz böyründə. Qız yenidən ləçəyini başına bağladı; o, başına böyük idi, parlaq saçlarını gizlədirdi.

– Hə, Moqalisdə üçüncü kursdayam. Amma bilmirəm... əsl həkim deyiləm... Laboratoriya işi daha çox xoşuma gəlir. Bakterioloq olmaq və immunitet haqqında bəzi axmaq nəzəriyyələri darmadağın etmək istəyirəm. Müalicə edən həkimləri isə o qədər də xoşlamıram.

– Bu, yaxşıdır. Mən fikir vermişəm. Burada bizim həkimlərə qulaq assaydınız, onların öz xəstələri ilə necə qoca yaltaq pişik kimi danışdıqlarını, xəstə baxıcılarının isə üstünə bağırıqlarını görərdiniz... Laboratoriya isə... orada, elə bil, hər şey həqiqidir. İnanmıram ki, hansısa mikrobu aldatmaq olsun. Yoxsa mikroba... necə deyilir?

– Yox, deyim də onlar necə adlanır... Bəs sizin adınız nədir?

– Mənim? Çox axmaq adım var – Leora Tozer.

– Leoranın nəyi pisdır ki? Gözəl addır.

Yazda quşların civiltisi, hərəkətsiz havada alma ağacının tökülən çiçəklərinin xışiltısı, yuxulu itlərin gecəyarı hürüşü – onları çaşmadan kim təsvir edə bilər? Martinin o ehtiraslı yarım saat ərzində Leora ilə söhbəti də belə idi, – o qədər təbii, o qədər şərti, o qədər gözəl və bu qədim səslər kimi orijinal... Onlar bir-biri üçün özlərinin hər zaman çatışmayan və indi sevincli bir heyrat içərisində kəşf etdikləri "mən"lərinin bir parçasını nümayiş etdirirdilər. Onlar cansız romanın qəhrəmanları, tərcixə emalatxananın fəhlələri, zəhmətkeş kəndlilər, şahzadə və şahzadə xanım kimi dil boğaza qoymurdular. Onların sözlərinin birini digərinin ardınca dinləsən – səfeh və mənasız idilər, amma birlikdə götürdükdə dəniz suyunun qabarması və çəkilməsi, yaxud da səsi-küylü külək kimi müdrik və mənalı olurdular.

Martin, Maks Qotlibə səcdə etdiyini qıza danışdı, qatarla onun Şimali Dakotasından keçib getdiyini və çox yaxşı xokkey oynadığını dedi. Qız isə vadevili çox sevdiyini, atası Endryu Cekson Tozerin şərqdə doğulduğunu (onun fikrincə bu, İllinoysda idi) və xəstələrə baxmağın ürəyincə olmadığını danışdı. Qızın fikirləri şöhrətpərəst deyildi. Buraya yenilik həvəsilə gəlmişdi. Saf bir təəssüflə işarə etdi ki, baş tibb bacısının qara dəftərinə düşüb, özünü həqiqətən də yaxşı aparmaq istəyir, amma necə olursa, gecə basqınlarına və yataqda boşboğazlığına görə həmişə cəncələ düşür. Əhvalat özü-özlüyündə heç də cəsurluqdan xəbər vermirdi, amma qızın danışdığı aydın səs tonuna görə, bu hadisə Martində sevincli bir cəsurluq təəssüratı yaratmışdı.

O, inadla qızın sözünü kəsdi:

– Siz nahar etmək üçün xəstəxanadan nə vaxt çıxıb bilərsiniz? Bu gün axşam, hə?

– Axı bu necə olar...

– Xahiş edirəm!

– Yaxşı!

– Saat neçədə arxanızca gəlim?

– Sizcə, dəyər?... Yaxşı, yeddidə.

Moqalisə qayıdanda bütün yol boyu gah acıqlanır, gah da sevinirdi. Öz-özünə izah edirdi ki, səfehdir: bir gün ərzində Zenitə iki dəfə getmək?! Xatırlayırdı ki, Madelina Foks adlı bir qızla nişanlıdır; sədaqət məsələsinə görə narahatlıq keçirirdi, özünə sübut etməyə çalışırdı ki, Leora Tozer əldəqayıрма xəstə baxıcısıdır, qabyuyan kimi savadsız və qəzətsatan oğlan kimi sırtıqdır. Sonra, nəhayət, qərara gəldi ki – həm də bir neçə dəfə qərara gəldi – qıza zəng edib dəvəti geri götürəcək.

Amma... Martin yeddiyə on beş dəqiqə qalmış xəstəxanada idi.

Dəfn bürosuna oxşayan qəbul otağında iyirmi dəqiqə gözləməli oldu. O, dəhşət içərisində fikirləşdi ki, axı burada neyləyir? Bitib-tükənmək bilməyən naharda darıxmaq əsl işgəncə olacaqdı. Bir də onu adi paltarda tanıya biləcəkdimi?

Birdən yerindən sıçradı. Qız qapının ağzında dayanmışdı. Darıxdırıcı göy mundir yoxa çıxmışdı, o, hündür yaxalıqdan və tərəvətli, azacıq qabarıq sinəsindən düz ayaqqabılarının ucuna kimi əyri bir cizgi yaradan "prinsess" paltarda uşaqtək incə və yüngül görünürdü. Qızla klinikadan çıxanda əlini sıxmaq tamamilə təbii idi. Qız xırda, rəqs edən addımlarla onunla yanaşı yeriyirdi; indi gündüz olduğundan – bayaq iş şəraiti onu daha inamlı göstərirdi – daha cəsarətsiz görünürdü; özü də altdan yuxarı sadəlövhliklə Martinə baxırdı.

– Mənim gəlməyimə sevindiniz? –o soruşdu.

Qız fikirləşdi. Onun aydın məsələlər üzərində təmkinlə düşünmək vərdişi vardı və təmkinlə (amma siyasətçinin, yaxud kontor müdirinin təmkini ilə deyil, uşaq təmkini ilə) təsdiqlədi:

– Hə, şadam. Siz çıxıb gedəndə qorxurdum ki, qabalığıma görə məndən inciyəsiniz, sizdən üzr istəmək niyyətindəydim və... Sizin bakteriologiyaya bu qədər düşkün olmağınız xoşuma gəlir. Deyəsən, mən bir az dəliyəm. Burada olan təcrübəçilər də həmişə qəmiş olurlar, amma onlar elə... elə lovğadırlar ki: təptəzə stetoskoplər, təptəzə xam ləyaqət... Uff! – sonra yenə təmkinlə əlavə etdi: – Hə, əlbəttə, gəlişinizə çox sevindim... Bunu etiraf etdiyim üçün axmağam, hə?!..

– Siz bunu etiraf etdiyiniz üçün çox sevimlisiniz – onunla yanaşı addımlayan Martinin başı yüngülcə hərləndi. O, qızın əlini möhkəm sıxdı.

– Amma elə düşünməyin ki, hər tələbəyə, hər həkimə dalımca gəlməyə icazə verirəm.

– Leora, düşünürsünüz ki, mən hər qəşəng qıza xoş gəlmək üçün dəridən-qabıqdan çıxıram? Sadəcə, ürəyim istədi... Hiss etdim ki, sizinlə dostluq edə bilərik. Axı edə bilərik? Bilərik?!

– Bilmirəm. Baxarıq. Nahar etmək üçün hara gedəcəyik?

– "Grand-Otel"ə.

– Yox, yox! Ora həddindən artıq bahalıqdır. Varlısınızsa... Amma siz varlı deyilsiniz, düzdür?.. Yox?

– Yox, varlı deyiləm. Pulum ancaq kursu bitirməyə yetir. Amma istəyirəm ki...

– "Bija"ya gedək. Ora həm yaxşıdır, həm də ucuz.

O, Madelina Foksun tez-tez "Qrand-Otel"ə – Zenitdə ən qəşəng restorana getmək necə də yaxşı olardı", – deyə söz atdığını xatırladı, amma həmin axşam daha Madelina haqqında düşünmədi. Martin Leoraya məftun olmuşdu. O, qızda səmimiyyət, mövhumatdan uzaqlılıq, açıqürəklilik, Endryu Cekson Tozerin qızında qeyri-adi xüsusiyyətlər kəşf edirdi. Onda qadın lətafəti vardı, amma Modelina kimi tələbkər deyildi. Kiminsə səhvini düzəltməyə çalışmırdı; və nadir hallarda hansısa söz ona toxunurdu; işvəli də deyildi, laqeyd də. O, Leoranın simasında utanmadan danışdığı ilk qızı tapmışdı. Çətin ki, Leoraya danışmaq üçün fürsət düşəydi, çünki Martin Maks Qotlibin tələbəsinin danışa biləcəyi bütün məxfi şeyləri çıxarıb ortaya tökmüşdü. Madelina üçün Qotlib nikahın müqəddəsliyini və ağ zanbaqları ələ salan ziyankar bir qoca, Klif üçün darıxdırıcı professor idi. Leora isə Martin öz kumirinin sözlərini təkrarlaya-təkrarlaya stolu döyəcləyəndə maraqlıdan alışıb-yanırdı: "Bu günə qədər tədqiqatların böyük əksəriyyəti – hətta Erlixdə də – əsasən sınaqlara və xətalara aparıb çıxarır. Elmi metoda zidd olan empirik metod üzərində qurulur. Amma elmi metod hadisələr qrupuna ümumi bir qayda müəyyən etməyə can atır ki, nə baş verəcəyini qabaqcadan söyləmək olsun".

O, bu sözləri stolun o biri başında əyləşmiş Leoraya diqqətlə baxaraq, dərin ehtiram hissi ilə və sərt şəkildə söylədi. O, inadkarlıq edirdi:

– İndi siz görürsünüzmü ki, o, təkcə həkim-kommersantları deyil, həm də peyin içərisində eşələnən bu içiboş tədqiqatçıları da qabaqlayıb. Siz onun kim olduğunu başa düşürsünüz? Başa düşürsünüz?

– Hə, deyəsən, başa düşürəm. Hər halda, sizin ona heyranlığınızın səbəbi mənə aydındır. Amma, xahiş edirəm, məni qorxutmayın.

Martin yenə də coşdu. Leora anticisimlərin sintezi ilə Arreniusun işləri arasındakı əlaqəni bir o qədər başa düşməsə də, hər halda, Madelina Foks kimi bircə dəfə də məzəmmət etmir, əksinə rəğbət hissilə Martini dinləyirdi.

Leora saat ona kimi xəstəxanaya qayıtmalı olduğunu söylədi.

– Mən həddindən artıq çox danışiram. Aman Allah, ümid edirəm ki, zəhlənizi tökməmişəm, – Martin dedi.

– Mənə maraqlı idi.

– Deyəsən, texniki təfərrüata vardım, həm də elə səs-küy saldım ki... Oh, necə də axmağam!

– Çox şadam ki, mənə etibar edirsiniz. Düzdü, ciddi deyiləm, heç ağıl da əməlli-başlı inkişaf etməyib, amma kişilər məni düşündüklərini danışmaq üçün yetərinə ağıllı hesab edəndə, buna sevinirəm... Gecəniz xeyirə qalsın!

İki həftədə onlar iki dəfə birlikdə nahar etdilər, bu vaxt ərzində isə Martin öz qanuni nişanlısı Madelina ilə yalnız ikicə dəfə görüşdü; halbuki qız bir neçə dəfə ona zəng etmişdi.

O, Leoranın hansı mühitdə böyüdüyünü öyrəndi. Bildi ki, qızın xəstə baxıcısı olmaq üçün belə uzağa gəlməsinə səbəb Zenitdə yataq xəstəsi olan ata nənəsi imiş. Öyrəndi ki, Şimali Dakotada Uitsilvaniya qəsəbəsi elə birçə küçədən ibarətdir – iki cərgədə evlər, qurtaracaqda isə qırmızı elevator . Leoranın atası, Endryu Cekson Tozer bank, yağ zavodu və elevator sahibidir, ona görə də şəhərdə birinci adam hesab olunur. Hökmən çərşənbə günləri axşam ibadət məclislərinə baş çəkir, verdiyi hər qəpiyə görə Leoraya, ya da onun anasına söyüş söyür. Qulağının arxasından pensnenin qızıl zənciri sallanan sincab dişli qardaşı Bret Tozer isə... atasının bankında cəmi bir otağı tutur, baş mühasibdir və bütün digər ştatları təkbaşına aparır.

Leoranın vətəninə Vahid Qardaşlıq kilsəsinin təşkilatçılığı altında verilən soyuq toyuq əti və qəhvə ilə şam yeməkləri, fermerlər – qədim tevton himnləri oxuyan alman-lüteranlar, hollandiyalılar, çexlər və polyaklar mövcuddur... Qəsəbənin ətrafında isə səmanın ildırım gətirən buludları altında dalğalanan buğda zəmiləri var. Martin Leoranı – öz ailəsinin içində yad olan bu qəribə qızciğazı görürdü . O, başını aşağı salıb darıxdırıcı ev işləriylə məşğul olur, amma ürəyində elə bir inam saxlayır ki, nə zamansa onunla birlikdə al-əlvan dünyanı görə biləcək (qoy təhlükələrlə, ehtiyacla dolu olsun, eyibi yox) gənc oğlanla qarşılaşacaq.

Qız öz uşaqlığı haqqında qorxaq çıxışlarını başa çatdırdıqda, Martin dedi:

– Əzizim, nəhaq yerə özünüz haqqında danışırırsınız. Mən sizi həmişə tanımışam. Sizi buraxmayacağam, mənə ərə gələcəksiniz...

Onların arasındakı bu söhbət restoranın səs-küyü içərisində baş tutmuşdu; Bu zaman onlar bir-birinin əlini möhkəm sıxdılar və hər ikisinin gözü etirafla dolu idi...

Leoranın ilk sözləri belə oldu:

– Mən sizi "Kürən" adlandırmaq istəyirəm. Niyə? Bilmirəm. Sizdə kürənlikdən əsər-əlamət yoxdur, amma mənim üçün siz bir balaca kürənsiniz... Əzizim, sizinlə birlikdə olmaq elə yaxşıdır ki!

Beləliklə, Martin evə iki qızın adaxlısı kimi qayıtdı.

4

Səhəri gün o Madelinanın dalınca getməyə borclu idi, çünki ona söz vermişdi.

Vicdanlı münasibətin bütün qayda-qanunlarına uyğun olaraq, Martin özünü əclaf və murdar köpək kimi hiss etməli idi; amma nə qədər istəsə də, bu hissi özünə təlqin etməyə çalışsa da, alınmırdı ki, alınmırdı.

O, Madelinanın mübaligəli coşqunluğunu yada salır, onun provansal "plezans"ı və həvəslə barmaqları ilə taqquldatdığı yumşaq dəri üzlü kitab cildlərini, ona bağışladığı qalstuk xatırlayırdı; Martin saçını darayanda qızın ona baxaraq jurnal qabıqlarındakı şık qəhrəmanlarınkına bənzəyən saçları ilə necə

qürrələndiyi yadına düşürdü... O, qüssələnirdi ki, sədaqət sarıdan günaha batıb. Amma Martinin içindəki şübhələr Leora ilə münasibətin möhkəmliyinə toxunaraq çilik-çilik olurdu. Onların dostluğu Martinin ruhuna azadlıq verirdi. Hətta o, Madelinanı müdafiə etməyə çalışaraq bəzən Leoranın evdə saqqız çeynəyən, insan arasına çirkli dırnaqlarla çıxan sadə bir qızcıgöz olduğunu özünə sübut etmək istəyirdi; amma yenə də məlum olurdu ki, bu qızın sadəliyi, əslində, onun öz içində yaşayır; həm də sonunda şöhrətpərəstlik və ya möminlik kimi davamlı olan başqa bir sadəliyə aparıb çıxarır; digər tərəfdən də bu sadəlik qızdakı şadlığın və gərgin elmi biliyə marağın özülü idi.

Bu məşum gündə Martin dalğın halda laboratoriyada oturmuşdu. O qədər dalğın idi ki, Qotlib bəsləyici mühitin yeni partiyasını hazırlayıb-hazırlamadığı haqda sualı iki dəfə təkrar etmək məcburiyyətində qaldı. Qotlib isə çox istədiklərinin üstünə adi tələbələrədən daha sərt bağıran əsl hökmdar idi:

– Erousmit, siz ağıldankəm doğulmusunuz?! Aman Allah, doğrudanmı, bütün həyatımı mit Dummköpfen kimi yaşamalıyam? Mən həmişə tənha ola bilmərəm, Martin! Mənə xəyanət etmək istəyirsiniz? Budur, artıq iki, ya da üç gündür ki, işə qarşı diqqətsizsiniz.

Martin isə ora-bura gedə-gedə burnunun altında mızıldanırdı:

– Mən bu adamı çox istəyirəm!

O, qarmaqarışq düşüncələr içərisində tələblərinə, yersiz irad tutma xasiyyətinə, eqoizminə, maskalanmış mehribanlığına görə Madelinanı qınayırdı. Özünü haqlı hesab edəndə qədər öz-özülə danışdı və bir anın içində sevinclə aşkar etdi ki, Madelinaya cəsarətli etiraz forması kimi onu tərk etməlidir.

O qızın ilk iradını partlayışla qarşılamaq, sonra onu bağışlamaq və aralarındakı qarşılıqlı öhdəçiliyi ləğv edərək həyatını yenidən sadə və aydın qurmaq məqsədilə axşam onun yanına yollandı.

Amma... Madelina şikayət etmədi.

O, Martinin yanına, az qala, uça-uça gəldi:

– Əzizim, siz elə yorğunsunuz ki... gözləriniz yorğundur. Yəqin, ara vermədən işləmisiniz? Heyf ki, bu həftə yanıma gəlmək üçün vaxt tapa bilmədiniz. Əzizim, özünüzü bu qədər yormayın! Bir fikirləşin, yaxşı işlər üçün irəlidə neçə illəriniz var. Yox, susun. İstəyirəm ki, dincələsiniz. Anam kinoya gedib. Bax, bura əyləşin. İndi görəcəksiniz, sizi yastıqlar arasında necə rahat yerləşdirəcəyəm. Arxaya söykənin, istəyirsinizsə, yuxulaya bilərsiniz, mən isə sizə "Qızıl saxsı qırığı"nı oxuyacağam. O mütləq xoşunuza gələcək!

Martin əmin idi ki, Madelinanın oxuduğu şey qətiyyənlə xoşuna gəlməyəcək. Görünür, yumor hissindən məhrum olduğundan, mahnını dəyərləndirə bilmirdi; amma qız onu öz orijinallığı ilə həyəcanlandırırdı. Leoranın səsinin tənbel yumşaqlığından sonra Madelinanın səsi kobud və qışqırıq kimi çıxırdı; amma o, elə səylə oxuyurdu ki, Martin onun könlünü sındırmaq istədiyinə görə çox utandı. Gördü ki, özündənrazılığına baxmayaraq, o, hələ də uşaqdır, cəsarətli və qorxmaz Leora isə artıq yaşa dolmuş yetkin adam və real dünyanın ağasıdır. Madelinanın üstünə yağdırmağa hazırlaşdığı məzəmmətlər artıq Martinin yadından çıxmışdı.

Birdən qız onun yanında əyləşdi və ağlamağa başladı:

– Bütün həftəni sizin üçün elə darıxmışam ki...

Beləliklə, Martin artıq qızların hər ikisinə xəyanət edirdi. Leora onu həddindən artıq çox maraqlandırır; elə indi də, əslində o, Madelinanı yox, Leoranı əzizləyirdi; amma onun aclığı Madelinanın qismətinə düşmüşdü və qız dili dolaşa-dolaşa "Sizin üçün burada yaxşıdır, hə? Buna elə şadam ki..." deyəndə, o cavabında heç nə söyləyə bilmədi. O, Leora haqqında danışmaq, Leora haqqında qışqırmaq, onunla – öz qadını ilə birlikdə şadanalıq etmək istəyirdi. O, çətinliklə olsa da, dilindən bir neçə təkzibedilməz və həvəssiz kompliment çıxarda bildi; dedi ki, Madelina qəşəng, gənc qadındır və ingilis ədəbiyyatında güclüdür.

Saat onda Martin öz soyuqluğu ilə qızı heyrət və məyusluq içində qoyaraq çıxıb getdi. O, nəhayət, artıq özünü əclaf və murdar köpək kimi hiss edə bilirdi.

Martin Klif Kolsonun yanına tələsirdi.

O, Klifə Leora haqqında heç nə danışmadı. Çünki onun istehzal sözlərini dinləmək istəmirdi. Martin otağa heç nə olmaybmış kimi girə bildiyi üçün özü ilə qürur duyurdu. Klif yalın ayaqlarını yazı stolunun üstünə qaldıraraq əyləşmişdi, Şerlok Holmsu oxuyurdu; özünü aldatmaq üçün onu Oslerovun "Tibb" kitabının üstünə qoymuşdu.

– Klif, içmək lazımdır! Yorulmuşam. Barninin yanına dəyək, bəlkə, nəşə tapdıq.

– Sən lap yaxşı beyni, dili olan və onları rombensefalın köməkliyi ilə istənilən sürətlə hərəkət etdirə bilən adam kimi danışsən.

– Oh, az özünü ağıllı göstər! Bu gün hirsliyəm.

– Aha, oğlan öz sevimli və namuslu Madelinası ilə dalaşib. Nədir, bu qız zavallı Martikinsin xətrinə dəyib? Əla. Daha danışmıram. Gedək! Yaşasın içki!

Yol boyu Klif professor Robertşo haqqında üç yeni lətifə danışdı, hər üçü də ədəbsiz; üçündən ikisi açıqdan-açığa uydurulmuşdu və demək olar ki, Martinin kefini açdı.

...Barninin yanında adətən bilyard oynayır və tütün satırdılar; Moqalisdə yerli hakimiyyət tərəfindən içki qadağan olunsa da, burada həmişə əlaltdan içki tapmaq olardı.

Onları görən kimi Barni tüklü əlini Klifə uzatdı. Onlar təmtəraqa salamlaşdılar:

– Barni, qoy bu axşamın bərəkəti üstünüzdən əskik olmasın. Qoy sizin qan damar sisteminiz nöqsansız işləsin ... Bax, mən də, mənim həmkarım tibb doktoru, professor Eqbert Erousmit də böyük məmnuniyyətlə onun sağlığına sizin məşhur çiyələk şərbətinizdən bir şüşə – lap elə ikisini də boşalda bilərik.

– Əla, Klif! Sızdəki ağız deyil, əsl musiqi qutusudur. Siz həkim olanda, əlimi amputasiya etmək lazım gələrsə, mütləq sizə müraciət edəcəyəm; siz onu mənim xətrimə kəsərsiniz, hə? Bağ çiyləyindən hazırlanmış meyvə şərbəti, centlmenlər?

Barninin birinci otağı impressionist üslubda işlənmiş tabloya bənzəyirdi, burada bilyard stolu, siqaret qalağı, şokolad plitkaları, bir neçə oyun kartı və idman qəzetlərinin çəhrayı vərəqləri ora-bura səpələnmişdi. Arxa otaqda isə hər şey daha sadə idi; qəribə dadı olan şirin qazlı su yeşikləri, böyük buzxana, iki stol və ətrafına düzülmüş qırıq stullar... Barni üstündə meyvə suyu etiketi olan şüşələrdən iki stəkana tünd viski tökdü və Martinlə Klif onları götürüb yumru stola tərəf getdilər. Çox tez təsir etdi. Martinin dumanlı kədəri optimizmlə əvəzləndi və o, Klifə dedi ki, idealizmi ifşa edən kitab yazmağa hazırlaşır; o, bu sözün altında ikili adaxlılığı ilə bağlı nəşə ağıllı-başlı bir iş görmək lazım gəldiyini nəzərdə tuturdu. Tapdı! O, Leora və Madelinanı səhər yeməyinə dəvət edəcək, onlara həqiqəti söyləyəcək və hansının onu həqiqətən sevdini görəcek. Tapdığına sevindiyləndən, gülə-gülə daha bir stəkan viski istədi; sonra Klifi "yaxşı oğlan", Barnini isə "cəmiyyətin xilaskarı" adlandırdı və onu eşitməsinlər deyə, tərəddüdlü addımlarla telefon budkasına doğru getdi.

Telefonçu onu Zenit xəstəxanası ilə calaşdırdıqda, o, gecə növbətçisini çağırırdı; gecə növbətçisi laqeyd və hər şeydən şübhələnən adam idi:

– İndi təcürbəçiləri telefona çağırmaq üçün doğru zaman deyil! On ikinin yarısıdır! Siz kimsiniz ki?

Martin dilinə gələn "buralarda ol, kim olduğumu sənə deyəcəyəm" sözlərini güclə saxladı və dedi ki, Leoranın xəstə nənəsinin yanından danışır; guya, yazıq qadın lap pisləşib və gecə növbətçisi heç nədə günahı olmayan bir adamın ölümünü öz vicdanına götürmək istəmirsə...

Leora dəstəyi götürəndə o, tez və bu dəfə ayıq səslə danışdı, sanki, naməlum adamların hücumlarından yalnız bu qızın himayəsi altında gizlənə bilərdi.

– Leora? Danışan Kürəndir. Sabah birin yarısında "Qrand"ın vestibülündə gözləyin. Mütləq! Çox vacibdir! Bir təhər yoluna qoyun – nənəniz xəstələnib!

– Yaxşı, əzizim. Gecəniz xeyirə qalsın, – o, elə bunları dedi.

Madelinanın mənzilindən isə uzun müddət cavab vermədilər, sonra missis Foksun yuxulu və cingiltili səsi eşidildi:

– Bəli, bəli.

– Martindir.

– Kim? Kim? Kim? Sizə Foksun mənzili lazımdır?

– Hə, hə. Missis Foks, danışan Martin Erousmitdir.

– A-a-ah, ah. Salam mənim əzizim. Zəng səsinə ayıldım, yuxulu-yuxulu səsinizi tanıya bilmədim. Elə qorxdum ki. Dedim, yəqin, teleqramdır, ya da daha nəşə. Elə bildim Madelinamın başına bir iş gəlib. Nə olub, əzizim? Oh, ümid edirəm ki, hər şey qaydasındadır?

Öz doğma torpağından qoparılmış və yad ölkələrə atılmış bu yaşlı qadının ona bağlılığı, inamı Martini əməlli-başlı məhv etdi. O, öz sərxoş məğrurluğunu itirdi və ümitsizlik içərisində, sanki, həyatın ağırlığı yenidən çiynlərinə çökübmiş kimi, köksünü ötürdü: "Yox, heç bir şey baş verməyib, sadəcə, Madelinaya bir söz deməyi yaddan çıxarmışam və... Belə gec zəng etdiyim üçün ü-ü-üzr istəyirəm, amma, elə bu dəqiqə Madlla danışa bilərəmmi?"

Madelina hay-külə gəldi:

– Marti, əzizim, nə olub? Ümid edirəm heç bir şey baş verməyib? Əzizim, siz ki, indicə burada idiniz?

– Qulaq asın, əz-əzizim. Sizə deməyi unuttum. Mənim Zenitdə yaxşı bir dostum var, sizi onunla tanış etmək istəyirəm.

– O kimdir ki?

– Sabah görəcəksiniz. Qulaq asın, sizinlə birlikdə Zenitə getmək istəyirəm, görüşməyiniz üçün... səhər yeməyi zamanı görüşəcəksiniz. Düşünürəm ki, – anlaşılması çətin olan bir rahatlıqla əlavə etdi – sizi "Qrand"da qəşəng bir səhər yeməyinə qonaq etmək istəyirəm.

– Ah, necə də xoşdur!

–...Deməli belə, gəlin saat on ikiyə iyirmi dəqiqə qalmış şəhər kənarında görüşək, Kollec-skverdə . Gələ bilərsiniz?

Qarmaqarışıq səs eşidildi:

– Ah, şad olardım, amma... Saat on birdə seminarım var, buraxmaq istəməzdim, bir də Mey Qarmona söz vermişəm ki, onunla birlikdə mağazaları gəzəcəyəm; o, çəhrayı krepdeşin paltarına uyğun tufli axtarır, amma eləsini axtarır ki, çölə-bayıra da geyinə bilsin. Biz də birlikdə səhər yeməyi yemək istəyirdik, ola bilsin, "Karvan-Kollec-saray"da... Doğrusu, onunla kinoya getməyə hazırlaşırıdım, bəlkə də, yanımızda başqa biri də oldu... Anam deyir ki, Alyaska haqqında yeni film çox gözəldir, bu gün tamaşa edib, nə qədər ki, proqramdan çıxartmayıblar mən də baxmaq istəyirdim, Əslində isə, mənim evə qayıtmağım, işləməyim və ümumiyyətlə, heç yerə getməməyim daha doğru olardı.

– Madelina, qulaq asın, bu, çox vacibdir! Siz mənə inanmırsınız? Gələcəksiniz, yoxsa yox?

– Yox, əlbəttə ki, sizə inanıram, əzizim. Yaxşı, çalışaram gəlim. On ikiyə iyirmi dəqiqə qalmış?

– Hə.

– "Kollec-skver"də? Yoxsa Blutmanın kitab dükanının yanında?

– Kollec-skverdə!

Martin boğanaq köşkdən çıxıb Klifin yanına qayıdanda Madelinanın məlahətli "mən sizə inanıram" və həvəssiz "çalışaram" sözləri qulaqlarında bir-biri ilə höcətləşirdi.

– Hə, fəlakət baş verib? – Klif təxmin etməyə çalışdı – Arvadın dünyasını dəyişib? Yoxsa "gigantlar" doqquzuncu turda qələbə qazanıblar? Bizim gənc qəhrəmanımız prozektor otağında uzanmış meyit kimi görünür. Barni! Ona çiylək suyundan yenə gətirin, özü də cəld! Qulaq asın, doktor, həkim çağırmaq lazım deyil ki?

– Oh, səsinə kəs! – bax, Martinin deməyə tapdığı söz elə bu idi, amma onu da bir o qədər əminliklə söyləmədi. Telefonla danışana qədər o ətrafına sevinc saçdı; Klifin bilyard oyunundakı məharətini tərifləyir və Barnini "qoca cimex lectularius" adlandırır. Amma indi, vəfalı Klif əlləşsə də, o, fikirli oturmuşdu və yalnız bircə dəfə özündən razı-razı donquldandı:

– Bilsəydin ki, mənə necə hücumlar başlayıb, hansı əngəlli vəziyyətə düşmüşəm, o zaman özün də kədərlənərdin.

Klif əl-ayağa düşdü:

– Qulaq as, qoca kaftar! Sən borca düşmüşənsə, pul yığa bilərəm. Yoxsa sən... Madelina ilə həddindən artıq uzağa gedib çıxmısan?

– Əl çək! Həmişə ağlına qara-qura şeylər gəlir! Madelinanın əlinə toxunmağa belə layiq deyiləm. Mən ona ancaq hörmətlə baxıram.

– Qətiyyə! Hörmət! Yaxşı, belə deyirsənsə, deməli, belədir! Uf! Sənin üçün, heç olmasa, nəşə etmək istərdim. Hə, bir stəkan da iç! Barni! Cəld ol!

Bir neçə stəkan Martini dumanlı laqeydlik vəziyyətinə çatdırdı və ikinci kurs tələbəsi olan üç enlikürək filoloqla döyüşə girmək istədiyini bildirdikdən sonra Klif qayğıkeşliklə onu sürüyüb evə apardı. Amma səhəri gün Martinin başı dəhşətli dərəcədə ağrıyırdı və yalnız bir şeyi xatırlayırdı – səhər yeməyi zamanı Leora və Madelina ilə görüşməlidir.

Madelina ilə birlikdə Zenitə getdiyi yarım saatlıq yol Martinə, az qala, qara buludlar kimi cansızıcı göründü. O, hər dəqiqəni onların hücumu ilə üz-üzəymiş kimi yaşamağa məcbur idi: yolda keçirdiyi otuz dəqiqə başının üstünü qəddar bir düşmən kimi almışdı. İki dəqiqə sonra ehtiyatla məzəmmət eşitməyə hazırlaşdığı vaxt iki dəqiqə əvvəl söylədiyi mənasız sözlər hələ də qulaqlarında cingildəyirdi. O, yol yoldaşının diqqətinin görüşməli olduqları "böyük dostundan" yayındırmaq üçün əlindən gələni edirdi. Axmaq kimi gülümsəyərək Barninin yanında keçirdikləri gecə haqqında danışır, çox uğursuz şəkildə məzəli görünməyə çalışırdı. Madelina spirtli içkilərin və əxlaqsız insanlarla ünsiyyətin ziyanı haqqında ona

öyüd-nəsihət oxumağa başlayanda, Martin həttə sakitləşdi də. Amma yenə də Madelinanın fikrini yayındıra bilmədi.

– Kimdir o – görüşməli olduğumuz bu adam? Belə müəmma nə üçündür? Oh, Martikins, siz məni ələ salmaq istəyirsiniz? Bəlkə, biz, ümumiyyətlə, heç kimlə görüşməyəcəyik? Siz, sadəcə, bir müddətlik anamdan qurtulmaq və mənimlə "Qrand-Otel"də əylənmək istəyirsiniz? Ah, bu necə də xoş olardı! Çoxdan idi ki, günlərin birində "Qrand"da səhər yeməyi yemək arzusundaydım. Əlbəttə, mənə, orada səliqəsizlik hökm sürür, amma hər halda, əzəmətlidir... Düz tapdım, əzizim?

– Yox, orada bizi kimsə... bir sözlə, biz həqiqətən də bir nəfərlə görüşəcəyik...

– Onda nə üçün siz mənə onun kim olduğunu söyləmirsiniz? Mart, baxın ha... səbrim tükənir.

– Yaxşı, deyəcəyəm. Bu kişi yox, qadındır.

– Oooo...

– Bu... Siz bilirsiniz ki, işimlə əlaqədar xəstəxanalara gedirəm və Zenit klinikasında bir neçə xəstə baxıcısı mənə böyük köməklik göstərib (Onun nəfəsi kəsilir, gözləri qaralırdı. Səhər yeməyinin işgəncəsi onsuz da qaçılmaz idi. O zaman cəzadan boyun qaçıрмаğın nə mənası vardı?), xüsusilə biri, xəstə baxıcısı deyil, əsl möcüzədir. Onun xəstə baxıcılığı sahəsində o qədər məlumatı var ki. Mənə çoxlu yararlı məsləhətlər verir və görünür, yaxşı qızıdır. O, miss Tozerdir, adı isə, deyəsən, Lidir, ya da nəşə belə bir şey. Və o elə... Atası Şimali Dakotada tanınmış adamdır, dəhşətli dərəcədə varlıdır... Böyük bankirdir... Düşünürəm ki, insanlığın rifahı yolunda öz borcundan çıxmaq üçün xəstə baxıcılığı ilə məşğul olur...

Martin bu arada Madelinaya məxsus təmtəraqlı poetik tonla danışmağa müvəffəq oldu:

– Düşündüm ki, bir-birinizin xoşuna gələcəksiniz. Xatırlayırsınızmı, siz Moqalisdə idealları həqiqətən dəyərləndirən... dəyərləndirən qızların necə az olmasından şikayətlənirdiniz.

– Hə-ə-ə, – Madelina hərəkətsiz baxışlarını uzaqlara zillədi və orada gördüyü şeylər onun xoşuna gəlmədi, – Mən, əlbəttə ki, onunla tanışlığa çox şad olacağam. Sizin istənilən bir dostunuzla olduğu kimi... Oh, Mart! Ümid edirəm ki, siz ona ilişirsiniz? Sizin bütün bu xəstə baxıcıları və tibb bacıları ilə dostluğunuzun o qədər də həddini aşmadığına inanmaq istərdim. Əlbəttə ki, bu məsələdə heç nə başa düşmürəm, amma adətən onlardan bəzilərinin kişi dalınca qaçdığını eşitmişəm.

– Deməli, belə, icazə verin sizə deyim ki, Leora belələrindən deyil.

– Əlbəttə, şübhə etmirəm, amma... Ah, Martikins, siz, yəqin ki, səfeh olmayacaq və bu xəstə baxıcılarının utanmadan sizinlə əylənməyinə imkan verməyəcəksiniz?! Bunu sizin xeyrinizə söyləyirəm. Onlar elə səriştədirlər ki... Zavallı Madelina, o, kişi palatalarını boş-boş gəzə və bilik toplaya bilməz, siz isə, Mart, özünüzü psixoloq hesab edirsiniz, amma vicdanla desək, istənilən bir zirək qız sizi barmağına dolaya bilər.

– Bilirsiniz nə var, özüm öz qayğıma qala bilərəm.

– Ah, sadəcə düşündüm ki... Düşünməzdim ki, siz... Ümid edirəm ki, sizin Tozer... Əminəm ki, o, mənim xoşuma gələcək, sizin xoşunuza gəlibsə, amma... Axı sizin əsl məhəbbətiniz mənəm, doğru deyil? Ömürlük!

Madelina – həmişə nəzakətli olan Madelina sənişinləri nəzərə almır, onun əlini sıxırdı. O, elə açıqdan-açığa qorxmuşdu ki, Leora haqqında söylədiyi sözlərdən Martinin ürəyində yaranmış hirs tədricən ağrı ilə əvəz olundu. Təsadüfən Madelina baş barmağı ilə onun ovucunun içini bərk sıxdı. Martin sifətinə mülayim ifadə verməyə çalışaraq yerində qurcuxdu:

– Əlbəttə. Əlbəttə... Təbii ki. Madli, ehtiyatlı olun. Pəncərənin qarşısında oturmuş o qoca zırrama bizdən gözünü çəkmir.

Martin Madelina ilə "Qrand-Otel"ə girənə qədər çəkdikləri ilə gələcəkdə edə biləcəyi bütün xəyanətlərə görə artıqlaması ilə cəzalandırılmışdı.

"Qrand-Otel" 1907-ci ildə Zenitin ən yaxşı mehmanxanası sayılırdı. Kommivoyajerlar onu "Parker-Hausz"la, "Palmer-hauz"la, "Vest-Otel"lə müqayisə edirdilər. Amma bir qədər sonra "Tornli" mehmanxanası öz iddialı ciddiyyəti ilə onu kölgədə qoydu. İndi onun dama-dama mərmər döşəməsi çirkli idi, dəbdəbəli qızılı rəngi solmuş, ağır dəri kresloları cırılana qədər sürtülmüş, siqar külü ilə örtülmüşdü; bir sözlə, onu alverçilər zəbt etmişdi. Amma öz zamanında bu, Çıkaqodan Pitsburqa qədər ən bahalı mehmanxana, şərq sarayı hesab olunurdu. Giriş qapısı kərpic hörməli mavritan arkaları ilə kölgələnmişdi. Vestibüldə ağ-qara mərmər döşəmə üzərində çəhrayı-mirvari-kəhrəbə rəngli şüşə dam örtüyünə doğru qalxan qızıla çəkilməmiş yeddimərtəbəli eyvanlar görünürdü.

Martin və Madelina Leoranı vestibüldə tapdılar. O, bapbalaca qzciğaz, sütunun qarşısını tutmuş çox böyük bir divanda əyləşmişdi. Leora sakit bir intizarla Madelinaya baxırdı. Martin fikir verdi ki, Leora, doğrudan da, səliqəsiz geyinib. Onun bal iyi verən saçlarının qara şlyapanın altında yəndəmsiz yığılması (şlyapa yox, əsl formasız göbələk idi) Martinin vecinə də deyildi, amma o Leoranın geyimi ilə (onun üçüncü düyməsi qopmuş bluzu, dama-dama ətəyi, uğursuz açıq-qəhvəyi bolerosu vardı) Madelinanın ciddi göy kostyumu arasındakı ziddiyyəti hiss etdi. Məyus idi, amma nədənsə bu hiss Leoranın əleyhinə işləmirdi. Martin onları müqayisə etdiyi vaxt (o bunu tələbkər təkəbbürlü kişi kimi dikbaşlıqla deyil, həyəcanla edirdi) Madelina onu daha çox qıcıqlandırır. Onun daha yaxşı libasda gəlməsi Martin üçün təhqiramiz idi. Martin öz mehribanlığı ilə Leoranın müdafiəsinə qalxmışdı, onu qucaqlamağa və düşməndən qorumağa can atırdı.

Martin dodaqaltı mızıldandı:

– ...Mən düşündüm ki, siz. Qızlar, tanış olsanız yaxşıdır... Miss Foks, icazə verin miss Tozeri sizə təqdim edirəm... Mənim kimi gicbəserin birinə savaşı şahzadəsinin iki qızını tapmaq xoşbəxtliyi nəşib olub...

Özü-özündə isə "Tfu, lənətə gələsən!"-dedi.

Qızlar bir-birinə bir neçə əhəmiyyətsiz söz deyənə kimi, o, onları "Qrand-Otel"in məşhur restoranına tərəf sürüklədi. Burada yetərinə qızıl suyuna salınmış qəndillər, qırmızı məxmərli stullar, ağır gümüşlər

və qızılı naxışlı yaşıl jilet geyinmiş yaşlı zənci-ofisiantlar var idi. Divarlar boyunca Pompey, Venesiya, Komo və Versal göllərinin gözəl şəkilləri asılmışdı.

– Qəşəng zaldır! – Leora pıçıldadı.

Sifətinin aldığı ifadəyə görə Madelina da eyni şeyi söyləməyə hazırlaşdı. Əlbəttə ki, daha təfəsilatlı şəkildə... Amma freskaları ikinci dəfə süzərək, söylədi:

– O... çox böyükdür, amma...

Martin həyəcan içərisində səhər yeməyini sifariş verdi. Orgiyaya çaypulu ilə birlikdə cəmi dörd dollar ödədi və dörd dolların hamısını axırncı sentinə kimi xərcləməyi özü üçün şərəf məsələsi hesab etdi.

Martin öz-özlüyündə "Sen-Jarmen püre"sinin nə olduğunu təxmin etməyə çalışdığı vaxt əclaf ofisiyant onun arxasında sakitcə dayanmışdı, Madelina isə ilk hücumlarını edirdi. O, soyuq bir nəzakətlə sözləri uzada-uzada danışmağa başlamışdı:

– Cənab Erousmit mənə deyib ki, siz xəstəxanada xəstə baxıcısısınız, miss... Tozer.

– Hə, buna oxşar bir şeydir.

– Siz bunda maraqlı nəyə görürsünüz?

– Aydınır... hə... Mənə maraqlıdır.

– Güman edirəm ki, bu çox gözəl bir iş olmalıdır – başqalarının iztirabını yüngülləşdirmək... Əlbəttə, mənim işim –ingilis ədəbiyyatı müəllimi diplomunu almağa hazırlaşır (onun dilində bu elə səsləndi ki, sanki, qraf titulu almağa hazırlaşır) – mənim işim yetərinə cansıxıcıdır, həyatdan qoparılmış kimi yəm. Dilin inkişafı qanunlarını və sairə öyrənmək məcburiyyətində oluram. Məsələlərə praktik yanaşmanız ilə, güman edirəm ki, sizə bu, yetərinə səfeh iş kimi görünə bilər.

– Hə, bu ola bilər... Yox... Niyə ki, bu, yəqin ki, maraqlı olar.

– Siz əslən Zenitdəsiniz miss... Tozer?

– Yox, əslən balaca bir şəhərdənəm. Onu çətinliklə şəhər adlandırmaq olar... Şimali Dakotada.

– Oooo... Şimali Dakotada!

– Hə... Qərbdə... xeyli uzaqda...

– Belə... Və siz Şərqdə çox yaşamaq fikrindəsiniz?

Belə bir ifadəni Madelinaya onun Nyu-Yorkda yaşayan bir xalasıqızı söyləmişdi, həm də istehza ilə.

– Nə danışırırsınız, yox... mən... Hə, mən burada çox yaşamaq fikrindəyəm.

– Və... hm... bura sizin xoşunuza gəlir?

- Əlbəttə, bura pis deyil. Mən böyük şəhərləri sevirəm... Burada çox şey görmək mümkündür.
- Böyük? Hə, məncə... bu, məsələyə haradan baxmaqdan asılıdır, siz elə düşünürsünüz? Mən Nyu-Yorku böyük şəhər adlandırmağa adət etmişəm, amma... Əlbəttə... Yəqin ki, sizə Zenit və Şimali Dakota arasındakı təzad maraqlı görünür...
- Hə əlbəttə, onlar qətiyyəən oxşamırlar.
- Mənə Şimali Dakota haqqında danışın. Ora necə yerdir? Məni həmişə qərb ştatları maraqlandırır (bu da xalaqızından iqtibas idi). Orayla bağlı sizdə hansı təəssürat var?
- Mən nəyə sizi bir o qədər də başa düşmədim.
- Mən ümumi təəssürat haqqında soruşuram. Təəssürat haqqında.
- Aaa... Çoxlu buğda və çoxlu içveçli.
- Amma mən başqa şeyi nəzərdə tuturdum. Mənə elə gəlir ki, orada yaşayanların hamısı bizimlə, şərqdə yaşayanlarla müqayisədə çox cəsur və çalışqandırılar.
- Mən belə düşünürəm. Bununla belə, bəlkə də, doğrudur.
- Zenitdə tanışlarınız çoxdur?
- Yox, bir o qədər də yox.
- Siz doktor Borçellə tanışsınız, sizin xəstəxanada əməliyyat edir. Yaxşı insandır. Həm də təkcə yaxşı cərrah deyil, çox istedadlıdır. Gözəl oxuyur və çox yaxşı ailədəndir.
- Yox, mən, deyəsən, onu tanımıram, – Leora mızıldandı.
- O-o-o-o, siz onunla tanış olmalısınız. Bundan başqa o... çox gözəl tennis oynayır. Onu həmişə Royal-Ridcə, hər cür milyonçuların iştirak etdiyi səviyyəli yarışlara dəvət edirlər. Dəhşətli dərəcədə maraqlı adamdır.
- Bu anda Martin ilk dəfə olaraq nəyə deməyə çalışdı:
- Maraqlıdır? O? Əşşi onda bir qəpiklik ağıl yoxdur.
- Mənim əzizim, "maraqlıdır" sözünü tamam başqa mənada deyirdim!

Martin susdu, o aciz və tənha idi, Madelina isə yenidən Leoraya hücumə keçmişdi. Onun hansısa korporasiyanın hüquq məsləhətçisinin oğlu ilə tanış olub-olmadığını və ya hansısa məşhur yeni başlayan aktrisanı, yaxud hansısa şlyapa mağazasını, hansısa klubu tanyıb-tanımadığını daha cəsarətlə soruşmağa başlamışdı. O, heç nədən çəkinmədən Zenit cəmiyyətinin "sütunlarının" adlarını sadalayır; bu adlar həmişə "Advokat tayms"-ın "Kübar xronikası"-nda hallandırılırdı – Kauks, Van-Entrim, Dodsvort. Martini qızın həyasızlığı təəccübləndirirdi. Onun yadına düşdü ki, Madelina bir dəfə Zenitdə xeyriyyə balında olub, amma ağılına belə gətirməzdi ki, o, məşhurlarla belə yaxındır.

Əlbəttə, Leora – o, dəhşətdir! – onlar haqqında heç nə eşitməmişdi. Leora heç vaxt Madelinanın getdiyi konsertlərə, mühazirələrə, ədəbi qiraət axşamlarına getmirdi.

Madelina yüngülcə çiynlərini çəkdi və dedi:

– Belə... Əlbəttə, öz xəstəxananızda o qədər cazibədar həkimlər və maraqlı alimlər görürsünüz ki, mənə, mühazirələr sizə yorucu təsir bağışlayar... Belə... – nəhayət, Leoradan əl çəkdi və nəvazişlə Martinə baxdı:
– Hə, siz işi necə davam etdirmək fikrindəsiniz? Necə deyirlər, dovşanlar üzərində işi?

Martin əsəbiləşdi. İndi düşünmədən hərəkət etmək məcburiyyətində idi:

– Madelina! Hər ikinizi görüşdürdüm ki... Bilmirəm, siz dostlaşacaqsınız, ya yox, amma mən bunu istədim, çünki... Özümə haqq qazandıрмаğa çalışmıram. Bu, öz-özünə belə alındı. Mən sizin hər ikinizlə adaxlanmışam və bilmək istəyirəm ki...

Madelina yerindən sıçradı. O indiyə kimi hələ heç vaxt bu qədər qürurlu və gözəl görünməmişdi. O, hər ikisini başdan-ayağa süzdü və... bir söz belə söyləmədən çıxıb getdi. Sonra qayıtdı, barmaqlarının ucu ilə Leoranın çiyninə toxundu və sakitcə onu öpdü:

– Əzizim, sizə yazığım gəlir. Qismətinizə çətin tale düşüb. Zavallı uşaq! – Və çiynlərini çəkərək çıxışa doğru yollandı.

Martin sarsılmış halda belini büküb oturmuşdu, Leoraya baxmağa cəsarəti çatmırdı.

Bir az sonra qızın əlinin təmasını hiss etdi. Gözlərini qaldırdı. Leora sakitcə, bir az da istehza ilə gülümsəyirdi:

– Kürən, xəbərdarlıq edirəm ki, heç vaxt səndən vaz keçməyəcəyəm. Qoy lap onun söylədiyi kimi yaramaz ol, qoy məni dəli, utanmaz qız hesab etsinlər... Amma sən – mənimsən! Xəbərdarlıq edirəm, yeni bir nişanlı gətirib çıxartmaq fikrinə düşsən, səndə heç nə alınmayacaq. Mən onun gözlərini çıxararam! Bir də... özünə bağlı mənasız xəyallara qapılma. Sən, mənə, əməlli-başlı eqoistsən. Amma yenə də... Mənimsən!

Martin boğunuq səslə qıza adi, amma adiliyi ilə gözəl olan çox sözlər söylədi.

Leoranın isə danışdıqları dağınıq idi:

– Hiss edirəm ki, biz səninlə ondan daha çox bir-birimizə yaxırıq. Ola bilər ki, mənə ağılıq edə biləcəksən deyə, sən dən dalınca sürünürəm deyə, o isə heç vaxt bunu etməzdi deyə, mənədən yapışmısan. Onu da bilirəm ki, sən üçün iş mənədən daha əzizdir, ola bilər, özündən də əzizdir. Amma bir şey var ki... mən... axmağam, sadələvhəm, o isə yox. Mən, sadəcə, səninlə fəxr edirəm, Allah bilir nə üçün, amma sənə valeh olmuşam, onun isə səni özünə məftun etmək, ardınca sürünməyə vadar etmək üçün ağıl yetər.

– Yox! And içirəm... məsələ onda deyil ki, mən sənə ağılıq edə bilərəm, Leora! And içirəm ki, məsələ bunda deyil! Mənə, belə deyil. Əzizim, lazım deyil, onun səndən ağıllı olduğunu düşünmək lazım deyil. Düzdür, dilli-dilavərdir. Ah... danışmağa dəyməz! Mən səni tapmışam! Mənim həyatım hələ indi başlayır!

VII FƏSİL

1

Martinin Madelinaya və Leoraya münasibəti arasındakı fərq həyəcan yaradan təkbətək döyüşlə saf dostluq arasındakı fərq kimi idi. Elə ilk gecədəncə həm o, həm də Leora qarşılıqlı sədaqətə, məhəbbətə inandılar və bəzi məsələlərdə onun həyatı birdəfəlik müəyyənləşdi. O da vardı ki, Martin Leoraya nə qədər aludə olsa da, bu, onu durğunluğa gətirib çıxartmırdı.

Qız gülümsəyə-gülümsəyə siqaret çəkəndə və ağzından halqavari tüstü buraxanda Martin onun balaca başında həyatı müşahidələrlə bağlı gizlənən yeni-yeni kəşflərin üstünü açırdı. Leora onu özünə çəkirdi: ehtirasa gətirir və şən, səmimi ehtirasla ona cavab verirdi. Amma Martin o biri, cinsiyyəti olmayan Leoraya hər şeyi danışdı. Həm də Qotlibə, bir də şübhələrlə əldən saldığı öz məninə danışdığından daha səmimi şəkildə... Qız isə balaca uşaq kimi başını tərپətməklə cavab verir, işlətdiyi təsadüfi sözlərlə onu öz içində böyüyən şöhrətpərəstliyə və başqalarına tələbkər münasibətə daha çox inanmağa vadar edirdi.

2

"Diqamma Pi" bal təşkil etmişdi. Tələbələrin həyəcanlı pıçılداşmalarından məlum olurdu ki, Uinnemak universiteti dünyəvi şöhrət qazanmağa başlayır, ona görə də onlar cəmiyyətin ümidini boş çıxara bilməzlər. Yəni hamı bir nəfər kimi "frak" adlandırılan ləyaqət simvolunu geyinərək balda iştirak etməlidir.

Martin cəmi bircə dəfə – məlum əlamətdar hadisə zamanı frak geyinmək məcburiyyətində qalmışdı. Onda da onu universitet atelyesindən kirayə götürmüşdü. İndi isə "qüruru və sevinci olan" Leoranı cəmiyyət arasına çıxartmaq lazım idi, deməli, meydana öz frakında çıxmalıydı. Yadlaşmış övladlarının yaşadığı yeni, soyuq küçələri inamsızlıqla dolaşan qoca ər-arvad kimi Martin və Leora bir-birinə dayaq verə-verə Zenitin ən iddialı universal mağazasına – "Benson, Henkli və Kox"a gəlmişdilər. Leora qırmızı ağacdan düzəldilmiş güzgülü gözəl dolablar, şapoklyaklar və parıltılı şərflər, krem rəngli briclər qarşısında dayanaraq içini çəkirdi. Martin smokinqi geyinib onun fikrini bilmək üçün çıxanda (jiletin dərin kəsiyi arasından qatlama yaxalı köynək və uzun qəhvəyi qalstuk nəsə kəndçisayaq görünürdü) və prikazçik yeni yaxalıqlar arxasınca yollananda, Leora dedi:

– Lənət şeytana, Kürən, sən mənim üçün həddindən artıq qəşəngsən. Yox, öz paltarlarımla əlləşmək halında deyiləm... Amma sən elə şux görünürsən ki, məni əməlli-başlı kölgədə qoyacaqsan.

Martin, az qala, qızı öpəcəkdə.

Geri qayıdan prikazçik yaltaqlanmağa başladı:

– Xanım, özünüz də görəcəksiniz ki, bu yaxalıq ərinizə necə yaxşı yaraşacaq.

Sonra, prikazçik qalstuk seçməyə gedəndə Martin bir dəfə də onu öpdü. Qız köksünü ötürdü:

– Uff! Sən həyatda çox şey qazanan adamlardansan. Heç vaxt ağıma gəlməzdi ki, smokinq və kraxmallı yaxalıq geyinmiş kavalərə bərabər olmaq məcburiyyətində qalacağam. Yaxşı, birtəhər sənə yaraşmağa çalışaram.

3

"Diqamma"-nın balı üçün universitetin qılıncoynatma zalı çox gözəl bəzənmişdi. Kərpic divarlar rəngbərəng bayraqlar, kağız xrizantemlər, gipsdən düzəldilmiş kəllələr və on fut uzunluğu olan taxta cərrah bıçaqları ilə dolu idi.

Moqalisdə yaşadığı altı il ərzində Martin çox yox, cəmi on beş dəfə rəqs meydançasında olmuşdu; halbuki adam arasında qucaqlaşmanın normal qarşılandığı rəqslər universitetdə birgə təhsilin ən başlıca gözəlliyi hesab olunurdu. O, göy rəngli krepdeşin paltar geyinmiş və ürəkəcəsinə cəsarətli olmağa çalışan Leoranı zala gətirəndə, onunla, heç olmasa, bir dövrə tustep oynaya biləcəyi haqqında düşünmürdü də. Əvəzində isə dəhşətli dərəcədə istəyirdi ki, kişilər bir-birinə aman vermədən onu rəqsə dəvət etsinlər, ona məftun olsunlar, Leoraya diqqət göstərsinlər. Amma qüruru Leoranı hamıya və hər kəsə təqdim etməyə imkan vermirdi: elə görünə bilərdi ki, guya, o, öz dostlarından nişanlısı ilə rəqs etməyi xahiş edir.

Onlar ikisi də geniş parketi gözdən keçirə-keçirə eyvanın altında səssiz dayanmışdılar, rəqs edənlərin axını isə ətrafa işıq saça-saça yanlarından ötüb keçirdi. Çox gözəl, qorxulu və arzu olunan bir axın... Leora ilə Martin bir-birlərini inandırmağa çalışırdılar ki, "Benson, Xenli və Kox"-un nümunəvi kişi geyimi kimi təklif etdiyi qara jiletli smokinq tələbə balı üçün ən əlverişli kostyumdur. Amma balda çox gözəl ağ jiletləri gördükdə Martin dərhal ruhdan düşdü. Anqus Dyuer – dahi cərrahın embrionu ağ əlcəklərini (lap ağ, dünyada ən iddialı ağ əşyanı) əllərinə taxa-taxa ov iti kimi onun yanından keçəndə bizim qəhrəmanımız özünü lap kəndli kimi hiss etdi.

– Nə etmək olar, Leora, gedək, rəqs edək – sanki, bütün anqus dyuerlərə meydan oxuyurmuş kimi dedi.

Onun bu dəqiqə hər şeydən daha çox istədiyi şey evə getmək idi.

Rəqs ona sevinc gətirmirdi, halbuki Leora valsı çox yüngülcə oynayırdı, elə onun özü də pis rəqs etmirdi. Amma Leoranı qucaqlaması belə onu sevindirə bilmədi. Zalı fırlana-fırlana gördü ki, Dyuer tibb

fakültəsinin dekanı, baş həkim Silvanı əhatə etmiş gözəl qızların, zərif xanımların dəstəsinə qatılıb. Anqus, görünür, buranın "öz adamı" hesab olunurdu. O, sürüşə-sürüşə, astaca yırgalanaraq və zirək tərpənərək ən gözəl qızı valsa dəvət etmişdi. Martin ona qanmaz adam kimi nifrət etməyə çalışdı, amma xatırladı ki, Anqus Dyuer dünən məşhur "Siqma Ksi" təşkilatına seçilməyə layiq görülüb.

O, Leora ilə birlikdə geriye, əvvəlcə dayandıqları eyvan altındakı həmin yerə, daha doğrusu, öz yuvalarına, yeganə etibarlı sığınacağa qayıtdı. Yeni kostyumun tələb etdiyi saymazyana tonla danışmağa çalışan, Leoraya fikir verməyib öz qızları ilə yanlarından gülə-gülə keçən kişilərə ürəyində lənət yağdırdı.

– Hələ ki adam azdır, – o narahatlıqla dedi, – bir azdan hamı yığılacaq və sən doyunca rəqs edəcəksən.

– Mən heç belə də darıxmıram.

(Aman Allah, heç olmasa, bir nəfər yaxınlaşıb zavallı qızı rəqsə dəvət edəydi!)

Martin tibb fakültəsinin rəqqasları arasında məşhur olmadığına görə özünü söydü. Təəssüf etdi ki, Klif Kolson yoxdur – Klif hər cür yığıncaqları sevirdi, amma frak, yaxud smokinq üçün var-yoxdan çıxma bilməzdi. Sonra, sanki, sevgilisini görürmüş kimi sevinən Martin Ervinq Uotersin onlara yaxınlaşdığını gördü. Martin düz üç dəfə ümidləndi və məyus oldu və budur, onun bütün təkəbbürü yoxa çıxdı. Əlbəttə ki, Leoranın özünü xoşbəxt hiss etməsi naminə...

"Əgər o, universitetdəki ən dəyərsiz dəmdəməki ilə rəqs etməyə getsə və bu gecəlik mənə "istefa" versəydi, bir damcı da məyus olmazdım... Nə olursa olsun, tək o əylənsin! Bəlkə, Dyueri dilə tutum?... Yox, bircə buna dözə bilmərəm: Bu iyrenc snoba yaltaqlanmaq?! Bəlkə, risk edim?"

Yenicə gələn Gonbul Pfaff yumrulana-yumrulana zala girdi. Martin qollarını açaraq ona tərəf yüyürdü:

– Hello! Pfaffi! Sən tək gəlmisən? Mənim dostumla tanış ol – miss Tozer.

Gonbulun domba gözləri Leoranın yanağının allığına və kəhrəbə rəngli saçlarına maraqla baxdı.

– Çox şadam... Yeni rəqs başlayır... İcazə verərsiniz, – elə nəzakətlə ləhlədi ki, Martin buna görə onu öpməyə belə hazır idi.

O bütün rəqsi təklikdə necə dayandığının fərqi belə varmadı: sütuna söykənir və sevinirdi. Onu yüksək alturizm hissi bürümüşdü. Heç divar qarşısında əyləşərək dəvət gözləyən qızları da görmürdü.

Sonra Martin Pfaffin Leoranı iki qəşəng "diqamma"çıya təqdim etdiyini gördü və onlardan biri qızı növbəti rəqsə dəvət etdi. Bundan sonra Leora qəbul edə biləcəyindən daha artıq dəvət aldı. Martinin sevinci içində dondu. Ona elə gəldi ki, Leora öz kavalərlərinə həddindən artıq bərk qısıılır, onların hərəkətlərini həddindən artıq itaətkarcasına təqib edir. Beşinci rəqsdən sonra Martin artıq özündən çıxdı: "Əlbəttə! Onun üçün yaxşıdır. Mənim burada tək qaldığımı görmək üçün vaxt da tapa bilmir. Mənsə burada durur, axmaq kimi onun şərfini tuturam. Onun üçün yaxşıdır! Amma mən, ola bilər, rəqs etmək istəyirəm... Gör bir, ağzı qulağının dibinə gedən zırrama Brindl Morqanın üzünə necə gülür, lə...lə...lənətə gəlmiş sarsağın üzünə... Oooo, biz hələ səninlə danışacağıq, xanım qız! Bu əclaflar isə onu mənim əlimdən almaq üçün dəridən qabıqdan çıxırlar. Mənim sevdiiyimi, mənim bircə dənəmi! Ona görə

ki, məndən yaxşı rəqs edirlər, bir də bir yerlərini yaxşı bururlar.... Leora da qulaqlarını sallayıb onların ucuz komplimentlərinə qulaq asır... Yaxşı, xanım qız, bizim sizinlə çox mehriban söhbətimiz olacaq!"

Ayaqlarını bir-birinə vuraraq təzim edən üç tələbənin gözlədiyi Leora onun yanına qayıdanda Martin donquldandırdı:

– Oooo, sən mənə görə narahat olma!

– Sən bu rəqsi qazanmaq istəyirsən? Şübhəsiz, o, sənindir!

O, qızın düz üzünə baxdı. Leora Madelinanın öz hərəkətlərini seyrçilərlə uyğunlaşdırmaq məharətinə qətiyyənlə malik deyildi. Antrakt vaxtı – nə qədər ki, Martin üz-gözünü turşutmuşdu – Leora parket döşəməli zalın ölçüləri, qəşəng partnyorları haqqında danışdı. Elə ki, orkestr yenidən guruldamağa başladı, Martin əlini ona doğru uzatdı.

– Yox, – Leora dedi, – sənənlə danışmalıyam.

O, Martini bir küncə çəkdi və hücumu keçdi:

– Kürən, mənə qısqac baxışlarla baxmağın axırıncı dəfə görüm. Ooo, bilirəm. Qulaq as! Biz bir yerdə olacağıqsa – əminəm ki, belə də olacaq – mən istədiyim adamlarla rəqs edəcəyəm. Onlarla şitlik də edəcəyəm, özü də nə qədər istəsəm.... Ziyafətlərdə, hər cür belə tədbirlərdə onsuz da darıxıram. Çünki danışmaq üçün söz tapa bilmirəm! Amma rəqsi sevirəm, həm də özümü istədiyim kimi aparmaq fikrindəyəm. Sənin başında bir damcı da olsa ağlın olsaydı, bilərdin ki, səndən başqa heç kim vecimə də deyil! Mən səninəm! Həmişəlik olaraq! Sən hansı axmaqlığı edirsənsə, et... Çox güman ki, həyatın boyu sən saysız-hesabsız axmaqlıqlar edəcəksən. Yəni bir daha məni qısqanmaq fikrinə düşsən, bir kənara çəkil və... Utanmırsan?!

– Qətiyyənlə qısqanmırdım... Ancaq yox, qısqanırdım. Ohhh, bu, məndən asılı deyil. Səni elə sevirəm ki! Qısqanmasaydım, məhəbbətim daha gözəl olardı!

– Çox gözəl. Qısqan, amma qısqanclığını öz içində saxla. İndi isə gedək rəqs edək.

O, Leoranın köləsi idi.

Uinnemak universitetində saat on ikidən sonra rəqs etmək ədəbsizlik hesab olunurdu və adətən bu vaxt qonaqlar dəstə ilə "İmperial" kafesinə yollanırdılar. Saat səkkizdə bağlanan "İmperial" isə bu gün gecə saat birə qədər açıq olacaq, adamları başdan çıxardan, bir azca da pozğun əyləncə ilə dolub-daşacaqdı. Gonbul Pfaff ciqə oynayırdı, başqa bir zirək tələbə isə əlləri üstə qalxaraq salfetlə ofisiyanın təqlidini çıxarırdı; bir qız isə (ümumiyyətlə, çoxları onun haqqında mənfə fikirdə idilər) papiros çəkirdi.

Klif Kloson kafenin qapısı ağzında durub Martin və Leoranı gözləyirdi. O, həmişəki kimi parıltılı boz kostyumda və göy flanel köynəkdə idi.

Klif özünü Martinin bütün dostlarını mühakimə edə biləcək avtoritet hesab edirdi. Leora ilə hələ tanış olmamışdı. Düzdür, Martin ikili nişanlanma haqqında ona söyləmişdi. İzah etmişdi ki, Leora dünyada ən sevimli qızıdır. Amma o, mədhedici epitetlərini Madelinanı tərifləmək üçün sərf etdiyindən və Klifin səbrini tükəndirdiyindən, artıq dostu onu dinləmir və Leoraya yoldan çıxaran növbəti qadın kimi nifrət etməyə hazırlaşır. İndi isə o, qızı sınaqçı və ədavətli baxışlarla başdan-ayağa süzdü. Sonra astadan dedi:

– Gözəldir, heç sözü yoxdur, irad tutmağa bir şey tapa bilmirəm!

Onlar bufetdən özləri üçün buterbrod, qəhvə və üçqatlı tort gətirəndə, Klif danışmağa başladı:

– Hə... Bu dəbdəbəli və gözəl geyimlər içindən çıxıb mənim yanıma gəlməyi ayıb bilməmək sizin kimi frak geymiş payız bülbülləri tərəfindən əsl alicənablıqdır. Eh, çox iyrənc bir vəziyyət alındı. Mən bir tərəfdən həm Angel Dyuer və başqa möhtərəm yoldaşlarla vaxt keçirtmək sevincindən məhrum oldum, həm də gecəyarıya kimi poker oynadım. Yeri gəlmişkən, sizin bu ağsaqqal avaralar dəstəsinə altı dollar on sent duzub. Hə, Leora, güman edirəm ki, siz Martikinslə artıq tennis haqqında bütün problemləri müzakirə etmisiniz ... Monte-Karlo haqqında da...digər məsələlər haqqında da... danışmısınız.

Leora insanları olduqları kimi qəbul etmək qabiliyyətinə malik idi. Klif gözlərini qıyaraq gözlədiyi vaxt o, sakitcə toyuq əti ilə hazırlanmış buterbrodu gözdən keçirir və... mızıldanırdı:

– Aha!

– Afərin! Elə bilirdim ki, Mart kimi mənə mühazirə oxuyacaqsınız: "Əgər sən kobud adamsansa, bu hələ o demək deyil ki, bununla öyünməlisən" və sairə, və ilaxira.

Klif Leoranın mərhəmətli və qeyri adi dərəcədə mülayim yoldaşına çevrildi. Keçmiş muzdur, kitab yayımı üzrə keçmiş agent, keçmiş mexanik olan Klif o qədər az pula və elə dəhşətli fərqlənmək istəyinə malik idi ki, çarəsizlikdən kasıblığı və davakarlığı ilə öyünürdü. Amma, görünür, onun bu maska altındakı lovğalığını görə bilən Leora Martinin xoşuna gəldiyi kimi, onun da tez xoşuna gəlmişdi. Çünki Klif əylənməyə başladı.

Martin dekan Silvanın dəbdəbəli qadınları ilə tindəki stulda əyləşən Anqus Dyuer də daxil olmaqla, bütün insanlara qarşı mərhəmət hiss edirdi. Nə üçün belə etdiyini bilmədən, o birdən yerindən sıçradı və adamların içi ilə keçərək irəli addımladı. Əlini uzadaraq təntənə ilə dedi:

– Anqus, qardaş, səni "Sikma Ksi"yə qəbul olunmağın münasibətilə təbrik etmək istəyirəm!

Dyuer ona uzadılmış ələ əvvəllər gördüyü, amma təyinatını bilmədiyi silaha baxmış kimi baxdı. Onu tutdu və ehtiyatla sıxdı. Amma Dyuer üzünü çevirmədi: o, kobud adamdan daha betər idi. Təpədən dırnağa kimi səbirli və təkəbbürlü görünürdü.

– Hə, uğurlar arzulayıram, – Martin qətiyyətsiz halda pıçıldadı. Elə bil, coşqunluğuna su çiləmişdilər.

– Sən çox lütfkarsan. Təşəkkür edirəm.

Martin baş verənlər haqqında dünya faciəsi kimi danışmaq üçün Leora və Klifin yanına qayıdırdı. Onlar Anqus Dyuerin güllələnməyə layiq olduğu ilə razılaşıdılar. Dyuer isə bu arada dekan Silvagilin ardınca gedərək onların yanından keçdi və Martinə başı ilə işarə etdi, o, isə cavabında yalnız gözlərini qırıpdı. Martin bu arada özünü eyni zamanda həm alicənab, həm də qocalmış adam kimi hiss edirdi.

Vidalaşarkən Klif Leoranın əlini ovqunun içində tutaraq danışmağa başladı:

– Mənim günəşim, Martini həddindən artıq dəyərləndirirəm, amma bir vaxtlar qorxurdum ki, o iləcək... ayrı-ayrı qadınlara... onlar da onu çox asanlıqla kübar məclis avarasına çevirəcəklər. Mən özüm avarayam. Tibdən professor Robertşodan da pis baş çıxarıram. Amma bu tifildə azacıq da olsa vicdan qalıb, yəni mənim tayım deyil. Ona görə də onun özünə yaxşı bir qız axtarıb tapdığı üçün çox şadam... Görürsünüz də, necə rabitəsiz danışiram?! Amma icazə verin sizə bir şeyi deyim: ümid edirəm ki, Klif əmi sizdən bərk xoşu gəldiyini söyləsə, bundan inciməzsiniz.

Martin Leoranı ötürüb evə qayıdanda saat dördə az qalırdı. O yata bilmədi. Anqus Dyuerin dikbaşlığı həm Erousmiti, həm də dolayısıyla Leoranı təhqir etmiş və onu özündən çıxartmışdı. Amma Martinin uşaqcasına qəzəbi tutqun bir həyəcana çevrildi. Bəlkə, snobizminə və dayazlığına baxmayaraq Dyuerdə onun – Erousmitin məhrum olduğu nəşə başqa şey var? Zəhlətökən yumoru, fermer stilində danışmaları və yaxşı ədəb qaydalarında yalnız poza verildiyini görməsi ilə Klif... O həyata həddindən artıq yüngül yanaşırmı? Axı aydın görünür ki, Dyuer özünün balaca inadkar beyninə sahib çıxmağı və idarə etməyi bacarır... Bəlkə, eksperiment texnikası kimi özünü aparma qaydaları texnikası da mövcuddur? Qotlibin mahir professionala məxsus texnikası ilə əks qütbə də duran Ayra Xinklinin ləng koppuş əlləri... Yoxsa bütün bu suallar artıq xəyanətkarlıqdır, Dyuerin öz bayağı fikirlər obrazına güzəştə getməkdir?

O, elə yorulmuşdu ki, açıq gözlərinin qarşısında odlu qığılcımlar oynayırdı. Bu gecə ərzində söylədiyi, yaxud eşitdiyi bütün ifadələr beynində fırlanırdı... Beləcə, onun əzgin bədəni həyəcanlı səslərin burulğanında yavaş-yavaş gicəllənməyə başladı.

5

Martin səhəri gün tibb şəhərciyində veylləndiyi vaxt gözlənilmədən Anqusla rastlaşdı; O, özünü ondan borc götürmüş, amma çətin ki, qaytarmağa hazırlaşan adamla rastlaşıbmış kimi günahkar və pərt hiss etdi. Adəti üzrə "Hallo!" dedi, sonra söz tapa bilmədi, tutuldu və ayağı bir-birinə dolaşa-dolaşa yoluna davam etdi.

– Aaaa, Mart! – Anqus onu səslədi. O, ifrat dərəcədə sakit idi, – yadıma gəlir ki, sən dünən mənə nəşə deyirdin? Amma çıxanda fikir verdim ki, elə bil, incik görünürsən. Bəlkə, özüm də istəmədən sənə kobud rəftar etmişəm? Belədirsə, bağışla, iş ondadır ki, dünən başım bərk ağrıyırdı. Qulaq as. "Nə kimin xoşuna gəlir"ə dörd biletim var, Zenitdə, beşinci gün axşam: orijinal Nyu-york tamaşasıdır. Baxmaq

istəyirsən? Balda səni gözəl bir qızla gördüm. Bəlkə, o da bizimlə gəlmək istəyər, özü ilə də hansısa rəfiqəsini gətirər?

– Yaxşı... ona zəng edəram. Çox lütfkarsan...

Leora razılaşdı və özü ilə Nelli Bayers adında təcrübəçi tibb bacısını gətirəcəyinə söz verdi. Amma elə buna görə də Martin dalğın bir düşkünlüyə qapılaraq şübhələnməyə başladı:

"Görəsən, doğrudanmı, dünən onun başı ağrıyırdı?"

"Görəsən, o biletləri necə əldə edib? Kimsə bağışlayıbmı?"

"Görəsən, o, niyə ağsaqqal Silvanın dördüncü qızını dəvət etmir? Birdən o, Leoranı küçə qızı hesab edər?"

"Şübhəsiz ki, o, heç vaxt heç kimlə sözün əsl mənasında dalaşmır. Bizim hamımızla da dostluq münasibətində olmaq istəyir ki, zamanı gələndə əməliyyat olunmaq üçün yanına xəstə göndərək. Axı o vaxtlar biz əyalətlərin hansındasa mənasız həyat keçirəcəyik, o isə dahi və yeganə olacaq".

"Nə üçün belə asanlıqla təslim oldum?"

"Cəhənnəmə ki! Təki Leora sevinsin... Şəxsən mənim belə bir əyləncəyə ehtiyacım yoxdur... Bununla belə, əlbəttə ki, gözəl geyimli gözəl qadınlara baxmaq və başqalarından heç də pis geyinməmək yaxşı olardı".

6

Səssiz qərbi Zenit üçün "orijinal Nyu-York tamaşası" hadisə demək idi (pyesin özü necə olursa-olsun). Dodstvort Teatrı ağzınacan Royal-Ricdəki möhtəşəm evlərdən gəlmiş aristokratlarla dolu idi. Leora və Nelli Bayers zadəganlara heyranlıqla baxırdılar – İelsk Universitetinin, Harvard və Prinstonun yetirmələri, vəkillər və bankirlər, avtomobil zavodlarının sahibləri və daşınmaz əmlak varisləri, qolf virtuozları, Nyu-Yorku yaxşı tanıyanlar... Onların hamısı diqqət çəkən xanımları ilə birlikdə ilk sıralarda əyləşmişdilər. Miss Bayers "Şəhər xəbərləri"ndə tez-tez adları hallanan Dodsvordları tanıdı.

Leora və miss Bayers əsərin qəhrəmanı qubernatorluqdan imtina etdikdə ona valeh oldular. Martin tamaşadakı qadının Leoradan gözəl olduğuna görə təşvişə düşdü. Anqus Dyuer (o, bütün tamaşalar haqqında hər şeyi bildiyini göstərməyə çalışırdı, halbuki, həyatı boyu cəmi beş-altı tamaşa görmüşdü) etiraz etdi ki, "Adirondaks dağlarında Cek Vanduzenin düşərgəsi. Növbəti gün. Qürub" səhnəsini təsvir edən dekorasiyalar çox gözəldir.

Martin qonaqpərvər əhval-ruhiyyədə idi. O, hamını şam yeməyinə qonaq edəcəkdi. Özü də kimsədən etiraz eşitmək istəmirdi. Miss Bayers xatırlatdı ki, on ikiyə on beş dəqiqə qalmışa qədər xəstəxanaya qayıtmalıdır, amma Leora laqeyd halda dedi:

– Eeee, vacib deyil. Pəncərədən girərəm. Səhər-səhər yerimizdə olarıqsa, qoca pişik bizim gec qayıtdığımızı heç cür sübut edə bilməz.

Miss Bayers başını bulayaraq təklifi qəbul etmədi və tramvaya doğru yüyürdü. Leora, Anqus və Martin isə Epşteynin "Köhnə Yurinberq" kafesinə pəpye-maşedən hazırlanan yaraqlara baxa-baxa və tünd içkilər haqqında alman kəlamlarını eşidə-eşidə birlikdə xüsusi dad verən isveç pendiri ilə pivə içməyə yollandılar.

Anqus Leora ilə Martinə məhəbbət dolu baxışmasını müşahidə edir, Leoranı təpədən-dırnağa süzürdü. Hə, ağıllı bir cavan oğlan qızla dostlaşıb, amma bu qız onun cəmiyyətdə böyük müvəffəqiyyət qazanmasına səbəb ola bilməyəcək. Gəncliyə xas olan qarşılıqlı ehtiras, yaqın ki, Martinlə Leora arasında da var idi. Amma görünür, Anqus üçün bu, anlaşılmazı idi. O qərara gəldi ki, Leora asanlıqla əldə oluna bilər. Nəzakətlə Martinə göz vuraraq, qızı bəşirməyə başladı.

– Ümid edirəm ki, tamaşa xoşunuza gəlib? – o iltifat göstərdi.

– Ah...Hə...

– Eh, sizin ikinizə də qibtə edirəm. Əlbəttə, qızların romantik gözlü Martinə nə üçün vurulduqlarını başa düşürəm. Mənim kimi quru adam isə elə hey işləməli, işləməlidir... Heç kimin mənə yazığı gəlmir. Təəssüf! Amma öz qismətimə layiqəm, çünki qadınlardan çəkinirəm.

Leora gözlənilmədən meydan oxuyurcasına danışdı:

– Kimsə belə danışırsa, bu o deməkdir ki, o qadınlardan qətiyyən çəkinmir, sadəcə, onlara nifrət edir.

– Nifrət edir? Nə danışsınız, əzizim, vicdanla desək, mən don Juan olmaq arzusundayam. İş orasıdır ki, bacarmıram. Bəlkə, siz mənə öyrədəsiniz? – Anqus tərbiyə yağın səsi ilə yaltaq-yaltaq soruşdu. O, hind donuzunun əməliyyatında olduğu kimi, fikrini bütünlüklə bir istiqamətə – Leoraya yönəltdi. Leora aradabir Martinə baxıb gülümsəyirdi. Sanki, baxışları ilə ona "Qısqanma, ay dəli. Məni yoldan çıxarmağa çalışan bu adama qarşı tamamilə laqeydəm", – deyirdi. Amma Anqusun riyakar arxayınlığı, onun gözlərinə, hazır cavablığına, təvazökarlığına söylədiyi təriflər qızı yüngülcə məst etmişdi.

Martinin qısqanclıqdan ürəyi bulanırdı. O, getmək lazım gəldiyini bildirdi. Leora həqiqətən də işə çox gec qayıda bilməzdi.

On ikidən sonra tramvay nadir hallarda işləyirdi və ona görə də onlar xəstəxanaya piyada yollandılar. Küçələrin səssizliyində ayaq səsləri aydın eşidilirdi. Leora ilə Anqus hələ də gərgin və mənasız söhbəti davam etdirirdilər, Martin isə onların yanı ilə sakitcə, qaraqabaq və öz qaqabaqlılığı ilə məğrur-məğrur addımlayırdı. Qarajlar arasındakı keçidlərdən adlayaraq Zenit xəstəxanasına – bütün kvartal boyu uzanan iri binaya çatdılar; işıqsız pəncərələr beş cərgə boyunca sıralanmışdı, tək-cə bir neçə yerdə zəif ləkə kimi işıq görünürdü. Ətrafda bir dənə də olsun ins-cins gözə dəymirdi. Birinci mərtəbənin pəncərələri yerdən cəmi beş fut hündürdə yerləşirdi. Martin Anqusla birlikdə köməkləşərək Leoranı dahlizdəki yarıaçıq pəncərənin daş çıxıntısı üstünə qaldırdı. Qız aşağı sürüşərək pıçıldadı:

– Təşəkkür edirəm! Gecəniz xeyirə qalsın!

Martin ürəyinə boşluq və narahatlıq hakim kəsilmişdi. Gecə soyuq və qəmli idi. Gözlənilmədən onların başı üstündəki pəncərədə işıq yandı və iniltiyə çevrilən qadın çığırtısı eşidildi. Martin ayrılığın faciəsini yaşayırdı: onsuz da həyat qısadır, o, isə hər dəfə Leora ilə birlikdə olmaq imkanını əldən verir.

– Onun dalınca keçəcəyəm, baxım görüm sağ-salamat çatdımı? – dedi.

Pəncərənin buz bağlamış altlığı öz soyuqluğu ilə onun əllərini yandırdı. Buna baxmayaraq, o tullandı, dizi üstə qalxdı, pəncərədən tələsik içəri girdi. Balaca elektrik lampası ilə işıqlanan dəhlizdə – ondan irəlidə Leora çömələrək pilləkənə doğru gedirdi. Martin – o da çöməlmişdi – qızın dalınca qaçdı. O, yaxınlaşıb Leoranın əlindən tutanda qız qışqırdı.

– Necə lazımdır sağollaşa bilmədik, – Martin mızıldandı, – bu lənətə gəlmiş Dyuerə görə...

– S-s-s-s! Səni burada tutsalar, mənə öldürəcəklər! İstəyirsən ki, mənə qovsunlar?

– Bəs səni mənə görə qovsalar, heyifslənərsən?

– Hə... daha doğrusu, yox... amma o zaman sən də universitetdən atıla bilərsən, mənim əzizim. Əgər...

Martinin nəvaziş dolu əlləri hiss etdi ki, qız həyəcədən titrəyir. Martin dörd gözlə dəhlizin dərinliyinə baxır və onun qızıxmış fantaziyası gizlənən siluetlər, qapıdan boylanan gözlər yaradırdı. Leora, nəhayət, cəsarətə gələrək köksünü ötürdü:

– Burada danışmaq olmayacaq. Gedək mənim otağıma. Mənimlə qalan qız bir həftəlik gedib. Bax, burada, kölgədə dayan. Yuxarıda heç kim olmasa, dalınca gələcəyəm.

O, dəhlizlə qızın ardınca yavaş-yavaş addımlayırdı. Nəhayət, ağ qapıya çatdı, nəfəsini saxlamağa çalışaraq kandan içəri girdi. Qapı bağlanan kimi, bu yoxsul otaq onu bərk həyəcanlandırdı. Açılib-yığılan çarpayı, ailə üzvlərinin şəkilləri və döşəkağının əzilmiş görünüşü... Martin Leoranı qucaqladı, amma əllərini onun sinəsinə dayayan qız müqavimət göstərərək gileyləndirdi:

– Sən yenə də qısqandın! Sən necə mənə etibar etməyə bilərsən? Özü də belə bir axmağa görə! De, rica edirəm... Qadınlar onu sevmirlər! Onu sevməyə çalış görüm! O, özü-özünü həddindən artıq çox sevir! Sən isə mənə ona qısqandın!

– Qısqanmırdım... Ancaq... hə, başqa cür ola da bilməz! Oturub, özü də sənənlə arama girib kaftar kimi gülümsəyirdi... Mən isə sənənlə danışmaq, səni öpmək istəyirdim! Yaxşı! Boynuma alıram ki, səni həmişə qısqanacağam. Sən özün mənə etibar etməlisən. Heç nəyə yüngül baxmıram, həmişə də belə olacaq... Ohh, inan mənə...

Onların dərin, ehtiraslı öpüşü Anqusla hədə yerə itirilmiş gecədən sonra ikiqat məstedici idi. Hər ikisi unutmuşdu ki, baş tibb bacısı qəzəblə içəri soxula bilər. Yaddan çıxarmışdılar ki, Anqus aşağıda gözləyir. "Cəhənnəm olsun Anqus, qoy evə getsin!" Martin yalnız göz qapaqları yumulanda və uzun sürən tənhalığı qeyb olanda düşünməyə macal tapa bildi.

– Gecən xeyirə qalsın, sevgilim, ömürlük sevgilim, – o, həyəcan içində dedi.

Dəhlizin sakit şəffaf toranlığında Anqusun əsəbiləşib çıxıb getdiyini ağlına gətirəndə güldü. Amma pəncərədən baxanda gördü ki, Anqus artırmada büzüşüb yatır. Martin aşağı tullanaraq fit çaldı, amma elə o saat da səsinə kəsdi. Çünki qaranlıqdan güclü, yekəpər bir oğlan çıxdı. Özü də, deyəsən, qapıcı formasında idi. O çığırdı:

– Ələ keçdin! Cəld geri, klinkaya, orada araşdırırıq, görək, bura nə üçün dırmaşmısan!

Onlar əlbəyaxa oldular. Martin bütün gücünü səfərbər etdi, amma qarovulçunun zərbələri möhkəm çıxdı. Çirkli paltar və çirkli bədən qoxusu Martini əməlli-başlı boğurdu. O rəqibinin baldırına bir təpik ilişdirdi, sifətinə, qırmızı yanağına vurdu, onun qolunu burmağa çalışdı. Nəhayət, sıyrılib əlindən çıxdı. Qaçmaq üçün yerindən sıçradı, amma azca gedib dayandı. Çünki Leoranın əzabverici nəvazişindən sonra güləşmə onu daha çox acıqlandırmışdı. Özündən çıxan Martin qarovulçunun üzünə baxırdı.

Yuxudan oyadılmış Anqus isə qəflətən Martinin yanında peyda olaraq cır səslə çimçişə-çimçişə bağırırdı:

– Gedək! Tez gedək! Əngəldən uzaq! Hər yetən əclafa əl bulamaqdan xoşun gəlir?

Bu sözü eşidən qarovulçu nərildədi:

– Əclaf? Mən əclafam? İndi sənə göstərərəm!

O, Anqusun yaxasından tutdu və ona yaxşı bir şapalaq ilişdirdi.

Küçə fənərinin yuxulu işığında Martin bu adamın necə özündən çıxdığını görürdü. Hissiyatı keyləşmiş Anqus qarovulçuya baxırdı... Yox, o qatil idi və onun gözləri qatilin qorxunc gözləri kimi parlayırdı. Ən təcrübəsiz insan belə bu gözlərdəki ölüm hədəsini asanlıqla oxuya bilərdi. Anqus dişlərini qıcayaraq ancaq bunu deyə bildi:

– O, mənə toxunmağa cürət etdi? – Anqusun əlində cib bıçağı parladı, o qarovulçunun üstünə tullandı, böyük səylə və əsəbi halda onun boğazını kəsməyə çalışdı.

Onu saxlamaq istəyən Martin polismenin küçə səkisinə dəyən dubinkasının qorxulu səsinə eşitdi. Martin bir az arıq idi, amma saman qalaqlamaq və telefon xətti çəkmək məcburiyyətində olmuşdu. O, qarovulçunu sol qulağına atdığı dəqiq zərbə ilə vurub gic etdi, Anqusun əlindən tutdu və onu sürüyüb aparmağa çalışdı. Onlar hansısa həyətdən adlayaraq dalan boyu yüyürməyə başladılar. Və darvazadan təzəcə qaçıb keçmişdilər ki, işıqlarını yandıraraq guruldayan gecə tramvayı döngədən buruldu. Onlar ondan geri qalmamaq üçün qaçdılar, tramvayın pilləkəninə atıldılar və... artıq təhlükəsizlikdə idilər.

Anqus arxa meydançada dayanmışdı... içini çəkirdi:

– Aman Allah! Nə üçün onu öldürmədim! O, öz çirkli əlləri ilə mənə toxundu! Martin! Məni tut, buraxma! Elə bilirdim ki, artıq belə bir problemim yoxdur. Bir dəfə, yeniyetmə vaxtı, az qala, bir adamı öldürmüşdüm... Aman Allah, niyə bu mürdar donuzu doğramadım axı...

Tramvay şəhərin mərkəzinə çatanda Martin Anqusu dilə tutmağa çalışdı:

– Oberlin-avenyuda gecə qəlyanaltısı var, biz orada bir qədər ağ ala bilərik. Gedək. Sənə içmək lazımdır.

Rəsmiyyətperəst Anqus yırgalanır və ayaqları bir-birinə dolaşırdı. Martin dartaraq onu qəlyanaltıya gətirdi. Hər yer tomat sousu şüşələrilə dolu idi. Onlar qranit kimi ağır qəhvə fincanlarında su qatılmamış viski içdilər. Anqus ona baxan avaralara fikir vermədən sifəti paltarının qolunda gizlədərək ağlayırdı, sonra ağlını itirənə qədər içib sərxoş oldu və Martin onu evə sürüklədi. Pansionun otağında, Klipin xorultusu altında, Martin üçün gecə həddindən artıq inanılmaz görünürdü. Hər şeydən daha ağlasığmaz isə Anqus Dyuer idi. "Beləliklə o, həmişəlik mənim dostum olacaq! Çox gözəl!"

Səhəri gün anatomiya korpusunun vestibülündə Martin Anqusla rastlaşdı və özünü onun üstünə atdı. Amma Anqus dedi:

– Sən dünən axşam həddindən artıq keflənmişdin, Erousmit. İçməyi bacarmırsansa, yaxşı olar ki, birdəfəlik daşını atasan.

Sonra soyuqqanlı və aydın baxışlarla yoluna davam etdi.

VIII FƏSİL

1

Bu arada Martinin işi öz qaydası ilə gedirdi: o Maks Qotlibin yanında assistentlik edir, tələbə-bakterioloqları öyrədir, mühazirələrə və klinikalara baş çəkirdi. Yəni sutkada on altı saat işləyirdi, özü də dincəlmədən. Hərdənbir müstəqil təcrübə aparmaq, ya da fransız və alman bakterioloji jurnallarının həyəcənverici dünyasına baş vurmaq üçün axşamlar vaxt tapır, sonra da qürrələ-nə-qürrələ-nə Qotlibin evinə gedirdi.

O evdə rütubət çəkmiş qəhvəyi rəngli divar kağızlarının üstündə Bleykin qravüraları və Koxun avtoportreti asılmışdı. Bu işlərdən başqa, yerdə qalan hər şey Martinin əsəbinə toxunurdu.

Nevrologiya, giriş kursu, terapiya, ümumi potalogiya; hər gecə Martin laxlayan yazı masasının qarşısında əyləşərək ən azı bir neçə səhifə oxumasa, yuxuya getmirdi.

Ginekologiyayı, oftalmologiyayı beyni quruyana qədər əzbərləyirdi.

Gündüzlər isə klinikada fərqlənən tələbələrin üstünə bağıran yorğun professorların apardığı cansıxıcı dərslərdə oturmaq olurdur.

Sonra da itlər üzərində aparılan əməliyyatlar... Bu elə bir yarışma idi ki, adətən onda Anqus Dyuer qələbə qazanırdı.

Martin "Silva ata" ləqəbli terapiya professoru, tibb fakültəsinin dekanı T.C.Q.Silva qarşısında, az qala, sitayiş edirdi. O, ayparaşəkili bıqları olan bapbalaca, yupyumru bir adam idi. Silva isə öz növbəsində cənab Uilyam Osleri öz allahı hesab edirdi. Simpatik müalicə onun dini-imanı idi, dəqiq diaqnostika ilə iiftixar edirdi: Demək olar ki, Elk-Milzli "dok" Vikerson idi ki, durmuşdu. Amma bir az daha ağıllı, daha sağlam düşüncəli və daha əzmli. Hər halda, Martin dekan Silvaya hörmət etdiyi qədər də otolarinqologiya professoru doktor Rosko Qikə nifrət edirdi.

Çünki Rosko Qik əsl alverçi idi. Onun neftlə işləyən səhmlərlə möhtəkirlik etməkdən başqa əlindən bir iş gəlmirdi...

Rosko Qik otolarinqoloq kimi belə bir əqidəyə malik idi: insan orqanizmində badamcıq vəzi onə görə mövcuddur ki, həkimlər bu orqanı kəsməklə özlərinə üstüörtülü avtomobil ala bilsinlər.

Onun fikrinə görə, xəstənin badamcıq vəzinə kəsmək istəməyən həkim, cahil idi. Çünki o, xəstənin olmasa da, həkimin gələcək sağlamlığına və rahatlığına cinayətkarcasına xor baxır... O, həqiqətən də əmin idi ki, pasientin burun çəpərinin bir hissəsini götürməklə heç vaxt ona ziyan vermək mümkün deyil. Hətta ən ədalətsiz müayinə belə pasientin burnunda və boğazında siqaret çəkənlər üçün adi qıcıqlanmadan başqa bir şey aşkar edə bilmirsə, hər halda, əməliyyat və əməliyyatdan sonra məcburi istirahət pasientin xeyrinə olacaq. Qik "hərəkət etməyi təbiətin öhdəsinə buraxın" nəzəriyyəsinin əleyhinə mübarizə aparırdı. Əslində, ən adi insan belə, ona göstərilən diqqəti dəyərləndirməlidir. Xəstə isə həkim onu aradabir o qədər də böyük və bir o qədər də ağırlı olmayan əməliyyata göndərməsə, həkimə heç vaxt həqiqi mənada hörmət edə bilməz. Qik ildə bir dəfə öz klassik məruzəsi ilə tələbələrə müraciət edirdi; məruzədə o, otolarinqologiyanın qatı sərhədlərini aşaraq tibbə bütünlükdə tənqidi qiymət verir və Erving Uoters kimi gələcəyin nəcib həkimlərinə münasib qonorar əldə etməyin metodlarını başa salırdı:

– Bilik tibb dünyasında çox böyük şeydir, amma eyni zamanda da onun bir köpüklük qiyməti yoxdur. Siz onu sata bilmirsinizsə! Bunun üçün isə hər şeydən əvvəl dollarları olan insanların rəğbətini qazanmaq lazımdır. Sizin yanınıza yeni pasientmi gəlib, yoxsa sizin köhnə tanışınızı – fərqi yoxdur, mütləq ona kommersiya məqsədilə yanaşmalısınız. Ona və çox məyus olan həyəcanlı ailəsinə izah edin ki, bu xəstəliyə nə qədər böyük zəhmət və zehni əmək sərf edirsiniz; beləliklə, bu yolla onları başa salacaqsınız ki, xəstəyə bağlı olduğunuz və ya bağışlamaq istədiyiniz xoşbəxtlik sizin alacağınız qonorardan xeyli yüksəkdir. Bundan sonra o, sizdən hesabı itaətkarcasına, mübahisə etmədən qəbul etməli olacaq.

2

Martin indiyə kimi kiminsə ağıllının bu cür dəqiq və bu qədər aydın olduğunu müşahidə etməmişdi. O, şübhəsiz ki, inadkar gənc idi və kifayət qədər ağıllıydı. Amma elə bir dəqiqəsi olmamışdı ki, özünü bütöv dünya ilə qarşılıqlı təmasda hiss etsin. Ümumiyyətlə desək, o, dünyanın təkə Erousmitdən yox, nəşə daha böyük şeylərdən ibarət olduğunu düşünürdü... Onun dostu Klif lap kənd kişisi kimi idi, Klifin sevimli Leorası isə bütün nəcibliyi və alicənablığı ilə əsl kənd qızına bənzəyirdi. O ki qaldı Martinin özünə, o

enerjisini əsəbi məşğələlərə və özgə adamların korazehnliyi qarşısında heyratə sərf etməklə məşğul olurdu. Bir az kamilləşməmişdisə də, hər halda, göylərdə də uçmurdu; o, lovğalığa dəhşətli dərəcədə nifrət edir, əllərini işlətməyi bacarır və sönmək bilməyən maraqla faktların dəyişməzliyinin kökünü axtarırdı.

Bununla belə, Martin nadir hallarda olsa da, həyat komediyasını dərk etməyi bacarırdı: məsələn, bir saatlıq öz pərəstişkarları üçün cansıxıcı olan gərginlikdən azad olmağı və rahat nəfəs almağı... Belə saatlardan biri də milad tətili ərəfəsində ələ düşmüşdü; o zaman Rosko Qik öz şöhrətinin lap zirvəsində idi.

"Uinnemak deyli nyus"da belə bir məlumat peyda olmuşdu ki, doktor Qik otolarinqologiya kafedrasından Cersi-sitiyə "Yeni ideya"nın vitse-prezidenti postuna çağırılıb.

Bu hadisənin şərəfinə o, tibb fakültəsinin tələbələri qarşısında "Həkim kabinetinin təchiz edilməsi incəsənəti və elmi" mövzusunda məruzə oxumalı idi.

Qik öz görünüşü ilə nümunəvi və mükəmməl fiqur idi: eynək, ruh yüksəkliyi, bəşəriyyətə sevgi... O, həmin gün vəcdə gəlmiş tələbələr qarşısında ətrafına təbəssüm paylaya-paylaya danışmağa başladı:

– Centlmenlər! Bizim həkimlərin bir çoxu, həm də həddindən artıq çoxu, hətta o köhnə pionerlər, o döyüş atları ki, dünyanın ən əhəmiyyətsiz adamının belə ağrısını yüngülləşdirmək üçün yağmurdan və tufandan, buz kimi qış küləyindən, avqust istisindən keçərək təsəlli sözləri söyləməyə tələsiblər... hətta bu köhnə Nestorlar belə, hansısa bir məqamda ilişib qalır və qabağa necə getmək lazım gəldiyini bilmirlər.

Mən isə uzun illər xoşbəxtcəsinə fəaliyyət göstərdiyim bu meydanı bu gün tərk edərək, tələbələrimin hər birinə məsləhət vermək istəyirəm. Qoy həkimlik təcrübəsinə başlamamışdan əvvəl təkcə Rozenaunu, Xauei, Qreyi oxumasınlar; hər bir xoşniyyətli vətəndaş kimi praktik insan olmağa hazırlaşsınlar, müasir psixologiyanı dərinlən öyrənərək onu əllərində rəhbər tutsunlar. Qrovner A.Bibbinin "Qızğın ticarəti necə təmin etməli?" kitabına bələd olsunlar. Çünki, centlmenlər, yaddan çıxarmayın ki – və bu mənim sizə son xeyir-duamdır – təkcə hər şeyə təbəssümlə yanaşan insanlar diqqətə layiq deyillər. Həm də o adamlar buna layiqdirlər ki, fəlsəfə və praktiki fəlsəfə sahəsində onların ağılları iti işləyir, xəyallara qapılırlar, öz zamanlarını etika haqqında söhbətlərə sərf etmirlər. Hətta bu mövzu nə qədər dəbdə olsa belə... Hə... bir də mərhəmət haqqında söhbətlərə çox baş qoşmurlar. Baxmayaraq ki, bəzən bu, yaxşı məziyyət hesab oluna bilər... Bu adamlar həmişə xatırlayırlar ki, dünya insana altına yığdığı pula görə qiymət verir. Sərt həqiqətlər universitetini keçən insanlar adətən başqaları iş adamını necə mühakimə edirsə, həkimləri də eləcə mühakimə etməyə çalışırlar. Yəni onun hər zaman haqqında danışdığı yüksək ideallara görə yox, həm də bu idealların həyata keçməsi üçün sərf etdiyi enerjiyə görə... Amma... Hər halda, bu ideallar pul gətirməlidirlər... Elmi nöqteyi nəzərdən də nəzərə almaq lazımdır ki, həkim pasientə yaxşı pul almağı bacaran erudisiya sahibi kimi də təsir etməyi bacarmalıdır. Bizim yeni psixologiya əsrimizdə bu təəssürat sizin xəstələrə udmaq üçün verdiyiniz dərmanlar kimi, ya da cərrahiyyə əməliyyatları kimi effektivdir. Pasient əmin olanda ki, başqaları sizin sənətinizi qiymətləndirir və dəyərləndirir, həmin dəqiqə sizin gücünüzü hiss edəcək və sağalmağa başlayacaq.

Əgər siz pasientlərdə yaxşı iz buraxmaq istəyirsinizsə, o zaman elə bir kabinet qurmalısınız ki, onun astanasından içəri keçəndə xəstəni bir fikir sevindirsin: "Bəli, onu düzgün müalicə edəcəklər". Sizə deyim ki, həkimin Almaniyada, Münhendə, Baltimorda, Roçesterdə oxuması vacib deyil, qoy o lap tərədən dırnağa kimi elmlə dolu olsun... Hətta qoy ən müəmmalı xəstəliyə belə çox böyük faizlə dəqiq diaqnoz qoymağı bacarsın... Qoy o cərrahiyyədə Mayo, Krayl, Bleyk, Oksner, Kuşinq texnikasına malik olsun... Fərq etməz... Həkimin kabineti köhnə və dağınıqdırsa, kresloları nimdədirdisə, bir yığın cırılmış jurnalla doludursa, pasient heç vaxt ona xüsusi inamla yanaşmayacaq; o, nəzərdə tutulmuş müalicəyə müqavimət göstərəcək. Elə həkim də müayinə və müalicə üçün yaxşı haqq istəyə bilməyəcək.

Əgər kabinetin təchiz edilməsinin fəlsəfəsi və estetikasının özülünə nəzər salsaq, o zaman görürük ki, indiki zamanda bir-biri ilə rəqabət aparən iki məktəb mövcuddur: qobelen məktəbi və aseptik məktəb. Rahat olsun deyə, onları belə adlandırmışam. Bu məktəblərin hər birinin öz xidmətləri var. Qobelen məktəbi pasientlər üçün möhtəşəm kreslolar, boya ilə işlənmiş gözəl tablolar, dünya klassiklərinin bahalı kitabları və büllur güldanlarla doldurulmuş kitab şkafları, dibçəklərdə palmalar tələb edir. Bütün bunlar yalnız həqiqi bacarıq və bilik sayəsində qazanıla bilən tam firavanlıq təəssüratı yarada bilər. Aseptik məktəb isə, bir tərəfdən iddia edir ki, pasient üçün çox prinsipial gigiyenanın görüntüsü tələb olunur: qəbul otağı yalnız ağ rəngə boyanmış stullar və stollarla təchiz olunmalıdır, bəzək üçün isə açıq-boz divarlara yapon qravüraları vurulmalıdır.

Amma mənim üçün, centlmenlər, tamamilə aydındır ki, (hətta o dərəcə aydındır ki, indiyə qədər bunun nə üçün ümumi etiraf qazanmadığına təəccüb edirəm) mükəmməl qəbul otağı bu iki məktəbin birləşməsinə tələb edir! Palmalardan və gözəl tablolardan qətiyyən imtina etməyin! Təcrübə keçən həkim üçün stetoskop və tonometr kimi onlar da iş silahıdır. Amma nə qədər mümkündürsə, hər şeydə gigiyena görüntüsü yaradan ağılı qoruyub saxlamağa çalışın. Onun fonunda isə rənglər qammasını tətbiq edin – onları özünüz, yaxud gözəl zövqə malikdirsə, sevimli arvadınız icad edə bilər. Təmiz ağ boya ilə örtülmüş morrisov kreslosunun üstündə bahalı qırmızı və ya qızılı yastıqlar qoyun. Döşəmə də eyni ağ emalla, amma zərif açıq çəhrayı halqalarla rəngləyə bilər. Ağ stolların üzərində parlaq üzlü bahalı jurnalların təzə və çətin ələ düşən nömrələrini düzə bilərsiniz. Bax, centlmenlər, bu, sizinlə ayrılmamışdan əvvəl kommersiyada təxəyyülün rolu haqqında demək istədiyim düşüncələr idi. Mən bu düşüncələri Cersi-Sitidə, "Yeni ideya" tibb avadanlıqları şirkətində genişləndirəcəyimə ümid edirəm. Orada istənilən vaxt sizin hamınızı və hər birinizi görməyə, salamlamağa şad olaram.

Milad bayramı ərəfəsində, imtahanların qızğın vaxtı Martin Leoraya daha çox meyil etməyə başlamışdı. Onu evlərinə, Dakotaya çağırmışdılar. Ola bilər, bir neçə aylıq... Çünki anası xəstələnmişdi... Martin isə onunla mütləq görüşməli idi. Nə qədər ki, Leora buradaydı, Martinə gecə saat dördə yatmaq lazım gəlmirdi. O, şəhərlərarası tramvayın vaqonunda imtahan suallarını əzbərləyərək qızın yanına gedir, Leoranın klinikada üzləşdiyi zirək həkim-stajorları və kişi pasientləri xatırlayaraq məyusluğa qapılır, belə sadəlövh qısqancılığa görə özünü danlayır, amma yenə də izzəti çəkirdi. Leoranı görmək üçün qəbul

otağının səssizliyində saatlarla gözləyir, ya da darvazanın qarşısında qara bata-bata ora-bura gəzişirdi... Ta ki qız pəncərəyə çıxmağa və ona başı ilə salam verməyə imkan tapana kimi... Elə ki, nəhayət, təklidə qalırdılar, bir-birindən qopa bilmirdilər. Leora açıqdan-açığa ehtiraslı idi; Martini həvəsləndirir, eyni zamanda da əlçatmazlığı ilə əzab verirdi. Amma o mehriban və qorxusuz idi.

Martin onunla vəğzalda sağollaşdıqdan sonra özünü hədsiz dərəcədə tənha hiss etdi.

Erousmitin bakteorologiya və terapiya üzrə işlərini çıxsan, imtahan işləri kifayət qədər qənaətbəxş idi. Yəni çalışmağa xüsusi ehtiyac yox idi. Amma mənən içində boşluq hiss etdiyindən, tətıl dövründə bir müddət laboratoriyada işləməyə çalışdı.

Apardığı kiçik müstəqil araşdırmalar ona indiyə kimi əldə etdiyi real nəticələrdən daha çox emosiya yaşadırdı. Qotlib də səbirli idi. Tez-tez Martinə deyirdi: "Bizdə çox gözəl təhsil sistemi var. Biz tələbələrin beyninə o qədər şey doldururuq ki, hətta Kox belə bu qədərini öyrənə bilməzdi. Tədqiqatlarla bağlı narahat olmayın. Onlar bizdən heç yerə qaça bilməzlər". Bununla belə, o, gözləyirdi ki, iki həftəlik tətıl müddətində Martin heç olmasa, bir-iki möcüzə göstərəcək.

Martinin beyni isə işləməkdən imtina edirdi.

O, sanki, laboratoriyada oynayırdı; vaxtını şüşə qabların təmizlənməsinə sərf edir, dovşanlardan alınmış mikrobların kulturalarını təkrar səpəndə isə apardığı qeydlər, nədənsə, yarımçıq alınırı.

Bir müddət buna dözümlə yanaşan Qotlib birdən özündən çıxdı:

– Cast gıbt es denn? Siz tərəflərdə buna qeyd deyirlər? Mən bir adamı tərifləyirəmsə, deməli, o, mütləq işləməyin daşını atmalıdır, hə? Nədir, elə bilirsiniz ki, Teobald Smitsiniz, ya da Novisiniz?! Ona görə də boş otura, vaxtınızı boş-boş düşüncələrə sərf edə bilərsiniz? Siz Pfaffdan heç də çox bilmirsiniz!

Bu dəfə Martin eşitdiyi sözlərə görə təəssüf hissi keçirmədi. Elə ki Qotlib öz möhtəşəm hersoq görünüşü ilə çıxıb getdi, Martin dodaqaltı deyinməyə başladı:

– Boş sözdür! Mənə də istirahət etmək lazımdır, ya yox?! Elə uşaqları götürək... Onların əksəriyyəti tətildədir. Özlərinə gəlmək üçün evlərinə yollanıblar. Rəqs edirlər, valideynləri ilə görüşürlər... Eh, Leora burada olsaydı, heç olmasa, onunla teatra gedə bilərdik!

O əsəbi hərəkətlə kepkasını (çirkli və çox şübhəli əşyanı) götürdü, sonra da gedib Klif Klosonu axtarıb tapdı. Ona içki məclisi qurmaq şərtilə şəhərə səyahət təklif etdi. Klif öz tətlini Barninin yanında poker oynamaqla keçirirdi, oynamadığı vaxtlarda isə yatırdı.

Onlar nəzərdə tutduqları proqramı yerinə yetirdilər. Həm də elə bir uğurla ki, sonralar – tətıl müddətində, bir də Martin işindən ilham ala bilməyib mənəvi əzab çəkəndə – onu yenidən təkrar edirdilər. Tətildən sonra, yanvarın axırlarına yaxın, Martin hiss etdi ki, başgicəlləndirən işin təsirini, tənhalığın dəhşətini viski yüngülləşdirə bilir. Amma onu da başa düşdü ki, sonra bu yüngüllük yoxa çıxır, onun yerini daha böyük yorğunluq və daha böyük tənhalıq tutur.

Martin birdən-birə qocaldığını hiss edirdi. "Sənin artıq iyirmi dörd yaşın var, – deyə özünə xatırladırdı, – sən isə hələ də məktəb skamyasında oturursan. Özünün əsl işinə heç başlamamısan da". O, Klifin yanında sığınacaq axtarırdı; çünki Klif Leoraya heyran idi və Martinin onun haqqında danışdıqlarını böyük məmnuniyyətlə dinləyirdi.

Amma günlərin bir günü Martinin başına fəlakət gəldi.

4

Otuz yanvar, mərhum doktor, Uinnemak universitetində tibb fakültəsinin əsasını qoymuş Uorberton Stonecin ad günü idi və hər il mütləq banketlə qeyd olunurdu. Bu ziyafətdə çoxlu çıxışlar və ata öyüd-nəsihətləri səslənirdi. Sonra isə zəif "şərab axını" başlayırdı. Bütün fakültələrin tələbələri özlərinin ən qiymətli məruzələrini bu axşam üçün qoruyub saxlayırdılar. Həmçinin bütün tələbələr çıxış etməyi özlərinə borc bilirdilər.

Bu il ziyafət universitetin GİXA seksiyasının böyük və qırmızı divar kəşiyi çəkilmiş zalında baş tutdu. Universiteti tərk etdikdən sonra missionerlərə çevrilmiş yetişdirmələrin böyük əksəriyyətinin portreti bu zalın divarlarından asılmışdı. Adlı-sanlı qonaqların – çıxıqolu cərrah doktor Raunsfildin, Omaxadan gəlmiş şəkər xəstəliyi üzrə mütəxəssisin və Pittsburdan olan terapevtin – ətrafında professorlar və dosentlər toplaşmışdılar. Onlar özlərinə bayram əhval-ruhiyyəsi verməyə çalışırdılar, amma dörd aylıq dərslərdən sonra əməlli-başlı əldən düşmüşdülər. Bu halsızlıq onların çöhrələrində hiss olunurdu. Müəllimlərin üzü qırıqlar içində itib-batırdı, gözləri yorğunluqla dolu idi. Əyinlərində həmişəki sürtüklər vardı, əksəriyyətininki heç ütülənməmişdi də. Ziyalı kimi danışdırlar və "flebarteriektaziya", "hepatoxolanqioenterostamiya" kimi sözləri ruh yüksəkliyi ilə söyləməyə çalışırdılar. Aradabir isə qonaqlardan soruşurdular: "Deməli, siz indicə Roçesterdən gəlmisiniz? Orada ortopediya sahəsində çalışan Çarli və Villi neyləyirlər?"

Amma qonaqlara hansı sual ünvanlamalarından asılı olmayaraq, özləri aclıq və kədər hiss edirdilər.

Saat səkkizin yarısına az qalırdı. Müəllimlər isə adətən yeddinin yarısında, ən gec isə səkkizdə nahar etməyə alışmışdılar.

Və budur, cansız əyləncənin ortasında dəbdəbəli, gözəl, ağ qar kimi yaxalıq taxmış qarasıqallı əzəzil zala girdi. Bu, çox böyük alnı və dahilik, yaxud dəliliklə alışan gözləri olan bir adam idi. Alman aksenti ilə doktor Silvadan nəsə soruşdu və freqat balıqtutan qayıqlarının dəstəsinə girən kimi dekanı əhatə edən qrupa soxuldu.

– Bu qaz kimdir belə? – Martin təəccübləndi.

– Əvvəlcə ora gedək, öyrənərik, – Klif dedi və onlar dekan Silvanın və özünü farmakoloq doktor Benoni Kar kimi təqdim edən müəmmalı şəxsin ətrafında tez bir zamanda artan kütləyə qoşuldular.

Uinnemak professorlarının təəccübünə rəğmən, doktor Kar laqeydliklə, yoğun səslə özünün Almaniyada Şmideberqlə "diqidroksipentametilendiamin" in çökdürülməsi işindən, kimyəvi üsulla müalicənin perspektivindən və yuxu xəstəliyinin sürətli müalicəsindən, elmi müalicə etmə erasından danışmağa başladı:

– Düzdür, Amerikada yaşayıram, amma müstəsna hüquqa malikəm. Yəni uşaqlıqdan alman dilində danışırım və buna görə də bəlkə də, mənim əziz dostum Erlixin işindən daha yaxşı baş çıxarıram. Mən onun əlahəzrət imperator kayzerin əlindən ordeni necə qəbul etdiyini görmüşəm. Qoca, mehriban Erlix! O lap uşaq kimi idi!

Baxmayaraq ki, 1914 və 1915-ci illər bir çox mənada qəribə dəyişikliklər gətirmişdi, amma o zamanlar bir çox professorlar qatı almanpərəst idilər və bu erudisiya tufanı qarşısında baş əyirdilər. Anqus Dyuer özünün Anqus Dyuer olduğunu unutmuşdu; Martin gərgin həyəcanla qulaq asırdı. Benoni Karda Qotlibdəngəlmə çox şey var idi – onun "Maşın istehsalı" müəllimlərinə olan nifrəti, Moqalisi əyalətə çevirən böyük dünyanın havası... Amma Qotlibin gərgin əsəbiliyi yox idi. Martin təəssüf edirdi ki, Qotlib burada deyil. Çünki iki nəhəngin üz-üzə gəlməsini görmək çox maraqlı olardı.

Doktor Karı nətiqlərin stolu arxasında, dekanla yanaşı əyləşdirdilər. Martin təəccüblə fikir verdi ki, görkəmli farmakoloq naharın əsas yeməyi olan cücənin və bu dəfə zay çıxmış vineqredin dadına məyus-məyus baxır. Amma əvəzində böyük gümüş qabdan tökdüyü ilə öz stəkanını dolduraraq təkrar-təkrar içir. Bir qədər sonra o, gurultu salmağa başladı. Yanındakı iki professorun üstündən əyildi, hiddətlənən dekanın çiynini şappıldadadı; öz qonşularına söz qaytardı, "Məni uzaq Missuri boranı özünə cəlb edir" mahnısından bir kuplet oxudu.

Nahar vaxtı tələbələrin diqqətini heç nə doktor Benoni Karın rəftarı qədər özünə cəlb edə bilmədi.

Gərgin şadyanalıq içərisində artıq bir saatdan çox vaxt keçmişdi və dekan Silva nətiqlərin siyahısını oxumağa başladıqda Kar bütün qamətilə boy verərək ayağa qalxdı və qışqırdı:

– Gəlin danışqsız ötüşək! Ancaq axmaqlar nitq söyləyirlər! Ağillı adamlar mahnı oxuyurlar. Xu-lili-xoxo! Tirli-li, o tirli-li! Ey, ledi! Ey siz, professorlar! Ey əcaib adamlar!

Hamı dekan Silvanın ona öyüd-nəsihət verdiyini, sonra iki professorun və bir futbolçunun köməkliyi ilə otaqdan necə çıxartdığını gördü. O zaman Klif qorxu içində Martinə tərəf əylərək pıçıldadı:

– Gör bir, deyəsən, əməlli-başlı ilişdim! Bu lənətə gəlmiş təlxək mənə söz vermişdi ki, sərxoş olmayacaq.

– Nə-ə?

– Mən gərək onun içib keflənəcəyini əvvəlcədən başa düşəydim. O bizim sirrimizi faş edəcək. Of, indi dekan aşımın suyunu verəcək.

Sonra Klif hər şeyi izah etdi. Doktor Benoni Kar adı, əslində, Benno Karkovski idi. O, ikillik tibb məktəbini bitirmişdi. Hər şeydən məlumatlı idi, amma həyatı boyu bir dəfə də olsun Avropada olmamışdı. O, tibb sərgilərində izahatlar verir, mazollu cərrah, spiritlər yanında medium rolunu oynayır, məxfi

nəzəriyyələrin təbliğatçısı kimi çıxış edir, əsəbi xanımlar üçün isə əyləndirici sanatoriya direktoru rolunda çıxış edirdi. Klif onunla Zenitdə tanış olmuşdu. O vaxt onların hər ikisi sərxoş idi. Başqa biri deyil, məhz Klif dekan Silvaya Avropaya səfərdən qayıtmış məşhur farmakoloqun bir neçə günlüyə Zenitdə qaldığını və ola bilsin ki, dövətdən imtina etməyəcəyini və s. və i. söyləmişdi.

Cavabında isə dekan hərarətlə Klifə minnətdarlıq etmişdi.

Banket tez yekunlaşdı, hamı doktor Raunsfildin ketqutun sterilizasiya metodları haqqında dəyərli məlumatını lazımı diqqət vermədən dinlədi.

Klif həyəcana qapılarına və Martinin ibrətamiz məzəmmətlərinə haqq qazandıraraq bütün gecəni yatmadı. Səhəri gün (Klif özü belə bir zəhməti boynuna götürməyi arzulayırdısa, qadınlarla rəftar etməyi bacarırdı) dekanın katibəsinə yaxınlaşdı və öz aqibətini soruşdu. Fakültə komitəsinin iclası artıq baş tutmuşdu: Benoni Karla bağlı qalmaqla görə günah Klifin üzərinə qoyulmuşdu və bundan əlavə, bir çox başqa şeylər də həmçinin... Halbuki, onları qabaqcıdan düşünüb planlaşdırmaq üçün Klifin istedadı yetməzdi. Amma dekan onu belə tezliklə yanına çağırmağa hazırlaşmırdı. O, Klifin əzab çəkməsi üçün vaxtı uzadırdı. Həm də onu xalq qarşısında cəzalandırmaq qərarına gəlmişdi.

– Əlvida, mənim köhnə və sevimli diplomum! Tüpürüm sənə! Həkimlik məni heç vaxt xüsusi cəlb etməyib, – Klif Martinə dedi, – mənə, məndən yaxşı dəlil alınar.

O, səlis addımlarla otaqdan çıxdı, təntənə ilə dekanın yanına keçdi və elan etdi:

– Bilirsiniz nə var, dekan Silva, ayaqüstü sizin yanınıza gəlib xəbər vermək istədim ki, tibb fakültəsini atmaq qərarına gəlmişəm. Mənə yaxşı iş təklif edirlər. Hm... Çıxaqoda... və ümumiyyətlə, burada dərslərin təşkili heç xoşuma gəlmir. Həddindən artıq çox əzbərcilik var. Əsl elmi ruh isə azdır. Salamət qalın, dok. Hələlik!

– Vvvvvv... – dekan Silva nəsə deməyə çalışdı.

...Klif Zenitə yola düşdü və Martin tək qaldı. Pəncərələri küçəyə baxan böyük otağını eyni pansionda olan başqa bir balaca hücrəyə dəyişdi. O, bu darısqal mağarada – ümitsizlik və tənhalıq içində oturur, öz həyatına lənət yağdırırdı. Hər an xəyalən Leoranın gözlərini görür, Klifin insana ruh verən cəfəngiyatını eşidirdi... Beləliklə də, səssizlik onun üçün daha dözülməz olurdu.

IX FƏSİL

Bir dəfə, fevralın erkən alaqaranlığında inadlı siqnal səsi Martini laboratoriyanın pəncərəsinə tərəf çağırırdı... Martin aşağı boylandı və uzun, çox böyük faraları olan və sarı rəngə boyanmış qəribə bir maşın gördü. Maşından səkiyə tullanan qəhvəyi idman paltarlı, dama-dama kepkalı və od rəngli şərf taxmış sürücünün kim olduğunu Martin o dəqiqə başa düşə bilmədi. Həmin an anlamadı ki, onu çağıran başqa biri yox, məhz Klif Klosondur...

Martin aşağı düşməyə tələsdi, Klif isə qışqırırdı:

– Hə, oğlan! Maşınım xoşuna gəlir? Sən bu kostyuma diaqnoz qoya bilərsən? Şotland şeviotu – bənövşəyi rəngli qığılcım, hə? Klif əmi həftədə iyirmi beş dollarlıq iş ələ keçirib, üstəgəl də komisiyon haqqı... Avtomobil satır. Eh, oğlan, mən burada, sizin tibb bataqlığınızda əməlli-başlı itib batırdım. İndi isə kimə nə istəsən sata bilərəm. Bir ildən sonra həftədə yetmiş dollar qazanacağam. Otur görək, səni "Qrand"-a aparıram... Bahalı yemək yedizdirəcəyəm, heç anadan olandan öz arıq bədəninə belə yemək təpşirməmişən.

Klifin Zenitə maşın sürdüyü sürət – saatda otuz səkkiz mil – 1908-ci ildə çox bərk sürət hesab edilirdi. Martin özü üçün yeni Klifi kəşf etmişdi. Hər zaman olduğu kimi, səsli-küylü, amma indi daha çox özünəgüvənən... O, pul qazanmaq üçün yeni-yeni layihələrlə aşıb-daşırdı. Hələ bu yaxınlarda onun saçları qabaq tərəfdən kəkilli və yağlı idi, arxa tərəfdən isə bir-birinə dolaşır və biz-biz dururdu. Amma indi onlar kosmetik yağla yağlanmışdı, özü də par-par parlayırdı; sifəti isə massajdan sonrakı kimi çəhrayı rəngə çalırdı.

Klif maşını məşhur "Qrand-Otel"-in yanında saxladı; səkiyə atılmamışdan qabaq özünün parlaq sarı rəngli avtomobil əlcəklərini soyundu, onları qara tikişli boz əlcəklərlə əvəzlədi, amma vestibüldən keçərkən onları da təkəbbürlə əlindən çıxardı... O, paltar asan qızı "əzizim" deyər səslədi və restoranın girişində oranın baş ofisiyantına bu sözlərlə müraciət etdi:

– Hə, oğlan, işlər necə gedir, bu gün bizim əhvalımız necədir, bizim muço famoso majordomosumuz necə yaşayır? İcazə verin sizə doktor Erousmiti təqdim edim. Dok hər dəfə bura gələndə zəhmət çəkin ona dərhal qulluq edin. İstəyəndə siz bunu bacarırsınız. Aarzuladığı hər şeyi ona gətirin. Nağd pulu çatmasa, borcu mənim hesabıma yazın. İndi isə, Qes, mənə iki nəfərlik xudmani bir stol lazım olacaq, isti və soyuq su ilə birlikdə... Bir də sən, Qustas... Lütf edib bizə ilbizlərlə və Lukullov ziyafətinin başqa atributlarıyla bağlı məsləhət verməzsənmi?

– Buyurun, cənab, bura keçin, cənab Kloson! – restoranın baş ofisiyantı yaltaqlıq etdi.

– İki həftə ərzində onu əməlli-başlı yontalamışam, – Klif Martinə tərəf əyilərək pıçıldadı...

Klifin sifariş verdiyi müddət ərzində onların stollarının yanında hansısa bir subyekt dayanmışdı. Klifin şənbə günləri öz şəhərətrafı evinə qayıtmağa adət etmiş sanballı kommivoyajerlərə məxsus görünüşü var idi. O, azacıq dazlaşmağa və qismən kökəlməyə başlamışdı. Girdə hamar sifətinin ortasında durmuş çərçivəsiz eynək ona məsum adam görünüşü verirdi. O, ətrafa boylanır, sanki, birlikdə nahar etmək üçün yenə kimisə axtarırdı... Birdən Klif yerindən sıçradı, kiminsə dirsəyindən tutdu və qışqırırdı:

– Aha, sən buradasan, Bebskiy! Dostlarınlasan, yoxsa tək? Gəl, bizim idmansevərlər assosiasiyasına qoşul!

– Yaxşı, böyük məmnuniyyətlə! Arvadım şəhər ətrafına gedib, – həmin adam cavab verdi.

– Zəhmət olmasa, Doktor Erousmitin əlini sıx. Mart, Corc F.Bebbitlə tanış ol, Zenitdə daşınmaz əmlak üzrə çox hörmətli kraldır. Cənab Bebbit anadan olmasının otuz dördüncü ildönümünü bu günlərdə səmimi qəlbədən sizə sadıq və həmişə xidmətinizdə hazır olan adamdan – yəni məndən ilk avtomobilini almaqla qeyd etdi.

Nahar, heç olmazsa, Klif və Bebbit üçün şən keçirdi. Martin onlarla kokteyl, pivə və su qatılmış viski içə- içə bir daha əmin olurdu ki, Klif dünyada ən alicənab adamdır, cənab Corc F.Bebbit isə çox yaxşı içki yoldaşdır.

Klif söhbət əsnasında onlara izah etdi ki, avtomobil zavodunun direktoru vəzifəsinə qədər yüksələcəyinə ümid edir. Bu məsələdə çox güman ki, onun sanballı tibb təhsili alması yardımçı olacaqdı. Cənab Bebbit isə etiraf etdi:

– Siz, əziz dostlar, məndən xeyli gəncsiniz, təxminən on il. Və insana gerçək zövq verən şeyin ictimai karyera olduğunu hələ ki bilmirsiniz. Belə demək mümkünsə, ideallara xidmət etmək... Öz aramızda qalsın: mən daşınmaz əmlakın alverində yox, natiqlik sənətində daha çox istedadlıyam. Özüdür ki, var. Bir zamanlar hətta hüquqşünaslıq elmini öyrənməyə və siyasi meydana atılmağa hazırlaşdım. Öz aramızda deyə bilərəm ki, – xahiş edirəm bunu yaymayasınız, – son vaxtlar yaxşı əlaqələr qurmuşam... Daha doğrusu, Respublika Partiyasının yuxarılara yol tapan gənc siyasətçilərlə tanış olmuşam. Əlbəttə, təvazökarlıqla danışmaq lazımdır, amma sizə sotto voce xəbər verə bilərəm ki, payıza kimi oldermen olmağı düşünürəm. Olderməndən isə ştat qubernatoru vəzifəsinə doğru, əslində, bir addımlıq yol qalır. Belə bir karyera mənə münasib görünərsə, niyə də on ildən, on iki ildən sonra... min doqquz yüz on səkkizinci, ya da iyirmici ildə bizim böyük Uinnemak ştatını Vaşinqtonda təmsil etmək şərəfinə layiq görülməyim?

Klif kimi bir Napoleonun, Corc F.Bebbit kimi bir Qladstonun yanında Martin öz istedadsızlığını, işgüzar olmadığını acı təəssüf hissi ilə anlayırdı. Ona görə də Moqalisə qayıdarkən özünə yer tapa bilmədi. Məsələn, əvvəllər o, öz kasıblığı haqqında nadir hallarda düşünərdi, amma indi Klifin dəbdəbəli səadəti ilə müqayisədə onun köhnəlmiş geyimi və darısqal koması daha biabırçı görünürdü.

Leoradan gələn uzun-uzadı məktubdan sonra – o Zenitə çətin ki qayıda biləcəyinə işarə vururdu – Martin öz tənhalığını daha bərk hiss etdi. Heç nə ilə məşğul olmaq istəmirdi. Belə bir ruhi tənbəllik vəziyyətində bakterologiyaya giriş dərslərində Qotlib onu aşağı, yoluxdurma üçün altı erkək dovşan gətirməyə

göndərdi. O, ayaqlarını sürüyə-sürüyə gedir və addımları ilə, az qala, laboratoriyanı eninə-uzununa ölçürdü.

Qotlib yeni təcrübələr üzərində sutkada on səkkiz saat işləyir, onun əsəbləri sarsılmış, dəlik-deşik olmuşdu. Onun əmrləri, sanki, töhmət kimi səslənirdi. Martin altı erkək dovşan əvəzinə dişi dovşanla geri qayıdanda Qotlib onun üstünə qışqırdı:

– Siz mənim laboratoriyamda fırlanan sarsaqlardan ən betərisiniz!

Dinləyicilər – Martinə onları danladığına görə qəzəblərini gizlədən ikinci kurs tələbələri – istehza ilə güldülər və bununla da onu özündən çıxartdılar.

– Mən, sadəcə, sizin sözlərinizi başa düşmədim. Özüm də ilk dəfədir ki, səhvə yol verirəm. Mənimlə bu cür danışmağınıza imkan vermərəm.

– Mən nə deyirəmsə deyim, siz dözəcəksiniz! Ədəbsiz! Papağınızı götürüb gedə bilərsiniz!

– Demək istəyirsiniz ki, mən daha assistent deyiləm?

– Nə qədər pis danışsam da, bunu dərk etmək üçün ağılınızın yetdiyinə çox şadam!

Martin otaqdan çıxdı. Qotlib birdən, elə bil, özünü itirdi və Martinin ardınca bir neçə addım atdı. Amma tələbələr, öz aralarında qaqqıldayan bu heyvancığazlar işin davamını gözləyərək tam bir fərəh içində dayanmışdılar. Qotlib çiynlərini çəkərək bircə baxışı ilə onları lərzəyə saldı, sonra içlərindən ən bacarıqsızını dovşanların dalınca göndərdi. Özü isə çox sakit halda dərsi davam etdirdi.

Martin oradan çıxıb Barninin yanına yollandı. Orada oturaraq viski içdi, stəkan dalınca stəkan aşırıdı, sonra da bütün gecəni küçələri təkcənə veylləndi. Hər qurtumdan sonra Martin əmin olurdu ki, əyyaş üçün içkidə bütün şanslar var... O, hər qurtumda "vecimə də deyil", – deyərək özünü öyməyi də yaddan çıxarmırdı. Leora Uitsilvaniyada, min iki yüz mil uzaqda yox, yaxınlıqda olsaydı, o, sakitləşmək üçün qızın yanına qaçardı. Amma o yox idi...

Səhəri gün Martin hələ də ayaq üstə çətin dayanırdı və bu səhər də birtəhər yaşamaq üçün yenidən viski içdi... Elə bu vaxt dekan Silvadan dərhal izahat vermək üçün onu dekanlığa dəvət edən kağız aldı.

Dekan onu danladı:

– Erousmit, son zamanlar fakültə şurasında sizin haqqınızda çox söhbətlər olur. İki-üç kursu çıxmaq şərtilə – mən özümünkü ilə bağlı şikayətlənə bilmərəm – siz dərslərə çox diqqətsiz yanaşırsınız. Qiyamətləriniz yaxşıdır, amma bundan da yaxşı oxuya bilərdiniz. Son zamanlar eşitdiyimə görə, həm də çox içirsiniz. Sizi çox pis ad çıxarmış yerlərdə görürlər. Hələ bu azmış kimi, məni, Banini, bizim qonaqlarımızı və universiteti təhqir etməyə cəsarət etmiş bir adamla da dostluq edirsiniz. Müəllimlərin çoxu dikbaşlığınıza görə sizdən şikayətlənirlər, deyirlər ki, auditoriyada bizim kursları lağa qoyursunuz.

Düzdür, doktor Qotlib həmişə sizi müdafiə edirdi. O, israr edirdi ki, elmi işə qabiliyyətiniz var. Amma dünən axşam etiraf etdi ki, son vaxtlar ona qarşı qabalıq etməyə başlamısınız. Deməli belə, cavan oğlan,

dərhal ağlınızı başınıza yığmasanız, sizə ilin sonuna qədər sizə mühazirələrə girməyi qadağan edəcək və bu da təsir etməzsə, universitetdən getməyinizi tələb etmək məcburiyyətində qalacağam. Məncə, qürurunuzu sakitləşdirsəydiniz, yaxşı olardı, cavan oğlan! Siz olduqca qürurlusunuz! Məsləhətim isə budur ki, əvvəlcə doktor Qotlibin yanına gedəsiniz və peşmanlıq əlaməti olaraq üzr istəyəsiniz...

Martinin əvəzinə viski cavab verdi:

– Üzr istəsəm, görüm ildırıma tuş gəlim! Qotlib cəhənnəm ola bilər! Mən ona öz həyatımı vermişəm, o isə mənimlə artıq-əskik danışdı...

– Siz doktor Qotlibə qarşı olduqca ədalətsizsiniz... O ancaq...

– Hə, əlbəttə. O, sadəcə, məni istefaya göndərüb. Ona görə də məndən üzrxahlıq ala bilməyəcək. Halbuki elə ürəkdən işləyirdim ki... O ki qaldı Klif Kolsona... Hər halda, siz ona işarə vururdunuz da... Guya, o, kimisə təhqir edib?! İcazə verin deyim ki, o, sadəcə, zarafat etmək istəyirdi, siz isə buna görə onun başını üzmək qərarına gəldiniz. Şəxsən mən zarafatın baş tutduğuna çox şadam.

Fikrini başa çatdıran Martin artıq elmi karyerasına son qoyacaq həmin o sözü gözləməyə başlamışdı.

Bapbalaca, çəhrayı rəngli, yupyumru bu mehriban insan dik-dik ona baxır, dodaqlarını çeynəyir və bacardıqca yumşaq danışmağa çalışırdı:

– Erousmit, mən əlbəttə ki, sizi elə bu dəqiqə universitetdən xaric edə bilərəm. Amma inanıram ki, sizin yaxşı bünövrəniz var. Ona görə də sizi belə asanlıqla buraxmaq istəmirəm. Şübhəsiz ki, mühazirələrə girmək qadağan edilir – heç olmasa, ağillanana, həm məndən, həm də doktor Qotlibdən üzr istəyənə kimi...

O, Martinlə ata kimi danışdı və demək olar ki, onu təəssüf hissi keçirməyə vadar edə bildi də. Amma sonra bu sözləri əlavə etdi:

– Klif Kolsona gəlincə, onun Benoni Kar adlı subyektlə zarafatı ... Başa düşmürəm, necə oldu ki, yoxlamadım... Düzdür, həddindən artıq məşğul idim... onun, sizin söylədiyiniz kimi, "zarafatı"nı ya axmaq, ya da əclaf adam edə bilərdi. Və nə qədər ki, siz bunu başa düşməmisiniz, hesab edirəm, yanımıza qayıtmağınız tezdir.

– Çox yaxşı! – Martin dilləndi və hirsle otaqdan çıxdı.

Onun özünə yazığı gəlirdi. O, hiss edirdi ki, Qotlib ona xəyanət etsə də, karyerasına zərbə vursa da, onu elmə yiyələnməkdən və Leora ilə evlənməkdən məhrum etsə də, Martin əvvəlki kimi bu adama səcdə edirdi... Və bu, onun faciəsi idi...

Martin Moqalisdə yaşadığı mənzilin sahibəsindən başqa heç kimlə sağollaşmadı. Əşyalarını, kitablarını, qeydlərini, köhnəlmiş kostyumunu, nimdaş tuman-köynəyini və yeganə fəxri olan smokinini topladı və dermantin çamadana dürtüdü. O, sərxoş göz yaşları içərisində smokin qı aldığını günü xatırladı.

Martinə kasıb ata mirasından qalma pullar iki ayda bir dəfə Elk-milz bankının çekləri ilə gəlirdi, indi isə onun, sadəcə, altı dolları qalmışdı.

Zenitdə o, çamadanını şəhərlərarası tramvay stansiyasında qoydu və Klifi axtarmağa yollandı.

O, Klifi gözəl, mirvari rəngli motorlu katafalkı tərifləyən yerdə tapdı. Matəm bürosunun pivə çəlləyinə bənzəyən sahibi bu maşınla çox tez maraqlanmağa başlamışdı. Kloson isə öz natiqlik istedadını nümayiş etdirirdi. Martin limuzinin polad ayaq yerinə oturaraq bir az gözlədi. Bu müddət ərzində satıcıların və bir neçə stenoqrafçı qızın əyri baxışları onu özündən çıxardı, amma yenə də əhəmiyyət verməməyə çalışdı. Çünki bunun üçün həddindən artıq laqeyd idi.

Söhbətini bitirən Klif yerindən sıçradı və hay-küylə onun üstünə cumdu:

– İşlərin necədir, dostum? Gedək bir az içək?

– Məmnuniyyətlə!

Martin hiss edirdi ki, Klif gözlərini ondan çəkmir. Onlar gözəl, amma dalğın xanımları əks etdirən şəkillərlə, güzgülərlə və qırmızı ağac pıştaxta boyunca uzanan qalın marmar divarla bəzənmiş "Grand-Otel"-in barına girdilər. Yerlərini rahatlayan kimi Martin dedi:

– Budur, mən də öz istədiyimi aldım. Silva ata elm öyrənmək sahəsindəki bacarıqsızlığıma görə məni institutdan çıxartdı. Neyləmək olar? Bir az veyllənərəm, sonra bir işin qulpundan yapışaram. Amma, aman Allah, necə də yorulmuşam. Çox əsəbi olmuşam, Klif. De görüm, mənə borc pul verə bilərsənmi?

– Bu nə sualdır? Nəyim varsa! Nə qədər lazımdır?

– Çox güman, yüz dollar lazım olacaq. Ola bilsin, uzun müddət boş-boş avaralandım.

– Lənət şeytana, məndə bu qədər yoxdur, amma, bəlkə, kontordan borc götürə bildim. Bilirsən nə var, burada əyləş, gözlə, qayıdacağam.

Klif yüz dolları haradan tapdı? Martin üçün bu, həmişəlik sirr olaraq qaldı. Amma on beş dəqiqədən sonra lazım olan məbləğlə geri qayıtdı. Dostlar birlikdə nahar etməyə yollandılar və Martin xeyli içdi. Klif onu öz pansionuna gətirdi, özünə gəlməsi üçün soyuq vannaya otuzdurdu, sonra da yatağa uzandırdı. Səhəri gün Klif Martinə iş tapmağı təklif etdi, amma o, razı olmadı. Saat on ikidə isə qatara əyləşib Zenitdən şimal istiqamətə yola düşdü.

Amerikada həmişə, hələ ilk pioenerlərin zamanından başlayaraq cəmiyyətdən qovulmuş başısoyq adamların xüsusi növü yaşayıb... Üst-başı tökülmiş bu cavan adamlar indi də mövcud idilər... Sərgərdan həyat keçirmək yangısı ilə ştatdan ştata, arteldən artelə keçərək köçəri həyat sürürdülər. Onları qara sətın köynəklərindən və əllərindəki boğçadan tanımaq olurdu. Bu adamlar sözün əsl mənasında səfil deyildilər. Çünki hər birinin bütün ili, ayı, həftəni zavodda, yaxud dəmiryolunda sakitcə işləmək üçün qayıda bildiyi və sonra eyni sakitliklə tərk etdiyi doğma şəhəri vardı. Onlar gecələr siqaret çəkənlər üçün vaqonlara doluşur, çirkəndirilmiş vağzallardakı skamyalarda səssizcə otururdular. Onlar bütün ölkəni tanıyırdılar, amma insanlar onlar haqqında heç nə bilmirdilər. Çünki bu adamların baş çəkdiyi yüzrlər

şəhərdə olduqları yer ancaq muzzla işçi tutan kontorlar, çay evləri, gizli meyxanalar, mebellə təchiz edilmiş gizli otaqlar idi.

Martin tezliklə bu sərsərilər dünyasında itib-batdı. O, həmişə kefli olur, hara getdiyini və ona nə lazım olduğunu anlamırdı. Buna görə də o, Leoradan, Klifdən, Qotlibin sürətli əllərindən qaçaraq, Zenitdən Spartya yollandı. Oradan Oqayoya, sonra şimala – Miçiqana, sonra qərbə – İllinoysa. Onun beynində hər şey bir-birinə qarışmışdı. Bəzən hətta harada olduğunu belə, ağıllı-başlı yada sala bilmirdi. Ancaq aydın şəkildə xatırlayırdı ki, bir vaxtlar Minnemagentada aptek yaxınlığında qazlı su satıcısı işləyib. Sonra, elə bil, bir neçə həftə ucuz restoranın üfunəti içində qab yuyub. O, yük vaqonları ilə, ya da piyada gəzirdi. Öz sərgərdan yoldaşları arasında "Cılız" ləqəbi ilə məşhur idi. Və bu qardaşların ən qılıqsız, ən narahatı idi.

Bir müddət sonra onun dəlixana dreyfində azacıq hərəkət hiss olunmağa başladı. Martin özü də başa düşmədən qərbə yönəldi və orada uzun sürən düşkünlük içərisində Leoranı düşündü. Bir neçə gün sonra içməyin daşını atdı.

Bir gün isə "Cılız" ləqəbli talesiz sərsəri kimi deyil, Martin Erousmit kimi yuxudan ayıldı. Artıq beyni aydınlaşmağa başlamışdı. Və o, öz-özünə danışdı: "Nə üçün geri qayıtmayım ki? Bu mənim üçün elə də pis olmaz. Yetərinə işləmişəm. Əsəblərim çox gərilib, təbdən çıxmışam. Yaxşı olardı ki, dovşanlarımın aqibətinin necə olduğunu biləydim. Görəsən, nə zamansa mənə yenidən təcrübələrimə qayıtmağa imkan verəcəklərimi?"

Amma Leora ilə görüşməmiş universitetə qayıtmaq mənasız olardı. Onu görmək ehtiyacı mübtəlaliq səviyyəsinə çatmışdı və bu mübtəlaliğin təsiri ilə dünyadakı hər şey öz mənasını, dəyərini itirirdi.

Martin qəribə bir qənaətcillik sayəsində Klifdən aldığı yüz dolları, demək olar ki, qoruyub saxlamışdı. Yolda qazandığı pulları isə yağlı şorba və soda dadı verən çörəyə xərclənmişdi. Özü də həddindən artıq pis yaşayırdı.

Beləliklə, günlərin bir günü, Viskonsonun hansısa şəhərində, Martin necə oldusa Uitsilvaniyaya, Şimali Dakotaya bilet almaq üçün vağzala getdi və Leoraya teleqram vurdu: "Gəlirəm, 2.43, sabah, şənbə. Kürən".

3

Qatarla geniş Missisipidən adlayaraq, o, Minnesotaya gedirdi. Arada bir dəfə – Sent-Polda qatarı dəyişməli oldu; sonra yenə də yoluna davam etdi. Qatar kiçik məftil çəpərlərlə cızıq-cızıq edilmiş işıqlı və qarlı biyabanla sürətlə hərəkət edirdi. Uinnemakın və Oqayyonun kiçik tarlalarından qurtulan, gecə sərsəmləmələrinin və içki məclislərinin əsəbi gərginliyindən canını qurtaran Martin yavaş-yavaş azadlığın havasını canında hiss edirdi. O, Montanda məftil çəkdiyi zamanları xatırladı. O günlərin qayğısız rahatlığı yenidən onu öz ağuşuna aldı.

Qürub özünün al-qırmızı ətəklərini yavaş-yavaş yığışdırırdı... Gecələr isə Martin boğucu vaqondan çıxır, Sok-Sentrdə platformada addımlaya-addımlaya buz kimi havanı ciyərlərinə çəkir və saysız-hesabsız tənha qış ulduzlarına tamaşa edirdi. O göürdü ki, şimal şəfqinin yelpiyi zəhmlə, həm də təmtəraqlı formada səmaya səpələnib. Martin hər dəfə bu cəsarətli ölkənin enerjisini içinə çəkərək yenidən vaqona qayıdırdı. O, qırıq-qırıq, amma ağır yuxu içində başını tərpədir və qəribə səslər çıxarırdı. Sonra skamyaya sərilərək özü kimi sərsəri olan nəzakətli yol yoldaşları ilə söhbət edir, stansiya bufetlərində isti kofe içir və böyük porsiyalarla qarabaşaqdan hazırlanmış kökəldən yeyirdi.

Beləcə, qatar adsız şəhərlərdə olan dayanacaqlardan keçərək, nəhayət, alçaq evlərə, iki çörək zavoduna, mal-qara üçün ağıla, neftlə dolu sisternə və Uitsilvaniya qəsəbəsinin ətrafında yerləşən, çamurlu platformalı vağzalın qırmızı binasına gəlib çatdı.

Yenot dərisindən olan böyük kürkündə gülməli görünən Leora perronda dayanmışdı. Vaqonun meydançasından boylandığı və küləkdə tir-tir titrədiyi vaxt Martinin, çox güman ki, dəli görünüşü vardı. Leora balaca, qırmızı təkbarmaq əlcək geyindiği və uşaq əlinə bənzəyən əllərini ona doğru uzatdı. Martin Leoranın yanına qaçdı, özünün yöndəmsiz çamadanını yerə tulladı və xəzə bürünmüş fermerlərin açıla qalmış ağızlarına fikir vermədən Leoranı qucaqlayaraq öpməyə başladı.

Martin uzun illər sonra, çox isti günlərdə belə, həmin görüş vaxtı Leoranın küləkdən üşümüş yanaqlarının təravətini xatırlayırdı.

Qatar balaca stansiyadan uzaqlaşaraq, taraq-turaq salaraq getdi. Bu vaxta qədər o, qara divar kimi platforma boyunca uzanıb hər iki gənci gizlədirdi. Amma qarlı çöllərdən gələn işıq indi üstlərinə sel kimi axdı və onları hamı üçün görünən etdi. Martin və Leora, nəhayət, özlərinə gəldilər.

– Nə... nə baş verib? – Leora dili dolaşa-dolaşa soruşdu, – Bir məktub belə yazmırdın! Elə narahat idim ki!

– Mən avaralanırdım. Dekan məni bir müddətə institutdan uzaqlaşdırıb. Ona görə ki, professora qarşı qabalıq etmişəm. Nədir, dilxor oldun?

– Əlbəttə yox, sən bunu arzulamısan...

– Səninlə evlənmək üçün gəlmişəm.

– Bilmirəm, əzizim, alınacaqmı, amma... Çox gözəl. Atamla əməlli-başlı dava düşəcək, – Leora güldü, – o, planlarına daxil olmayan nəşə baş verəndə elə təəccüblənir və elə inciyr ki... Yaxşı ki, davada yanımda olacaqsan... Sən bilmirsən... Atam hər kəs haqqında və hər kəsin işi ilə bağlı öz haqq-hesabını aparmağı vacib sayır... Ah, Kürən, sənün üçün elə darıxmışam ki! Anam qətiyyənlə xəstə deyil, heç zərrə qədər də... Amma məni buradan buraxmırlar. Mənə elə gəlir ki, arada dedi-qodu gəzib... Kimsə atama başa salıb ki, iflasa uğramaq üzrədir... Onun sevimli qızı evdən getmək və tibb bacılığı oxumaq məcburiyyətindədirsə, çəkdiyi xərclərə görə vəziyyət lap çətinləşə bilər... O, bunu indiyə kimi də həzm edə bilmir – Endryu Cekson Tozerə nəyisə həzm etmək üçün ən azı bir ilə yaxın vaxt lazımdır. Ah, Kürən! Sən buradasan!!!

Dəmir yolunun gurultusu və cingiltisindən sonra qəsəbə tamamilə səssiz görünürdü. Martin bütün Uitsilvaniyanı on dəqiqə içində gəzə bilərdi. Leora üçün tikililər arasında çox güman ki, hansısa fərq var

idi. O, məsələn, Normanın topdansasatış anbarını Frezirin və Lebin anbarından seçirdi, amma Martin üçün Baş küçə qarmaqarışıq səpələnmiş ikimərtəbəli taxta evlərdən ibarət idi. Bu evlər isə ona qeyri-müəyyən və simasız görünürdü.

– Bu da bizim evimiz, növbəti kvartalın sonunda – Martinlə birlikdə "Yem və avadanlıq" dükəninin yanından döənən Leora dedi. Martin qorxu içində ayaq saxladı. Bir azdan qopacaq fırtına gözlərinin önündə canlandı: budur, cənab Tozer onu "Leoranı məhv etməyə hazırlaşan avara" adlandırır, missis Tozer ağlayır...

– Qulaq as, sən onlara... sən onlara mənim haqqımda danışmısan?

– Hə... belə bir şey olub. Onlara demişəm ki, sən tibb fakültəsinin bəzəyi və qürurusan... Bitirdikdən, təcrübə keçdikdən sonra, ola bilsin ki, biz evlənək... Sonra – sənin telegramın gəldiyi vaxt, onlar niyə onu Viskonsindən göndərdiyini öyrənmək istədilər... Sonra da bilmək istədilər ki, bu telegramı poçta apardığın vaxt hansı rəngdə qalstuk taxmısan? Təsəvvür edirsən? Mən isə onlara izah edə bilmədim ki, bunu bilmirəm. Sonra onlar telegramla bağlı məsələni kifayət qədər ətraflı müzakirə etməyə başladılar. Mənim valideynlərim nəyi də olmasa, bunu yaxşı bacarırlar. Nahar vaxtı müzakirə davam etdi. Təntənəli surətdə! Ah, Kürən, hər süfrə arxasına oturanda söyüş söy, özü də möhkəm, yaxşı?!

Martin bu sözlərdən sonra çox qorxdı. Onun gözləri qarşısında artırmalı, geniş, qəhvəyi rəngli ev ucalırdı... Bu an Leoranın qohumları – əvvəllər yalnız hekayənin maraqlı personajı olan insanlar – çox real qəhrəmana çevrildilər. Güzgü şüşəli və rənglənmiş haşiyəli böyük pəncərə firavan həyat tərzinin simvolu kimi görünürdü. Qaraj da yeni və əzəmətli idi.

Martin partlayışı gözləyə-gözləyə Leoranın ardınca addımladı. Arıq, gülməyi bacarmayan, tərəvətini itirmiş bir qadın olan missis Tozer qapını açdı və gözlərini kədərlə Martinə zillədi. O, elə bir şəkildə təzim etdi ki, sanki, bütün görünüşü ilə Martinin bir o qədər də arzuolunmaz olmadığını söyləyirdi... Eyni zamanda da bildirirdi ki, o, hamı üçün anlaşılmaz və şübhəli qonaqdır.

– Cənab Erousmiti öz otağına sən ötürəcəksən, Ori, yoxsa mən? – qadın nazik səslə ciyildədi.

Tozerlərin mülkü o evlərdən idi ki, orada qramafon gözə dəysə də, kitablar yox idi. Bu evdə hansısa şəkillər var idisə də (hansısa şəkillər əlbəttə ki var idi!), Martin onları yadda saxlaya bilmədi. Onun otağındakı çarpayı başdan-ayağa çala-çuxur idi, amma tərtəmiz naxışlı örtüklə örtülmüşdü; süfrənin üzərinə güllü səhəng dəsti və ləyən qoyulmuşdu.... Süfrə isə qırmızı rəngli quzular, qurbağalar, su zanbaqları və hikmətli sözlərlə naxışlanmışdı.

Martin nə qədər mümkündürsə o qədər uzun müddətə əşyalarını yerləşdirməyə çalışdı və qətiyyətsiz addımlarla aşağı endi. Közərən sobanın və paçulinin ətri gələn qonaq otağında heç kəs yox idi; sonra haradansa missis Tozer peyda oldu və nəzakətli sözlər tapmağa çalışaraq onun ətrafında vurnuxmağa başladı.

– Necə gəlib çatdınız? Yol rahat idi?

– Hə, əlbəttə... Mənə... Vaqon ağzınacan dolu idi.

– Ah, dolu idi?

– Hə, həddindən artıq çox sənişin var idi.

– Eləmi? Mən düşünürəm ki... Hə!... Hərdən heyrlənirəm ki, daima bir yerdən başqasına səfər edən bu adamlar hara gedirlər belə? Siz isə... Şəhərlərdə həddindən artıq soyuq idi? Minneapolisdə və Sent-Polda?

– Hə, yetərinə soyuq idi.

– Ah, soyuq idi?

Missis Tozer elə sakit idi və elə səylə nəzakətli olmağa çalışırdı ki... Martin özünü qonaq yerinə qəbul edilən oğru kimi hiss edir və Leoranın hara yoxa çıxdığını əzabla təxmin etməyə çalışırdı. Leora kofe və kişmişlə, qlazurla bəzənmiş isveç krendeli gətirərək sakitcə içəri girdi. Sonra hamını qış şaxtası və "ford"ların dəyəri haqqında sərbəst söhbətə çəkdi... Lakin cənab Endryu Cekson Tozer bu söhbətin sevincinin içinə soxuldu və söhbət yenidən lütfkarlığın mübadiləsinə çevrildi.

Cənab Tozer də arvadı kimi arıq, adi, günəşdə yanmış adam idi və arvadı kimi sakitcə ona göz qoyur, dinmirdi. Onun elevatoruna, yağçalanına, bapbalaca bankına, Vahid Qardaşlıq Təşkilatına və overlendi ehtiyatlı idarəetməsinə daxil olmayan hər şey ona qəribə təsir bağışlıyırdı. Təəccüblü deyil ki, o varlana bilmişdi. Çünki o, Endryu Cekson Tozer üçün qeyri-adi və narahat olan heç nəyi qəbul etmirdi.

O, Martinin içib-ıçmədiyi ilə, yaşamaq üçün vəsaitinin olub-olmadığı ilə və onun Uinnemak kimi (Tozerlər əslən İllinoysdan idilər, amma uşaqlıqdan Dakotada yaşayırdılar və Viskonsini öz dünyalarının ən təhlükəli, ən uzaq ucqar yeri hesab edirdilər) yüksək mədəni bir yeri tərk edərək bu cür uzaq yolu necə qət etdiyi ilə maraqlandı. Onlar elə qüsursuz və nəzakətli idilər ki, Martin universitetdən xaric olunması kimi xoşagəlməz söhbətin üstündən keçə bilmədi. O, Leoranın təmin edilməsinə yetəcək yaxşı pullar qazanmağa hazırlaşan ciddi gənc həkim təəssüratı yaratmağa çalışdı. Amma elə ki, stulda arxaya söykəndi və rahatlandı – Leoranın qardaşı peyda oldu... Onun gəlişi ilə də Martinin ayaqları altından torpaq qaçdı.

Bert Tozer, Albert R.Tozer – baş mühasib və Uitsilvaniya bankının vitse-prezidenti, Tozer çörək şirkətinin müfəttişi və vitse-prezidenti, "Ulduz" yağ emalı zavodunun vitse-prezidenti və xəzinədarı idi. Leoranın qardaşında valideynlərinin ehtiyatlı susqunluğundan əsər-əlamət yox idi. Bert kifayət qədər söhbətçil və tamamilə müasir, işgüzar insan idi. Onun böyük köpək dişləri vardı. Bertinin pensnesindən qızıl zəncir sallanır və sol qulağının arxasına dürtülmüş gözəl bir qarmaqla tamamlanırdı. O, şəhərlərin reklam vasitəsilə tanınmasına, avtomobil yarışlarının təşkilinə, boyskauta (hərbi-siyasi xarakter daşıyan uşaq təşkilatına), beysbola və İRM üçün dar ağacına ümid bəsləyirdi və çox təəssüf edirdi ki, Uitsilvaniya işgüzar klubun, yaxud da GİXA-ın seksiyasının təsis edilməsi üçün çox balacadır.

Tozerin nişanlısı, miss Ada Kvist də onunla əl-ələ gəlmişdi. Nişanlısının burnu iti idi, amma səsi və Martinə dikdiyi şübhəli baxışları ondan da iti olardı.

– Erousmit? – Bert soruşdu, – Hə... Hə, nədir? Nəhayət, bura, ilahi ölkəsinə düşdüyünüz üçün şadsınız?

– Hə, bura çox gözəldir...

– Bütün şərq ştatlarının bədbəxtliyi ondadır ki, onlarda enerji və inkişaf üçün geniş meydan yoxdur. Siz əsl Dakota biçininin necə olduğunu bir görəydiniz. Bəs ilin bu vaxtında dərslərinizi necə buraxa bildiniz?

– Necə məgər?

– Universitet qaydalarına bələdəm. Mən Qrand-Foksdə kommersiya kollecinə getmişəm. Siz necə çıxıb bildiniz?

– Qısamüddətli məzuniyyət götürmüşəm.

– Leora deyir ki, siz onunla evlənmək fikrindəsiniz.

– Biz...

– Siz kursu bitirmək üçün kənara nəşə atmısınız?

– Yox.

– Elə belə də düşünürdüm. Siz arvadınızı nə ilə saxlamaq fikrindəsiniz?

– Bir müddət sonra praktikaya başlamaq istəyirəm.

– Bir müddət sonra! Arvad saxlamaq iqtidarında deyilsinizsə, evlənmək haqqında danışmağın nə faydası?

– Elədir ki, var, – Bertin sevgilisi, miss Ada Kvist onun sözünü kəsdi, – eyni şeyi mən də söyləmişəm, Ori, – adama elə gəlirdi ki, o, püstə dodaqlarından daha çox iti burnu ilə danışır, – Bertlə biz gözləyə bilirsə, güman edirəm ki, başqaları da bacarar.

Missis Tozer ağlamağa başladı:

– Berti, cənab Erousmitlə kobud danışma, əminəm ki, o, hər şeyi yoluna qoymaq istəyir.

– Heç kimlə kobud danışmıram. Mən sadəcə məntiqliyəm. Siz ata ilə iş haqqında düşünsəydiniz və Martinin qabağında sakitcə oturub susmasaydınız, heç qarışmazdım da. Başqalarının işinə burun soxmağı xoşlamıram. Özüm də yol vermərəm ki, kimsə mənim işimə qarışsın. "Yaşa, başqalarına da yaşamağa imkan ver, bir də öz işini boş buraxma"! Mənim devizim budur. Alek İnqlbedə də belə söyləmişəm... Hə... Bir dəfə üzümü qırxırdım, o isə bizim lazım olduğundan artıq girov kağızı saxlamağımızı lağa qoymağa çalışırdı; Mən də onun cavabını verdim.

Bir Allah şahiddir ki, haqqında heç nə bilmədiyim adamın imkanlarını araşdırmadan onun bacımın ətrafında fırlanmasına imkan vermərəm.

Leora mızıldanmağa başladı:

– Berti, pişiyim, yenə də sənə qalstukun yaxalığının üstünə gedib çıxıb.

– Sən isə, Ori, – Berti hirslandı, – unutma ki, mən olmasaydım, iki il əvvəl Sem Petçekə ərə gedəcəkdin!

Sonra Bert Leoranın necə yelbeyin olduğunu göstərmək üçün bir sıra konkret misallar da gətirdi: "O ki qaldı tibb bacısı peşəsinə... Tibb bacıları!..."

Leora Bertini dəyişməyin mümkün olmadığını söylədi və Martinə Sem Petçeklə bağlı məsələni (o, yenə də Martinə tam aydın olmadı) izah etməyə çalışdı.

Ada Kvist isə bu arada əlavə etdi ki, öz mehriban valideynlərinin ürəyini qırmaq və Bertin karyerasına son qoymaq Leora üçün heç vaxt çətin olmayıb.

Martin söhbətə qarışdı:

– Qulaq asın, mən... – Amma ona sözünü bitirməyə imkan vermədilər.

Missis və mister Tozerlər dedilər ki, hamı sakitləşməlidir və Bert, tamamilə başqa şeyləri nəzərdə tuturdu... Amma bununla belə, ağıllı olmaq və bir sualı cavablandırmaq lazımdır: cənab Erousmit arvadını necə saxlamaq fikrindədir?

Müzakirə saat onun yarısına kimi uzandı. Sonra cənab Tozer hamının yatmağa getməli olduğunu bildirdi... Və miss Ada Kvistin şam yeməyinə qalıb-qalmaması ilə bağlı beş dəqiqəlik söhbət və axırncı şorbada olan qaxac ətin keyfiyyəti haqqında fikir mübadiləsi nəzərə alınmazsa, bütün bu zaman ərzində "Leora ilə Martini nişanlanmış hesab etmək olarmı" sualı diqqətdən kənar qalmadı. Martin və Leora istisna olmaqla bütün əlaqədar şəxslər belə qərara gəldilər ki, onları nişanlanmış hesab etmək olmaz. Bert Martini öz otağına ötürdü. O yatmamışdan əvvəl aşıqların öpüşmək üçün əllərinə fürsət keçməməsinin də qayğısına qaldı; Cənab Tozer on birə yeddi dəqiqə işləmiş "Sənə nə olub, Bert, bütün gecəni orada qalmaq istəyirsən? Ürəyini boşaltmamısan?" deyərək onu geri çağırana qədər o, Martinin yoxsul əyin-başına istehza ilə göz gəzdirə-gəzdirə, qohum-əqrəbası, dini, siyasi baxışları, kart oyunlarına və rəqslərə münasibəti haqqında təfəsilatı ilə soruşa-soruşa, onun çarpayısında oturmuşdu.

Səhər yeməyi zamanı hamı Martinin bir gün də qalmasına ümid etdiyini söylədi. Hər halda, evdə hamıya yer çatardı.

Bert qərara gəldi ki, səhər saat onda Martin şəhərə gedəcək və bankla, yağ emalı zavodu və taxıl anbarı ilə tanış olacaq.

Amma saat onda Martin və Leora şərqə doğru hərəkət edən qatarda əyləşmişdilər. Sevgililər mahalın dördminlik əhalisi və bir üçmərtəbəli evi olan böyük mərkəzində, baş şəhər Leopolisdə qatardan düşdülər. Elə həmin gün, saat birdə onlar alman lüteran keşişinin yanında nişanlandılar. Pastorun kabineti çılpaq otaqdan ibarət idi. Düz ortasında pas atmış böyük odun peçi yanırdı. Şahidlər isə pastorun arvadı, bir də həmin səhər bağçada cığıruları təmizləmək üçün dəvət edilmiş hansısa yaşlı alman idi. O da odun üçün yeşiyin üstündə oturub mürgüləyirdi. Yalnız saat ikidə Uitsilvaniyaya geri qayıdan qatara oturdudan sonra Martin və Leora səhər tezdən onlardan əl çəkməyən qəmgin narahatlığı bir kənara atdılar. Sonuncu vaxonda – basırıqda əl-ələ tutub bir-birinə qısılaraq və yeni evlənmiş ər-arvad arasında

bəzən nikah mərasiminin yaratdığı tənhalıq hissindən qurtularaq dərinlən nəfəs aldılar: "İndi bəs nə edək, nə edək?".

Uitsilvaniya stansiyasında Leoranın ailəsi onları hərbi hazırlıq vəziyyətində gözləyirdi.

Bert elə o dəqiqə onların qaçdığından şübhələnmişdi. O şəhərlərarası telefonla beş-altı yaxın şəhərə zəng etmiş və nikah haqqında lisenziyanın verilməsindən beş dəqiqə sonra mahalın katibini tapa bilmişdi. Katibin Martin və Leoranın yetkin yaşda olması və buna görə də əlindən heç nə gəlməyəcəyi ilə bağlı söylədiyi fikirlər, bir də "kiminlə danışmağım heç vecimə deyil, öz kantorumda yalnız mən əmr verə bilərəm" deməsi Bertin sakitləşdirmək əvəzinə özündən çıxardı.

Bert stansiyaya Martindən özü kimi – Bert Tozer kimi kamillik müəssisəsi yaradacağına əminliklə gəlmişdi. Həm də bunu gecikmədən edəcəkdə.

Tozerlərin evində həmin gecə olduqca qorxunc vəziyyət var idi.

Cənab Tozer deyir və uzun müddət sübut etməyə çalışırdı ki, Martin öz üzərinə böyük məsuliyyət götürüb.

Missis Tozer ağlayır və deyirdi ki, Orinin toy məsələsində əlahiddə səbəblər üzündən tələsmək məcburiyyətində qalmadığına ümid edir.

Bert deyirdi ki, məsələ belə olsaydı, o, Martini öldürərdi...

Ada Kvist deyirdi ki, özündənrazılığın və sevimli Zenitinə getmək haqqında söhbətlərin nəyə gətirib çıxardığını Ori artıq özü görür...

Mister Tozer isə bütün bu məsələlərdə bir yaxşı tərəfin olduğunu söyləyirdi: Ori indi başa düşür ki, növbəti bir cəncələ düşməməsi üçün onlar Leoranı tibb bacısı kursuna göndərə bilməyəcəklər ...

Martin isə hərdən bir fikirlərə müdaxilə edərək deyirdi ki, o, yaxşı oğlandır, çox gözəl bakterioloqdur və öz arvadının qayğısını çəkə bilər. Amma Leoradan başqa heç kim ona qulaq asmırdı.

Sonra Bert qışqırdı. Amma atası onun səsinə batırdı: "Hər halda, oğlanla həddindən artıq kobud olma"... Amma Bert yenə də öz sözünə davam etdi: "Martin lazım olmayan yerə burnunu soxmaqla Tozerlərdən, heç olmasa, bir sent belə alacağını təsəvvür edərsə və heç olmasa, bircə dəfə bu barədə ona müraciət etməyi ağlına gətirərsə... Qoy, heç olmasa, bircə dəfə ağzını açsın!.. Qoy hələ bir ağzını açsın!"

Leora başını gah bu, gah da o biri tərəfə çevirərək onları müşahidə edirdi. Cəmi bircə dəfə o, Martinə yaxınlaşdı və onun əlini sıxdı. Fırtınanın ən qızgın vaxtında, Martinin çox bərk çəkişdirildiyi zaman, qız öz cibindən zəhrimar papiros qutusunu çıxarıb çəkməyə başladı. Tozerlərdən heç kəsin ağlına da gəlmirdi ki, Leora papiros çəkir. Onun intizamsızlığı, Vahid Qardaşlığa xəyanəti, dəlisovluğu haqqında nə fikirləşsələr də, Leoranın siqaret çəkmək kimi ədəbsizlik edə biləcəyini ağllarına da gətirməzdilər. Tozerlər Leoranı danlamağa başladılar və Martin dərinlən nəfəs aldı.

Bütün bu gürultu altında mister Tozer, nəhayət, qərar qəbul etdi. Bəzən bu işgüzar və həddindən artıq özündənrazı insan, dolların bütün dəyərini qiymətləndirməyə bacarığı çatmayan Bertin əlindən sükanı dartıb ala bilirdi (cənab Tozer onu yüz doxsan sent hesablayırdı, proqressiv Bert isə, az qala, yüz əlli). Cənab Tozer mülayim səslə göstəriş verdi:

– Didişməyə son qoymaq lazımdır. Martinin Ori üçün mütləq pis ər olacağı hələ ki sübut edilməyib. Yaşayırıq, görərik. Amma... Martin dərhal universitetə qayıdacaq, sözbəxan olacaq və nə qədər mümkünsə, institutu tez bitirəcək, pul qazanmağa başlayacaq. Ori isə evdə qalacaq və ağıllı qız olacaq... Əlbəttə, özünü daha heç vaxt əxlaqsız qadın kimi aparmayacaq və papiros çəkməyəcək. Bu müddət ərzində o Martinlə olmayacaq... heç bir cinsi əlaqədə... (Missis Tozer tutuldu, diqqətlə dinləyən Ada Kvist isə utandığın göstərərək qızarmağa çalışdı). Onlar həftədə bir dəfə bir-birlərinə məktub yazı bilərlər, vəssalam. Ancaq heç bir vəchlə... özlərini ailəli adam kimi aparmayacaqlar. Ta ki bunun üçün icazə almayana qədər. Hə, nə deyirsiniz?

Şübhəsiz ki, Martin onlara meydan oxumalı və gəlini götürərək gecənin qaranlığında oradan getməli idi. Amma ona elə gəlirdi ki, bundan sonra diplomu da rahatca alacaq, təcrübəyə də başlaya biləcək... Leora indi onundur, həmişəlik onundur. Onun xətrinə Martin ağıllanmalı idi. Ağıllanacaqdı da. O, öz işinə qayıdacaq və işgüzar olacaqdı. Bəs Qotlibin elm idealları? Laboratoriya? Tədqiqat? Bunların hamısı cəfəngiyatdır!

– Yaxşı, – o, cavab verdi.

Amma Martin dərk edə bilmədi ki, özlərini saxlamaları elə bu gecədən başlamalıdır; bunu o, yalnız əlini Leoraya uzadaraq gülümsədiyi zaman mister Tozerin gürultulu səsinə eşitdikdə anladı:

– Ori, indi sən yuxarı qalxacaq və öz otağında yatacaqsan!

Beləcə, o, nikah gecəsini arvadının on yardında yerləşən yataqda ora-bura çevrilərək keçirdi.

Bir dəfə Martinə elə gəldi ki, haradasa qapı açıldı və o, tir-tir titrəməyə başladı: indi Leora gələcək! Diqqətini topladı, gözlədi. Amma o gəlmədi. Martin yerindən qalxaraq qapıdan çölə boylandı. Leoranın otağını tapmaq qərarına gəldi. Getdikcə Martinin qaynına qarşı xəlvəti düşmənçiliyi artmağa başladı. Çünki həmin vaxt Bert dəhlizdə gəzişir, qarovul çəkirdi. Bertin görünüşü daha zəhmli olsaydı, Martin, yəqin ki, onu öldürərdi. Amma o, nədənsə bu uzundışli və ədəbaz dindarla üz-üzə gəlməyə cəsarət etmirdi.

Martin otağına qayıdaraq yerinə uzandı və bərk-bərk özünə söz verdi ki, səhər onların hamısını cəhənnəmə yollayacaq və Leoranı buradan aparacaq. Amma gecə saat üçdə onda ruh düşkünlüyü yarandı. Bu hisslər içində çabalayaraq açıq-aydın başa düşdü ki, onunla birlikdə getsə, Leora acından öləcək... Gördü ki, o biabır olub, hətta institutdan atılmayacağına da kimsə zəmanət verə bilməz.

"Zavallı qız! Onun həyatını korlamayacağam. Aman Allah, onu necə də sevirəm! Moqalisə qayıdacağam. Özüm də elə işləyəcəyəm ki... Görəsən, dözə biləcəyəmmi?"

O, nikah gecəsini beləcə keçirdi və səhəri məyus qarşıladı.

Üç gün sonra Martin Uinnemakda tibb fakültəsinin dekanı doktor Silvanın kabinetində idi.

X FƏSİL

1

Dekan Silvanın katibəsi heyranlıq dolu baxışlarını qaldırdı və qeyri-adi bir hadisə baş verəcəkmış kimi diqqətlə ona baxdı. Martin qısaca dedi:

– Dekanı görə bilərəmmi? – sonra üsulluca "Doson Xinzikerin əczaçılıq təqvimi"nin altında sırayla düzülmüş stulların birində əyləşdi. Kabinetin tutqun şüşəli qapısı onun qarşısında təmtəraqla açılanda, doktor Silva Martini zabitəli baxışlarla qarşıladı. Balaca adam oturduğu yerdə çox yekə görünürdü: onun çox qabarıq alnı vardı, bıqları isə elə parlayırdı ki...

– Hə, cənab?

Martin sözə başladı:

– Məni qəbul etsəniz... Geri qayıtmaq istərdim... Səmimi qəlbdən sizdən üzr istəyirəm, doktor Qotlibdən də üzr istəyəcəyəm, amma düzünü desəm, Klif Kolsonla bağlı məsələdə yenə də əvvəlki fikirdəyəm.

Doktor Silva, özündən çıxaraq yerindən sıçradı. Martin özünü güclə ələ alırdı. Onu daha əvvəlkitək salamlamırdılar... Onun daha heç yerdə evi yox idi! Martin mübarizə apara bilmirdi. Onun bütün cəsarəti tükənmişdi. O yorucu səfərlərdən və Tozerlərin üstünə qışqırmamaq üçün özünü sıxmaqdan o qədər yorulmuşdu ki! Martin möhkəm yorulmuşdu! O, kədər dolu gözlərlə dekana baxırdı.

– Zərər yoxdur, mənim balam! – balaca adamcıqaz dedi, – Hər şey qaydasındadır! Qayıtmanıza sevinirik! Üzrxahlıq lazım deyil! Mən də istəyirdim ki, birtəhər özünüzə gələsiniz. Sevinirəm ki, yenə buradasınız. Sizə inanırdım, amma düzünü desəm, bir ara narahat olmağa başlamışdım. Çünki sizi itirməkdən qorxurdum. Ay dəlisov!

Martin hönkürürdü, o, özünü ələ ala bilmək üçün həddindən artıq zəif idi, bəli, həddindən artıq zəif və tənha... Doktor Silva isə onu sakitləşdirməyə çalışırdı:

– Hər şeyi təkrar gözdən keçirərik, problemin səbəbini axtararıq. Sizin üçün nə edə bilərəm? Başa düşün, Martin, mən nə qədər mümkündürsə, dünyaya yaxşı həkimlər, dahi şəfəvericilər vermək istəyirəm. Sizin əsəbləriniz niyə belə korlanıb? Siz harada idiniz?

Martin söhbət əsnasında Leora və öz evliliyi haqqında danışanda, Silva dodaqaltı mızıldandı:

– Çox şadam! O görünür, çox yaxşı qızıdır! Lap əla, biz sizi bir ildən sonra Zenit xəstəxanasına işə düzəltməyə və arvadınızı yaxşı saxlaya bilmək üçün imkan yaratmağa çalışırıq.

Martin Qotlibin "bu sevincli toy mərasimini, daha doğrusu, buxov cingiltisini" nə qədər tez-tez və acı istehza ilə lağa qoyduğunu xatırladı. O, otaqdan Silvanın şagirdi kimi çıxdı; getdi ki, var qüvvəsi ilə oxumağa girişsin; amma Martin, eyni zamanda, ziyalı və divanə Maks Qotlibi öz dünyasından harasa sürgünə yolladı...

2

Leora yazırdı ki, uzun müddət dərslərdə iştirak etmədiyi və ərə getdiyi üçün onu Tibb Bacıları Məktəbindən çıxarıblar. O, ərə getməsi ilə bağlı xəbəri xəstəxana müdiriyyətinə atasının verdiyini fikirləşirdi. Sonra yazırdı ki, stenoqrafiyanı öyrənmək üçün gizləncə kitab gətirdib və Bertə kömək etmək bəhanəsi ilə bankda yazı makinasında məşq etməyə başlayıb. Deyirdi ki, payızda Martinin yanına gəlmək və özünü dolandıra bilmək üçün stenoqrafiya ilə məşğul olmaq fikrindədir.

Məktubların birində Martin Leoraya tibbin daşını atıb başqa işə girişəcəyini və onu öz yanına çağıracağını yazdı. O, isə bu təklifi rədd etdi.

Düzdür, Leoraya və yeni Allahı olan dekan Silvaya münasibətdə Martin, az qala, tərk-i dünyaya çevrilmişdi. İçki də içmirdi. Tibbin qanunlarını soyuq başla mənimsəməyə çalışırdı... Bununla belə, həmişə Leoraya qarşı yaşadığı həsrətin havasız fəzasında uçurdu... O, hər gün pansiona qayıdanda sonuncu kvartal demək olar, qaça-qaça gedirdi ki, görsün, Leoradan məktub gəlib, ya yox...

Gözlənilmədən Martinin ağılına maraqlı bir fikir gəldi. O, artıq bir neçə dəfə utanmağın nə olduğunu hiss etmişdi. Ona görə də yeni, növbəti utancaqlıq artıq onun üçün qorxulu görünmürdü. O, qərara gəlmişdi ki, pasxa tətilərini keçirmək üçün Leoranın yanına yollanacaq; Leoranın Zenitdə stenoqrafiyanı öyrənməklə məşğul olduğu müddətdə Tozeri ona pul göndərməyə vadar edəcək... Beləliklə də, təhsilinin sonuncu ili Leora onun yanında olacaq. Martin Elk-Milzdən iki aylıq çekini alıb Klifə olan yüz dollarlıq borcunu qaytardı və xərclərini son sentinə qədər hesabladı... O, bərk ehtiyacı olan kostyumu almazsa, birtəhər dözmək olardı. Və bu aydan sonra gündə cəmi iki dəfə yemək yeməyə başladı: səhər yeməyi ancaq yağ– çörək və kofedən ibarət olurdu. O paltarlarını özü yuyur və özündən çıxdığı vaxtlar nəzərə alınmazsa, demək olar ki, nadir hallarda çəkirdi.

Uitsilvaniyaya qayıdış Martinin ilk qaçışına bənzəyirdi. Sadəcə, indi o, vaqonun plüş üzlü qırmızı divanında uzanaraq aradabir bərk yuxuya gedir və bütün yol boyu yol yoldaşları ilə daha az söhbət edirdi.

Əvəzində isə ginekologiya və daxili xəstəliklərlə bağlı kitabları dərinlən öyrənməyə çalışırdı. O, Leoraya göndərdiyi məktubda qıza bəzi təlimatlar vermişdi. Təlimata uyğun olaraq Leora Martini Uitsilvaniyanın kənarında qarşıladı və onlar bir neçə kəlmə danışdı, öpüşdülər.

Adətən Uitsilvaniyada xəbərlər gecikmədən yayılır. Başqalarının işi burada insanlarda heç də az maraq doğurmur. Və Martinin bir dəfə belə rastlaşmadığı adamlar gəldiyi ilk dəqiqədən başlayaraq, gözlərini çəkmədən onu izləyirdilər. Cinayətkar cütlük Tozerlərin uydurma "sümük" qəsrinə yaxınlaşanda Leoranın atası və qardaşı artıq öz yerlərini tutmuşdular. Hər ikisi özündən çıxmışdı. Qoca Endryu Cekson qışqıraraq onlara tərəf atıldı. O dedi ki, Martinin birinci dəfə dərslərdən qaçması, ola bilər, ağılsızlıq deyildi, amma bu hərəkəti ikinci dəfə təkrar etməsi, əməlli-başlı dəlilikdir... Bu söhbəti dinləyən Martin və Leora əsl sui-qəsdçilər kimi altdan-altdan gülümsəyirdilər.

Sonra Bert hay-həşir salıb dedi:

– Ser, Allah şahiddir ki, ağ eləmisiniz (Bert hər halda, roman oxuyurdu). Allahın adını hər dəqiqə yada salmaq istəmirəm, amma siz ikinci dəfə peyda olur və bacımı başdan çıxarırsınızsa, mən ancaq bir şey deyə bilərəm: bu artıq ağ oldu!

Martin fikirli halda pəncərəyə tərəf boylandı. O dəqiqə də yaxınlıqdakı çirkli körpüdən adlayan üç nəfəri gözü aldı. Onların hər üçü böyük maraq və ümid hissi ilə Tozerlərin evinə tərəf boylanırdılar.

Martin yenidən Tozerlərə baxaraq qətiyyətlə danışmağa başladı:

– Cənab Tozer, mən ciddi-cəhdlə işləyirəm. Hər şey çox gözəl gedir. Amma arvadımdan ayrı yaşamaq istəmirəm. Onun dalınca gəlmişəm. Qanuna görə, siz mənə mane ola bilməzsiz. Mübahisəyə başlamadan boynuma alıram ki, həqiqətən də indi onu saxlamaq imkanına malik deyiləm. Xüsusilə də, universitetdə qalırsam. Amma çıxış yolu var. O, stenoqrafiyanı öyrənəcək. Bir neçə aydan sonra öz-özünü təmin edəcək, o vaxta qədər isə ümid edirəm ki, heç olmasa, nəzakət xətrinə ona pul göndərəcəksiniz.

– Bu, doğrudan da, lap ağ oldu, – Tozer dedi, Bert isə onun sözünü göyde tutdu:

– O, təkçə qızın həyatını məhv etmir... Onun bizdən arvadını saxlamaq üçün pul tələb etməyə də cəsarəti çatır.

– Çox yaxşı. Necə istəyirsiniz. Kursu bitirərək ixtisas ala bilsəydim, zamanı gələndə bu, həm onun üçün, həm sizin üçün, həm də mənim üçün yaxşı olacaqdı. Amma bizə kömək etmək istəmirsinizsə, universiteti atıram və işləməyə başlayıram. Leoranın qayğısına özüm qalaram. Onu da bilin ki, Leoranı heç vaxt görməyəcəksiniz. Bundan sonra da eşşəklik etmək fikrindəsinizsə, biz onunla gecə qatarı ilə Kaliforniyaya gedəcəyik, vəssalam.

Tozerlərlə bir əsrlik mübahisə dövründə Martin ilk dəfə idi ki, melodramatik hərəkət etdi: yumruğunu Bertin burnuna tərəf qaldırdı:

– Bizim getməyimizə mane olsanız, halınıza yanan gərək... Bütün şəhər sizə güləcək... Hə, Leora, nə deyirsən? Mənimlə həmişəlik getməyə hazırsan?...

– Hə, – o cavab verdi.

Bundan sonra müzakirələr başladı. Özü də qızgın müzakirələr... Tozer və Bert özünümüdafiə mövqeyinə keçdilər. Onlar heç kimin onlara əmr etməsinə imkan verməyəcəklərini deyirdilər. Bundan başqa, Martinin fırlıdaqçı olduğunu söyləyirdilər. Leora haradan bilir ki, Martin özü ona göndərilmiş pulun hesabına yaşamaq fikrində deyil... Amma sonunda Tozerlər, nəhayət, geri çəkildilər. Çünki qarşılarında dayanan adamların yeni, yetkinləşmiş Martin və tamamilə fərqli, cəsarətlə baxan Leora olduğunu gördülər. Onu da gördülər ki, onların hər ikisi bir-biri üçün çox şeydən keçə bilərlər.

Cənab Tozer köksünü ötürdü və kontorda işə hazırlaşdığı müddətə qızına ayda yetmiş dollar göndərəcəyinə söz verdi.

Uitsilvaniya stansiyasında vaqonun pəncərəsindən baxa-baxa Martin başa düşdü ki, Endryu Cekson Tozer – gözlərindəki həyəcanı gizlədən, ağlamamaq üçün dodaqlarını büzüşdürən bu adam öz qızını çox sevir və onun getdiyinə görə qüssələnir.

3

Martin Zenitin şimal qurtaracağında, Moqalisə və işlədiyi xəstəxanadan universitetə bir neçə mil daha yaxın yerdə Leora üçün otaq tapdı: çirkli, amma rahat kreslosu olan, kvadrat formalı, açıq mavi rəngli otaq. Pəncərələr cansıxıcı, alağ otu basmış boş bir çöllüyə açılırdı. Bu boşluq uzaqdan işaran dəmir yoluna qədər uzanırdı. Evin sahibəsi yupyumru, romantikaya meyilli bir alman qadını idi. Bəlkə də, qadın onların evli olduqlarına inanmadı. Amma o yenə də mehriban idi.

Leoranın çamadanı gəlib çıxdı. Stenoqrafiyaya aid kitablar səliqə ilə balaca stolun üstünə düzüldü, çəhrayı rəngli keçə ayaqqabılar ağ dəmir çarpayının altına yerləşdirildi. Martin çox böyük sahibkar iftixarı ilə pəncərənin qabağında Leorayla yanaşı dayanmışdı. Və birdən o, elə gücdən düşdü, elə yoruldu ki, sanki, hüceyrələrini bir-birinə bağlayan müəmmalı "sement" əriyib itirdi. Martin elə bildi ki, indicə özündən gedəcək.

Amma o, ayaqlarını düzəltdi, başını arxaya atıb, dişlərini bir-birinə sıxdı, özünü ələ aldı və ucadan dedi:

– Bizim ilk evimiz!

Leora ilə sakitcə və əngəl olmadan təkliddə qala bilməsi onu məst edirdi.

Onların adi otaqları qeyri-adi işıqla dolmuşdu... Ətrafda hər şey aprel günəşinin şəfəqi altında parlayırdı. Çöldə isə sərchələr cikkildəyirdi.

Leora Zenit Universitetində maliyyə və kargüzarlıqla bağlı mühazirələrdə iştirak edirdi. Bu ad altında stenoqrafçılar, hesabdarlar, ABŞ-ın universitetinə qəbul ola bilməmiş Zenit pivaçəkənləri və siyasətçilər üçün böyük, həm də kifayət qədər iyrənc bir məktəb gizləndi. O, hər səhər məktəbli kimi dəftər və qədlənmiş qələmlə tramvaya tərəf gedir, tələbələrin dəstəsində itirdi. Leora stenoqrafiyanı yaxşı mənimsəyəndə və sığorta şirkətində yer alana qədər düz altı ay keçdi.

Martin kursu bitirənə kimi bu otaq – onların ilk evi – getdikcə daha sevimli olurdu. Bu köçəri quşlar olduqca evdar idilər. Bir həftədə iki gecədən az olmayaraq Martin Moqalisdən bura öz kitablarının ardınca gəlirdi. Leora ona mane olmur, sevlənməsini tələb etmirdi. Belə ki, Martin səslə-küylü, deyingən, hay-həşir salan Klifin yanında buna müvəffəq olmasa da, burada çox asanlıqla öz kitablarına qapıla bilirdi. Eyni zamanda, Leoranın yanında olması onda ilıq, xoş bir duyğu oyadırdı. Tez-tez gecəyarısı aclıq hiss etməyə başlayırdı. Elə bu vaxt möcüzə kimi buterbroadlar qoyulmuş nimçə əlinin altında peyda olurdu. Leora onu mühafizə edirdi. O, həmişə Martinin üstünə hücum çəkməyə hazır olan Dünyanı ondan uzaqlaşdırmağı bacarırdı.

Gəzinti zamanı, nahar süfrəsi arxasında, çiynlərinə şərf ataraq çarpayının kənarında ləzzətlə oturdular və səhər yeməyindən əvvəl siqaret çəkdikləri on beş dəqiqə ərzində Martin Leoraya öz işini izah edirdi. Leora isə dərslərini yekunlaşdıraraq onun hansısa kitabını oxumağa çalışırdı. Düzdü, Leora heç vaxt tibbi dərindən öyrənməmişdi, amma bununla belə, Martinin dünyagörüşünü və onun işinin əsas prinsiplərini, deyərsən, Anqus Dyuerdən daha yaxşı başa düşürdü. Martin Qotlibə sitayişdən və laboratoriyaya müqəddəs yer kimi meyildən imtina edib, yaxşı həkim olmaq qərarını versə də, o hələ də Qotlibin yolunu birdəfəlik tərk etməmişdi. O, oxuduğu detallar və vahiməli səslənən terminlər siyahısının arxasında hadisələrin səbəbini, ümumi qanunları axtarırdı. O qanunları ki, bir-birinə bənzəməyən və bir-birinə zidd olan simptomların xaosunu kimyanın məntiqi quruluşuna aparıb çıxara bilərdi.

Şənbə axşamı onlar adətən kinoya gedirdilər. Kovboy Billi Andersonun və sonralar Meri Pikford adı ilə məşhurlaşan qızın iştirak etdiyi iki hissəli filmə baxırdılar. Geri qayıdanda isə yoldan keçənlərə fikir vermədən filmin süjetini təmkinlə müzakirə edirdilər. Bazar günləri ciblərinə dörd buterbroad və zəncəfilli el dürtərək şəhər ətrafına gəzməyə yollanırdılar. Martin ilə Leora təpələrdə və yarpaqlarda bir-birini qova-qova qaçırsın, təmkini bir kənara tullayaraq, şad-xürrəm uşaqlara çevrilirdilər. Axşamlar Leoranın yanına gələrkən o, iş yerinə yaxın bir yerdə yuxudan ayıla bilsin deyə, Moqalisə gedən gecə tramvayına çatmağa çalışırdı.

Martin artıq hər qərarı qətiyyətlə verirdi. Leora isə onun işgüzarlığı ilə fəxr edirdi... Amma Martin heç vaxt tramvaya çata bilmirdi. Artıq ilk səhər tramvayının konduktorları da belini bükərək arxa skamyada əyləşən, rəngi ağarmış inadkar gənc oğlana adət etməyə başlamışdılar. Bu oğlan qalın qırmızı kitabların səhifələrini gözüne təpərək dalğın halda o qədər də dadlı olmayan bulka yeyirdi. Amma bu gəncdə sübh tezdən maraqsız və səmərəsiz iş üçün yataqdan dartıb çıxarılmış fəhlənin süstlüyü yox idi. Onun görünüşü təəccüblü dərəcədə cəsarətli və təəccüblü dərəcədə məmnun idi.

İndi hər şey o qədər asan idi ki... O, qismən qotlibianlığın qəddar düzgünlüyündən, durmadan səbəb axtarışından azad olmuşdu. Bu səbəb axtarışları yeni qatlara nüfuz etdikcə, əsas qanunlar daha dərinə gedirdi. Martin dözülməz gərginlikdən azad olmuşdu. Bununla belə, o, gün keçdikcə öz biliklərinin nə qədər az olduğunu gərginlik içində aşkar edirdi. Martin Qotlibin buzxanasından dekan Silvanın qonaqpərvər dünyasına keçərək isinməyə çalışırdı.

Hərdənbir Qotliblə Universitet həyatında rastlaşırdı. Onlar özlərini itirərək salamlayırdı və öz yolları ilə getmək üçün tələsirdilər...

5

Axırıncıdan əvvəlki kursla axırncı kurs arasında, sanki, sərhəd yox idi. Martin qışda vaxtı boş verdiyindən yayda Moqalisdə qalmağa məcbur oldu. Onun evlənməsi ilə diplom alması arasındakı yarım il qarışıq keçdi. Nə ilin fəsilləri vardı, nə də tarix.

Martin "axmaqlıq eləməyin daşını ataraq işə başladığı vaxt" doktor Silvanın və bütün yaxşı tələbələrin, xüsusilə də Anqus Dyuer və müqəddəs Ayra Xinklinin rəğbətini qazandı. Martin həmişə söyləyirdi ki, nə onların tərifinə, nə də bu çalışqan heyvərələrin mədhinə ehtiyacı var. Amma indi onların rəğbətini qazandıqca, o, bunu dəyərləndirirdi. Nə qədər deyiniirdisə, deyinsin, onunla yayda Zenit xəstəxanasına həkim düzəlmiş və artıq uğur qazanmaqda olan gənc cərrah Anqus Dyuerlə eyni səviyyədə rəftar etmələri onun xoşuna gəlirdi.

Bütün bu isti yay dövründə Martin və Leora istirahətsiz işlədilər. Onlar Leoranın otağında kitab üzərində çalışdıqları, pivə içdikləri vaxt tamamilə başqa cür olurdular. Nə onların geyimlərində, nə də danışdıqlarında elmə və yüksək ideallara sədaqətli olan romantik cütdən gözlənilən ədəb qaydaları hiss olunmurdu. Yəni bu cütlük o qədər də utancaq deyildi. Leora bəzən elə sözlərdən, ifadələrdən istifadə edirdi ki, bu ifadələr Anqus, yaxud Bert Tozeri dəhşətə gətirə bilərdi. Bekar axşamlarda onlar qənaət rejiminə əməl edərək əyləncə parkına yollanırdılar, bulanıq və iylənən gölün sahilində Koni Aylend surroqatına tamaşa edir, ayin icra edirmişlər kimi sosiska yeyir və yalançı dəmir yolunda gəzişirdilər.

Onların əyləncələrinin əsas ədviyyatı Klif Kolson idi. Klif yatmadığı vaxtlarda heç vaxt susmaz və tək oturmazdı. Yəqin ki, avtomobil satışındakı uğuru da onun gözəl ifadələrin əzəmətli yığınınə məhəbbətindən irəli gəlmişdi. Həmin ifadələr bu sənətdə, görünür, çox vacib idi. Onun Martinə və Leoraya diqqəti hansı həddə dostluqdan, hansı dərəcədə tək qalmaq qorxusundan asılı idi – bunu müəyyən etmək çətin olardı; Amma Klif şübhəsiz ki, cütlüyü şənləndirir və onları bir-birinə daha çox bağlamaqdan yayındırırdı; Martin onu qaşqabaqlı, soyuq qarşılayırdısa, Klif heç vaxt incikliyi bürüzə vermirdi.

Klif hay-harayla maşında evə yaxınlaşırdı, onların pəncərəsinə üz tutub bağırdı:

– Ey, siz, xaricdən gətirilmiş müqəvvalar! Çıxın! Cəld! Gəzərik, havamızı dəyişərik, sonra isə sizə qonaqlıq verərəm!

Klif Martinin işləməli olduğunu heç vaxt başa düşmürdü. Martinin dilxor olduğunu dediyi vaxtlar kobudluğu, demək olar ki, bağışlanılmaz idi. Amma indi, başdan-başa Leora ilə dolu olduğu bir zamanda, kiminsə onun üçün darıxa biləcəyi ağına belə gəlmirdi.

Nəzakətli ev sahibəsi vəzifəsini Leora yerinə yetirirdi. O da Klifin fəlsəfəsini və repertuarını təşkil edən yeddi zarafatı tez-tez eşidirdi... Amma Klif məharətlə avtomobil satdığından danışdığı və inadla Martinə gənc ailənin heç vaxt onun kimi sədaqətli və alicənab dostu olmayacağını söylədiyi vaxt, Leora saatlarla üzünə xoş ifadə verib otura bilərdi.

Bir qədər sonra başqa bir avtomobil agentliyinə işə girən Klif Nyu-Yorka köçdü. Artıq Martinlə Leora daha xoşbəxt halda bir-birlərinə aid ola bilirdilər.

Cənab Tozerin xeyirxahlığı da onların həyəcanına son qoymuşdu. İndi onun bütün məktublarında əsl mehribanlıq hiss olunurdu. Hərçənd ki, o, ata nəsihətləri ilə Martini və Leoranı həddindən artıq acıqlandırır. Amma bu nəsihətlər, yəqin ki, göndərilən hər çekə görə kəsilmiş cəza idi.

6

Yuxarı kursda oxuyandan hər şey o qədər ağırlaşır ki, bilmirsən nevrologiya və pediatriya üzrə mühazirələrə girəsən, mamalıq üzrə praktik məşğələlərdə iştirak edəsən, yoxsa klinikalarda anamnez toplayıb əməliyyatlara assistentlik edəsən, yaraları sarıyasan, ya da pulsuz pasient səni "həkim" adlandıranda özünü itirdiyini gizlətməyi öyrənəsən.... Hələ bütün bunlar azmış kimi dərslərin qızğın vaxtında ən vacib məsələ haqqında da düşünməli olursan: "Diplom alandan sonra neyləyəcəyəm?"

Düzdü, başqa suallar da olur: Bir il təcrübəçi kimi işləmək kifayətdir, yoxsa daha çox işləmək lazımdır? Bütün həyatını qızıl əllərlə tanınan həkim kimi yaşayasan, yoxsa xüsusi ixtisas seçəsən? Hansı sahə yaxşıdır, daha doğrusu, daha çox pul gətirir? Şəhərdə, yoxsa kənddə məskən salmaq düzgündür? Qərb tərəfə yollanmaq necə olar? Bəs hərbi-tibb, hərbi qulluq haqqında necə, düşünməyə dəyərmə? Paradlar, botfortlar, gözəl qadınlar, səfərlər?..

Əsas Tibb korpusunun dəhlizlərində, klinikada, ictimai yeməxanalarda tələbələr bu sualları müzakirə edirdilər. Martin isə öz-özünə düşüncələrini evə, Leoranın yanına qayıtdığı vaxt yenidən daha ətraflı müzakirə etməyə həvəslənirdi. Demək olar ki, hər axşam o yeni bir qərar qəbul edir, səhəri gün isə həmin qərar yenə də kənara tullanmış olurdu.

Bir dəfə, bütün klinikanın gözü qarşısında bir neçə tanınmış həkimlə birlikdə əməliyyat aparan, həyat və ölümü əlində saxlayan, alqışlar qazanmış aktyor kimi effektiv olan cərrah, professor, doktor Luazonu

müşahidə etdikdən sonra Martin qərar verdi ki, cərrah olacaq. Həmin gün o, cərrahiyyə üzrə təcrübə işlərə görə Xyu Luazo mükafatı almış Anqus Dyuerlə razılaşmalı oldu: cərrah şirdir, qartaldır, həkimlər arasında əsl döyüşçüdür.

Anqus nə istədiyini dəqiq bilən cərrahlardan idi. O, təcrübə keçərək qarın boşluğu üzrə görkəmli mütəxəssis olmalı və doktor Raunsfildin rəhbərlik etdiyi məşhur Çikaqo klinikasında işləməli idi. Həm də klinikanın payçılarından biri kimi. "Beş ildən sonra, – Anqus qısaca deyirdi, – mən ildə iyirmi min qazanacağam".

Martin bütün bunları izah edə-edə Leoraya danışdı. Cərrahiyyə. Yüksək dramatism. Dəmir əsəblər. Son dərəcə sədaqətli assistentlər. Elmi dəlillər əsasında yeni müalicə metodları. Həyatların xilas. Kommersiya xətrinə deyil, Leoraya xoş güzəran təmin etmək üçün pul qazanmaq. Onunla birlikdə Avropaya getmək, Londonda, Vyana kafesində olmaq... O, bütün bunları danışb natiqlik edəndə Leora adətən ona kömək edirdi. Yəni, sadəcə, dedikləri ilə razılaşırdı; Amma səhəri gün, Martin cərrahiyyənin başdan-başa cəfəngiyat olduğunu və cərrahların böyük əksəriyyətinin bacarıqlı dülgərdən heç nə ilə fərqlənmədiyini sübut etməyə çalışanda, Leora heç nə demir, onun sözlərini əvvəlkindən daha mehribanlıqla qəbul edirdi.

Anqusdan və gələcəyin həkim-missioneri Ayra Xinklidən sonra öz yerini tapanlardan biri Gonbul Pfaff idi. O, həkim-mama olmağa hazırlaşdı. Ya da həkim dili ilə desək, "körpə oğrusu". Pfaffda mamaça ruhu vardı; o yaşadıkları əzaba görə qadınlara mərhəmətlə yanaşırdı, səmimi qəlbdən acıyırdı, az qala, gözü yaşara-yasara onların yanında otura, çay içə və səbirlə gözləyə bilirdi. Doğuşla ilk tanışlığında (onunla birgə işləyən tələbə çarpayının yanında, sadəcə, özünü itirmişdi) Pfaff qorxuya düşmüşdü. O, öz ölüvay həyatında heç vaxt heç nəyi arzulamadığı kimi, bu boz sifətli, güc verən yad qadına dəlicəsinə təsəlli vermək, onun əzablarını öz üzərinə götürmək istəyirdi.

Başqaları, təsadüfən, ya da qohumluq əlaqələrinə görə, öz yerini tapdığı vaxt Martin tərəddüd içində çabalayırdı. Həkimin insanlığa xidmət etməli olması ilə bağlı dekan Silvanın söylədiyi tələblər onu heyran edirdi, amma laboratoriyada keçirdiyi soyuq asket saatlarını yaddan çıxara bilmirdi. Axırncı kursun sonlarına yaxın – təbii ki, artıq yubanmaq olmazdı – dekan Silvanın nitqi Martinə güclü təsir göstərdi. Bu nitqində Silva məhdud ixtisaslaşmanı pisləyir və öz pasientlərinin atası olan, təbiətin qoynunda sağlam həyat tərzini keçirən, özünü kəşf etdiyi üçün ruhu ilə açıq olan köhnə kənd həkimi obrazını təsvir edirdi. Bu nitq Martindən Uitsilvaniyada yaşamağı xahiş edən cənab Tozerin təkidli məktublarının təsirini möhkəmləndirirdi.

Görünür, Tozer öz qızını sevirdi, Martinə az, ya çox, rəğbət bəsləyirdi, ona görə də onları uzağa buraxmaq istəmirdi. Onun sözlərinə görə, Uitsilvaniya daimi yaşayış üçün yaxşı yer idi; sanballı fermer olan skandinavlar, hollandlar, almanlar, cəxələr hesabları dəqiq ödəyəcəkdilər. Ən yaxınlıqda yaşayan həkim, doktor Gesselink idi, o da Qroningendə olurdu – düz doqquz mil yarım uzaqlıqda. Özü də işi o qədər idi ki, öhdəsindən gələ bilmirdi. Onlar gələrsə, Tozer Martinə avadanlıq əldə etməyə yardım edəcəkdə; o, hətta onlara hərdənbir, Martin xəstəxanada öz ikiillik təcrübəsini başa vurana qədər çək də göndərəcəyinə söz verirdi.

Martinin pulu, demək olar ki, tükənmişdi. O Anqus Dyuerlə birlikdə Zenit xəstəxanasına təyin olunmuşdu. Orada çox gözəl təcrübə keçmək olardı, amma təcrübəçilər birinci ildə Zenit xəstəxanasında ancaq stol və mənzil əldə edə bilirdilər. Martin qorxurdu ki, təyinatı qəbul edə bilməyəcək. Tozerin təklifi isə cəlbədicisi idi.

Onlar Leora ilə birlikdə bütün gecəni oyaq qaldılar və firavan Qərb, yumşaqürəkli və əməksevər pionerlər, cəmiyyətin faydalı nümayəndələri olan kənd həkimlərinin qəhrəmanlığı haqqında ruh yüksəkliyi ilə danışdılar. Bu dəfə onların qərarı daha dəyişmədi.

Onlar Uitsilvaniya köçəcəkdilər.

Martin tədqiqat işi, Qotlibin hər şeyi bilmək kimi ilahi həvəsi üçün darıxırdısa, bunun heç bir eyibi yox idi. O, Robert Kox kimi kənd həkimi olacaqdı! Ancaq bric oynayan və ördəklərə güllə atan tüfeyliyə çevrilməyəcəkdi. Martinin mütləq xüsusi laboratoriyası olacaqdı.

Elə bu xəyallarla da Martin birtəhər tədris ilinin sonuna kimi çulunu sudan çıxardı və diplomunu aldı. Həmin möhtəşəm gündə o, beret və mantiya geyinmişdi, yəqin ki, çox axmaq görünüşü var idi. Təhsilini bitirənlər arasında Anqus Dyuer birinci yeri tutmuşdu, Mart – yeddinci. Təmtəraqılı vida töreni, təəssüf hissi və səxavətli pivə qonaqlığı ilə o, universitetlə vidalaşdı; Leora üçün xəstəxanaya yaxın bir yerdə otaq tapan Martin beləliklə L.Erousmitə, Zenit Şəhər Xəstəxanasının həkim-təcrübəçisinə, doktora çevrildi.

XI FƏSİL

1

Brodmanın yeşik fabriki yanırdı. Zenitin cənub rayonunda yaşayanlar başları üstündəki qızartıya, yanmış taxta qoxusuna, fəaliyyətə keçmiş yangınsöndürən maşınların dəhşətli viyılısını eşidib bərk həyəcanlanmışdılar. Zavoddan qərbdə yerləşən və bir mil boyunca uzanan taxta evlər üçün əməlli-başlı təhlükə var idi. Gecənin soyuğunda başına şal ataraq çölə çıxan qadınların, gecə köynəklərində, ya da ancaq şalvarda çarpayıdan atılıb qaçmağa imkan tapmış pırtlaşıq saçlı kişilərin aydın eşidilən ayaq səsləri küçəni başına götürmüşdü...

Kaskalı yangınsöndürənlər professional soyuqqanlılıqla üstündən su damcılayan maşınların ətrafında var-gəl edirdilər. Polismenlər itələşən kütlənin qarşısında dəyənək yelləderək ayaqlarının birini götürüb, birini qoyurdular: "Hara? Hara! Geriyə!" Alov xətti, elə bil, müqəddəs idi. Ora ancaq fabrikin sahibini və reportyorları yaxın buraxırdılar.

Polis serjantı gözləri, az qala, hədəqəsindən çıxan bir fəhlənin qarşısını kəsdi:

– Orada mənim alətlərim var! – fəhlə bağırdı.

– Heç kəs istisna olunmur! – serjant təkəbbürlə dedi, – buradan heç kəs keçməyəcək.

Amma bir nəfər yenə də keçdi. Sürətlə şütüyən təcili yardım karetinin arası kəsilməyən, qəzəbli, az qala, meydan oxuyan "cinq-cinq-cinq" səsi eşidildi. İnsanlara komanda verilməsə də, hamı aralandı və az qala, adamlara toxunaraq kütlənin düz ortasından böyük boz avtomobil keçdi. Arxada ki dar oturmaqda öz ağ geyimində laqeyd görünən doktor Martin Erousmit təkəbbürlə əyləşmişdi.

Kütlə ona heyran idi, polismenlər onu qarşılamaq üçün irəli cumdular.

– Yaralı yangınsöndürən haradadır? – o, sözü havaya atdı.

– Bax orada, sarayda, – polis serjantı sözü elə havadaca tutaraq qışqırdı və avtomobilin yanında vurnuxmağa başladı.

– Yaxına sür. Tüstüyə baxma, – Martin sürücünün üstünə qışqırdı.

Baş yangınsöndürən onu yonqar qalağının yanına gətirdi. Brada üzünün rəngi qaçmış, dərisi yapışqan kimi olmuş hissiyyatsız bir gənc uzadılmışdı.

– Nəm taxtaların tüstüsünü udub, sonra da guppultuyla yığılıb. Qəşəng oğlandır. Doğrudan, ölüb? – baş yangınsöndürən soruşdu.

Martin dizləri üstə çökdü, əli ilə oğlanın nəbzini yoxladı, nəfəsinə qulaq asdı. Sonra sərt bir hərəkətlə qara çantanı açaraq zərərçəkmişə strixnin vurdu və naşatır dolu şüşəni onun burnuna yaxınlaşdırdı.

– Sağalacaq. Bura iki nəfər göndərin. Onu karetə daşıyın. Cəld!

Polis serjantı və təcrübədə olan cavan polismen eyni anda yerlərindən sıçradılar və eyni vaxtda Martinə cavab verdilər:

– Baş üstə, dok.

Elə bu an "Advokat-tayms" qəzetinin baş reportyoru Martinə yaxınlaşdı. Onun cəmi iyirmi doqquz yaşı var idi, ən təcrübəli reportyor və bəlkə də, yer üzündə ən abırsız adam idi. O, senatorlardan intervü almış, xeyriyyə cəmiyyətlərində, hətta boks yarışlarında baş vermiş cinayətlərin üstünü açmışdı. Bu adamın gözlərinin ətrafında nazik qırıqlar yuva salmışdı. Reportyor adəti üzrə dayanmadan ucuz tənəkədən eşmə papiros bükürdü. Hamı yaxşı bilirdi ki, o nə kişi şərəfini, nə də qadın ləyaqətini bir o qədər yüksək qiymətləndirmir. Buna baxmayaraq, heç olmazsa, Martinlə – doktorla nəzakətli davranırdı.

– Vəziyyətdən çıxacaq, dok? – o, burnunun altında mızıldanaraq soruşdu.

– Düşünürəm ki, hə. Ürəyi hələ işləyir.

Son sözlərini Martin artıq karetin içindən söyləyirdi. Karet yavaşca yırğalandı, acı tüstünün içiylə fabrik həyatından keçərək yola düzəldi. O, düz kütləyə tərəf gedirdi. İndi bütün şəhərin hakimi və ağası onlar idilər – Martin və sürücü. Onların ikisi də hərəkət qaydalarına əməl etmir, teatrdan və kinodan qayıdan, asta addımlarla yeriyən kütləni saymır, uçan kuzovun qarşısında açılan küçəylə irəliləyirdilər. "Çəkilin

yoldan!" Çikeso və İyirminci avenyü küçələrinin tinində hərəkəti tənzimləyən polismen onların gecə ekspressinin sürəti ilə necə yaxınlaşdıqlarını eşitdi – urrr...ru.. cyanq-cyanq-cyanq-cyanq... Polismen cəld dörd yol ayrıcını boşaltdı. Kənara sıçrayan atın ayaqları, ya daldala gedən avtomobilin altına düşməməsi üçün camaat səkiyə tərəf sıxışdırıldı... Hamı karetin yanından sürətlə ötüb keçirdi – cyanq-cyanq-cyanq... Doktor isə kəmərdən yapışaraq öz təhlükəli oturacağına sakitcə əyləşmişdi.

Xəstəxananın qapıçısı qışqırdı:

– Pavilyonda kimisə güllələyiblər, dok!

– İndi! Bircə stəkan su içim, – Martin özünü itirmədən cavab verdi.

Öz otağına tərəf gedə-gedə o, oymalı stol qoyulmuş, cansız kolba və cihazlarla dolu xəstəxana laboratoriyasının yanından ötdü.

– Fu! Ölü zir-zibil! Cəhənnəm olsun laboratoriya! Budur əsl və həqiqi həyat! – o şadyanalıq edir və Maks Qotlibin haradasa yol gözləyən, haldan düşmüş, yorulmuş, dözümlü obrazını gözləri önündən qovurdu.

2

Zenit şəhər xəstəxanasının altı təcrübəçisi, o cümlədən də Martin və Anqus Dyuer, altı səyyar çarpayısı, bir də qalstuk, fotosəkil, cırılmış corablarla dolu altı balaca şkaflı olan uzun qaranlıq otaqda qalırdılar. Gənc həkimlər saatlarla nəyin – cərrahiyyənin, yoxsa terapiyanın yaxşı olduğunu müzakirə edərək yaşayır, boş axşamlarda hansı yeməkdən həzz alacaqlarını düşünür və yeganə evli yoldaşları olan Martinə bir-birinin ardınca vurulduqları tibb bacılarının məziyyətləri haqqında danışırılar.

Martin klinikada gündəlik işi darıxdırıcı hesab edirdi. O, təcrübəçinin yerişini mənimsəmişdi, yəni stetoskop olan ciblərini şişirərək dəhlizdə lovğalana-lovğalana cəld addımlarla gəzişə bilirdi. Amma heç cürə xəstələrlə danışmaq tərzini tapa bilməmişdi. Onun gücdən düşmüş, saralmış, əzab çəkən pasientlərə rəhmi gəlirdi: çarpayılarda xəstələr həmişə dəyişirdi, amma hüznü ağrının böyüklüyü dəyişilməz olaraq qalırdı.

Bununla belə, bir neçə sarğı edəndən sonra onu bu iş darıxdırmağa başladı. Martin artıq nəyə yeni bir şeylə məşğul olmaq istəyirdi.

Yalnız xəstəxanadan kənarda – təcili yardımda gördüyü iş onun qürurunu oxşayırdı.

Ancaq həkim gecələr qorxmadan "Pavilyon" deyilən viranəlikdə peyda ola bilərdi. Qara sakvoyaj onun üçün icazə vərəqəsi rolunu oynayır. Polismenlər ona rəsmi təzim edir, fahişələr rişxənd etmədən baş əyir, salonların sahibləri isə ucadan salamlayırdılar: "Axşamın xeyir, dok!" Soyğunçular giriş yollarında ona yol verərək geri çəkiliblər. Həyatında ilk dəfə Martinə hakimiyyət verilmişdi – açıq-aşkar bir hakimiyyət. Və o, saysız-hesabsız macəralar yaşayırdı.

Martin bank direktorlarını qumarxanalardan çıxarır, rüşvətə bənzəyən mükafatı isə qəzəblə rədd edirdi. Amma sonra Leoranı necə bir nahara qonaq edə biləcəyini düşünəndə, mükafatdan imtina etdiyinə görə bərk peşman olurdu. Qapını sındıraraq mehmanxanaların qaz iyi gələn otaqlarına soxulur, intiharla ölmək istəyən insanları həyata qaytarırdı. İçki əleyhinə qanuna qarşı çıxan kongresin deputatı ilə birlikdə Trinidad romu içirdi. Tətilçilər tərəfindən döyülən polismeni və polismenlər tərəfindən döyülmüş tətilçini müayinədən keçirirdi. Gecə saat üçdə qarın boşluğunda təxirəsalınmaz əməliyyata assistentlik edirdi. Adama elə gəlirdi ki, cərrahiyyə otağına par-par parlayan buzdan üz çəkilib: ətrafda ağ kafelli divarlar, ağ kaşılı döşəmə, fənərin tutqun işığı... Hətta alətlər üçün şüşə yeşiklərdə sərt ensiz tiyələr belə ağ alovla işıldayırdılar. Uzun ağ xalatl, ağ papaqlı və açıq narıncı rezin əlcək geyinmiş cərrah sarımtıl bədənini dəsmalla mühasirə edilmiş dəliyində piy qatını keçərək cəld kəsik açırı və Martin kəsik yerindən ilk qanın necə qorxunc formada üzə çıxdığını həyəcənsiz izləyə bilirdi. Bir dəfə, Çaluza sahildən çıxdıqda o, aradabir karetdə, ya da polis məntəqəsindəki stolda yarım saat mürgüləməklə dalbadal yetmiş saat işləmişdi.

Bu fəlakət baş verən vaxt Martin suyun içindən bir hissəsi görünən, bir vaxtlar isə ikinci mərtəbəsində doğuş qəbul etdiyi mənzilə qayıqda yan alırdı; adamları cərgəyə düzərək qollarını və başlarını sarıyırdı. Amma o, özünün əsl şöhrətini fədakar qəhrəmanlığı sayəsində qazandı. Yəni axınla hərəkət edən kilsə skamyasından yapışmış və dəhşətli dərəcədə qorxmış beş uşağı qurtarmaq üçün seldən üzüb keçəndə... Qəzetlər böyük sərlövhəli yazılarla onun haqqında bar-bar bağırırdı. Amma Martin evə qayıdıb Leoranı öpdükdən sonra yarım sutka yatmaq üçün yerinə girəndə yenə də istehza hissi və sarkazmla tədqiqatlar haqqında düşünürdü.

"Qotlib! Həyatdan ayrı düşmüş qoca əcaib adam! Baxardım da, görüm, o, axını necə üzüb keçir?!" – doktor Erousmit Martini qızıdırırdı.

Amma gecə növbələrinin tənhalığı içində o, öz içindəki Martinlə üz-üzə gəlirdi. Bax, elə o zaman laboratoriya üçün, kəşflərin yaşatdığı həyəcan üçün burnunun ucu göynəyirdi. O, bu işdə həkimlikdən daha böyük fərəh hissi duya bilirdi... Bu, mömin adamın dünyəvi yaxşılıqların yaşatdığı sevincdən daha çox Allahın mahiyyəti və zəhmli adından vəcdə gəlməsinə bənzəyir.

Özünün qıraqda qalması, başqalarının texnikanı daha yaxşı mənimsəməklə, bioloji kimyanın hadisələrini daha geniş öyrənməklə pionerlərin dumanlı surətdə ehtimal etdiyi qanunların dərinliyinə varması, onu ötüb keçməsi Martində kədər qarışıq həsəd hissi yaradırdı.

Təcrübənin ikinci ilində daşqınlar və qətlər Martin üçün hesabdarlıq kimi adıləşməyə başlamışdı. O, artıq insanların özlərinə xətdər yetirmək və bir-birlərini öldürmək üçün əl atdıqları əzsaylı vasitələrə bələd olmuşdu. Hər şey maraqsız idi. Öz üzərinə qəbul etdiyi "doktor" adını itirməmək üçün yaşamaq isə ona darıxdırıcı gəlirdi...

O zaman Martin öz cinayətkar elmi ehtirasını xəstəxana laboratoriyasında könüllü olaraq əlləşməklə, qan analizlərini aparmaqla söndürməyə, daha doğrusu, öldürməyə başladı. Onun tədqiqatların zəhərilə oynaması təhlükəli idi. Hətta cərrahiyyə əməliyyatlarının tələşi içində də o, laboratoriyanın səssizliyi haqqında xəyal qururdu.

– Yaxşı olar ki, buna son qoyum, – Martin Leoraya şikayətlənirdi, – Uitsilvaniyaya köçmək, işlə məşğul olmaq və pul qazanmaq istəyirəmsə... Lənət şeytana... Axı mən bu məqsəddən əl çəkmişəm!

Dekan Silvanı tez-tez xəstəxanaya konsiliyuma dəvət edirdilər. Axşamların birində o, kimsəsiz qəbul otağından keçirdi, Leora isə stenoqrafçı işlədiyi kontordan geri qayıdaraq birlikdə nahar etmək üçün Martini gözləyirdi. Martin onları tanış etdi və balaca dekan Leoranın əlini ovçunda saxlayaraq mızıldadı:

– Sevimli uşaqlar, mənimlə nahar etməklə məni sevindirmək istəməzsiz ki? Arvadım məni tərk edib. Mən zavallı və tənha mizantropam .

Dekan onların arasında xırda addımlarla yeriyirdi – gonbul və xoşbəxt görünürdü... Artıq onun Martinlə münasibəti tələbə-professor münasibəti deyildi. Onlar iki həmkar-həkim idilər, çünki dekan Silva artıq tələbə partasında əyləşməyən adamlara qarşı marağını itirməməyi bacaran nadir pedaqoqlardan idi. O, iki arıq adamı ucuzvarı bir restorana apardı, kabinədə stol arxasında əyləşdirdi və onlara böyük porsiya ilə qızardılmış qaz əti və hərəsinə bir parç el sifariş verdi.

Dekan Silva bütün diqqətini Leoraya yönəltdi, amma mövzu Martinlə bağlı idi:

– Sizin əriniz şəfa verən əsl sənətkar olmalıdır, daha laboratoriya siçovulların mənəşiz şeylər içində eşələnmeməlidir.

– Amma Qotlib mənəşiz şeylər içində eşələnir, – Martin araya söz qatdı.

– Hə... Amma o... Məsələ insanın hansı Allaha qulluq etməsindədir. Qotlibin Allahları – utanmaz təxribatçılar, qara camaatın dediyi kimi, qəbirqazanlardır. Bu, Didro, Volter, Elserdi. Onlar dahi adamlardı, cadugərdilər, çünki başqalarının nəzəriyyələrinin dağıdılması ilə təskinlik tapırlar. Halbuki, bunun yerinə öz nəzəriyyələrini yarada bilərdilər. Amma mənim Allahlarım – Qotlibin Allahlarının kəşflərini götürən, onları insanların xeyrinə yönəldən və o nəzəriyyələrə həyat verə bilən insanlardı!

Kətan və boya icad edənlərə hörmət və eşq olsun! Amma bu kəşflərdən istifadə edən Rafael və Qolbeynlərə daha çox eşq olsun! Elə deyilmi? Laennek və Osler! Onlardı əsl alimlər! Təmiz elmi tədqiqatlar? Çox gözəl, başqa cür ola da bilməz: kommersiya mənfəəti və şöhrət arxasınca qaçmadan həqiqəti axtarmaq! Hər şeyin kökünə varmaq! Nəticəyə və təcrübə mənfəətinə xor baxmaq! O zaman, bu ideyanı bir az da davam etdirərsən, siz başa düşürsünüzmü, insan heç bir şey etmədən ticarət küçəsindəki körpüdə durub çay daşlarını saya bilər. Çünki belə olduqda o, işləməmək üçün bəhanə tapacaq. O, hətta insanlara sadəcə, onların bağırıqlarına qulaq asmaq üçün əzab verə və bunu edərkən özünə haqq qazandıra da bilər... Belə olduqda milyonlara rahatlıq gətirən insanı da ələ salmaq olar!

Xeyr, xeyr! Missis Erousmit, sizin Martininiz ehtiraslı insandır, xırdaçı deyil. O insanlığın rifahı naminə qızgın məhəbbətlə alovlanmalıdır. O, yer üzündəki ən şərəfli sənəti seçməsinə baxmayaraq, eyni vaxtda çox şeydən yapışır. Gah bir şeyi, gah başqa bir şeyi təcrübədən keçirir. Onu tutub saxlayın, əzizim, onun faydalı həvəsini insanlıq üçün qoruyun!

Bu təntənəli nitqdən sonra Silva ata onları operettaya apardı, ikisinin arasında əyləşdi və səhnədəki aktyor ağ boyalı vedrənin içinə girəndə Martinin çiyinə, Leoranın əlinə şappıldadaraq, gözləri

yaşaranacan güldü. Gecə yarısı Martin və Leora ağız dolusu Silvaya qarşı səmimiyyətdən danışdılar. Bu an Uitsilvaniya onların gözüne qurtuluşa, şöhrətə aparan yol kimi görünürdü.

Amma təcrübənin bitməsinə və Şimali Dakotaya yola düşməyə bir neçə gün qalmış onlar küçədə Maks Qotliblə rastlaşdılar. Martin onu bir ildən artıq idi ki, görmürdü, Leora isə heç vaxt görməmişdi. O, əldən düşmüş və xəstə adam təsiri bağışlayırdı. Martin onun yanından keçərkən salamlayıb-salamlaşmamağı götür-qoy edirkən, Qotlib ayaq saxladı.

– Necəsiniz, Martin? – o, mehribanlıqla soruşdu. Amma bu an gözləri deyirdi: "Nə üçün mənim yanıma qayıtmadın?"

Martin dodaqaltı heç bir məna danışmayan nəşə mızıldadı və elə ki Qotlib ağrıya güc gəlirmiş kimi belini bükərək yoluna davam etdi, o, dəhşətli dərəcədə onun ardınca qaçmaq istədi.

Leora soruşdu:

– Bu, haqqında danışdığını həmin professor Qotlibdir?

– Hə, de görüm, o, sənə necə təsir bağışladı?

– Mən heç zaman... Kürən, o, mənim indiyədək gördüyüm insanlar arasında ən böyüyüdür. Bilmirəm, mən bunu haradan bilirəm, amma bu, belədir. Doktor Silva xoşsifət adamdır, amma bu... böyük insandır! Mən... mən istədim ki, biz onunla görüşək. Mən ilk dəfədir belə bir adamla qarşılaşıram... Məni çağırırsaydı, mən ona görə hətta səni də tərk edə bilərdim. O elə... ah o arzu... yox, o yeriyən beyin kimidir... Amma, Kürən, onun elə əldən düşmüş görünüşü var idi ki... Məni, az qala, ağlamaq tutmuşdu. İnan ki, onun çəkmələrini belə təmizləməyə hazıram.

– Ah, lənət şeytana! Elə mən də!

Amma səfərqabağı qayğılar, sevincli yır-yığış, qızgın dövlət imtahanları zamanı Martin Qotlibi yaddan çıxardı. Çox keçmədi ki, o, Dakotada, iyun günəşinin parlaq şüası altında uzanan və hər çəpərində çöl torağaylarının səs-səsə verdiyi preriya öz işinə başladı.

XII FƏSİL

1

Martin onunla küçədə rastlaşdığı vaxt Qotlib artıq məhv olmaq üzrə idi.

Maks Qotlib alman yəhudisi idi; 1850-ci ildə Saksoniyada anadan olmuşdu. O, Heydelberqdə tibb fakültəsini bitirməsinə baxmayaraq, heç vaxt həkimliklə maraqlanmamışdı. Qotlib Helmqolsun davamçısı

idi. Bundan başqa, gənclik illərində akustika üzrə tədqiqat işi ilə o, özü üçün sübut etmişdi ki, tibbi elmlərdə kəmiyyət metodu mütləqdir. Sonra Koxun kəşfləri onu biologiyaya istiqamətləndirdi. Hər zaman dəqiqliyi, səliqəliliyi əsas götürür, rəqəmlərin uzun sırasını çıxarır, yoxlamaya tabe olmayan dəyişənlərin mövcudluğunu nəzərə alır, intizamsızlıq, yaxud yalan, lovğalıq hesab etdiyi şeylərin üzərinə qızğınlıqla hücum edir, heç zaman xoşniyyətli ağlısızlığa güzəştə getmirdi. O, Koxun, Pasterin laboratoriyalarında işləyir, Pirsonun biometriya sahəsində ilk fikirlərini izləyir, pivə içir və "zəhərli" məqalələr yazırdı. İtaliya, İngiltərə və Skandinaviyaya səyahətə çıxırdı. Belə vaxtların birində təsadüfən, işarası (sanki, palto almış, ya da təsərrüfat müdirəsi işə götürülmüş kimi) dözümlü və dilsiz-ağızsız alman qadını, tacir lüteranın qızı ilə evlənir.

Sonra çox vacib, çox cansıxıcı, uzun sürən və heç kəs tərəfindən qiymətləndirilməyən təcrübələr silsiləsi başladı. 1881-ci ildə Qotlib Pasterin toyuq vəbası əleyhinə immunitetlə bağlı gəlidiyi nəticələri yenidən təsdiqlədi, eyni zamanda, mayadan enzim ayırmağa çalışdı.

Bir neçə ildən sonra, xırda bankir olan atasından qalan çox kiçik miras hesabına yaşamağa başladı. Həm şad, həm də qayğısız formada onu israf etdi, xəstəliklərin ptomain nəzəriyyəsini tənqidi analizə düşər etdi və mikroorqanizmlərin virulentliyinin zəifləməsi mexanikasını tədqiq etdi. Bu, ona şöhrət gətirdi. Ola bilsin ki, o, həddindən artıq ehtiyatlı idi. Elə bu səbəbdən də tədqiqatı başa vurmadan onu dərc etdirməyə tələsən insanlara şeytandan və aclıqdan da betər nifrət edirdi.

Düzdü, o, siyasəti insan fəaliyyətinin ən cansıxıcı və ən az elmi növü hesab edərək, onunla məşğul olmurdu, bununla belə, yunkerlərə nifrət etmək üçün kifayət qədər vətənpərvər alman idi. Cavanlığında iki dəfə dikbaş zabitlərlə dalaşmış, hətta buna görə bir həftə həbsxana həyatı yaşamışdı. O, tez-tez yəhudilərin hüquq bərabərsizliyinə görə özündən çıxırdı və qırx yaşında ikən ürək ağrısı ilə Amerikaya yollandı. Çünki "burada militarizm və antisemitizm mümkün deyildi". Bir müddət Xoqlendin Bruklində olan laboratoriyasında işlədi, sonra da bakteorologiya kafedrasında böyük vəzifə tutduğu Kvin-Siti universitetində çalışdı.

Burada o toksinlə antitoksinlər arasındakı reaksiya ilə bağlı ilk tədqiqatına başladı. Elan etdi ki, antitoksin istisna olunmaqla, anticisimlərin heyvanların immun vəziyyətinə heç bir aidiyyəti yoxdur. Və nə qədər ki alimlərin məhdud, amma gərgin dünyasında onun üstünə qəzəblə hücum çəkirdilər, Qotlib təmkinlə və olduqca kəskin surətdə İersinin, Marmorekin zərdab nəzəriyyələrinə divan tutmaqla məşğul idi.

Araşdırmalarının ilk illərindən başlayaraq bu günə qədər onun ən müqəddəs arzusu süni antitoksin in vitroda əldə etmək idi. Bir dəfə o bir işi çapa hazırladığı vaxt, kiçik bir səhv aşkar etdiyindən acımadan bütün qeydlərini məhv etmişdi.

O, həmişə tənha idi. Kvin-Sitidə çətin ki kimsə onu mikrobları quyruğundan tutan və onlarla himləşən yarımağıllı yəhudidən başqa bir şey hesab edəydi. Məgər bu, yaşa dolmuş bir kişinin görə biləcəyi iş idi? Ətrafda cəsur insanlar körpü tikir, atsız faytonlar üzərində təcrübə aparır, dünyada ilk dəfə şəirli reklamlar yazır və tonlarla siqar satırdılar. O isə gör nə işlə məşğul idi.

1899-cu ildə onu Uinnemaka tibb fakültəsində bakterologiya üzrə mühazirə oxumağa dəvət etdilər və o, burada on iki il ağır işlə məşğul oldu. Ümumiyyətlə, Qotlib heç vaxt praktik adlandırılan nailiyyətlər haqqında danışmırdı. Heç zaman post hoc – propter hoc əsasında çıxarılan nəticələrə qarşı mübarizə aparmaqdan yorulmurdu. Halbuki, demək olar, bu günə qədər də bütün tibbi biliklərin əsasında bu durur.

Qotlib heç vaxt onun istehzasının gücü qarşısında zəif olan, amma onunla üzbəüz gələrkən hörmətlə rəftar etməyi unutmayan həmkarlarının nifrətini qazanmaq fürsətini əldən verməzdi. Bu həmkarlar imkan düşdükcə paxıllıqla onu "İblis", "şeytanın pərəstişkarı", "sevinci zəhərləyən", "pessimist", "dağıdıcı tənqidçi", "lovğa ədəbsiz", "utanmaz", "həyasız alim", "ləyaqət və ciddiyyətdən məhrum snob", "pasifist", "anarxist", "ateist", "cuhud" adlandırırdılar. Onlar heç də əsassız olmayaraq iddia edirdilər ki, əsl elmə, sənətə olan sədaqətində Qotlib bir məqamı daha üstün tutur: insanları düzgün terapiya ilə öldürmək daha məqsədəuyğundur, nəinki yanlış terapiya ilə müalicə etmək. O, insanlıq üçün məbəd qursa da, bu məbəddə insana yer ayırmırdı.

Ağıllı adamların ildə beş dəfə çap olunduğu "İşgüzar elmi səltənət"də onun otuz illik işi dövründə çap olunan məqalələrinin ümumi sayı iyirmi beşi aşmamışdı. Amma məqalələrinin hamısı qeyri-adi mükəmməlliyi ilə seçilirdi. Onun təcrübələri isə asanlıqla hər şeydən şübhələnən tənqidçilər tərəfindən yenidən təkrar edilir və hər dəfəsində də bütün nəticələr təsdiqlənirdi.

Moqalis onu iş üçün geniş imkanları, çox gözəl assistentləri, bitib-tükənməyən şüşə qabları, çoxlu hind donuzları və yetərli sayda meymunları ilə heyran etmişdi; amma burada dərs demə metodunun köhnəliyini onu tənqə gətirirdi. Hər yerdə olduğu kimi, burada da başa düşən dostlarının olmaması ona əzab verirdi. O, şübhələri və ehtiyat hissini bir kənara ataraq danışa bilmək üçün durmadan kimisə axtarırdı. Qotlib cahilliklərindən cəsarət alan həkimlərin, yaxud əslində, "elm adamcıqları" olan ixtiraçıların təriflərinin necə göylərə qaldırıldığı haqda fikirləşir və insan zəifliyinə yabançı olmayan bir hisslə özünün Amerikada, hətta Moqalsdə belə izsiz-soraqsız itməsinə əsəbiləşir, taleyindən şikayətlənirdi.

O, heç vaxt hersoginyalar ilə nahar etmirdi, mükafat almırdı, müsahibə vermirdi, heç zaman kütlənin başa düşə biləcəyi işlər çap etdirmirdi, məktəbdəki məhəbbətlərdən sonra elə bir şey yaşamamışdı ki, ləyaqətli adamlar onu "xəyalpərəst" adlandırıb bilsinlər. Bir sözlə, Qotlib sözün əsl mənasında alim idi.

O, bəşəriyyətin dahi xilaskarları sırasına aid idi.

Gələcəkdə, yüzillər sonra, böyük epidemiyaların, yaxud xırda infeksiyaların kökünü kəsmək üçün nə cür təcrübələr keçirilsə də, istər-istəməz bu zaman Maks Qotlibin işlərinin təsiri özünü göstərəcəkdə. Çünki o mikrobları və birhüceyrəli heyvanları səliqə ilə təsnif edərək onlara yarlıq yapırdıran alimlərdən deyildi. O, bu cür xırda varlıqların kimyəvi tərkibinə, onların mövcud olma və məhv olma qanununa diqqət yetirirdi. Söhbət bioloqların bütöv bir nəslinin yorulmadan işləməsinə baxmayaraq, böyük hissəsi kəşf edilməmiş qalan əsas qanunlardan gedir. Amma onu "pessimist" adlandıranlar haqlı idilər, çünki yoluxucu xəstəliklərin bütünlüklə yoxa çıxmasına görə başqalarından daha çox minnətdar olacağımız bu adam tez-tez tərəddüd edərək öz-özündən soruşurdu: ümumiyyətlə, yoluxucu xəstəliklə mübarizə aparmağa dəyərmi?

O, güman edirdi ki, (bir vaxtlar belə bir beynəlxalq münaqişə yaranmışdı və ona tək-tük adamlar da qoşulmuşdu. Yüzlərlə insan isə onu ittiham edirdi) epidemiyadan xilas olmuş beş-altı nəsil təbii immuniteti həddindən artıq zəif olan insan nəslə yaradar və nəticədə "demək olar ki, yoxa çıxmış" taun və ya digər yoluxucu xəstəliklər gözlənilmədən arta bilər. Hətta onların tufan kimi bütün yer üzünə yayılması da mümkündür. Nəticədə həyatların qurtuluşu üçün Qotlibin öz zəkasını qurban verdiyi həmin tədbirlər bütün insanlığın məhvini gətirib çıxara bilər.

O, düşünürdü: elm, ictimai gigiyena vərəm və digər ağır xəstəlikləri məhv edərsə, dünyada o qədər əhali artıqlığı yaranacaq və dünya elə bir ümumi köləliyin üfunətli quyusuna çevriləcək ki, bütün gözəlliklər, rahatlıqlar aclığın qovduğu mövcudluq uğrunda mübarizədə yoxa çıxacaq.

Ancaq, bu cür fikirlər ona işləməyə mane olmurdu. Gələcəkdə əhali artıqlığı təhlükəsi var idisə, gələcək nəsillər doğuş sayının süni azaldılması, yaxud digər tədbirlərlə özü-özünü qoruya bilərdi. "Çox ehtimal ki, qoruyacaq da!" – deyə o, fikirləşirdi.

Amma Qotlibin bu sağlam optimizmin son damlası belə bu son şübhələrinin içində yoxa çıxıb itdi. Çünki o, hansısa şüurun və hissin inkişafına deyil, Allaha hər kəsdən daha çox bənzəyən insanın nəşəli itlərdən, qüsursuz cazibəli pişiklərdən, əxlaq, təlaş və dindən uzaq olan atlardan üstünlüyünə şübhə edirdi.

Şarlatan həkimlərin, patentləşmiş dərman fabriklərinin sahiblərinin, saqqızla ticarət edənlərin, reklam kahinlərinin xidmətçilərlə dolu böyük evlərdə yaşadıkları və bahalı limuzinlərdə gəzdikləri vaxt Maks Qotlib suvağı qopub tökülmüş əyri bir evdə daldalanır, öz laboratoriyasına köhnə, cırıldayan velosipedlə gedib-gəlirdi. Qotlibin özü şikayətlənmirdi. O elə də düşüncəsiz deyildi ki, özü üçün həm azadlıq, həm də məhkum edilmiş xalqın məhəbbətini tələb etsin. "Nə etmək olar? – o bir dəfə Martinə dedi, – məgər dünya lazım olan işlə məşğul olduğum üçün mənə haqq vermək məcburiyyətindədir?"

Qotlibin evində yalnız bir rahat kreslo var idi, var-dövlət əvəzinə isə stolunun üstündə Almanıyanın, Fransanın, İtaliyanın, Daniyanın dahi insanlarından, Böyük Britaniyanın dəyərli alimlərindən (onları elə dəyərli idi ki, araçəkənlərin, papiros fabriki sahiblərinin, bulvar qəzetlərinin nəşirlərinin aldığı yüksək titullardan alırdılar) aldığı uzun, səmimiyyət və ehtiram dolu məktublar dururdu.

Amma kasıblıq Qotlibə imkan vermirdi ki, yayda ona il ərzində əzab verən bir arzunu reallaşdırsın. O, istəyirdi ki, Sena üzərində qovaqların altında otursun, yaxud sakit Sena çayı sahillərində dama-dama süfrə örtülmüş stol arxasında dincəlsin... Süfrənin üstündə isə çörək, pendir və şərab, bir də tünd rəngli albalılar olsun. Bir sözlə, sadə dünyanın qədim sevinci...

Maks Qotlibin arvadı kök, bu azmış kimi, həm də astagəl və dilsiz-ağızsız bir qadındı. Altmışa yaxın yaşı olsa da, hələ də ingilis dilində sərbəst danışmağı öyrənə bilməmişdi. Alman dilində də öz borclarını ödəyən, həddindən artıq çox yeyən və qıpqırmızı qızaran əyalət bürgerlərinin şivəsində danışdı.

Arvadına öz fikirlərini etibar etmirdisə və süfrə arxasında uzun düşüncələrə qərq olaraq, onun varlığını unudurdusa, bu o demək deyildi ki, Qotlib xanımına qarşı kobudluq edirdi. O heç xanımı ilə öcəşmirdi də. Onun təsərrüfatı idarə etməsinə, Qotlibin köhnə dəbdə olan ev xələtini hansı yolla isitməsinə belə qarışmırdı. Son zamanlar arvadı naxoşlayırdı, ürəkbulanmasından, həzmetmə prosesinin pozulmasından əzab çəkirdi. Amma öz işini boş buraxmırdı. Onun köhnə ev tuflilərini sürüyə-sürüyə evin içində necə yeridiyini daima eşitmək olurdu.

Qotlibin üç övladı var idi. Onların hər üçü arvadının yaşı otuz səkkizi keçdikdən sonra dünyaya gəlmişdi. Miriam, kiçik qız, odlı-alovlu idi. Yaxşı musiqi istedadı vardı, Bethoveni sevir və anlayırdı, Amerikada populyar olan "reqtaym"-ı isə qəbul etmirdi; böyük qızı özü-özlüyündə heç nə ifadə etmirdi, oğlu Robert isə – Robert Kox Qotlib – valideynlərini həmişə məyus edirdi. Yüksək ödənişə baxmayaraq, onlar canlarını dişlərinə tutaraq Roberti Zenit yaxınlığında olan bahalı bir məktəbə vermişdilər. Orada o, fabrik sahiblərinin oğulları ilə dostluq edirdi. Onlardan maşını sürətli sürmək və bahalı geyim geyinmək zövqünü mənimsəmişdi, amma dərslərə maraq bacarığını qətiyyənlə öyrənə bilməmişdi. Evdə o, elə hey atasının simiclik etdiyini söyləyərək bar-bar bağırırdı. Qotlib kasıb olduqlarını izah etməyə çalışanda isə oğlan cavab verirdi ki, kasıbdırsa niyə gizləndə təcrübələrə pul xərcləyir, halbuki belə edərək oğlunu rüsvay etməyə haqqı yoxdur! Qoy onun lənətə gəlmiş universiteti öz professorunu lazımi materiallarla təmin etsin.

3

Maks Qotlibin tələbələrinin böyük əksəriyyəti onun fənninə maneə kimi baxırdılar və fikirləşirdilər ki, nə qədər mümkündürsə, onun üstündən tez adlayıb keçmək lazımdır. Çox az adamlar özlərini bu fənn üzrə qabiliyyətli sayırdılar. Bu tələbələrin arasında Martin Erousmit də var idi.

Qotlib adətən Martinlə onun səhvləri ilə bağlı kəskin danışdı. Müəlliminin sədaqətinə təkəbbürlə etinasızlıq göstərməyə çalışsa da, Martin Qotlib üçün heç də Qotlibin Martin üçün daşdığı əhəmiyyətdən az əhəmiyyət daşıyırdı. O, Martinlə bağlı geniş planlar qururdu. Martin həqiqətən də onun köməyini istəyərsə (Qotlib elmi yarışmalarda nə qədər ifrat xudbin və təkəbbürlü olsa da, şəxsi məsələlərdə bir o qədər təvazökar idi), bu oğlanın karyerası Qotlibin şəxsi karyerası olacaqdı. Martin kiçik müstəqil təcrübələr aparsa belə, Qotlib onun hamı tərəfindən qəbul edilmiş və əlverişli immunologiya nəzəriyyəsini darmadağın etməyə daim hazır olmasına, nəticələri yoxlamaq üçün göstərdiyi ciddi cəhdlərə baxaraq sevinirdi. Onun naməlum səbəblər üzündən etinasız olduğu vaxtlarda, Qotlibə elə gəlirdi ki, o, içir və hansısa şəxsi məsələlərin içində axmaqcasına dolaşır qalıb. Yalnız gözəl iş qarşısında hörmət hissi onu Martinin üstünə qışqırmağa vadar etmişdi. Silvanın üzr tələb etməsi haqqında isə təsəvvürü belə yox idi. Xəbər tutsa idi, bu, onu bərk qəzəbləndirə bilərdi.

Qotlib Martinin qayıdacağını gözləyirdi. Ürəyində özü-özünü danıyırdı: "Qoca axmaq! Gəncin incə ruhu var. Sən bilməli idin ki, kömür parçasını platin məftillə qarışdırmaq olmaz". O bacardığı qədər (nə qədər ki Martin restoranlarda qab yuyur və ağlagəlməz şəhərlərdə, ağla gəlməyən səfərlərdə sərgərdan həyat

keçirirdi) yeni assistentin təyin olunmasını yubadırdı. Sonra Qotlibin kədəri yavaş-yavaş soyudu və kinlə əvəzləndi. O, Martini xəyanətkar hesab etməyə başladı və onu beynindən çıxarıb atdı.

4

Ola bilsin ki, Maks Qotlib dahi idi. Və şübhəsiz ki, istənilən dahi kimi həm də divanə idi. Martin Zenit xəstəxanasında təcrübə keçdiyi müddətdə Qotlib həmişə ələ saldığı xurafatçılardan daha səfeh bir iş təşkil etmişdi.

O, hökumət qulluqçusu və islahatçı olmağa çalışırdı. O – utanmaz və anarxist alman institut yaratmaq qərarına gəldi və oğlanların yaramaz sözlər öyrənməkdən qorumaq üçün yeni bir cəmiyyət yaratmağa çalışan qarımış qız kimi, yubanmadan işə başladı.

Qotlib hesab edirdi, yer üzündə elə bir tibb məktəbi olmalıdır ki, təcrid-dırnağa elmi olsun, dəqiq elmləri öyrətsin. Xüsusilə də cəmiyyət metodu ilə birlikdə biologiya və kimyanı. Bu institut xal toplanmasını və cərrahiyyənin xeyli hissəsini ümumiyyətlə, qəbul etməyəcəkdi. Sonra düşündü ki, belə bir müəssisəni Uinnemak universitetinin əsasında yaratmaq olar. Və məsələyə praktik yanaşmağa çalışdı. Amma o, lazım olduğundan çox praktik və işgüzar idi.

– Bəli, ola bilsin ki, biz kəndlərdə ancaq ishaldan müalicə etməyi bacaran həkimlər hazırlamayaq! Bəlkə də, həkimlər hörmət hissənə layiqdirlər və hamıya lazımlıdirlər. Amma onların sayı onsuz da həddindən artıq çoxdur. Tələb isə belədir: mənə iyirmi il müddətinə məktəb verirsiniz, bu məktəb dəqiq və üsullu olacaq. Biz də şəkər, hətta ola bilsin ki, vərəm və xərcəng xəstəliyini, əllərindən iş gəlməyənlərin başlarını yelləyərək "revmatizm" adlandırdıqları hər cür artritləri müalicə etməyi öyrənəcəyik. So!

Əlbəttə, o qətiyyənlə belə bir məktəbə rəhbərlik edəcəyini gözləməirdi, hörmət də axtarmırdı. Çünki həddindən artıq məşğul idi. Amerika Elm Akademiyasının konfransında Qotlib bir nəfərlə – gənc harvard fizioloqu, doktor Entvaylla tanış olmuşdu. Düşünürdü ki, ondan əla dekan alınar. Entvayl da Qotlibə məftun idi və ondan Harvarda dəvət olunarsa, buna necə münasibət göstərəcəyini soruşmuşdu.

Qotlib ideyasını ilk olaraq onunla bölüşdü. O, özünün yeni tibb məktəbi tipini təsvir edəndə Entvayl bərk həvə ilə düşdü: "Mən belə bir işdə öz qüvvəmi sınağa qoymağımı çox istədim", – o danışmağa başladı. Və bu söhbətdən sonra Qotlib Moqalisə əsl fəth kimi qayıtdı. O, özünü həm də ona görə arxayın hiss edirdi ki, bu ərəfədə ona qərbi Çippevidə universitetin tibb şöbəsində dekan vəzifəsini təklif etmişdilər (düzdür, o istehza ilə təklifi rədd etmişdi).

Qotlib elə sadələşdirməyə, ya da elə ağılsız idi ki, dekan Silvaya nəzakətlə məktub yazaraq, geri çəkilməsini və öz fakültəsini, öz yetişdirmələrini, öz həyatını haradansa peyda olacaq harvardlı dosentə verməyi təklif etdi. Doktor Silva mülayim, yaşlı cəmlən və Oslerin layiqli tələbəsi idi. Amma bu ağılsız məktub onun səbrini daşırdı. O, cavab verdi ki, hər iki insanı qiymətləndirə bilməyərək, xəbərdar edir: tibb fakültəsi ştat vətəndaşlarına məxsusdur, onun vəzifəsi isə vətəndaşları təxirəsalınmaz və əməli tibbi

yardımla təmin etməkdir. Şəxsən ona, Silvaya gəlincə – o, sözünü davam etdirirdi, – istefasının fakültəyə xeyri olacağına əmin olsaydı, elə bu saat kənara çəkilərdi, amma bunun üçün ona tabe olanlardan birinin məktubundan daha tutarlı səbəb lazımdır!

Qotlib hərərətlə və nəzakətsiz şəkildə etiraz etdi. O, əvvəlcə Uinnimak ştatının vətəndaşlarını cəhənnəmə yolladı. Çünki onlar öz miskinlikləri və kütlükləri ilə heç bir yardıma layiq deyildilər. Sonra isə Silvanın başı üstündən bağışlanmaz şəkildə apelliyasiya şikayəti ilə dahi natiq və patriot, doktor Qorasiya Qrili Traskotta, yəni Universitetin rektoruna müraciət etdi.

Rektor Traskott dedi:

– Düzü, nə qədər ağıllı olursanız olsun, fantastik layihələrə diqqət yetirmək üçün vaxtım yoxdur.

– Siz, ümumiyyətlə, istənilən bir işə diqqət yetirməyə zaman tapmaq üçün həddindən artıq məşğulsunuz. Axı sizin gimnastika zallarının tikintisi üçün milyonçulara honoris causa elmi təqaüdlərin verilməsindən başqa işiniz yoxdur, – deyərək Qotlib cavab verdi.

Səhəri gün onu Universitet Şurasının təcili iclasına çağırıdılar. Bakteriologiya kafedrasının rəhbəri kimi Qotlib bu ali orqanın üzvü idi. O, şuranın qızıl tavanlı, ağır xurmayı pərdəli, pionerlərin tutqun portretləri asılmış uzun zalına daxil olanda, pıçıldaşmaya fikir vermədən fikirli halda həmişəki yerinə doğru getdi.

– E-e... hm, professor Qotlib, zəhmət olmasa stolun bu başında əyləşin, – deyərək rektor Traskott dilləndi.

Qotlib ancaq indi ümumi gərginliyin fərqi vardı. O, Qəyyumlar Şurasının Zenitdə, yaxud da Zenit yaxınlığında yaşayan yeddi üzvündən yalnız dördünün burada olduğunu gördü. Gördü ki, Traskottla yanaşı elmi katib yox, dekan Silva əyləşib. Bir də diqqət etdi ki, söhbətarası şuranın bütün üzvləri aradır ona baxırlar.

Sədr, rektor Traskott elan etdi:

– Cənablar, bizim şuranın və Qəyyumlar Şurasının hazırkı birləşdirilmiş iclasında Maks Qotlibin əleyhinə onun dekanının və mənim tərəfimdən irəli sürülmüş ittihamı müzakirə etmək lazımdır.

Qotlib, sanki, həmin dəqiqə qocaldı.

– İttihamlar belədir: öz dekanının, öz rektorunun və qəyyumların nüfuzuna itaətsizlik. Uinnemak ştatının maraqlarına xəyanət. Hamı tərəfindən qəbul edilmiş həkimlik və universitet etikasının pozulması. Ateizm. Öz həmkarları ilə inadla işləmək istəməmək və praktik məsələlərdən baş çıxartmaq qabiliyyətinin olmaması. Bununla belə, ona etibar edilmiş mühüm laboratoriyalar var və bu, kafedranın rəhbərliyini təhlükə altına alır. Cənablar, mən bu bəndlərin hər birini professor Qotlibin dekan Silvaya öz dəst-xətti ilə ünvanladığı məktub əsasında sübut edəcəyəm.

Əlbəttə ki, rektor sübut etdi də.

– Qotlib, – Qəyyumlar Şurasının sədri dedi, – mən düşünürəm ki, siz elə indi istefanızla bağlı ərizə yazıb bizə versəniz, daha yaxşı olar... Sizinlə xoşluqla ayrılıq... Bizi xoşagəlməz bir iş görməyə vadar etmədən...

– İstefa versəm, görüm məni ildırım vursun! – Qotlib hiddət içində ayağa durdu, – sizin hamınızın beyni məktəbli beyni, futbol komandasında oynayanların beyni kimidir. Siz mənim təklifimi təhrif edirsiniz. Özü də sağlam inqilabi ideal haqqında çox dəqiqliklə ifadə edilmiş bir təklifi... Bu təklif şəxsən mənim üçün heç bir xeyir, yaxud mənfəət nəzərdə tutmur. Amma siz onu özünüz qabağa gedəsiniz deyər təhrif edirsiniz. Bu axmaqlar hələ bir heysiyyət haqqında danışılar da! – Onun uzun şəhadət barmağı balıqtutan qarmağı kimi rektor Traskotta tərəf uzandı – Yox, mən istefa verməyəcəyəm! İstəyirsinizsə, məni bayıra ata bilərsiniz!

– Belə olan halda, sizdən səsvermə vaxtı zalı tərk etməyinizi xahiş edəcəyik, – rektorun səsi bu cür nəhəng, güclü və qüvvətli adam üçün təəccüblü dərəcədə mülayim idi.

Qotlib öz laxlayan velosipedində laboratoriyaya getdi. Ona "istefası"nın qəbul edilməsi xəbərini rektor dəftərxanasının sırtıq katibəsi telefonla xəbər verdi.

O, əzab çəkirdi: "Məni işdən çıxartmaq? Mümkün deyil! Mən bu axmaq məktəbin əsas qüruru, yeganə iftixarıyam!"

Amma elə ki, həqiqətən də işdən çıxarıldığını başa düşdü, bərk utandı. Düşündü ki, nə üçün onlara belə bir imkan yaratdı? Amma hər şeydən kədrli olan o idi ki, inzibatçı olmaq cəhdinə görə o, müqəddəs bir işi yarımçıq qoyacaqdı...

Ona mənəvi rahatlıq və laboratoriya lazım idi, özü də dərhal!

Qotlib onları gic vəziyyətdə qoyacaq! Onlar onun Harvarda dəvət olunduğunu eşidəndə, mütləq ağızları əyiləcək.

Kembridc və Bostonun yetkin mədəniyyəti onu özünə cəlb edirdi. Nə üçün bu qədər uzun zaman ərzində bu vəhşi Moqalisdə qalıb? O, doktor Entvayla dəvəti böyük məmnuniyyətlə qəbul edə biləcəyinə işarə vuran məktub yazdı. Qotlib cavab teleqramını gözlədi. Bir həftəlik intizarın ardından, Entvaydan uzun-uzadı bir məktub gəldi. Məktubda o, etiraf edirdi ki, Harvard fakültə şurasının adından Qotlibə iş təklif etmək üçün bir qədər tələsib. İndi o, Qotlibi şura adından salamlayır və ümid edir ki, ola bilsin bir müddət sonra Harvard onu öz sıralarında görmək şərəfinə nail olacaq. Amma indiki vəziyyətdə...

Qotlib Qərbi Çippevaya yazdı ki, nəhayət, tibb fakültəsinə rəhbərlik haqqında fikirləşməyə hazırdır və cavab məktubu aldı: boş yer artıq tutulub və Qotlibin məktubunun yazı tərzini onların xoşuna gəlmədiyi üçün "gələcəkdə danışmaq aparmağı artıq hesab edirlər".

Qotlib altmış bir yaşında qənaət edib cəmi bir neçə yüz dollar pul yığmışdı – cəmi bir neçə yüz dollar. İşdən çıxarılan istənilən bənnə kimi o ya iş tapmalı, ya da acından ölməli idi. O artıq yaradıcılığa ara verildiyi üçün hiddətlənən dahi deyildi.

Öz qəhvəyi evciyində otaqlarda veyil-veyil dolaşır, kağızları bir-bir götürüb gözdən keçirir, arvadına baxır, köhnə tabloları diqqət edir və gözlərini boşluğa dikib uzun müddət tərpənməz dayanırdı. Onun hələ dərs demək üçün bir ay vaxtı var idi. Axı onun əvəzinə yazılmış istefa ərizəsinə bir neçə həftə əvvəlki tarix qoyulmuşdu. Buna baxmayaraq, o, laboratoriyaya getmədi. Həddindən artıq yorğun idi. O, özünü yaxşı hiss etmirdi. Hətta təhlükəsizlikdə də hiss etmirdi. Onun əvvəlki özünəinamı sındırılmış və təəssüf hissinə çevrilmişdi. Qotlib məktub dalınca məktub gözləyirdi. Mütləq onun düşdüyü vəziyyəti və ideyalarının necə olduğunu bilən kimdənsə kömək gələcəkdi.

Amma elmi araşdırmaları ilə bağlı çoxlu dostcasına məktublar gəlsə də, məktublaşdığı adamlar universitet dedi-qodularına qulaq asmadıqlarından, onun ehtiyacından da xəbərsiz idilər.

Harvard uğursuzluğundan və Qərbi Çippevadan gələn rədd cavabından sonra Qotlib daha universitetlərə və elmi institutlara müraciət edə bilməzdi. Qüruru isə aman vermirdi ki, ona hörmət edən insanlara xahiş məktubu yazsın. Yox, işgüzarlıqla hərəkət etmək lazımdır! O, müəllimlərin Çikaqo agentliyinə müraciət etdi və "nə isə tapmaq" vədi ilə dolu rəsmi məktub aldı. Məktubda soruşurdular ki, o əyalət orta məktəbində fizika və kimya müəllimi olmağa razılıq verərmidi?

Qotlib özünə gəlib cavab yazmağa imkan tapmamışdı ki, arvadının ağır xəstəliyi bütün ailənin həyatını darmadağın etdi.

Missis Qotlib artıq bir neçə ay idi ki, nasazlıq hiss edirdi. Qotlib onu həkimə getməyə razı salmağa çalışsa da, arvadı razılıq vermirdi. Çünki bütün bu müddət ərzində xəstəliyinin mədə xərçəngi olması qorxusu qadını əldən salmışdı. Yalnız indi, qan qusmağa başlayanda, qadın kömək üçün ərinin üstünə cumdu. Həmişə "peşəkarların" və "həb alverçilərinin" tibbi credo–suna gülən Qotlib artıq çoxdan idi ki, diaqnostika ilə bağlı bildiklərini yaddan çıxarmışdı. Özü, ya da ailədən kimsə xəstələnsəydi, xəstəliyi müəmmalı şeytanın qara qəzəbi hesab edən hər hansı geridə qalmış cahil adam kimi Qotlib də eyni çəşqınlıqla həkim çağıracaqdı.

Qotlib inanılmaz bir sadəlvhlüklə hesab edirdi ki, Silva ilə mübahisəsi şəxsi xarakter daşımır və buna görə də Silvanı çağıra bilər... Bu dəfə o, yanılmamışdı. Silva alicənablıqla aşıb-daşsa da, onun evinə içini için gülərək gəldi: "Gör ha, bədbəxtlik üz verəndə, o Arrenius, yaxud Jak Lyobun yanına deyil, mənim yanıma qaçır!"

Balaca adamcıqaz bu köhnə-köşkül evə güc gətirdi. Qotlib yuxarıdan aşağı olsa da, ona inamla baxırdı.

Xəstəyə ağrılar əzab verirdi. Silva ona morfi təyin etdi. O, Qotlibin hətta dozanı belə bilmədiyinə gizli sevinc hissi ilə əmin oldu. Perkussiya ilə xəstəni müayinə etdi, Qotlibin quru uzun barmaqları kimi sərrast olmasa da, ən azı onlar qədər həssas koppuş əlləriylə xəstənin bədənini yoxladı. Sonra havası ağır olan yataq otağını gözaltı süzdü: tünd yaşıl rəngli pərdələr, kiçik komod, üzərində... Al-əlvan litoqrafiyadan şəhvət hissi ilə qollarını açan bir qız boylanırdı. Silvada elə bir hissiyyat var idi ki, sanki, nə zamansa bu otaqda olub. Sonra xatırladı. Bu otaq bir ay əvvəl konsiliumda olduğu baqqal almanın hüznü otağının eyni idi.

O, Qotliblə düşməni, ya da həmkarı kimi yox, ruhlandırılması lazım gələn pasient kimi danışdı.

– Burada, məncə, heç bir şiş yoxdur. Sizə də məlum olduğu kimi, doktor, şiş qabırğaların aşağı hissəsində, özü də dərinləndən nəfəs alanda qarının səthində meydana çıxaraq özünü bürüzə verir.

– Bəli, bəli, bəli...

– Məncə, narahat olmağa dəyməz. Yaxşı olardı ki, biz onu universitet klinikasına yerləşdirək, sınaq üçün səhər yeməyi verək, rentgenlə yoxlayaq və baxaq görək, onda Boas-Oppler basili varmı.

Ağır, hissiyatsız qadını götürdülər və evin pillələri ilə aşağı düşürdülər. Qotlib onun yanında idi. O, arvadını sevirdi, yoxsa yox, bunu aydınlaşdırmaq mümkün deyildi. Amma bir şey dəqiq idi: dekan Silvaya müraciət etmək zərurəti onun öz müdrikliyinə inamını tapdamışdı. Bu, sonuncu haqsızlıq idi. Özü də məktəblilərə kimya dərsi deməkdən daha kəskin və daha yaralayıcı bir haqsızlıq...

Xəstəxana çarpayısının yanında əyləşdiyi vaxt onun tutqun sifəti heç nə ifadə etmirdi. Və bu maska üzərindəki qırıqlar, bəlkə, kədər, bəlkə də, qorxunu daha çox dərinləşdirirdi... Məlum deyildi ki, o Silvanın yataq otağında, komodun üstündə diqqət etdiyi çarmıxa çəkilmiş insan şəklinə bu illər ərzində necə baxıb?! Mücrü üzərində duran qızıl suyuna salınmış, balıqqulağı ilə bəzədilmiş bəzəkli gips kimi, yoxsa?!...

Silva təxmini mədə yarası diaqnozu qoydu və müvafiq olaraq pəhriz təyin etdi. Qadın yüngül, tez-tez, amma kiçik həcmdə qida qəbul etməli idi. Xəstə sağaldı, amma düz bir ay xəstəxanada yatdı. Qotlibə isə bir sual əziyyət verirdi: "Həkimlər bizi aldatmır ki? Bəlkə, xərcəngdir və onlar öz professional bacarıqları ilə bunu məndən, naşı adamdan gizlədirlər?"

Uzun zaman ərzində, yorğun gecələrdə arvadının adət etdiyi susqun-sakitləşdirici varlığından məhrum olan Qotlib indi tez-tez qızlarının üstünə qışqırırdı. Onların royalda səli-küylü məşqlərindən, pinti qulluğunun bacarıqsızlığından lap ümitsiz vəziyyətə düşürdü. Uşaqlar yatanda isə Qotlib lampanın tutqun işığında təkə oturur və tərpənmirdi, heç nə oxumurdu da. O, sarsılmışdı. Bu murdar yükün altında belə bükülmüşdü, qürurlu gözləri nəmli idi. Onlarda ümitsiz bir dözümlü var idi. Sanki, qılınc tutan əli kəsilmişdi və həyasız milçəklər irinləyən biləyin dalınca uçuşurdular...

Məhz bu aralıqda o, Zenitdə Martin və Leora ilə qarşılaşdı.

Gənclər yanından ötüb keçəndən sonra o, dönüb dala baxmadı, amma həmin gün onlar haqqında düşündü. "Bəlkə, elə bu qız Martini mənim ... elmin əlimdən alıb! Yox! Oğlan haqlıdır. Hamı mənim kimi axmaqların başına nə gəldiyini görür!"

Martin və Leoranın mahnı oxuya-oxuya Uitsilvaniyaya yola düşdükləri günün səhəri Qotlib müəllimlər agentliyi ilə şəxsən danışmaq üçün Çikaqoya üz tutdu.

Bu müəssisənin rəhbəri keçmişdə dairə məktəb inspektoru omuş diribaş bir adam idi. O, Qotlibə elə də ciddi maraq göstərmədi. Buna görə Qotlib lap özündən çıxdı:

– Siz, doğrudan da, müəllimlər üçün iş yeri tapmağa çalışırsınız, yoxsa onları öz əyləncəniz xətrinə ora-bura göndərirsiniz? Siz mənim xidmət kitabçama baxmısınız? Siz mənim kim olduğumu bilirsiniz?

Agent əsəbiləşərək gur-gur guruldamağa başladı:

– Ooo, əlbəttə, biz bilirik, əla bilirik! Sizə birinci dəfə yazanda bilmirdim, amma... Anladığım qədər, sizin böyük laboratoriya təcrübəniz var. Amma, görünür, siz tibbə heç nə verməmişiniz. Biz sizə, təkcə sizin deyil, istənilən birinin bərk-bərk yarışa biləcəyi fürsəti vermək istəyirdik. Con Edtut, Oklaxomun neft kralı universitet təsis etmək istəyir. Avadanlığı, kapital qoyuluşu və orijinallığı ilə təhsil sahəsində nə zamansa təşkil edilmiş hər şeyi vurub keçəcək bir institut... Dünyada ən böyük gimnastika zalı olan bir institut! Nyu-Yorkun eks-çempionu brada beysbol üzrə məşqçi olacaq! Biz sizi ora bakteriologiya, yaxud da fiziologiya kafedrasına düzəltmək istəyirdik. Düşünürəm ki, bu işin öhdəsindən gələrdiniz. Təbii ki, bir az məşğul olsaydınız. Amma biz araşdırdıq. Və... Uinnimakda olan yaxşı dostlarımız vasitəsilə aydınlaşdırdıq ki, bu qədər məsuliyyətli vəzifəni sizə etibar etmək olmaz.

Qotlib hiddətindən ingilis dilini yaddan çıxardı və onun söyüşləri alman dilində tələbə jarqonu kimi quru, mənasız çıxdı. Ümumiyyətlə, bu mənzərə adamoynadan mühasibə və stenoqrafçı qızlara həddindən artıq gülməli təsir bağışladı. Küçəyə çıxarkən Maks Qotlib özü hara getdiyini bilmədən asta-asta yeriməyə başladı və... onun gözlərində yalnız qocalara xas göz yaşları titrəyirdi.

XIII FƏSİL

1

Tibb dünyasında heç kim böyük əczaçı firmaların xırdaçılığına Qotlib kimi ürəkdən heyran edə bilməzdi – xüsusilə də söhbət Pitsburqun "Dosen T.Hanziker və K(0)" firmalarından gedirdisə. Bu, həm köhnə, həm də "namuslu" firma idi. İstisnasız olaraq hörmətli həkimlərlə işləyirdi. Firma həkimləri difteriya və tetanus xəstəliyinə qarşı çox yaxşı zərədlə təchiz edirdi. Bundan başqa, firma gözəl görünüşlü dərman şüşələrinin üzərinə sadə etikətlər vurmaqla rəsmi şəkildə bəyənilmiş preparatlar hazırlayırdı.

Qotlib iddia edirdi ki, firmada şübhəli vaksinlər istehsal edilir. Amma Çikaqodan qayıtdıqdan sonra o, Dosen Hanzikerə məktub yazaraq bildirdi ki, dərslər deməyə marağını itirib. Qalan vaxtı ona çox vacib elmi tədqiqat işi üçün laboratoriyadan istifadə etməyə icazə versələr, iş gününün yarısını bu müəssisədə işləməyə razıdır.

Məktub göndərildi...

...Qotlib kreslodan əyləşərək öz-özünə danışdı. O, həqiqətən də özündə deyildi.

– Təhsil! Dünyada ən böyük gimnastika zalı! Daha mənə məsuliyyətli vəzifə etibar etmək olmaz!... Dərslər deyə bilmərəm. Amma iş ondadır ki, Hanziker də mənə əla salacaq. Çünki onun haqqında dəfələrlə həqiqəti söyləmişəm... Mən də məcbur olacağam ki... Aman Allah, mən neyləyim?

Bu səssiz coşqunluğun içində – qızları qorxu içində qapıdan atalarına boylanırdılar – göydəndüşmə kimi haradansa bir ümid peyda oldu.

Telefon zəng çaldı. Qotlib cavab vermədi. Üçüncü əsəbi zəng səsinə dəstəyi qaldırdı və hirsli dedi:

– Bəli, bəli, nə olub?

Xəttin o başındakı adam burnunda və etinasız səslə danışdı:

– Bu M.S.Qotlibdir?

– Doktor Qotlib!

– Aha! Deyəsən, elə belədir! Dəstəyi qoymayın, şəhərlərarası danışqdır.

Sonra səs eşidildi:

– Professor Qotlib? Danışan Doson Hanzikerdir. Pitsburqdan. Əziz dost, biz böyük məmnuniyyətlə sizi öz cərgəmizə qəbul edərik...

– Bəli... Amma mən...

– Siz, deyəsən, əczaçılıq firmalarını tənqid etmişdiniz, oooo, biz qəzetləri çox diqqətlə oxuyuruq. Amma əminik ki, yanımıza gələn kimi çox böyük tarixi olan firmamızın ruhunu daha yaxşı başa düşəcəkdir, hətta onun pərəstişkarı olacaqsınız. Yeri gəlmişkən, ümid edirəm ki, zəngim çox bəxətli olmadı...

Beləcə, Hanziker bir neçə yüz mil uzaqlıqdan, Seviklidəki villasının göyümtül-qızıllı qonaq otağından öz evində, yamaqlı kreslodə əyləşmiş Maks Qotliblə danışdı. Qotlib özünü o yerə qoymamaq üçün ümitsiz bir cəhdlə mızıldandı:

– Yox, zərər yoxdur.

– Lap yaxşı. Biz böyük məmnunluq hissi ilə sizə başlanğıc üçün beş min dollar təklif edərək yarım günlük iş vaxtına etiraz etmirik. Sizə yer, texniki imkan və material, bir sözlə, lazım olan hər şeyi təqdim edəcəyik. Deməli belə, bizimlə hesablaşmadan öz yolunuzla gedirsiniz, vacib bildiyiniz məsələləri dərindən tədqiq edirsiniz. Yeganə tələbimiz budur: həqiqətən də dünyəvi əhəmiyyət daşıyan hansısa zərdab tapsanız, biz onu hazırlamaq hüququnu öz üzərimizə götürəcəyik. Hətta bu bizə ziyan gətirsə belə – əhəmiyyətli deyil. Harada mümkündürsə, orada da vicdanla qazanmağa hazırıq, çünki əsas məqsədimiz bəşəriyyətə xidmət etməkdir. Əlbəttə, zərdab gəlirli olsa, sizə səxavətli faiz də təqdim edəcəyik. İndi isə təcrübəli təfərrüatlarla bağlı...

Qotlibin dini mərasimlərə səssiz və dərin nifrətinə baxmayaraq, qəribə bir adəti var idi – yeri gəlmişkən, bu adət dini mərasimə çox bənzəyirdi.

O, tez-tez çarpayısının yanında dizi üstə durur və düşüncələrinin axınına dalırdı. Bu, dua etməyə çox oxşayırdı. Əlbəttə, Qotlib bu vaxt heç kəsi səsləmir və özündən başqa hansısa yüksək qüvvənin varlığını hiss etmirdi...

Bu gecə professor yenə də dizləri üstə çökmüşdü. Yorğun sifətindəki qırıqlar indi daha yumşaq görünürdü. O düşünürdü: "Mən kommersiyaçıları söyəndə uzunqulaqlıq edirdim! Bu taciri götürək – o, işini daha möhkəm bünövrə üzərində qurub. Bu, onu göstərir ki, sonuncu alverçi belə qorxmuş professordan daha qiymətlidir. Fərasətli laborantlar... Azadlıq! Ağıldan kəmləri öyrətmək lazım gəlməyəcək! Du Helliger! "

Amma Qotlib Doson Hanzikerlə müqavilə bağlamadı.

3

"Doson Hanziker və K(0)" firması vaxt itirmədən tibb jurnallarında gözəl və ifrat dərəcədə ciddi şriftlərlə bir səhifəlik elan yerləşdirdi. Elanda deyilirdi ki, dünyada az qala, ən görkəmli immunoloq, professor Maks Qotlib onların firmasında işə başlayır.

Raunsfild adlı doktor Çıxaqodakı klinikasında, az qala, bayram edirdi:

– Bu ağıldan kəmlər indi də gör nəyə əl atıblar. Bağışlayın, bu elə görünməsin ki, guya, mən başqalarının fəlakətinə sevinirəm. Qətiyyənlə belə deyil...

Erlix və Runun, Bordenin, həmçinin cənab Devid Bryusun laboratoriyalarında isə kədərlə köks ötürürdülər:

– Qoca Maks bu dərman alverçilərinin cəbhəsinə necə keçə bildi? Nə üçün bizim yanımıza gəlmədi? Hə, nə olar, istəməyibsə, bu başqa məsələ... Voila . O, məhv oldu.

Uitselvaniya qəsəbəsində, Şimali Dokotada, gənc həkim oturub hirs ilə arvadına ürəyini boşaldırdı:

– Onun... Məhz onun... Heç zaman inanmazdım! Maks Qotlib etibarsız çıxdı, özü də gör kimə, fırıldaqçılara qoşuldu.

– Nə olsun ki?! – arvadı dedi, – o, işgüzar aləmlə əlaqə qurubsa, deməli, bunun üçün səbəbi olub. Bir dəfə sənə demişəm: onun xətrinə mən hətta səni də atardım...

– Nə olar... – ər köksünü ötürdü, – qınamayacağıq. Mən Qotlibin yanında çox şey öyrənmişəm, ona minnətdaram... Ah, Leora, məhz onun məğlub olması elə dəhşətlidir ki!

Maks Qotlib isə özünün üç uşağı və saçları ağappaq ağarmış, güclə yeriyən arvadı ilə bərabər sürtülüb dağılmış çantasını sürüyə-sürüyə Pittsburq stansiyasına gəlib çıxdı. O, qatarda gələrkən yolboyu qürurlu sıldırım qayalara, çayın tüstülü parıltısına baxır, baxdıqca da ürəyi gəncləşirdi. Deməli, Uinnemakin dırnaqarası zəkaları buradadır – alovlu işgüzarlıq buradadır! Vəğzəlin girişində hər bir çirkli taksi, sanki, işıq saçaraq onu gözləyirdi. O da qalib görkəmi ilə inamla irəliləyə doğru addımlayırdı.

4

"Doson Hanzikerə və K(0)"-ya məxsus böyük evdə Qotlib elə laboratoriyalar gördü ki, beləsini heç xəyalına da gətirməzdi. Burada ona tələbələr deyil, bir vaxtlar bakteriologiya tədris etmiş mütəxəssislər, hətta biri alman məktəbi keçmiş üç zirək laborant kömək edirdi.

Qotlibi Hanzikerin kiçik ölçülü kafedral kilsəyə bənzəyən şəxsi kabinetində hay-küylə qarşıladılar. Hanzikerin keçəl kəlləsi əsl işbaz başı idi, gözləri bağa qınından düzəldilmiş eynəyin arxasından mehribanlıqla boylanırdı. O, Qotlibi görən kimi 16-cı əsrə aid yazı masasının arxasından qalxdı, ona liman siqarı təklif etdi və dedi ki, yolunu səbirsizliklə gözləyib.

Heyət üçün nəzərdə tutulan çox böyük yemək otağında Qotlibə, az qala, onu hörmətlə salamlayan yüzə yaxın gənc kimyaçı və biolog təqdim edildi. Onlar qocanın xoşuna gəldilər. Burada pul haqqında həddindən artıq çox danışdılar (yeni kinə tinkurası neçəyə satılacaq və onların əməkhaqları tezlikləmi artırılacaq), əvəzində isə onlar universitet müəllimlərinin saxta təşəxxüsündən uzaq idilər. Tələbəlik illərində gənc Maks ürəkdən gülməyi bacarırdı və indi, qızgın mübahisələrin içində düşdükdə, gülüş yenə də yavaş-yavaş onun simasına qayıtmağa başlayırdı.

Arvadı da, elə bil, bura gəldikdən sonra sağalırdı; qızı Miriam gözəl bir musiqi müəllimi tapmışdı, oğlu Robert isə payızda kollecə daxil olmuşdu. Qotlib ailəsi köhnə də olsa, geniş evdə yaşayırdı. Dərs vermənin zəhlətökən, ildən-ilə təkrarlanan qaçılmaz ətalətindən qurtulmaq gözəl idi. Qotlib həyatında heç vaxt bu cür yaxşı işləməmişdi. O, laboratoriyasının divarlarından çöldə baş verən heç nədən xəbər tutmurdu, yalnız hərdənbir teatra, ya da konsertə gedirdi.

Qotlib iş yoldaşlarının merkantilizminə qarşı "zarafatyana hücum" adlandırdığı şeyin gənc köməkçilərinə toxunduğunu dərk edəne kimi düz altı ay keçdi. Onun riyazi quruluşa daimi həvəsi gəncləri təngə gətirirdi və iş yoldaşlarının bir çoxu onu darıxdırıcı xırdaçı adam hesab edir, öz aralarında onu "qoca yəhudi" adlandırırdılar. Əlbəttə, bu, Qotlibi mütəəssir edirdi, çünki, o, öz köməkçiləri ilə zarafat etməyi xoşlayırdı.

Bir müddət sonra Qotlib suallar verməyə və Hanziker binasını təftiş etməyə başladı. Bu vaxta qədər o, öz laboratoriyasından başqa yalnız yeməxananı, iki-üç dəhlizi və Doson Hanzikerin kabinetini görmüşdü.

Bütün diqqətsizliyinə və təcrübəsizliyinə baxmayaraq, Qotlibdən yaxşı Şerlok Holms alınardı... Təbii ki, Şerlok Holmsluğa yararlı olan bu adam xəfiyyə olmağa razılıq versəydi... Onun təfəkkürü üzdə görünəndən gerçək həqiqətə doğru aparan yolu, az qala, məşəllə işıqlandıra bilirdi! O, tezliklə aşkar etdi

ki, "Doson Hanziker və K(0)" – keçmiş günlərdə onu nə hesab edirdisə, əslində, elə odur. Burada həqiqətən də çox gözəl antitoksinlər və keyfiyyətə yaxşı preparatlar hazırlayırdılar. Amma bundan başqa, həm də səhləb çıxayından düzəldilən "xərçəngə qarşı dərman" da istehsal edirdilər ki, bütün tanınmış simalar tərəfindən tövsiyə edilən bu dərman insanlara zibildən çox şafa verə bilməzdi. Geniş reklamı olan "güzəllik kabinetlərinə" milyonlarla flakon üz kremi satırdılar ki, bu kremlər istənilən kanadalı bələdçi-hindini zanbaq kimi zərif mələyə çevirəcəyinə "tam zəmanət" verirdi. Bu cəvahiratın flakonu firmaya altı sentə başa gəlirdi, alıcıya isə bir dollara. Nə qədər qəribə olsa da, Doson Hanzikerin adı heç vaxt bununla əlaqələndirilmirdi.

Qotlib (iyirmi illik tədqiqatla məşğul olduqdan sonra) bu vaxta qədər öz əsas işində uğur qazanmışdı. O, sınaq şüşəsində antitoksin əldə etmiş, bununla da heyvanların zəhlətökən immunizasiyası vasitəsilə zərdab hasil etmədən insanda bir sıra xəstəliklərə qarşı immunitet imkanı yaratmışdı. Bu, inqilab demək idi, immuniologiya sahəsində əsl inqilab... Əgər o yanılmırdısa...

Qotlib öz sirrini nahar zamanı açdı, Hanziker bir generalı, bir kollec rektorunu və bir pioner-təyyarəçini tovlayıb öz tərəfində çəkdi. Nahar bahalı idi, çox gözəl reynvey verilirdi... Uzun illərdən bəri Qotlib ilk dəfə idi ki, yaxşı alman şərəbinin dadına baxırdı. O, qəşəng yaşıl qədəhi əlində tutaraq incəliklə fırladırdı. O, içkidən sonra, elə bil, mürgüdən ayıldı və coşqun, şən, tələbkər oldu... Onu heyranlıqla dinləyirdilər; bir saat ərzində o dahi alim olmuşdu. Tərif məsələsindən Hanziker hamıdan səxavətli çıxdı. Qotlib bu keçəl mehriban adamın möcüzəli kremlərlə bağlı fırıldığa necə sürüklədiyinə heyrat edirdi.

Səhəri gün Hanziker onu öz kabinetinə dəvət etdi. Dəvət (ancaq hansısa bir stenoqrafçı qız bunu boynuna götürməmişdisə) çox tərifli təşkil edilmişdi. Dəvəti Qotlibə bəzək-düzəkli vizitka geyinmiş katib çatdırdı. O, cənab Hanzikerdən dəfələrlə az gözəgəlimli olan doktor Qotlibə salam yetirdi və yenicə açılmış bənövşə nəzakətilə anlatdı ki, "münasibdirsə, bu, zərrə qədər də olsa doktor Qotlibin təcrübəsinə mane olmayacaqsə, cənab Hanziker onu dörd on beş dəqiqə qalmış öz kabinetində görməkdən şərəf duyacaq".

Qotlib tələsmədən içəri daxil olduğu vaxt Hanziker katibə işarə etdi və hündür ispan kreslosunu stolun qabağına tərəf sürüşdürdü.

– Sizin kəşfiniz haqqında düşünərək gecə yarısına qədər yuxuya gedə bilməmişəm, doktor Qotlib. Texniki direktorla və ticarət sektorunun müdiri ilə də danışmışam. Biz qərara gəlmişik ki, dəmiri isti-isti döymək lazımdır. Anticisimlərin sintezləşməsi metoduna patent veririk və dərhal onları böyük miqdarda, başa düşürsünüzmü, geniş xəbərdarlıqla, reklam xətrinə yox, əlbəttə yox, etik xarakterli reklamla bazara çıxarıyıq. Difteriya əleyhinə zərdabdan başlayaq. Yeri gəlmişkən, siz özünüzün növbəti çekinizi aldığınız zaman görəcəksiniz ki, məvacibinizi ildə yeddi minə qədər artırmışıq.

Hanziker bu sözləri söyləyərkən mırıldayan böyük pişiyə bənəyirdi. Qotlibin rəngi isə ölü rəngi kimi avazı olmuşdu:

– Əziz dostum, mənəcə, deməyə ehtiyac yoxdur ki, tələbat ümidlərimizi doğrultsa, siz faizdən gələn gəlirlə həddindən artıq varlanacaqsınız.

Hanziker "belə!..", – deyirmiş kimi kresloya yayxandı: "Belə bir uğuru, yaqin, ki, gözləməirdiniz, eləmi?!"

Qotlib əsəbi halda danışmağa başladı:

– Mən seroloji proseslərin patentləşdirilməsinə razılıq verə bilmərəm. Onlar bütün laboratoriyalar üçün açıq olmalıdır. Vaxtından qabaq istehsala buraxılmanın, yaxud bununla bağlı məlumatın elan edilməsinin də qəti əleyhinəyəm. Düşünürəm ki, səhv etməmişəm, amma özümü texnika məsələsində yoxlamalıyam. Ola bilsin ki, düzəlişlər edim, yalnız bundan sonra xatircəm olacağam. O zaman, mənə elə gəlir ki, bazar istehsalatı üçün heç bir maneə olmayacaq... Amma çox az miqdarda və başqaları ilə təmiz rəqabət aparmaqla, özü də patentsiz... Bu axı yolka bəzəklərinin satışı deyil!

– Mənim əziz dostum, sizə acıyıram. Şəxsən mən həyatımı yüksək dəyərli bir elmi kəşf uğruna qurban verərdim. Heç nəyi bu qədər arzulamamışam və üstəlik heç bir mənfəəti də nəzərə almazdım. Amma biz "Doson Hanziker və K(0)" səhmdar cəmiyyəti payçıları qarşısında onlar üçün pul qazanmaq öhdəliyi götürmüşük. Onların arasında isə o qədər dul qadın və yetimlər var ki... Onlar var-dövlətlərini bizim işimizə sərf ediblər. Biz onların inamını doğrultmalıyıq. Mənim heç bir səlahiyyətim yoxdur. Yalnız onların itaətkar quluyam. Digər tərəfdən isə mənə elə gəlir ki, sizə çox yaxşı münasibət göstərmişik, doktor Qotlib, sizə tam azadlıq vermişik. Biz bundan sonra da çalışacağıq ki, burada sizə yaxşı şərait yaradılsın! Hələ bu harasıdır, dostum, siz varlı olacaqsınız, siz bizlərdən biri olacaqsınız! Mən tələb etmək istəmirəm, amma borcum məndən tələb edir ki, bu bənd üzərində təkidlə dayanım. Ümid edirəm, siz zərdabı mümkün qədər tez hazırlamağa başlayacaqsınız...

Qotlibin altmış iki yaşı var idi. Uinnemakdakı məğlubluğu onun mətanətini zəiflətməmişdi. Onun Hanzikerlə müqaviləsi yox idi.

O, tərəddüdlə etiraz etdi, amma geriye, öz laboratoriyasına, demək olar ki, sürünə-sürünə qayıtdı. Ona elə gəldi ki, bu müqəddəs yeri tərk etmək və amansız, qəddar dünyanın qarşısına çıxmaq mümkün deyil. Amma öz antitoksininin təhrif edilmiş və təsir qüvvəsi olmayan surroqatı ilə barışmaq da ona eyni dərəcədə mümkünsüz görünürdü. Həmin saatdan etibarən Qotlib taktika yürütməyə başladı, halbuki, öz keçmiş təkəbbürü ilə bu addımı "ağlasığmaz" adlandırı bilərdi. Fənd işlətməyə girişdi, reklamın da, öz antitoksininin istehsalının da "bəzi bəndlərin aydınlaşdırılmasına" qədər dayandırılmasına nail oldu. Bu arada həftədən həftəyə keçdikcə, Hanziker onu daha çox hədələyir və sıxışdırırdı. Qotlib isə öz növbəsində tezliklə qarşılaşacağı fəlakətə hazırlaşdı.

O, öz ailəsini daha kiçik mənzilə köçürdü, hər cür israfçılıqdan imtina etdi, hətta siqaret çəkməyin də daşını atdı.

Qənaət məqsədilə oğluna verdiyi pulu da azaltdı.

Robert enlikürək, qarabuğdayı, dəliqanlı bir oğlan idi. Bəzən elə məqamlarda qabalıq edirdi ki, əslində, orada bunun üçün əhəmiyyətli bir səbəb olmurdu. Solğun simalı, ağappaq dərisi olan qızlar onun üçün əldən-ayaqdan gedirdilər, o isə bu gözəllərə yuxarıdan aşağı baxırdı. Atası gah qürurla, gah da yumşaq istehza ilə öz yəhudi nəcabəti haqqında danışsa da, oğlan kollecdəki yoldaşlarını təmiz alman olduğuna, hətta guya, aristokrat mənşəyindən gəldiyinə inandırmağa çalışırdı. Onu bəyənərək, avtomobillərdə

gəzən, poker oynayan, qonaqlıqlara yollanan gənclərin dəstəsinə qəbul edirdilər, buna görə də atasının verdiyi cibxərci Robertə yetmirdi.

Qotlibin stolunun üstündən iyirmi dollar itmişdi. Maks Qotlib şərəf haqqında şərti anlayışları ələ salsa da, adamayovuşmaz qoca zadəgan-mülkədar heysiyyətinə və təkəbbürünə malik idi.

Hanzikeri aldatmaq məcburiyyətinin yaşatdığı bitmək bilməyən təhqir hissəsinə yeni bir kədər də əlavə olunmuşdu. O, bir gün açıqdan-açığa soruşdu:

– Robert, mənim stolumun üstündən pulu sən götürmüşsən?

Bu qartala bənzəyən donqarburunlu sifətə, qəzəbli, qan dolmuş, çuxura düşmüş gözlərə hər adam dik baxa bilməzdi. Robert əvvəlcə dodaqaltı anlaşılmaz sözlər söylədi, sonra isə bağırdı:

– Hə, mən götürmüşəm! Yenə də lazımdır! Kostyumlara və bir sıra digər xırda-para şeylərə ehtiyacım var. Siz özünüz günahkarsınız. Məni elə bir məktəbə vermisiniz ki, orada bütün şagirdlər pullarını hara xərcləyəcəklərini bilmirlər. Sizsə istəyirsiniz ki, mən dilənçi kimi geyinim.

– Oğurlamaq!...

– Boş sözdür! Buna bax, oğurluq! Sən həmişə günah, haqq-ədalət, düzgünlük haqqında çıxır-bağır salan moizəçilərə gülürsən. Bu sözləri o qədər işlədiblər ki, onlar artıq heç bir məna daşımır və ... tüpürürəm onlara! Dos Hanziker, qoca Hanzikerin oğlu mənə atasından eşitdiklərini söyləyib. O deyir sən milyonçu ola bilərdin, əvəzində isə bizi elə məngənədə saxlayırsan ki... Özün də belə bir vaxtda – anamın xəstə olduğunu bilə-bilə... İcazə ver sənə deyim ki, Moqalisdə anam mənə demək olar hər həftə gizlincə iki-üç dollar verirdi və... Bu artıq zəhləmi töküb! Mənə cır-cındır geyindirmək istəyirsənsə, kolleci atacağam!

Qotlib özündən çıxdı, amma onun qəzəbi güclü deyildi. Düz iki gün o bilmədi ki, özünü necə aparsın, oğlu necə rəftar edəcək...

Sonra... Yalnız qəbirstanlıqdan geri qayıdarkən, onlar qadının artıq yox olduğunu dərk etdilər! Onun arvadı vəfat etmişdi. Bundan başqa, bir həftə sonra Qotlibin böyük qızı kart oynamaqla dolanan bir avaraya qoşulub qaçdı.

...Qotlib təkə oturmuşdu. O, İova haqqında kitabı təkrar-təkrar oxuyurdu.

– Doğrudan da, Tanrı məni və mənim evimi darmadağın etdi, – o pıçıldayırdı.

Robert düzələcəyini donquldaya-donquldaya içəri daxil olan zaman, qoca bomboş gözlərini ona tərəf qaldırdı. Amma o, öz atalarının ibrətli hekayələrini təkrar edərkən ağına belə gəlmirdi ki, onlara inansın, yoxsa onlardakı Allah qəzəbi qarşısında diz çöksün. Ya da hər şeyə rəğmən öz kəşfini Hanzikerə təqdim edərək rahatlıq əldə etsin?!

Bir az gözləyərək ayağa qalxdı və səssizcə öz laboratoriyasına yollandı. Onun təcrübələri yenə də həmişəki kimi diqqətlə aparılırdı. Yəni heç kim Qotlibdə heç bir dəyişiklik hiss etmirdi. Sadəcə, o, artıq

səhər yeməyini Hanziker bufetində yemir, gün ərzində otuz sentə qənaət etmək üçün bir neçə kvartal aralıda yerləşən pis bir restorana yollanırdı...

Qotlib onu əhatə edən insanların içində boğulduğu bir vaxtda, haradansa, qaranlıqlar içərisindən Miriam peyda oldu.

Onun on səkkiz yaşı tamam olmuşdu. Uşaqlarından ən kiçiyi, pota və bir azca da çirkin idi. Onun sifətində ancaq alt dodağı qəşəng görünürdü. Miriam Qotlibin elminin sirrini və hər şeyi əldə edən hakimiyyətinin nə demək olduğunu başa düşdüyü üçün atası ilə fəxr edirdi.

Amma bu günə qədər atası nə barədəsə düşünə-düşünə otaqda var-gəl edəndə, demək olar ki, heç kimlə bir kəlmə belə kəsməyəndə qızı adətən həyəcanla ona baxırdı. İndi isə hər şey dəyişmişdi. Qız musiqi dərslərindən imtina etmiş, qulluqçunu işdən çıxarmış və aşpazlıq kitabını götürərək atası üçün onun sevdiyi kimi, yağlı və tünd ədviyyatlı yeməklər bişirməyə başlamışdı. Qızı təəssüflənirdi ki, vaxtında alman dilini öyrənməyib. Çünki atası öz uşaqlığının dili olan alman dilində indi daha tez-tez danışdı.

...Qotlib oturduğu yerdəncə qızına uzun-uzadı baxdı və nəhayət, söylədi:

– So! Mənimlə təkcə qalmısan! Gedəsi olsam... Orta məktəbdə uşaqlara kimya dərsi deməyə... Sən kasıblığa davam gətirə biləcəksən?

– Hə, əlbəttə. Zənnimcə, mən də bir işin qulpundan yapışa bilərəm. Məsələn, kinoklubda royal çalmaq olar.

Qızının sədaqəti olmasaydı, ata çətin ki, belə bir qərar verə bilərdi;

Elə həmin günlərdə Doson Hanziker təkəbbürlə yenidən Qotlibin laboratoriyasına girdi və elan etdi: "Bilirsən nə var?! Uzunçuluq etdiyin yetər! Biz sizin dərmanı bazara çıxarmaq qərarına gəlmişik". Qotlib isə cavab verdi: "Yox. Siz gözləsəniz, mən əlimdən gələni eləməyə hazıram. Ola bilsin, bir, ola bilsin üç il keçəcək... Ancaq o vaxt siz onu əldə edəcəksiniz. Mən tam əmin olmadan isə mümkün deyil. Yox!"

Hanziker incik halda getdi və Qotlib onun çıxaracağı qərarı gözləməyə başladı.

Elə bu arada Nyu-Yorkdakı Mark-Qerk biologiya institutunun direktoru, doktor A.de-Uitt Tabzın vizit kartını ona gətirdilər.

Qotlib Tabz haqqında eşitmişdi. O, heç vaxt Mark-Qerk institutunda olmamışdı, amma təmiz elmi-tədqiqat işləri üçün Amerikada Rokfeller və Mak-Kormikin institutlarından sonra onu ən sağlam və azad təşkilat hesab edirdi. O, guşənin alimin əbədi olaraq məmnun qalacağı və işə yaramayan tədqiqatlar keçirə biləcəyi gözəl laboratoriya təsəvvür etmək fikrinə düşsəydi, mütləq xəyalında Mak-Qerk institutunu canlandırırdı. Qotlib institutun direktorunun onunla görüşməyə gəlməsinə çox sevindi.

Doktor A.de-Uitt Tabz pırtlaşıq saçı bir adamdı. Gözə görünən nəyi vardısı, hamısı tükü idi. Burnundan, bir də ovucunun içindən başqa... Bir sözlə, gödək boylu bu adamı təpədən dırnağa tük basmışdı. Amma bu vəziyyəti gülməli deyildi. Əksinə, sanki, bu hal yaxşı cəhətləri haqqında xəbər verirdi.

Tabzın gözləri təmkinlə Qotlibi süzürdü, hərəkətləri də təmkinli idi, səsi isə təntənəli fleyta səsi kimi çıxırdı:

– Doktor Qotlib, mən çox şadam, çox şadam! Məruzələrinizi Elmlər Akademiyasında dinləmişəm, amma təəssüf ki, indiyə qədər sizinlə şəxsən tanış ola bilməmişəm.

Qotlib öz həyəcanını bürüzə verməməyə çalışdı.

Tabz tarixi pyesdə sui-qəsdçi rolu oynayan aktyor baxışları ilə laborantları gözdən keçirdi və işarə etdi:

– Danışa bilərikmi...

Qotlib onu öz kabinetinə apardı. Oradan ehtiyat dəmir yollarının basırığına, sürət qatarlarına, qəhvə rəngli yük qatarlarının göründüyü perrona geniş mənzərə açılırdı. Tabz içəri girən kimi danışmağa başladı:

– Biz maraqlı bir təsadüf nəticəsində xəbər tutduq ki, ən əhəmiyyətli kəşfinizin bir addımlığında durmusunuz. Pedaqoji işi buraxdığınız vaxt, etiraf edirəm ki, sizin kommersiya sahəsinə keçmək qərarınıza hamımız təəccüblənmişdik. Təəssüflə düşünürdük ki, görəsən, niyə bizim yanımıza gəlməyi üstün tutmamısınız.

– Məgər siz məni qəbul edərdiniz? Əslində, mən, ümumiyyətlə, bura gəlməyə də bilərdim.

– Təbii ki! Siz, aydın məsələdir, işin kommersiya tərəfi ilə maraqlanmırsınız. Bunu bildiyimiz üçün belə bir təklif etmək istəyirik: sizi Mak-Qerkə keçməyə razı salmaq olmazmı? Mən bu təklifi etmək üçün ilk qatara oturub bura gəlmişəm. Bizim instituta keçsəniz, Bakteriologiya və İmmunologiya Şöbəsinə rəhbərliyi öz üzərinizə götürsəniz, bizi çox sevindirərsiniz. Cənab Mark-Qerklə birlikdə hamımız yalnız bir şeyə can atırıq: bacardıqca elmin inkişafına imkan yaradaq. Əlbəttə, sizə hansısa tədqiqatları aparmaq üçün tam azadlıq veriləcək və güman edirəm ki, texniki təchizat, materiallarla təmin edilmə mənasında dünyada nəyi əldə etmək mümkündürsə, hər şeyi əldə edəcəksiniz. Məvaciblə əlaqədar... İcazə verin rəsmi danışım. Ola bilsin ki, bu, həddindən artıq açıq danışığ olsun. Çünki qatarım bir saatdan sonra yola düşür... Çətin ki, sizə Hanzikerin ödədiyi qədər məvacib verə bilək, amma ildə on min dollar ödəyə bilərik...

– Ah, Aman Allah, pul haqqında söhbət nəyə lazımdır? Mən bir həftədən sonra sizin yanınızda, Nyu-Yorkda olacağam. Bilirsinizmi, – sonra Qotlib əlavə etdi, – mənim onlarla müqaviləm yoxdur!

XIV FƏSİL

Bütün günü onlar sürətlə hərəkət edən şarabanla preriyanı dolaşdılar. Səyahət etmək üçün heç bir maneə yox idi... Yolda nə təpəyə, nə gölə, nə də fabrik borularının ucaldığı şəhərlərə rast gəlmək olardı. Onları külək və günəşin xəfif axını öz ağuşuna almışdı.

Martin Leoraya dedi:

– Fikir verirsən, elə bil, hava Zenitin tozunu və bütün xəstəxana korpiyasını ciyərlərimizdən çəkib çıxarır. Dakota. Əsl insan vətəni! Sərhədyanı məmləkət... Böyük imkanlar. Amerika!

Otlar dolu olan kiçik yarpaqlardan balaca kəkliklər pırıldaşdı havaya qalxırdı. Buğdanın içində onların necə çırpındıqlarını izləyən Martin günəşdən bihuş olan ruhunu böyük düzəngahın bir hissəsi kimi hiss edirdi. Uitsilvaniyadan çıxdıqları vaxt keçirdiyi əsəb sarsıntısından, demək olar ki, tamamilə azad olmuşdu.

– Siz gəzməyə gedəcəksinizsə, unutmayın ki, şam yeməyi saat altıdadır, – missis Tozer dedi və təbəssümü ilə sözlərinə bir şirinlik də qatdı.

Baş küçədə dayanan cənab Tozer isə onlara əl yellədi və qışqırdı:

– Saat altıya kimi qayıdın! Şam yeməyi düz saat altıdadır!

Bert Tozer də sinif otağından çıxan orta məktəb müəllimi kimi bankdan bayıra yüyürərək qısqıldadı:

– Mənim əzizlərim, sizə məsləhətim budur ki, saat altıya kimi qayıtmağı yaddan çıxartmayasınız, yoxsa qocanın vəziyyəti pis olacaq. O, düz saat altıda bizi şam yeməyinə gözləyir. "Düz saat altıda" deyirsə, bu elə saat altı deməkdir, daha yeddiyə beş dəqiqə işləmiş yox!

– Nə qədər qəribə də olsa, – Leora söylədi, – həyatım boyu, yəni iyirmi iki il ərzində Uitsilvaniyada cəmi üç dəfə şam yeməyinə saat yeddiyə yeddi dəqiqə işləmiş başlamışam. Bundan yaxa qurtarmaq lazımdır, Kürən. Məni hərdən şübhə bürüyür... Doğrudanmı, biz qənaət üçün onlarla birlikdə yaşamaqla ağıllı hərəkət edirik?

Hələ şəhərin hüduunu adlamamış onlar Ada Kvistin yanından ötüb keçdilər, daha doğrusu, gələcək missis Bert Tozerin... Və onun səsi də bürkülü havanı yararaq boşluqda oynadı:

– Məsləhət görürəm ki, saat altıya qayıdasınız!

Martin qəhrəmancasına qərar qəbul etdi:

– Lənətə gələsiniz görüm... Biz nə zaman gəzib doysaq, onda da qayıdacağıq... Lənət şeytana, doyunca gəzdikdən sonra! – o, Leoraya baxıb dedi. Amma bu zəhlətökən səslərin xoru qarşısında yaşayacaqları qorxu hissi indidən onların başının üstünü almışdı. Küləyin hər həmləsində əmr səslənirdi: "Düz saat altıda qayıdın!"

Beləliklə, onlar atları elə qamçılədilər ki, evə düz altıya on beş dəqiqə qalmış gəlib çıxdılar. Cənab Tozer artıq yağ zavodundan qayıtmışdı. Bu isə həmişəkindən düz otuz saniyə tez baş vermişdi.

– Sizi evdə görməyimə şadam, – o, Martinlə Leoranı salamladı, – indi isə tez atı tövləyə aparın. Şam yeməyi saat altıdadır – düz altıda!

Martin bütün bunları artıq o qədər bacarıqla həzm eləmişdi ki, şam yeməyi vaxtı danışanda onun sözləri lap ev sahiblərinin ağzından çıxan sözlər kimi səslənirdi:

– Biz çox yaxşı gəzdik. Deyəsən, mən bura alışıcam. Deməli belə, yarım gün avaralıq etdim, bəsdir, artıq işə başlamaq zamanıdır. İlk növbədə kabinetim üçün yer axtarmalıyam. Burada, yəqin ki, kirayə yer verilir, Tozer ata?

Missis Tozer mülayim səslə cavab verdi:

– Ah, mənim çox gözəl bir fikrim var, Martin. Nə üçün siz öz kabinetinizi anbarda qurmayasınız? Sizin üçün çox münasib olar: nahara gecikməzsınız, qulluqçu icazəli olanda da evə nəzarət etmək imkanınız olar, biz isə Ori ilə ya qonaq, ya da əl işi dərnəyinə gedərik.

– Anbarda?

– Nəyi pisdir ki? Yəhər-qayış üçün köhnə yerdir... Bir hissəsinin üstündə tavan var... Divarları isə ya tolla, ya da fanerlə üzləmək olar.

– Tozer ana, siz necə fikirləşirsiniz, mən bura nəyə görə gəlmişəm? Burada nə işlə məşğul olmalıyam? Atabaxan deyiləm ki, sizin anbarınızı qoruyum... Heç quş yumurtası gizlətmək üçün yer axtaran balaca oğlan da deyiləm. Mən həkim kabinetini açmaq fikrindəyəm.

Bert vəziyyətdəki gərginliyi azaltmağa çalışdı:

– Ay səni! Axı siz hələ əsl həkim deyilsiniz. Siz hələ öyrənməyə çalışırsınız.

– Mən lazım olduğundan da yaxşı həkiməm, lənət şeytana! Bağışlayın, Tozer ana, ədəbsizliyə görə bağışlayın, amma... Hələ bu harasıdır... Xəstəxanada gecə növbələrində yüzlərlə insanın həyatını qurtarırdım. Fikirləşirəm ki...

– Qulaq asın, Mart, – Bert dedi, –biz pul qoyuruqsa... Mən tamahkarlıq etmək istəmirəm, amma öz aramızdır, dollar dollardır... Pullar bizimdirsə, deməli, onları necə xərcləmək lazım gəldiyinə biz qərar verəcəyik.

Cənab Tozer dalğın halda baxışlarını qaldırdı və aciz-aciz dedi:

– Doğrudur. Riskə getməyin mənası yoxdur. Lənətə gəlmiş fermerlər öz buğdaları və qaymaqları üçün, az qala, camaatın dərisini soyurlar, sonra da deyirlər ki, pulları yoxdur, heç girov üçün faiz də ödəmirlər. İnanın mənə, artıq ipoteka borcu vermək də sərf eləmir. Boş yerə lovğalanmağın yeri yoxdur. Aydın məsələdir ki, siz balaca, sadə kabinetdə də "Venesiya Mavrı"tək bəzədilmiş dəbdəbəli zaldaymışsınız kimi xəstənin boğazına eyni uğurla baxa, ya da qulaq üçün damcı yazı bilərsiniz. Amma biz anbarda sizin üçün rahat bir guşə düzəltməyə çalışacağıq...

Leora onun sözünü kəsdi:

– Qulaq as, ata. Mən təklif edirəm ki, sən bizə birdəfəyə min dollar borc verəsən. Biz isə onu istədiyimiz kimi xərcləyəcəyik.

Bu sözdən sonra yaranmış təəssüratı bir kəlmə ilə təsvir etmək mümkün deyil.

– Sizə pula görə altı faiz verəcəyik... Yox, altı yox, beş! Beş bəsdir!

– İpoteka borcları altı, yeddi, və səkkiz faiz gəlir gətirirlər, – Bert həyəcanla etiraz etdi.

– Beş də bəsdir! Bizim onları necə xərcləyəcəyimizin heç kəsə dəxli yoxdur: kabinetin düzəldilməsinəmi, yoxsa başqa bir şeyəmi... Bu artıq bizim öz işimizdir.

Cənab Tozer sözə başladı:

– Çox ağılsız çıxış yoludur...

Bert sözü göydə tutdu:

– Ori, sən ağılını itirmisən! Görünür, sizin xərcləri məhdudlaşdırmalıyıq... Amma lənət şeytana, siz mütləq hərdənbir pul üçün bizə müraciət edəcəksiniz... Və... lənət şeytana, bizim məsləhətlərimizi qəbul etməli olacaqsınız...

Leora ayağa qalxdı:

– Ya siz mən deyən kimi edəcəksiniz, başqa cür yox, mən deyən kimi... Ya da Martinlə biz elə ilk qatara oturaraq Zenitə qayıdırıq. Mən zarafat eləmirəm! Orada onun üçün nə qədər desəniz, yaxşı maaşla vakansiya yeri var. Heç olmasa, orada tam sərbəst yaşayacağıq!

Əslində, söhbət yenə də davam edirdi, amma kənardan baxan da başa düşə bilərdi ki, hamı öz yerində sayır. Bir dəfə Leora əşyalarını toplamaq üçün pilləkənə doğru addım atdı, sonra Martinlə birlikdə ovuclarında sıxdıqları salfetləri yelləyə-yelləyə ayaq üstə durdular.... Bütün bu kompozisiya Laookona qrupunun oyununu çox xatırladırdı.

Nəhayət, Leora qalib gəldi.

Mübahisə dinc bir qayğıkeşliklə əvəz olundu.

– Siz öz çamadanlarınızı vağzaldan gətirmisiniz? – cənab Tozer soruşdu.

– Onu orada saxlamağın və mühafizə edilməsi üçün gündə iki sent ödəməyin mənası yoxdur, – bu dəfə Bert özündən çıxdı.

– Çamadan məsələsini səhər tezdən həll etmişəm, – Martin cavab verdi.

– Hə, hə. Səhər tezdən onu Martin üçün gətiriblər, – bu dəfə missis Tozer təsdiqlədi.

– Onu sizin üçün gətiriblər? Siz onu özünüz gətirməmisiniz? – cənab Tozer əməlli-başlı pis oldu.

- Xeyr. Mən anbardan bir oğlan tutdum və o, da onu mənim dalımca gətirdi, – Martin dedi.
- Mərhəmətli Tanrım! Sanki, onu siz əl arabasında özünüz gətirə və iyirmi beş sentinizə qənaət edə bilməzdiniz! – Bert yenə də qiyam etdi.
- Amma həkim öz qiymətini bilməlidir, – Leora həmişə olduğu kimi, Martinə tərəf çıxdı.
- Qiymət! Cəfəngiyatdır! Əl arabasını sürmək insanların gözündə daha qiymətlidir, nəinki durmadan bu qotur papirosu çəkmək!
- Yaxşı bəsdir... Bəs siz onu hara qoymusunuz? – cənab Tozer soruşdu.
- Bizim otağımıza, – Martin cavab verdi.
- Sən necə fikirləşirsən, onu hara yerləşdirsək yaxşıdır? Çardağ onsuz da ağzınacan doludur, – cənab Tozer missis Tozerə üz tutub soruşdu.
- Ooo, mən fikirləşirəm ki, Martin ona orada yer tapacaq.
- Nə üçün çamadanı anbara qoymayaq?
- Ah, yox, belə yaxşı, təzə çamadanı?!
- Anbarın nəyi pisdir ki? – Bert dedi, – ora təmiz, həm də qurudur. Sadəcə, belə yaxşı yeri istifadəsiz qoymaq həyəfdır... Madam, artıq qərar vermisiniz ki, Martin onu özü üçün qiymətli kabinet edə bilməz...
- Bert, – Leora məsumcasına dedi, – mən bizim nə edəcəyimizi bilirəm. Deyəsən, bu saray sənin yaman xoşuna gəlir... Yaxşısı budur, öz zavallı bankını ora köçür, bankın binasında isə Martin özünə kabinet açar.
- Bank, – bu, tamam başqa məsələdir.
- Bəsdirin, nə üçün siz bir-birinizə qarşı ədəbsizlik edirsiniz? – nəhayət, söhbətə cənab Tozer müdaxilə etdi, – Siz nə zamansa ananızla mənim bu cür mübahisə etdiyimizi və küsüşdüyümüzü görmüsünüz? Martin, çamadanı nə vaxt boşaltmağı düşünürsünüz?
- Cənab Tozer saraylar və çamadanlar haqqında fikirləşə bilirdi, amma onun düşüncəsinə görə, bu qədər vacib iki məsələni eyni zamanda həll etmək olmaz.
- Elə bu gün açə bilərəm, bu o qədər vacibdirsə.
- Yox, belə demək istəmirdim, burada vacib olan heç nə yoxdur, amma bir işə girişsənsə...
- Başa düşmürəm, burada nə vacib iş var ki, indi boşaltmalı...
- O, yer axtarmaq qərarına gəlibsə və dərhal saraya köçmək istəmirsə, uzun-uzadı əşyalarını çamadanda saxlaya bilməz və....
- Aman Allah, mübahisə etməyin, mən elə bu gün boşaldaram!

- Sonra da birtəhər çamadanı çardağa çıxardırıq...
- Sənə deyirəm ki, çardağ ağzına kimi doludur...
- Biz ora şam yeməyindən sonra baxırıq...
- Yenə də başladı! Axı sənə deyirəm ki, ora qayığı dürtməyə çalışanda...

Bəlkə də, Martin dişlərini qıcamırdı, amma onların qıcirtısını açıq-aydın eşidirdi. Firavan cəsur məmləkət artıq yüz mil uzaqda qalmış və çoxdan idi ki, unudulmuşdu.

2

Həkim kabineti üçün yer kirayə götürmək məqsədilə hər üç ailə düz iki həftə diplomatik söhbət və həssas fikir mübadiləsi aparmalı oldu... Düzdü, bu o demək deyil ki, Tozerlərin yeganə mövzusu kabinet idi. Onlar Martinlə yaşanan günün hər dəqiqəsini detallı araşdırır, onun həzm etmək qabiliyyətini, məktublarını, gəzintisini, təmirə ehtiyacı olan çəkmələrini müzakirə edir və soruşurdular ki, Martin çəkmələri "tələ hazırlayan və çəkmə düzəldən" həmin fermerə aparıb, yoxsa yox... Sonra da təmirin neçəyə başa gələcəyi ilə maraqlanır, çəkməçinin dini və siyasi əqidəsi, onun ailə həyatı ilə bağlı müxtəlif fərziyyələr irəli sürürdülər.

Cənab Tozer elə əvvəlcədən kabinet üçün çox gözəl bir yer nəzərdə tutmuşdu. Norblomlar öz mağazalarının üstündə yaşayırdılar və cənab Tozer bilirdi ki, onlar başqa yerə köçmək fikrindədirlər. Uitsilvaniyada nəsə baş verəndə, ya da nəsə baş verməli olanda, Tozer mütləq bundan xəbər tuturdu. O eşitməmişdi ki, Norblomun arvadını təsərrüfatla əlləşmək bezdirib və o, bundan sonra missis Bisonun pansionunda yaşamaq istəyir. Bura küçəyə açılan pəncərələri olan otaq idi, dəhlizin sağ tərəfində... Qəşəng balaca sobası olan bu suvaqlı otağı missis Bison Otto Kreqdən yeddi dollar otuz beş sentə almışdı... Yox, yeddi qırx beşə...

Onlar Norblomların evinə gəldilər və cənab Tozer söhbətə belə başladı: "...Ola bilsin ki, Norblomlar nə zamansa mənzili dəyişmək istəyərlər, belə olarsa, doktor üçün mağazanın üstündə kabinet açmaq heç də pis olmazdı..."

Norblomlar uzun-uzadı və ehtiyatlı skandinaviyalı baxışları ilə bir-birinə baxdılar. Sonra nəsə nəm-nüm etdilər: "Bilmirəm,... əlbəttə, şəhərdə daha yaxşı mənzil tapmaq çətindir..." Cənab Norblom da əlavə etdi ki, onlar heç nəyə baxmayaraq, köçmək qərarına gələrlərsə, onlar mənzil üçün -əlbəttə ki, mebelsiz – ayda iyirmi beş dollar ödəməli olacaqlar.

Cənab Tozer bu "beynəlxalq konfrans"dan şən və məmnun qayıtdı. Elə bil, Vaşinqtondan hansısa dövlət katibi Tozer, yaxud da Londondan hansısa lord Tozer gəlmişdi...

– Əla! Çox yaxşı! Biz onu əsas sözü ağzından qaçırtmağa vadar etdik! O iyirmi beş dedi! Deməli, vaxtı yetişəndə biz ona on səkkiz təklif edəcəyik və iyirmi bir dollar yetmiş beş sentə razılaşaçağıq. Ehtiyatla hərəkət etsək, digər tərəfdən də Norbloma missis Bisonla görüşmək və pansiona görə onunla danışmaq üçün zaman versək, onları necə lazımdırsa, sıxışdırı bilərik.

– Ah, Norblom bir qərara gələ bilməsə, başqa bir yerdə mənzil tutmağa çalışırıq, – Martin dedi, – Eşitdiyimə görə, "Qartal" redaksiyasının arxasında bir neçə boş otaq var.

– Nə? Bütün şəhəri axtarmaq? Özü də elə bir vaxtda?! Axı biz Norbloma fikrimizin ciddi olduğunu başa salmışıq... Onlar ölənə kimi bizə düşmən olarlar! Uğurlu işə başlamaq üçün sizcə, bu, yaxşı yoldur? İndi Norblomdan imtina etsəniz, o da sizə hücumla keçsə, heç mən də onu qınaya bilmərəm. Bura sizin üçün Zenit deyil ki, hər şeyin iki dəqiqəyə hazır olmasını tələb edəsiniz!

İki həftə ərzində, yəni Noblomlar onlar üçün çoxdan həll edilmiş məsələnin üzərində baş sındırıqları vaxt, Martin səbirsizliklə gözləyir və işə başlamaq bilmirdi. O, bildirdi ki, normalara uyğun münasib kabinet açmayınca, həkim kimi uitsilvaniyalıların inamını qazana bilməyəcək. Heç Endi Tozerin də...

Burada olduğu iki həftə ərzində onu cəmi birçə dəfə xəstə yanına çağırmışdılar. O da Aleka İnqlbledin baş ağrısından əziyyət çəkən xalası miss Aqnes İnqlbledin yanına. Amma çağırışdan qayıdanda Bert Tozer onun sevincini ürəyində qoydu:

– Ah, deməli, sizi o çağırmışdı? Onun işi elə həkimləri gəzməkdir də. Əslində, o heç xəstə deyil, amma həmişə yeni müalicə vasitələri dalınca qaçır. Sonuncu dəfə bura səyahət edən bir cavana qır-saqqız olmuşdu. Həmin oğlan "Ford"un cürbəcür dərman və mazlarını satmaqla məşğul idi. Ondan əvvəl isə miss İnqlbled hansısa bir ara həkiminin, holland əsilli dəli avaranın yanında müalicə alırdı. Hə, bir də uzun müddət onu Leopoldsdə yaşayan bir osteopat müalicə edib. Bilirsiniz, sizə deyim ki, osteopatiyada nəşə var... Osteopatlar o xəstələri müalicə edirlər ki, adi həkimlər onları müalicə etməkdən imtina edir, hətta xəstəliklərinin səbəbini belə başa düşmürlər. Siz mənimlə razılaşsınız?

Martin cavab verdi ki, razı deyil.

– Eh, siz, başa bəla həkimlər! – Bert alicənab görünüş alaraq qırıldadı, hər halda, o, bəzən çox şən və mülayim ola bilirdi, – sizin hamınız eyni cürsünüz. Xüsusilə də kursu yenidən bitirdiyiniz və həyatda hər şeyi bildiyinizi düşündüyünüz vaxtlarda... Siz nə xiropraktikada, nə elektrik kəmərlərində, nə də kostropravda yaxşı heç nə görmürsünüz. Çünki belə bir rəqabət cingiltisi dollarları sizin əlinizdən alır.

Və budur, bir zamanlar öz tibbi mühafizəkarlığı ilə Anqus Dyueri və Ervinq Uotersi acıqlandıran doktor Martin Erousmit indi həyasızcasına onun üzünə gülən Bert Tozerlə kəllə-kəlləyə gəlirdi. O, elmi biliklərlə silahlanaraq, həm də təmənnəsiz şəkildə bütün həkimlərin nüfuzunu qorumağa çalışırdı. İnandırmaq istəyirdi ki, Uinnemak diplomu olan həkimləri heç biri hansısa dərmanı əbəs yerə xəstəyə təyin etməyiblər. Xüsusi ehtiyac olmadan heç bir əməliyyat aparmayıblar.

Martin indi Bertlə həddindən artıq tez-tez görüşürdü. O, xəstə yanına çağırılacağını gözləyə-gözləyə bankda otururdu. Bu müddət ərzində isə barmaqları kiməsə sarğı qoymaq üçün elə bərk gicişirdi ki... Tez-

tez Ada Kvist Bertin yanına baş çəkirdi və kiçik Tozer nişanlısı ilə dilxoşluq etmək üçün öz hesablamalarına ara verməli olurdu.

– İndi, Ada, siz gərək həkimin yanında hətta düşünəndə belə ehtiyatlı olasınız. O, indicə mənimlə nevrologiya və fikirlərin oxunması ilə bağlı söhbət edirdi. Hə, Mart! Siz məni elə qorxutmusunuz ki, mən hətta oda davamlı şkafımın qfılındakı hərflərin kombinasiyasını belə dəyişmişəm.

– Oooo? – Ada kükrədi, – qoy kimi istəyirsə ələ salsın, amma məni yox! Hamı kitabdan nə istəsə əzbərləyə bilər, amma elmi təcrübədə tətbiq etmək lazım gələndə... İcazə verin deyim ki, Mart, nə zamansa Leopolisli qoca doktor Uinterin topladığı biliklərin ondan biri sizdə olsa, onda mənim düşündüyümdən çox yaşaya biləcəksiniz....

Beləliklə, onlar birləşərək kürəkənlərinə izah etdilər ki, Zenitli olmağı ilə öyünən centlmen üçün Martinin qalstuku bir az pis bağlanıb: "Sən özünü elə vacib adam hesab edirsən ki, iyrənc fermerlərin zavallı uşağı kimi bizim qarşımızda burnunu dik tutmağa çalışırsan".

Həmin axşam Bert hazırcavablıqla söylədiyi fikirləri və Adanın bəzi sözlərini süfrə başında da təkrar etdi.

– Sən nəhaq yerə onun zəhləsini tökürsən. Amma düzünü deyim ki, qalstukla bağlı sözünüz yerinə düşür. Mənə elə gəlir ki, Martin həqiqətən də özü haqqında çox yüksək fikirdədir, – cənab Tozer söylədi.

Leora şam yeməyindən sonra Martini bir kənara çəkdi:

– Əzizim, sən hələ dözə bilirsən?! Biz imkan olan kimi öz evimizdə yaşayacağıq. İstəyirsənsə, elə bu dəqiqə aradan çıxıb bilərik!

– Eyibi yox, dözərəm.

– Hm... Ola bilər. Əzizim, xəbərdarlıq edirəm, Berti döydüyün zaman ehtiyatlı ol ki, dar ağacına düşməyəsən.

Martin qabaq qapıdan artırmaya çıxdı. O, "Qartal" redaksiyasının arxasındakı otaqlara baxmaq qərarına gəlmişdi. Başa düşürdü ki, Bertdən qorunmaq üçün etibarlı sığınacağı olmasa, onun hərəkətlərinə bir həftə belə dözə bilməyəcək. Narblomların nə vaxt köçməyə qərar verəcəklərini gözləmək isə mümkün deyildi. Hətta onlar Martinin ən qorxunc və əbədi düşmənlərinə çevrilsələr belə...

Martin kədər gətirən qürub işığında gördü ki, taxta səki ilə bir adam addımlayıb və tərəddüdlə ora tərəf baxır. Bu Vays adlı bir nəfər idi. Qəsəbədə "Vays-polyak" adı ilə tanınan rus yəhudisi... O, dəmir yolu yaxınlığındakı evdə yaşayıb, gümüş mədənlərinin və avtomobil zavodlarının aksiyalarını, torpaq sahələrini, atları və ondatra dərisini alıb-satmaqla məşğul olurdu. O, Martini səslədi:

– Bu sizsiniz, dok?

– Aha!

Martin sevinclə diqqətini yönəltdi: pasient!

– Qulaq asın, mənimlə bir az gəzişə bilərsinizmi? Bir məsələ haqqında sizinlə danışmaq istəyirdim. Ya da bəlkə, bizə gedək. Bu yaxınlarda aldığım yeni siqarlardan çəkərdik.

Vays "siqar" sözünü xüsusi vurğuladı. Şimali Dokotada da, Moqalisdə olduğu kimi, nəzəri cəhətdən içki və siqar qadağan olunmuşdu.

Martin həvəslə razılaşdı. O qədər uzun müddət idi ki, ayıq-sayıq zəhmətkeş həyatı yaşayırdı!..

Vaysın birmərtəbəli, yaxşı qurulmuş evi baş küçədən yarım kvartal aralıda yerləşirdi və onu geniş buğda zəmilərindən yalnız dəmir yolu ayırırdı. Divarlar şam ağacından tikilmişdi, onların qoxusu tütün iyini əməlli-başlı öldürürdü. Vays göz vurdu (o etibara layiq olmayan sui-qəsdçilər tayfasına mənsub idi) və pıçıltı ilə dedi:

– Məncə, siz bir udumluq əla kentukiyskiyə etiraz etməzdiniz?

– Yox, etirazım yoxdur.

Vays pəncərə pərdəsini aşağı saldı və yazı masasının qabarmış qapısını açaraq şüşəni çıxartdı. Onlar şüşənin ağzını silərək növbə ilə onu dodaqlarına yaxınlaşdırdılar. Sonra Vays qırıq-qırıq danışmağa başladı:

– Bilirsiniz nə var, dok? Siz buralı heyvanlara oxşamırsınız. Bəzən insan iradəsindən asılı olmayaraq çirkin işlərə girişə bilər. Uzun sözün qısa, mən, deyərsən, lazım olduğundan çox gümüş aksiyası satmışam. Ona görə də camaat əleyhimə qalxıb. Yəni aradan çıxmaq vaxtıdır... Lənət şeytana... Amma ümid edirdim ki, bu dəfə iki-üç il bir yerdə rahat yaşaya biləcəyəm. Deməli belə: eşitmişəm ki, sizə kabinet lazımdır. Evim sizin üçün çox münasibdir. Həqiqi sözümdür! Bu otaqdan başqa, arxada iki otaq da var. Mən onu sizə mebellə birlikdə verəcəm, bütün avadanlığı ilə... Ayda on beş dollara. Siz mənə bir illiyi əvvəlcədən ödəsəniz. Rahat olun, kələk-zad yoxdur. Sizin qaynınız yaxşı bilir, ev həqiqətən də mənimdir.

Martin işgüzar görkəm almağa çalışdı. Məgər o, tezliklə cari hesaba pul yığmağa başlayacaq gənc həkim və Uitsilvaniyanın ən hörmətli sakinlərindən biri deyildimi?

Gənc doktor evə döndü və qonaq otağında lampa işığında (yaşıl çobanyastığılı şüşə abajur öz ətrafına zəif işıq salırdı) əyləşmiş Tozerlər ehtiyatla ona qulaq asdılar. Bert isə bütün gövdəsi ilə qabağa əyilərək ağzını açmışdı.

– Bir illik o qədər də qorxulu deyil. Amma bu məsələdə hiylə var, – o fikrini bildirdi.

– Əlbəttə, amma hiylə bunda deyil. Norblomlar bizə evi kirayə vermək qərarına gəldikləri bir vaxtda onların əleyhinə çıxmaq düzgündürmü?! İstəyirsiniz ki, bütün bu çalışıb-çabalamadan sonra axmaq vəziyyətdə qalım?! – cənab Tozer inildədi.

Demək olar ki, saat ona qədər mübahisə getdi, amma Martin fikrindən dönmədi ki, dönmədi və səhərisi gün Vaysın daxmasını kirayələdi.

Həyatında ilk dəfə idi ki, onun öz mənzili var idi. Bütünlüklə onun və Leoranın mənzili...

Qürurlu ev sahibi bu daxmanın timsalında knyaz sarayı görürdü. Buradakı hər çay daşı, ot saplağı, qapı süngüsü qeyri adi və sevimli idi.

Qürub vaxtı Martin arxa artırmada oturmuşdu. Dəmir yolunun nazik lenti üstündə alışıb-yanan üfüqdən hüdudsuz bir preriya onun ayaqlarına doğru hərəkət edirdi. Birdən Leora onun yanında dayandı, qolunu boynuna doladı və Martin gələcək həyatlarının bütün əzəmətini mədh etməyə başladı:

– Bilirsən, mən mətbəxdə nə tapmışam? Çox qəşəng bir köhnə qurğu. Düzdü, bir az pas atıb, amma mən yeşik götürüb cihazlar üçün ştativ hazırlaya bilərəm... Şəxsən özümün olacaq ştativ!

XV FƏSİL

1

Martin "tibbi alverçilik"lə bağlı "Diqamma Pi"-ni təngə gətirdiyi fikirlərini bir dəfə belə xatırlamadan hərdənbir Cersi-Sitinin "Yeni ideya" Tibbi Kabinetlərin Təchizi Səhmdar Cəmiyyətinin kataloqu ilə tanış olurdu. Gözəl kitab idi. Parlaq yaşıl üz qabığında qara və qırmızı rəngli portretlər verilmişdi: idarə heyətinin sədri, girdəsifətli məzəli adam, bütün gənc həkimlərin həqiqi dostu... Direktor isə əldən düşmüş sifəti olan, şübhəsiz ki, bütün məşəqqətli günlərini və gecələrini elmin inkişafına sərf etmiş biri idi; sədrin müavini Martinin keçmiş müəllimi, çevik və eynəkli doktor Rosko Qikdi. İfrat dərəcədə müasir adam... Bundan başqa, üz qabığındakı kiçik bir yerdə bir neçə poetik nəsr nümunəsi və aşağıdakı cəzbedici vədlər yerləşdirilmişdi:

"Həkim! İşgüzarlıqdan məhrum olanlara qulaq asma, ruhdan düşmə! Pasientlərə yaxşı təsir göstərən, təcrübəni yüngülləşdirən, ehtiram və dövlət gətirən belə bir kabinetinin olmaması üçün heç bir səbəbin yoxdur. Hazırda "Yeni ideya" və onun məşhur maliyyə sistemi sayəsində tibbin böyük nümayəndəsini miskin cızma-qaraçıdan fərqləndirən əla təchizata sahib ola bilərsən: "Bir az nəğd pul, qalanı isə qonararla ödəmə hesabına"... Bunu sənin üçün "Yeni ideya"-nın alətləri təmin edəcək!"

Yuxarıda, çərçivədə İoniya kapitelləri ilə yazılmış və dəfnə yarpaqları ilə bəzədilmiş çağırış da gözə dəyirdi:

"Döyüşçüləri, tədqiqatçıları, dövlət xadimlərini mədh etmək yetər; məgər müdrik, rəşadətli, tamahkarlığa tutulmamış həkimin şöhrəti onları kölgədə buraxmaybmı; Centlmenlər, biz baş əyərək sizi

salamlayır və ancaq tibbi təchizat firmasının sizə təqdim edə biləcəyi ən son və tam kataloqu təqdim edirik".

Üz qabığının arxası o qədər gözəl olmasa da, qırmızı-yaşıl rənglərlə bəzədilmişdi. Onun üzərində isə badamcıq vəzinin kəsilməsi üçün bindeldorf alətlər komplekti və elektrik müalicə aparatları əks olunmuşdu. Yanında da belə bir reklam mətni verilmişdi:

"Həkim, sən öz pasientlərini badamcıq vəzinin çıxarılması üçün mütəxəssis yanına göndəirsən, sən onları müalicə üçün elektrik işıq-su müalicəxanasına istiqamətləndirirsən? Belədirsə, deməli, öz şəhərində özünü tibbi tərəqqinin ən görkəmli nümayəndəsi kimi göstərmək imkanını əldən verirsən və öz qonorarını itirirsən. Məgər sən mükəmməl təcrübə keçmək istəmirsən? O zaman qapılar açıqdır.

Bindeldorfun ləvazimat komplekti təkcə faydalı deyil, həm də olduqca gözəldir. O, istənilən kabinetə bəzəyər və ona sanballı görkəm verər. Biz təminat veririk ki, Bindeldorf cihazının və "Yeni ideya" universal elektro-terapevtik avadanlığının quraşdırılması ilə (müfəssəl olaraq səh 34 və 97-də) sən özünün illik gəlirini min dollardan on min dollara qədər artıracaq və öz pasientlərini daha çox razı salacaqsan. Böyük Çağırış səslənən zaman sən də öz mükafatını qəbul etmək zamanın yetişəcək. Əgər sən uşaqlarının və bütün əziyyətləri sən ilə bölüşən sədaqətli arvadının həyatını maddi cəhətdən təmin edə bilmirsənsə, o zaman səni böyük mason dəfn mərasimləri və pasientlər tərəfindən verilən haqq razı salacaqmı?

Sən qar tufanı və avqust bürküsündə iztirab çəkən insanın çağırışına tələsirsən və fəlakət vadisinin alqırmızı kölgəsində pasientlərinin həyatı uğrunda zülmət qüvvələrlə mübarizə aparırsan... Amma sən şücaətin Müasir Tərəqqi olmadan dolğun deyil. Bu dolğunluğa Bindeldorfun tonzillektromik cihazını və "Yeni ideya" firmasının elektrokabinetini əldə etməklə sahib ola bilərsən! Özü də cüzi nağd pul ödəmə ilə! Qalanını isə tibb tarixinin hələ görmədiyi müddətə ən güzəştli şərtlərlə hissə-hissə verə bilərsən!"

2

Bu patetik poeziya nümunəsi Martinin diqqətini bir o qədər də çəkmədi, çünki poeziya onun üçün elektrik kabinetlərindən maraqlı deyildi. Amma o, ştativlər, sterilizasiya cihazları, kolbalar və kreslodan cərrahiyyə stoluna çevrilən ağ boyalı gözəl bir qurğu sifariş vermək üçün özündə bəzi qeydlər etdi. O jurnalı bəzəyən sentrifuqa şəklinə baxaraq köksünü ötürdü. Bu arada Leora qəbul otağı üçün çox gözəl qarnitura heyran-heyran göz qoyurdu: "Süni dəri ilə üzlənmiş divan və altı kreslo! Yeni Barselona üslubunda! O, sizin kabinetinizi məşhur Nyu-York həkimlərinin kabinetinə bənzədəcək, ona dəbdəbəli görünüş və stil verəcək!"

– Eyibi yoxdur, stulda da otura bilərlər, – Martin dodaqaltı söylədi.

Missis Tozer çardaqda qəbul otağı üçün xeyli köhnəlmiş stul və köhnə kitab şkafları tapıb çıxarmışdı. Leora isə onları saçaqlı çəhrayı kağızla üzləyib alətlər üçün münasib şkafla çevirdi. Universal kreslo gətirilənə kimi Martin Vaysın çox oturmaqdan yırtılmış taxtından istifadə etmək qərarına gəldi. Leora onu da ağ müşəmbə ilə üzləyərək işlək vəziyyətə gətirdi. Onların qabaq otağının arxasında daha iki darısqal hücrə var idi – keçmiş yataq otağı və keçmiş mətbəx. Martin onları kabinet və laboratoriya kimi istifadə edəcəkdə. O fişqırıq çala-çala taxtaları mişarlarla kəsir və şüşə qablar üçün rəf hazırlayırdı; bir zamanlar peç rolunu oynayan çəni isə şüşə qabların sterilizəsi üçün quruducu şkafla çevirirdi.

– Li, sən elə fikirləşmə ki, mən elmi tədqiqatlarla əylənməyə hazırlayıram. Bu işin daşını çoxdan atmışam.

Leora məsum-məsum gülümsədi. Martin işlədiyi vaxt o, evin arxasındakı çəmənlərdə biçilməmiş otun üstündə oturur, qolları ilə dizini qucaqlayıb və sərin çəmənin ətrini ciyərlərinə çəkərdi; amma hər on beş dəqiqədən bir Martin onu gördüyü işə tamaşa etmək üçün içəri çağırırdı.

Bir dəfə şam yeməyindən əvvəl cənab Tozer evə bir bağlama gətirdi. Bütün ailə həyəcan içində onun başına yığışdı və həy-küy sala-sala bağlamayı açmasına tamaşa etdi. Şam yeməyindən sonra Martin və Leora təzə əldə etdikləri xəzinə ilə birlikdə öz qəbul otaqlarına tələsdilər... Qapıya çatdılar. Onlar üçün gətirilmiş xəzinə şüşə lövhədən ibarət idi; lövhənin üzərində qızılı hərflərlə yazılmışdı: "M.Erousmit, tibb elmləri doktoru". Onlar qucaqlaşaraq astanda dayanmışdılar, sevinə-sevinə bu gözəlliyə tamaşa edirdilər. Martin qürurla içini çəkdi:

– Hə... Lənət şeytana!

Onlar Tozerlərdən qurtulduqlarına məmnun idilər və bu məmnunluqdan həzz alaraq arxa artırmada oturmışdılar. Şən səslə taqqıltı sala-sala uzaqdan keçən yük qatarı relslərin üstü ilə sürünürdü. Parovozdan boylanacaq onlara əl etdi, qırmızı xidmət vaqonunun meydançasında duran nəzarətçi isə açıq-aydın görünürdü.

– Mən heç vaxt bu cür xoşbəxt olmamışam, – Martin pıçıldadı.

3

O, Zenitdən özü ilə oksnerov cərrah dəsti gətirmişdi. Alətləri çıxararaq iti, sivri, parlayan bisturiyə, böyük tenotomlara, çox qəşəng əyilmiş iynələrə tamaşa edirdi. Bütün bu əşyaların arasında dişlərin çıxarılması üçün istifadə olunan şprislər də var idi. Silva ata öz tələbələrinə xəbərdarlıq etmişdi: "Yaddan çıxarmayın ki, kənddə həkim çox vaxt təkcə terapevt, cərrah, pediatr olmur, həm də diş həkimi işləmək məcburiyyətində qalır. Siz hətta lazım gələrsə, keşiş, boşanma məsələləri üzrə mütəxəssis, dəmirçi, sürücü, yol mexaniki də ola bilərsiniz. Əlləriniz belə işlər üçün həddindən artıq incədirsə, o zaman çalışın ki, tramvay xəttinə və gözəllik kabinetlərinə yaxın yerlərdə yaşayasınız".

Martinin həkim kabinetinə gələn ilk pasient və Uitselvaniyadakı ikinci pasienti diş ağrısından bar-bar bağırən xarrat Nils Kraq oldu. Bu hadisə şüşə lövhənin gəlib çıxmasına bir həftə qalmış baş vermişdi. Hətta onun gəlişi Martini sevindirmişdi də:

– Başlandı! Görəcəksən, Leora yanıma dəstəylə gələcəklər!

Amma dəstəylə gəlmədilər. Martin düz on gün quruducu şkafın üstündə əlləşdi, sonra bir müddət yazı masasının arxasında oturaraq özünü məşğul göstərməyə çalışdı, kitab oxudu. Bir az sonra onun ilk sevinc hissi yavaş-yavaş əsəbiliklə əvəz olunmağa başladı... Bir müddət də keçdi... Martin artıq səssizlikdən və işsizlikdən, az qala, ulamağa hazır idi.

Bir dəfə axşam, Martinin məyus-məyus evə getməyə hazırlaşdığı vaxt boz bıqları olan isveç fermeri hövlank halda qəbul otağına girdi və mızıldandı:

– Dok, tilovun qarmağı ilə baş barmağımı yaralamışam. Barmağım bütün şişib.

Ambulatoriyasından gün ərzində bir neçə yüz xəstə keçən Zenit Şəhər Xəstəxanasının təcrübəçisi Erousmit üçün barmaq sarımaq başqasının papirosunu yandırmaqdan daha bəsit idi. Amma Uitsilvaniyalı doktor Erousmit üçün bu çox cəlbədicə əməliyyat təsiri bağışlayırdı. Sevincindən hətta fermer də onun gözüne həddindən artıq sevimli və çox yaxşı insan kimi göründü.

Martin onun sol əlini bərk-bərk sıxdı və xəbərdarlıq etdi:

– Hə, belə! Nəsə baş verərsə, mənə birbaşa ... telefonla zəng edin... birbaşa... bax, bu ...nömrəyə.

O qərara gəldi ki, bu cür heyran pasientlərin axını onları bir istəklərinə – Leora ilə birlikdə xəyalını qurduqları, gecələr haqqında pıçıldadıqları şeyə mütləq çatdıracaq. Onlar əyalətlərdəki xəstələrə baş çəkmək üçün avtomobil almaq istəyirdilər.

Belə bir avtomobili Frezirin dükanının yanında görmüşdülər.

Bu "Ford" idi – cırılmış oturacağı və yarışlək mühərriki olan, cəmi beş il işləmiş "Ford". Yağ zavodundakı neft mühərrikinin səmindən sonra Uitsilvaniyalıların ən çox adət etdikləri səs frezirlərin "ford"unun qapısının taqqıltısı idi. Cənab Frezir onu mütləq öz dükanının qarşısında çırpırdı, özü də adətən evə gedib çatana kimi qapını düz üç dəfə çırpmalı idi.

Amma həyəcan içində bu "ford"u, onun üç yeni təkərini və signalını əldə edən Martinlə Leora üçün bu maşın yer üzündə ən görkəmli avtomobil idi. Martin onlara məxsus idi və bu maşınla hara gəldi, nə zaman istədilər gedə bilərdilər.

Martinin Kanada mehmanxanasında işlədiyi həmin uzaq yay günlərində "ford" avtobusunu idarə etməyi öyrənmişdi, amma Leora üçün bu, ilk təcrübə idi. Bert onu öz öyüd-nəsihətləri ilə o qədər cana gətirmişdi ki, qız nəsilən-nəsilə keçən ailə "overlend"ini sürməkdən imtina etmişdi.

O, ilk dəfə kiçik barmaqları ilə tənzimləyicini çevirərək sükan arxasında oturanda istədiyi kimi sürətlə getmək imkanı verən bu hakimiyyəti, bu magiyanı hiss etdi. Leora öz daxilində insan qüvvəsindən uzaq

bir qüvvə duyurdu. Hiss edirdi ki, vəhşi qu quşu kimi uça bilər; amma hər dəfə də mühərriki söndürərək qumun içində batıb qalırdı...

Martin qəsəbənin gözündə uçan şeytana çevrilmişdi. Onunla birlikdə getmək üçün bütün yol boyu öz şlyapanı tutub saxlamalı, gözlərini yummalı və ölümünü gözləyərək oturmalı idin. Adama elə gəlirdi ki, o, döngələri daha maraqlı eləsin deyə, sürəti bilərəkdən qaldırır. O, uzaqdan yolda özündən irəlidə nəşə – başqa maşınmı, ya sarı küçükmü – görürdüsə, o dəqiqə içində hiddət hissi baş qaldırırdı. Bu hiddəti yalnız bir yolla sakitləşdirmək olardı: çatmaq və ötüb keçmək! Qəsəbə vəcdə gəlmişdi: "Gənc həkim maşını çox yaxşı sürür – necə lazımdır!" Hətta onlar səmimi bir maraqla doktorun maşını necə aşıracağına və bərk əziləcəyinin qabaqcadan xəyalını da qururdular. Çox güman ki, onun kantoruна gələn on pasientdən beşi Martinin maşın sürməsinə olan hörmətinə görə bura üz tuturdu... Qalanları isə elə bir ciddi xəstəlikləri olmadığı və Qroningendən, yaxud da doktor Gesselinkdən daha yaxın yaşadıkları üçün bunu edirdilər.

4

Burada ilk pərəstişkarlarla yanaşı ilk düşmənlər də meydana çıxırdı.

Martin küçədə Norblomlarla rastlaşdıqda (Uitsilvaniyada hər gün hər kəslə küçədə görüşməmək çətin məsələ idi), onlar doktoru qəzəbli baxışlarla süzürdülər. Sonra o, Pit İyeskanı özünə qarşı qaldırdı.

Pit öz "apteka mağaza" adlandırdığı dükanda nabatlar, mədən suyu, patentləşdirilmiş dərmanlar, milçək əleyhinə kağızlar, jurnallar, paltaryuyan maşınlar və "ford" üçün ehtiyat hissələri satırdı. Amma Pit eyni zamanda poçtmeyster işləməşəydi, yəqin ki, acından ölərdi. O, iddia edirdi ki, əczaçı lisenziyası var, lakin reseptləri o qədər allahsızcasına dolaşıq salırdı ki, Martin bir dəfə dükana soxularaq onun dərşini verməkdən özünü saxlaya bilmədi.

– Eh, siz, təcrübəsiz həkimlər! Tüpürüm sizə, – Pit dedi, – mən reseptlə dərman verməyə başlayanda siz hələ ağzı əmzikli uşaq idiniz. Burada əvvəllər yaşayan qoca dok hamını mənim yanıma göndərirdi. Mən lazım bildiyim kimi işləyirəm və öz vərdişlərimi dəyişmək fikrində deyiləm. Nə sizə, nə də başqa müqəvvaya görə.

Martin istər-istəməz Sent-Poldan dərman gətirtməyə başladı və bapbalaca laboratoriyasını bu dərmanlarla doldurdu. Sonra da kədər içində boş-boşuna dayanan kolbalara və şüşə mikroskopun qapağının üstünə çökmüş toza baxaraq maz və həblər hazırlamağa başladı. Bu ərafədə Pit İeska Norblomlara qoşularaq pıçıldayırdı:

– Təzə həkim bir köpüyə dəyməz. Yaxşı olar ki, əvvəlki kimi Gesselinkin yanında müalicə alasınız.

5

Bir həftə o qədər boş, o qədər avara keçdi ki, Tozerlərin evində səhər saat üçdə belə telefon zəng çalanda, Martin, sanki, öz sevgilisindən xəbər gözləyirmiş kimi onun üstünə atıldı.

Xırıltılı, titrək səs dedi:

– Mənə təcili doktorla danışmaq lazımdır.

– Bəli, bəli! Danışan doktordur.

– Danışan Leopolis istiqamətində dörd mil şimal-şərqdə yaşayan Henri Novakdır. Mənim qızım Marinin boğazı bərk ağrıyır. Qorxuram ki, irinləmiş olsun, onun vəziyyəti çox pisdir və o... Siz bizə gələ bilərsiniz?

– Bu nə sualdır?! Elə indicə gəlirəm.

Dörd mil... O, bu məsafəni səkkiz dəqiqəyə qət edə bilərdi.

Martin tələsik geyindi, qəhvəyi rəngli köhnə qalstukunu boğazına keçirtdi, Leora isə ilk gecə çağırışına görə əməlli-başlı sevincəyə düşmüşdü. Martin "ford"u həvəslə işə saldı, stansiyanın yanından gurultu ilə keçərək buğda dalğalanan genişliyə adladı. O, sayğacın hesabına görə altı mil getdikdən sonra sahibin adını oxumaq üçün hansısa bir kəndlinin həyatının yaxınlığında sürəti azaltdı. Yalnız o zaman başa düşdü ki, azıb. Sonra yaxınlıqdakı fermaya döndü, "fordu" ağ söyüdü altında saxladı. Maşının işığı basılıb əzilmiş bidon qalağının, taxılbiçən maşının sındırılmış çarxlarının, pilləkənlərin və bambukdan düzəldilmiş tilovların üstünə düşürdü. Anbarın arxasından quduz bir köpək sıçrayıb çıxdı və acıqla avtomobilin üstünə hüddü.

Aşağı mərtəbənin pəncərəsindən pırtlaşıq saçlı bir baş göründü və skandinav ləhcəsi ilə ucadan qışqırdı:

– Nə lazımdır?

– Mən həkiməm. Henri Novak harada yaşayır?

– Aha! Həkim! Doktor Gesselnik?

– Yox! Doktor Erousmit!

– Aha! Doktor Erousmit! Uitsilvaniyadan? Hm... Siz oranı keçib gəlmisiniz. Gərək geri qayıdasınız. Bir milə yaxın yol gedəndən sonra məktəbin yanından sağa dönsəniz, görəcəksiniz, böyük kərpic binadır. Sonra yenə dördə bir mil yol gedəcəksiniz, sement silosdan hündür bir qala görəcəksiniz, onun yanında da ev. Henrinin kimisə xəstədir ki?

– Hə, hə... Qızda iltihab var... təşəkkür edirəm.

Düz və sağa. Bu yolda artıq yana sapmaq mümkün deyil.

O zaman ki, insan zəhmli bir "sapmaq mümkün deyil" sözünü eşidir, deməli, o, mütləq yolunu azacaq.

Martin doğranmış kötülklərə toxunaraq kəskin bir hərəkətlə "ford"u döndərdi, şossədə gurultu saldı, məktəbi keçdikdən sonra döndü. Halbuki məktəbin qabağından dönməli idi. Sonra yarım mil otlaqlar arasındakı bataqlıq ərazini keçdi və fermanın yanında dayandı. Gözlənilmədən ətrafı bürüyən sakitlik içində inəklərin necə gövşədikləri eşidilirdi, ona heyrətlə baxan ağ at başını yuxarı qaldırmışdı. Evdəkiləri signal səsi ilə oyatmaq lazım gəldi; qəzəblənmiş fermer bağıraraq soruşdu: "Kimdir? Atəş açacağam!"

Sonra fermer də onu geri, şosseyə tərəf yönəltdi.

Telefon zəngindən ancaq qırx dəqiqə sonra Martin kənd arası xarab yoldan evə sarı çönə bildi və fənərin işığında evin artırımında beli bükülü bir adam gördü. O, Martini görən kimi çığırdı:

– Doktor? Mən Novakam.

Qız ağardılmış divarları və şam ağacından parlaq laklı qapısı olan yeni tikilmiş yataq otağında uzanmışdı. Dəmir çarpayı, düz söykənəkli stul, müqəddəs Annanın rəngli litoqrafiyası və laxlayan dolabçanın üstündə qapaqsız lampa otağın gözə çarpan gözəlliyini pozurdu. Xəstə qızın yatdığı bu otaq yenidən tikilərək fermerin evinə əlavə edilmişdi. Çarpayının yanında çiynlərini bükərək bir qadın oturmuşdu. O islanmış və qızarmış sifətini yuxarı qaldıranda Novak söylədi:

– Ağlama, gəldi! – Və Martinə tərəf üzünü tutaraq, – Qızın halı pisdir, amma biz onun üçün nə bacarırdıqsa, elədik. Ötən gecə də, indi də boğazını buğa vermişik, onu bura, öz yataq otağımıza gətirmişik.

Merinin yeddi, ya da səkkiz yaşı var idi. Onun dodaqları və barmaqlarının ucu göyərmiş, sifətinin qanı isə çəkilmişdi. Nəfəs verməyə çalışanda qıc olur, sonra boz ləkələrlə dolu bəlgəm tüpürürdü. Martin həyəcanla çantadan termometr çıxardı və professional hərəkətilə onu çırpdı.

O, qərara gəldi ki, qızda ya difterit, ya da yalançı krupdur. Daha doğrusu, difteritdir. Analiz etməyə vaxt yoxdur. Halbuki kulturanı səpib sakit və dəqiq müəyyənləşdirmək olardı. Bu an həkimlik edən Silva mükəmməllik uğrunda insafsız mübariz olan Qotlibi sıxışdıraraq ortalığa "soxuldu". Martin əsəbi halda uşağın dağıdılmış yatağının üzərinə əyildi, dalğın-dalğın nəbzini yoxladı, saydı... Sonra yenidən saydı. O, Zenit xəstəxanasının adət etdiyi avadanlığı, tibb bacılarının köməyi və Anqus Dyuerin arxayın məsləhətləri olmadığından özünü itirmişdi. Martin birdən–birə ürəyində tənha kənd həkiminə böyük hörmət hissi duydu.

Qərar qəbul etmək lazım idi, qəti olaraq və bəlkə də, məhvə məhkum edəcək bir qərar. Doktor difteriya əleyhinə zərdab yeridəcəkdi. Amma Uitselvaniyada onu əlbəttə ki, Pit İeskidən əldə etmək mümkün deyildi.

Bəlkə, Leopolddən götürsün?

– Cəld zəng edin. Məni Blasnerlə çağdırın, Leopold aptekçisi ilə, – o, Novaka bacardıqca sakit səsle dedi. O, gecənin bir yarısında Blasnerin həkimə necə dərin hörmətlə antitoksin apardığını təsəvvür etdi. Nə qədər ki Novak qonaq otağında telefonun yanında özünü əldən salırdı, Martin gözləyirdi... gözləyirdi.. uşağın gözünü çəkmədən intizarla gözləyirdi; missis Novak isə ondan möcüzə umurdu. Uşağın

öskürəyini və xırıltısını dinləmək mümkün deyildi; divarların və açıq sarı ağacın parıltısı isə yuxu gətirərək insanı, az qala, ovsunlayırdı. Zərdabdan, yaxud traxeotomiyadan başqa nəyəsə müraciət etmək artıq gec idi. Bəlkə, əməliyyat etsin? Nəfəs borusunu kəsin və qızın nəfəs ala bilməsi üçün metal borucuq qoysun? O, dayanmışdı, tərəddüd edirdi, mürgüyə tutulur və yuxuya getməmək üçün özü-özünü silkələyirdi. Nəsə eləmək lazım idi. Ana dizi üstə dayanmışdı, geniş açılmış gözlərini ona zilləmişdi. Deyəsən, artıq onu da şübhə bürüyürdü.

– Bir parça qızıdırın – dəsmal, kiçik süfrə, fərq etməz... Qızın boğazını sarımaq lazımdır. Aman allah, yəni o zəng edə bilməyəcək? – Martin vurnuxmağa başladı.

Missis Novak gonbul ayaqlarının üzərində yırğalana-yırğalana isitdiyi dəsmalı gətirdiyi vaxt cənab Novak məyus halda peyda oldu:

– Gecələr aptekdə heç kim növbə çəkmir, Blasnerin ev telefonu isə işləmir.

– Belə... qulaq asın. Qorxuram ki, məsələ ciddidir. Zərdab əldə etmək lazımdır. Mən onun dalınca Leopolişə gedəcəyəm. Siz isə isti dəsmal qoymağa davam edin və... yaxşı olardı ki, pulverizator gətirəsiniz. Gərək otaqda hava rütubətli olsun. Sizdə spirt lampası yoxdur? Gətirin, qaynamaq üçün su qoyun. Dərman lazım deyil. Tezliklə qayıdacağam.

Leopolişə olan iyirmi dörd mili Martin otuz yeddi dəqiqəyə qət etdi. Yol kəsişmələrində bir dəfə də olsun maşının sürətini azaltmadı. Döngələri, yolları qovurdu, halbuki beynində hansısa bir qara nöqtə hər dəqiqə partlayış, yaxud da qəza baş verə biləcəyini söyləyir, onu qorxutmağa çalışırdı. Sürətli hərəkət və hər cür ehtiyatdan imtina etməsi onun ürəyində fərah hissi yaradırdı; soyuq havanı ciyərlərinə doldurmaq və fermer qadının diqqətli baxışlarının altında gərgin intizardan sonra tək qalmaq xoş idi. Xəyalən o bütün bu vaxt ərzində Oslerin kitabından difteriya haqqında olan səhifəni oxuyur və çap olunmuş sözləri gözləri önündə aydınca görürdü: "Ağır vaxtlarda əvvəlcə 8000... Yox... Ah, hə!... 10000-dən 15000 vahid daxil edirlər".

Onun özünə inamı getdikcə geri qayıdırdı. Doktor antitoksinə və benzinlə işləyən mühərrikə görə elm allahına təşəkkür etdi. "Bu çox böyük yürüşdür, – Martin düşündü, – və bu yürüşdə mən ölümü ötüb keçməliyəm. Keçəcəyəm də, hər şey eləyəcəyəm ki, uşaq xilas olsun".

O uzaqdan keçidi gördü və mümkün ola biləcək qatarları nəzərə almadan ona doğru sürətlə getdi. Sonra qulaqbatırıcı fit səsi eşitdi, relslər üzərində sürünən işığı gördü və birdən sərt bir hərəkətlə əyləci basdı. Sietladan gələn ekspress qatarı onun yaxınlığından – qabaq təkərin düz on futluğundan sürətli vulkan kimi ötüb keçdi. Ocaqçı parovozun odluğunda od qarışdırırdı və ağarmaqda olan dan yerinin yumşaq aydınlığı içində tüstü burumlarını işıqlandıran alovun parıltısı daha dəhşətli görünürdü. Qarabasma bir andaca yoxa çıxdı, Martin titrəmə içərisində oturmuşdu: əlləri avtomobilin sükanının üstündə titrəyir, ayaqları müqəddəs Vitta rəqsi oynaymış kimi əyləcin üstündə sakitləşmək bilmirdi. "Yarım saniyə və işim bitmişdi" – deyərək Martin dodaqaltı pıçıldadı. Sonra Tozerlərin hökmü altına veriləcək dul qalmış Leora gözünün qabağına gəldi. Amma boğulma tutmaları içində olan Mer Novakın obrazı qalan bütün şeyləri kölgədə qoydu.

– Tfu, lənətə gələsən! Mühərriki söndürdüm! – o ufuldadi. Avtomobilin bortuna tərəf tullandı, mühərriki işə saldı, yaydan çıxmış ox kimi Leopoliyə tərəf uçdu.

Öz dördminlik əhalisi ilə Leopoli şəhəri Krinsen mahalı üçün paytaxt kimi idi. Amma uzaqdan baxanda gərgin səssizlik içində uyuyan balaca bir qəbiristanlığa bənzəyirdi: baş küçə qumsal zolaq kimi uzanır, kiçik dükanların balaca binaları tərk edilmiş daxmatək görünürdü. Martin ancaq bir canlı yer tapa bildi: Dokota mehmanxanasının hüznü kontorunda gecə növbətçisi avtobus sürücüsü və konstebllə poker oynayırdı.

Martinin bu tarixi basqını onları bir qədər təəccübləndirdi:

– Uitsilvaniyalı doktor Erousmit! Bir uşaq difteriyadan ölür. Blasner harada yaşayır? Mənim avtomobilimə əyləşin və yolu göstərin.

Konstebl arıq bir qoca idi, əynindəki yaxalıqsız köynəyin üstündən geyindiği jilet yellənir, şalvarı büzmə-büzmə sallanır, gözləri isə cəsarətlə baxırdı. O, Martinlə birlikdə aptekçinin evinə getdi, ayağı ilə qapını döydü, sonra soyuq dan yeri işığında qırılmamış sifəti yuxarı qaldıraraq qışqırdı:

– Ed! Ey, siz, Ed! Qalxın!

İkinci mərtəbənin pəncərəsindən Ed Blasnerin deyilməsi eşidildi. Ölüm və qəzəblənmiş həkimlər onun üçün yenilik deyildi. Martin onun şalvarını və pencəyini əyninə keçirə-keçirə aptekçinin acınacaqlı həyatı və daşınmaz əmlakın alqı-satqısı ilə məşğul olmaq üçün Los-Ancelesə köçməyin yaxşı olacağı haqqında yuxulu arvadının qarşısında necə natiqlik etdiyini eşidirdi. Amma difteriya əleyhinə zərdab, hər halda, aptekdə var idi; Qatarın altında həlak ola biləcəyi vaxtdan on altı dəqiqə sonra Martin artıq geriye, Henri Novakin yanına qayıdırdı.

6

O qaça-qaça evə girəndə qız hələ sağ idi.

Geri qayıdarkən yol boyu Martin onu ölü və cəng olmuş vəziyyətdə təsəvvür edirdi.

– Şükür Allaha! – o, burnunun altında dedi və əsəbi halda qaynar su istədi. Martin artıq özünü itirmiş gənc həkim yox, böyük yürüş zamanı ölümə qalib gələn müdrik cəsur-həkim idi və missis Novakin gözlərində öz qüdrətinə etibar hissi oxuyurdu.

O, zərdabı cəld və məharətlə vena daxilinə yeritdi, sonra bir qədər gözləyərək dayandı.

Qızın tənəffüsü əvvəlcə dəyişilmədi; o, əvvəlki kimi gücənərək havanı içindən sıxıb çıxarır və boğulurdu. Sonra qurultu eşidildi, mübarizə başladı; onun sifəti qaraldı və... sakitləşdi. Martin baxır və gözlərinə inanmırdı. Novaklar titrəyən əllərini dodaqlarına sıxmışdılar, onların içində yavaş-yavaş kin baş qaldırırdı. Sonra birdən başa düşdülər ki, uşaq ölüb.

Klinikada ölüm Martin üçün əhəmiyyətsiz və təbii idi. Onun özü hərdən Anqusa deyirdi ki, xəstə baxıcılarının, az qala, sevinc içində bir-birinə dediyi sözləri dəfələrlə eşidib: "Budur, əlli yeddinci də çarpayını boşaltdı".

Amma indi onun ürəyində mümkün olmayan işi görmək üçün şiddətli bir istək oyanmışdı. Ola bilməz ki, qız ölsün.

Doktor nəşə etməli idi... və bütün bu zaman ərzində bir fikir ona rahatlıq vermirdi: "Mən gərək cərrahiyyə əməliyyatından başlayaydım, mən gərək...". Bu fikir elə inadçı idi ki, o hətta həmin an missis Novakin "Öldü? – Öldü?" qışqırmasını da eşidə bilmədi.

Martin qadının üzünə baxmağa cürət etmədən başını tərpətdi.

– Siz onu bu iynənizlə öldürdünüz! Heç olmasa, xəbər eləmədiniz ki, keşişi çağırıraq.

O, məyusluqla qadının dediyi ağının və kişinin kədərinin yanından ötüb keçdi. Ürəyindəki boşluqla evə yollandı. Martin "Tibbi təcrübəni həmişəlik buraxıram!" – deyərək yol boyu öz-özünə düşündürdü.

– Məndən bu qədər, – evə çatan kimi Leoraya dedi, – Mən heç nəyə yaramıram. Mütləq traxeotomiya etməli idim... Yaxşı, insanlar bundan xəbər tutanda mən onların gözünün içinə necə baxacağam? Bitdi! Laboratoriyada iş tapacağam... Doson Hanzikerin yanında, ya da... nə bilim, daha harada...

Leoranın qəti etirazı onu bir müddətə də olsa, bu əzabdan xilas etdi:

– Hələ yer üzündə heç kimə səndəki qədər şək-k-şübhə görmək nəşib olmayıb! Nədir, elə bilirsən pasienti ölən yeganə həkimsən? Əminəm ki, sən bacardığını eləmişən!

Amma növbəti gün ərzində Martin evin bir küncdən o biri küncünə avara-avara dolaşdı və özü-özünə əzab verdi; cənab Tozer şam yeməyi zamanı danışmağa başlayanda onun əzabı ikiqat artdı:

– Bu gün Henri Novak xanımı ilə birlikdə şəhərə gəlmişdi. Onlar deyirlər ki, siz qızı xilas etməyə borclu idiniz. Niyə başınızı işlədib onu birtəhər müalicə etmədiniz? Halbuki lazım idi: Novaklar buradakı polyaklar və macarlar arasında böyük hörmətə malikdirlər. Sözləri də sözdür!

Bütün gecəni Martin yorğunluqdan yata bilmədi, səhəri gün isə Leopolisə yola düşdü.

Tozerlər Leopolddən olan yetmiş yaşlı qoca, Krinsen mahalının həkim-pioneri doktor Adam Uinter haqqında, az qala, pərəstişlə danışdılar; Və budur, Martin bu müdrikin yanına gedirdi. "Ford"u sürə-sürə qəzəblə özünün Ölümle melodramatik yarışını ələ salır və yorğun-yorğun baş küçədə burum-burum qalxan tozun içindən ötüb keçirdi. Doktor Uinterin qəbul otağı tünd qırmızı kərpic evlərin uzun cərgəsində, ərzaq mağazasının düz üstündə yerləşirdi. Bürküdən və gözqamaşdırıcı işıqdan sonra preriyanın gen-bol kölgəliyinin yarımqaranlılığı insana zövq verirdi. Martin doktor Uinterin, qalın bas səslə danışan bu çalsaçlı adamın üç möhtərəm pasienti qəbul etməsini gözləməli oldu. Yalnız qəbul bitdikdən sonra onun kabinetə girməsinə icazə verildi.

Həkim kreslosu vaxtilə Elk-Milzdə dok Vikersonun kabinetində olan kreslodan o qədər də yaxşı vəziyyətdə deyildi, alətlər isə görünür, paltar yumaq üçün nəzərdə tutulmuş ləyəndə dezinfeksiya edilirdi. Amma otağın bir küncündə sonsuz sayda elektrodlar, balıqlar, qayıqlarla dolu elektromüalicə aparatı qoyulmuşdu. Martin bütün həyatı boyu bu qədər elektrod, balıq, qayıq görməmişdi.

Martin Novoklarla bağlı hadisəni doktora danışdı və Uinter təntənə ilə bildirdi:

– Nə etmək olar, doktor, bacardığınızı eləmisiniz, hətta daha artığını. Amma sizə bir şey deyim: növbəti dəfə, çox ağır vəziyyətdə olan xəstənin konsiliumu üçün daha yaşlı həkim dəvət etsəniz, yaxşı olar. Ona görə yox ki, məsləhətə ehtiyacınız var, yox. Sadəcə, bu, xəstənin ailəsinə təsir göstərir və məsuliyyətin yarısını sizin üzərinizdən qaldırır. Bir də insanların sizi mühakimə etməsinin qarşısını alır. Məsələn, mən özüm... hm... Bir çox gənc həmkarlarım məni konsiliuma dəvət etməklə şəərəfləndirirlər. Bir dəqiqə gözləyin. İndicə "Xəbərlər" in redaktoruna zəng edər və sizin hadisə ilə bağlı ona kiçik bir məlumat verərəm.

Doktor Uinter telefonla danışdı, sonra da Martinin əlini hərəkətlə sıxdı.

– Siz belə bir şey almamısınız ki? – o, öz aparatına işarə edərək soruşdu – mütləq əldə edin, dostum. Deyə bilmərəm ki, bu alətdən tez-tez istifadə edirəm... Onu sadəcə, xəstə olmayan, amma müalicə olunmaq həvəsində olanlar üçün işə salıram. Amma inanmırsınız, camaata necə yaxşı təsir göstərir. Beləliklə, doktor, bizə, Leopolisə tez-tez baş çəkin. Siz ailəlisiniz? Günlərin birində, məsələn, bazar günü arvadınızla birlikdə bizə nahara gələrsiniz... Missis Uinter sizinlə tanışlığa ürəkdən sevinəcək. Nə vaxtsa konsilium üçün köməyimə ehtiyacınız olsa... Düzdü, belə hallarda adətən həmişəki qonorarımdan bir az çox götürürəm, amma... Bu olduqca yaxşı təsir bağışlayır; özünüz bilirsiniz də, həkim özündən daha yaşlı həkimi məsləhət üçün dəvət edirsə...

Öz "Ford" uyla evə qayıdarkən Martin boş və əsəbi ötkəmliklə özünü lağa qoyurdu:

– Döyüş meydanını tərk etmək? Gözləyin! Mən necə də cəsuram... Hər halda, bir şey dəqiqdir. Mən burnunda danışan bu qonorar ovçusundan daha yaxşıyam!

İki həftə sonra dörd səhifəlik "Uitsilvaniya qartalı" qəzetində belə bir yazı peyda oldu:

Bizim "Leopoliss xəbərləri" ndən olan təşəbbüskar silahdaşlarımız ötən həftə Uitsilvaniyanın yeni bir sakini haqqında aşağıdakı məlumatı dərc ediblər:

"Bizim əməkdar pioner, leopolisli həkim doktor Adam Uinterdən öyrəndiyimiz kimi, Poni-River vadisi boyunca bütün tibb dünyası Uitsilvaniyalı doktor M.Erousmiti hərəkətlə təbrik edir. Çünki tibbdən başqa heç bir peşədə insanlar centlmensayağı və təmənnəsiz olaraq öz həmkarlarının xidmətlərini qiymətləndirə bilmirlər. Gənc həkim bu yaxınlarda elmi biliklərdən əlavə mərdlik və zirəkliyə malik olduğunu göstərərək həmkarlarında heyranlıq hissi yaradıb.

Hamının tanıdığı Delftli fermer Henri Novakın qızının yanına dəvət edilmiş həkim difteriyadan əziyyət çəkən qızı ölüm ayağında tapıb. Doktor Erousmit onu qurtarmaq üçün fədakar bir təşəbbüs göstərib; dərmanların tam və təzə çeşidini həmişə hazır vəziyyətdə saxlayan Blasnerdən difteriya əleyhinə zərdab gətirmək üçün özü yollanıb. Həkim ora və geri 79 dəqiqəyə 48 mil qət edərək benzinlə işləyən maşınında gedib.

Xoşbəxtlikdən, bizim ayıq-sayıq Konstebl Co Kolbi vəzifə başında imiş və doktor Erousmitə cənab Blasnerin Qırmızı Çay prospektində olan bunqalosunu tapmaqda kömək edib. Və o da əsl centlmen kimi yatağından qalxaraq həkimi lazım olan zərdabla təmin etməyə tələsib. Amma bədbəxtlikdən, xəstəlik o yerə çatmışdı ki, uşağı xilas etmək mümkün olmayıb. Biz qeyd etməyə borcluyuq: elmi biliklərlə yanaşı belə bir cəsarət və zirəklik həkim sənətinin bəşəriyyətin çox böyük xilaskarına çevrilməsinə səbəb olur".

Qəzetin çapından iki saat sonra miss Aqnes İnqlbled bu məqaləni götürərək bir daha öz mövcud olmayan xəstəlikləri haqqında danışmaq üçün Martinin yanına gəldi. İki gün sonra isə Henri Novak peyda oldu və qürurla dedi:

– Hə, dok! Biz zavallı qız üçün nəyi bacarırdıqsa, elədik. Amma mənə elə gəlir ki, sizi çağırmaq fikrinə çox gec düşdüm. Arvadım çox dərd çəkir. Biz "Qartal"da bu məqaləni oxuduq. Onu keşisə göstərdik. Bilirsiniz nə var, dok, siz mənim ayağıma baxarsınız? Topuğum yaman ağrıyır, elə bil, revmatizmdir.

XVI FƏSİL

1

Uitsilvaniyada işlədiyi birinci ilin sonuna yaxın Martin artıq təvazökar kənd həkimi kimi tanınırdı; o qədər məşhur olmasa da, hər halda, həkim kimi qəbul edilirdi. Yayda onlar Leora ilə birlikdə yaxşı şam etmək, səs-küyün və dalğaların şappıltısı içində əylənmək, ədəbsiz zarafatların ağuşuna atılmaq üçün Poni-Riverə getdilər. Payızda isə Martin Bert Tozerlə birlikdə ördək ovuna çıxdı... Gün batmamışdan əvvəl bataqlıq yolunda pusquda duran Tozerə artıq birtəhər dözmək olurdu. Qışda isə par-par parlayan qar səhralarının dünyadan təcrid etdiyi kəndin əyləncəsi xizək gəzintiləri, kart oyunları və Vahid Qardaşlıq Cəmiyyətinin axşam qonaqlıqları idi.

Pasientlər kömək üçün Martinə müraciət etdikləri vaxt öz əzabları və dözümlü itaətkarlıqları ilə elə gözəl görünürdülər ki... Amma düz iki dəfə Martini özündən çıxara bilməmişdilər. Səbəb isə zarafatçı kəndlilərin

onun bir həkim üçün lazım olduğundan daha gənc göründüyünü sakit-sakit izah etmələri idi. İki dəfə də o, kooperativ dükanın arxa otağında poker oynayanda qədərindən artıq içki içmişdi. Amma, hər halda, bu xırda qüsurlara baxmayaraq, Uitsilvaniyada onu işgüzar və vicdanlı həkim kimi tanıyırdılar... Ümumiyyətlə götürdükdə isə o, kənddə Alek İnqlbleddən daha az gözə çarpan fiqur idi, bərbər Nils Kraqdan isə daha az uğur qazanır və qonşular üçün qaraj sahibi, emiqrant-finndən daha az maraqlı görünürdü.

Sonra bir bədbəxt hadisə və bir səhv onu on iki mil əhatədə əməlli-başlı məşhurlaşdırdı.

Yazda bir dəfə Martin balıq ovlamağa getmişdi. Bir fermanın yanından keçərkən uşağının üskük udduğunu və boğulduğunu deyən, çığır-bağır salaraq darvazadan bayıra qaçan qadınla rastlaşdı. Martin cərrah aləti kimi cib bıçağından istifadə etdi. O, bıçağı bülövlə itilədi, çaydanda qaynatdı, uşağın boğazını kəsdi və onun həyatını xilas etdi.

Poni-River vadisində bütün qəzetlər bu hadisədən yazdı. Və ilk sensasiyanın səsi hələ kəsilməmişdi ki, Martin Erousmit miss Aqnes İnqlbleddi müalicə olunmaq xəstəliyindən xilas etdi.

Bir dəfə bu qadının əlləri soyumuş və qan dövrəni zəifləmişdi, buna görə də gecənin bir yarısı Martini onun yanına çağırırdılar. O, isə kələ-kötür yollarla iki xəstənin yanına getdikdən sonra, yaman yorulmuşdu. Yuxusuzluqdan lap ayaq üstündə ölürdü. Özündə olmayan Martin qadına strixnini həddindən artıq böyük dozada verdi, dərman isə xəstəni elə silkələdi ki, o, "müalicə olunmaq" xəstəliyindən birdəfəlik sağalma qərarına gəldi. Canında hiss etdiyi bu heyrat doğuracaq dəyişiklik ona həmişə duyduğu süstlükdən daha böyük stimül vermişdi. Ümumiyyətlə, insanlar həmişə xəstə olduğundan şikayətlənən qadına qarşı artıq laqeydləşmişdilər. İnsan axı nə qədər müalicə olunar?!

Amma bu hadisədən sonra Aqnes evdən-evə gəzərək Martini mədh edir və uitsilvaniyalılar bir ağızdan deyirdilər: "Bir baxın ha! Aqnes kimin yanında müalicə almayıb?! Amma doktor Erousmit ona həqiqətən də kömək etdi!"

Martin özü üçün balaca, möhkəm və heç nə ilə təəccüblü görünməyən iş mühiti yaratmışdı. Onlar artıq Leora ilə birlikdə Tozerlərin yanından öz şəxsi evlərinə köçmüşdülər. Onların yemək otağı vardı; bu otaq həm də qonaq otağı idi. Orada işıqlı, yeni, xoş ətirli linoleumun üzərində nikəllənmiş peç lovğa-lovğa yanırdı. Qızılı palıd ağacından hazırlanmış bufet isə lap gözə girirdi. Onun üzərində Minnetonka gölündən gətirilmiş suvenir kibritqabı qoyulmuşdu. Martin o qədər də böyük olmayan rentgen aparatı almış və Tozer bankının idarəetmə qrupuna seçilmişdi. O, indi elə məşğul idi ki, elmi iş üçün darıxmağa vaxtı belə yox idi. Həm də axı onun elmi işi heç vaxt olmamışdı da. Bundan heyifslənən Leora tez-tez köks ötürürdü:

– Dəhşətə bax ha! Ərdə olmaq! Səninlə birlikdə yollarda veyllənmək, harada gəldi işə girmək, sərgərdan həyat keçirtmək!... Mən hər şeyə hazır idim, amma heç gözləməzdim ki, nə vaxtsa cəmiyyətin dayaqlarından birinə çevrilərik. Eybi yoxdur! Onsuz da təzə ər axtarmağa ərinirəm. Amma xəbərdarlıq edirəm: sən kilsə məktəbinin qəyyumu olmaq fikrinə düşsən, ümid eləmə ki, mən də orqanda çalacaq və sənin "əhdi-cədid"i öyrənməyə tənbəllik edən yaramaz Villi ilə bağlı zarafatlarına güləcəyəm.

Beləcə Martin hörmətli bir vətəndaşa çevrildi.

1912-ci ilin payızında – o vaxt artıq cənab Debs, cənab Ruzvelt, cənab Vilson və cənab Taft prezidentliyi əldə etməyə çalışırdılar, Martin Erousmit isə artıq il yarım idi ki, Uitsilvaniyada yaşayırdı – Bert Tozer məşhur ictimai xadim olmaq həvəsinə düşdü. O, ştatın paytaxtından, Amerikanın Qabaqcıl Əyalətlər Qurultayından böyük ideyalarla aşıb-daşaraq qayıtdı. Şimali Dakotanın bir sıra şəhərləri qurultaya Təbliğat Nümayəndə Heyəti göndərmişdilər, Qroningen kəndi isə beş avtomobildən ibarət qafiləni nəhəng vimpellərlə silahlandıraraq yola salmışdı. Onların üstündə isə yazılmışdı: "Qroningen Ağ adamın və şumlanmış Qara əkin yerinin tərəfdarıdır!"

Bert qurultaydan qayıdandan sonra təklif etdi ki, qoy bütün yerli avtomobillər Uitsilvaniya vimpelləri ilə bəzədilsin. O, otuz ədəd vimpel alaraq öz bankında arzu edənlərə dənəsini yetmiş beş sentə satırdı. Bert banka gələn hər adama izah edirdi ki, vimpelləri maya dəyərinə verir, həqiqətdə isə hər birinin üstündə ona cəmi on bir sent qalırdı. O, nümunə göstərməsini tələb etmək üçün ilk olaraq çaparaq Martinin yanına gəldi.

– İstəmirəm ki, maşınımda hansısa axmaq bir əski parçası yellənsin, – Martin etiraz etdi, – sözün həqiqi mənasında, bu nəyə lazımdır axı?

– Necə yəni nəyə? Öz şəhərini reklam etmək üçün. Çox sadə bir məsələdir!

– Axı burada nəyi reklam edəsən? Yoxsa sən elə fikirləşirsən ki, köhnə "ford"-un kuzovundakı çirkli cındır parçası bura gələnləri inandıracaq ki, Uitsilvaniya Nyu-York kimi dünyəvi mərkəzdir, ya da oradan daha təmizdir?

– Sən həmişə vətənpərvərlikdən uzaq olmusan! Xəbərdarlıq edirəm, Mart, maşınına vimpeli bağlamasan, çalışacağam ki, şəhərdə hamı bundan xəbər tutsun.

Bütün yarısnıq yerli avtomobillər dünyaya, ya da ən azı bir neçə kvadrat mil məsafəyə Uitsilvaniyanın "Şimali Dokotanın ürəyində gözəl şəhər" olduğunu elan etdiyi zaman, Martinin cingildəyən "ford"-u çıpaq gəzib dolaşırdı; bu isə Erousmitlərin düşməni Norblomun əlinə yaxşıca bir fürsət verdi. O, orada-burada danışmağa başladı: "Hər halda, ümid edirdik ki, bu adam da cəmiyyətin xeyrinə kömək edəcək, canından pul sıxıb çıxartdığı məmləkəti dəyərləndirəcək". Bu sözlərdən sonra bir çox mötəbər vətəndaşlar razılıq əlaməti kimi başlarını tərpədir, yerə tüpürür və Uitsilvaniyanın möcüzə yaradan hakiminin – Martinin şöhrətini şübhə altına alırdılar.

Onun yaxın dostları var idi – dəlil, "Qartal"ın redaktoru, bir də həmişə ovçuluq və bol məhsul haqqında söhbət etdiyi, poker oynadığı qaraj sahibi. Deyəsən, Martin onunla həddindən artıq yaxın idi. Krinsen mahalının nizamnaməsinə görə, gənc mütəxəssis hərdənbir içə bilərdi, bunun üçün ona icazə verilirdi; yalnız bir şərtlə ki, bu, sirr olaraq qalsın və həmin mütəxəssis yerli ruhanilərə yaxşı münasibət göstərsin. Martin isə ruhanilərə qarşı çox soyuq idi və nə içməyini, nə də poker oynamağını heç vaxt gizlətmirdi.

O, Vahid Qardaşlıq Cəmiyyətinin keşişinin kinematoqrafın ziyanı və keşişlərin əməkhaqqısının biabırçı həddə olması haqqında söhbətlərini darıxdırıcı hesab edirdisə, bunun səbəbi təkcə təkəbbür və ya şübhələrlə bağlı deyildi: Sadəcə, Martinə qaraj sahibinin pokerlə bağlı acı xatırlamaları daha maraqlı görünürdü.

Məşhur poker oyunçuları bütün ştat boyu səpələnmişdilər – kəndli görkəmli, küt sifətli cavan oğlanlar; o cavanlar pencəklərini çiynlərinə atır və tütün çeynəyirdilər; o oğlanlardan "mənlkdir"dən daha uzun söz eşitmək mümkün deyildi; və o oğlanlar üçün bəzək-düzəkli, özündənrazı kommivoyajeri bişirməkdən daha böyük həzz ola bilməzdi.

Adətən belə olurdu: "Böyük oyun"la bağlı söz-söhbət yayılan kimi, mahalın çempionları peyda olur və iş başına keçirilirdi. Tikiş maşınlarının satışı üzrə leopolisli agent də gəlirdi, Vanderqayd-Qrovadan olan tabut ustası da, Sent-Lyuklu butlegger də, Melodidən qırmızı sifətli kök kişi – konkret məşğuliyyətinin nə olduğu bilinməyən bir adam da...

Bir dəfə (bütün vadidə bu barədə indiyə kimi də maraqlı söz-söhbətlər gəzir) Uitsilvaniya qarajının kontorunda yetmiş iki saat fasiləsiz oyun getdi. Qaraj əvvəllər tövlə imiş, sonradan qaraj kimi düzəldilmişdi. Orada uzun şallaqlar və çullar üst-üstə qalanmış, at qoxusu benzin qoxusu ilə qarışmışdı.

Oyunçular gəlir və gedirdilər, bəzən də elə buradaca döşəmənin üstündə bir-iki saat yatıb dinclərini alırdılar. Amma oyunda hər dəfə dörd nəfərdən az olmayaraq adam iştirak edirdi. Ucuz, keyfiyyətsiz papirosların və ucuz tünd siqarların tüstüsü şeytan kimi stolun üzərində dolaşır, döşəmə siqaret kötökləri, kibrit, köhnə kartlar və viski şüşələri ilə dolurdu. Döyüşçülərin içərisində Martin Erousmit, dəlil Alek İnqlbled və hansısa bir yol texniki də var idi. Onların hamısı flanel köynəklərinə qədər soyundurulmuşdular. Özləri də saatlarla kartları əlləşdirərək mənasız gözlərini çəpləşdirir, yerlərindən tərpənmək bilmirdilər.

Bu qoçaqlıq haqqında eşidərkən Bert Tozer Uitsilvaniyanın təmiz adı üçün narahat olmağa, hamıya və hər kəsə Martinin yaramaz vərdisləri, bir də öz dözümlülüyü haqqında danışmağa başladı. Belə oldu ki, Martin həkim kimi öz şöhrətinin zirvəsinə qalxdığı vaxt dedi-qodular artıq Poni-River vadisi boyunca yayılırdı. Deyirdilər ki, o oyunçudur, "içkiyə meyillidir" və heç vaxt kilsəyə getmir; Bunu eşidən bütün allahdan qorxan vətəndaşlar isə bərk narahatlıq keçirirdilər: "Tərbiyəli gənc adamın özünü necə məhv etdiyini görmək çox ağırlıdır".

Martin inadkar olduğu qədər də səbirsiz idi. Məsələn, buna bənzər yumşaq salamlamalar onu bərk əsəbləşdirirdi: "Bizə də bir udum saxlayaydınız da, dok", yaxud "Pokerlə çox məşğul deyilsinizsə, bəlkə, arvadıma baxmağa gedək?" O, mənasız, uşaqcasına yersiz hərəkətlərə yol verirdi. Martin bir dəfə

Norblomun poçtmeysterə necə işarə etdiyini eşitdi: "... o gənc ki ancaq səfeh Aqneslə birlikdə başına xoşbəxtlik quşu qonduğu üçün həkim adlanır, içib özünü biabır etmək ona yaraşmaz..."

Martin ayaq saxladı:

– Norblom! Siz bunu mənə deyirsiniz?

Dükançı ağır-ağır geri çevrildi:

– Mənim sizin haqqınızda danışmaqdan daha vacib işlərim var.

Martin yoluna davam edəndə arxada gülüş səsi eşitdi.

O, özünü inandırır ki, fermerlər alicənabdırlar, onların hər şeyi bilmək həvəsləri qismən ona qarşı xeyirxah maraqlarından irəli gəlir. Xüsusilə də bir kənd üçün ki, ən maraqlı hadisə iyulun dördündə Vahid Qardaşlığın təşkil etdiyi bayram idi.

Martin bitib-tükənmək bilməyən, hər cür bəhanə ilə başlayan və ürəkbulandırıcı təfəsilatə varan dedi-qodulardan çəşib qalırdı. Onda qəribə bir hiss yaranmışdı və nə qədər çalışırdısa, bu duyğudan azad ola bilmirdi; ona elə gəlirdi ki, öz kabinetində danışdığı hər söz rupordan yayılmış kimi kəndarası yollarla ətrafa yayılır, bir qulaqdan o birinə ötürülür.

Martin darıxdığı üçün bərbərlə balıq ovu haqqında söhbət edirdi, onun hava haqqında qabaqcadan xəbər vermək maniyasına təkəbbürsüz yanaşırdı, amma işi ilə bağlı Leoradan başqa heç kimlə danışa bilmirdi. Anqus Dyuer bu məsələyə laqeyd yanaşırdı. Amma o da vardı ki, Anqus texnikada və cərrahiyyə sahəsində hər yeniliyi diqqətlə izləyirdi. Özü də dəhşətli dərəcədə həcət idi. Martin göürdü ki, müqavimət göstərməsə və fəaliyyətə keçməsə, mərkəzdən uzaq sistemin təzyiqi altında itib batacaq. Bundan başqa, reseptlər və kompresslər ətaləti arasında kütləşmək ehtimalı da böyük idi.

Yalnız Qroningenli doktor Gesselink ona özünə gəlməyə kömək edə bilərdi. Amma edəcəkdimi? Məsələ də bunda idi...

Martin Gesselinki cəmi birçə dəfə görmüşdü. Bütün vadidə onun haqqında ən vicdanlı həkimmiş kimi danışmışdılar. Və budur, bir dəfə Martin ona baş çəkmək fikrinə düşdü.

Doktor Gesselink qırx yaşlarında qırmızıyanaq, hündür, enlikürək adam idi... O dəqiqə hiss olunurdu ki, diqqətlidir və heç nədən çəkinmir. Amma çox güman ki, təxəyyülünün olmaması üzündən əziyyət çəkirdi. Martini xüsusi münasibət göstərmədən qəbul etdi, sanki, ona dikilmiş gözləri deyirdi: "Hə, deyin görüm, sizə nə lazımdır? Mən iş adamıyam".

– Doktor, – Martin onun qarşısında, az qala, əridi, – sizə elə gəlir ki, tibb sahəsindəki yenilikləri izləmək həddindən artıq çətinidir?

– Xeyr, elə gəlir. Tibb jurnallarını oxuyun.

– Hə, amma sizə... Lənət şeytana, mən yersiz həssaslıq göstərmək istəmirəm, amma sizə elə gəlmir ki, paytaxtdakı "nəhənglərə" əlaqə saxlamasaq, o zaman bizdə əqli tənbəllik yaranacaq... Sanki, əyalətdə ruh yüksəkliyi çatışmır...

– Mən belə fikirləşmirəm! Xəstəyə kömək etmək cəhdi məni kifayət qədər ruhlandırır.

Martin öz-özlüyündə qiyam etdi: "Yaxşı, sən nəzakətli olmaq istəmirsənsə, onda cəhənnəm ol!"

Amma üzdə bir daha sualına tutarlı cavab almağa cəhd elədi:

– Bilirəm. Amma şəxsi maraq naminə... tibbin inkişafına kömək etməkdən məmnunluğun xətrinə... Biz necə ayaqlaşa bilərik ki, işdə maraqlı heç bir şey yoxdur... Ancaq fermerlər arasında əldə etdiyimiz mühafizəkar təcrübədən başqa...

– Erousmit, bəlkə də, sizə qarşı ədalətli deyiləm, amma sizin, yəni gənc həkimlərin əksəriyyəti fermerlərə yuxarıdan aşağı baxır, halbuki onlar öz işlərini sizin öz işinizi gördüyünüzədən daha yaxşı görür. Düşünürsünüz ki, böyük şəhərdə yaşasaydınız, kitabxanalar, tibb konfranslar və digər şeylərlə inkişaf edəcəkdiniz? Başa düşə bilmirəm, evdə oxumağa nə sizə mane olur ki? Özünüzü yerli fermerlərdən daha savadlı hesab edirsiniz, amma bax, fikir verdim ki, danışanda "lənət şeytana", "cəhənnəmə ki" deyirsiniz. Çoxmu oxuyursunuz? Şəxsən mən halımdan məmnunam. Pasientlərim məni yaxşı təmin edir, zəhmətimi dəyərləndirirlər. Bu yaxınlarda məktəbin Qəyyumları Şurasına seçməklə məni şərəfləndiriblər. Hesab edirəm ki, bir çox fermerlər mənim şəhərdə tanıdığım boşboğazlardan daha inadkarlıqla və daha cəsarətli düşünülür. Özümü onlardan yüksəkdə hesab etmək üçün heç bir səbəb görmürəm. Və bura mənim üçün darıxdırıcı deyil!

– Əşşi, lənət şeytana, heç mən də darıxmıram, – Martin dodaqaltı deyindi.

Evə yollandığı vaxt Martin Gesselinkin yekəxana təvazökarlığı haqqında acı-acı düşünürdü, amma həyəcanlı fikirlər daha güclü şəkildə onu öz ağuşuna alırdı. Bu həqiqətdir: o, alayarımcıqdır. Onu kollec bitirdiyi üçün savadlı hesab edirlər. Ancaq iqtisadiyyatdan, tarixdən nəse bilirmi? Rəssamlıq, musiqi ilə bağlı hansısa təsəvvürü varmı? Bəs poeziya? İmtahanlara hazırlaşarkən tələsik gözdən keçirtməli olduğu nümunələri nəzərə almasaq, poeziyadan ancaq Robert Servisin şeirlərini oxumuşdu. Nərdən isə tibbi məqalələrdən başqa, beysbol haqqında hesabatlarla, Minneapol qəzetlərində xəbərlər çap olunan hissəyə, bir də jurnallarda kovboy əhvalatlarına göz atırdı.

O, "ziyalı söhbətlərini" xatırlayırdı – əl-ayaqdan uzaq Uitsilvaniyada bunu belə adlandırırlar. Martin nə zamansa belə söhbətləri Moqalisdə aparırdı. Xatırlayırdı ki, Klif Klosona ədəbi və ədəbli hər bir ifadə iddialı təsir bağışlayırdı. Martinin öz nitqi Klifin nitqindən başlıca olaraq onunla fərqlənirdi ki, onunku qədər anlaşılmaz və onunku qədər orijinal alınmırdı. Onun xatırlaya bildiyi söhbətlər içərisindən, bərbər Alek İnqlbeldin səviyyəsindən yuxarı ancaq və ancaq Maks Qotlibin mülahizələri, Anqus Dyuerin məzəmmətləri, Madelina Foksun təmtəraqlı nitqi, bir də Silva atanın öyüd-nəsihətləri qalxa bilirdi.

Gesselinkə nifrət hissi ilə evə qayıtdı, amma eyni zamanda, özündən narazı idi. O, "gəbərəcəyik, amma savadlı olacağıq" deyərək Leoranın üstünə düşdü. Qız özünü itirmədən onunla razılaşdı. Martin bundan sonra özünü bu tapşırığa həsr etdi. Eynilə bir zamanlar bütünlüklə bakteorlogiyaya qapıldığı kimi....

Leoraya Avropa tarixini ucadan oxuyur, Leora isə maraqla qulaq asırdı – ya da ən azı dözümlə. Bundan başqa, başıbəlalı bir müəllimin Tozerlərdə yaddan çıxarıb qoyduğu "Qızıl piyalə" kitabını diqqətlə və ağırlıq itirənə qədər mütaliə edirdi. Martin yerli qəzetin redaktorundan Cozef Konradın cildliyini də götürmüşdü və bundan sonra çöl yolları ilə keçərək cəngəlliklər arasında olan kəndlərə gedir, mantar dəbilqələrini, səhləb çiçəyini, it başlı allahların tərk edilmiş məbədgahlarını, naməlum qurumuş çayların məcrasını gəzirdi. Martin artıq söz ehtiyatının nə qədər kasıb olduğunu hiss edirdi. Demək olmaz ki, nitqi hiss olunacaq dərəcədə düzəlmişdi. Amma çox güman ki, bu uzun və gərgin gecələrdə o, Leora ilə birlikdə Maks Qotlibin çox cazibədar dünyasına bir addım, ya da iki addım yaxınlaşa bilmişdi. Bəzən cəlbedici, amma həmişə faciəli görünən dünyaya...

Bununla belə, yenidən məktəbliyə çevrildiyi bu ərafədə Martin heç də doktor Gesselink qədər məmnunluq hiss etmirdi.

4

Qustav Sondelius Amerikaya qayıtmışdı.

Martin "elmin əsgəri" adlandırılan Sondelius haqqında hələ tələbə ikən çox oxumuşdu. Onun mötəbər və uzun elmi adları var idi. Amma varlı və eksentrik olan bu adam laboratoriyalarda işləmirdi. Normal kabinetini belə yox idi. Nə evi, nə də krujevalar içində itib batan arvadı vardı. Əvəzində isə epidemiyalarla müharibə apara-apara, institutlar yarada-yarada, çətin anlaşılan nitqlər söyləyə-söyləyə, yeni içkilərin dadına baxa-baxa bütün dünyanı dolaşmışdı.

Sondelius anadangəlmə isveçli, tərbiyəsinə görə isə alman idi. O ki qaldı dilinə – hər dildən bir az qopartmışdı; üzvü olduğu klubların əksəriyyəti Londanda, Parisdə, Vaşinqtonda və Noyu-Yorkda yerləşirdi. Batumdan və Fucjoudan, Milandan və Beçuanalenddən, Antofaqast və Rummyantsev burnundan həmişə onunla bağlı müxtəlif xəbərlər gəlirdi. Mensunun "Tropik xəstəliklər"ində Sondeliusun çox yaxşı bir üsulundan – sionid turşusu ilə məhv etmək üsulundan danışılırdı, "Sketç" isə onun bir dəfə bakkara zamanı son dərəcə öldürücü oyun sistemi qurduğunu qeyd edirdi.

Qustav Sondelius harada imkan düşürdüsə, bar-bar bağırırdı ki, bir çox xəstəlikləri yer üzündən silmək mümkündür və lazımdır. O hər yerdə "Vərəm, xərçəng, qarın yatalağı, taun, inflyuensa xəstəliyi bizim sərhədlərimizə soxulmağa çalışan düşmən ordusudur və bütün dünya ona qarşı səfərbər edilməlidir. Həm də sözün birbaşa mənasında. Xalq səhiyyəsi məmurları generalların və neft krallarının yerlərini tutmalıdırlar" kimi çıxışlar edirdi. Bütün Amerika boyunca gəzərək mühazirələr oxuyur və mətbuat onun odlu-alovlu şüarlarını göydə tuturdu.

Martin tibbə, yaxud gigiyenaya aid qəzet məqalələrini oxuyanda özündən çıxırdı, Sondeliusun coşqunluğu isə, əksinə, onu cəlb edirdi. O, özü də gözlənilmədən xitab olunmuş insanların sırasına düşür və bu müraciət onun üçün əhəmiyyət daşımağa başlayırdı.

Martin öz-özünə deyirdi ki, xəstələrin əzabını nə qədər yüngülləşdirsə bilsə də, əslində, işbaz adamdır. Özü də Leopolisli doktor Uinterin və Qroningenli doktor Gesselinkin rəqibidir. Onlar, ola bilər ki, dürüst adamlardır, amma vicdanlı əmək və xəstələrin müalicəsi onlar üçün ikinci plandadır, birinci yeri həmişə olduğu kimi, pul qazanmaq tutur. Dünyanın xəstəliklərdən azad olması və sağlam insanların törənməsi onlar üçün dünyada ən böyük bədbəxtlik idi. Ona görə də həkimlər mütləq ictimai səhiyyə çinovnikləri ilə əvəz olunmalı idi.

Bütün qatı aqnostiklər kimi Martin də dindar idi. Qotlibin kultu onun üçün öldüyü vaxt, o, qeyri-ixtiyari olaraq yeni böyük maraq axtarmağa başladı və bu marağı xəstəliklərə müharibə elan etmiş Sondeliusda tapdı. Martin bir zamanlar "Diqamma Pi"də yoldaşlarını incitdiyi kimi, indi də öz pasientlərinin zəhləsini tökməyə başladı.

O, Delftdə yaşayan fermerlərə deyirdi ki, onların vərəm xəstəliyinə tutulmağa haqları yoxdur.

Bu, insanları özündən çıxarırdı, çünki Amerika vətəndaşına verilmiş hüquqlardan ən sarsılmazı xəstələnmək hüququ idi və fermer ondan digər imtiyazlarından fərqli olaraq daha tez-tez istifadə edirdi.

– O özünü nə hesab edir? – bəzən onlardan hansısa biri donquldanmağa başlayırdı, – biz onu müalicə etmək üçün çağırırıq, o, isə göstəriş verir. Lənətə gəlmiş səfeh! Deyir ki, biz vərəmə tutulduqda öz evlərimizi yandırmalıyıq, belə etməsək, cinayət törətmiş oluruq. Heç kimə imkan vermərəm ki, mənimlə belə danışsın!

...Hər şey Martinə aydın oldu, özü də həddindən artıq aydın... Dövlət dərhal ən yaxşı həkimləri səhiyyənin çinovnikləri təyin etməli və onlara hüduzsuz səlahiyyət verməlidir – vəssalam! Çıxış yolu budur. Çinovniklər necə qüsursuz administratora çevriləcəkdə və xalqı özlərinə tabe etmək üçün necə inandıracaqdılar – bu barədə Martinin heç bir təsəvvürü yox idi. Sadəcə, böyük ümidi var idi.

Səhər yeməyi zamanı o deyiniirdi:

– Yenə də bütün günü ishalı müalicə elə... halbuki o, ümumiyyətlə, olmamalıdır! Eh, mən əslində, böyük meydanlarda mübarizə aparmalıydım. Özü də Sondelius kimi insanlarla çiyin-çiyinə! Sıxılıram!

– Əlbəttə, əzizim, – Leora sakitcə təsdiqləyirdi, – sənə söz verirəm ki, ağıllı olacağam. Heç vaxt məndə mədə pozuntusu olmayacaq, vərəmə, ya da nəşə buna bənzər bir şeyə tutulmayacam... Ona görə də, xahiş edirəm, mənə öyüd-nəsihət vermə.

Hətta əsəbi olduğu vaxtlarda belə, Martin onunla yumşaq davranırdı, çünki Leora hamilə idi.

5

Onların uşaqları beş aydan sonra doğulmalıydı. Martin uşağı özünün məhrum olduğu hər şeylə təmin etmək istəyirdi.

– O yaxşı təhsil alacaq! – yaz toranlığında Leora ilə birlikdə artırmada oturan Martin xəyal qururdu, – ədəbiyyatı və bütün bu cür hoqqabazlığı öyrənəcək. Biz özümüz bir az oxumuşuq, amma ömürlük olaraq bu dərmə-deşikdə ilişib qalmışıq. Düzdü, atalarımızdan daha uzağa getmişik. Amma görəsən, o, bizdən də uzağa gedəcək.

Bütün bu sevinc alovunun arxasında bir həyəcan da gizləndi. Leoranın səhərlər ürəyi həddindən artıq çox bulanırdı. Günortaya qədər onun rəngi sarı-yaşılı rəngə çalırdı. Saçları daranmamış, yanaqları batmış görkəmi ilə otaqları gəzirdi... Martin ona qulluqçu tutmuşdu və özü də kömək etmək üçün tez-tez evə gəlirdi. Qabı yuyurdu, artırmanı süpürürdü. Axşamlar Leora üçün ucadan kitab oxuyurdu – indi artıq tarixi və Henri Ceymsi yox, "Missis Uiqz kələm ləki ilə" kitabını... Onların hər ikisinin fikrinə görə, bu povest məzəli idi. Martin çirkli və köhnə divanın yanında oturur, süst düşmüş Leora isə divanın üstündə uzanırdı. Martin onun əlini tutur və gələcək haqqında danışdı:

– Lənət şeytana, biz... Yox, şeytan lazım deyil... Amma "lənət şeytana"nın əvəzinə görəsən, nə söyləmək olar? Yaxşı: biz nə zamansa pul toplayırıq, əvvəl iki aylıq İtaliyaya, sonra da başqa yerlərə gedərik. Qədimi dar küçələr, qədim qəsrlər! Orada, yaqın ki, iki yüzdən çox, hətta lap qədim qəsrlər var. Biz oğlanı da özümüzə götürəcəyik... Hətta o, yaramaz qız olsa belə, fərqi yoxdur, yenə də götürəcəyik! O, fransız dilində danışmağı öyrənəcək, italyanca da, başqa dillərdə də... Lap yerli əhali kimi... Atası ilə anası onunla fəxr edəcək. Oh, yəni bizdən yaxşı valideyn alınacaq?! Bizim ikimiz də heç vaxt əxlaq qaydalarına fikir verməmişik, yaqın ki, yetmiş yaşında da artırmada oturub tütün çəkəcək və bütün yoldan keçən yolçuları ələ salacağıq. Onlar haqqında bir-birimizə biabırçı əhvalatlar danışacağıq, ta ki onlarda bizi güllələmək həvəsi yaradana kimi... Bizim oğlumuz isə silindr gəzdirəcək, sürücü saxlayacaq... Hətta, o, bizimlə salamlaşmağa da utanacaq!

Leora hər dəfə ağappaq ağaranda, ürəkbulanmasından səhərlər qıvrılında Martin yalançı həkim şənliyi ilə gur-gur guruldayırdı:

– Lap yaxşı, qızcığaz! Ürəkbulanması olmadan yaxşı uşaq doğa bilməzsən. Hamının ürəyi bulanır!

O, yalan danışdı və əsəbləşirdi. Hər dəfə Leoranın mümkün ola biləcək ölümü haqqında düşünəndə ona elə gəlirdi ki, o da onunla birlikdə öləcək. Leora onun yanında olmayacağına, heç nə eləmək, heç yerə getmək istəməyəcək. Qoy bütün dünya ona verilsin... Onu Leoraya göstərmək mümkün deyilsə, bunun nə mənası var?! Leora yoxdursa...

Martin onu yalan danışmağa vadar etdiyi üçün təbiətdən şikayətlənirdi. Onu da bilirdi ki, öz hiyləsi ilə gülməli görünür.

Ay öz işığı, ağılığı və tənhalıqdan yorulması ilə insanları dünyaya uşaq gətirməyə vadar edir, sonra isə doğuşları elə mənasız dərəcədə amansız və iyrənc edir ki... Martin artıq onu uşaq fermalara çağıran pasientlərlə kobud və kəskin rəftar etməyə başlamışdı. Amma onların üzgünlüyünə əvvəllər olduğundan daha çox şəfqət göstərirdi. Çünki əzabın bütün gözəlliyi qəddar Leora sayəsində onun gözləri qarşısında açılmışdı. Bununla belə, tez-tez Leoradan qaçır, eyni zamanda da, uzaqlaşmağa haqqının olmadığını düşünürdü.

Səhər ürəkbulanmaları artıq ipə-sapa yatmayan qusmalarla əvəz olunmuşdu. Leora ağappaq ağararaq insan sifətindən çıxırdı. Bir gün Martin doktor Gesselinkin dalınca adam göndərdi. Leoranın xətrinə atdığı bu addım onun özü üçün də gözlənilməz idi. Həmin o dəhşətli gündə – yodoform qoxuyan evin pəncərəsindən görünən preriya isə yaz əməlli-başlı şadyanalığ edirdi – onlar birlikdə Leoranın ölü uşağını qəbul etdilər.

Mümkün olsaydı, Martin Gesselinkin uğurunun nə ilə izah olunduğunu o vaxt başa düşərdi. Anlayardı ki, öz həyatlarını ona etibar edən insanlar əsasən onun təmkin və nəvazişini, mərhəmət və əminliyini qiymətləndirirlər.

Gesselink indi soyuqqanlı hakim deyildi, şəfqət dolu böyük və ağıllı qardaş idi. Martin isə artıq heç nə görmürdü. O, özünü həkim kimi də hiss etmirdi. Qorxmuş adi bir oğlan idi və Gesselinkə fərasətsiz xəstə baxıcısından daha az fayda verə bilərdi.

Leoranın sağlacağını dərk edəndən sonra Martin qızla yanaşı oturdu və ona təskinlik verməyə çalışdı:

– Biz ancaq bir fikirlə barışmalı olacağıq: uşaq sahibi ola bilmərik. Və mən istəyirəm ki... Ah, mən necə də ağılısam... Elə xasiyyətim də murdardır! Amma indi... Sən indi mənim üçün həyatda hər şeydən!

Leora güclə eşidiləcək səslə pıçıldadı:

– Elə yaxşı uşaq olardı ki... Hə, mən bilirəm! Mən elə tez-tez onu görürdüm ki! Bilirdim o, sənə oxşayacaq... sən uşaqlığına, – Leora gülümsəməyə çalışdı, – bəlkə, mən ona görə uşaq istəyirdim ki, çoxdandır həyatımda hökmranlıq edə biləcəyim kiminsə olmağını arzulayıram. Heç vaxt mənim göstərişlərimə qulaq asan kimsə olmayıb. Neyləmək olar, uşağım olmayacağısa, o zaman sənə tərbiyə etmək məcburiyyətində qalacağam. Gərək səndən dahi insan yaradım... Lap sənə Sondeliusun kimi. O zaman hamının ağzı açıq qalacaq... Əzizim, sənə narahat olacağına görə o qədər əziyyət çəkirdim ki...

Martin Leoranı öpdü və onlar uzun müddət danışmadan, preriyanın aləqəranlığında bir-birini səssiz-sovsuz başa düşərək birlikdə oturdular...

XVII FƏSİL

1

Leopolisli doktor Koflin öz kürən bıqları, səmimiliyi və "maksvell"-i ilə ətrafda yaxşı tanınırdı: düzdür, "maksvell"-in yayda üç yaşı tamam olmuşdu və səthi elə bir ağılamalı vəziyyətə düşmüşdü ki... Amma Koflinin fikrinə görə, onun məşını gözəlliyi və sürəti ilə Dakotadakı bütün məşınları kölgədə qoyur.

O, evə şəən əhval-ruhiyyədə gəldi, üç uşağından ən kiçiyini çiyinə qaldıraraq arvadına dedi:

– Tessi, mənim əla ideyam var.

– Hə, ağzından da əla iy gəlir. Sən axı nə vaxt aptekdə dodaqlarını spirtius frumentusla dolu şüşəyə yapışdırmaqdan əl çəkəcəksən?

– Belə də arvad olar?! Yaxşı, doğru sözündür, qulaq as!

– Qulaq asmaq istəmirəm! – Qadın qışqırdı, – bu yay Los-Ancelesə səyahət alınmayacaq. Belə bir uzaq yerə qaraçı ilə birlikdə getmək çox əziyyətlidir.

– Əlbəttə, tamamilə doğrudur! Amma mən başqa şey haqqında düşünürdüm: gəl əşyalarımızı toplayaq, maşına oturaq və bir həftə boyunca ştatı başdan-ayağa gəzib dolaşaq. Sabah, ya da biri gün yola düşərik. Məni daha burada heç nə saxlamır, yalnız doğuşu qəbul etmək üçün bir nəfərin yanına çağırıblar, onu da Uinterin boynuna qoyaram.

– Lap yaxşı! İmkan düşmüşkən yeni termosu da sınaqdan çıxarırıq.

Doktor Koflin arvadı və uşaqları ilə birlikdə səhər saat dördə yola çıxdı. Maşın əvvəlcə heç bir maraq ifadə etmirdi, çünki hər şey öz qaydasında idi. Amma üç gündən sonra, təzə-tər buğdalar arasında bir neçə mil boyu uzanan və bircə döngəsi belə olmayan düz yolla irəliləyən maşına hamı maraqla baxırdı. Çünki o, yaxınlaşdıqca hamı xaki kostyum geyinmiş, buynuzlu eynək və ağ kətan şlyapa taxmış həkimi tanıyırdı; onun arvadı yaşıl flanel bluzada və krujevalı ləçəkdə idi. Yerdə qalanlar isə uzaqdan bir qədər dumanlı görünürdü. Məsələn, başqa bir maşınla yaxınlıqdan keçsəydiniz, brezent su qabını, təkərlər və pərlərdəki çirki, beli və təhlükəli vəziyyətdə avtomobilin bortundan sallanıb sizə dil göstərən iki böyük uşağı, bütün kuzov boyunca asılmış uşaq əskilərini, "Maraqlı hekayələr" in əzilmiş cildini, yeddi nabat çubuğunu, domkrat, tilov və yığılmış çadırı görə bilərdiniz.

Arxada isə üzərində "Leopolis, S.D" və "Bağışlayın ki, toz qaldırdıq" yazısı olan iki böyük üçbucaq bayraq sancılmışdı.

Koflinlər yolda xoş macəralarla rastlaşırdılar. Bir dəfə onlar palçıq çuxuruna düşdülər. Bütün ailənin ciyilti sevincinə rəğmən doktor çəpər şüvüllərindən körpü düzəltdi və vəziyyətdən çıxdı. Bir dəfə də maşın işə düşmək istəmirdi. Onlar telefonla yaxınlıqdakı qarajdan mexanik çağırırdıqdan sonra elektrik südsəğanı olan fermaya tamaşa etməyə yollandılar. Səyahət onların dünyagörüşünü artırırırdı, ailə böyük dünyanın möcüzələrini yenidən kəşf edirdi: Raundapda kinoteatr – orada orkestrin rolunu tək-cə royal deyil, həm də skripka oynayırdı. Meloda qara-qonur xəzli tülküləri yetişdirmə məntəqəsi; Severansda su qülləsi – deyilənə görə, o, Şimali Dakotada ən hündür qüllə idi...

Doktor Koflin, özü dediyi kimi, "günü söhbətlə keçirtmək" üçün olduqları yerlərdə bütün həkimlərə baş çəkirdi. Sent-Lyukda onun yaxın dostu vardı, doktor Tromp. Onunla iki dəfə Poni-River Tibb Assosiasiyasının hər il keçirdiyi plenumunda görüşmüşdü. Qonaq Trompa izah edəndə ki, mehmanxanalar xoşlarına gəlməyib, Tromp həyəcanla köksünü ötürdü və məsləhət verdi:

– Arvadınız da razılaşarsa, gecəni bizdə keçirməyi təklif edərdim.

– Oooo, biz heç kimi narahat etmək istəməzdik. Sizi çətinliyə salmaq ki? – Koflin soruşdu.

Missis Tromp ərinə kənara çağıraraq onu məzəmmət etmək istəyini birtəhər boğduqdan, Trompların böyük oğluna "balaca centlmenə belə uzun yol gəlmiş balaca qonaqlara təpik atmaq yaraşmır" tənbehi verildikdən sonra, demək olar ki, hamı özünü tamamilə xoşbəxt hiss edirdi. Missis Koflin və missis Tromp öz aralarında sabunun, yağın bəhə olduğundan danışır, şaftalının konservləşdirilməsi üçün bir-birinə resept verirdilər. Kişilər isə artırmada ayaqlarını ayaqlarının üstünə aşırıaraq şövqlə siqaret çəkirdi və professional söhbətdən zövq alırdılar.

– Doktor, sizdə qonorar məsələsi necədir?

(Bu sözləri Koflin, ya da bəlkə, Tromp soruşurdu)

– Ümumiyyətlə, elə də pis deyil. Almanlar yaxşı pul verirlər – əla! Onlara heç hesab göndərmək də lazım deyil. Biçin vaxtı çatan kimi, özləri gəlib soruşurlar: "Doktor, sizə nə qədər borclu idim?"

– Hm...m, almanlar dürüst xalqdır.

– Həm də həddindən artıq dürüstdurlar. Onların arasında, demək olar ki, borcunu ödəməyən adam yoxdur.

– Hə, bu faktdır. Deyin, doktor, bəs siz sarılıq xəstəliyinə nə təyin edirsiniz?

– Necə deyim, doktor, vəziyyət gərgin olanda adətən ammonium xlorid yazıram.

– Deməli belə? Mən də bu günə kimi nəşatır yazırdım, amma bu günlərdə A.M.A jurnalında bir məqaləyə rast gəldim. Yazırdılar ki, bu, səmərəsiz metoddur.

– Doğrudan? Belə, belə! Oxumamışam. Hm... Hə. Deyin, doktor, siz astma xəstəliyinə necə kömək edirsiniz?

– Bilirsiniz, doktor, mən öz aramızda qalması şərtilə bir şeyi deyə bilərəm... Ola bilər ki, sizə qəribə görünsün. Amma əminəm ki, tülkünün ağ ciyəri astmaya qarşı, elə vərəmə qarşı da çox gözəl vasitədir. Mən bunu bir dəfə Siu-Siqidən olan ağ ciyər mütəxəssisinə söylədim. O, isə məni ələ salmağa başladı. Dedi ki, gəy, bu, elmə ziddir. Mən də ona öz bildiyim kimi cavab verdim: "Nə fərqi var, bu, elmdir, yoxsa yox?! Mən sübut etməyə çalışmıram. Demirəm ki, bu, elmin söylədiyi son sözdür; Mən deyirəm ki, bu vasitə nəticə verir, mənə isə, ilk növbədə, nəticə lazımdır!" Bax, mən ona belə dedim.

Bəli... Qoy yaxşı kənd həkiminin adının böyründə uzun-uzadı quyruq uzanmasın, eyib yox... Amma o, bir sıra müşahidələr toplaya bilər. Həm də ən anlaşılmaq müşahidələr... Ola bilsin ki o, bütün bunları izah etmək iqtidarında deyil. Amma and içirəm ki, saxta alimlərin böyük əksəriyyəti təcrübə keçən adi kənd həkimindən bir çox şeyləri öyrənə bilər. Sizi əmin edirəm ki, belədir!

– Əlbəttə! Faktdır! Şəxsən mən böyük şəhərdə birinci dərəcəli həkim olmaqdan, burada, kənddə qalmağa, hərdən bir ova getməyə və öz kefini istəyən kimi yaşamağa üstünlük verirəm. Bir vaxtlar

rentgenoloq olmaq istəyirdim. Nyu-Yorka getmək, iki ay müddətinə kurs keçmək, sonra isə Byuttedə, ya da Siu-Folsdə işə girmək arzusunda idim. Amma hesabladım ki, orada ildə doqquz-on min qazansam belə, bu, burada qazandığım üç mindən çətin ki, artıq ola... Həm də necə olsa, köhnə pasientlərin qarşısında borcunu unutmamalısan.

– Doğrudur... Doktor, sizin bu Mak-Minteri necə adamdır?

– Bilirsiniz, peşə yoldaşım olan həkimə badalaq vurmağı xoşlamıram... Mənə elə gəlir ki, o, xoş niyyətli adamdır, amma şeytanın qulağı kar olsun, gümanlara həddindən artıq çox arxayın olur. Sizi, ya da mənə götürək – biz hər bir hadisədə elmi faktları əsas götürürük, yarımçıq oxumuş adamlar kimi ağına-bozuna baxmadan, bəxtəbəxt hərəkət etmirik, yalnız quru təcrübəyə arxayın olmuruq. Mak-Minteri isə... Onun elmi bilikləri azlıq edir. Amma arvadı... Sizə deyim ki, o, dəhşətli tipdir, dili də bütün mahala yetər. Hər yeri gəzib öz Makını xəstələrə elə sıırıyır ki!... Nə deyim, vallah?! Hər kəs öz işini bacardığı kimi yoluna qoymağa çalışır...

– Bəs qoca Uinter necə? Hələ yaşayır?

– Hə, yaşayır. Siz axı onu tanıyırsınız. Düzdür, əsrdən ən azı iyirmi il geri qalıb, amma diribaş adamdır: hansısa qoca sərsərini lazım olduğundan altı həftə artıq yataqda saxlayır, gündə iki dəfə ona baş çəkir, xəstəylə heç bir ehtiyac olmadan əlləşir...

– Bəs sizin ən ciddi rəqibiniz kimdir, doktor? Deyəsən, Ziltser?

– Ah, siz nə danışırırsınız, doktor? Buna inanırırsınız? Onda heç ağız dolusu danışdığı təcrübənin ondan biri də yoxdur. Ziltserin bütün bədbəxtliyi ondadır ki, hövsələsizdir, həddindən artıq naqqallıq edir, özü öz danışığına qulaq asmağı xoşlayır. Bəs yeri gəlmişkən, bu təzə həkimi görmüsünüz?.. O, burada iki ildir ki, məskunlaşıb... Uitsilvaniyada... Adı nə idi? Hə, Erousmit!

– Yox. Amma deyilənə görə, bacarıqlı həkimdir.

– Hə, deyilənə görə, fərasətli oğlandır, savadlıdır, elə arvadı da ağıllı qızıdır.

– Amma mən eşitmişəm ki, Erousmit öz yolundan sapıb – içkiyə qurşanıb.

– Hə, elə deyirlər. İstedadlı bir gənc adam üçün bu, əsl biabırçılıqdır. Mən özüm də hərdənbir içməyi xoşlayıram, amma içki düşkünü olmaq?! Birdən onu içdiyi vaxt xəstə yanına çağırırlar, onda nə olacaq? Bundan başqa, o yerlərdən olan bir nəfər mənə demişdi ki, Erousmit çox biliklidir, yaxşı məşğul olur, amma eyni zamanda, azadfikirlidir, heç kilsəyə də getmir.

– Belə de? Hm! Hansısa mötəbər sektaya qoşulmamaq həkimin buraxdığı ən böyük səhvdir. Fərqi yoxdur, o, bu məzhəbə inanır, yoxsa yox. Sizə deyim ki, pastor da, moizəçi də sizin yanınıza həddindən artıq çox xəstə göndərə bilər.

– Şübhəsiz! Hə, o adam mənə onu da dedi ki, Erousmit moizəçilərlə həmişə mübahisə edir... O, guya, bir moizəçini inandırmağa çalışmış ki, hamı immunoloq Maks Qotlibi oxumalıdır, hə... bir də Jak Lyobu... O

kələkbazı tanıyırsınız da... Məsələnin necə olduğunu dəqiq xatırlaya bilmirəm, amma deyəsən, o, iddia edirmiş ki, guya, kimyəvi yolla canlı balıq yarada bilər...

– Hə-hə. Görürsünüz! Bu laboratoriya alimləri yollarını əməllicə azırlar... Ona görə ki, üstündə qərar tuta biləcəkləri əsaslı təcrübələri yoxdur... Erousmit belə bir adamın təsiri altına düşübsə, insanların ona qarşı inamsız olmasını başa düşmək olar.

– Əlbəttə. Hə, çox təəssüf ki, Erousmit içir, pozğun həyat sürür, ailəsinə və pasientlərinə məhəl qoymur. Onu hansı sonluğun gözlədiyini təsəvvür etmək elə də çətin deyil! Biabırçılıqdır! Hə... qaranlıq düşüb, deməzsiz, saat neçədir?

2

Bert Tozer, az qala, ağlayacaqdı:

– Mart, sən Leopolisli doktor Koflinin dilinə necə düşmüşən? Mən bir adamdan eşitmişəm ki, Koflin hər yerdə səni əyyaş kimi təqdim edir.

– Hə? Burada insanlar dörd gözlə bir-birinin güdürlər, elə deyil?

– Əmin ol ki, elədir! Ona görə də sənə həmişə deyirəm ki, pokerdən əl çək! Sən nə vaxtsa mənim qəfildən içmək həvəsinə düşdüyümü görmüşənmisən?

Martin bütün mahalın gözünün onda olduğunu əvvəlkindən daha aydın hiss edirdi... O, təsəvvür etmirdi ki, daha yüksək vəzifəni tutmağa layiqdir, amma özü ilə nə qədər mübarizə aparsa da, özünü Uitsilvaniyadan və kənd həkiminin sakit və səssiz axıb keçən illərindən kənarda görürdü.

Birdən, tamamilə gözlənilmədən, Sondeliusun və sağlamlıq uğrunda müharibənin özünə cəlb etdiyi Martin öz qürurunu yaddan çıxartdı və bir təsadüf onu yenidən tədqiqat işinə sürüklədi.

3

Krinsen mahalında mal-qara arasında simptomatik karbunkul yayılmışdı... Amerikada bu xəstəliyi "qara ayaq" adlandırırdılar.

Ştatin baş şəhərindən mal həkimi dəvət olundu, o, mal-qaraya Doson Hanziker vaksini vurdu, amma epidemiya dayanmadan artırdı. Martin fermerlərdən giley-güzar eşidirdi. Özü isə qeydlər apararaq görürdü ki, peyvənddən sonra heyvanlarda iltihab əmələ gəlmir, heç qızdırma da qalxmır. Beləliklə,

Martin şübhələnməyə başladı: deyəsən, Hanziker vaksinində həddindən artıq canlı mikrob var... O, ov iti kimi öz fərziyyəsinin dalınca düşdü.

Saxtakarlığa əl ataraq bir qədər vaksin ehtiyatı əldə etdi və onu laboratoriyanı əvəz edən havasız kiçik anbarda təcrübədən keçirməyə başladı. Bunun üçün anaerob bakteriyaların özünəməxsus üsulla səpilməsi qaydasını icad etmək lazım gəldi. Hər halda, o, bu sözləri söyləyən Qotlibin yanında boş yerə oxumamışdı: "Bir adam lazım gəldikdə diş qurdalayandan filtr düzəltməyi bacarmırsa, o zaman yaxşı olar ki, öz tədqiqatlarının nəticəsini də gözəl cihazlarla birgə pulla satın alsın".

Martin böyük mürəbbə bankasından və ona yapışdırılmış borucuqdan istifadə edib, özünə lazım olan aparatı quraşdırdı.

Vaksinə canlı törədici mikrobların olmadığı tam mənası ilə sübut olunanda Martin çox seviniirdi. Vicdanlı cənab Doson Hanzikerin zərərsiz vaksin istehsal etdiyinə əmin olsaydı, bəlkə, heç bu qədər çox sevinməzdi.

Martin icazəsiz və əlbəttə ki, heç kimin xəbəri olmadan xəstə heyvandan götürülmüş qandan simptomatik karbunkulun törədici mikroblarını ayırdı və zəifləmiş vaksin hazırladı. Bu, onun vaxtını çox alırdı. Əlbəttə, o, həkimliyi buraxmadı, amma poker oynanılan yerlərdə daha az görünməyə başladı.

Axşamlar onlar Leora ilə birlikdə nahar əvəzinə buterbrodlar yeyir və laboratoriyaya kulturaları improvizə olunmuş su hamamında – spirt lampasının üstünə qoyulmuş köhnə dəşik qazanda isitməyə tələsirdilər. Gesselinkin kəskin cavablarını səbirsiz halda dinləyən Martin öz işinin nəticələrini müşahidə edərkən çox səbirli olurdu. O, fit çalır və dodaqaltı zümzümə edirdi... Saat yeddidən düz gecə yarısına qədər saatlar onun üçün dəqiqələr kimi qaçırdı. Leora isə bu vaxt ərzində sakitcə qaşlarını çatır, dilinin ucunu çıxarır, zəncirli it kimi temperaturu güdürdü.

İkisi müvəffəqiyyətsizliyə uğrayan üç təşəbbüsdən sonra o, nəhayət, özünü razı salan vaksin əldə etdi və xəstəliklə zədələnmiş sürüyə peyvənd etdi. Epidemiyaya son qoyuldu, bununla da Martinin mükafatlandırılması bitdi. O, öz qeydlərini və vaksin ehtiyatını ştatın mal həkiminə verdi. Krinsen baytarları isə onlara məxsus mal-qaranı xilas etmək, yoxsa öldürmək hüququnu mənimsədiyi üçün Martini əməlli-başlı söyüş sahibi etdilər:

– Axmaq hərəkətdir! Məgər professional ləyaqəti belə gözdən salmaq olar?! Sizin Erousmit əsl nihilistdir. Hələ bu azmış kimi, şan-şöhrət dalınca qaçır. O, belə adamdır. Mənim sözlərimi yadınızda yaxşı saxlayın: görərsiniz, ləyaqətli və yaxşı həkim olmaq əvəzinə o, bu yaxınlarda şarlatan sanatoriyası açacaq.

Martin isə öz ürəyini yalnız Leoraya boşaldırdı:

– Cəhənnəm olsun heysiyyət! Mənim ixtiyarım olsaydı, tədqiqatla məşğul olardım. Düzdür, Qotlib kimi soyuq, materiyadan təcrid olunmuş şəkildə yox... Amma həqiqi mənada əməli iş görərdim. Sonra isə Sondelius kimi birini tapardım ki, kəşflərimi götürsün və insanların beyninə yeritsin. Mən də hamının sağlamlığı üçün çalışardım – mal-qaraları və heyvanları ilə birlikdə... Lap pişiklərinə qədər... Onlara bu lazımdır, ya yox?!

Martin belə əhval-ruhiyyədə olduğu günlərin birində Minneapol qəzetində, ortaçəkili çempionun evlənməsi ilə bağlı yarım sütunluq məqalənin yanında, İRM təşvişqatçısının daşqalaq edilməsi haqqında üç cümləlik yazının düz ortasında belə bir məlumat oxudu:

Cümə günü axşam universitetin yay kursları binasında vəba xəstəliyinin qarşısını almaq üzrə böyük mütəxəssis Qustav Sondelius "Sağlamlıq uğrunda mübarizlər" mövzusunda mühazirəsini oxuyacaq.

Martin yerə-göyə sığmayaraq evə qaçdı:

– Li! Sondelius Minneapolisdə mühazirə oxuyacaq. Gedək! Hazırlaş! Biz ona qulaq asarıq, sonra da gəzib kef çəkərik.

– Yox, tək get! Sənə bir az dincəlmək lazımdır – şəhərdən, qohumlardan, hətta məndən də. Biz payızda birlikdə harasa gedərik. Doğru deyirəm. Səninlə getməsəm, bəlkə, doktor Sondeliusla söhbət də edə bilərsən.

– Nə danışırısan? Oranın tanınmış həkimləri və səhiyyə məmurları onun ətrafına toplaşacaqlar... Amma hər halda, mən gedəcəyəm.

4

Preriya istidən od tutub yanırdı. Tənbəl küləyin altında buğda zəmisini xış-xış xışıldayırdı. Plaskartsız vaqonu kömür tozu basmışdı. Bir neçə saatlıq ağır səfər Martini əməlli-başlı əldən salmışdı. O mürgü vurur, papiros çəkir, fikirləşirdi. "Tibbi və bütün başqa şeyləri yaddan çıxartmaq lazımdır, – özünü əmin etməyə çalışırdı, – gedim papiros çəkilən otaqda kiminləsə söhbət edim... lazım gəlsə, özümü ayaqqabı firmasının kommivoyajeri kimi təqdim edərdəm".

O, belə də elədi. Bədbəxtlikdən, həmsöhbəti Martinin hansı ayaqqabı firmasını təmsil etdiyini öyrənməyə çalışan həqiqi kommivoyajer çıxdı və o incik halda öz vaqonuna qayıtdı. Saat dördə yaxın Martin Minneapolisə çataraq, universitetə tələsdi. Mehmanxanada otaq axtarmadan, bütün yüz millik yol boyu xəyalını qurduğu bir parç pivə içməyə imkan tapdıqdan sonra Sondeliusun mühazirəsinə biletdi.

Onun öz ilk azad gecəsini məqsədsiz keçirmək kimi anlaşılmaz, amma xoş bir niyyəti var idi. O, haradasa şən insanların dəstəsi ilə rastlaşacaq, o adamlarla ki, birlikdə danışib güləcək və istədiyi qədər içəcəkdi... Təbii ki, həddini aşmamaq şərtilə... Sonra avtomobillə Minnetonka gölünə getmək və ay işığında çimmək olardı. Martin yoldaş axtarışını hansısa mehmanxananın barında kokteyl içməklə və Qennepin-avenyudakı restoranda nahar etməklə başladı. Amma heç kim ona tərəf baxmırdı, göründüyü kimi,

onunla söhbət arzusunda olan yox idi. O, Leora üçün darıxdı və onun bütün coşqunluğu, bütün ciddi və səmimi kef çəkmək arzusu süstlüklə əvəz olundu.

O, mehmanxanadakı yatağında bir böyrü üstündən o biri böyürünə çevrilərək kədərlənirdi: "Sondeliusun müəhazirəsi çox ehtimal ki, cəfəngiyat olacaq. Bəlkə də, o, ikinci Rosko Qikdir".

5

Bürkülü axşamdır. Tələbələr iki bir, üç bir auditoriyanın qapılarına yaxınlaşıb, Sondeliusun təvazökar afişasını süzür və kənarlaşırlar. Martin, az qala, onlarla birlikdə aradan çıxmaq istəyirdi ki, Sondelius qaşqabaqla içəri girdi. Zəlin üçdəbir hissəsi yay kurslarının tələbə və müəllimlərilə dolmuşdu. Onların simasında həkimləri və tədris müəssisələrinin müdirlərini tanımaq olurdu. Martin arxa cərgədə oturub, həsir şlyapasını yelləyir, onunla eyni cərgədə oturan bakenbardlı adamı acıqla süzür, Qustav Sondeliusu bəyənmir və demək olar ki, öz-özünə nifrət edirdi.

Budur, zəldə canlanma yarandı. Mərkəzi keçiddən vecsiz, balaca, həmişə vurnuxan adamın müşayiət etdiyi geniş təbəssümlü, enli alınlı və kətan rəngli gur qıvrım saçları olan bir adam keçdi. O, sanki, nyufaundlend iti idi... Martin yerindən dik qalxdı. Sondelius melodik isveç aksenti və intonasiyası ilə danışmağa başlayanda Martin o qədər canlandı ki, hətta yanındakı bakenbardlı adamın cansızlığı qonşuluğuna da asanlıqla tab gətirməyə başladı.

– Həkim peşəsi ancaq bir istək yarada bilər, – Sondelius coşmuşdu, – həkim sənətini məhv etmək. Xəbərdar olmayanlar isə yalnız bir şeyə əmin ola bilərlər. Sağlamlıq haqqında onlara məlum olanların ondan doqquzu yəqindir, yerdə qalanını isə tətbiq edə bilməzlər. Batler "Edqin"də göstərir ki (Donuz! Bu fikri məndən düz otuz il əvvəl oğurlayıb, mən bu fikrə gəlincəyə qədər), insanın asılmasına səbəb ola biləcək yeganə cinayət – onda vərəmin mövcudluğudur.

– Ufff! – vicdanlı auditoriya heyran edərək səs-səsə verdi: bu məzəlidir, təhqiredicidir, darıxdırıcıdır, yoxsa ibrətamiz?

Sondelius davakar və şuluqçu idi, amma o, dinləyiciləri ələ almağı bacarırdı. Martin onunla birlikdə sarı qızdırmanın qəhrəmanlarını müşahidə edirdi – Ridi, Aqramonteni, Kerollu və Leziri. Onunla birlikdə taun xəstəliyinə bürünmüş və amansız günəşin altında acından ölən Meksika limanına enirdi; onun ardınca dağ ciğirləri ilə səpmə yatalağının boş qoyduğu kəndlərə at çapırdı; onunla böyür-böyürə südəmə körpələrin qurumuş skeletlərə çevrildiyi xain avqust günlərində dondurmaçıların trestli ilə müharibə aparırdı. Halbuki bu vaxt qanunun qızıl suyuna salınmış və kütləşmiş qılıncı hərəkətsiz qalmışdı.

"Bax, mən bunu eləmək istədim! Həmişəlik olaraq əldən düşmüş bədənəri yamamaq yox, öz dünyanı yaratmaq! – Martin acgözlüklə içini çəkdi, – Allah haqqı! Mən onun arxasınca oda da, suya da atıldım! Bəs o, ictimai səhiyyənin işini tənqid edən qəbirqazanları necə pərən-pərən salır? Eh, onunla tanış olub, heç olmasa, bir neçə kəlmə söhbət etmək mümkün olsaydı?"

Mühazirədən sonra Martin getməyə tələsmədi. On – on iki adam açıq səhnədə Sondeliusu dövrəyə almışdı. Kimisi onun əlini sıxır, başqa biriləri sual verir, hansısa bir həkim isə həyəcanla deyirdi: "Bəs pulsuz klinikaların və digər bu kimi şeylərin sosializmə aparıb çıxara biləcəyi sizi narahat etmir?" Hamı Sondeliusdan əl çəkib uzaqlaşana kimi Martin kənarda dayanmışdı. Xidmətçi səs-küylə və israrla pəncərələri bağlayırdı. Sondelius ətrafına boylandı və Martin birdən başa düşdü ki, bu dahi ona baxır. O, yaxınlaşıaraq Sondeliusun əlini sıxdı və titrək səslə danışmağa başladı:

– Cənab, tələsmirsinizsə, bəlkə, mənimlə birlikdə gedək...

Sondelius sevincək halda onun üzünə baxdı:

– ...və içək? Nə olar, məmnuniyyətlə. Sizcə, it və birələrlə bağlı zarafatım necə alındı?

– Əlbəttə, yaxşı! Hələ bir soruşursunuz da!

Bir az bundan əvvəl beş min tatarı acgöz ölümdən qurtarması, çin universitetindən alimlik dərəcəsinə alması və Balkan kralının ordenindən imtina etdiyini danışan fateh, indi cəmi bir tərəfdardan ibarət dəstəyə həvəslə baxır və soruşurdu:

– Pis alınmadı? Hə? Camaatın xoşuna gəldi. Gecə elə bürküdür ki... Mənimlə bir həftə ərzində doqquz mühazirəm var: De-Moyn, Fort-Dodc, La-Kross, Elcin, Coliet (o bu sözü "Colie" kimi tələffüz etdi) və... unutmuşam, yenə haradasa. Deməli, pis alınmadı? Xoşunuza gəldi?

– Çox gözəl idi! Siz nə deyirsiniz? Hamı sözünüzü göydə tuturdu. Səmimi deyirəm, mən bütün ömrüm boyu belə zövq almamışdım.

Fateh sevindi:

– Gedək! Sizi içkiyə qonaq edirəm! Gigiyena mütəxəssisi kimi mən alqaqol əleyhinə mübarizəyə başçılıq edirəm. Həddindən artıq qəbul etdikdə o, demək olar ki, qəhvə və dondurma kimi ziyanlıdır. Amma söhbət etməyi sevən insan kimi, sodalı viskini insan səfehliyi üçün gözəl məhvedici hesab edirəm. Burada, Detroytda,... ya da yox, bu gün mən haradayam? – Minneapolisdə... elə bir sərin yer tapın ki, orada pilzen içmək mümkün olsun.

– Bildiyim qədər, burada yaxşı pivə verilən "Yay bağı" var, – tramvay dayanacağı isə iki addımlıqdadır.

Sondelius gözünü ona zillədi:

– Tramvay niyə? Məni taksi gözləyir.

Martin elə bir bolluq içinə düşmüşdü ki... Taksiyə oturarkən o məşhur adama deyilməyə layiq olacaq sözlər tapmağa çalışırdı.

– Doktor, Avropada səhiyyə şurası var?

Sondelius, sanki, heç eşitmədi də.

– Bir o qıza baxın. Necə gözəl ayaqları, necə qəşəng çiynləri var! "Yay bağı"ndakı pivə yaxşıdır? Onlarda yaxşı konyak tapılar? Siz nə zamansa Kurvuazyedə min səkkiz yüz altmış beşinci ilin konyakını içmisiniz? Uff! Mühazirələr və mühazirələr... Doğru sözümdür, mən bu işi atacağam... Hələ bu azmış kimi, belə istidə onlar üçün frak da geyinməlisən! Bilirsiniz, mən öz mühazirələrimdə təbliğ etdiyim bütün dəlisov şeylərə möhkəm inanıram, amma indi ciddi adamlar olduğumuzu yaddan çıxaraq, içək, "Qraf Lüksemburq"dan oxuyaq, qəşəng qızları onların kavalərlərinin əlindən alağ, "Meysterzinger"lərin məndən başqa heç kimin başa düşə bilmədiyi gözəlliklərini müzakirə edək!

"Yay bağı"nda ipə-sapa yatmayan Sondelius Kosmopolitlər Klubu, Qallanın uşaq ölümü ilə bağlı tədqiqatları, benediktinin alma arağı ilə qarışdırılmasının faydalılığı, Biarissa, lord Xoldeyn, südün Don Baklinin üsulu ilə yoxlanılması, Corc Gissing və "termidor" omarları haqqında danışırıdı.

Martin Sondeliusla öz arasında körpü yaratmaq üçün yol axtarırdı. Adətən məşhur, ya da sərhədin o tayında yaşayan insanlarla görüşərkən belə edirlər. O, sadəcə "Deyəsən, bizim bir ümumi tanışımız var", yaxud "Sizin bütün məqalələrinizi böyük məmnuniyyətlə oxumuşam", – deyə bilərdi. Amma Martin tilovu başqa cürə atdı:

– Siz Uinnemakın tibb fakültəsinin iki məşhur adamı ilə nə zamansa qarşılaşmışınız mı: dekan Silva və Maks Qotliblə?

– Silva? Xatırlamıram. Qotlib isə?.. Siz onu tanıyırsınız? Oooo! – Sondelius güclü qollarını araladı – Dahilərin dahisi! Dahiyanə alimdir! Mən onunla Mak-Qerkin yanında söhbət etmək şərəfinə nail olmuşam. O, heç vaxt burada oturmaz və mənim kimi boğazını yırtmazdı. Onun yanında mən özümü təlxək kimi hiss edirəm! O, epidimologiya üzrə mənim bütün məlumatlarımı götürür və sübut edir ki, mən kütbeyinəm! Ha-ha-ha! – Sondelius şadlandı.

Hər yeni mövzu zamanı içməyə nəşə möhkəm bir şey lazım olurdu. Sondelius fanatcasına içirdi və elə bil, içindən qalaylanmışdı. O, pilzenslə viskini, qara qəhvəni və ofisiyanın qətiyyətlə absent kimi təqdim etdiyi mayeni bir-biri ilə qarışdırırdı.

– Mən saat on ikidə yatmalı idim, – o şikayətləndi, – amma səmimi söhbəti yarıda kəsməkdən böyük cinayət yoxdur. Bir də... Məni yoldan çıxartmaq çətin deyil, kiçik bir şirnikləndirmə bəs edər. Amma beş saat yuxu mənim üçün vacibdir. Çox vacibdir! Sabah axşam mühazirə oxuyuram, haradasa ... Ayova ştatında. İndi, bir əlli də aşırıqdan sonra, əvvəllər olduğu kimi üç saat yuxu ilə kifayətlənə bilmərəm. Amma neyləmək olar? Mən haqqında danışmaq istədiyim o qədər maraqlı yeni mövzular tapmışam ki...

Sondelius heç zaman olmadığı kimi bəlağətlə danışmağa başladı. Sonra əsəbiləşdi. Qonşu stolun arxasındakı qaşqabaqlı adam onlara qulaq asır, qonşu masadakılara tərəf boylanır və altdan-altdan qımışırdı.

Sondelius Xavkinin vəba əleyhinə zərdab haqqında fikirlərini yarıda saxlayaraq qəzəbli səslə dedi:

– Bu adam gözlərini mənə zilləməkdən əl çəkməsə, onu öldürəcəyəm! Mən sakit adamam, xüsusilə də indi, yaşımın bu vaxtında. Amma kiminsə gözlərini mənə zilləməsini xoşlamıram. Gedib onu öz bildiyim kimi başa salacağam. Yüngülvari ilişdirəcəm, vəssalam!

Ofisiantlar yürürüşüb gələnə kimi Sondelius qonşu stolun arxasında oturanın üstünə bağırırdı, nəhəng yumruqları ilə hədələdi, sonra söz tapa bilməyib, əllərini sıxdı, – birinci, ikinci, üçüncü dəfə – və onu Martinin yanına gətirdi.

– Mənim Qotenborqdan olan həmyerlimdi. Dülğərdir. Əyləşin, Nilson, əyləşin və için. Xeyo! Kelner!

Dülğər sosialist, "Yeddinci günün adventistləri" sektasının üzvü, əsl höcət və içki tərəfdarı çıxdı. O, Sondeliusu kübarlığına, Martini siyasi-iqtisadi sahədəki məlumatsızlığına, ofisiantı bərbad konyaka görə məzəmmət etdi. Sondelius, Martin və ofisiant cavab verməkdə simiclik etmədilər və söhbət çox maraqlı alındı. Onları "Yay bağı"ndan bayıra atdılar və hər üçü mübahisədən silkələnərək taksini səbirlə dayanıb gözlədikləri vaxt əməlli-başlı ədəbsizlik etdilər. Onların hara yollandıqlarını Martin sonralar xatırlaya bilmədi. Yoxsa bütün bu hadisələr onun yuxusuna girmişdi? Onlar, elə bil, hansısa uzun bir küçədə pivəxanaya girdilər. Çox güman ki, universitet prospektində. Cənubi-Vaşinqton küçəsindəki kiçik yeməxanada oturdular – orada pıxtaxtanın yanında üç sərsəri yatırdı. Sonra dülğərin evinə dəydidilər – orada isə hansısa bir qadın onlara qəhvə dəmlədi.

Və onlar hara düşürlərsə, düşsünlər, eyni zamanda Moskvada, Kürosaoda və Murvillumbda olurdular. Dülğər kommunist dövlətlər yaradırdı, Sondelius sosializm, yoxsa mütləqiyyət dövründə işləməyin onun üçün əhəmiyyətsiz olduğunu – təki insanları sağlam olmağa məcbur etmək mümkün olsun – söyləyir, vərəmi məhv edirdi, sübhə yaxın isə xərcəngin başını yarırdı.

Onlar səhər saat dördə Minnisotda, ya da Stokholmda, Rio-de Jeneyro, ya da Polineziyada görüşəcəkləri ilə bağlı göz yaşı dolu and-aman etdikdən sonra ayrıldılar. Martin insanlara xəstələnməyə icazə verən səfeh qayda-qanuna son qoymaq üçün Uitsilvaniyaya yola düşdü.

Və bu dəfə onun ürəyində böyük Allah Sondelius dekan Silvanı öldürdü... Bir zamanlar Silva Qotlibi, Qotlib şən kimyaçı Dubl Edvardı, Edvard dok Vikersonu, Vikerson isə anbarında əsl trapesiya asılmış pastor oğlunu elə beləcə öldürmüşdü.

XVIII FƏSİL

1

Vinderqayd-Qrovlu doktor Uustiyn boş vaxtlarında Krinsen mahalında səhiyyə inspektoru işləyirdi, amma vəzifəsinə görə məvacibi az olduğundan, bu iş onu o qədər də maraqlandırmırdı. Martin onun yanına gələrək, aldığı maaşın yarısı müqabilində işi öhdəsinə götürməyi təklif edəndə, Uustiyn iltifatla razılıq verdi və həmkarına söylədi ki, bu, onun təcrübə qazanmasına yaxşı təsir edəcək.

Həqiqətən də təsir etdi. Bu iş onu həkimlik sənətindən, demək olar ki, uzaqlaşdırdı.

Rəsmi təyinat olmadı. Sadəcə, Martin kağız üzərində "Uustiyn" imzası qoyurdu (adətən böyük həvəslə bu ada təmtəraqlı, fərqli forma verirdi) və Krinsen Müvəkillər Şurası Martinin bəzi səlahiyyətləri olduğunu təsdiq etdi. Ümumilikdə isə iş, təbii ki, qanuni deyildi.

İlk vaxtlar Martinin məmurluğa can atmasıyla elm arasında ortaqlar çox az idi, amma qəhrəmanlıqla bağlılığı bundan da az idi. Əvəzində uitsilvanyalıları həddindən artıq qıcıqlandırır. Martin həyətlərə soxulur, missis Bisonu iy verən çəlləklərinə görə danlayır, cənab Norblomu at peyininə küçəyə tökmək adətinə görə ittiham edir, məktəb şurasını isə sinif otaqlarının havasının dəyişdirilməsinə və şagirdləri dişlərini təmizləməyə vadar etməyi üçün məzəmmət edirdi. Vətəndaşlar əvvəllər də allahsızlığına, intizamsızlığına və yerli təəssübkeşliyi olmadığına görə Martindən narazı idilər. Amma Martin onları adət etdikləri və faydalı saydıqları çirkabın içərisindən dartıb çıxartmağa çalışdıqda, əməlli-başlı özlərindən çıxdılar.

Martin vicdanlı və dəhşətli dərəcədə ciddi idi. Amma göyərçin qədər məsum olsa da, yüz faiz onda ilan müdrikliyi çatışmırdı. Vətəndaşlara öz vəzifəsinə qarşı hörmət hissi aşılamağa bilmirdi. Heç aşılamağa çalışmırdı da. Onun hakimiyyəti uustinov alter ego kimi kağız üzərində əzəmətli idi, amma məsələ işə gəlincə, çox gücsüz görünürdü. Səbəb olduğu inadkar müqavimətin qarşısında isə tamamilə aciz qalırdı.

O, zibilxanalara nəzarətdən başlayıb, infeksiyaya qarşı dramatik mübarizəyə qədər gəlib çıxdı.

Delft qəsəbəsində həmişə gah azalan, gah da getdikcə çoxalan qarın yatalağı xəstəliyi yaşayırdı. Fermerlər əmin idilər ki, xəstəlik çaydan altı mil yuxarıdakı kəndə yeni köçmüş tayfalardan qaynaqlanır. Günahkarlara divan tutulması etiraz etməyin ən yaxşı yolu idi. Hər halda, fermerlər belə düşünürdülər. Onlar əkinçilik işlərindən sonra bunu yaxşı bir istirahət forması kimi həyata keçirirdilər. Martin əmin etməyə çalışdıqda ki, çay boyu altı mil getdikdən sonra tullantılar təmizlənir və çətin ki, fəlakətin səbəbi yeni kəndlər olsun, fermerlər onun üstünə hücumla keçdilər.

– Yox, yaxşı qazdır! Gedib aləmlə bir hay-həşir salır ki, hamımız sağlamlığın qorunmasına çalışmalıyıq. Güllənməli olan qotur itləri ona göstərəndə isə, heç barmağını da tərپətmir. Nə var, nə var, bu qotur itlər çexlərdir. Onun işi ancaq mikrobların öldürməkdən, bir də və boş-boş danışmaqdan ibarətdir... – Delft anbarı yaxınlığında yaşayan buğda alverçisi Keys belə deyirdi.

Mahalı gəzə-gəzə Martin öz vicdanlı həkimlik təcrübəsini birdəfəlik atmasa da, hər halda, genişləndirmirdi də... O, Delft ətrafında beş mil boyunca qarın yatalağı faktını xəritədə qeyd edir, südün hara göndərildiyini, yeyinti məhsullarının haradan gətirildiyini müşahidə edirdi. Nəhayət, aşkar etdi ki, xəstəliyin böyük hissəsi səxavətli, çox təmizkar olan qarımış bir qızın – dərzinin gəlişindən sonra meydana çıxıb. Dörd il əvvəl onun özü qarın yatalağına yoluxubmuş.

– O, xroniki olaraq basıl daşıyıcısıdır, – Martin qərar verdi, – onu müayinə etmək lazımdır.

Martin qızı qoca fermer-moizəçinin evində tikiş tikdiyi yerdə yaxaladı.

Qız utancaq bir narazılıqla müayinədən imtina etdi və Martin çıxıb gedəndə onun küskünlüklə ağladığını, moizəçinin isə artırmaya çıxıb lənət oxuduğunu eşitdi. Sonra "dok" polismlə birlikdə qayıtdı, dərzini

həbs etdi və onu Krinsendə əlillər evinə – ferma yanındakı izolyatora saldı. Həbs olunmuş qızın nəcisindən milyardlarla qarın yatalağı basili aşkar olundu.

Arıq, ağ palatada çılpaq qalmış tərbiyəli qız özündə deyildi. O utanır və qorxurdu. Mülayim, sakit, açıq gözlü qoca qızı hər yerdə sevirdilər. O, uşaqlara hədiyyələr gətirir, işdən imkan tapa bilməyən fermer arvadlarına yemək hazırlamağa kömək edir, böyük yaşlı uşaqlar üçünə nazik, ciyiltli səsi ilə mahnı oxuyurdu. Ətrafda hər kəs dərzi qızın incitdiyinə görə Martini məzəmmət etdi. "Qız varlı olsaydı, ona toxunmağa cürət etməzdi", – deyə, kənddə qeybət edir və həbs olunmuş qızın zorla azadlığa buraxılması haqqında danışdılar.

Martin əzab çəkirdi. O, əlillər evində saxlanılan dərzi qıza baş çəkir, ona izah etməyə çalışırdı ki, qalması üçün uyğun başqa yer yoxdur. Martin qısa təsəlli vermək məqsədilə jurnallar və konfet gətirirdi. Amma qıza yazığı gəlməsinə baxmayaraq, o, sözünün üstündə möhkəm durdu. Çünki qızın ən azı yüz qarın yatalağı xəstəliyinə, o cümlədən də doqquz ölümə səbəb olduğuna əmin idi.

Mahalda onu ələ salırdılar. "Yatalaq xəstəliyini yaymaq?! Özü də indi, sağaldıqdan dörd il sonra?!"

Krinsen Müvəkkillər şurası və Krinsen səhiyyə şöbəsi bu məsələni araşdırmaq üçün qonşu mahaldan doktor Gesselinki dəvət etdi. O, Martinin cızdığı xəritəyə baxdı və onunla razılaşdı. Son zamanlar hər dəfə şuranın iclasında dava-dalaş olurdu. Bunun Martin üçün nə ilə – məhv olmaq, yoxsa qələbə çalmaqla - nəticələnəcəyi məlum deyildi.

Leora həm onu, həm də dərzi qızı xilas etdi.

– Olmaz ki, – Leora dedi, – pul yığılsın və o, yaxşı bir xəstəxanaya yerləşdirilsin?! Xəstəxanada onu, sadəcə, müalicə edəcək, ya da saxlayacaqlar... lap o, sağalmaz olsa belə...

Dərzi qız sanatoriyaya yerləşdirildi və ömrünün sonuna kimi hamı tərəfindən lütfkarcasına unuduldu. Artıq dünənki düşmənlər Martin haqqında "Fərasətli oğlandır, heç işdən də boyun qaçırtmır", – deyə danışmağa başlamışdılar.

Gesselink məxsusi olaraq bu sözləri demək üçün onun yanına gəldi:

– Bu dəfə siz özünüzü əsl dəliqanlı kimi göstərdiniz, Erousmit. Faydalı bir işə girişdiyinizi gördüyümə çox şadam.

Uğurdan həvəslənən Martin dərhal yeni epidemiya axtarmağa başladı. Onun bəxti gətirdi: o, xalis çiçək xəstəliyi ilə və çiçək olduğundan şübhələndiyi bir neçə hadisə ilə üzləşdi. Bu hadisələrdən bəziləri sərhədin o biri üzündə baş vermişdi. Menken mahalında – Gesselinkin sahəsində. Elə bu kifayət etdi ki, Gesselink Martini ələ salmağa başlasın.

– Sizdə olan bir hadisədən başqa, bunun hamısı adi toyuqçıçaydır.... Axı yayda demək olar ki, suçiçəyi çıxarmırlar...

O belə deyir və Martinə sataşırdı, Martin isə hər iki mahalı dolanaraq xəstəlik haqqında xəbərdarlıq edir, hər kəsi tək-tək peyvənd olunmağa çağırır, gur-gur guruldayırdı:

– On gündən, on beş gündən sonra cəhənnəm əzabı başlayacaq!

Amma Uitsilvaniya kilsələrində və başqa kəndlərdə qulluq etmiş Vahid Qardaşlığın pastoru suçiçəyi əleyhinə peyvəndə qarşı çıxır, öz moizələrində Martinin əleyhinə danışır. Martin fermerlərə yalvararaq peyvəndi pulsuz edəcəyini söyləyir və ev-ev dolaşır. Amma əhalinin məhəbbətini qazana, onları öz ardınca apara bilmirdi. O getdikdən sonra adamlar uzun müddət artırmada dayanır və sırtıqcasına onu "sərxoş" adlandırırdılar. Halbuki Martin artıq bir neçə həftə idi ki, qəribə dadı olan kənd qəhvəsindən başqa heç nə içmirdi. Adamlar öz aralarında pıçıldaşırdılar ki, guya, o hər axşam sərxoş olur, Vahid Qardaşlığın keşişi isə kilsə əməkdaşları ilə birlikdə onu mütləq ifşa edəcək.

On dəhşətli gün keçdi; Sonra on beş gün... və birinci hadisədən başqa bütün digər hadisələr adi toyuqçiçəyi çıxdı. Gesselink bu fəlakətə sevinir, kənd isə Martinə rişxənd edirdi... Martin dillərdə dastan olmuşdu.

Pozğunluğu haqqında yayılan söz-söhbətlər onu əvvəlki qədər narahat etmirdi. Amma bəzən axşamlar sakit depressiya vəziyyətinə düşərək, buradan çıxıb getmək haqqında fikirləşirdi. Sonra birdən-birə onu gülmək tuturdu və lap dəli kimi özündən çıxırdı.

Leora onu sakitləndirərək soyuq əlləri ilə üz-gözünü sığallayırdı:

– Bu da keçəcək....

Amma bu, ötüb keçmirdi.

Payıza yaxın doktor Erousmit və çiçək xəstəliyi haqqında əhvalat elə bir lətifəyə çevrilmişdi ki, bu cür əhvalatları adətən bütün kəndlilər sevir. Onlar şən halda danışır ki, doktor donuz saxlayan hər kəsin çiçək xəstəliyindən öləcəyini söyləyir. O, yeddi gün gözünü açmadan içdi və böyrəkdəki daşdan tutmuş qıcırmaya qədər bütün xəstəlikləri çiçək xəstəliyi elan etdi.

Bununla belə, heç nə dəyişmədi. Kəndlilər hər görüşəndə onun xətrinə dəyəcəyini fikirləşmədən zarafat edirdilər:

– Mənim çənəmdə sızanaq var, dok. Bu nədir? Çiçək deyil ki?

Xalqın qəzəbindən daha qorxulu şey onun gülüşüdür. O, tiranlara izzət verir, deməli, eyni həvəslə müqəddəsləri və müdrikləri də incidir, onların ən qiymətli sərvətini murdarlayır.

Mahalı gözlənilmədən əsl difterit epidemiyası bürüdüüyü vaxt Martin həyəcanla zərdab təbliğ etməyə başladı. Bir çoxları onun bədbəxt Meri Novakı xilas etmək cəhdini xatırladılar, yerdə qalanlar isə bar-bar bağırtdılar:

– Oh, bizi rahat buraxın! Siz epidemiya dəlisi olmusunuz!

Uşaqlar, onun əvvəlcədən xəbər verdiyi kimi, bir-birinin ardınca ölməyə başlayanda belə, doktor Erousmit haqqında lətifələr fermerlərin arasında öz məşhurluğunu itirməmişdi.

Həmin günlərin birində Martin evə, Leoranın yanına gəldi, sakit halda dedi:

– Əlbəttə. Avadanlığı yığışdırmaq lazımdır. Mən burada heç nəyə nail ola bilməyəcəyəm. Onların yenidən mənə inanması üçün illər keçməlidir. Ah, bu lənətə gəlmiş zarafatlar! Mən ciddi işlə, ictimai səhiyyə ilə məşğul olmaq istəyirəm!

– Çox şadam! Sən onlar üçün həddindən artıq yaxşısan! Biz böyük şəhərlərdən birinə gedərik, orada sənin işini mütləq qiymətləndirəcəklər.

– Yox, həqiqətin gözünün içinə düz baxmaq lazımdır. Bu dərs mənim üçün hədə keçmədi. Mən uğursuzluğa uğradım. Çoxlarını özümə qarşı qaldırdım. Onlara yaxınlaşa bilmədim. Bəlkə də, dözməli, geri çəkilməməliydim, amma həyat qısadır. Həm də mən çox şeyə layiqəm. Əvvəlcə qorxduğuma, qaçmaq istədiyimə görə utanırdım. Amma indi hər şey əhəmiyyətsizdir! Həqiqi sözümdür! Mən nəyə qadir olduğumu bilirəm! Qotlib bunu görüb! Mən işə girişmək istəyirəm! Tərpənək! Yaxşı?

– Əlbəttə!

Amerika Tibb Assosiasiyasının jurnalında xəbər verilirdi ki, Qustav Sondelius Harvardda mühazirə oxuyur. Martin ona məktub yazaraq, səhiyyə üzrə haradasa boş vakansiya yer olub-olmadığını soruşdu. Sondelius pinti cızma-qara ilə olduqca qeyri-rəsmi cavab verdi ki, böyük məmnuniyyətlə onların Minneapolis gəzintisini xatırlayır: "Metatombrinin təbiəti ilə bağlı düşüncələrimizdə Harvardlı Entvaylla fikir ayrılıqları var... Bostonda çox gözəl bir italyan kafesinin olduğunu bilirsən?... Qulluq məsələsinə gəlincə, sanitar idarəetmədə olan dostlarımdan soruşaram.

İki gün sonra Sondelius yazdı ki, Ayova ştatında Nautilus şəhərində xalq səhiyyəsi şöbəsinin direktoru doktor Almus Pikkerbo özünə köməkçi axtarır və yaqın ki, təfərrüatı xəbər verməkdən imtina etməz.

Leora ilə Martin soraq kitabçasının üstünə atıldılar.

– Oho! Nautilusda altmış doqquz min əhali yaşayır! Buradakı üç yüz altmış altı ilə müqayisədə... yox, dayan, indi burada üç yüz altmış yeddidir, Pit İeski adlı körpəni də saysaq (yeri gəlmişkən, doğuşu əclaf Qisselink qəbul etmişdi)... İnsanlar! Danışmağı bacaran insanlar! Teatrlar! Bəlkə, konsertlər?! Leora, biz məktəbdən canını qurtarmış iki uşaq kimi olacağıq!

Martin teleqram vuraraq, işlə bağlı təfəsilatı xahiş etdi. Bu, həm də teleqrafçı işləyən dəmiryolu agentinin böyük marağına səbəb oldu.

Ona məlumat verildi ki, "doktor Pikkerboya köməkçi tələb olunur. Bu adam Pikkerbo ilə bərabər bütün iş günü işləyən yeganə tibb çinovniki olacaq. Çünki xəstəxana və məktəb həkimləri şəxsi təcrübədən əl çəkmək istəmədiklərindən xidməti vəzifələrə ancaq əvəzçilik vasitəsilə cəlb edilirlər. Köməkçi epidimioloq, bakterioloq olmalıdır və kantorçuların ştatına, tibb bacılarına, könüllü inspektorlara, süd fermalarına, sanatoriyalara nəzarət edənlərə rəhbərlik etməlidir. Maaş ildə iki min beş yüz dollardır". Bu, Martinin Uitsilvaniyada min beş yüz qazandığı vaxta təsadüf edirdi...

"Yaxşı olardı ki, zəmanət də təqdim edilsin"...

Martin Sondeliusa, dekan Silva və Mak-Qerk institutuna -Maks Qotlibə məktub göndərdi.

Sonra doktor Pikkerbodan cavab gəldi:

"Sizin haqqınızda dekan Silvadan və doktor Sondeliusdan çox yaxşı məktublar almışam, doktor Qotlibin rəyi isə müsbət idi. O, deyir ki, sizin laboratoriya tədqiqatı üçün nadir istedadınız var. Mən məmnuniyyətlə sizə bu işi təklif edirəm. Zəhmət olmasa, teleqramla cavab verin".

Yalnız indi Martin tam mənası ilə anladı ki, Uitsilvaniyanı, Bert Tozerin zəhlətökən yersiz iradlarını, Pit İeski və Norblomların casusluğunu tərk edir... Yüzüncü, mininci dəfə Leopolis yolundan ikimillik ağaclığın yanından cənuba dönmək və yenidən üzücü, hamar, düz yolla hərəkət etmək zəruriyyətindən uzaqlaşır; doktor Gesselinkin təkabburu və doktor Koflinin xainliyi, laboratoriyadakı iş üçün zaman qoymayan ətaləti... – bütün bunları kultura üçün və Nautilus kimi böyük şəhər xətinə arxada qoyaraq gedir.

– Leora, biz gedirik! Biz həqiqətən də gedirik!

3

Bert Tozer dedi:

– And olsun Allaha ki, bizim elədiklərimizdən sonra, başqaları səni xəyanətkar adlandırırdılar, hətta o min dolları bizə qaytarsan belə.... Bura başqa bir həkimin gəlməsinə imkan vermək və ailənin əlindən bütün nüfuzu almaq?!

Ada Kvist dedi:

– Burada yaşayan əhalinin arasında etibar qazana bilməmisinizsə, Nautilus kimi böyük şəhərdə sizi nə gözlədiyini təsəvvür edirəm. Gələn il biz Bertlə evlənəcəyik. Siz isə orada əməlli-başlı rüsvay olacaqsınız. Yəqin, yenidən sürünə-sürünə bura qayıdanda sizi öz evimizdə saxlamalı olacağıq. Necə fikirləşirsiniz, evinizi sizin ödədiyiniz məbləğə kirayələyə bilərik? Doğrudan da, Bert, nə üçün biz Martinin kabinetini tutmayaq? Hər halda, qənaətdir, bundan başqa, mən həmişə demişəm... Ori, məktəbdə oxuduğumuz vaxtlarda belə, sən düzgün yaşamağa qadir deyildin.

Cənab Tozer dedi:

– Mən sadəcə, başa düşə bilmirəm: hər şey yaxşı gedirdi. Müəyyən müddətdən sonra burada ildə üç-dörd min qazanacaqdınız. Təbii ki, həkimliyin daşını atmasaydınız. Yoxsa sizin burada daha yaxşı yaşamağınız üçün yetərinə çalışmamışıq? Qızımın yad şəhərə getməsi, məni, qoca atasını tərk etməsi xoşuma gəlmir. Həm də Bert mənə də, anasına qarşı da elə dikbaş olub ki... Amma siz də, Leora da, elə bil, həmişə bizimlə hesablaşırdınız. Neyləyək ki, siz qalasıınız?

Pit İeska dedi:

– Dok, sizin getdiyinizi eşidəndə, qulaqlarıma inanmadım! Əlbəttə, aptek mallarına görə sizinlə cırmaqlaşırıdım. Amma, and olsun allaha ki, istədiyiniz kimi dərmanlara nəzarət edə bilməyiniz üçün kompaniyaya girməyinizi təklif edəcəkdim. Eyni zamanda, Byuikanın məşinlarından da icarəyə götürmək olardı. Yaxşı bir müəssisə açə bilərdiniz. Çox təəssüf ki, bizi tərk edirsiniz... Doğru sözümdür... Amma vaxtınız olanda gələrsiniz, ördək ovuna çıxarıq, gülüşərik, çiçək xəstəliyinə görə qaldırdığınız sə-s-küyü xatırlayırıq. Heç vaxt yaddan çıxartmaram! Elə bu günlərdə, arvadımın qulaqlarında küy var idi... Ona dedim ki, "Bax, Bess, çiçək xəstəliyinə tutulmayasan ha?"

Gesselink dedi:

– Doktor, mən nə eşidirəm? Siz gedirsiniz? Necə? Biz sizinlə bu ucqar yerdə tibbi təcrübəni hələ təzə-təzə lazımı səviyyəyə qaldırırdıq... Axı nə baş verib? Sizi ələ salmışıq? Düzdür, zarafət etmişik, etiraf edirəm; amma bu, o demək deyil ki, sizi dəyərləndirmirik. Uitsilvaniya, ya da Qorningen kimi balaca yerlərdə işsizlikdən qonşuların sümüklərini saymalı oluruq. Doktor, mən sizin tüksüz ətcəbaladan əsl, müstəqil həkimə necə çevrildiyinizi sevinclə müşahidə edirdim, siz isə belə... birdən-birə gedirsiniz... Bir bilsəniz, necə təəssüflənirəm.

Henri Novak dedi:

– Necə, dok, doğrudanmı, bizi tərk edirsiniz? Biz isə körpə gözləyirik, mən hələ bu yaxınlarda arvadıma deyirdim ki, "Yaxşı ki, həkimimiz var, özü də ancaq sözün düzünü danışır, daha dok Uinter kimi başımızı piyləmir".

Delftli buğda alverçisi dedi:

– Dok, mən nə eşidirəm? Deyəsən, axı siz bizim əlimizdən qaçırsınız? Bunu mənə bir oğlan dedi, mən də ona cavab verdim ki: "Allahın yaratdığından daha axmaq olmağa çalışma". Bax, mən ona belə dedim. Amma yenə də nigaran qaldım və tələsik yanınıza gəldim... Doktor, deyəsən, bəzən çox boşboğazlıq edirəm. Yataqla bağlı o məsələdə sizin əleyhinizə idim. Dərzi qızın epidemiyanı yaydığını sizdən eşidəndə... Amma sonra bizə kimin haqlı olduğunu göstərdiniz. Dok, qalsaydınız və ştatın senatoru olmaq istəsəydiniz... Mən müəyyən nüfuza malikəm – inanın ki, həqiqətən sizin üçün çalışardım!

Alek İnqlbled dedi:

– Bəxtəvər!

Martin və Leora qatarla Nautilusa yola düşəndə bütün kənd yığışmışdı.

Payızın qızılı rəngə boyadığı birinci yüz mili Martin yaxın keçmişdəki qonşularına görə qüssə içində idi:

– Vaxtında qatardan tullanmaq və geriye qaçmaq olardı. Məgər bizim üçün Frezirlərlə "minlik" oynamaq maraqlı deyildi? İndi onlara necə bir həkimin təyin olunacağını fikirləşmək adamı qorxudur. Vicdan haqqı, bura hansısa bir şarlatan köçüb gəlsə, ya da Uustiyn sanitar işini bir kənara atsa, geri qayıdıb onları

öz kiçik dükanlarını bağlamağa vadar edəcəyəm. Həm də... Öz aramızdır, ştatın senatoru olmaq maraqlı olardı.

Amma elə ki şər qarışdı, uzun vaqonun tavanından asılmış qaz fənərlərindən başqa ildırım sürətilə ötüb keçən dünyada heç nə qalmadı... Martin və Leora artıq böyük Nautilusu görürdülər. Yüksək hörməti, böyük uğurları, nümunəvi işıqlı şəhər quruculuğunu və Sondeliusun tərifini... Ola bilsin ki, Maks Qotlibin də...

XIX FƏSİL

1

Ayovanın qara torpaqlı düzəngahının ortasında, dayaz və maraqsız çayın yaxınlığında, günəşin altında hay-küylü Nautilus şəhəri işıq saçırdı. Yüzlərlə mil çevrəsində düz cərgələrlə qarğıdalı meşəsi uzanırdı. Hətta gövdələrin yaratdığı hündür çəpərlərin arası ilə tər içində gedən yolçu, amansız hündürlük təəssüratından özünü itirə və əsəbiləşə bilərdi.

Çıxaqo qarşısında Zenit nə deməkdirsə, Zenitlə müqayisədə Nautilus da odur...

Özünün yetmiş minlik əhalisi ilə birlikdə bu elə həmin Zenitdir, sadəcə, daha kiçik və daha az həyəcanlı... Burada Zenitin onlarla mehmanxanasına rəğmən ancaq bir böyük mehmanxana vardı. Sahibi bütün imkanlarını səfərbər edərək, ona işgüzar, standartlaşdırılmış və fəvqəladə müasir görkəm vermişdi. Nautilusla Zenit arasında yeganə mühüm fərq onda idi ki, həm burada, həm də orada küçələr eyni cür görünsələr də, Nautilusda onlar daha qısf idilər.

Nautilusu tərif etmək ona görə çətindir ki, hələ də qərar verilməyib: o nədir – çox böyük kənd, yoxsa çox balaca şəhər?! Burada elə evlər var ki, sürücü saxlayır və Bakkardi kokteyllərinə qonaq edirlər... Amma avqust axşamlarında bir neçə sakindən başqa hər kəs artırmada pencəksiz otururdu... Onmərtəbəli binada cürbəcür kontorların arasında ilinin beş ayını Monparnass kafelərində keçirən gənc bir qadının nəşr etdiyi "Yeni proza" jurnalının redaksiyası yerləşir... Qarşıda isə ağcaqayınlar altında qədimdən qalma bir ev ucalır... Onun önündə kombinezonlu fermerləri şəhərə gətirən furqonlar və "ford"lar cərgə ilə düzülüb.

Ayova öz məhsuldar torpağı, savadsızlığın aşağı dərəcəsi, yerli ağ əhalinin və bütün Birləşmiş Ştatlarda avtomobil sahiblərinin sayının yüksək faizi ilə məşhurdur, Nautilus isə Ayovada yerləşən ən çox Ayovaya bənzər şəhərdir. Altmış yaşından çox yaşı olan hər üç şəhərlidən biri lovğalana bilər ki, qısqı Kaliforniyada keçirib. Ya da payaya nal keçirmək üzrə pasadenli çempionu və miss Meri Pikforda hindtoyuğu aparan

qadını görüb... 1912-ci ildə kino kraliçası milad bayramı süfrəsi arxasında bu hindtoyuğunu ləzzətlə yeyirmiş.

Nautilus üçün qarşısında sıx qazon olan böyük evlər, hədsiz sayda qaraj və hündür kilsə qüllələri xarakterik idi. Bərəkətli çöllər şəhərin düz hüdudlarına qədər gəlib çıxırdı... Burada azsaylı fabriklər, tək-tük dəmir yolları, fəhlələrin yoxsul evləri, az qala, qarğıdalı çölünün ortasında yerləşirdi. Nautilus poladdan külək dəyirmanı və kənd təsərrüfatı alətləri istehsal edir (məşhur "Marqaritka" peyin dağıdanını da əlavə edək). Çörək məhsullarından isə "Qarğıdalı tozu" burada hazırlanır – ayovalının ən sevimli səhər yeməyi. Şəhər bundan başqa, kərpic də istehsal edir, məişət mallarının topdansaş ticarətini aparır və Qarğıdalı zonasının Kooperativ Sığorta Cəmiyyətinin baş qərargahına sığınacaq verir.

Ən kiçik, amma eyni zamanda, ən qədim müəssisələrdən biri iki yüz on yeddi tələbəsi və on altı müəllimi (onlardan on biri xristian kilsəsinin keşişləri idilər) olan Maqford xristian kolleci idi. Məşhur doktor Tom Bisseks burada futbol üzrə məşqçi, sanitariya direktor və gigiyena, kimya, fizika, həmçinin fransız və alman dilləri üzrə professor idi. Stenoqrafiya və fortepiano şöbələri Nautilusun sərhədlərindən uzaqlarda da məşhur idi. Və bir dəfə – düzdür, bu artıq bir neçə il bundan əvvəl baş vermişdi – Maqford Qrinne-kollecın beysbol komandasını on bir-beş hesabı ilə məğlub etmişdi. Maqford-kollec bir dəfə də olsun öz adını Darvin biologiyasının tədrisi ilə bağlı dedi-qodularla ləkələməmişdi. Kollecdə hələ ki, biologiyanın tədris proqramına salınması fikrinə heç düşməmişdilər də.

2

Martin Leorani Simz-hauzda, Nautilusun dəbdən düşmüş mehmanxanasında qoydu, özü isə Xalq Səhiyyəsi Şöbəsinin direktoru doktor Pikkerbonun yanına yollandı.

Şöbə dalanda, göbəkəşəkilli evin – Siti-hollun yarımsirzəmi mərtəbəsində yerləşirdi. Martin tutqun qəbul otağına daxil olduğu vaxt onu stenoqrafçı qız və iki tibb bacısı böyük hörmətlə qarşıladılar. Onların cirkiltisi içində ("Doktor, yaxşımı gəlib çatdınız? Doktor Pikkerbo sizi səbahdan tez görməyə ümid etmirdi, doktor. Missis Erousmi sizinlədir, doktor?") Pikkerbo bomba kimi içəri girdi və salamlar yağdırmağa başladı.

Doktor Almus Pikkerbonun qırx yeddi yaşı var idi. O, Maqford-kollecı və Vassauda tibb fakültəsini bitirmişdi. Öz xarici görünüşü ilə bir balaca prezident Teodor Ruzvelti xatırladırdı. Eyni qıvraq qədd-qamət, eyni cod tükli bıqlar bu oxşarlığı, sanki, qəsdən nəzərə çarpdırırdı. O, sadəcə, adi qaydada danışmağın nə demək olduğunu bilmirdi: o ya guruldayır, ya da nitq söyləyirdi.

Pikkerbo Martini bütün kollecın "xor salamlaşması" kimi səslənən dörd dəfə təkrar etdiyi "əla!" sözü ilə qarşıladı, sonra bütün şöbədən keçirərək öz şəxsi kabinetinə apardı, siqara qonaq etdi və tələssiz kişi tərmini ilə söhbətə başladı:

– Doktor, sizin kimi elmə meyilli insanı işə qəbul edəcəyimə görə xoşbəxtəm. Amma bu o demək deyil ki, mən özümü bunlardan tamamilə məhrum sayıram. Əksinə, bir qayda olaraq müəyyən zamanlarda elmlə məşğul oluram, yeri gəlmişkən, elə elmi tədqiqatlarla da... Onların müəyyən bir payı olmasaydı, sağlam yaşayış uğrunda hətta ən coşqun səlib müharibələri belə çətin ki, uğurla nəticələnərdi.

Bu, uzun bir müəhazirəyə müqəddimə kimi səslənirdi. Martin kreslodə yerini rahatladı. O, tərəddüdlə siqar çəkməyin uyğun olub-olmadığını fikirləşdi, amma qərara gəldi ki, bu, daha maraqlı görünməyə kömək edəcək.

– Amma bu, güman edirəm, məndəki temperamentlə bağlıdır. Tez-tez ümid edirdim ki, – lovğalanmaq mənə yad xüsusiyyətdir, – ola bilər, ali qüvvələr mənə xalq sağlamlığının qorunmasının xeyri üçün genişlənməkdə olan böyük və dəyişməz ümumdünya hərəkətinin Ruzvelti və Lonqfelloşu olmaq kimi qismət yazıblar... Sizin siqar zəif deyil ki, doktor? Ya da, bəlkə, "xalq səhiyyəsinin Lonqfelloşu" deyil, "Kiplinqi" demək daha yaxşı olardı. Çünki gözəl bəndlərin bir yığın sırasına və bizim Kembric Müdirliyinin mənəvi ucalığına baxmayaraq, onun poeziyasında Kiplinqdə olan vüsət, güc yoxdur.

Güman edirəm ki, siz mənimlə razısınız, ya da razı ola bilərsiniz. Şəhərdəki işimizin bəhrəsini və "Sağlamlığını yaxşılaşdır" ideyasını necə böyük uğurla satdığımızı görsəydiniz... O zaman bilərsiniz ki, dünya həqiqətən ilhamlanmış, qocaq rəhbər qədər heç nəyə belə möhtac deyil. Elə bir rəhbərə ki, qala kimi möhkəm və güclü kütlənin arasında boy verə bilsin... Belə deyək, bizim hərəkətin Billi Sandisində bu xüsusiyyət var... O, lazım olan şəkildə sensasiyadan və xristian moizəçisindən istifadə etməyi bacarır və insanları onların kütlüyündən istifadə edərək hərəkətə gətirir. Qəzetlər.... Onlar məni çox böyük yevangelist və xristian moizəçisi Bill Sandi ilə müqayisə edərək yaltaqlanırlar... Hərdən də iddia edirlər ki, guya, mən həddindən artıq sensasiya dalınca qaçıram. Ha-ha! Onlar başa düşsəydilər... Bədbəxtlik ondadır ki, mən sensasiya dalınca lazım olduğu qədər qaçmıram! Bununla belə, əlləşirəm, çalışıram!... Baxın! Bu, plakatdır. Onu mənim qızım Orxideya çəkib, şeirlər isə mənimdir... Mənim şəxsi təvəzökar əsərlərim... Sizi əmin etməyə cəsarət edirəm ki, onlardan hər yerdə və hər tərəfdə sitat gətirirlər.

Daha bir plakat! Ola bilsin az əhəmiyyət daşıyır; amma burada hədsiz ümumiləşdirilmələrə canatma yoxdur... Amma bunun balalarının sağlamlığına bilərəkdən etinasızlıq göstərməyən analara necə təsir etdiyini ağılınıza belə gətirməzsiniz. Amma onlara yol göstərmək, bəzən hətta qamçılamaq da lazım gəlir. Belə olduqda, bir plakat onları fikirləşməyə vadar edir:

"Əmzik şüşəsini qaynat – bu, xalis həqiqətdir – yoxsa qızın üçün o dünyaya bilet almalı olacaqsan".

Mənim bəzi şeirlərimi – mən onları çox yox, cəmi beş dəqiqəyə yazıram – yüksək qiymətləndirirlər. Bir gün boş vaxtınız olanda, bu qəzetlərdən kəsilmiş hissələrin yapışdırıldığı alboma baxarsınız. Sadəcə, görmək üçün, doktor... Görün ki, hərəkəti müasir və elmi metodlarla aparmaqla nələr əldə etmək olar. Baxın, bu alkoqol əleyhinə mitinq haqqındadır, onu mən De-Moynda aparmışam. Zal ağzına qədər dolu idi və mən onu idarə edirdim: hamı bir nəfər kimi ayağa qalxmışdı... O zaman mən əlimdə olan rəqəmlərlə sübut etdim ki, dəliliyin doxsan üç faizinin səbəbi əyyaşlıqdır. Ya da belə bir misal... Düzdür, bunun sağlamlığın qorunmasına birbaşa aidiyyəti yoxdur, amma cəmiyyətin rifahını hədəf seçmiş istənilən bir hərəkətə qoşulmaq üçün sizin necə böyük imkanlarınız olduğunu əyani şəkildə göstərir...

O yeni bir qəzet kəsiyi çıxartdı. Karandaş və qələmlə çəkilmiş karikaturanın altında (şəkildə balaca bədənün üzərində nəhəng bığlı baş çəkilmişdi) belə bir yazı gözə girirdi:

DOK PİKKEBBO – EVANGELİN MAHALININ BAYRAQDARI "KİLSƏYƏ GEDİN" ŞÜARİ ALTINDA BÖYÜK NÜMAYİŞƏ RƏHBƏRLİK EDİR.

Pikkerbo baxdı və xatirələrə daldı:

– Çox gözəl mitinq idi! Biz mahal üzrə kilsəyə gedənlərin sayını on yeddi faiz artırmışdıq! Ah, doktor, siz Uinnemakda oxumusunuz, Zenitdə təcrübə keçmisiniz, elə deyil? Onda bu, sizi maraqlandırmalıdır. Baxın, Zenitin "Advokat-tayms" qəzetindən kəsilib. Çam Frinkin şeiri... Belə düşünürəm ki, siz mənimlə razılaşaçaqsınız... O, bizim çox böyük və şübhəsiz ki, populyar şairlərimiz Eddi Qest və Uot Meysonla eyni cərgədə dayanır. Buradan da açıq-aydın bəlli olur ki, Amerika xalqı qətiyyənlə ədəbi zövqün çatışmazlığından əziyyət çəkmir. Sevimli qoca Çam! Mən o zaman Zenitə konqreqasiya bazar məktəblərinin ümumamerika qurultayında "Sağlamlıq – bizim mənəvi borcumuzdur" mövzusunda məruzə etmək üçün getmişdim – özüm də, konqreqasionolistəm axı... Və budur, Çam mənim haqqımda bu şeiri yazıb:

Zenitdən salamlar, yüz dəfə salamlar,

O Almus, o Pikkerbo, dostum və qardaşım!

Möhkəm, qüvvətli döyüşçü,

Həkim və tərənnümçü...

O, şirdən mərddir,

kuquardan cəsarətlidir.

Qibrialtar qayası kimi

sağlamlığın keşiyində durub.

O, faktlara, rəqəmlərə, qafiyələrə qalib gəlir.

Çoxdanışan doktor Pikkerbo birdən utandı.

– Bəlkə də, bütün bunları hamıya və hər kəsə göstərmək düzgün deyil. Amma mən belə orijinallığı, belə poetik coşğunluğu ilə seçilən şeiri oxuyanda əmin oluram ki, yazdığım cızma-qaralar səhiyyə işinə nə qədər kömək göstərsə də, şeir deyillər. Heç mən də şair deyiləm. Qoy mənim bu mənəvi övladlarım insanlara gigiyena öyrətsin, minlərlə qiymətli ömürün qurtuluşu üçün öz xidmətlərini təklif etsinlər.

Amma onları Çam Frinkin şeirləri ilə müqayisə etsək, məlum olur ki, onlar ədəbiyyat deyillər. Bəli, mən məmur postunda olan sadə, təvazökar bir aliməm.

Bununla belə, siz indi görəcəksiniz ki, şeirlərimdən bir necəsi öz qəribəliyi, ağırlığı və ahəngdarlığı ilə ürəkləri fəth edir. Onları oxuduqdan sonra səhlənkər adamlar səkilərə tüpürmək xasiyyətini tərgidir. Bu şeirlər onları möhtəşəm təbiətin qoynuna çağırır. Təbiətdə onlar ciyərlərini azon qazı ilə doldurur və ibtidai insanların sağlam həyatını yaşayırlar. Yəqin ki, bu yaxınlarda əsasını qoyduğum jurnalın birinci nömrəsinə nəzər salmaq sizin üçün maraqlı olar. Mənə dəqiq məlumdur ki, bir çox qəzetlərin redaktorları məqsədli şəkildə ondan məqalələr götürərək yenidən çap edirlər. Bu yolla bizim əhəmiyyətli işimizə həm kömək edir, həm də mənim nəşrimi reklam etmiş olurlar

O, Martinə "Pikkerbo həftəbecəri" sərlövhəli kiçik kitab təqdim etdi.

"Həftəbecər"in şeirlərində və aforizmlərində yaxşı sağlamlığı, yaxşı yolları, yaxşı məvacibi və ədəb qaydalarının yeganə standartını təqdim edirdilər. Doktor Pikkerbo öz həkim göstərişlərini bir vaxtlar müqəddəs Ayra Xinklinin "Diqamma Pi"-ni qorxuya salan statistik rəqəmlərinə bənzəyən inandırıcı rəqəmlərlə möhkəmləndirirdi. Beləliklə, bir məqalədə bildirilirdi ki, Ontario, Tennessi və Cənubi Vayominqoda 1812-ci ildə öz arvadları ilə boşanan ərlərdən böyük əksəriyyəti – əlli üç faizi! – gündə bir stəkandan az olmayaraq viski içir.

Bu xəbərdarlıq hələ Martinin beyninə çatmamışdı ki, Pikkerbo onun əlindən "Həftəbecər"-i aldı və qorxmuş məktəbli kimi ucadan qışqırdı:

– Davamını oxumağa dəyməz: burada mən hər cür cəfəngiyat yazmışam. Günlərin birində... sonra baxarsınız. Amma, bax, bu ikinci albom bizim işimizdə insanın nələrə nail ola biləcəyinin göstəricisi kimi sizə maraqlı görünə bilər.

Martin sərlövhələri gözdən keçirərək əmin olurdu ki, doktor Pikkerbonun necə geniş populyarlığa malik olduğunu indiyə kimi aydın təsəvvür etməyib. Məlum oldu ki, o, Avoyada ilk Rotarian Klubunun banisi, Nautilusda Conatan Edvards adına Konqreqasional bazar məktəbinin inspektoru; "Mokasin" xizək-turizm klubunun, Qərb məmləkətinin Keqel klubunun və Ruzvelt adına 1912-ci il klubunun sədri; Gimnastika cəmiyyətinin, Meşədə Yaşayan Adamların, Sığınların, Masonların, Qəribə Adamların, Kolumb Cəngavərlərinin, B'nai B'rith və GİXA – Birləşdirilmiş Səyahət Bürosunun müdürüdür. Eyni zamanda, "Bibiliya"dan həddindən artıq çox sayda şeirlərin əzbərdən oxunuşuna və Conatan Edvards adına böyüklər üçün "Bibliya" məktəbinin təşkil etdiyi Bədrələnmiş Ay Gecəsində ən yaxşı İrlandiya ciqasını ifa etdiyinə görə mükafatlar alıb.

Martin onu da öyrəndi ki, doktor Pikkerbo Nautilusda "İyirminci Əsr Klubu"nın üzvlərinə "Amerika doktorunun Köhnə Avropaya səyahəti" haqqında və Maqford-Kollecinin Yetişdirmələri Assosiasiyasının üzvlərinə "Köhnə Maqforda bütün qamətilə amerikalı olan futbol məşqçisi tələb olunur" mövzusunda məruzə oxuyub.

Amma Nautilusun sərhədlərindən kənarda da Pikkerbo gurultu ilə öz mövcudluğunu elan edibmiş.

Toledo şəhərinin Ticarət Palatasının həftəlik səhər yeməyində o, bu mövzuda nitq söyləyib: "Sağlamlıq nə qədər çoxdursa, gəlir də bir o qədər çoxdur". Pikkerbo Şəhərkənarı Tramvay Rəbitəsi Uçit Ümumamerika Şurasının iclas iştirakçılarını bu məsələ ilə bağlı maarifləndirib – "Tramvay işçilərinin gigiyenasının əsasları". Detroyt avtomobil zavodunun yeddi min altı yüz fəhləsi onun "Əvvəlcə sağlamlıq və təhlükəsizlik texnikası! Sərxoşluq isə heç vaxt!" məruzəsini dinləyib. Vaterlooda böyük konfrans zamanı isə Pikkerbo Ayovada ilk rom əleyhdarlarının dəstəsinin təşkil olunmasına kömək edib.

Qəzetlər, müəssisə jurnalları və bir rezin sənayesinin həftəlik qəzeti ona məqalələr və baş məqalələr həsr edərək öz səhifələrini doktor Pikkerbonun, gümrah xanımının və səkkiz şux qızının şəkilləri ilə bəzəmişdi. Bu şəkillər gah Kanada qış kostyumlarında qarın və buz sırsırasının arasında, gah yüngül, amma ciddi geyimlərdə həyətdə tennis oynadıqları zaman, gah da Şimali Minnesotanın şam ağaclarının fonunda nə olduğu bilinməyən geyimlərdə vetçına qızırtıdıqları yerdə çəkilmişdi.

Martin dəhşətli dərəcədə getmək və dincəlmək istəyirdi.

Sim-hauza piyada qayıtdı. Ona aydın idi: doktor Pikkerborun hansısa islahat naminə mübarizə aparması faktının özü mədəni insan üçün ondan qaçmağa yetərli səbəbdir.

Bu fikrə gəlib çatan kimi Martin öz ağzından vurdu və özünü qınadı ki, ləyaqətli insanların qarşısında təkabbur göstərmək onun köhnə adətidir... İflas. Qərarlılıq. Əvvəlcə universitetdə, sonra xüsusi təcrübədə, sonra sanitariya sahəsində verdiyi bacarıqsız sərəncamlarda... İndi yenə də?

Martin özünü əmin etməyə çalışırdı: "Pikkerbonun enerjisi və alicənablığı Maks Qotlibin elmi kəşflərini geniş kütlələrə çatdırmaq üçün gərəkli ola bilər. Mənim nəyimə lazımdır ki, Pikkerbo bazar məktəblərinin, qəyyumlarının və digər gicbəşlərin konfranslarında gözə kül üfürür, ya yox?! Təki o, məni rahat buraxsın və laboratoriyada öz işimi görmək, bir də süd fermalarına nəzarət etmək üçün imkan versin".

O, özündə ruh yüksəkliyi yaratdı və şən, gümrah halda, gələcəyə ümidlə mehmanxananın hündür tavanlı köhnə otağına daxil oldu. Pəncərənin qarşısındakı yırgalanan kürsüdə Leora əyləşmişdi.

– Hə, necədir? – o soruşdu.

– Çox yaxşı, məni yaxşı qarşıladılar. Biz sabah axşam nahara dəvət edilmişik.

– O, necə adamdır?

– Çox güclü optimistdir. İstədiyinə nail olmağı bacarır, o.... Oh, Leora, doğrudanmı, mən yenə də deyingən, yolagetməz bir adam olacağam?

Martin üzünü Leoranın dizləri arasında gizlətdi və onun sevgisinə qısıldı... Boşboğaz kabusların dünyasında yeganə reallıq olan sevgiyə...

Toranlığın düşməsi ilə qalxan külək onların pəncərəsi qarşısında ucalan ağcaqayınları xışıldatmağa başladı... Və Nautilusun ədəbli sakinlərinin öz "ford"larında evlərinə şam etməyə yollandıqları vaxt Leora Martini güclə yola gətirə bildi: Pikkerbo öz hay-küyü ilə ona işləməyə mane olmayacaq və onlar qətiyyənlə bütün ömürləri boyunca Nautilusda qalmaqacaqlar. Sonra Leora şəfqətlə onu sevdiyini söylədi.

Onlar şam etmək üçün aşağı endilər. Qarğıdalı unundan bişirilmiş aladilərdən və Leoranın dadsız yeməklərindən sonra çoxlu qəlyanaltıdan ibarət mühafizəkar ayovi süfrəsi onlar üçün heç də maraqsız deyildi. Sonra əl-ələ tutaraq kinoya getdilər. Bu vaxt onlar tamamilə məmnun idilər.

Növbəti gün doktor Pikkerbo çox məşğul idi, ona görə də daha az danışdı. O, sadəcə, Martini görəcəyi işin təfərrüatı ilə tanış etdi.

Martinin özü isə, kəsilməmiş barmaqlar və xəstə qulaqlar ilə əlləşməkdən qurtularaq, sadələşməsinə təsəvvür edirdi ki, laboratoriyada sevincli günlər keçirəcək və yalnız sanitariyanın tələblərini qəbul etməyən fabrik sahibləri ilə mübarizə aparmaq üçün oradan çıxacaq. Amma çox tez yəqin etdi ki, görəcəyi işin mahiyyətini dəqiqliklə müəyyən etmək mümkün deyil: hər işlə bir az məşğul olmaq lazım gələcəkdi. Bu işləri isə onun üçün doktor Pikkerbo, qəzetlər, yaxud da Nautilusun qarşıya çıxan ilk sakini diktə edə bilərdi.

O, kanalizasiyadan yayılan qoxudan tutmuş qonşularda təşkil olunan pivə şənliklərinə qədər hər şeydən şikayət edən deyingən seçiciləri sakitləşdirməli idi. İşçi qız deyil, işləyən qəşəng qız təsiri bağışlayan dəyməduşər stenoqrafçı qadına korrespondensiya kantosunda hər şeyi diktə etmək lazım gəlirdi. Bunlardan əlavə, qəzetlərə material təqdim etmək; kağızlar üçün sancaq, döşəmə üçün mastika və hesabat üçün blanklar almaq... Hamısını da nə qədər mümkünsə, ucuz qiymətlə... Şəhər xəstəxanasının yarım əməkhaqqına işləyən iki həkiminə lazım gəldikdə kömək etmək; tibb bacılarına və iki sanitar inspektora rəhbərlik etmək; tullantıların daşınmasını həyata keçirən şirkətlə əğızlaşmaq; səkiyə tüpürənləri həbs etmək, ya da heç olmasa, dərşini vermək; "ford"la uçaraq keçici xəstəliklərin peyda olduğı evlərin divarlarına plakatlar yapışdırmaq; Vladivastokdan Pataqoniyaya qədər yayılmış epidemiyayı zabitəli alim nəzərləri ilə müşahidə etmək və bu epidemiyaların Nautilusa yaxınlaşmasına, şəhərin işgüzar həyatında qarışıqlıq yaradaraq torpaq sahiblərini öldürməsinə yol verməmək (məlum deyil, hansı şəkildə)...

Bəzi laboratoriya işləri də olacaqdı: südün analizi, Vasserman vaksinlərinin hazırlanması, difteritin yoxlanılması və s.

– Hər şey aydındır, – onlar Pikkerbonun evinə getmək üçün geyindikləri zaman Leora söylədi, – bu iş səndən sutka ərzində iyirmi səkkiz saatdan çox vaxt tələb edəcək. Yerdə qalan vaxtı isə elmi işinə sərf etmək üçün lütfkarlıq edib imkan verəcəklər... Təbii ki, kimsə mane olmazsa.

Doktor Pikkerbonun və missis Almus Pikkerbonun qüllələr ucalan Qərb tərəfdə yerləşən evi qədim qəsrdə bənzəyirdi. Bu, qülləciklərlə, tor yelləncəklər və mamır bağlanmış qollu-budaqlı ağaclarla, seyrək qazon və bir qədər rütubətli çardaqla, bir də təpəsinə qədər dəmir millərlə dolu olan köhnə və xudmani bir ev idi.

Martinlə Leora salamlamaların, bir də qızların içində itib-batdılar. Gözəl-göycək gənc Orxideyadan tutmuş beş yaşlı əkiz qızlara qədər səkkiz gənc Pikkerbo hər şeyi bilmək həvəsi ilə köpük kimi onların üstlərinə axıb tökülür və hamısı birdən danışmağa çalışırdılar.

Evin sahibəsi olan kök qadın qayğıkeş, sakit görkəm almışdı. Onun hər şeyin lazım olduğundan da artıq öz qaydası ilə getdiyinə əminliyi dünyada lazım olduğundan da pis şəkildə gedən işlərin olduğu fikriylə daimi mübarizədə idi. Pikkerbo nasos kimi Martinin əlini silkələdiyi vaxt o, Leora ilə öpüşüb-görüşdü. Pikkerbonun xüsusi salamlama qaydası vardı – baş barmağını ürəkdən və çox ağırlı şəkildə əlin içinə basmaq.

Pikkerbo o dəqiqə Ailə Yuvası haqqında nitqi ilə səkkiz qızının səsinə batırdı.

– Bu da sizə sağlam ailənin canlı nümunəsi. Bu qamətli sağlam qızlara baxın, Erousmit. Öz həyatlarında bir gün belə xəstələnməyiblər. Düzdü, bəzi nadir istisnalar var. Onların anaları miqrendən əziyyət çəkirsə, bunu gənc yaşlarından pəhrizə etinasızlıq göstərməsinin ayağına yazmaq lazımdır. Çünki onun atası, düzdür, kilsə ağsaqqalı və möhtərəm centlmenlərdən biri olub, hətta centlmenlik nümunəsi də demək olar... Nataniel Maqfordun dostu idi. Maqforda biz yalnız Maqford-kollecın əsasının qoymasına görə deyil, həm də müasir tərəqqimizin əsasını təşkil edən vicdan və əməksevərlik vəsiyyətinə görə borcluyuq. Amma o pəhriz və sanitariya haqqında heç bir təsəvvürə malik deyildi. Mən həmişə güman edirdim ki...

Sonra qonaqlara evin qızlarını təqdim etdilər: Orxideya, Verbena, Roza, Jonkiliya, Qiasinta, Narsiss və əkizlər Akasiya və Qladiola.

Missis Pikkerbo köksünü ötürdü:

– Mənə elə gəlir ki, onları mənim xəzinəm adlandırmaq həddindən artıq bayağı olardı. Hər yoldan ötənin və hər rast gəldiyimiz insanın istifadə etdiyi cür duzsuz ibarələri xoşlamıram, amma bizim qızlarımız ana üçün həqiqətən də xəzinədir. Bəzən doktorla birlikdə təəssüf edirik... Aydınır ki, biz onlara çiçək adları verməyə başlamışdıqsa, davam etdirmək lazım idi... Amma o vaxt onlara qiymətli daş-qaş adları vermək ağılımıza gəlsəydi... Bir düşünün, necə qəşəng adlar seçmək olardı: Aqata, Kameya, Sardoniks, Berill, Topoz, Ametist, Zümrüd, Xrizopraz ... O, necə adlanır, Xrizopraz, elə? Yoxsa Xrizotil?...

Amma insanlar onsuz da uğurlu ad seçməyimizə görə bizi təbrik edirlər. Bilirsiniz, qızlarımız, doğrudan da, məşhurdular: qəzetlər həmişə onların şəkillərini dərc edir... Hətta bizim özümüzün şəxsi "Pikkerbo ailəsi" beysbol komandamız var. Ancaq indi doktor özü oynamaq məcburiyyətində qalır, çünki mən bir az kökəlmişəm...

Qızlar bir-birindən ancaq yaşlarına görə seçildilər. Hamısı qırmızıyanaq, ağbəniz, qəşəng, hərarətli və məlahətli idi. Onlar sadəcə, ismətli deyildilər, həm də qabarıq bir əxlaqa malik idilər. Səkkizi də Konqreqasional məktəbə gedirdi... Səkkizi də ya GİXA-ya, ya da qerlskauta daxil idi. Hamısı seyrə çıxmağı çox sevirdi. Beş yaşlı əkilərdən başqa, hamısı duruxmadan alkoqolun zərəri haqqında yeni statistik məlumatları əzbər söyləyirdi.

– Doğrudan da, – Doktor Pikkerbo dedi, – biz düşünürük ki, bizim quşcuğazlar qeyri-adi uşaqlardılar.

– Şübhəsiz! – Martin, nəhayət, özünü söz deməyə məcbur etdi.

– Amma son dərəcə gözəl olan bilirsinizmi nədir?! Onlar mənə "Mens Sano in Corpus Sano" ideyasını yaymağa kömək edirlər. Biz missis Pikkerbo ilə birlikdə onlara evdə, tamaşaçılar qarşısında xorla oxumağı öyrətmişik və onları bir təşkilat kimi "Sağlamlıq Okteti" adlandırmışıq.

– Doğrudan? – Leora Martinin nitq qabiliyyətini tamamilə itirdiyini gördükdə dillənməli oldu.

– Bəli... Və mən qəbirə getməmişdən əvvəl ümid edirəm ki, "Sağlamlıq" adını bizim bütün qədim Amerikada populyar edəcəyəm. Amerikanın bu ucundan ta o ucuna kimi. Siz özünüz görəcəksiniz ki, neçə-neçə gənc xoşbəxt qadın bu qanadlı xəbəri ölkənin ən qaranlıq guşəsinə daşıyacaq. "Sağlamlıq" kütləsi! Gözəl, ismətli, ruh yüksəkliyi ilə alıšan, basketbolu çox gözəl oynayan qadınlar! Sizə deyirəm də, onlar tənbəlləri və inadkarları hərəkətə gətirə biləcəklər. Əxlaqsızlar və ağzıpərtovlar onların qarşısında xəcalət çəkəcək və əxlaq yoluna qədəm qoyacaqlar.

Əlbəttə, vacib işdir və mən özüm birinci olaraq bu ideyanın tərəfdarlarından biri kimi çıxış etmişəm... Məqsəd də Vaşinqton kabinetində Səhiyyə naziri vəzifəsini təsis etmək və Yevgenikdə...

Natiqlik istedadının bu yüksələn dalğası onları ağlasığmaz nahiyyələrə keçirdi. Gülər üzvlə danışa-danışa: "Boş verin, boş verin, dostum, əlavədən imtina etmək olmaz, siz buradasınız – Qonaqpərvərliyin İqamətgahında!" – deyərək Pikkerbo Martin və Leoraya qızarmış ördək, şəkərə batırılmış batat və ətli piroq sırışdırırdı. Onlarsa özlərini lap xəstə kimi hiss edərək gözləri bəbəlsə də, dillənirdilər. Pikkerbonun isə heç nə vecinə deyildi. Ördəyi doğrayıb, piroqu yeyərək natiqliyinə davam edirdi. Və bu, qoz ağacından bufet qoyulmuş, Qofmanın əsəri olan İsa və Reminqtonun fırçasından çıxmış kovboy tablolarının asıldığı yemək otağı duman içində yoxa çıxıb onu natiqlik kürsüsündə tənha qoyana kimi davam etdi...

Bununla belə, o heç də həmişə göylərdə uçmurdu.

– Doktor Erousmit, sizə deyirəm də, bu şəhərin sakinlərinin sağlam və işgüzar olması üçün çalışmalıyıq və pul qazana bilməyimiz bizim xoşbəxtliyimizdir. Mən şəxsi təcrübə ilə ildə on min yığa bilərdim. Hətta mənə deyirlər ki, reklam sahəsindəki uğurlarımla bundan da çox qazana bilərəm. Amma buna baxmayaraq, dörd min məvacib aldığıma görə xoşbəxtəm... Mənim əziz arvadım da, uşaqlarım da xoşbəxtlər. Bir özünüz fikirləşin, biz elə bir işdə çalışırıq ki, orada təmizlikdən, ləyaqətdən və insanların qardaşlığından başqa heç nə ilə alver edə bilmərik!

Martin görürdü ki, Pikkerbo tamamilə səmimi danışır. Elə bu səbəbdən də xəcalət hissi ona Leoranın əlindən tutub ilk yük qatarı ilə Nautilusdan qaçmağa imkan vermirdi.

Nahardan sonra balaca qızlar arı balaları kimi Leoranı əhatəyə aldılar və bir-birinə aman vermədən ona nəvaziş göstərməyə başladılar. Martin isə əkizləri dizi üstünə almağa və onlara nağıl danışmağa məcbur oldu. Əkizlər çox ağır idilər, amma fabulanın tapılması onlardan da ağır oldu. Qızları yatmağa göndərməmişdən əvvəl "Sağlamlıq Okteti" bütün heyəti ilə birlikdə məşhur sağlamlıq himnini oxudu (əlbəttə ki, sözləri doktor Almus Pikkerboya aid idi). Bu himni Martin hələ dəfələrlə Nautilusda keçirilən təntənəli ictimai tədbirlərdə eşitməli olacaqdı. Himn "Respublikanın hərbi himni"nin motivləri əsasında yazılmışdı, amma əkizlərin səsi güclü olduğundan və həddindən artıq bərk çıxdığından, təəssürat çox orijinal alınırdı.

...Yatmağa yollanmamışdan əvvəl əkizlər bu yaxınlarda konqreqasional festivalda atalarının kiçik lirik şeirlərini necə oxuduqlarını da nümayiş etdirdilər.

– İndi isə mənim əzizlərim, yatağa və lay-lay! – missis Pikkerbo söylədi, – Missis Erousmit, sizə elə gəlmir ki, onlar anadangəlmə aktrisadılar? Tamaşaçılardan qətiyyəən çəkinmirlər... Özləri də sənətlə belə maraqlanırlar... Brodvey olmasa da, ola bilsin, Nyu-yorkun başqa teatrları onları öz sıralarına dəvət etmək istədilər. Bəlkə də, bizim səhnəmizi zənginləşdirmək onlara qismət oldu. Hə, gözəllərim, marş!

Anaları otaqda olmadığı vaxt digər qızlar kiçik musiqi proqramı nümayiş etdirdilər.

Yaşına görə ikinci olan Verbena Şaminadanın pyesini ifa etdi ("Biz hamımız, əlbəttə ki, musiqini sevirik və onu yerli əhali arasında təbliğ edirik, amma bütün ailənin içərisində, ola bilsin, yalnız Verbi həqiqi musiqi istedadına malikdir"). Lakin ən gözlənilməz nömrə Orxideyanın kornetdə solo ifası idi.

Martin Leoranın üzünə baxmağa cəsarət etmirdi. O, kornetdəki ifadan təsirlənməmişdi? Qətiyyəən yox; Elk-Milzdə, Uitsilvaniyada, hətta nə qədər qərribə olsa da, Zenitdə belə, adi qadınlar hər addımda kornetdə solo nömrə ifa edirlər. Amma Martində elə təəssürat yaranmışdı ki, sanki, on illərdir dəlixanada yatır.

"Mən bütün həyatım boyu belə sərxoş olmamışdım. Bir qurtum içib ayılmaq yerinə düşərdi", – deyə o, mənən əzab çəkirdi. Martin qaçış üçün əsəbi və həyata keçirilməsi mümkün olmayan planlar qururdu. Amma edə bu zaman hələ də sakitləşmək bilməyən əkizlərin yanından qayıdan missis Pikkerbo arfanın arxasında əyləşdi.

Gənclik tərəvətini itirmiş və yetərinə kök olan bu qadın çalarkən xəyallar aləminə qərq olurdu. Və Martin birdən-birə onu gənc, enerjili tibb fakültəsi tələbəsi Almus Pikkerbonu özünə məftun edən şən, dişi göyərçintək sevimli qız kimi təsəvvür etdi. O, əlbəttə ki, səksəninci illərin sonu doxsanıncı illərin əvvəllərində yaşayan sadələvh, dinc Houells əsrinin tipik qızlarından biri idi. O zaman gənc insanlar əxlaqlı olur, kuroket oynayır və bir ağızdan "Dinləmək o qədər xoş idi ki" mahnısını oxuyurdular. Qadın şənlik edirdi, artıq süstlükdən bir balaca özünə gəlmişdi.

Amma axşam orgiyası hələ yenicə başlayırdı.

Onlar ptijyö oynadılar – Martin bu oyuna nifrət edirdi, Leora isə həddindən artıq zəif idi. Tapmaca söylədilər. Bu oyunda isə Pikkerboya heç kim çatmazdı. O, arvadının şubasında döşəmədə oturaraq buz

parçası üzərində sürünən suitini təsvir etməyə çalışarkən misilsiz görünürdü. Sonra tapmacanı Martin, Orxideya və on doqquz yaşlı Qiasinta təsvir etməli idilər. Elə çətinlik də həmin vaxt yarandı.

Orxideya kiçik bacıları kimi sadəlövhcəsinə şən idi, eyni şəkildə gülümsəyir, əl çalaraq atılıb-düşürdü. Onun on doqquz yaşı vardı – böyük qız idi. Şübhəsiz ki, məsum idi və Pikkerbonun israr etdiyi kimi, Əxlaqlı və Sağlam Oxunu sevirdi (o bunu çox tez-tez təkrar edirdi). Amma on doqquz yaşlı bu qız evli də olsa, gənc oğlanın məclisdə iştirakına laqeyd qala bilmirdi.

O, "Su-dib" tapmacasını oynamaq qərarına gəldi. Tapmacada parisli dilənçi qadın pul dilənir, sonra isə çiçək dolu səbətin yanında suyun dibinə düşürdü. Orxideya yuxarı – bəzənməyə çıxarkən Martinin qolundan sallandı. Həm də bu vaxt hoppa-hoppa gedir və birnəfəsə danışır:

– Ah, doktor, mən atamın sizin kimi gənc, bundan başqa həm də belə xoş görünüşlü köməkçisinin olacağına çox şadam. Ah, yoxsa pis bir şey söylədim? Amma ağımda başqa heç nə yoxdur, sadəcə, siz görünüşcə idmançıya oxşayırsınız. Direktorun əvvəlki köməkçisi isə – amma atama deməyin ha! – qoca kaftar idi!

Martin qarşısında qonur rəngli gözlər və səmimi qız dodaqları görürdü. Orxideya dilənçi qadın roluna girmək üçün zərif geniş paltar geyindiği vaxt qızın biçimli ayaqları və gözəl döşləri də onun diqqətini çəkdi. Qız köhnə tanışına gülümsədiyi kimi ona gülümsədi və məhrəmanə söylədi:

– Biz onlara göstərək! Əminəm ki, siz çox gözəl aktyorsunuz!

Tələsik pilləkənlə aşağı qaçarkən Orxideya Martinin qoluna girdi, Martin isə onun əlini öz əlinə aldı və dirsəyini sinəsinə sıxdı. Sonra da pərt olaraq diqqətçəkən bir tələskənliklə buraxdı.

Öz evlilik günündən sonra Martin Leoraya sevgilisi, yoldaşı, köməkçisi kimi elə bağlanmışdı ki, bəzən vaqonda qəşəng bir qıza diqqət etmək belə bu vaxta qədər onun üçün əsl ədəbsizlik idi. Amma Orxideyanın gənc çəhrayı şənliyi onu həyəcanlandıra bilmişdi. O, qızdan canını qurtarmaq istəyirdi, eyni zamanda da ümid edirdi ki, qurtulmaq mümkün olmayacaq. Martin bu illər ərzində ilk dəfə olaraq Leoranın gözünün içinə baxmağa cəsarət edə bilmirdi.

Sonra akrobatik oyunlar başladı; bu oyunlarda Orxideya xüsusi fərqlənirdi: korset taxmır, rəqs etməyi sevir və Martini "Mənim kimi elə" oyunundakı çevikliyinə görə tərifləyirdi.

Axşama yaxın Orxideyadan başqa bütün qızları yatmağa yolladılar və festival Pikkerbonun "Buxarı başında sakit elmi söhbət" adlandırdığı şeylə, başqa sözlə, onun yaxşı yollar, kənd sanitariyası, siyasətdə ideallar və Səhiyyə Şöbələrində kağızların tikilməsi ilə bağlı fikirləri ilə başa çatdı. Bütün bu istirahət vaxtı Martin gördü ki, Orxideya onun saçlarını, ağzının cizgilərini, barmaqlarını nəzərdən keçirir... O, yenə də qızın zərif əllərini ovcunda saxlamaq istəyirdi. Hiss edirdi ki, bunun necə zərərsiz bir zövq olması ilə bağlı fikirlər təkrar-təkrar ağına gəlir.

Martin onu da görürdü ki, Leora onların hər ikisini müşahidə edir və bundan çox əzab çəkdi. Elə bu səbəbdən də Pikkerbonun dezinfeksiya edən vasitələrin qiyməti haqda fikirlərindən heç nə anlaya bilmədi. Pikkerbo öncəgörənlik etməyə başlayıb Nautilusdakı Xalq Səhiyyəsi Şöbəsinin on beş ildən sonra

üç dəfə genişlənəcəyi, həm xəstəxana, həm də məktəb həkimlərinin bütöv maaşlı böyük ştatına malik olacağı və ola bilsin ki, şöbəyə doktor Erousmitin rəhbərlik edəcəyini söyləyəndə (həmin vaxt Pikkerbonun özü daha geniş meydana başqa bir sirli və həddindən artıq maraqlı fəaliyyət sahəsinə keçəcəkdə), Martin dodaqaltı mızıldanırdı: "Hə... bu... bu çox gözəl olacaq"... Sonra isə öz-özünə isə əlavə edirdi: "Lənətə gəlsin onu! Niyə bu qız məndən əl çəkmir axı?"

Doqquzun yarısında o, artıq buradan qaçmaq haqqında ən böyük xoşbəxtlik kimi düşünürdü. Saat on ikidə isə həyəcanla və könülsüz olaraq Pikkerbo ailəsi ilə sağollaşdı.

Onlar mehmanxanaya piyada qayıtdılar. Artıq Orxideyanı gözləri önündə görməyən və sərinlikdən canlanmış Martin qızı yaddan çıxardı və Nautilusdakı işi ilə bağlı problemlərdən danışmağa başladı:

– Aman Allah, mənə elə gəlir ki, dözməyəcəyəm. Bu boşboğazın rəhbərliyi altında işləmək, özü də onun sərxoşluq haqqında gicbəsər şeirlərinə davam gətirmək?!..

– İnsafən, şeirləri pis deyildi, – Leora etiraz etdi.

– Pis deyildi? Sən nə danışırсан? O, yəqin ki, Yer üzündə yaşayan bütün şairlərdən ən yaramazıdır. Epidemiologiyadan isə istənilən bir adamın heç bir şey öyrənmədən anladığından daha az başı çıxır. O ki qaldı... Klif Kloson bunu necə adlandırırdı... (yeri gəlmişkən, mən Klifin aqibətini bilmək istərdim: o iki ildir özü haqqında heç bir xəbər vermir) bu xristian ailə ocağına!... Oh, yaxşısı budur, bir meyxana axtarıb tapaq və mehriban oğrularla bir az oturaq.

Leora təkid etdi:

– Mənə elə gəlir ki, o, ən azından, məharətlə baş girləyir.

– Baş girləyir? Bu nə ifadədir belə?

– Sənin ağzından qaçırdığın sözlərdən heç də pis deyil! Amma böyük qız korneti püfləməyə başlayanda – brrr!

– Yaxşı, fərz edək ki... o çox gözəl çalırdı!

– Marti, kornet elə bir alətdir ki, onda çalmaq ancaq mənim qardaşım kimilərə yaraşar. Sən doktorun şeirlərinə, mənim "girləyir" sözümə xor baxırsan! Amma bu ifanı bəyənirsən! Sən məndən pis olmasan da, ən azı mənim kimi mədəniyyətsiz kəndlisən!

– Yaxşı, yaxşı, Leora, heç bilməzdim ki, sən belə boş-boş şeylərə görə əsəbiləşə bilərsən! Doğrudanmı, başa düşürsən ki... Bilirsən, Pikkerbo kimi bir adam öz təlxəkliyi və məlumatsızlığı ilə səhiyyə işini, sadəcə, gülünc yerinə yetirir. O, aləmə car çəksə ki, təmiz hava xeyirlidir, onda mən nəinki pəncərəni açmayacağam, əksinə... O, bu sözlə həm məni, hə də hər bir ağıllı adamı pəncərəni bağlamağa vadar edəcək. Ümumiyyətlə, məgər elm sözünü bu cəfəng qafiyəbazlığa, ya da sənin "şeir" adlandırdıqlarına tətbiq etmək hörmətsizlik deyil?!

– Bilmək istəyirsinizsə, Martin Erousmit, sizin miss Orxideya ilə qaş-göz etməyinizi araşdırmaq fikrində deyiləm! Sən pillələri enərkən onu açıq-aşkar qucaqladın, sonra da bütün gecəni gözünü ona zillədin! Sən söyüş söyəndə, ya da qüssələnib sərxoş olanda (o qədər də çox içmirsənsə) mən buna dözüürəm. Amma mənə və Foksixeyə "inciməyin, xanımlar, amma təsadüfən xatırladım ki, sizin hər ikinizlə nişanlanmışam" dediyin səhər yeməyindən sonra... Həmin gündən sən mənimsən və mən heç kimə imkan vermərəm ki, bizim aramıza soxulsun. İcazə ver xatırladım ki, mən mağara qadınıyam, sənin Orxideyan isə öz əttökən təbəssümü və böyük ayaqları ilə... Elə bilirən onun sənini əlini necə sığalladığını görmədim? Orxideya! O, orxideya deyil, çaytikanıdır!

– İnan ki, o səkkiz qızdan hansının Orxideya olduğunu heç xatırlamıram da.

– Ufff! Deməli, sən onların səkkizi ilə də qucaqlaşmısan? Nəsə, cəhənnəmə ki! Ona görə dalaşmaq fikrində deyiləm! Mən, sadəcə, səni xəbərdar etmək istəyirdim, vəssalam.

Martin Orxideya ilə heç vaxt eşqbazlıq etməyəcəyinə söz vermək, qısa, şən və inandırıcı sözlər axtarmaq üçün mehmanxananın vestibülündəki boş cəhdlərini, nəhayət, bir kənara qoyaraq donquldandı:

– Etiraz etmirsənsə, mən bir az da gəzişərdim. Bu iş haqqında düşünməliyəm.

O, gecəyarısından sonra həddindən artıq kədərli görünən və pis qoxuyan Simz-Hauz kontorunda əyləşdi.

"Axmaq Pikkerbo! Elə onun üzünə deyərdim ki... Biz epidemiologiya, lap elə vərəm haqqında da heç nə bilmirik!"

"Hər halda, sevimli qızıdır! Orxideya! Doğrudan da, orxideyaya bənzəyir. Yox, həddindən artıq sağlamdır. Lap böyük uşaq kimidir; onunla gəzişmək yaxşı olardı! Sevimli! Məlahətli! Özünü elə aparırdı ki, sanki, mən yaşlı doktor yox, onun həmyaşıdıyam. Mən özümü necə lazımdırsa, elə də aparacağam, amma... Onu bircə dəfə də olsa öpmək istərdim. Özü də əməlli-başlı! Mən onun xoşuna gəlirəm. Onun gözəl dodaqları var, lap.. lap qızılgül qönçəsinə bənzəyir".

"Zavallı Leora! O, məni xeyli təəccübləndirdi! Qısqanır! Amma buna haqqı var! Yer üzündə heç bir kişi üçün qadın Linin olduğu kimi ola bilməz... Əzizim, məgər sən görmürsən ki... Dəli... On yeddi milyard Orxideyanın başına fırlansam da, mən yalnız səni sevəcəyəm! Səndən başqa heç kimi və heç zaman!"

"Mən aləmi dolaşib hər cür çərən-pərən oxuya bilmərəm! Bu kiməsə xeyir verərsə... Amma belə bir şey hələ ki, görünmür. Yaşaya-yaşaya bütün bu şeyləri eşitmək məcburiyyətində qoymaqdansa, yaxşısı budur, insanlara rahatca ölməyə imkan verəsən!"

"Leora məni mədəniyyətsiz kəndli adlandırdı. İcazə verin deyim ki, xanım, mən ən azından incəsənət üzrə bakalavram... Bəlkə, qışda bu kəndlinin sizə hansı kitabları oxuduğunu xatırlayasınız? Henri Ceyms... başqa müəlliflər... Ox, o haqlıdır! Mən büsbütün cahiləm! Əlimdə damcıökən tuta bilirəm, aqar hazırlaya bilirəm, amma... hər halda, günlərin bir ünü mütləq Sondelius kimi səyahətə çıxacağam..."

"Sondelius! Aman Allah! Mənə Pikkerbo ilə deyil, onunla işləmək qismət olsaydı, onun lap qulu da olardım".

"Bəlkə, o da baş girləyir?!"

"Mən necə dedim? Sondelius baş girləyir? Əcəb söz tapdım da?! Dəhşət!"

"Lənət şeytana! İstədiyim sözü istədiyim kimi də deyəcəyəm! Mən Anqus kimi kübar vəzifəpərəst deyiləm. Sondelius da başqalarının qarşısında əylir, halbuki o həmişə ən kübar cəmiyyətlərdə fırlanır".

"Burada, Nautilusda mən elə məşğul olacağam ki, hətta oxumağa da vaxtım olmayacaq. Amma... Çətin ki, onlar burada çox oxuya bilsinlər... Burada yaxşı yaşayışın nə demək olduğunu bilən varlı adamlar daha çox olar. Gözəl geyimlər, teatrlar və bu kimi şeylər..."

"Cəfəngiyatdır!"

Martin çıxdı və gecə-gündüz işləyən səyyar qəlyanaltılardan birinə girdi, qaşqabağını sallayıb qəhvə içdi. Onun yanında, masanı əvəz edən uzun pıştaxtanın arxasında, Corc Vaşinqtonun şəkli olan qırmızı şüşəli pəncərənin altında bir polismen əyləşmişdi. O, "Hamburq" kolbasalı buterbrodu çeynəyə-çeynəyə Martindən soruşdu:

– Deyəsən, siz yeni doktorsunuz, Pikkerbonun köməkçisi? Sizi Siti-Hollda görmüşdüm.

– Hə. Siz deyə bilərsiniz, şəhərdə... hm... Pikkerboya necə yanaşırlar? Heç olmasa, o, sizin özünüzün xoşuna gəlir, ya yox? Mənə açıq deyin, çünki mən işə yenidən başlayıram və... hm... Başa düşürsünüz də?

Polismen ətli barmaqları ilə qaşığı fincanda saxlayaraq, qəhvədən bir qurtum içdi, sonra öz nitqinə başladı. Bu arada piydən parlayan mülayim sifətli aşpaz mərhəmətlə başını bulayırdı.

– Qısa, əməlli-başlı çərəncidir, amma kəlləlidir, fərasətli oğlandır! Yazı dili ilə danışır. Şeir də yazır... eşitmisiniz? Çox yaxşı yazır! Hə. Bizdə çoxları belə deyir: "Pikkerbo ancaq mahnı və rəqsin nə olduğunu yaxşı bilir!" Amma mənə, doktor, sizə də, mənə də kifayət edərdi ki, o, südə, çirkab quyularına nəzarət edəydi. Bir də uşaqların dişlərini mütəmadi təmizləməsinə. Amma bizim şəhərdə çox fərqli insanlar yaşayır... çirkli, tənbəl, avam immiqrantlar... Onları həmişə bu gigiyenaya həvəsləndirmək lazımdır. Təki müxtəlif xəstəliklərə tutulub, bizi də yoluxdurmasınlar. Qoca doktor Pikkerbo isə sağ olsun! İnanın ki, o, mütləq onları düzgün başa sala biləcək!

Bəli, ser, o, işgüzar adamdır, bizim başqa bivec həkimlərin tayı deyil. Bilirsiniz, bir dəfə o, müqəddəs Patrik bayramında bayram şənliyinə gəlmişdi. Halbuki özü qatı protestantdır... Amma pater Kostello ilə birlikdə elə oxudu ki, sanki, əsrlərdir dostluq ediblər... Orada özündən iki dəfə cavan bir oğlanla güləşməyə başladı, onu, demək olar ki, arxası üstə yıxdı, elə vəziyyətə qoydu ki, adam baxdıqca ləzzət alırdı. Bizim polisdə hamı onu sevir. Onun qanuna görə əslində, görməli olmadığımız sanitar işlərini yerinə yetirmək üçün bizi dilə tutması adamı lap dəhşətə gətirir. Onun yerinə başqa biri olsaydı, kontorda oturub axmaq-axmaq əmrlər yazardı. Daha nə deyim! Canlara dəyən oğlandır!

– Başa düşürəm, – Martin dedi və mehmanxanaya geri qayıdarkən yolda öz-özünə düşündü:

"Təsəvvür edirəm ki, onun haqqında Qotlib nə deyirdi".

"Cəhənnəm olsun Qotlib! Leoradan başqa hamı cəhənnəm olsun!"

"Mən Uitsilvaniyada olduğu kimi burada da ilişib qalmağa hazırlaşmıram".

"Bir müddətdən sonra Pikkerbo daha məsul vəzifə alacaq... hm... O, qılığa girməyi bacaranlardandır, mütləq özünə karyera quracaq! Amma nə cür olursa olsun, mən o vaxta kimi çox şey öyrənəcəyəm, bəlkə də, burada nümunəvi Xalq Səhiyyəsi Şöbəsi yaratdım".

"Orxideya dedi ki, qışda biz konkidə sürüşəcəyik".

"Cəhənnəm olsun Orxideya!"

XX FƏSİL

1

Doktor Pikkerbonun təmsalında Martin özü üçün alicənab bir müdir tapdı. O, ürəkdən arzulayırdı ki, müavini hansısa yeni "hərəkətlər", ya da "nəyinsə naminə" işlər fikirləşib tapsın, sonra da bu haqda təntənə ilə elan etsin. Onun elmi bilikləri adi bir feldşerin biliklərindən daha kasıb idi, amma paxıllıqdan əziyyət çəkmirdi. Martindən isə yalnız səsli-küylü hərəkətlərin istənilən tərəqqi üçün vasitə (bəlkə də, məqsəd) olduğuna inam tələb edirdi.

Martin və Leora Sosial Xill təpəsindəki ikimənzilli evdə ikinci mərtəbəni kirayə götürmüşdülər. Əslində, bu, təpə deyildi, düzəngahın ortasında balaca bir bir dik idi. Uzanan çəmənliklərdə, ağcaqayınların kölgə saldığı geniş küçələrdə sadə bir gözəllik və zəhlətökən Uitsilvaniya casuslarından azad olmanın sevinci yaşayırdı.

Amma gözlənilmədən Nautilusun ən yüksək cəmiyyəti onlarla məzələnməyə başladı.

Onların gəlişindən bir neçə gün sonra Martini telefona çağırırlar və xəttin o biri ucunda kişi səsi eşidildi:

– Alo, Martin? Hə, səninlə kimdir danışan? Mərc gələk ki, tapa bilməzsən?

Martin çox məşğul idi və "mərcdə siz qalib gəldiniz, sağ olun" deməkdən özünü güclə saxlayırdı. Amma bunun əvəzinə direktor müaviniyə yaraşan bir mehribanlıqla danışmağa başladı:

– Deyəsən, doğrudan da, tanıya bilməyəcəyəm.

– Hər halda, tapmağa çalış.

– Aha... Klif Kloson?

– Yox. Sən bilirsən ki, çox gözəl görünürsən? Hə, pərt oldun? Davam elə! Bir dəfə də!

Stenoqrafçı qadın karandaşını hazır tutaraq gözləyirdi, Martin isə hələ də ona fikir verməməyə öyrəşə bilməmişdi. Açıq-aydın bir hirsle söylədi:

– Aha! Güman edirəm ki, prezident Vilsondur? Qulaq asın...

– Yaxşı, Mart... Danışan Ervinq Uotersdi! Buna nə sözün?

Zarafatçı adam, çox güman ki, Martinin səsinə sevinc ifadə olunacağını gözləyirdi, amma Martin Ervinq Uotersin kim olduğunu fikirləşənə qədər düz on saniyə keçdi. Nəhayət, xatırladı: Uoters bir zamanlar "Diqamma Pi"də özünün həqiqətə, xeyirxahlığa və mənfəətə inamı ilə onun zəhləsini tökən ifrat dərəcədə normal tibb fakültəsi tələbəsi idi. O, bacardığı qədər səmimi cavab verməyə çalışdı:

– Hə... Sən burada neyləyirsən, Ervi?

– Nə? Yaşayıram! Təcrübə keçdikdən sonra burada məskunlaşmışam. Mənim yetərinə yaxşı təcrübəm olub. Qulaq as, Mart, biz missis Uoterslə birlikdə səndən və arvadından xahiş edirik ki, – gərək ki, sən evlisen də... – sabah axşam bizə qonaq gələsiniz. Səni buranın bütün işləri ilə tanış edəcəyəm.

Uotersin himayədarlığı qarşısında hiss etdiyi qorxu Martini cəsarətli bir yalan söyləməyə ruhlandırıdı:

– Çox təəssüf edirəm... Çox təəssüf edirəm, amma mən sabah üçün də, biri gün üçün də dəvət olunmuşam...

– Yaxşı, onda sabah "Sığınlar" klubuna gəl, səhər yeməyini birlikdə yeyərik, bazar günü isə arvadınla birlikdə bizə nahar etməyə gələrsiniz.

– Düzü, bilmirəm, – Martin ümitsiz halda danışmağa başladı, – səhər yeməyi çətin ki alına, bazar günü isə... Yaxşı, gələrik.

Nə qədər kədərli olsa da, dünyada köhnə dostların – əslində isə heç zaman dost olmayanların sədaqətindən ağır heç nə yoxdur. Martinin Uotersin burada onu haqlamasından yaranan ümitsizliyi dağılmadı, o, bazar günü Leora ilə birlikdə saat ikinin yarısında özü də arzulamadan yoldaşının qarşısında dayandı. Və köhnə dostluğun qəzəbi onu keçmişə, "Diqamma Pi" günlərinə çəkib apardı.

Uoters çoxlu divar şkafları və tutqun şüşələri olan yeni evdə yaşayırdı. Üç illik təcrübə müddətində o, səsinə nəsihətverici ton verməyi və ümitsiz bir ailəli adama çevrilməyi bacarmışdı, yaxşıca da şişmişdi. O, ürək sıxıntısı gətirmək üçün bir çox yeni vasitələr də mənimsəmişdi. Universiteti Martindən bir il əvvəl bitirib, demək olar ki, varlı qadınla evlənərək Uoters elə səmimi və qonaqpərvər olmuşdu ki, istər-istəməz qonaqda qətl törətmək istəyi oyadırdı. Onun danışığı başdan-başa aforizmlər və öyüd-nəsihətlə dolu idi.

– Xalq Səhiyyəsi Şöbəsinə iki-üç il davam gətirə bilsən, lazımlı adamlarla tanış olmağa çalışsan, burada çox gəlirli bir təcrübə əldə edəcəksən. Nautilus inkişaf edən, gözəl şəhərdir, burada borcunu ödəməyən adamlar çox azdır.

Məsləhət görürəm ki, Şəhərkənarı Kluba daxil olub qolfla məşğul olmağa başlayasan. Bu, mötəbər adamlarla tanışlıq qurmaq üçün ən münasib yoldur. Mən şəxsən orada bir neçə varlı xəstə qazanmışam.

Pikkerbo çox yaxşı və çalışqan insandır, həm də yaxşı təbliğatçıdır, amma onun təhlükəli sosializm meyli var. Şəhər xəstəxanaları ilə bağlı təşəbbüs çox biabırçı məsələdir. Ora elə insanlar gəlirlər ki, əslində, pul ödəyə bilirlər. Bu, pauperizmin yayılması deməkdir! Bəlkə də, mənim sözlərim səni təəccübləndirəcək, amma sən Uinnemakda əcaib-qəraib adam kimi məşhur idin. Amma bil ki, başqaları da maraqlı şeylər düşünməyi bacarırlar. Məsələ belədir: mənə bəzən elə gəlir ki, bizdə heç bir Xalq səhiyyəsi şöbəsi olmasaydı, bu sahədə hər şey daha yaxşı olardı. Çünki onlar insanlara xüsusi həkimlərə deyil, pulsuz xəstəxanalara müraciət etmək vərdişini aşılayırlar, bu da həkimlərin sayını azaldır. Beləliklə də xəstəlikləri müşahidə edən ayıq-sayıq gözlü həkimlər, yəni bizlər getdikcə daha çox azalırıq.

Sən, mənə elə gəlir ki, praktiklik haqqında özünün əvvəlki cəfəng baxışlarından əl çəkmisən. Onu bir vaxtlar "mənfəətpərəstlik" adlandırırdın. İndi sən, əlbəttə, görürsən ki, arvadını və uşaqlarını saxlamaq lazımdır və sənin əvəzinə başqa heç kəs onları saxlayan deyil.

Yerli camaat arasında kiməsə yol tapmaq lazım gələrsə, birbaşa mənə müraciət elə. Pikkerbo qəribə adamdır, sənə düzgün istiqamət verməyəcək. Sənə müsbət, mötəbər, müvəffəqiyyət qazanan işgüzar adamlarla əlaqələr qurmaq lazım gələcək.

Sonra missis Uotersin növbəsi gəlib çatdı. O da başdan-ayağa məsləhətlərdən qurulmuşdu. Zarafat deyil, cənab S.A.Pizli kimi mötəbər bir adamın, "Marqaritka" adı ilə tanınan və peyin səpilməsi üçün maşın hazırlayan fabrik sahibinin qızı idi.

– Sizin uşağınız yoxdur? – o, Leoraya görə təəssüfləndi, – oooo, siz mütləq uşaq sahibi olmalısınız! Bizdə ikisi varımızdır. Təsəvvür edə bilməzsiniz ki, onlarda nə qədər maraqlı şeylər aşkar edirik, onlarla birlikdə olanda, sanki, heç yaşlanmırıq da.

Martin və Leora kədərlə bir-birinə baxdılar.

Nahardan sonra Ervinq bir zamanlar qoca, xeyirxah U-nun yanında birlikdə oxuduqları günləri xatırlamaq istədi. O, etirazı eşitmək belə istəmirdi.

– Sən həmişə eksentrik görünmək istəyirdin, Mart. İndi isə özünü elə aparırsan ki, elə bil, məktəbə pərəstişdən məhrumsan. Amma mən bilirəm axı, mən bilirəm ki, bu yalançı görüntüdür. Sən köhnə Uinnemakı sevirsən və bizim professorlara başqalarından heç də az hörmət bəsləmirsən. Mən səni, bəlkə də, hətta sənin özündən də yaxşı tanıyıram! Hə, başla görək! Keçmiş yada salaq və "Alma Mater Uinnemak, gümrəhların və güclülərin anası"nı oxuyaq.

– Gicləmə! – missis Uoters sözü göydə tutdu, – əlbəttə, siz oxuyacaqsınız! – O, royala tərəf getdi və qətiyyətlə çalmağa başladı.

Qızardılmış cücələrin, plombirin, nəsihətlərin, hisslərin izharının və xatirələrin öhdəsindən nəzakətlə gələn Martinlə Leora, nəhayət, bu məngənədən xilas olub küçəyə çıxdılar və doyunca ürəklərini boşaltdılar:

– Uoters onun üzərinə belə hücum çəkirsə, Pikkerbo, yaxın ki, təmiz adamdır. Mən onun boşboğaz olsa da, hər halda, beyinsiz olmadığına inanmağa başlayıram.

Beləliklə, düşar olduqları ümumi fəlakətin içində onlar Orxideya adlı qızın yaratdığı həyəcan haqqında, demək olar ki, unutdular.

2

Bir tərəfdən Pikkerbo, digər tərəfdən Ervinq Uoters Martini Nautilusda qaynaşan cəmiyyətlərə girməyə, assosiasiyalara, klublara, ordenlərə və hərəkətlərə qatılmağa həvəsləndirirdilər: Ticarət Palatasına, "Mofkassin" xizək klubuna, "Sığın" klubuna, Qəribə Adamlar Təşkilatına, Evancelin əyalətinin tibb cəmiyyətinə... Martin müqavimət göstərirdi, amma onlar incik halda gileylənirdilər: "Bilirsiniz, dost, ictimai xadim olmaq fikrindəsinizsə və burada populyarlığınız üçün etdiyimiz çabaları heç olmasa, bir balaca dəyərləndirirsinizsə..."

Onlar Leora ilə birlikdə o qədər dəvət alırdılar ki... Bu yaxınlara kimi Uitsilvaniyada darıxdıqları üçün şikayətləndikləri halda, indi gileylənirdilər ki, bir axşam belə sakitcə evdə otura bilmirlər. Amma onlar yavaş-yavaş alışmağa başlayırdılar. Artıq cəmiyyət içində özlərini sərbəst aparır, sərbəst geyinir və gəzib dolaşırdılar. Onlar kəndli kimi rəqs etmək üsullarını daha dəbdə olan stillərlə əvəz etməyi öyrənirdilər; ortabab bric və olduqca yaxşı tennis oynamağa başlamışdılar: Martin fədakarlıq və qəhrəmanlıqdan deyil, sadəcə, qulağı alışdığı üçün yüngül kübar boşboğazlığına yavaş-yavaş vərdiş edirdi.

Ola bilsin ki, qonaq getdikləri evlərin sahibələri onlara uzaq yoldan gəlmiş yaramazlar kimi baxmadıqları üçün onları sevimli cavan cütlük kimi qəbul edirdilər. Madam ki, doktor Pikkerbo onlara himayədarlıq edir, deməli, ciddi və mütərəqqi insanlardılar. Tezliklə Ervinq Uoters də öz arvadı ilə birlikdə onları himayəyə götürəcəkdisə, bu o demək idi ki, artıq şəhərin fəxri vətəndaşına çevrilməkdədilər.

Uoters onları öz əlinə keçirmişdi və buraxmırdı. Öz gönüqalınlığı ücbatından anlamaq istəmirdi ki, Martinin onun təkliflərinə tez-tez rədd cavabı verməsi, gəlmək istəməməsi ilə bağlıdır. O, Martində küfr əlamətləri kəşf etmişdi və sədaqətlə, əzmkarlıqla, bir də çətin başa düşülən yumor hissi ilə yoldaşının qurtuluşu uğrunda mübarizə aparırdı. Tez-tez digər qonaqları əyləndirmək üçün yalvar-yaxar edib Martini yola gətirməyə çalışırdı:

– Hə, Mart, başla görək, dəlisov ideyalarını tök ortaya.

Bununla belə, onun dostyana jestləri arvadının səyi qarşısında solğun görünürdü. Atası və əri missis Uotersin özü haqqında söylədiyi "çoxəsrlilik mədəniyyətin bəhrəsi" qənaətinə şərik idilər. Və budur, o, Barbar Erousmitləri yenidən tərbiyə etmək işinə girişmişdi: Martini söyüş söyəndə, Leoranı papiros çəkəndə, hər ikisini birlikdə isə bric oynadıqları vaxt uduzanda məzəmmət edirdi. Amma heç vaxt onlara cəza vermirdi. Danlamaq isə o demək idi ki, missis Uoters onun hakimiyyətini qəbul etməyən insanların

mövcudluğuna imkan verməyəcək. O, qısa, cingiltili "şıltaqlıq etməyin" kimi sözlərlə zarafatyana xəbərdarlıq edib, sadəcə, əmrlər verir və düşünürdü ki, bununla da məsələni bitmiş hesab etmək olar.

Martin zarıyırdı:

– Oh, Leora! Pikkerbo və Ervinin əsarəti altında cəmiyyətin ləyaqətli üzvünə çevrilmək onlarla mübarizə aparmaqdan daha asandır.

Uoters və Pikkerbo onu "etibarlı" olmağa vadar etmirdilər, amma yeni vəziyyət bunu tələb edirdi: hər halda, Uitsilvaniyadan fərqli olaraq Nautilusda onu diqqətlə dinləyənlərin varlığını və Orxideyanın sevgisini hiss etmək çox xoş idi.

3

O vassermanın üsuluyla müqaisədə daha tez başa gələn və daha sadə olan presipitasiya vasitəsilə sifilis aşkar etməyin yollarını axtarırdı. Amma tənbelləşmiş barmaqları, pas atmış beyni laboratoriyaya və odlu-alovlu fərziyyələrə yenicə öyrəşməyə başlayırdı ki, fikrini yayındırdılar. Çünki doktor Pikkerboya populyarlıq qazanmaqda yardımçı lazım idi. Martini həyatında ilk dəfə camaat qarşısında çıxış etmək üçün dilə tutmuşdular: o, "Epidemiya məsələlərində laboratoriya nəyi öyrədir" mövzusunda "Ümid ulduzu" universal kilsəsinin pulsuz gündüz kurslarında məruzə etməli idi.

Martin qeydlər hazırlayarkən həyəcan keçirir, görməli olduğu qorxulu iş haqqında düşünəndə isə onu titrəmə tuturdu. "Ümid ulduzu"na yaxınlaşanda artıq həddindən artıq ümitsiz vəziyyətdə idi. Kilsəyə xeyli adam yığışmışdı – hamısı da yetkin, ciddi insanlar idilər. "Onlar mənə qulaq asmaq üçün gəliblər, – deyə düşündükcə Martin titrəməyə başladı, – mənim isə onlara deyəcək sözüm yoxdur".

Amma Martini dinləmək həvəsi ilə alışıb-yanan insanlar onu tanımayanda, özünü lap axmaq kimi hiss etdi. Müdir camaatın arasında gəzişərək bir-bir hamının əlini sıxırdı və bizans üslublu portalda onu görən kimi dedi:

– Yan tərəfə keçin, cavan oğlan, orada boş yerlər çoxdur.

– Mən məruzəçiyəm.

– Ah, ah, əlbəttə, əlbəttə, doktor! Buyurun, bu tərəfdən gedək – Bevis-strit tərəfdəki keçiddən.

Şirin sözlərlə yaltaqlıq edə-edə onu vizitkaya və intellegent xristian nəzakətinə bürünmüş cənablar – pastorla bərabər Üçlü Komitet qəbul etdi.

Onlar növbə ilə onun əlini sıxdılar, xışıldayan ipəklərə bürünmüş xanımlara təqdim etdilər, nəzakətli və pıçıldaşan halqa kimi əhatəyə aldılar. Sonra isə onun nəsə ağıllı bir söz deyəcəyini qəzəblə gözləməyə başladılar.

Əzab çəkən, ölümünə qorxmuş və lal olmuş Martini tağ-tavan altından keçirərək auditoriyaya apardılar. Milyonlarla üz – skamyaların əyilmiş xətti boyunca sıralanmış sifətlər, alçaq balkondan boylanan sifətlər... onun günahkarcasına balaca görünən boy-buxununu süzürdü. Gözlər onu izləyir və şübhə ilə baxır, onun əyilmiş dabanlarına göz qoyurdu.

Ona pərəstiş etdiklərini duyduqca, Martinin əzabı bir az da artırdı.

Pastor və direktor yığıncağı ənənəyə uyğun şəkildə açdı. Martin tir-tir titrəyir və gözünü ona zilləmiş camaata laqeyd baxmağa çalışırdı. O, özünü çılpaq, müdafiəsiz hiss edə-edə hündür kürsü qarşısında dayandığı vaxt pastor fürsətdən istifadə edib Yürüş Uşaq Klubunda missionerlərin təşkil etdiyi növbəti şam yeməyi haqqında məlumat verdi. Sonra iki-üç qısa himn oxundu (Martin isə bu vaxt ərzində bilmirdi ki, otursun, yoxsa ayaq üstündə dayansın) və direktor "Allah bizim məruzəçi dostumuza öz sözünü çatdırmaq üçün güc versin", – deyib dua etdi. Dua mərasimi zamanı Martin alnını əlinə söykəyərək əyləşmişdi, özünü axmaq kimi hiss edirdi, beynindən isə bu fikirlər sürətlə keçib gedirdi:

"Aldığım poza, deyəsən, münasibdir... Necə də gözlərini mənə zilləyiblər!... Lənət şeytana, yəni o, heç zaman sözünü bitirməyəcək? Tfu, zəhrimar! Mən tüstüləmə haqqında nə demək istəyirdim? Aman Allah, o artıq sözünü bitirir, indi mən başlamalıyam!..."

Martin kürsünün yanında necə peyda olduğundan heç xəbər də tutmadı, müvazinətini saxlamaq üçün əlləri ilə ona söykəndi və ...onun ağıllı sözlər söyləyən səsi eşidildi ... sonra yavaş-yavaş duman içərisindən ayrı-ayrı sifətlər görünməyə başladı. Əvvəlcə Martin ona diqqətlə qulaq asan qocanı seçdi, sonra öz danışığı ilə onu güldürməyə, heyrləndirməyə çalışdı.

Bir az sonra arxa cərgədə Leoranı gördü – o Martini ürəkləndirmək üçün başı ilə işarə edirdi. Sonra bir az da cürətlənərək baxışlarını düz gözünün qarşısında dağa dönməyə başlayan insan sifətlərindən yayındırdı. Balkona tərəf baxdı...

Auditoriya zərdblər və vaksinlər haqqında fikir yürüdən gənc məruzəçiyə baxırdı, amma, kilsə məruzəçisi danışa-danışa gözünü balkonun birinci cərgəsində görünən ipək ayaqlara zilləmişdi. O hiss etdi ki, bu ayaqlar Orxideya Pikkerboya məxsusdur. Qız durduğu yerdən aşağı heyranlıq dolu baxışlar göndərirdi...

Martin məruzəni bitirəndə gurultulu alqış sədası eşitdi. Adətən bütün məruzəçilər çıxışdan sonra belə alqışlara layiq görülürlər. Elə direktor da onun ünvanına tərifi sözlər söylədi; sonra camaat çıxışa doğru tələsə-tələsə getməyə başladı və Martin bir də gördü ki, riyakarcasına dayanıb, özü də Orxideyanın əlindən tutub. O isə incə səslə birnəfəsə danışır:

– Ah, doktor Erousmit, siz çox valehedici idiniz! Məruzəçilərin əksəriyyəti o qədər cansıxıcı, o qədər qocadırlar ki... Amma sizin məruzəniz çox gözəl idi! Qaçım evə, atama da xəbər verim! O çox sevinəcək!

Yalnız bu vaxt Martin Leoranın bir kənarda dayandığını və əsl həyat yoldaşı baxışları ilə onlara baxdığını gördü.

Evə qayıdanda Leora yolda məharətlə sükutu qoruyurdu.

– Hə, mənim məruzəm xoşuna gəldi? – o, bir qədər gözlədikdən sonra narazı səslə soruşdu.

– Pis deyildi. Əlbəttə, bu axmaqlar qarşısında danışmaq çətin məsələdir.

– Axmaqlar? "Axmaqlar" deyəndə kimi nəzərdə tutursan? Onlar məni çox gözəl başa düşürdülər.

– Hə? Hər necə olsa da, şükür ki, sən davamlı olaraq yalan danışmaq kimi bir təhlükə ilə üz-üzə deyilsən. Başa düşürsən də... Pikkerbo özünə qulaq asmağı çox sevir, səni tez-tez səhnəyə buraxan deyil.

– Mən həvəslə məruzə edirdim. Hər halda, aradabir camaat qarşısında çıxış etmək pis olmaz. Bu, insanı daha dəqiq mühakimə yürütməyə vadar edir.

– Hə! Məsələn, mehriban, sevimli siyasətçiləri götürək, onlar necə də dürüst mühakimə yürüdürlər...

– Qulaq as, Leora! Biz əlbəttə bilirik ki, sənin ərin eybəcərdir və laboratoriyadan savayı heç nəyə yaramır. Amma mənə elə gəlir ki, sən onun kütlə qarşısında ilk çıxışı ilə bağlı, heç olmasa, yalandan da olsa həyəcan nümayiş etdirə bilərdin. Onun həyatı boyu etdiyi ilk və hər necə olsa, uğurlu çıxışı üçün!

– Ay səni, səfeh! Məgər mən həyəcanlandığımı göstərmədim? Mən dəli kimi əl çalırdım. Hesab edirəm ki, sən öz məruzəni çox yaxşı oxudun. Amma... mənə elə gəlir, bir şeyi daha yaxşı edə bilərdin... Biz axşam neyləyəcəyik? Evdə soyuq qəlyanaltı ilə kifayətlənək, yoxsa kafeteriyada şam edək?

Beləcə Leora onu qəhrəmandan ər səviyyəsinə endirdi və Martin onun sayəsində qəbul edilməməyin bütün ləzzətini lazım olduğu səviyyədə dada bildi.

Bütün həftə incik hərləndi, amma qışın gəlişi ilə bezikdirici-şən naharların, qızgın təhlükəsiz bricin həyəcanı yenidən başladı. Yəni evdə, heç bir maneə olmadan didişmək üçün ilk imkan yalnız cümə günü ələ düşdü. Martin pafosla danışdı: "Ciddi müəliyəyə qayıtmaq – heç olmasa, fiziologiyanı oxumaq və əlavə olaraq bir az da Arnold Bennetdən oxumaq lazımdır! Ləzzətli azad müəliyə!" Bu çıxış tibb jurnallarındakı xəbərlərə baxmaqla yarımçıq qaldı.

Amma sakitlik tapa bilmirdi. Əlindəki jurnalı bir kənara tulladı. Soruşdu:

– Sabah sən səyahətə nə geyinəcəksən?

– Ah, mən hələ fikirləşməmişəm.... Bir şey taparam.

– Li, səndən soruşmaq istəyirəm: nəyə görə dünən doktor Straffordgildə nahar zamanı mənim çox danışdığımı söylədin? Yer üzündəki bütün qüsurları məndə axtarıb tapmaq, əlbəttə, çətin deyil, amma mən heç bilmirdim ki, mənim çox danışmağım da varmış.

– İndiyəcən bilmirdin bunu.

– İndiyəcəni?!

– Qulaq as, Kürən Erousmit! Sən bütün həftəni ... balaca uşaq kimi mısırmıyığını sallamısan. Nədir, nə olub?

– Hə... mən... Cəhənnəm olsun! Bu mənim lap zəhləmi töküüb. Hamı mənim "Ümid ulduzu"ndakı məruzəmə məftun olub, "Səhər sərhədçisi"ni oxu. Pikkerbo da deyir ki, qızı Orxideya hər şeyin yaxşı keçdiyini söyləyib, sən isə heç olmasa, bir kəlmə belə demirsən...

– Məgər mən az əl çalmışdım? Amma... Deyim də... Ümid edirəm ki, boşboğazlığa başlamaq fikrində deyilsən?

– Ah, sən ümid edirsən? İcazə ver, sənə xəbərdar edim ki, fikrindəyəm! Mən, əlbəttə, əhəmiyyətsiz şeylər haqqında danışmağa hazırlaşmıram. Bu bazar günü səhnədən insanlara qüsursuz elm təqdim etdim və kütlə böyük həvəslə onu qəbul etdi. Mənim heç ağılıma da gəlmirdi ki, hoqqabazlıq etmədən də auditoriyanı ələ almaq olarmış. Bu yolla nə qədər xeyir vermək mümkündür! Hələ bu harasıdır! Bu qırx beş dəqiqə ərzində mən sanitariyanın əsasları, laboratoriya işinin əhəmiyyəti haqqında daha çox fikir çatdırı bildim, nəinki... Mən dahiliyə can atmıram, amma insanları toplamaq və onlara istədiyim hər şeyi söyləmək xoşuma gəlir. Onlar isə dinləyir və Uitsilvaniyadakılardan fərqli olaraq danışığıma müdaxilə etmirlər. Bir sözlə, sənin lütfkar təbircə desək, mən "boşboğazlıq etmək" fikrindəyəm...

– Kürənim, başqaları üçün bu, ola bilər ki, yaxşı şeydir, amma sənin üçün yox. Mən fikrimi ifadə edə bilmirəm... və sənin mühazirən haqqında az danışmağımın səbəblərindən biri də budur... Mən izah edə bilmirəm ki, sən – hər zaman belə şeyləri ələ salan, bütün bunları "sentiment" adlandıran birinin balaca zavallı uşaqların başı üstündə, az qala, göz yaşı tökməyi məni heyrləndirir.

– Heç vaxt mən buna bənzər sözlər söyləməmişəm, heç vaxt belə ifadələrdən istifadə etməmişəm... Sən ki bunu bilirən. Sən istehza haqqında danışsan! Sən! İcazə ver söyləyim ki, Xalq Səhiyyəsinin mühafizəsi xeyrinə hərəkət uşaqlarda erkən fiziki çatışmazlığı aradan qaldırır, onların gözlərinə, badamcıq vəzlərinə və digər yerlərinə nəzarət edərək milyonlarla həyatı xilas edər, yetişməkdə olan nəslə qoruya bilər...

– Bilirəm! Mən uşaqları səndən daha çox sevirəm! Amma indi başqa şey haqqında danışaram... Ürəkbulandırıcı təbəssümlər haqqında...

– Heç nə eləmək olmaz, kimsə bu işlə məşğul olmalıdır. İnsanlarla işləmək üçün onları ilk növbədə tərbiyə etmək lazımdır. Bu mənada qoca Pik, kütəbəyin olsa da, öz şeirləri və digər cəfəngiyyatları ilə faydalı iş görür. Mən də şeir yazsa idim, pis olmazdı... Lənət şeytana, bəlkə, alınar?

– Onun şeirləri çox pisdir!

– Budur da! Sənin məntiqin haradadır? Bu yaxınlarda onun məharətlə vəziyyətdən çıxdığını söyləyən sən deyildin?

– Mənə məntiqli olmaq gərək deyil. Mən ancaq qadınam. Siz, Martin Erousmit, birinci olaraq siz məni buna inandırmısınız. Sonra da... o şeirlər Pikkerbo üçün yaxşıdır, sənin üçün yox. Sənin yerin laboratoriyadır. Sən həqiqətləri kəşf etməlisən, daha onları reklam etməklə məşğul olmamalısan. Xatırlayırsanmı, bir dəfə Uitsilvaniyada sən düz beş dəqiqə Vahid Qardaşlıq Cəmiyyətinə daxil olmağa və onun fəxri vətəndaşı olmağa hazır idin. Doğrudanmı, ömrünün sonuna kimi ləyaqət bataqlığında batıb qalacaqsan, mən isə hər dəfə quyruğundan tutub çıxartmalı olacağam? Doğrudanmı, heç vaxt başa düşməyəcəksən ki, sən barbarsan?

– Əlbəttə! Barbar! Məni daha necə adlandırırdın? Mən barbaram, bundan başqa, mənim ruhum yoxdur, həm də mədəniyyətsiz kəndçiyəm! Beləliklə, sən mənə çox gözəl kömək edirsən! Mən ağillanmaq, insanları öz əleyhimə qaldırmadan faydalı həyat yaşamaq istəyəndə sən – mənə inanmağa borclu olan sən – hamıdan qabaq məni danlamağa başlayırsan.

– Bəlkə, Orxideya Pikkerbo sənə daha yaxşı yardımçı ola bilərdi?

– Ola bilsin. Ümumiyyətlə, o, çox sevimli qızıdır... Kilsədə mənim çıxışımı qiymətləndirdi. Özü də əgər elə fikirləşirsən ki, bütün axşamı oturub sənin mənim işimi, dostlarımı necə ələ saldığını dinləmək fikrindəyəm, səhv edirsən... İcazə ver... gedim, isti vanna qəbul edirəm! Gecən xeyirə qalsın!

Vanna otağında Martin özü də heyran etdi ki, Leora ilə savaşa bilib. Amma necə?! O, Qotlibdən, Sondeliussdan və Klif Klosondan başqa yeganə insandır ki... Yeri gəlmişkən, Klif haradadır? Hələ də Nyu-Yorkdadır? Gör neçə vaxtdır ki, bu donuz ona məktub yazmır... Amma hər halda... O, özündən çıxdığı üçün dəlidir, Leora tərsdirsə və onun fikirlərinə uyğunlaşmağı arzulamırsa, deməli, başa düşür ki, Martin insanlara təsir etmək istedadına malikdir. Başqa heç kim onun kimi Martinə bu qədər sədaqətli olmazdı... O, Leoranı sevir...

Acıqlı-acıqlı sürdü, sonra işini yarımçıq qoydu, otağa qaçdı və günahlarını etiraf etməyə başladı. Onlar bir-birinə yer üzündə ən ağıllı adam olduqlarını söylədilər. Sonra qızgınlıqla öpüşdülər, sonra Leora yenə də mübahisə etməyə başladı:

– Hər halda, əzizim, özünü başdan çıxarmaqda sənə kömək etməyəcəyəm. Sən gəvəzə deyilsən. Sən yalanı məhv edirsən. Qəribədir, yalanları beşiyindəcə boğan professor Qotlib və sənin sevimli Volterin haqqında eşidəndə, adama elə gəlir ki, onları axmaq yerinə qoymaq mümkün deyil. Amma... Bəlkə, elə onlar da sənin kimidirlər: hər zaman məşəqqətli həqiqətdən uzaqlaşmağa çalışıb, öz həyatlarını qurmağa və varlı olmağa ümid edib, ruhlarını İblisə təslim edib, sonra fürsətdən istifadə edərək zavallı İblisi axmaq vəziyyətə salıblar. Mən fikirləşirəm... fikirləşirəm... fikirləşirəm – çarpayıda oturdu və əzabla sözlər axtara-axtara başını əlləri arasına aldı – sənənlə professor Qotlib arasında fərq var. O, heç vaxt geri çəkilmir və öz vaxtını boş şeylərə sərf etmir...

– O, öz vaxtını Hanzikerin şarlatan fabrikinə lap ələ sərf etmişdi. Onun elmi adı professor yox, doktordur, sən onu mütləq tərifləmək istəyirsənsə, onda...

– Hanzikerin yanına gedib sə, deməli, bunun üçün əsaslı səbəbi olub. O, dahidir: Qotlib yanıla bilməzdi. Yoxsa bilərdi? Hətta o da? Amma hər halda, Kürənim, hər addımda büdrəmək, öz səhvlərin üzərində

öyrənmək sənin qismətinə yazılıb. Bəli, sən öz ağılsız səhvlərin üzərində öyrənirsən. Amma mən bəzən sənə necə uçduğunu və hər tələyə düşdüyünə baxmaqdan bezirəm. Gah özünü natiq təsəvvür edirsən, gah da Orxideyaya görə köks ötürürsən.

– Çox xoşdur, lənət şeytana! Mən isə çalışırdım ki, barışaq! Sən heç vaxt səhv eləmirsən – çox gözəl! Amma ailədə bir eyibsiz şəxsiyyət yetər!

Şappılı ilə çarpayısı atıldı. Səssizlik. Zərif yalvarış: "Mart!... Kürən!" O, möhkəmlik göstərdiyi üçün qürrələnərək cavab vermədi və beləcə yuxuya getdi. Səhər yeməyində Martin utandığından və peşmançılıqdan od tutub yanırdı, Leora isə buz kimi soyuq idi.

– Bu barədə danışmaq istəmirəm, – Leora onun sözünü ağzında qoydu.

Beləcə, onlar şənbə günü nahardan sonra pis əhval-ruhiyyədə "qar gəzintisində" yola düşdülər – Pikkerbonun son əyləncəsinə.

4

Doktor Pikkerbonun palıd meşəsində, Nautilusdan şimala doğru uzanan təpələrin ortasında ağacdan tikilmiş balaca bir daxması vardı. On iki nəfər içində saman və göy xovlu şal döşənmiş kirşə ilə ora yola düşdü. Zıncırovlar şən-şən cingildəyirdi, uşaqlar xizəkdən tullanırlar və onun yanı ilə qaçırdılar.

Subay məktəb həkimi Leoranın qayğısına qalırdı: artıq o iki dəfə idi ki, ona böyük yun şala bürünməyə kömək etmişdi, halbuki bu hərəkət Nautilus anlayışlarına görə, Leoranı gözdən sala bilərdi. Martin də qısqanclığından alışıb yanaraq açıq-aydın və qətiyyətlə Orxideyaya qulluq etməyə başlamışdı.

Amma qızla təkcə Leoraya dərs vermək istədiyi üçün məşğul olmurdu, həm də Orxideyanın açıq çəhrayı gözəlliyinə məftun olmuşdu. Onun əynində xovlu yundan gödəkçə, isti şarf və Nautilusda hər hansı bir qızın geyinməyə cəsarət edə bilmədiyi gen şalvar vardı. O, tez-tez Martinin dizlərinə vururdu. Sonra birlikdə sürüşdükləri vaxt cəsarətlə onun belini qucaqladı.

Orxideya indi onu "doktor Martin" adlandırırdı, Martin isə dostyana "Orxideya"ya keçmişdi.

Daxmanın yanında yük boşaldanların səs-küyü başladı. Martin və Orxideya birlikdə ərzaq dolu səbəti içəri aparır, birlikdə xizəklə dağdan aşağı sürüşürdülər. Onların xizəkləri bir dəfə sarmaş-dolaş oldu və hər ikisi birgə qar topasının üstünə yıxıldılar. Elə onda Orxideya cəsarətlə və utanmadan ona sığınanda Martinə elə gəldi ki, bu kobud gödəkçədə o, daha zərif və daha gözəldir: qorxusuz gözlər, od tutub yanan yanaqlar (o, elə indicə suya dönmüş qarı onların üstündən təmizləmişdi), boy-buxunlu məktəbliyə məxsus cəld ayaqlar, çiynilər, onlardakı oğlansayağı kələ-kötürlük.

"Sentimental axmaq! Leora haqlı idi! – öz-özünü danlamağa başladı, – Mən sizdən daha çox orijinallıq gözləyirdim, cavan oğlan! Zavallı balaca Orxideya – o sizin alçaq fikirlərinizi bilsəydi, necə də əsəbləşərdi!"

Amma zavallı balaca Orxideya ona yaltaqlanmağa başlamışdı:

– Hə, doktor Martin, o dik yamacdan aşağı sürüşək? Yalnız bizim buna cəsarətimiz çata bilər!

– Çünki buradakılar arasında ancaq biz cavanıq.

– Cavan olan sizsiniz. Mən isə dəhşətli dərəcədə qocayam. Çünki siz hər cür epidemiyalar və bu kimi şeylər haqqında xəyallar qurduğunuz vaxt, mən ancaq oturub köks ötürməyi bacarıram.

Gördü ki, Leora özünün lənətə gəlmiş məktəb müəllimi ilə birlikdə uzaqdakı yamaca tərəf sürüşür. Orxideya ilə ikilikdə qalmağa şərait yarandığından peşmanlıqını hiss etdi, yoxsa yüngüllükmü, bilmədi. Hər halda, qızla uşaqla danışmış kimi danışmaqdan və özünü müdrik insan kimi aparmaqdan əl çəkdi. Onlar nəzərdə tutduqları dik yamaca doğru yüyürməyə başladılar. Sürüşdülər... yığıldılar – çox gözəl uçuş idi! – qarın içində çirpınmağa başladılar.

Sonra birlikdə komaya qayıtdılar, orada artıq heç kimi qalmamışdı. Orxideya islanmış sviterini soyundu, yüngül bluzunu düzəltdi. Sonra isti qəhvə termosunu axtardılar. Martin ona elə baxırdı ki, sanki, öpməyə hazırlaşdı, qız isə elə bir baxışla cavab verirdi ki, sanki, etiraz etmirdi.

Qəlyanaltıları çıxarda-çıxarda zümzümə etdilər və Orxideya zəngulə vuraraq "Hə, cəld olun, tənbel, fincanları bu dəhşətli stolun üstünə qoyun" deyəndə, bu elə səsləndi ki, sanki, o, Martinlə heç vaxt ayrı düşməməyə söz verirdi.

Bu arada onları gözdən salası heç bir şey deyilməmişdi, onlar qar basmış qaranlıqda evə qayıdarkən əl-ələ tutmamışdılar, çiyin-çiyinə otursalar da, o ancaq kəskin döngələrdə xizəklər yana əyiləndə qızı qucaqlayırdı. Martin sevinclə coşmuşdusa, bu, yəqin ki, gün ərzində etdiyi sağlam gimnastika ilə izah oluna bilərdi. Heç bir şey baş verməmişdi, heç kim pərt görünmürdü. Ayrılarkən də vidalaşma təbii və şən oldu.

Leora da heç nə demədi; düzdür, iki gün onun nəfəsindən soyuq yellər əsdi. Amma, həddindən artıq məşğul olan Martin bunun səbəb axtarmağa da çalışmadı.

XXI FƏSİL

Nautilus ölkədə ilk şəhərlərdən biri idi ki, bu gün də dəbdən düşməyən "həftə" ənənəsini tətbiq edirdi... Bu ənənə indi də davam etdirilir – Qiyabi Təhsil həftəsi, Xristian Elmi həftəsi, Osteopatiya həftəsi, Corciana Şam Ağacı həftəsi...

Həftə, sadəcə, həftə demək deyildi...

Hansisa təcavüzkar, ayıq-sayıq, öndəgedən kilsə, Ticarət Palatası, ya da xeyriyyə cəmiyyəti ayaq üstə qalxmaq istəyirsə, daha doğrusu, böyük pullar əldə etmək arzusundadırsa... o, bir neçə fəal ictimai xadimi çağırır – belələri hər şəhərdə tapılar – və hansisa ad altında Həftə keçirdiyini elan edir. Həftə – komitet iclaslarının keçirilməsi, təşkilatın şərəfinə yazılmış və yerli mətbuatda dərc edilmiş yüzlərlə məqalə, yekunda isə bir gün keçirilən təmtəraqlı bayram deməkdir. Həmin gün atletik bədən quruluşu olan subyektlər kilsələrdə və kinematoqraflarda reaksiya vermək istəməyən publikanın qılığına girməyə çalışırlar... Həmin gün şəhərin ən gözəl qızları küçələrdə tanış olmayan yad kişilərə kiçik məbləğə çirkin jetonlar satırlar. Bu yad adamlar da özlərinin centlmen olduqlarını sübut etmək üçün bu jetonları almağı lazım bilirlər.

Bu cür Həftələrdə, guya ki, təşkilatçılar jeton satışı ilə pul əldə etmək məqsədi güdmürlər, sadəcə, o pulları geniş reklam sayəsində qazanmaq istəyirlər.

Nautilusda Coşqunluq Həftəsi keçirildi. Bu həftə ərzində çox tez-tez danışan insanlar, həmçinin bu gün "səmərələşdirici" adlandırılan kitab satışı agentləri şəhərdəki bütün dükanları bir-bir gəzir və insanlardan necə daha asan pul qopartmaq mümkün olduğunu izah edirdilər. Doktor Almus Pikkerbo isə ibadət məclisində "ilk təbliğatçı olan Müqəddəs Pavlda coşqunluq" mövzusunda nitqlə çıxış etdi.

Sonra Mehribanlıq Həftəsi keçirildi. Həmin həftə hər bir vətəndaşdan gün ərzində ən azı üç nəfərlə ünsiyyət yaratmaq, münasibət qurmaq tələb olunurdu və bunun nəticəsində şəhərdən axşama kimi mehriban və qüvvəli yad adamlar qəzəblənmiş yaşlı kommivoyajerləri əldən salırdılar. Bundan başqa, Nautilusda Ailə Ocağı Həftəsi, Anana Məktub Yaz Həftəsi, Nautilusda Fabrik Aç Həftəsi, Daha çox Qarğıdalı Ye Həftəsi, Kilsəyə Get Həftəsi, Xilaskar Ordular Həftəsi, Xüsusi Avtomobil Al Həftəsi də keçirilmişdi.

Amma az qala, ən parlaq həftə X Həftəsi oldu. O, GİXA-nın yeni binasının tikilişi üçün səksən min dollar toplanılması məqsədilə keçirilmişdi.

Köhnə binada hər gün dəyişdirilərək yenisi ilə əvəz olunan elektrik yazılar parlayırdı: "Yaxşı Amerikalı dua etməyi sevir", "Amerikanın xristianları, pul axtarın!" və "Amerika Gənclərinin tənbəllik etməsi yetər!" Üç gün ərzində doktor Pikkerbo GİXA-nı səlib yürüşçülərinin ordusu ilə, apostollarla və doktor Kukkuə ekspedisiyası ilə (məruzəçinin inamına görə, o, doğrudan da, Şimal qütbünü kəşf etmişdi) müqayisə edərək on doqquz nitq söyləmişdi. Orxideya GİXA-nın üç yüz on doqquz jetonunu satmışdı, ən maraqlısı isə bu idi ki, onların yeddisini də eyni adama... Amma iş orasıdadır ki, bu adam ona ən sonunda ədəbsiz bir təkliflə müraciət etdi. Orxideyanı bu vəziyyətdən GİXA-nın katibi xilas edərək, qızı sakitləşdirmək üçün uzun müddət onun əlini sıxmalı oldu.

Heç bir təşkilat Həftələrin kəşfi məsələsində Almus Pikkerbo ilə bəhsə girə bilməzdi. O, yanvarı Ən Yaxşı Körpə Həftəsi ilə başladı – həddindən artıq uğurlu həftə alındı. Amma onun ardınca həyəcan içərisində Rədd olsun Sərxoşluq, Dişlərini Plomblatdır və Səkiyə Tüpürülməsinə İmkan Vermə həftələri gəldi ki, bu vaxt insanlar açıqdan-açığına deyilməyə başladılar:

"Mənim sağlamlığım ən sonunda bütün bu sağlamlıqla bağlı çalışıb-çabalamlar nəticəsində korlanacaq".

Təmizlik Həftəsində Pikkerbo özünün yeni lirik şedevri – yeni şeiri ilə çıxış etdi.

Milçək vızıldayır,

Asta, sakitcə,

Onunla ölüm də lap yaxındadır.

Amma dostum mənim,

sən heç qəm yemə,

Bir açıqca göndər süpürgəçiyə

Qoy durmadan gəlsin

Tezcə süpürsün

Ölümçül mikrobun

Ağzından vursun.

Milçəkləri Öldür Həftəsində daha çox milçək öldürmüş uşaqlara mükafat paylanması ona ləzzət vermədi. Bu münasibətlə iki şeir yazdı. Plakatlar bar-bar bağırdı:

"Milçək yatalaq xəstəliyi yayır".

Milçəkləri Öldür Həftəsində Qartallar Ordeni Berlinqtonda qurultay keçirirdi və Pikkerbo onlara teleqrafla xəbər göndərirdi:

Sizin qartal uçuşunuz...

Qartallarım, diqqət edin

Kiçicik bir qayğı ilə

Milçəkləri qovun gedin!

Bu dördmisralı şeiri bir Alyaska qəzeti də daxil olmaqla doxsan altı qəzet çap etmişdi və Pikkerbo qəzetdən kəsilmiş parçaları silkələyərək Martinə izah edirdi:

– İndi siz görürsünüzmü, həqiqətin qəbul edilməsinə nail olmaq necə də asandır, təbii ki, işə doğru istiqamətdən girişərsənsə!

Pikkerbonun yayın ortasında ortaya atdığı Gündə Üç Siqar Həftəsi o qədər də uğurlu keçmədi. Bunun günahı qismən də yerli qəzetlərdən birində "Doktor Pikkerbo, doğrudanmı, istəyir ki, hər südəmə uşaq gündə üç siqar çəksin" sualını verən düşüncəsiz yumoristdə idi. Bir səbəb də siqar fabriki sahiblərinin Xalq Səhiyyəsi Şöbəsinə gələrək Sağlam Düşüncənin ünvanına bir neçə möhkəm fikir söyləməsi oldu. Bundan başqa, Pişiyini Yemlə, İtini Mülalicə et kimi Həftələr də arzulanan nəticəni vermədi.

Pikkerbo bütün bu işlərlə yanaşı, Səhiyyə xadimlərinin Ayoviya Korfransında Plan Komitəsinə sədrlik etməyə də vaxt tapırdı.

Konfransın bütün iştirakçlarına paylanan bu yazını o yazmışdı:

"Qardaşlar və bacılar!

Siz sağlamlıq ziyafətinə gələcəksinizmi? Bu bizim köhnə sevimli planetimizin görə bildiyi ən şən əyləncə olacaq. Həm də əməli cəhətdən əyləncə! Məgər darıxdırıcı, ümumi ifadələr sizin zəhlənizi tökməyib? Gəlin əsl natiqləri dinləyək – onların nitqindən müəyyən fikirləri havada tutaq.

Kilsə xorunun regenti Lyüter Botts da orada olacaq, o həmin günə Gümrahlıq və Sevinc gətirəcək. Con F. Tsayser, M.İ.D.İ. və başqaları... Bütün əlifba sırasının üstündən keçin (saçlarınızı sıgallayın, ağıllı sifət alın ki, xanımların xoşuna gələsiniz), çünki o, cəmi iki-üç not götürə biləcək (qulaq pərdələrinizi qoruyun!). Əyləcləriniz dözsərsə, ümid edirəm ki, biz həmlə edə biləcəyik və bizi Uayld Uitlsdə yaxşı səhər yeməyinə qonaq edəcəklər.

Tamahlanmayın! Ola bilməz! Əziz ser, söz sizdədir! Bizə sizin gələcəyinizi bildirən açıqca göndərin!"

Bu yazı sevinc dalğası yaratdı. Klintonlu Doktor Fisons müəllifə yazdı:

"Əgər bizə belə böyük bir auditoriya toplamaq müyəssər olubsa, bununla biz sizin zarafatçıl dəvət məktubunuza borcluyuq və bütün təvazökarlığımıza baxmayaraq, deməliyik ki, dünya hələ səhiyyə üzrə bu cür uğurlu konfrans görməmişdi. Düzdü, mənə Bostondan, ya da daha nə bilim haradan olan bir qırt toyuq da məktub yazmışdı. Amma mən ona əməllicə güldüm. Çünki o, qaqıldayaraq deyirdi ki, sizin

məktubunuz nalayiq tonda yazilib! Bu sizin xoşunuza gəlir? Lənətə gəlmiş dəli! Mənə elə gəlir ki, onun kimi yumor hissindən məhrum olmuş tənqidçilər yalnız nifrətə layiqdirlər".

2

Körpə Həftəsində Martin əsil ruh yüksəkliyi nümayiş etdirdi. Onlar Leora ilə birlikdə südəmər körpələri çəkir, müayinə edir, nəfəs almalarına qulaq asır, nümunəvi qidalanma sxemi tərtib edir və hər bir körpənin simasında heç vaxt olmayacaq övladlarını görürdülər. Amma məsələ Daha Çox Uşaq Həftəsinə gəlib çıxanda, Martin etiraz etdi. Özünü doğumun məhdudlaşdırılmasının tərəfdarı kimi göstərdi. Pikkerbo isə cavabında "İncil"ə istinad edib, misal üçün öz səkkiz gözəlini nümunə gətirərək, yaxşı natiqlik qabiliyyəti nümayiş etdirdi.

Eyni şəkildə Martini Vərəm Əleyhinə Həftə də qane etmədi. Düzdür, açıq pəncərələrlə yatmağı xoşlayırdı və səkilərə tüpürən siqaret çəkənləri sevmirdi. Amma bu estetik və ola bilsin ki, həm də sanitar islahatlar şübhə doğuran statistika ilə təqdim olunanda, onu qıcıqlandırır.

Hər dəfə Martin vərəmlə bağlı rəqəmlərə inanmayanda, xəstəliyin zəifləməsinin səbəbinin səkilərə tüpürülmə və üfunətli havanın əleyhinə keçirilən səlib yürüşündə yox, immunitetin təbii inkişafında gördüyünü bildirəndə, Pikkerbo hesab edirdi ki, onun köməkçisi bu yürüşlərin təşkil olunmasına münasibəti şübhə altına alır. Təbliğatçıların əksəriyyəti kimi o da mübahisəyə şəxsi element gətirməyə meyilli idi. Pikkerbo fikirləşirdi ki, Martin səmimidirsə, deməli, onun fikirləri düzgündür.

Onun fikirlərindən dəqiqlik gözləmək, Reymond Perlin "Obyektiv elmi faktlar haqqında danışmalı olsaq, vərəmdən ölüm hallarının azalmasının səbəbləri haqqında həddindən artıq az bilirik" kəlamlarına istinad etmək yalnız səkiləri batırmağı sevən əclaflara məxsus iddia ola bilərdi.

Bütün bunlar Martini iyrəndirirdi və o, doktor Pikkerbonun Nautilusda fəaliyyəti zamanı vərəmdən ölüm hallarının azaldığını görürdü. Amma onu da görürdü ki, mahalın digər kənar kəndlərində də tüpürmə əleyhinə nitqlər və "Pəncərələri açın" şüarı ilə keçirilən nümayişlər olmadan da vərəm azalır.

Xoşbəxtlikdən, Pikkerbo Martindən belə ictimai yürüşlərdə fəal iştirak tələb etmirdi. Əksinə, üstün tuturdu ki, belə qaynar zamanlarda Martin onu şöbədə əvəz etsin. Bu yürüşlər Martində həddindən artıq qəliz və hiddətli fikirlər oyadırdı.

Amma onun bütün məzəmmətlərinə Pikkerbonun yalnız bir cavabı olurdu:

– Nə olsun ki, mənim rəqəmlərim hər zaman dəqiq çıxır? Nə olsun ki, xalqı arxamca aparmağım kiminçünsə bayağı görünür?! Bütün bunlar faydalıdır və müsbət nəticə verəcək. Bizim üsullardan necə yararlandığımız vacib deyil. Madam ki, tezliklə insanları daha təmiz hava ilə nəfəs almağa, həyətlərdə təmizliyə riayət etməyə və spirtli içkilərdən istifadəni azaltmağa vadar edəcəyik, deməli, biz artıq haqlıyıq.

Martin bəzən öz fikirlərinə də təəccüb edirdi: "Həqiqətən də, məgər bunun əhəmiyyəti varmı? Məgər həqiqət hansısa bir anlam daşıyırmı? Təmiz, buz kimi soyuq həqiqət, Maks Qotlibin həqiqəti? Hamı deyir: "Bircə həqiqəti təhrif etməyin", amma onlara ilk olaraq həqiqəti özlərinin təhrif etdiyini söyləyəndə, özlərindən çıxırlar. Yoxsa həyatda heç nəyin əhəmiyyəti yoxdur? Bəlkə, ancaq sevmək, yemək, yatmaq və yaltaqlıqlara qulaq asmaq lazımdır?

Mənim üçün həqiqətin mənası var, amma məsələ bu yerə gəlibsə, bir həqiqəti etiraf edim: Elmi dəqiqliyə meyil, bəlkə də, mənim zəif yerimdir. Məsələn, kiminsə golf oynamağa göstərdiyi maraq kimi... Hər necə olursa, olsun, mən Pikkerbonun işini atmaq fikrində deyiləm".

Ervinq Uotersin və Pikkerbonun uğur qazanacağından və bununla da onların gəlirini kəsəcəyindən qorxan digər həkimlərin mövqeyi onu öz patronunu müdafiə etməyə vadar edirdi. Bununla belə, əsassız statistika həmişə Martini narahat edirdi.

Hesablamışdı ki, Pikkerbonun xəstə dişlər, maşının ehtiyatsız idarə olunması, vərəm və daha yeddi xəstəliklə bağlı apardığı statistikaya görə, Ayova vətəndaşının yüzdən səksəninin on altı yaşına çatmamış ölmək ehtimalı var. Hətta Pikkerbo bu sözləri elan edəndə o, dəhşətdən titrəməyə başladı: "Siz bilirsiniz ki, Missisipi ştatının Pikkens dairəsində ancaq ötən il ərzində frambeziyadan iyirmi doqquz nəfər həlak olub və onların hamısı qurtula bilərdi?! Bəli, bəli, qurtula bilərdi, hər gün soyuq duş qəbul etsəydi!"

Pikkerbonun özü hətta qışda belə hər gün soyuq duş qəbul edirdi. O, məsələn, bilməli idi ki, təkcə Miluokda ikirmə iki il ərzində soyuq duşdan on yeddi və qırx iki yaşlar arasında on doqquz nəfər dünyasını dəyişib.

Pikkerbo "dəyişkən" sözündən tez-tez istifadə etməklə hamının zəhləsini tökürdü. Bir vaxtlar Martin də öz "kontrol" sözü ilə insanları beləcə bezdirirdi.

Amma Pikkerbo buna heç bir məna vermirdi. O, başa düşmək istəmirdi ki, sağlamlıq iqlimdən, irsiyyətdən, peşədən, mühitdən, təbii immunitətdən asılı ola bilər. Hətta istənilən başqa bir şeydən də... Səhiyyə Şöbəsinin gücləndirilmiş yuyunma və yüksək ədəb qaydaları hesabına apardığı kampaniyalardan başqa nədən desən...

– Fu! Dəyişkənlər! – Pikkerbo gülürdü, – vətəndaş qulluğunda olan hər bir məmur xəstəliklərin səbəbləri haqqında kifayət qədər məlumatlıdır. Məsələ yalnız onun bu məlumata müvafiq olaraq hərəkət etməsinə qalır.

Əbəs yerə Martin sübut etməyə çalışırdı ki, məmurlara, əksinə, demək olar ki, heç nə məlum deyil. Məsələn, onların heç biri bilmirdi ki, məktəbdə təmiz hava istilikdən daha vacibdir, yoxsa yox?! Bilmirdi ki, doğrudanmı, küçələrdəki çirk və alkoqoldan istifadə sağlamlıq üçün belə zərərli, influenza zamanı qoruyucu maskalardan istifadə həqiqətənmi məqsədə çatmağa yardım edir və sairə və ilaxıra... Halbuki bütün bunları Pikkerbonun səlib yürüşləri zamanı moizə edirdilər. Pikkerbo ancaq əsəbiləşirdi, Martin isə istefa haqqında düşünür, Ervinq Uoterslə görüşür və yeni bir qızğınlıqla geri qayıdırdı... Ümumiyyətlə, ora-bura vurnuxur, öz rəhbərlərinin riyakarlığına əmin olan gənc inqilabçı kimi özünü bədbəxt hiss edirdi.

O, təkcə Pikkerbonun biologiya üzrə biliklərini deyil, həm də öz kampaniyalarının "praktik olaraq sübut edilmiş sərvət" adlandırdığı şeyi şübhə altına almışdı. O, hər iki həftədən bir dünyanı yeni xəstəlikdən xilas etməyə çağırılan jurnalistlərin bundan necə bezdiyini görürdü. Hansısa bir assosiasianın saxlanması üçün iyirmi gün ərzində artıq on doqquzuncu qızın ondan jeton almasını tələb edəndə, yerli sakinlərin necə cinləndiyini və hövsələdən çıxdığını da müşahidə edirdi.

Amma hər şeydən daha iyrənc dollarların səsi idi və bu səs Pikkerbonun ən odlu-alovlu çıxışlarında belə, açıq-aydın eşidilirdi.

Martin südün pasterizə edilməsini, vərəmin mənbəyi olan bəzi evlərin əziyyətlə və mənasız yerə tüstüyə verilməsi əvəzinə yandırılmasını təklif edəndə, bu cür tədbirlərin on minlərlə moizədən və bayraq gəzdirən, yağışın altında islanan balaca qızların qoşulduğu paradlardan daha çox insan həyatı qurtara biləcəyini iddia edəndə, Pikkerbo həyəcanla onun sözünü kəsirdi:

– Yox, yox, Martin, bu barədə heç düşünməyə də dəyməz. Biz fermerləri və ev sahiblərini öz əleyhimizə qaldıra bilmərik. Bizim işimizdə insanları təhqir etmək olmaz. Bununla biz heç nəyə nail olmayacağıq.

Dua mərasimlərində və ailə yığıncaqlarında Pikkerbo "bizə həyat sevinci verən sağlamlığın qiyməti" haqqında danışdı, amma işbazlarla təntənəli səhər yeməklərində bu, onun dilində "sağlam və ayıq olarkən fəhlələrin qazandığı dollarlar və sentlər" kimi səslənirdi. Valideyn iclaslarında o, "həkimlərin uşaqları xəstəliklərdən qorumaq üçün onların qayğısına qalması və bunun üçün həkimin əməkhaqqısına qənaət edilməsi" haqqında maarifləndirici nitqlər söyləyirdi. Həkimləri isə inandırmağa çalışırdı ki, sağlamlığın qorunması ilə bağlı təbliğat əhaliyə müntəzəm olaraq həkimə müraciət etmək vardışı aşılayacaq.

Martinin yanında Pikkerbo Paster, Corc Vaşinqton, Viktor Voqan və Edison haqqında öz qəhrəmanları kimi minnətdarlıqla danışdı. Amma Nautilus şəhərinin iş adamlarının yanında Rotarian klubuna, Ticarət palatasına, topdan satış işçiləri təşkilatına başçılıq, onların ONZ-nin smetasının genişləndirilməsi üçün təşkil olunmuş dini sanksiyalarına rəhbərlik edirdi. Başa salmağa çalışırdı ki, onlar və yalnız onlar ölkənin hökmdarlarıdır. Bu adamlar isə siqar tüstüsü içində böyük məmnuniyyətlə Pikkerbonun təqdim etdiyi çələngi qəbul edirdilər.

Tədricən Martin öz diqqətini Almus Pikkerbodan ayıraraq ordu və hökumətə, universitet və kilsələrə rəhbərlik edən başçılara yönəltdi və gördü ki, onların əksəriyyəti elə həmin Pikkerbodular ki, durublar. O, özü-özünə dərs deməyə başladı... Necə ki, bir zamanlar Mak Qotlib təriqətçilik loyallığını, "daim şübhələnmək" dinini, ehkamlardan üz döndərmək bacarığını, təsdiq etmək müdrikliyini ona öyrətməyə çalışırdı: "ola bilsin ki, həm sən, həm də başqaları başdan-ayağa biliksizdirlər"... O, özüne Hərəkət uğrunda inadlı mübarizəni də öyrətməyə çalışırdı... Ağır-ağır olsa da, irəli getmək lazım idi!

Martini yüzlərlə maneə laboratoriyadan yayındırırdı. Onu şöbənin qəbul otağına çağırırdılar ki, əsəbiləşib özündən çıxmış vətəndaşlara nə üçün qonşu qarajdan benzin iyi gəldiyini izah etsin; uşaqların dişlərinin müayinə edilməsi üçün məktəb direktorlarına ünvanlanan məktubların mətnini diktə etsin; tez-tez yeyinti və süd sənayesi inspektorlarının sallaqxanalara lazımi diqqət ayırıb-ayırmadıklarını yoxlamaq üçün İsveç Vadisinə yola düşsün; hansısa bir ailənin karantinə yola salınması ilə bağlı əmr versin; və nəhayət, o, uzun cidd-cəhddən sonra laboratoriyada qapanıb qala bilirdi.

Laboratoriya yaxşı işıqlandırılmışdı, rahat idi, olduqca yaxşı təchiz edilmişdi. Martinin səpindən, qan analizindən və xüsusi praktika ilə məşğul həkimlər üçün olan vasserman reaksiyalarından başqa, digər işlərə çox az zamanı qalırdı. Amma iş onu sakitləşdirirdi və çöküntü reaksiyalarına fasilələrlə olsa da, yenidən qayıda bilirdi. Bu reaksiyalar vasserman reaksiyalarını sıxışdırmalı və Martinə şöhrət gətirməli idi.

Pikkerbo, göründüyü kimi, düşünürdü ki, bu tədqiqat üçün altı həftə lazım gələcək. Martin isə onu iki il ərzində keçirməyə ümid edirdi... Amma hazırkı şəraitdə və indiki fasilələrlə o, iki yüz ilə də bu işin öhdəsindən gələ bilməzdi. Bu müddət ərzində isə cənab Pikkerbolar sifilis xəstəliyinin kökünü kəsməyə imkan tapa bilərdilər. O zaman artıq reaksiyalara da ehtiyac qalmazdı.

Bundan başqa, Martinin öhdəlikləri sırasına Leoranı yad şəhərdə – Nautilusda əyləndirmək də daxil idi.

– Sən, yaqın ki, bütün gün ərzində özünə məşğuliyyət tapa bilməmişən? – deyə Leoraya ürək-dirək verir, sonra da əlavə edirdi, – bu gün axşam harasa getmək istəyirsən?

Leora isə ona şübhə ilə baxırdı. O, yaşadığı mühiti lap pişik kimi asan və təbii qəbul edirdi. Elə əvvəllər də Martin Leoranın əyləncələrinin xüsusi olaraq qayğısına qalmazdı.

4

Pikkerbonun qızları həmişə Martinin laboratoriyasına gəlirdilər. Əkizlər şüşə qabları sındırır və süzgəc kağızından gəlinciklər üçün alaçıq düzəldirdilər. Orxideya isə çadırların üstündəki hərfləri atasının Həftələrinə uyğun rəngləyirdi. Onun sözlərinə görə, laboratoriya iş üçün ən sakit guşə idi. Öz alətlərinin başı üstündə duran Martin həmişə qızın yanında olduğunu hiss edirdi... Budur o, küncdəki stolun arxasında durub zümzümə eləyir. Onlar dayanmadan danışır və Martin, səbəbsiz sevinc hissi ilə qızın fikirlərini dinləyirdi. Halbuki, bu fikirləri Leoraya söyləyəydi, arvadı bunu cəfəngiyat adlandırırdı.

O, içində gemolizə edilmiş qan saxlanan şəffaf və qırmızı kolbanı işığa tutaraq, onun rəngi haqqında düşünməyə çalışırdı. Amma bu müddət ərzində Orxideyanın topuğu ağılından çıxmırdı. Qız qərribə şəkildə ayağını ayağına dolaşdıraraq stol arxasında əyilmişdi və səbirlə kisti hərəkət etdirirdi.

O, kobud tərdə qızdan soruşdu:

– Qulaq asın, qəşəng qız. Tutaq ki... tutaq ki, sizin kimi bir qız, bir uşaq birdən-birə evli adama vurulur. Nə düşünürsünüz, o, necə hərəkət etməlidir? Ona naz etməli, yoxsa aşıq olduğunu adamın ağzından vurmalıdır?

– Oh, əlbəttə ki, ağzından vurmalıdır. Hətta bu, onun üçün çox ağır olsa belə. Qız onu dəlicəsinə sevsə belə... Çünki evli adamı nə dərəcədə sevirsə, sevsin, qız onun arvadını incitməməlidir.

– Bəs onun arvadı heç vaxt bundan xəbər tutmasa, necə? Ya da onun arvadı üçün bunun fərqi yoxdursa?

Martin daha özünü məşğul adam kimi göstərmirdi. Əlini belinə qoyaraq qızın qarşısında dayanmışdı. Onun qara gözləri sualının cavabını tələb edirdi.

– Hm, bilməyəcəksə... Amma məsələ bunda deyil. Əminəm ki, nikahlar həqiqətən göylərdə bağlanır... Bəs siz necə düşünürsünüz? Məncə, nə zamansa gözəl şahzadə, ideal bir sevgili peyda olacaq (qız o qədər gənc, o qədər gənc idi ki, onun dodaqları o qədər şirin idi ki...) və şəxsən mən əlbəttə ki, özümü onun üçün qorumaq istərdim. Ağılsızlıq edib öz qəhrəmanımın gəlişinə kimi məhəbbətlə oynamağa başlasam, hər şeyi məhv etmiş olacam.

Orxideyanın təbəssümü təsəlli verirdi.

Martin onunla birlikdə tənha bir obaya düşdüklərini xəyalında canlandırırdı. Görürdü ki, qız öz "tutuquşu əxlaqı"nı yaddan çıxarıb. Martində dəyişiklik baş vermişdi – başqa bir dinə meyillənmək, ya da müharibədə qızgın hücumu keçmək kimi cəsarətli bir dəyişiklik; Arvadına xəyanət etmək istəməməsinin utandırıcı təsiri hələ onu tərk etməmişdi. Amma içində təqdim olunan şeyi götürmək cəsarəti əmələ gəlmişdi. Çünki Leoranın tələbkər olması artıq onu əsəbiləşdirməyə başlamışdı. Martinin dərin məhəbbəti həmişə ona məxsus idi, amma o, Martinin hər kiçik şiltaqlığına qadağa qoyurdu... Bəli, qadağa qoyurdu. Leora nadir hallarda Orxideya haqqında danışdı, amma Martin qızla günün günorta çağı bir-iki saat keçirsəydi, istənilən an danışa bilərdi (ya da qorxudan Martinə belə gəlirdi). O, arvadının lal, sınavıcı baxışları altında özünü cinayətkar kimi hiss edirdi. Martin elə bir adam idi ki, ikiüzlülük həmişə ona toxunurdu... Amma indi arvadına həddindən artıq mehribanlıq göstərirdi:

– Sən bütün günü evdə oturmusan? Hə, onda biz nahardan sonra kinoya gedərik. Ya da bəlkə, zəng edib, harasa qonaq gedək?

Səsinin necə süni çıxdığını eşidir, özü-özünə nifrət edir və bilirdi ki, Leoranı inandıra bilməyib. Hər dəfə öz həqiqətinin Pikkerbonun həqiqətindən üstünlüyü haqqında fikrə gedəndə özünü cəzalandırırdı: "Yox, yaxşı qazsan! Sən də elə onun tayısan! Həqiqət haqqında mühakimə edirsən, ay yazıq yalançı!"

Həqiqətən də Orxideyanın dodaqlarına baxmaq ona baha başa gəlirdi. Amma bununla bağlı narahatlıq keçirmək onun istəyinin qarşısını ala bilmirdi: Martin yenə də həmin dodaqlara baxırdı.

Yayın əvvəlində – Avropada Böyük müharibənin başlamasından iki ay əvvəl Leora iki həftəlik Uitsilvaniyaya, valideynlərinə baş çəkməyə getdi. Və o, ancaq həmin vaxt bu barədə söz saldı:

– Kürən, qayıdanda sənə boş-boş suallar vermək fikrində deyiləm, amma ümid edirəm ki, son vaxtlardakı görkəmini görməyəcəyəm. Mənə elə gəlir, sən bu çaytikanın, dəvədabanın, bu beyinsiz Dulsineyan bizim mübahisə etməyimizə dəyməz. Kürən, əzizim, elə istəyirəm ki, sən xoşbəxt olasan. Amma hələ ölməmişəm. Ona görə də imkan vermərəm ki, mənə köhnə şlyapa kimi şkafa tullayasan. Xəbərdarlıq edirəm. İndi isə buz məsələsinə gələk; tapşırıram hər həftə yüz girvənkə gətirsinlər, yəni nə vaxt evdə nahar etmək istəsən...

O, gedəndən sonra heç nə baş vermədi, halbuki Martinə həmişə elə gəlirdi ki, nəsa əhəmiyyətli bir şey baş verəcək. Orxideya isə qız marağı ilə belə bir vəziyyətdə olan kişinin necə rəftar edəcəyini gözləyirdi.

Həmin iyun sabahı Martin özünü əmin etdi ki, Orxideya axmaq və yelbeyin qızıdır və onunla əlləşmək fikri yoxdur. Yox! Axşam Ervinq Uotersə baş çəkəcək, ya evdə oturub mütaliə edəcək, ya da məktəb müalicəxanasında işləyən diş həkimi ilə birlikdə gəzməyə gedəcək.

Amma doqquzun yarısında tələsmədən qızın evinə tərəf yollandı.

Pikkerbo cütlüyü heç yerə getməyiblərsə... Martinin öz səsi qulaqlarında cingildədi: "Doktor, mən elə buralardan keçirdim, sizin fikrinizi bilmək istədim, gəldim soruşum ki..."

"Lənət şeytana... Nə haqda soruşum? Pikkerbo heç vaxt heç nə haqqında fikirləşmir".

Qapının alçaq artırmasında Orxideyanı gördü. İyirmi yaşlı Çarli adlı kargüzar onun başı üstündə dayanmışdı.

– Salam. Atanız evdədir? – Martin elə bir laqeyd səslə soruşdu ki, buna görə özünü təbrik edə bilərdi.

– Çox təəssüf, amma onlar anamla birlikdə saat on birdən tez qayıtmazlar. Bəlkə, əyləşib bir az dincinizi alarsınız? Elə istidir ki...

– Etiraz etməzdim... – qətiyyətlə pilləkəndə oturdu və gənclər kimi söhbət eləməyə çalışdı. Bu müddət ərzində Çarli təmtəraqla aforizmlər söyləyirdi. Bu, onun fikrinə görə, illərin ağırlaşdırdığı doktor Erousmitə yaxşı təsir bağışlamalı idi, Orxideya isə danışılanların maraqlı olduğunu göstərmək üçün asta-asta mızıldanırdı. O, bu məsələdə həddindən artıq məharətli idi.

– Beysbola tez-tez gedirsiniz? – Martin soruşdu.

– Oooo, yalnız vaxt olanda, – Çarli cavab verdi, – Şəhər İdarəsində vəziyyət necədir? Eşitmişəm ki, çoxlu çiçək xəstəliyi aşkar edilib, sonra vinkulus-pinkulus, bir də hər cür fantastik xəstəliklər?

– İşsiz oturmuruq! – qoca doktor Erousmit guruldadı.

Bundan başqa heç nə fikirləşə bilməzdi. Martin, Çarli ilə Orxideyanın öz aralarında hansısa məsələlər haqqında şifrələnmiş gülüşlərlə necə danışdıqlarını dinləyir və özünü yüzyaşlı qoca kimi hiss edirdi: burada Memmi və qrafla bağlı hirsli xatırlatmalar da vardı: "Çox gözəl! Bir dəfə də olsa mənə onunla rəqş edən görsəniz, bu barədə xəbərdarlıq edərsiniz, yaxşı?" Küncdə Verbena Pikkerbo hansısa naməlum məxluqlara "bu dəqiqəcə səsinizi kəsin" əmri verərək cildləməyə başladı.

"Cəhənnəm olsun! Əziyyətə dəyməz! Evə gedim", – Martin köksünü ötürdü, amma elə bu məqamda Çarli dedi:

– Hə, həmişə belə sözüboxan olun... Getmək vaxtıdır.

Martin Orxideya ilə ikilikdə qaldı – sükut və utanc verən səssizlik içində.

– Çarli kimi ağıllı və sənə pərəstiş etməyə çalışmayan bir adamla birlikdə olmaq necə də xoşdur, – Orxideya dedi.

Martin fikirləşdi: "Çox gözəl! O, sadəcə sevimli və yaxşı bir qız olmaq qərarına gəlib. Elə mən də ağıllanmışam. Bir az oturur, söhbət edərik, sonra da çıxıb gedərəm".

Orxideya, elə bil, bir azca yaxın gəldi. Pıçıldadı:

– Mənim üçün cansıxıcı idi, xüsusilə də bu bayağı oğlanla birlikdə. Amma küçədə sizin addım səsinizi eşidən kimi, hər şey dəyişdi. Mən o dəqiqə hiss etdim ki, bu, sizsiniz.

O, Orxideyanın əllərini sığallayırdı. Martin bu hərəkəti, qızın atasının iş yoldaşı kimi haqqı çatdığından, daha hərarətlə etməyə başlayanda, qız əlini çəkdi, dizlərini qucaqladı və mənasız sözlər danışmağa başladı.

Hər dəfə Martin artırmaya yaxınlaşıb, onu burada tək görəndə, belə olurdu. Qız ən qəliz qadınlardan da on dəfələrlə artıq gözlənilməz hərəkətlər edirdi. Bu, Martinin günahkar adamlara məxsus həmin o məlum sevincdən dadmadan Leoranın qarşısında özünü günahkar hiss etməsi üçün yetdi.

Orxideya danışdığı müddətdə Martin müəyyən etməyə çalışırdı ki, görəsən, bu qızın balaca da olsa beyni varmı. Deyəsən, onun beyni heç kiçik kilsə kollecində oxumağa da yetmirdi. Verbena payızda kollecə daxil olmalı idi, amma Orxideya, özünün də izah etdiyi kimi, "evdə qalaraq uşaqların qayğısına qalmağı, anasına kömək etməyi" öz borcu hesab edirdi.

"Belə başa düş, – Martin qərar verdi, – o hətta Maqforda qəbul imtahanlarının belə öhdəsindən gələ bilməz". Amma Orxideya inildəməyə başlayanda, Martinin onun əqli imkanları haqqındakı fikirləri dəyişdi:

– Yazıq canım, deyəsən, bütün ömrümü Nautilusda yaşamalı olacağam. Amma siz öz biliyinizlə və iradənin dəmir gücü ilə, əminəm ki, dünyanı fəth edəcəksiniz!

– Cəfəngiyatdır! Mən dünyanı fəth etməyəcəyəm. Amma ümid etmək istəyirəm ki, bir neçə sanitar tədbir keçirməyə nail olaram. Düzünü desəm... Orxideya, əzizim, siz həqiqətən də düşünürsünüz ki, mənim iradə gücüm var?

Yupyumru ay ağcaqayın ağaclarının arxasından asılmışdı. Doktor Pikkerbonun kasıb malikanəsi, sanki, sehlənmişdi: biçilməmiş alaotu qızılıgöl kollarına çevrilmişdi, didik-didik edilmiş üzüm talvarı Diananın məbədinə bənzəyirdi, köhnə tor yelləncək gümüşü zərxara kimi görünürdü... Hər zaman ora-bura su sıçradan suvarma kranı isə fəvvarəyə oxşayırdı və bütün dünya məhəbbətin, ay işığının hakimiyyəti

altında idi. Gündüzlər uşaq yığını kimi məşğul və səsli-küylü olan balaca şəhər yuxuya getmiş... səssizləşmişdi. Hər zaman narahat bir qərarsızlıq içində olan Martin belə bir saatin möcüzəli gözəlliyini nadir hallarda hiss edə bilərdi. Amma indi bu gözəllik onu məftun etmiş və içini sevinclə doldurmuşdu.

Orxideyanın sakit əlini əlində saxlamışdı... və Leora üçün darıxırdı.

Nə zamansa Leoranı qaçırdan həmin mübariz Martin romantika haqqında düşünmürdü də. Çünki ona elə gəlirdi ki, öz yöndəmsiz ahəngi ilə romantikdir. Martin ay işığında qızın təsiri altına düşmüşdü – bu Martin indi acgözlüklə romantikaya meyil edirdi. Və əslində qətiyyəən romantik deyildi.

O, özünü "sevməyə" borclu hesab edirdi. Qızı özünə tərəf çəkdi, amma Orxideya "Oh, xahiş edirəm, lazım deyil" dedikdə, Martin əmin olmadığı üçün bundan başqa hərəkət edə bilmədi. Bir daha ay işığı haqqında fikirləşdi... Onu da fikirləşdi ki, şəhər tezdən işə getməlidir. Sonra götür-qoy etməyə başladı ki, görəsən, gizlicə cibindən saati götürüb baxa bilərmi.

Martin bunu bacardı. O, əylirdi ki, Orxideyaya "gecəniz xeyirə qalsın" deyib öpsün, amma nəse öpmədi və tezliklə evə doğru uzanan yolla addımlamağa başladı.

Martin özünü amansızcasına və əminliklə söyürdü. O özündən çıxmışdı: heç vaxt, həyatda nə qədər bədrəyirsə bədrəsin, heç vaxt özündən gözləməzdi ki, məhəbbətdə xırda oğru ola bilər... Bu qədər qorxaq, bu qədər əclaf Don Juan... Hələ bu azmış kimi, öz macərələrində də bu qədər uğursuzluğa düşər olasan... O, axşamlar öz sevgililəri ilə ağcaqayınların kölgəsində gəzən qazlı su satıcılarından daha fərsiz idi. Özü-özünə deyirdi ki, Orxideya əlçatmaz qadın deyil, o da Martinə can atır, sadəcə, özünü naza qoyub... Amma tənha mənzilinə çatan kimi qızı elə bu gün aldadıb bura gətirmək üçün əcaib-qərib və ümitsiz dərəcədə sarsaq planlar qurmağa başladı. Bunu fikirləşə-fikirləşə onun üçün iztirab çəkməyə (bəlkə, darıxmağa?!) başladı və içini çəkərək yatağına uzandı: "Ah, Orxideya!"

Ola bilsin ki, o, Aya və mülayim yay gecəsinə həddindən artıq diqqət ayırmışdı. Çünki gözlənilmədən Orxideya gözəl günlərin birində corablarını parıldada-parıldada onun iş stolunun üstündə əyləşəndə, Martin qıza yaxınlaşdı, qətiyyətlə onun əllərindən tutdu və elə bir öpüşlə öpdü ki, qız belə öpüşə layiq idi.

Həmin saat Martinin amiranəliyindən heç nə qalmadı. Bərk qorxmışdı. Yerindəcə donub gözlərini qıza zilləmişdi. Özünü itirmiş qızın isə dodaqları titrəyirdi:

– Oh! – içini çəkdi. Sonra bitib-tükənməz maraq, müəyyən qədər də məmnunluqla əlavə etdi: – Martin.. Ah... əzizim, sizcə, belə eləməyinizin eybi yoxdur ki?

Martin onu bir dəfə də öpdü. Qız müqavimət göstərmədi və bir anlıq bütün dünya onlar üçün yoxa çıxdı... Nə Martin var idi, nə Orxideya, nə laboratoriya, nə atalar, nə arvadlar, nə də müəyyən edilmiş qaydalar... Ancaq onlar vardılar – birlikdə...

Birdən qız civildədi:

– Mən bilirəm ki, şərtliliklər içərisində batıb qalan çox insan var və onlar bizi mühakimə edərdilər. Ola bilsin, əvvəllər elə mən də məzəmmət edərdim, amma... Ah, çox şadam ki, azad baxışlarım var. Əlbəttə,

heç bir şeyə görə sevimli Leoranın əhvalını pozmaq, nəşə pis bir iş görmək istəməzdim. Amma ətrafımızda bu qədər meşşan olduğu halda, biz onlardan çox-çox yüksəyə qalxa bilirik. Çox güclü sədanın çağırışı ardınca gedirik... Amma mən mütləq GİXA-nın yığıncağına getməliyəm. Bu gün orada qadın-vəkil bizə "Müasir qadın və karyera" mövzusunda məruzə oxuyacaq.

O getdikdən sonra Martin başa düşdü ki, özünü məhəbbətdə qazandığı uğura görə təbrik edə bilər. "O, mənimdir", – Martin şadyanalıq etdi. Çox güman ki, hələ heç vaxt kimsə bu cür bərbad və tərəddüdlü şadyanalıq etməmişdi.

Martin öz mənzilində Ervinq Uoterslə, məktəb ambulatoriyasının diş həkimi və şəhər xəstəxanasının gənc həkimi ilə poker oynadığı vaxt telefon zəng çaldı və həyəcanlı, amma şipşirin bir səs eşidildi:

– Mənəm, Orxideya. Sizə zəng etməyimə sevindiniz?

– Hə, çox şadam, – o çalışdı ki, bu sözləri aşiq olmuş adamın sevinci ilə desin... Bir də üç adamoynadan həkimi aldatmaq üçün yetə biləcək laqeydliliklə... Onlar pencəklərini soyunaraq pivə içirdilər.

– Bu axşam məşğulsunuz, Martin?

– Hə, əslində... hm!.. Dostlarım buradadır, kart oynayırıq.

– Belə de! Deməli siz... Ax, mən lap balaca uşaq kimi gülüncəm, sizə zəng edirəm... Atam evdə yoxdur, Verbena da yoxdur... Hamı çıxıb gedib və o qədər gözəl axşamdır ki... Fikirləşdim ki... Sizə elə gəlmir ki, mən çox axmağam?

– Yox, yox, əlbəttə, yox...

– Nə yaxşı! Heç istəməzdim fikirləşəsiniz ki, axmaq hərəkət edirəm...

– Yox, yox! Nə danışırırsınız? Yox. Sadəcə, başa düşürsünüz, mən bacarmaram.

– Bilirəm. Sizin vaxtınızı almaq istəmirdim, sadəcə, eşitmək istəyirdim ki, mənə axmaq saymırsınız, çünki mən...

– Nə danışırırsınız! İnanın ki, yox. Düz sözümdür!

Üç ağır dəqiqənin arxasınca ona ünvanlanan kişi təbəssümü hiss etdikdən sonra qızdan canını qurtardı. Partnyorları Nautilusda belə vəziyyətə uyğun ola biləcək hər şeyi söylədilər: "Ay sizi, altdan-altdan iş görürsünüz... Hər şey aydındır, arvadı bir həftəlik gedib, bizim Donjuan isə..." "Kimdir ki, doktor, hə, paxıl olmayın, gətirin görək onu bura". Və nəhayət: "Aha, mən bilirəm o kimdir, Preri-avenyudan olan bir modabaz".

Səhəri gün saat on ikidə Orxideya aptekdən zəng etdi ki, bütün gecəni yatmayıb və dərin düşüncələrdən sonra belə bir qərara gəlib ki, onlar daha belə şeylər etməməlidirlər və... Martin onunla saat səkkizdə Krimins-stritlə Missuri-avenyunun tinində görüşə bilməzmi? Onlar mütləq danışmalıdırlar.

Saat ikidə bir daha zəng etdi və görüşü saat doqquzun yarısına keçirdi.

Saat beşdə bir daha, sadəcə, xatırlatmaq üçün zəng etdi.

Martin bu gün laboratoriyada kultura səpmədi. O, yaxşı eksperimençi üçün həddindən artıq insancasına zəif və həyəcanlı, günahkar üçün isə həddindən artıq soyuqqanlı və ağıllı idi... Bütün bu vaxt ərzində Leoranın verə biləcəyi təskinlik üçün bərk darıxırdı.

"Mən bu gün onunla istədiyim kimi uzağa gedə bilərəm"...

"Amma o axmaqdır, özü də kişilərdən asılır".

"Lap yaxşı, mən zəhlətökən filosof olmaqdan bezmişəm".

"Doğrudanmı, haqqında romanlarda və şeirlərdə oxuduğumuz xoşbəxt sevgililər özlərini mənim kimi iyrənc hiss edirlər?"

"Orta yaşlı ehtiyatlı, birarvadlı, əxlaqlı kişi olmaq istəmirəm. Bu mənim əqidəmə ziddir. Mən azadlıq hüququmu tələb edirəm".

"Cəhənnəm olsun! Bütün bu "azad fikirlər" öz azadfikirliliklərinin əsiridilər. Onlar öz metodist atalarından heç də yaxşı deyillər. Məndə kifayət qədər sağlam təbii əxlaqsızlıq var... Ona görə də özümü əxlaqlı aparmağa icazə verə bilərəm. Ağılının aydınlığını iş üçün saxlamalıyam. Öpmək mümkün olan icarəyə götürülmüş hər qızın dalınca qaçaraq beynimi dumanlandırmaq istəmirəm".

"Orxideya həddindən artıq əlçatandır. Mən xoşbəxt günahkar olmaq hüququmdan imtina etmək fikrində deyiləm, amma həmişə düz yolla getmişəm... Leoranı və öz işimi tanımışam... İndi mən öz həyatıma qarışıqlıq gətirmək istəmirəm. Öz işini və öz arvadını sevən hər bir kəsə yardım et, Tanrım! O, əvvəlcədən qalib gəlib!"

Səkkiz otuzda Orxideya ilə görüşdü və iş həddindən artıq pis tərəfə yönəldi. Dünənki cəsur Martin də, bugünkü cansıxıcı və ehtiyatlı Martin də eyni dərəcədə iyrənc idilər. Evə kədərli tərk-i-dünya kimi qayıtdı və bütün gecəni Orxideya üçün darıxdı.

Bir həftə sonra Leora Uitsilvaniyadan qayıtdı.

Martin onu vəğzalda qarşıladı.

– Hər şey qaydasındadır, – o dedi, – Mən özümü yüz on yeddi yaşlı adam kimi hiss edirəm. Mən namuslu, əxlaqlı gənc oğlanam və aman Allah... Mənim çöküntü reaksiyalarım və sən olmasaydın, bu necə də ürəkbulandırıcı olardı... Nə üçün həmişə yük qəbzini itirirsən? Mən, yəqin ki, belə asanlıqla təslim olmaqla başqalarına pis nümunə göstərirəm. Yox, yox, əzizim, məgər sən görmürsən ki, bu qəbz yox, bələdçinin sənə verdiyi biletdir?!

Həmin yay Pikkerbo naqqallıq edərək və lazım olan adamların əlini sıxaraq, Ayovadakı "Şatokva"dan tutmuş, Nebraska və Kanzasa qədər bir çox yerlərdə turnedə oldu. Martin, Qustav Sodeliusla müqayisədə Pikkerbonun gicbəsər olduğuna əmin idi, amma onu da bilirdi ki, o, natiqlik qabiliyyətinə malikdir və qismətinə Amerikada Sondeliussdan on dəfələrlə, Maks Qotlibdən isə min dəfələrlə məşhur olmaq yazılıb.

O, portretləri və aforizmləri jurnallarda tez-tez görünən bir çox tanınmış adamlarla yazışırdı: "təşəbbüskarlıq və optimizm" haqqında broşürlər hazırlayan reklamçılarla; qiyabi kurslarda oxuyan və kişiliyin qatili olan pivədən uzaq gəzən kantor qulluqçularıyla; ikinci Gete və ya yeni "Daş hasar" – Cekson ola biləcəklərini söyləyərək öyüd-nəsihət verən jurnal redaktoru ilə; maliyyədə, xarici siyasətdə, biologiyada, nəşriyyat işində, peru etnologiyasında və natiqlik vasitəsilə pul qazanmaq sənətində eyni dərəcədə səriştəli olan kənd müdrikləri ilə... Bu bilicilər Pikkerbonu öz adamlarından biri hesab edir və ona zarafat dolu məktublar göndərirdilər. O da cavab yazarkən, altında qırmızı karandaşla "Pik" deyərək imza atırdı.

Uğur qazanmış insanların bioqrafiyasını özünə istiqamət bilən "Hər zaman irəli" jurnalı öz oçerkləri arasında Pikkerbo haqqında da kiçik bir məqalə dərc etmişdi. Bu məqalədə o, "öz kilsəsini neqotika üslubunda konserv bankalarından tikən pastor" adlandırılmışdı. Məqalə 2698 fəhlə qadını yeddi il ərzində rüsvayçılıq yoluna düşməkdən çəkindirən bir qadın barədə, öz-özünə fin, sanskrit və esperanto dilində oxumağı öyrənən Oreqon çəkməçisi haqqında olan məqalələrin arasında çap olunmuşdu...

"İcazə verin, sizə cəsur insanı, qoca doktor Almus Pikkerbonu təqdim edək, Sam Frink onu "qüvvətli döyüşçü, həkim və şair" adlandırmışdı. Əsl alim olan Pikkerbo öz valehedici kəşflərini həyata keçirməyi bacarır, amma mühafizəkar məktəb direktoru kimi, bütün ali və nəcib dəyərləri utanmadan ələ salan və bizim Dinin, bizim konstitusiyanın bünövrəsini dağıdan yalançı ateist alimlərin ağzından vurur", – deyərək məqalə müəllifi yazırdı.

Martin oturmuşdu və Pikkerbo onu öz yanına çağıranda, "Doğrudanmı, bu məqalə milyonlarla tirajı olan məşhur Nyu-York jurnalında dərc olunub", – deyərək təəccüblənərək, qəzetdən kəsilmiş parçanı oxuyurdu.

– Mart, – dedi, – şöbəyə rəhbərlik etmək üçün özünüzü kifayət qədər səriştəli hesab edirsiniz?

– Doğrusu... Necə məgər?

– Necə düşünürsünüz, hərəkəti müstəqil şəkildə inkişaf etdirə və şəhərdə təmizliyi qoruyub saxlaya bilərsiniz?

– Axı nəyə görə soruşursunuz?

– İş orasındadır ki, böyük ehtimalla mən bizim seçki dairəsinin nümayəndəsi kimi Vaşinqtona konqresə gedəsi olacağam.

– Doğrudan?

– Hə, mənim balam, deyəsən, yerli sakinlərin beyninə salmağa çalışdığım o həqiqəti indi bütün millətə çatdırmalı olacağam.

Martin kifayət qədər yaxşı bir "təbrik edirəm sizi" söylədi. O elə təəccüblənmişdi ki, təbriki çox alovlu səsləndi. Martin hələ də konqress üzvlərinin ağıllı və mühüm adamlar olması ilə bağlı köhnə inamının bir parçasını beynində qoruyub saxlayırdı.

– İndicə Respublikaçılar Partiyasının bizim dairədən olan bir neçə görkəmli nümayəndəsi ilə yığıncaqda idim. Mənim üçün bu, tam gözlənilməz oldu. Ha-ha-ha! Ola bilsin, ona görə mənim üzərimdə dayanıblar ki, bu il namizədliyini irəli sürmək üçün layiqli adamları yoxdur? Ha-ha-ha!

Martin də güldü. Pikkerbo, deyəsən, bir az fərqli cavab gözləyirdi, amma özünü tox tutdu və nitqini davam etdirdi:

– Mən onlara dedim: "Centlmenlər, sizi xəbərdar etməliyəm ki, Vaşinqtonda yüz milyonluq xalqımızın həyat yollarında rəhbər tutacağı qanunları hazırlayan insanların nadir keyfiyyətlərinə malik deyiləm. Bununla belə, centlmenlər, – dedim, – bütün təvazökarlığIMA baxmayaraq, sizdən bu gözlənilməz və ola bilsin ki, layiq olmadığım şərəfi qəbul etmək qərarı versəm, bilin ki, məni buna vadar edən bir şey var. Konqress indi ölkəmizin inkişafının tələb etdiyi məsələlərin planlaşdırılması və həyata keçirilməsi üçün daha mütərəqqi alimlərə və həqiqi iş adamlarına möhtacdır. Eyni zamanda, Vaşinqton dəliqanlılarını səhiyyə nazirliyinin yaradılmasının vacib və təxirəsalınmaz iş olduğuna inandırmaq kimi yüksək bir vəzifə mövcuddur ki..."

Martin bu məsələyə necə baxırsa-baxsın, Respublikaçılar Partiyası həqiqətən də konqressə Pikkerbonun namizədliyini irəli sürdü.

2

Pikkerbo seçkiqabağı kampaniya üçün getdikdə, şöbənin idarə olunması bütünlüklə Martinin üzərinə düşdü. O da səltənətinin ilk günlərindəcə zülmkar və radikal adam kimi tanınmağa başladı.

Bütün Ayova ərazisində qoca Klopçukun Nautilus yaxınlığında yerləşən fermasından daha səliqəli və daha yaxşı təchiz olunmuş ferma yox idi. O, kafellə döşənmiş, çox gözəl işıqlandırılmışdı; südsağan maşınlar ideal vəziyyətdə saxlanılır, şüşələr diqqətlə qaynadılırdı. Klopçuk isə sanitar müfəttişliyini və tuberkulin yoxlamasını həmişə xoş üzlə qarşılayırdı. O, süd istehsalı sənayesinin fəhlələri ilə kənardan işçi qüvvəsi tutmaq hüququ uğrunda mübarizə aparır və Həmkarlar İttifaqına yüksək vergi ödəyərək, həmişə də qələbə qazanırdı. Bir dəfə Martin, Pikkerbonun müavini kimi, Nautilusun Professional İttifaqların

Mərkəzi Şurasının iclasında iştirak edəndə, şuranın katibi ona etiraf etdi ki, Klopçukun ferması kimi əldə etmək istədikləri başqa bir müəssisə yoxdur. Amma onlar uğur qazanacaqlarına, demək olar ki, ümid etmirlər.

Martin fəhlə hərəkətinə qarşı xüsusi bir rəğbət hiss etmirdi. Bir çox laboratoriya guşənişinləri kimi o da hesab edirdi ki, fəhlələr jilet tikilməsində və lingə qaldırmaqda tədqiqat vaxtı onların yaşadığı sevincdən daha az sevinc duyurlarsa, bunun səbəbi onların təbiətən qüsurlu və tənbel olmasındadır.

Klopçukun yanına tez-tez, sadəcə, zövq almaq üçün gedirdi. Amma iş vaxtı elə bir fakta diqqət yetirdi ki, bu onu karıxdırdı: sağıcılardan birinin davamlı olaraq boğazı ağrıyırdı. O işçini yoxladı, ondan götürdüyü yaxını əkdə və gemolitik streptokokklar aşkar etdi. Martin tələş içində yenidən fermaya cumdu və analiz apararaq, üç inəyin nəcisində streptokokk aşkarladı.

Pikkerbo balaca şəhərlərdəki seçki dairələrində xalq sağlamlığını təmin etdikdən sonra Nautilusa qayıdanda, Martin təkid etməyə başladı ki, xəstəliyə tutulmuş sağıcı karantinə göndərilsin, Klopçukun ferması isə infeksiya yoxa çıxana qədər bağlanılsın.

– Bu ki cəfəngiyatdır! Axı bu ferma şəhərdə ən təmiz yerdir, – Pikkerbo güldü, – səs-küy qaldırmaq nəyə lazımdır? Həm də streptokokk epidemiyasının heç bir əlaməti yoxdur!

– Peyda olacaq, özü də tezliklə! Üç yoluxmuş inək var. Bu yaxınlarda Boston və Baltimorda nə baş verdiyini yadınıza salın. Mən Klopçuku şöbəyə dəvət etmişəm, biz onunla bu məsələni müzakirə edəcəyik.

– Siz ki bilirsiniz, mən necə məşğulam, yaxşı, qoy belə olsun...

Klopçuk saat on birdə gəldi. Onun üçün bu məsələ əməlli-başlı faciəyə çevrildi. O, Polşanın ucqar bir yerində anadan olmuşdu, Nyu-Yorkda, az qala, acından ölürdü, Vermontda, Oqayoda, Ayovada sutkada iyirmi saat işləmişdi və budur, nəhayət, bu gözəlliyi – öz süd fermasını yaratmışdı.

Fermer qamətini bir az bükərək dayanmışdı. Sifətindəki qırışlar, elə bil, daha da dərinləşmişdi. Gözlərində yaş titrəsə də, əlindəki şlyapanı büzüşdürərək, qəti etiraz edirdi:

– Doktor Pikkerbo, həkimlər nə deyirlərsə, onu da edirəm. Mən süd işini yaxşı bilirəm! Amma birdən-birə bu cavan oğlan gəlib deyir ki, mənim bir işçim soyuqlayıb. Bu nə deməkdir? Deməli, mən balaca uşaqları yoluxmuş südlə zəhərləyirəm? Mənim bütün həyatım fermamla bağlıdır, indiyə qədər bazara bir damcı da pis süd çıxartmamışam. Bunu etməkdənsə, özümü asaram. Cavan oğlan sadəcə kələk gəlir. Mən onun haqqında məlumat toplamışam. Aydınlaşdırmışam ki, o, Həmkarlar İttifaqlarının Mərkəzi Şurasının cavanları ilə dostluq edir. Onların iclaslarında olur. Onlar isə çoxdandır ki, mənim ayağımın altını qazırlar!

Martinin qorxmuş qocaya yazığı gəlirdi, amma bu vaxta kimi onu satqınlıqda ittiham edən olmamışdı. O, qaşqabağını sallayaraq dedi:

– Doktor Pikkerbo, şəxsi qərəzlə bağlı deyilmiş ittihamı siz sonra da aydınlaşdırı bilərsiniz. İndi isə gəldiyim nəticələrin yoxlanılması üçün ekspert çağırmağınızı təklif edirəm. Çıxaqodan Lonqu, ya da Minneapolisdən Brenti – kim olursa olsun.

– Mən... mən... – səhiyyə təşkilatından olan Kiplinq və Billi Sandi Klopçukdan heç də az diltor deyildilər, – Əminəm ki, Mart, bizim ümumi dostumuz, heç də sizi ittiham etmək istəmir. O, həyəcanlıdır və bu o qədər təbiidir ki... Heç kimi narahat etmədən, streptokokka yoluxmuş oğlanı sağaltmaq imkanımız yoxdurmu?

– Çox yaxşı, seçkiqabağı burada təhlükəli bir epidemiyanın yayılması sizə əl verirsə, gəlin elə belə də edək?

– Siz çox gözəl bilirsiniz ki, mən bu məsələdən qaçmaq üçün hər şey edərdim... Amma bir şeyi özünüz üçün aydınlaşdırmalısınız ki, bunun seçkiqabağı kampaniya ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Sadəcə, şəhərin xəstəliklərdən qorunması sahəsində qəti qərarlar verməklə, mən həmişə öz borcumu mükəmməl şəkildə yerinə yetirirəm.

Pikkerbo öz nitqini başa vuraraq Çıxaqoya, bakterioloq doktor D.K.Lonqa teleqram göndərdi.

Doktor Lonqun elə bir görkəmi var idi ki, sanki, bütün yolu soyuq vaxtda gəlmişdi. Martin ömründə Almus Pikkerbonun poetik meyillərindən və təmtəraqlı filantropiyasından bu qədər uzaq bir adam görməmişdi: hiyləgər, dürüst, dodaqları dartılmış, qulaqları qısılmış, burnunun üstündə pensə və saçları da düz biçimdə... O, sakitcə Martinə qulaq asdı, laqeydliliklə Pikkerbonu dinlədi, buz kimi görkəmilə Klopçuka sözünü deməyə aman verdi, müayinə apardı və nəticə çıxartdı: "Doktor Erousmit, görünür ki, öz işini mükəmməl bilir, təhlükə şübhəsiz ki, var, fermanı bağlamağı təklif edirəm, mənim qonorarım yüz dollardır, təşəkkür edirəm, yox, narahat olmayın, qalmayacağam, axşam qatarına çatmalıyam".

Evə, Leoranın yanına gələndə, Martin bar-bar bağırırdı:

– Lap xiyar şorabası kimi lütfkar idi, amma, aman tanrım, Leora, hər cür boşboğazlıqdan uzaq olan işgüzarlığı ilə o, məndə elmi işə qayıtmaq üçün vəhşi bir istək oyatdı. Humanist filantroplardan bacardıqca uzaq... Onların başı insanlığa sevgi haqqında söhbətlərə o qədər qarışıb ki, rahatca insanlara ölmək üçün imkan verirlər! O, mənim heç xoşuma gəlmədi, amma... Maraqlıdır, görəsən, indi Maks Qotlib neyləyir? Qoca dəlisov alman! Yəqin ki, musiqi, ya da Allah bilir nə haqdasa hansısa ağıllı insanlarla söhbətləşir. Sən qocayla görüşmək istədin? Hə, heç olmasa, iki-üç dəqiqəlik? Sənə danışmışam ki, onunla birlikdə necə gözəl triponosom rəngləyirdim? Aha, deməli, danışmışam... Hə, onu deyirdim axı... O, fikrini söylədi, fermanı bir müddətə bağladılar və məsələ bitdi.

Martin necə amansızcasına Klopçukun könlünü qırdığını başa düşmürdü. O görürdü ki, Klopçuku müalicə edən Ervinq Uoters görüşdükləri vaxt onunla soyuq davranır və dodaqaltı mızıldanır: "Bunun nə xeyri var, Mart, daima təhlükə signalı vermək nəyə lazımdır?" Amma bilmirdi ki, Nautilusun sakinləri arasında Erousmitin "fəhlə ittifaqlarından olan quldurlardan rüşvət alması" ilə bağlı gizli söz-söhbətlər yayılıb.

Martinin hər il keçirdiyi fabrik yoxlamasından iki ay əvvəl Kley Tredqoldla – polad külək mühərrikləri şirkətinin prezidenti ilə tanış oldu. Eşitmişdi ki, Tredqold qırx beş yaşlarında zərif, amma kifayət qədər nəzakətli adamdır və Nautilusun ən yüksək kübar cəmiyyətlərində fırlanan hökmdarlardan biri hesab olunur.

Onun kampaniyasında aparılan təftişdən sonra Tredqold təklif etdi:

– Əyləşin, doktor, siqar götürün və sanitariya işi haqqında mənə hər şeyi danışın.

Martin diqqətini topladı. Tredqoldun mehriban gözlərində istehzal bir qığılıcı oynayırdı.

– Siz sanitariya işi haqqında nəyi bilmək istərdiniz?

– Ooo, nə mümkündürsə...

– Mən ancaq bir şeyi bilirəm: zavodda sizi, şübhəsiz ki, sevirlər. Amma, ikinci mərtəbənin yuyunma otağında lazımi sayda krant yoxdur, fəhlələr isə bir səslə and içirlər ki, siz tezliklə yenilərini qoyacaqsınız. Onlar sizi öz xeyirlərinin əleyhinə gedərək, yalan danışa biləcək qədər sevirlərsə, o zaman, çox güman ki, yaxşı sahibkarsınız və mən, ola bilsin, sizi növbəti təftişə qədər rahat buraxım. Hər halda, mən getməliyəm!

Tredqoldun rəngi açıldı.

– Afərin, qoçaq! Mən artıq üç ildir ki, Pikkerbonu oynadıram. Şadam ki, sizinlə tanış olmuşam. Ola bilsin, həqiqətən də bir neçə yeni krant qoydurum – bir ildən sonra, təftiş qabağı. Sağ olun!

Klopçukla olan məsələdən sonra Martin və Leora kinoteatrın girişində Kley Tredqoldla və onun gözəl geyimli xanımıyla rastlaşdılar.

– Aaaa, doktor! İcazə verin sizi aparaq. – Tredqold hay-küylə təklif etdi.

Yolda daha bir təklifini söylədi:

– Bilmirəm, ola bilsin Pikkerbo kimi siz də dilinizə içki vurmursunuz, amma etiraz etməsinizsə, sizi birbaşa evimizə aparardım. Sonra da Evancelin dairəsində içki əleyhinə qanunun qüvvəyə minməsindən bəri kəşf olunan ən təsirsiz kokteylə qonaq edərdim. Ağlabatan fikirdir?

– Mən çoxdandır ki, bundan ağıllı bir şey eşitmirdim, – Martin dedi.

Tredqoldun evi Aşford-Qrovdda (Boston üçün Bek-Bey nədirsə Nautilus üçün də Aşford-Qrovd o demək idi) ən yüksək təpədə yerli yüksəklik dərəcəsiyindən iyirmi fut hündürlükdə ucalırdı. Ev "kalonial üslubda" tikilmişdi: şüşəbənd eyvan, ağ haşiyəli divarları olan vestibül, göy-gümüşü rəngli qonaq otağı... Missis Tredqold mehribanlıqla danışa-danışa Leora ilə onu öz ardınca aparanda, Martin özünü sərbəst tutmağa çalışırdı, amma ömründə heç vaxt belə gözəl evdə olmamışdı.

Leora stulun bir qırağında oturduğu vaxt – sanki, onu elə indicə evə göndərəcəkdilər – missis Tredqold ev sahibəsi kimi başda əyləşmişdi, Tredqold isə kokteyli qarışdırır və xoş sözlər söyləyirdi:

– Siz çoxdan buradasınız, doktor?

– Bir il olar.

– Dadına baxın. Mənə elə gəlir ki, siz bu xilaskar Pikkerbolar nəslinə aid deyilsiniz.

Martin başa düşürdü ki, öz patronunu tərifləməlidir, amma Loeranın təəccübünə rəğmən, o yerindən sıçradı və Almus Pikkerbonun ən təmtəraqlı nitqləri üslubunda çıxış etməyə başladı:

– "Polad külək mühərrikləri istehsalatı"ndan olan centlmenlər, bu yüksək sənaye sahəsində – düzdür, başqa heç bir sahə onun kimi bizim ölkəmizin çiçəklənməsinə səbəb olmayıb – hər kəs can atır ki, müfəttişlərin arxasınca sanitar qaydalarını pozsun. Amma, hər halda, sizin sanitariya işinə göstərdiyiniz yüksək hörmətə, vətənpərvərliyinizə və kokteyllərinizə görə layiq olduğunuz sözləri söyləməliyəm. Mənim Erousmitdən daha ciddi bir köməkçim olsaydı, sizin sayənizdə Birləşmiş Ştatların prezidenti olardım.

Tredqold əl çaldı. Missis Tredqold söylədi: "Doktor Pikkerbodur ki, durub!" Leora qürurla ərinə baxırdı... Əri də ona.

– Mən şadam ki, siz doktor Pikkerbonun sosialist hay-küyünə biganəsiniz, – Tredqold dedi.

Bu sözdən sonra Martin o dəqiqə ehtiyatlandı.

– Mənim isə vecimə də deyil, o sosialistdir, ya yox, siz "sosializm" sözünün altında nə başa düşürsünüzsə, düşün. Mən özüm sosializmdən heç nə anlamıram. Pikkerbonu parodiya etdimsə, əlbəttə, bu əxlaq qaydalarına uyğun deyil, amma deməliyəm ki, ümumiyyətlə, natiqliyi sevmirəm. Çünki bu sənətdə o qədər enerji var ki, faktlar üçün yer qalmır. Bir fikir verin, Tredqold, burada sizin Sənaye Sahibləri Assosiasiyasının başçıları kimi, insanlar da müəyyən mənada günahkardırlar. Mən laboratoriya tədqiqatçısıyam, ya da, daha doğrusu, olmaq istəyirəm. Özüm də dəqiq rəqəmlərlə iş görməyi sevirəm.

– Mən də. Uilyams kollecində riyaziyyatla maraqlanırdım, – Tredqold söylədi.

O dəqiqə onlar Martinlə xalq təhsili məsələsinə keçdilər və "fabrikdə kolbasa hazırlanan kimi ştamplaşdırılmış mütəxəssislər hazırlanır", – söyləyərək universitetlərin qarasına danışdılar. Martin birdən ayıldı ki, Tredqolda özünün "dəyişənlər"lə bağlı şübhələri haqqında danışır, Tredqold isə ona dedi ki, atasının fabrikinə həvəssiz başçılıq edib: gənc yaşlarından astronom olmaq istəyib.

Loera isə bu arada missis Tredqolda direktor köməkçisinin arvadına qənaət etməyin necə çətin olduğunu izah edirdi, missis Tredqold da ona təskinlik verirdi:

– Bilirəm, atam vəfat edəndə mənim özümə də çox çətin olub. Siz Krimins-stritdə balacaboy isveç qadının yanında paltar tikdirməmisiniz ki? Kosteldən iki ev o yana? Çox bacarıqlı dərzidir, özü də ucuz tikir.

Ailə qurduqdan sonra ilk dəfə idi Martin elə bir ev tapmışdı ki, orada özünü bütünlüklə xoşbəxt hiss edirdi. Leora da təbii olaraq qəşəng qadının təmsalında (bu xüsusiyyət həmişə ona qorxu və kin hissi

yaradırdı) özü üçün maraqlı həmsöhbət tapdı. Onunla Allah haqqında da, kətanın qiyməti haqqında da danışa bilərdi. Onlar çox sərbəst idilər, çünki onlara gülən yox idi.

Gecə saat on ikidə, bakteriologiyanın və kətan parçasının cazibədarlığı zəifləyəndə, pəncərənin altından avtomobil fiti, sonra da öskürək səsi eşidildi, otağa qırmızı yanaqlı bir gonbul girdi. Qonaqlara onu cənab Şlemil kimi təqdim etdilər – Nautilus Qarğıdalı zonasının sığorta cəmiyyətinin prezidenti.

O, Kley Tredqolddan çox aşford-qrov aristokratiyasının sütunu hesab olunurdu. Amma indi, göy-gümüşü otağa barbar kimi soxularaq, onun ortasında dayananda, Şlemil, sadəcə iltifatlı idi.

– Sizinlə tanış olmağıma şadam, doktor. İnanın, Kley, mən çox sevinirəm ki, danışmaq üçün alim həmsöhbət tapmışınız. Mən isə, Erousmit, sadəcə kasıb, qoca sığorta agentiyəm. Kley həmişə məni avam və cahil adam olduğuma görə məzəmmət edir. Qulaq asın, Kley, əzizim, kokteyl verəcəksiniz, ya yox? Mən sizin iç üzünüzü bilirəm. Görürəm ki, təkrar-təkrar öz məharətinizlə qürrələnməkdən məmnunsunuz. Hə, hə. Qarışdırın!

Tredqold əməlli-başlı çalxalandı. O, bitirməyə macal tapmamışdı ki, gənc Monti Maqford peyda oldu. Öz bakenbardlarına baxmayaraq, o, ən sevimlilər məclisinə aid edilənlərdən biri olan Nataniel Maqfordun nəticəsi idi. Yeri gəlmişkən, həmən bu Nataniel "Maqford kolleci"nin əsasını qoymuşdu. Monti, Martinin orada olmasına təəccübləndi, onu əsl insan kimi qəbul etdi və bu barədə ona söylədi, sonra da kokteyl içməkdə digərlərinə çatmağa çalışdı.

Belə oldu ki, səhər saat üçdə dinləyicilərin həvəsləndirdiyi Martin, Qustav Sondeliusun öyrətdiyi balladanı oxumağa başladı:

Qara göz, işvəli göz,

Nadinc saçlar çırpınır

Həm təvazökardır, həm sevimlidir

Amma onunla bacarmaq olmur.

Saat dörd üçün Erousmitlər Nautilus cəmiyyətinin ən möhtərəm dairəsinə üzv qəbul edildilər, beşin yarısında isə Kley Tredqold maşını qadağan edilmiş sürətlə sürərək onları evlərinə apardı.

Natilusda Şəhərkənarı klub vardı – "cəmiyyət" adlandırılan insanlar ora toplaşardı. Amma Aşford-Qrovun əhalisi cəmi on, on iki ailədən ibarət bir nəsil demək idi. Onlar Şəhərkənarı kluba golf oynamağa getsələr də, digər üzvlərə yuxarıdan aşağı baxır, yalnız gəzir və özlərini Nautilusdan daha çox Çıkaqoya yaxın hesab edirdilər. Növbə ilə bir-birlərinə qonaq gedirdilər. Adətən bu cür qonaqlıqlara qrupdan kənar olan adamlar dəvət edilmirdilər. Yalnız böyük şəhərlərdən gələnlərə və Martin kimi nadir adamlar istisna edilirdi. Bu, barbarlar şəhərində bir-birinə möhkəm bənd edilmiş balaca bir qarnizon idi.

Qrupun üzvləri çox varlı idilər və onlardan biri – Montqmeri Maqford öz ulu babası haqqında müəyyən şeylər bilirdi. Onlar, həyatında qazonlar təzə-təzə göyərməyə başlayan tyudorov qəsrlərində, italyan villalarında yaşayırdılar. Böyük avtomobilləri və bundan da böyük zirzəmiləri var idi, halbuki zirzəmilərində ingilis arağından, viski, vermut və kəşşirin şampan şüşələrindən başqa heç nə saxlanılmırdı. Hər bir qrup üzvünə Nyu-Yorka getmək, orada "Sent-Reqis", ya da "Plas"da yaşamaq, şəhərdən kostyumlar ala-ala, o qədər də böyük olmayan, qəşəng restoranlar axtara-axtara avara-avara gəzmək qismət olmuşdu. On iki ər-arvad cütüyündən yalnız beşi Avropanı görmüşdü. Bir həftəni bütün rəssamlıq qalereyalarını gəzmək məqsədilə Parisdə keçirən bu cütlüklər yalnız Monmartırın cazibələri ilə tanış olmağa imkan tapmışdılar.

Qrup üzvləri Martin və Leoranı kasıb qohumları kimi qəbul etdi. Onları qonaqlıqlara dəvət edir, bazar günləri şəhərkənarı kluba səhər yeməyinə çağırırdılar. Nə təşkil olunurdusa-olunsun, yekun həmişə bir olurdu: avtomobillərdə sürətlə harasa gedir və əməlli-başlı içdikdən sonra israr edirdilər ki, Martin dok Pikkerbonu yamsılasın.

Avtomobillərdən, içkidən və viktrol sədaları altında rəqslərdən başqa, qrupun başlıca əyləncəsi kart oyunu idi. Maraqlıdır ki, əxlaq qaydalarına zidd gədən bu mühitdə eşqbazlıq qəbul edilmir, amma cins məsələləri aşkar şəkildə müzakirə olunurdu. Qrupun üzvlərindən heç biri göründüyü kimi, birarvadlılıqdan geri çəkilmirdi, hamısı nikahda xoşbəxt idi, ya da bədbəxt görünməkdən qorxurdu. Amma Martin onları yaxından tanıdıqda, vaxtını Çıkaqoda keçirən ərlər, Nyu-york mehmanxanalarında cavan oğlanları qəbul edən arvadlar haqqında bəzi sözlər eşitdi və onların ifrat dərəcədə ciddi ailə əmin-amanlığının altında hiddətli bir narazılıq gizləndiyini aydın başa düşdü.

Məlum deyildi ki, nə zamansa Martin astronomiya ilə bağlı hər şeylə maraqlanan Kley Tredqoldu əsl centlmen-alim kimi qəbul etmişdi, ya yox, və ya Mont Maqfordun timsalında əsli-nəcabətli aristokrati görürdü, ya yox?! Bu mübahisəli məsələ idi. Əsas olan o idi ki, dostlarının avtomobilləri, duşlu vanna otaqları, Beşinci Avenyudan alınan geyimləri, idman kostyumları, Çıkaqodan olan gənc estətlər tərəfindən kifayət qədər gözəl tərtibat verilmiş evləri var idi və bütün bunlar insanı valeh edirdi.

Martin bu münasibət zamanı sousların və qədim gümüşün mövcudluğunu kəşf etdi. Leoranın paltarı daha onun üçün sadəcə geyim deyildi, həm də qadın gözəlliyinin mümkün ifadəçisi idi və Martin hirsli müşahidə edirdi ki, onun arvadı öz tualetinə qarşı diqqətsizdir.

Tənha, nadir hallarda özü haqqında danışan Leora Nautilusda maraqsız həyatını yaşayırdı – gərgin və sakit... Bric-klubun üzvü idi və ara vermədən təkcə kinematoqrafa gedirdi. Amma bir şöhrətpərəst hiss ona hakim kəsilmişdi – Fransanı tanımaq. Bu, onun çoxdankı arzusu idi, uzun müddət sirr olaraq qalmışdı, amma bir dəfə necə oldusa, köksünü ötürərək dedi:

– Kürən, təkcə bir istəyim var, heç olmasa, on ildən sonra Türendə, Normandiyada, bir də Karkassonda olum. Bacarıq, necə bilirsən?

Leora nadir hallarda nəşə istəyirdi. Martin Leoranın Bretani haqqında kitablar oxuduğunu görəndə və eşidəndə ki, o, qısa fransız qrammatikası üzərində kəkələyərək "Jau... jaye. Tfu, lənət şeytana, necə də çətindir" söyləyir, həyəcanlandı və mütəəssir oldu.

– Li, əzizim, – o dedi, – Fransaya getmək istəyirsənsə... eşit! Güzəl günlərin birində biz belimizdə yol çantası yola düşəcəyik və sənin qədim Fransanı bir ucundan o biri ucuna kimi gəzəcəyik.

Leora minnətdarlıq və inamsızlıq dolu səslə cavab verdi:

– Bilirsən, Kürən, sənin üçün darıxdırıcı olsa, Pasterov institutunun işi ilə tanış olmağa gedərsən. Ah, heç olmasa, ömrümdə bircə dəfə!... Hündür ağ hasarların arası ilə gedəydim, balaca yöndəmsiz bir kafeyə rast gələydim, yanımdan məzəli qırmızı şarfdə və enli göy şalvarda insanların keçib getdiyinə tamaşa edəydim. Sən, doğrudan da, elə fikirləşirsən ki, biz gedə bilərik?

Leora Martinin "şıqlıq" adlandırdığı şeydən tamamilə məhrum olsa da, Aşford-Qrovda qəribə bir populyarlığa malik idi. Paltarında həmişə, heç olmasa, bir düymə çatışmazdı. Mehriban missis Tredqold onu öz himayəsi altına almışdı.

Nautilusda həmişə Klara Tredqolda şübhə ilə baxırdılar. Missis Almus Pikkerbo deyirdi ki, o, "şəhərin təkmilləşdirilməsi üçün təşkil olunmuş hərəkətdə heç vaxt iştirak eləmir". O, qızılgül yetişdirir, çox gözəl şlyapalar sifariş verir, öz incə əllərinə badamlı kremlər sürtürdü. Ərinin ədəbsiz söhbətlərini dinləyərək, uzun müddət məmnuniyyət içində yaşamış bu qadın uzun illər idi ki, tənhaydı. Leorada isə özündə də olan həmin o səmimi tənhalığı duyurdu. Onlar ikilikdə şüşəbənddə əyləşir, oxuyur, papiros çəkir, bir kəlmə belə kəsmədən və bir-birinə bütünlüklə etibar edərək günlərini keçirirdilər.

Leora qrupun digər qadınları ilə Klara Tredqold qədər yaxınlaşmırdı, amma onların xoşuna gəlirdi, çünki öz qüsurları ilə – siqaret çəkməyi, tənbəlliyi, söyüşə meyli ilə kafir qadın idi. Leora missis Pikkerbo və missis Ervinq Uotersi təşvişə salırdı. Qrup hər cür şərtiliyin pozulmasını bəyənirdi, təkcə onların dincliyinə və var-dövlətinə təhlükə yaradan bir şey olmasın. Leora dörd il bundan əvvəl De-Moynda ən bərkgedən balerina olan, indi isə nifrət hissi ilə ikinci uşağının anadan olmasını gözləyən missis Monti Maqfordla birlikdə çay, ya da kokteyl içirdi; cəmiyyət içində həmişə donuz balasına oxşar əri ilə birlikdə ən arxayın xanım kimi tanınan dəcəl missis Şlemil isə Leoranın qarşısında axıb gedirdi:

– Ah, bircə bu adam məni əlləməkdən əl çəksəydi... Yanıma soxulmaqdan... seliyə bulamaqdan! Burada hər şey mənim zəhləmi töküb! Yox, qışda Nyu-Yorka gedəcəyəm! Təkcə!

Balaca uşaq – Leoranın qədim və sakit müdrikliyinə layiq olmayan Martin Erousmit qrupda ona münasibətdən razı deyildi. Leora yaxası açılmış paltarı, ya da qarğa yuvasına bənzəyən saçları ilə məclisdə peyda olanda, o narahat olur və sonra peşman olacağı sözlərlə onu pıntıliyinə görə məzəmmət edirdi.

– Nə üçün sən, heç olmasa, bir saatını özünə ayırmırsan? Nə qədər istəsən, boş vaxtın var! Oh, mərhəmətli allah, yəni sən bir düyməni də tikə bilmirsən?!

Amma Klara Tredqold bu məzəmməti eşidəndə, sadəcə, gülürdü:

– Leora, hesab edirəm ki, sizin, doğrudan da, çox gözəl kürəyiniz var, amma etiraz etməsəydiniz, paltarınızı arxadan bərkidərdim... Nə qədər ki, başqaları gəlib çıxmayıblar...

Bir dəfə gecə saat ikiyə qədər uzanan əyləncədən sonra – missis Şlemil madam Lyusildən yeni bir paltar geyinmişdi, Cek Brandic isə (gündüzlər "Qarğıdalı tozu" şirkətinin kommersiya direktoru və sədr müavini) iftixarla fin polkası sədaları altında rəqs edirdi – Martin Leora ilə Səhiyyə Şöbəsiindən götürdüyü avtomobillə evə qayıdır və bağırırdı:

– Li, nə üçün sən öz geyiminin qayğısına qala bilmirsən? Axı sən bu gün və dünən səhər göy paltarını təzədən düzəltməyə hazırlaşırıdın. Amma belə başa düşürəm ki, sən bütün gün ərzində əlini də əlinə vurmamısan, ancaq oturmusan və oxumusan, sonra da bu yöndəmsiz paltarında məclisdə peyda olursan.

– Zəhmət çək, maşını saxla! – Leora qışqırırdı.

O, heyrat içində maşını dayandırdı. Maşının fənərləri tikanlı məftillərdən düzəldilmiş kiçik hasara, məyus-məyus yolun çınqılı ilə uzaqlara qaçan ayıpəncəsi koluna düşərək, onları çox böyük göstərirdi.

Leora soruşdu:

– Sən istəyirsən ki, mən hərəmxana gözəli olum? Mən bacarardım. Dəblə geyinən qız da ola bilərdim. Amma heç vaxt özümə əziyyət verməmişəm. Ah, Kürən, mən daha səninlə mübahisə etmək istəmirəm. Ya necə varamsa eləyəm – sən dələisov pinti arvadın, ya da heç nə. Sənə kim lazımdır: Klara Tredqold kimi əsl hersoginya, yoxsa mən, elə bir qadın ki, hara yola düşəcəyimiz, neyləyəcəyimiz onun üçün əhəmiyyətli deyil... Tüpurüm hər şeyə, təki həmişə əl-ələ tutaq... Həmişə heç nə səni qane etmir. Bu artıq məni tənəyə gətirib. Özün seç. Sənə kim lazımdır?

– Mənə səndən başqa heç kim lazım deyil. Amma doğrudanmı, başa düşə bilmirsən... Mən vəzifəpərəst deyiləm, bununla belə, istəyirəm ki, biz hara düşürüksə düşək, hər yerdə yüksəklikdə olaq. Başa düşürəm, nə üçün biz nədəsə bu cənablardan geri qalmalıyıq? Mənim əzizim, onların hamısı, tək cə Klaradan başqa, sonradan varlanmış hesabdarlardı. Biz isə əsl kondotyerik . Sənin Fransan... Nə zamansa biz ora gedəcəyik və Fransa prezidenti bizi körpüdə qarşılayacaq! Nə üçün kiməsə nəyisə bizdən daha yaxşı etmək imkanı verək? Hər şeyin öz texnikası var!

Onlar pas atmış tikanlı məftillərlə dolu bu darıxdırıcı yerdə düz bir saat danışdılar.

Növbəti gün Orxideya onun yanına laboratoriyaya gəldi və qız təəccüblə soruşdu: "Ah, doktor Martin, doğrudanmı, siz daha heç vaxt bizə gəlməyəcəksiniz?" Martin onu elə sevincək, elə cəld öpdü ki, hətta yarıyetkin qız belə başa düşə bilirdi ki, bu kişi üçün heç bir əhəmiyyət daşımır.

Martin görürdü ki, ehtimala görə bu yaxınlarda şöbənin direktoru olacaq. Bir gün Pikkerbo ona dedi: "Sizin işiniz tamamilə qənaətbəxşdir. Mənim balam, sizdə yalnız bir şey çatışmır: insanlarla yola getmək üçün əsl ruh yüksəkliyi və onlarla dostcasına rəftar etmək bacarığı. Amma bəlkə də, üzərinizə daha yüksək məsuliyyət qoyulsa, bu da öz-özünə düzəlsin".

Martin çalışırdı ki, "ruh yüksəkliyi ilə yola getsin", amma özünü təntənəli ziyafətə Sarı balet trikosunda gəlməyə məcbur edilmiş adam kimi hiss edirdi.

– Lənət şeytana, mən direktor olanda nə olacaq? – deyə o əziyyət çəkirdi, – maraqlıdır, görəsən, belə olur ki, insan uğur əldə edir, amma bundan ürəyi bulanır? "Yaxşı, nə qədər ki, məni qısnamayıblar, şöbədə, heç olmasa, münasib bir doğum, ölüm, xəstələnmə statistikası sistemi qurum. Təslim olmayacam! Döyüşəcəyəm! Müvəffəqiyyət qazanacağam!"

XXIII FƏSİL

1

Bu, Nautilus vətəndaşlarına gözə çarpan dozada ruh yüksəkliyi verilməsi ilə bağlı idimi (elə qüvvətli ki, onlardan heç biri artıq xəstələnməyə cəsarət etməsinlər), yoxsa doktor Pikkerbo seçkiqabağı kampaniya ilə əlaqədar öz populyarlığını bir azca tərəvətləndirməkmi istəyirdi – hər halda, səbəb nə olursa olsun, sevimli doktorun təşkil etdiyi Sağlamlıq Yarmarkası bütün gözlənilənləri ötüb keçdi.

O, şəhər muxtariyyətindən smetadankənar məbləğ aldı, bütün kilsələri və assosiasiyaları əməkdaşlığa cəlb etdi. Ən əsası, qəzetlərdən həftədə üç dəfə "mədhiyyə" çap etməklə bağlı vəd qopartdı.

Pikkerbo zədələnmiş ağacdən düzəldilmiş səyyar məbədi aradan götürtdü – orada bir müddət əvvəl müqəddəs cənab Billi Sandi icmanın bütün günahlarını bağışlayırdı. O, bir çox yeni atraksionlar hazırlatdı. Boyskautlar hər gün burada manevr keçirməli idilər. JXST-nin köşkü qurulmuşdu, tanınmış keşişlər və digər fizioloqlar alkoqolun zərərini subut etmək üçün bura dəvət olunmuşdular. Gözəl ağ kostyum geyinən Martin üçün qurulmuş köşkdə cihazlarla fokus göstərmək təklif edilirdi. Nikotin əleyhidarı olan Çıkaqolu bir xanım hər yarım saatdan bir siçanlara tərkibində toz halına salınmış tütün olan iynə vurmaqla, onları öldürməyi öz öhdəsinə götürmüşdü. Artıq altı yaşına çatmış Akasiya və Qladiola Pikkerbo əkiləri əhaliyə dişləri necə təmizləmək lazım gəldiyini göstərməli idilər və doğrudan, bu işin öhdəsindən bacarıqla gəlirdilər... Amma onların bir səhvi oldu. Belə ki, altmış yaşlı fermerlə qarşılaşan

qızlar ondan mehribanlıqla soruşdular: "Siz dişinizi hər gün təmizləyirsiniz?" O, isə hamının eşidəcəyi tərzdə cavab verdi: "Yox, amma mən hər gün sizin dalınıza vuracağam ki, bir də belə sual verməyəsınız... Bəlkə, elə indi başlayım?!"

Atraksionların hamısı maraqlı idi. Amma gün ərzində heç biri cəmi qırx dollara sağlam həyat tərzini təbliğ edən Yevgenika ailəsi kimi maraq doğurmadı.

Ailə atadan, anadan və beş uşaqdan ibarət idi – elə gözəl və elə güclü idilər ki... Onların yeddisi də bu yaxınlarda keçirilən "Şatokva" turnesində mükəmməl akrobatik nömrələrlə çıxış etmişdilər. Heç biri həyatları boyu içki içmir, siqaret çəkmir, səkilərə tüpürmür, ağzına gələnə danışmır, ət yemirdi. Pikkerbo körpü üzərində ən gözəl köşkü onlar üçün ayırmışdı. Köşk bu yaxınlara kimi xeyriyyəçi, müqəddəs cənab Sandi üçün çıxış səhnəsi rolunu oynayırdı.

Şablon eksponatlar da var idi – diaqramlarla, bayraqlarla, günün siyasi məsələsinə dair çap olunmuş vərəqlərlə bəzədilmiş köşklər... Doktor Pikkerbo "Sağlamlıq" oktetini deyilən qrup yaratmışdı və onlarla birlikdə mahnılar ifa edirdi. Hər gün mühazirələr oxunurdu. Onların da əksəriyyətini ya Doktor Pikkerbo, ya da onun dostu, futbol məşqçisi və gigiyena üzrə professor doktor Bissexs oxuyurdu.

Bir çox məşhurlara, o cümlədən də Qustav Sondeliusa və ştatın qubernatoruna "xalqa müraciətlə çıxış etmək" üçün dəvətnamələr göndərilmişdi. Amma onlardan heç biri məhz bu həftə gəlmək üçün boş vaxt tapa bilmədiklər.

Yarmarkanın açılışı yaxşı keçdi, çoxlu əhali toplaşmışdı. Birinci gün kiçik bir anlaşılmazlıq oldu. Çörəkçi-qənnadçı assosiasiyası doktor Pikkerbo ilə pəhriz köşkündəki "Piroq çox ye – pioreyaya hazır ol!" plakati ilə bağlı möhkəm fikir mübadiləsi apardı. Amma "lazımınca düşünülməmiş" və "sağlamlığa ziyan vuran plakat" elə buradaca rədd edildi... Bundan sonra yarmarkanı şəhərin bütün bulka dükanlarında reklam etməyə başladılar.

Bütün iştirakçılar xoşbəxt idi, yalnız Martindən başqa. Pikkerbo onun üçün əsl laboratoriyadan heç nə ilə fərqlənməyən səciyyəvi bir laboratoriya qurmuşdu. Amma içində su kəməri yox idi və yanğın təhlükəsinə görə oddan istifadə etmək də qadağan edilmişdi. Bütün gün ərzində o, kolbanın birindən o birinə qırmızı mürəkkəb məhlulu tökür, mikroskopla boş şüşəni diqqətlə gözdən keçirir və çayda mikroblara rast gəlinərsə, onları necə öldürmək mümkün olduğunu öyrənmək istəyən vətəndaşların suallarına cavab verirdi.

Leora onun köməkçisi rolunu oynayırdı. O, tibb bacısı kostyumunda çox ciddi və qəşəng görünürdü. Ərinin xəlvəti lənətləmələrinə gülərək, onu bərk qəzəbləndirirdi. Onlar növbətçi yanğınsöndürənlə gözəl münasibət qurmuşdular. Bu, yaxşı bir oğlan idi, yanğınsöndürənlərin yanında yaşayan pişiklər haqqında maraqlı əhvalatlar danışır və bakteriologiya haqqında suallar vermirdi. O, onlara harada gizlicə siqaret çəkmək mümkün olduğunu söyləmişdi: "Təmizliklə yanğının qarşısını ala bilərsən" eksponatının arxasında (eksponat yanğın yarana biləcək nöqtələri göstərən qırmızı oxları olan çirkli və təmiz ev maketlərindən ibarət idi) qırılmış pəncərəsi olan divar oyuğu var idi, papirosun tüstüsü oradan sorulub çıxırdı. Martin və Leora, bir də darıxan yanğınsöndürən gün ərzində azı on dəfə bu sığınacağa baş çəkir və həftəni birtəhər başa vura bilirdilər.

Həftə ərzində daha bir ixtilaf da baş verdi. Yarmarkaya axtarış məqsədi ilə deyil, papirosdan ölən siçanların füsunkar tamaşasına baxıb zövq almaq üçün gələn polis serjantı Yevgenik ailəsinin köşkü qarşısında dayandı. Boynunun dalını qaşdı, polis məntəqəsinə tələsdi və bir dəstə şəkillə geri qayıtdı. O, Pikkerboya müraciət edərək gur-gur guruldayırdı:

– Hm... Bu yevgenik ailə... Onlar siqaret çəkmirlər, içki içmirlər və ümumiyyətlə..

– Tamamilə düzdür! Baxın bir, onlar necə də sağlamdırlar!

– Hm... Onlara göz-qulaq olun. Mən sizin sərginizi korlamaq istəmirəm, dok, Siti-Hollda hamımız bir-birimizdən muğayat olmalıyıq. Nə qədər ki, yarmarka bağlanmayıb, mən onları şəhərdən atmayacağam. Amma bu, Holtonun quldur dəstəsidir. Ərlə arvad, ümumiyyətlə, evli deyillər, uşaqlardan isə yalnız biri həqiqətən onların oğludur. Onlar hindilərə araş satdıqlarına görə həbsdə yatıblar və maarif işi ilə məşğul olana qədər əsas peşələri şantaj olub. Mülki geyimdə bir nəfər göndərəcəyəm ki, onlara göz qoysun. Sizin sərgi çox yaxşı alındı, dok, əsl ibrət dərsidir... Şəhər indi uzun müddətə yadda saxlayacaq ki, müasir gigiyena metodlarını necə dəyərləndirmək lazımdır. Sizə uğur arzulayıram! Deyin görüm, konqressə getmək üçün özünüza katib seçmişiniz? Mənim bir qardaşoğlum var – stenoqrafdır, hamını kölgədə qoyar... və ümumiyyətlə, axmaq deyil, dilini saxlamağı bacarır. Təbii ki, məsələnin ona daxil yoxdursa. Onu sizin yanınıza göndərəcəyəm, bir söhbət edin. Sağlıqla qalın!

Bir hadisəni çıxmaq şərtilə (Yevgenik ailənin atası sağlam olmaq üçün tər tökdükdən sonra istirahət etmək məqsədilə elə insanlarınca arasında içki şüşəsinə sarıldığı vaxt həbs olundu) Pikkerbo şənbə gününə qədər Holtonların hərəkətlərində heç bir pis şey müşahidə etmədi. Şənbə gününə kimi hər şey rəvan getdi.

Dünyada heç bir yarmarka bu cür ibrətamiz deyildi və təşkilatçılara bu qədər geniş reklam gətirməmişdi. Seçki dairələrində qəzetlər ona bütöv sütunlar həsr edir və bütün hesabatlarda, hətta demokratların mətbuatında belə, doktor Pikkerbonun konqressə namizədliyi ilə bağlı yazılar çap olunurdu.

Fəlakət şənbə günü baş verdi. Yəni yarmarkanın sonuncu günü.

Şiddətli yağış yağır, damdan su damırdı. "Nümunəvi mənzil" köşkündən olan bir xanımı – bu köşkə də yağış yağırdı – ağ ciyər sətəlcəmi diaqnozu ilə evə apardılar. Günorta, Yevgenik ailəsi qüsursuz sağlamlıq nümayiş etdirdiyi vaxt, onun ən gənc nümayəndəsində ürəkkeçmə baş verdi... Və həyəcan yatmamışdı ki, nikatinin əleyhidarı olan çıqaqolu xanıma (o, öz yenilməz görkəmilə siçan öldürürdü) viviseksiya əleyhidarı başqa bir çıqaqolu qadın hücum etdi.

Hər iki qadının və başibəlalı siçanların ətrafında camaat toplaşdı. Antiviviseksiya siçanöldürəni "antinikatin qatili", "alçaq" və "allahsız" adlandırır və antinikatin qadın isə bütün bunlara hıçqıraraq ağlaya-ağlaya, bir də polis çağıraraq dözürdü. Amma viviseksiya əleyhdarı axırda qışqıranda ki, "alimliyə olan iddialarınıza gəlincə, sizin elmə heç bir aidiyyatınız yoxdur!" – antinikotin xanım ciyilti ilə körpücükdən onun üstünə atıldı, antiviviseksiya xanımın saçlarından yapışdı, ucadan və aydın səsle bağırırdı:

– Mən indi sənə göstərəm, elmə aidiyyatım var, yoxsa yox?!

Pikkerbo onları aralamağa çalışdı. Martin xoşbəxt görkəmlə Leoradan və onların yangınsöndürən dostlarından bir qədər uzaqda dayanmışdı.... Öz şefinə açıq-aydın kömək etmək istəmirdi. Hər iki qadın əlbir olaraq, söyüş söyə-söyə Pikkerbonun üstünə atıldılar və onları, nəhayət, ayırdıqları vaxt Pikkerbo istehza ilə gülən minlərlə tamaşaçının diqqət mərkəzində – heç vaxt konqressə düşməmək kimi açıq-aydın bir təhlükə qarşısında qaldı.

Günorta saat ikidə yağış yavaşmağa başlayanda, səyyar məbədin ətrafında səhər yeməyi yemiş yeni izdiham yığılmışdı. Antixanımlar haqqında söhbət sürətlə ağızdan-ağıza ötürülürdü, yangınsöndürən isə növbəti papirosu çəkmək üçün "Təmizliklə yangının qarşısını alarsan!" eksponatının arxasına keçdi. Bu, çox bəxtsiz, balacaboy yangınsöndürən idi və dəhşətli dərəcədə yatmaq istəyirdi. Beynində rahat yangınsöndürənlər deposu və pokerlə bağlı bitib-tükənməyən fikirlər dolayırdı. O, kibriti söndürmədən Təmiz Ev modelinin artırmasına tulladı. Təmiz Ev elə gözəl laklanmışdı ki, lap yandırılmaq üçün kerosin hopdurulmuş talaşanı xatırladırdı. Yangınsöndürən içini çəkdi və göz qırpımındaca nəhəng və qaşqabaqlı məbəd alovlanmağa başladı. İzdiham çıxışlara doğru atıldı.

Çıxışların əksəriyyəti şübhəsiz ki, köşklərlə tutulmuşdu. Çığırılı bir çaxnaşma qopmuşdu, uşaqları ayaq altda tapdalayırdılar.

Almus Pikkerbo qorxaq və maymaq deyildi. Heç kim bilmədi o, haradan peyda oldu, necə gəldi... Amma öz səkkiz qızının qabağında addımlayaraq, səyyar məbəd boyunca təntənəli surətdə keçdi, zəhmlə gözlərini parılatdı və öyüd-nəsihət verərək qollarını geniş açdı. İzdiham özünü itirdi və dayandı... Pikkerbo şxun kapitanına layiq bir səslə uğultunu susmağa vadar etdi və kütləni sağ-salamat oradan çıxartdı, sonra geri, alovlanan atəşin içinə atıldı.

Yağışın islatdığı bina alışıb yanmadı. Martin yangınsöndürən və Yevgenik ailəsinin başçısı ilə birlikdə alovu söndürdü. Təmiz Evdən başqa hər şey zədəsiz ötüşdü və dəhşət içərisində qaçan izdiham indi məftunluq hissi ilə aşıb-daşaraq geri qayıdırdı. Pikkerbo onun qəhrəmanına çevrilmişdi.

İki saatdan sonra Nautilus qəzetləri fəvqəladə buraxılışlarını çap etdilər. Aydınlaşdırdılar ki, Pikkerbo təkcə görünməmiş və dünyada ən ibrətamiz səhiyyə sərgisi təşkil etməyib, həm də öz sərkərdə cəsarəti və istedadı ilə yüzlərlə insanı ayaq altda əzilmək aqibətindən xilas edib. Sonuncu fikir, yəqin ki, doktor Almus Pikkerbo haqqında yüz minlərlə qəzet sütunlarının yazdıqları arasında həqiqətə ən uyğun gələn yeganə məlumat idi.

Doktor Pikkerbonun eksponatlarını, bir də təbii ki, böyük yangını görmək arzusu, antixanımların yeni davası ümidi ilə axşam şəhərin yarısı səyyar məbədə üz tutmuşdu və Pikkerbo estradaya yekun nitqini söyləmək üçün qədəm qoyanda, onu sürəkli alqışlarla qarşıladılar. Növbəti gün isə seçiqabağı kampaniyanın son döyüşlərinə atıldı. Pikkerbo artıq bütün seçki dairəsinin suveren hökmdarı idi.

Onun rəqibi öz təcrübəliliyi ilə güclü olan balaca, əsəbi bir vəkil idi. Keçmişdə ştatın senatoru, qubernatorun müavini, dairə hakimi olmuşdu.

Demokratlar tərəfindən ortaya atılmış "Doktor Pikkerbo – qaratoxmaq namizəd" ifadəsi Sağlamlıq Yarmarkası qəhrəmanına yönəlmiş məftunluq hissini içində boğuldu. O, avtomobillərdə bütün mahalı dolaşırdı: "Mən konqresə ona görə can atmıram ki, vəzifə istəyirəm. Yox, mənə sağlamlıq ideallarımı bütün ölkəyə yaymaq imkanı lazımdır".

Hər yerə bu cür yazılar yapışdırılmışdı:

"Konqresə ALMUS PİKKERBOnu seçin, o, qüvvətli döyüşçüdür, həkim və şairdir. Konqresdə o, bir il olacaq və Amerikadakı bütün mikrobları göyə sovuracaq".

Möhtəşəm mitinqlər keçirilirdi. Pikkerbo ətraflı, amma qeyri-müəyyən şəkildə öz siyasi baxışlarını şərh edirdi. O, əlbəttə, Amerikanın Avropa müharibəsinə girməsinin əleyhinə idi, amma hökumət tərəfindən bu dəhşətli bədbəxtliyin qarşısının alınması üçün atılan hər addımın arxasında dayandığını söyləyirdi. O, əlbəttə ki, yüksək vergilərin tərəfdarı idi, amma onlar elə müəyyən edilməlidir ki, Pikerbonun mahalının fermerləri hər şeyi ucuz ala bilsinlər. Namizəd Pikkerbo şübhəsiz ki, hər bir fəhlə üçün yüksək əməkhaqqının tərəfdarı idi, amma bütün müəssisə sahiblərinin, tacirlərin və mülkədarların təsərrüfatının inkişafının keşiyində qaya kimi, buz parçası kimi, moren kimi dayanacaqdı.

Nə qədər ki, bu geniş kompaniya gur-gur guruldayırdı, Nautilusda paralel olaraq başqa bir kompaniya da aparılırdı. Daha az əhəmiyyət daşıyan və daha çevik olan bu kompaniya özünü doktor Pikkerbonun sevimli şefi kimi göstərən cənab Pyunun yenidən seçilməsinə xidmət edirdi.

Cənab Pyu ədəblə yazı masasının arxasında əyləşərək, qəbuluna gələn hər adamın üstünə gözəl vədlər yağdırırdı. Onların arasında isə pastorlar, professional qumarbazlar, cənublu ordu veteranları, sirk antreprenyorları, polismenlər, az və ya çox dərəcədə səxavətli qadınlar da vardı... Yalnız təşviqatçı sosialistlərdən başqa...

Öz nitqlərində Pikkerbo cənab Pyunu "mətanətinə, dürüstlüyünə və dərdə şərik olmaq bacarığına görə" tərifləyirdi: "Bu "möhtərəm zat" istənilən təşəbbüsə kömək edir"...

Pikkerbo ilə Pyu arasında başqa bir razılaşma da olmuşdu. Belə ki, Pikkerbo "Cənab mer, konqresə getsəm, mənim yerimə Erousmiti təyin edin, o, siyasətdən baş çıxarmır, amma pula satılan deyil" təklifini etdiyi zaman, Pyu elə oradaca söz verdi və beləliklə də bu torpaqda rahatlıq öz səltənətinə başladı. Heç kim F.Ks.Cordan haqqında bir söz belə ağzından qaçırtmadı.

F.Ks.Cordan podratçı idi və siyasətə qızgın maraq göstərirdi. Pikkerbo onu "fırıldaqcı" adlandırırdı və sonuncu dəfə cənab Pyunu merliyə yola salanda (onu isə "yeni islahatlar" şüarı altında yola salırdılar, halbuki islahatçıların özləri həmin vaxtdan bəri sakitləşmiş, üzüyola və işgüzar olmuşdular), onların hər

ikisi – həm Pyu, həm də Pikkerbo – Cordanı şübhəli şəxsiyyət kimi yamanlayırdılar. Amma indiki seçkilər zamanı cənab Pyu həddindən artıq sülhsevər olmuşdu və Cordanın mənliliyinə toxunacaq heç bir söz söyləmirdi. Cənab Cordan isə gizli meyxanalarda, evlərdəki görüşlərdə cənab Pyu haqqında mərhəmətlə danışmaqdan başqa bir şey qalmırdı.

Seçkilər günü Martin və Leora digər qonaqlarla birlikdə axşam Pikkerbonun evində nəticələri gözləyirdi. Nəticə ilə bağlı heç kimin şübhəsi yox idi. Martini heç vaxt siyasət narahat etmirdi, amma indi Pikkerbonun laqeyd görünmək istəyi, bir də redaksiyalardan telefonla verilən xəbərlər onu gərginləşdirmişdi: "Uillou-Qrov dairəsi – Pikkerbo birinci yerdədir, səslərin üçdə ikisi!" və... evin pəncərəsi altındakı kütlənin qışqırığı: "Pikkerbo, Pikkerbo, Pikkerbo!"

Saat on birə kimi qalibiyyət təmin edilmişdi və Martin qorxudan donub qalaraq başa düşdü ki, artıq Xalq Səhiyyəsi Şöbəsinin yetmiş min həyata görə məsuliyyət daşıyan direktoru olub.

O, kədərlə Leoraya baxdı və onun səssiz təbəssümündə əminlik hiss etdi.

Orxideya bütün gecəni Martinlə kübarcasına soyuq davranırdı, Leoraya isə var qüvvəsi ilə söhbətçil və mehriban görünməyə çalışırdı. Amma indi o, Martini qonşu otağa dartdı:

– Mən Vaşinqtona yola düşürəm, sizi isə bu, qətiyyənlə narahat etmir! – dedi və Martinə dumanlı, tutqun, köməksiz gözlərlə baxdı. O, qızı qucaqladı və burnunun altında mızıldandı:

– Mənim əziz qızığızım, sizi buraxa bilmərəm! – və evə gedərkən öz direktorluğundan daha çox Orxideyanın gözləri haqqında düşünürdü.

Səhər Martin köksünü ötürdü: "Doğrudanmı, insana heç nə dərs olmur? Doğrudanmı, mən bütün ömrüm boyu iki tərəfə boylanacaq və axmaq kimi zibilə düşəcəyəm? Doğrudanmı, həmişə belə olacaq? Uzunçuluq elədim, bəsdir, artıq bu işin sonu yoxdur?"

Orxideyanı bir dəfə də gördü – vaqonun meydançasında – sonra bir daha onunla qarşılaşmadı.

Pikkerbolar getdikdən sonra Leora gözlənilmədən söhbəti açdı:

– Kürənim, əzizim mənim, bilirəm ki, öz Orxideyanı itirmək sənin üçün necə ağırdır. Sanki, gəncliliyin çıxıb gedir. Qızığız həqiqətən də sevimli idi. Sənin ürəyində nələr baş verdiyini başa düşürəm, hətta dərdinə şərik olmağa da hazıram... Əlbəttə, bir şərtlə ki, sən onu bir də heç vaxt görməyəcəksən.

"Nautilus dairəsi" bu dəfə yağlı "şapkası" olan bir yazı ilə çap olunmuşdu:

QƏLƏBƏ ALMUS PİKKERBODADIR.

İLK DƏFƏ KONQRESƏ ALİM, DARVİNİN VƏ PASTERİN SİLAHDAŞI SEÇİLDİ. O, DÖVLƏT GƏMİSİNİN SÜKANINI YENİ QAYDADA İDARƏ EDƏCƏK.

Pikkerbo dərhal istefa vermək və yeni fəaliyyətinə başlamaq qərarına gəldi;

O, sessiyanın açılışı, qanunvericiliyin metodikasını öyrənmək, səhiyyə nazirliyinin yaradılması məqsədilə öz ideyasının təbliğatına başlamaq üçün Vaşinqtona yola düşdü. Onun yerinə Martinin təyin olunması məsələsi mübahisəsiz keçmədi. Südçü Klopçuk öz köhnə incikliyi xatırladı, Ervinq Uoters həkim həmkarlarına pıçıldadı ki, çox güman, Martin "sosialist və ödənişsiz xəstəxanaları" genişləndirəcək. F.Ks.Cordan isə tamamilə sağlam düşüncəli bir gənc həkimin namizədliyini irəli sürdü. Martinin namizədliyini Aşford-qrov qrupu, yəni Tredqold, Şlemil, Monti Maqford dəstəklədi.

Şübhələrlə əzab çəkən Martin Tredqoldun yanına gəldi:

– Məni burada istəyirlər? Cordanla mübarizəyə girim, yoxsa bu işin başını buraxım?

Tredqold nəvazişlə dedi:

– Höcətləşmək? Nəyə görə? Cənab Pyunu maliyyələşdirən bankın səhmlərinin xeyli hissəsi mənə məxsusdur. Bu işi mənə həvalə edin.

Səhəri gün Martin təyin olundu, amma direktor deyil, direktor vəzifəsini həyata keçirən. Həm də dörd min əvəzinə, üç min beş yüz maaşla.

Onun ağına belə gəlmirdi ki, bu təyinat "qaranlıq siyasi intriqalar" adlandırdığı şeyin vasitəçiliyi ilə həyata keçirilib.

Mer Pyu onu öz kabinetinə dəvət etdi və altdan-altdan gülərək dedi:

– Hə, dok, müxalifət bu işin əleyhinə idi, çünki siz gəncsiniz və sizi az tanıyırlar. Mən isə qətiyyənlə şübhə etmirəm ki, bir müddət sonra sizi tam hüquqlu direktor keçirə biləcəyəm. Əlbəttə ki, işin öhdəsindən gəlsəniz və etibar qazansanız. O vaxta kimi isə həddindən artıq kəskin hərəkətlərdən qaçsanız yaxşıdır. Mənim yanıma gəlin, məsləhət istəyin. Şəhəri sizdən yaxşı tanıyıram və bilirəm ki burada kiminlə hesablaşmaq lazımdır.

Pikkerbonun Vaşinqtona yola düşdüyü gün şənlik qurulmuşdu. Saat on ikidən ikiyə qədər Ticarət Palatasının ehtiyat binasında bütün arzusunda olanlara səhər yeməyi təqdim olunurdu: yağlı isti bulka, ponçik, bir fincan kofe, qadınlara saqqız, kişilərə yerli istehsal olan əla liman siqarı.

Qatar saat üç əlli beşdə yola düşürdü. Pəncərələrdən boylanın məlumatsız sənişinlərin təəccübünə rəğmən platforma camaatla dolmuşdu.

Qatarın arxı meydançasında mer Pyu nitq söyləyirdi. Nautilus şəhərinin nəfəs alətləri orkestri üç patriotik marş ifa etdi. Sonra Pikkerbo öz ailəsinin əhatəsində meydançada dayandı. O, kütləyə baxırdı, gözlərində yaş parlayırdı.

– Həyatımda birinci dəfə, – dili dolaşa-dolaşa dedi, – deyəsən, danışmaq iqtidarında deyiləm. Lənət şeytanə! Həyəcan məni boğur. Uzun bir nitqlə çıxış etməyə hazırlaşırıdm, amma söyləyə bildiyim hər şey bundan ibarətdir ki, hamınızı sevirəm. Sizə hədsiz dərəcədə minnətdaram, mənim dostlarım, öz gücüm daxilində sizi təmsil edəcəyəm. Allah köməyiniz olsun!

Qatar hərəkətə gəldi... Öz həmvətəndaşlarına gözdən itənə kimi yaylıq yelləyən Pikkerbonu özü ilə apardı...

Bu an Martin Leoraya dedi:

– Hər halda, yaxşı oğlandır! O... Yox, heç də yaxşı deyil. Həyat elə qurulub ki, insanlara yalnız xeyirxah ürəkləri olduğu üçün əlləməlik etməyə imkan verilir. Mən isə burada ən sonuncu qorxaq kimi dayanmışdım. Bütün ştatlarda olmaq üçün bu idiotizm qasırgasını necə yola saldıqlarına bir söz belə söyləmədən baxırdım. Yəni həyatda hər şey bu qədər sadədir? Yaxşı! Gedək şöbəyə, mən bu gündən yeni fəaliyyətə başlayacağam. Həm də vicdanla!

XXIV FƏSİL

1

Demək olmaz ki, Martin böyük təşkilatçılıq qabiliyyəti nümayiş etdirirdi, amma onun vaxtında Xalq Səhiyyəsi Şöbəsi köklü surətdə simasını dəyişdi. O Uinniməklı dekan Silvanın məsləhət gördüyü doktor Rufus Okford adlı zirək bir gənci özünə köməkçi götürdü. Gündəlik iş – yeni doğulanların müayinədən keçirilməsi, karantinlər, vərəm əleyhinə plakatların yapışdırılması – öz qaydası ilə gedirdi.

Su boruları və qida sənayesi üzərində nəzarət artırılmışdı, bəlkə də, bu, əvvəlkindən daha əsaslı surətdə aparılırdı. Çünki Martin Pikkerbo qədər könüllü inspektorlara ümid bəsləməirdi və alman koloniyasının böyük narazılığına baxmayaraq onlardan birini Homdel kvartalına dəyişmişdi. O, siçovulları və birələri qırmaq fikri ilə gəzib dolaşırdı. Statistika da adi doğuş və ölüm qeydiyyatından daha əsaslı şeylər görürdü. Martin ümumiyyətlə, statistika da çox böyük əhəmiyyət verirdi və bu da qeydiyyatçıını həddindən artıq

əyləndirirdi. Çünki yeni direktor milliyətin, ixtisasın və onlarla digər faktların xəstəliklərin səviyyəsinə nüfuzunu əks etdirən məlumat vərəqi tələb edirdi.

Əsas fərq ondan ibarət idi ki, Martin və Rufus Okfordun indi istənilən qədər boş vaxtları qalırdı. Martin hesablamışdı ki, Pikkerbo öz vaxtının böyük hissəsini bəlağətli danışığa və kütlənin ruhlandırılmasına sərf etməli olurdu.

Öz ilk səhvini isə Martin yarım maaşa işləyən iki həkimə kömək etmək məqsədilə, Okfordun həftədə bir neçə gün pulsuz şəhər xəstəxanasında işləməsi üçün sərəncam verməklə etdi. Bu, Evancelin dairəsinin tibb cəmiyyətində əsl mərəkə qopartdı. Restoranda Martini görən Ervinq Uoters onun stoluna yaxınlaşıb öz narahatlığını çatdırdı.

– Eşitmişəm ki, xəstəxanaya ştat artırmısan? – doktor Uoters soruşdu.

– Aha!

– Bundan sonra da artırmaq fikrindəsən?

– Pis olmazdı.

– Qulaq as, Mart. Bilirsən ki, biz missis Uoterslə sənin və Leoranın burada yaxşı qarşılanmağı üçün hər şey eləmişik. Mən Uinnemakdan olan yoldaşıma hər cür kömək etməyə şadam. Amma bilməlisən ki, hər şeyin bir həddi var. Aydın məsələdir ki, öz-özlüyümdə pulsuz müalicənin əleyhinə deyiləm. Təcrübə keçən həkimlərin pul ödəməyənlərlə əlləşməkdən canlarını qurtararaq, kasıb təbəqənin bit basmış avaralarını havayı müalicə etməyə çalışırsınızsa, bunu ancaq alqışlamaq olar. Amma digər tərəfdən də, siz bunu pul ödəməyə imkanı olan pasiyentlərə də aid edəcəksinizsə və onlar da pulsuz müalicə olunmaq üçün sizin yanınıza gələcəksə, o zaman bizim şəhərin həkimlərinin təkəcə maddi deyil, mənəvi maraqlarına da ziyan vuracaqsınız. Halbuki həkimlər, Allah bilir, nə qədər zamanlarını xeyriyyəçiliyə sərf edirlər.

Martin anlaşılmaz və düşüncəsiz bir cavab verdi:

– Ervi, əzizim, lənətə gəlmiş nənənin dalınca cəhənnəmə yollana bilərsən!

O saatdan sonra Uoterslə Martin artıq rastlaşanda danışmırdılar.

Martin gündəlik işi buraxmadan laboratoriya işlərinə qapılmaq həzzinə də imkan tapırdı. Əvvəlcə iş arasında xırda-para məsələlərlə əlləşirdi, amma gözlənilmədən maraqlı bir "izə düşdü" və öz təcrübəsindən başqa, hər şey haqqında unutdu.

Martin daha çox Klopçuk və streptokok haqqında düşünərək ayrı-ayrı fermalarda ayrı-ayrı adamlardan götürülmüş analizlə əylənirdi. Təsadüfən aşkar etdi ki, qoyunun qanı digər heyvanların qanı ilə müqayisədə həddindən artıq gemolizin hasil edir. Nə üçün streptokok qoyunda qan kürəciklərini daha asanlıqla həll edir, ancaq dovşanda yox?

Əlbəttə, vəzifəsinə görə Səhiyyə Şöbəsinin kirayəyə götürülmüş bakterioloqunun haqqı yox idi ki, cəmiyyətin satın aldığı zamanı öz marağına sərf etsin, amma Martinin içindəki məsuliyyətsiz xəfiyyə hissi vicdanlı çinovnikə üstün gəldi.

Vərəm bəlgəmi analizləri siyahısında artan uğursuzluğu bir kənara tulladı və gemolizin tapmacasının açılması ilə məşğul olmağa başladı. Martin streptokokkları bir günlük kulturalarda qan üçün məhv edici olan zəhər hasil etməyə vadar etmək istəyirdi.

O, əzəmətli və həyəcanlandırان bir məğlubiyyət yaşadı. Sonra uzun müddət dərin fikrə getdi. Qərara gəldi ki, altı saatlıq kulturalardan istifadə etsin. Onu sentrifuqadan keçirdi, çöküntünün üzərində olan mayeni qırmızı qan kürəciklərindən olan qarışıqla qarışdırdı və termostata yerləşdirdi. Martin iki saatdan sonra geri qayıtdıqda hüceyrələr həll olmuşdu.

Leoraya zəng etdi:

– Li! Nəse axtarıb tapmışam! Sən mənim üçün bir neçə buterbrod hazırlayıb, axşam bura gələ bilməzsən ki?

– Əlbəttə, gələ bilərəm, – Leora dedi.

Leora gəlib çıxanda Martin ona izah etdi ki, kəşf təsadüfən edilib. Onu da bildirdi ki, elmi tapıntıların böyük əksəriyyəti təsadüfi alınır. Martin dedi ki, heç bir tədqiqatçı, hətta ən dahisi belə öz müşahidələrini zamanında dəyərləndirməkdən daha böyük iş görə bilməz.

Onun səsi inamla, hətta bir az da əsəbi səslənirdi.

Leora bir küncdə əyləşib, çənəsini qaşıyır və tibb jurnalı oxuyurdu. Aradabir çox da yaxşı işləməyən bunzenlə kofe isidirdi. Səhər tezdən şöbəyə gələn işçilər Almus Pikkerbonun hakimiyyəti dövründə baş verməyən bir şeyin şahidi oldular: direktor kulturaların səpini ilə məşğul idi, onun arvadı isə stolun üstündə yatmışdı.

Martin doktor Okfordun üstünə qışqırdı:

– Donuzların yanına cumun, Rufus, şöbəni isə bu gün öz boynunuza götürün, bu gün mən yoxam, ölmüşəm... Hə, bir də... Loerani evə aparın, ona qayğanaq bişirin və gələndə "Günbatana yollar"dan mənim üçün vetçinalı buterbrod gətirərsiniz!

– Oldu, kapitan, – Okford dedi.

Martin öz təcrübəsini bir daha təkrar etdi – gemozilin üzərində iki saatlıq, dörd saatlıq, altı saatlıq, səkkiz, doqquz, on iki, on dörd, on altı və on səkkiz saatlıq kulturaları yoxladı. Müəyyən etdi ki, qanda gemozilinin maksimal hasil edilməsi kultura termostata dörd saatdan on saata qədər saxlanıldıqdan sonra baş verir. Martin onun yaranması düsturunu çıxarmağa çalışdı və ümitsizliyə qapıldı. Bu müddət ərzində əsəbiləşir, özündən çıxır, tərləyirdi. Sonda Martin əmin oldu ki, onun riyazi bilikləri uşaq bilikləridir, elmi məlumatı isə həddindən artıq azdır. Kimya üzərində əlləşdi, riyazi hesablamalar üzərində

yorulmadan çalışdı və nəticəni asta-asta tərtib etməyə başladı. Martin hesab edirdi ki, məqaləni "Yoluxucu xəstəliklər" jurnalına verə bilər.

Əlbəttə, Almus Pikkerbo da tez-tez elmi məqalələr çap etdirirdi. Onları üç ayda bir dəfə çap olunan və öz həyatına digər on üç redaktordan başqa, Pikkerbonun özünü də salan "Tibbi almanax"da yerləşdirirdilər. O, xərcəngin iki fərqli mikrobunu – epilepsiya və xərcəng mikrobunu kəşf etmişdi. Adətən ona yeni bir kəşf etmək, məqalə yazmaq və onu çap etdirmək üçün iki həftə lazım olurdu. Martin isə belə bir qibtə ediləcək yüngüllüyə malik deyildi.

O, təcrübə aparır, onları təkrar edir, hamıya lənət yağdırır, Leoranı yatmağa qoymur, ona mühit hazırlamağı öyrədirdi və aqarla bağlı söylədiyi iradlara görə əsəbiləşirdi. Martin stenoqrafçı qadının üstünə bağırırdı. Bu müddət ərzində Konqresional kilsənin Conatan Edvards adlı pastoru dəfələrlə onu Bibliya məktəbində məruzə oxumaq üçün çağırırsa da, yola gətirə bilməmişdi. Aylar sürətlə keçir, onun məqaləsi isə yekunlaşmaq bilmirdi.

İlk dəfə etiraz səsinə Nautilusun ən hörmətli insanlarından biri olan mer qaldırdı. Necə oldusa, bir dəfə gecə saat ikidə F.Ks.Cordanın iştirakı ilə çox maraqlı jelezka oyunundan evə qayıdan mer yolun kəsə olması üçün maşını Siti-Holl tinindən döndərmişdi. Və döngədə mer Ryu Martinin qaşqabaqlı halda cihazları termostata necə qoyduğunu gördü. Həmin vaxt Leora bir küncdə əyləşərək papiros çəkirdi. Səhəri gün o, Martini yanına çağırdı və ona nəsihət oxumağa başladı:

– Dok, sizin şöbənin işinə qarışmaq istəmirəm. Mənim qaydam belədir: başqalarının işinə burun soxma! Amma düzünü deyim ki, heyrat edirəm: Pikkerbo kimi bir işbazın, yetmiş at gücündə bir təşviqatçının məktəbini keçdikdən sonra siz başa düşməliyiniz ki, laboratoriyaya bu qədər vaxt sərf etmək axmaqlıqdır. Əslində, siz işə həftədə otuz dollara laborant götürə bilərsiniz. Sizin ilk işiniz müdiriyyətə hücum etməyi əsas vəzifələri bilən boşboğazları yola gətirməkdir. Kilsələrdə və klublarda nitqlə çıxış edin, mənə uğrunda mübarizə apardığımız ideyaları yaymağa kömək edin.

"O, deyəsən, haqlıdır, – Martin düşündü, – mən işə yaramayan bakterioloqam. Yəqin ki, heç vaxt bu təcrübənin öhdəsindən gələ bilməyəcəyəm. Burada mənim işim tütün çeynəyənlərə səkiyə tüpürməyi tərgitməkdir. Kim icazə verib ki, vergi ödəyicilərinin pulunu başqa şeylərə sərf edim?"

Amma elə həmin həftə Martin Nyu-Yorkdakı Mak-Qerk Biologiya İnstitutunun çap etdirdiyi qısa bir məlumatı oxudu. Yazıda bildirirdi ki, doktor Maks Qotlibə sintetik yolla – in vitro – anticismlər əldə etməyə müvəffəq olub.

O, təsəvvür edirdi ki, azdanısan Maks Qotlib qələbəindən ləzzət almadan öz laboratoriyasına qapanıb və onun işinə şişirdilmiş qiymət verdiyinə görə jurnalları tikə-tikə edir. Bu obraz gözləri önündə daha aydın görünürdü və Martin tənha adada xidmət edən, polkunun əyləncəli şənliyə gətdiyini – sərhəd döyüşünə göndərildiyini eşidən təvazökar bir zabitin keçirdiyi hissi keçirməyə başladı.

Sonra isə missis Mak-Kedlesin qəzəbi onun başında partladı.

Missis Mak-Kendles bir zamanlar ev qulluqçusu idi, sonra xəstə baxıcısı, sonra istəkli qadın, sonra isə əldən düşmüş baqqal, topdansatış taciri və ev sahibi cənab Mak-Kendlesin xanımı oldu. Mak-Kendles vəfat etdikdən sonra onun bütün əmlakı bu qadına miras qaldı. Əlbəttə, məhkəməsiz keçmədi, amma onun vəkili yetərinə yaxşı idi.

Missis Mak-Kendles qaşqabaqlı, çirkin, şübhəli şöhrətə malik xırdaçı bir qadın kimi tanınırdı. Hələ bu azmış kimi, o həm də o nimfonamaniyaya mübtəla idi. Nautilusun yüksək cəmiyyəti öz qapılarını onun üzünə bağlamışdı. Amma öz evində, boğanaq qonaq otağında, kif atmış dəri taxtda o vaxtaşırı kiləbaş, həmişə boğazını arıtlayan yaşlı və ailəli adamları, tez-tez borc pul verdiyi gənc polismeni və podratçı-siyasətçi F.Ks.Cordanı qəbul edirdi.

İsveç Yarğanında Nautilusun ən çirkli evlərindən ibarət böyük bir məhəllə ona məxsus idi. Martin bu evlərdə vərəmin yayılma xəritəsini tərtib edib, Doktor Okford və Leora ilə məsləhətləşdikdən sonra onları "ölüm mənşəyi" elan etmişdi. Martin bu evləri yer üzündən silmək istəyirdi, amma Xalq Səhiyyəsi Şöbəsinin direktorunun polis səlahiyyəti yox idi. Pikkerbo isə bir vaxtlar ona görə böyük ixtiyar sahibi idi ki, ondan heç vaxt istifadə etməmişdi.

Martin məhkəmə vasitəsilə Missis Mak-Kendlesin evlərinin uçurulmasına nail olmaq istədi. Amma onun vəkili, eyni zamanda, F.Ks.Cordanın da vəkili idi. Məhkəmədə isə Martinin əleyhinə doktor Ervinq Uoters ən kəskin və sərt şahid kimi çıxış etdi. Amma iş elə gətirdi ki, daimi hakimin yoxluğu üzündən məhkəməyə avam və təmiz bir insan sədrlik etdi. O, missis Mak-Kendlesin vəkilinin çalışaraq əldə etdiyi məhkəmə qadağasını ləğv etdi, sonra da Xalq Səhiyyəsi Şöbəsinə səlahiyyət verdi ki, şəhər qanunlarının təlimatına uyğun olaraq, belə fəvqaladə vəziyyətdə görülməli olan lazımi işləri görsün.

Həmin axşam Martin gənc Okfordla danışır, gur-gur guruldayırdı:

– Rufus, siz əlbəttə bir dəqiqəlik olsa belə, düşünmürsünüz ki, Mak-Kendleslə Cordan kassasiya məhkəməsinə şikayət edə bilərlər. Bilirsiniz, nə qədər ki qanuna müavfiq hüququmuz var, gəlin evlərin əncamını çəkək. Hə, nə deyirsiniz?

– Oldu, kapitan, – Okford dedi və sonra əlavə etdi, – nə zamansa bizi buradan qovsalar, Oreqona gedərik, orada şəxsi təcrübə ilə məşğul olarıq. Yeri gəlmişkən, sanitar inspektoruna güvənmək olar. Cordan yarım il əvvəl onun bacısını yoldan çıxarıb.

Sübh tezdən Martin və Okfordun başçılıq etdiyi göy kombinezonlu, şən, hiddətli gənclər dəstəsi miss Mak-Kendlesin sahib olduğu torpaqlara soxuldu, sakinləri küçəyə çıxardı və köhnə tikililəri dağıtmağa başladı. Günorta, vəkillər gəlib çıxdıqları vaxt, sakinlər artıq Martinin müsadirə etdiyi yeni mənzillərə köçürmüşdülər. "Quldurlar" isə aşağı mərtəbələrə yandırırıdılar. Beləliklə, yarım saat ərzində tikililər məhv edildi.

F.Ks.Cordan hərbi hərəkətlər teatrına tamaşanın ikinci saatında gəlib çatdı. O gələndə donuz piyi ilə yağlanmış Martin və toz qatı ilə örtülmüş Okford Leoranın gətirdiyi kofeni içirdilər.

– Belə, uşaqlar, – Cordan dedi, – siz bizi taladınız, amma növbəti dəfə zarafat etmək fikrinə düşəndə dinamitdən istifadə edin: vaxtınıza əməlli-başlı qənaət edərsiniz. Bilirsiniz, uşaqlar, çox xoşuma gəldiniz, amma təəssüf edirəm ki, sizinlə haqq-hesab çürütməli olacağam. Qoy bütün müqəddəslər yardımçınız olsun. Mənə bir az vaxt verin, özünüz görəcəksiniz ki, odla oynamağı sizə necə tərgidirəm.

3

Kley Tredqold onların həvəskar işindən vəcdə gəldi:

– Çox gözəl! Mən bütün işlərdə sizin ONZ-ni müdafiə edəcəyəm.

Bu vəd Martini o qədər də sevindirmədi, çünki Tredqold və kompaniya həddindən artıq tələbkər olmağa başlamışdı. Onlar Martinlə Leoranı özləritək azadlikli və məşhur insanlar kimi qəbul edirdilər. Amma öz aralarında qərar vermişdilər ki, (Erousmitlərin Nautilusa köçməsinə çox-çox əvvəllər) qrupları azad düşüncəli və məşhur monopoliyaya sahibdir və bu səbəbdən Erousmitlərin hər şənbə-bazar onlarla kokteyl içməyə, poker oynamağa gəlməsinə təkid edirdilər. Onlar başa düşə bilmirdilər ki, nə üçün Martin laboratoriyada "streptolizin" adlandırılan və kokteyllərlə, avtomobillərlə, polad külək mühərrikləri ilə, ya da sığorta əməliyyatları ilə ortaq heç nəyi olmayan cəfəngiyat üzərində yorulmadan əlləşməyi üstün tutur.

Bir dəfə axşam, Mak-Kendles evlərinin dağıdılmasından iki həftə sonra, Martin laboratoriyada işləyirdi. O, Qrupu əyləndirə biləcək təcrübə ilə məşğul deyildi. Halbuki, məsələn, bakteriya kolonyasından mayenin necə bulandığını, yaxud maddənin öz rəngini bir an içində necə dəyişdiyini göstərməklə onları heyran qoya bilərdi.

Martin hər şeyi unutmuş, gözlərini loqarifmlər cədvəlinə dikərək stol arxasında fikrə getmişdi. Leora yox idi. O, dodaqaltı deyirdi:

– Lənət şeytana, o da xəstələnməyə vaxt tapdı!

Tredqold, Şlemil və arvadları Köhnə Kənd Karvansarasına səyahət təşkil etmişdilər. Onlar Martinin mənzilinə zəng edərək onun harada olduğunu öyrəndilər. Siti-Holl dalanından çıxdıqdan sonra laboratoriya üz tutdular və onu orada tənha, qanıqara vəziyyətdə tapdılar.

Tredqold coşdu:

– Oğlanı buradan çıxarmaq lazımdır, qoy özünə gəlsin. Amma əvvəlcə evə gedək, kokteyl düzəldək, sonra da onun üçün yaxşı bir süpriz hazırlayırıq.

Yarım saatdan sonra Tredqol səs-küylə laboratoriyaya soxuldu.

– Siz aylı yaz gecəsini belə keçirirsiniz, ey gənc Eroukədər?! Gedək bizimlə, rəqs edək. Cəld! Papağını götür! Qaçaraq!

– Lənət şeytana, Kley! Çox şad olardım, amma, doğrudan da, gedə bilmərəm. İşləməliyəm: inanın ki bacarmaram.

– Boş sözdür! Axmaq-axmaq danışmayın! Siz onsuz da çox işləmişiniz. Bir baxın, atanız sizə nə gətirib. Sözbəxan olun! Bir-iki kokteyl aşırırsınız, sonra hər şeyi tamamilə yeni rəngdə görəcəksiniz.

Martin özünü "ağıllı apardı", amma heç nəyi yeni rəngdə görmədi. Tredqold etiraz dinləmək istəmirdi. Martin boyun qaçırmada davam edirdi – əvvəlcə nəzakətlə, sonra isə bir qədər kobudcasına. Şlemil pəncərənin altında avtomobilin signalını basır, susmaq bilmirdi. Davamlı və əsəb qıcıqlandıran səs Martinin bağırmasına səbəb oldu:

– Allah xətrinə çıxın, ona söyləyin ki, səsini kəssin! Xahiş edirəm. Məni rahat buraxın! Sizə dedim ki, işləməliyəm!

Tredqold gözlərini bərəltdi.

– Mən əlbəttə, gedəcəyəm. Diqqət göstərməklə özümü insanlara sırımağa adət etməmişəm. Narahatlığa görə üzr istəyirəm!

Üzrxahlıq etməli olduğu Martinin ağılına gələnə kimi avtomobil yerindən tərpəndi. Martin səhəri gün, sonra da bütün həftə Tredqoldun zəngini gözlədi. Tredqold da öz növbəsində Martindən zəng gözləyirdi. Beləliklə, ədavət halqası daha çox sıxılmağa başladı. Bu müddət ərzində Leora və Klara Tredqold bir-iki dəfə görüşdülər, amma hər ikisi özünü narahat hiss edirdi. İki həftə sonra Tredqoldların evində nahar vaxtı şəhərin ən məşhur həkimi Martini dar dünyagörüşlü, özündənrazı gənc adlandıraraq, onun qarasına danışdı. Kley və Klara Tredqoldlar isə dinləyir və razılaşırdılar.

...Müxalifətçilər birdən-birə Martinin əleyhinə qalxdılar.

Bir çox həkimlər təkcə elə pulsuz müalicəni genişləndirdiyi üçün ona qarşı köklənməmişdilər. Digər səbəb də o idi ki, Martin nadir hallarda onlardan kömək istəyirdi. Məsləhət isə, ümumiyyətlə, heç vaxt almazdı.

Mer Pyu Martini nəzakətsiz hesab edir, Klopçuk və F.Ks.Cordan onu satqınlıqda ittiham edirdilər. Reportyorlar isə sirverməzliyinə və kəsin çıxışlarına görə onu sevmirdilər. O ki qaldı qrupa, o, belə bir durumda Martini müdafiə etməyə son qoydu.

Martin az, ya çox – düşmən qüvvələrin artdığını hiss edirdi. Başa düşürdü ki, onların arxasında şübhəli işbazlar, saxtalaşdırılmış süd və dondurma satıcıları, antisanitar dükanların və çirkli evlərin sahibləri dururlar. Bu insanlar həmişə Pikkerboya nifrət ediblər, amma populyarlığına görə ona hücum etməyə cəsarətləri çatmayıb. İndi isə birləşəcək və var gücləri ilə Xalq Səhiyyəsi Şöbəsinə darmadağın etməyə çalışacaqlar.

Belə bir vəziyyətdə artıq Pikkerbonu layiqincə qiymətləndirə bilirdi. Martin əsgər kimi öz şöbəsini qorumağı olduğunu anlıyrdı.

Mer Pyu Martini başa saldı ki, pis hadisələrin baş verməsindən qaçmaq üçün ən yaxşı addım istefadır. Martin isə istefa vermək istəmirdi. O, həmvətənlərindən ona dayaq olmağı da xahiş etmədi. Yalnız Leoranın sarsılmaz sakitliyinə arxalanaraq öz işini vicdanla yerinə yetirməyə və təqib edənlərə fikir verməməyə çalışdı. Amma bacarmadı.

Qəzetlərdə felyetonlar və üç sətirlik "redaksiyadan" qeydləri onun tiraniyasını, məlumatsızlığını, təcrübəsizliyini gülüş hədəfinə çevirmişdi. Xəstəxanada müalicə aldıqdan sonra bir qarı öldü və müstəntiq danışmağa başladı ki, "bu ətcəbala – bizim qüdrətli sağlamlıq nəzarətçisinin köməkçisi günahkardır". Kimsə "padşah məktəbli" ayamasını ortaya atdı və o, bərk-bərk Martinə yapışdı.

Səhər yeməkləri zamanı, Valideynlər və Pedaqoqlar Assosiasiyasının iclaslarında baş tutan müzakirələrdə, merə göndərilmiş yeganə açıq imzalı məktubda Martini südü həddindən artıq ciddi yoxlamada təqsirləndirir və qeyri-kafi yoxlamada günahlandırır dılar. Zibili yığmayan insanlara qarşı səhlənkarlıq və istirahət bilməyən süpürgəçilərin, zibilyığanların cana gətirilməsi müzakirə mövzusunə çevrilirdi. Çex kvartalında çiçək xəstəliyi baş qaldıranda isə dedilər ki, Martin şəxsən xəstəliyə qarşı peyvənd aparıb.

Martinin çatışmazlıqları ilə bağlı şəhər sakinlərinin təsəvvürü nə qədər dumanlı olsa da, bir dəfə inamlarını itirdikdən sonra insanlar onu həmişəlik unutdular. Əhali öz-özünə yayılan şayiəni də havada tutdu: guya, Martin Orxideyanı yoldan çıxararaq öz hamisinə, onların sevimlisi doktor Pikkerboya xəyanət edib.

Bu həyəcanlandırıcı xüsusiyyətlə, yəni əxlaqsızlıqla o bütün mötəbər kilsələri özünə qarşı qaldırdı. Conatan Edvards kilsəsinin pastoru "Vaal bütxanalarında günahkarlıq" moizəsini (moizədə özünü padşah təsəvvür edən bir insan haqqında danışılırdı; o, şəhəri xəyali xəstəliklərdən qoruyur eyni zamanda da, gizli yerlərdə yuva salan gizli günahla oynayırdı) yenidən oxudu. Xəbər yayıldı ki, o, şərin və əclaflığın qara qüvvələri ilə, bir də vicdanlı, amma aldadılmış zəhmətkeşlərin hesabına piylənən soyğunçularla ittifaq bağlayıb. Sonra da dedilər ki, o, mərd kişi mühitində ayağa qalxıb bu sözləri deməyə cəsarət edə bilmir: "Mənim ürəyim də təmizdir, əllərim də".

Düzdür, vəcdə gələn gəlmələrdən kimlərsə düşünürdülər ki, bu əhvalat merə işarə vurur, başqaları isə onu F.Ks.Cordana aid edirdilər. Amma gözüaçıq sakinlər bütün işlərin arxasında xəyanət və əxlaqsızlıq yirticisinə – doktor Erousmitə qarşı cəsarətli həmlə görə bilirdilər.

Şəhərdə onu yalnız iki din xadimi müdafiə edirdi: irland katolik kilsəsindən pater Kostello və ravvin Rovin. Onlar, sən demə, öz aralarında dost imişlər və hər ikisi kilsə pastoru Conatan Edvardsı sevmirdi. Bu iki dost öz pastvalarının başına ağıl qoymağa çalışırdılar. Hər biri təkid edirdi:

– Burada bir çoxları əl altından bizim səhiyyənin yeni direktorunu günahlandırır. Kimisə günahlandırmaq istəyirsinizsə, bunu açıq-aşkar söyləyin. Mən qorxaq eyhamlar eşitmək istəmirəm. Bir də icazə verin deyim ki, o, xalq sağlamlığının gözetçisi kimi, vicdanlı və elmi adamdır. Belə bir həkimə malik olmaq şəhərimiz üçün böyük xoşbəxtlikdir.

Amma bu dindarlar kasıb idilər.

...Martin görürdü ki, axırı gəlib çatıb. Özünün populyar olmamasının səbəbini başa düşməyə çalışırdı.

– Məsələ təkcə Cordanın intriqalarında, Tredqoldun narazılığında və Pyunun yaltaqlığında deyil. Hər şeydə mən özüm günahkaram. İnsanları ələ ala bilmirəm, onları dilə tutmağı, öz sağlamlıqlarının qayğısına qalmaq üçün mənə kömək edəcəklərinə dair dillərindən söz qoparmağı bacarmıram. Onlara deyə bilmirəm ki, işim necə vacibdir. İnandıra bilmirəm ki, yalnız mən onları baş verə biləcək ölümdən xilas edə bilirəm. Yəqin, demokratik dövlətin məmuru məhz bu cür hərəkət etməlidir. Yenə də istəmirəm! Amma nəse fikirləşməliyəm, yoxsa şöbəni məhv edəcəklər.

Onun ağılına bir fikir gəldi. Pikkerbo burada olsaydı, müxalifəti basıb əzə, ya da şəfqətlə boğa bilərdi. Pikkerbonun vidalaşarkən söylədiyi sözləri xatırladı: "Hə, mənim balam, Vaşinqtona getsəm də, bu iş həmişəlik mənim ürəyimdə yaşayacaq. Sizə yardımım lazım gələrsə, mənə xəbər göndərin. Hər şeyi atıb, gələm".

Martin onun köməyinə ehtiyacı olduğuna işarə vuran məktub yazdı.

Pikkerbo elə ilk poçtla da cavab göndərdi. Qoca, mehriban Pikkerbo! Cavabda deyilirdi:

"Necə pərişan olduğumu sözlə ifadə edə bilmirəm. Amma indi Vaşinqtondan çıxmağa imkanım yoxdur. Bununla belə, əminəm ki, hər şeyə ciddi yanaşmağa adət etdiyinizdən müxalifətin qüvvəsini həddindən artıq şişirdirsiniz. Mənə istənilən vaxt çəkinmədən yaza bilərsiniz".

– Sonuncu gülləmi də itirdim, – Martin Leoraya dedi, – indi işim bitdi. Mer Pyu balıq ovundan qayıdan kimi məni işdən atacaq. Yenə də iflas etdim, əzizim.

– Heç də iflas etməmişən. Sən bu iştahgətirən kotleti yeməlisən. Səncə, biz nə etməliyik? Deyəsən, lövbəri qaldırmaq zamanıdır, mən bir yerdə uzun müddət oturub qalmağı sevmirəm, – Leora gülümsədi.

– Nə etmək lazımdır? Bilmirəm. Güman edirəm ki, Hanzikerin yanında iş ala bilərdim. Ya da... Dakotaya qayıdıb şəxsi təcrübə ilə də məşğul olmaq olar. Amma hər şeydən daha çox fermer olmaq istərdim, böyük bir qoşalülə tufəng alar, öz torpağımdan bütün hörmətli xristianları qovardım... Hələlikse burada qalmaq fikrindəyəm. İki-üç möcüzə baş verər və ilahi qüvvə işə müdaxilə edərsə, hələ qalib gəlmək şansım var. Aman Allah, necə də yorulmuşam! Mənimlə axşam laboratoriyaya getməzsən ki, Li? Orada çox qalmayacağam, tez qayıdacağam, söz verirəm... Saat on birə kimi, bəlkə də, daha tez.

Streptolizin haqqında məqaləsini başa vurdu və bir gün imkan tapıb "Yoluxucu xəstəliklər" jurnalının redaktoru ilə danışmaq üçün Çikaqoya yollandı. Nautilusdan çıxanda qarmaqarışq hisslər ruhuna hakim kəsilmişdi. Martin bir vaxtlar Uitsilvaniyadan çıxıb böyük Nautilus şəhərinə getdiyi üçün necə sevindiğini xatırladı. İndi isə zamanın çevrəsi qapanıb, tərəqqi sıfıra enib və Martin boşluq içində çaşıb qalıb...

Redaktor onun məqaləsini təriflədi, qəbul etdi və yalnız bir düzəliş təklif etdi. Geri qayıdan qatar tezliklə yola düşməyəcəkdi. Martin xatırladı ki, Anqus Dyuer Çikaqoda yaşayır. Özü də Raunsfildin yanında işləyir – öz aralarında xərci və gəliri bölən həkimlərin özəl klinikasında.

Klinika mərmərdən, qızıldan və yaqutdan tikilmiş (ya da ola bilər ki, Martinin yadında belə qalmışdı) iyirmi mərtəbəli binada on dörd otaqda yerləşirdi. Böyük buxarıya doğru uzanan qəbul otağı lap neft maqnatının qonaq otağını xatırladı. Amma bununla belə, dincəlməli yer deyildi. Girişdə oturmuş gənc qadın Martindən ünvanını və nədən şikayətləndiyini soruşdu. Parıldayan düyməli gənc paj isə onun vizit kartı ilə tibb bacısına doğru qaçdı, o da öz növbəsində yürürə-yürürə içəri – apartamentə getdi. Anqus gəlib çıxana kimi Martin on beş dəqiqə daha kiçik, amma daha varlı və daha darıxdırıcı otaqda gözləməli oldu. Bu müddət ərzində o elə həyəcan keçirirdi ki, hətta Raunsfild cərrahının lazım bildiyi istənilən əməliyyata razılıq verə bilərdi.

Anqus Dyuer universitetdə və Zenit şəhər xəstəxanasında işləyəndə də kifayət qədər iddialı idi, indi isə onun özünəinamı dəfələrlə artmışdı. O, Martini gülər üzlə qarşıladı və kafeyə getməyi elə bir mehribanlıqla təklif etdi ki, sanki, onunla görüşmək böyük xoşbəxtlik idi. Amma Martin Anqusun yanında özünü gənc, yontalanmamış, fərsiz kimi hiss edirdi.

Anqus dalğın halda danışmağa başlayarkən yenə də Martini heyran qoydu:

– Erving Uoters? "Diqamma"dan? Nəsə belə birini xatırlamıram. Ah, hə, əlbəttə, o hər peşəyə lənət qazandıran kütlədən biri idi...

Martin ümumi cizgilərlə Nautilusdakı münaqişəsini təsvir edərkən, Anqus dedi:

– Gəl burada patoloq kimi işlə. Bizimki iki-üç həftədən sonra çıxıb gedir. Sən işin öhdəsindən əla gələrsən. Orada nə qədər alırsan? İldə üç min beş yüz? Burada mənə elə gəlir ki, başlanğıc üçün dörd min beş yüz təşkil edə bilərəm, bir müddətdən sonra da payçı olarsan. Hətta mənfəətdə də iştirak edə bilərsən. Qərar versən, mənə xəbər elə. Onsuz da Raunsfild xahiş etmişdi ki, adam tapım.

Belə bir ehtiyat imkan əldə edən və Anqus Dyuerə şəfqət hissi ilə yanaşan Martin açıq müharibəyə başlamaq üçün Nautilusa qayıtdı.

Mer Pyu şəhərə qayıtdıqda doktor Pikkerbonun, doktor Bisseksin, futbol trenerinin və Maqford-kollecədən olan sanitariya direktorunun dostu olan Martini işdən çıxarmadı.

Əvəzində doktor Bisseks ilk iş kimi cəmi beş dəqiqə vaxt sərf edərək Rufus Okfordu işdən uzaqlaşdırdı. Sonra GİXA-da məruzə oxudu, yenidən Şöbəyə qayıtdı və Martinə istefa verməyi təklif etdi.

– Bircə bunu görməyəcəksiniz! – Martin özündən çıxdı, – düzünü deyin, Bisseks. İşdən çıxartmaq istəyirsinizsə, çıxarın, amma bunu açıq-açıqlığa edin. İstefa verməyəcəyəm və məni qovduğunuz vaxt, yəqin ki, sizi məhkəməyə verəcəyəm; Ola bilsin, sizin, çox hörmətli merimizin və Frenk Cordanın necə insan olduğunu camaata göstərə bildim. Bunu da ona görə edəcəyəm ki, insanlar sizə buranı bərbad günə qoymağa imkan verməsin.

– Nə deyirsiniz, doktor, bu nə danışqdır belə? Sizi, əlbəttə ki, qovmuram, – Bisseks çətin tələbələrə və fərsiz futbolçularla danışmağa adət etmiş pedaqoq kimi dedi, – nə qədər istəyirsinizsə, bizimlə qalın. Sadəcə, qənaət məqsədilə əməkhaqqınızı ildə səkkiz yüz dollara endirirəm.

– Çox gözəl, azaldın. Sizi görüm lənətə gələsiniz! – Martin bağırdı.

Bu çox effektiv və orijinal səsləndi, amma Leorayla Martin ev sahibi ilə bağlanmış müqaviləyə əsasən ən cüzi qənaətlə belə ildə mindən az məbləğə yaşaya bilmədiklərini hesabladığıda, vəziyyət o qədər də yaxşı görünmürdü.

Məsuliyyətdən azad olmuş Martin Şöbənin xilas edilməsi üçün öz fraksiyasını yaratmağa başladı. Ravvin Rovin, pater Kostello, şəhərdə qalmağa və şəxsi təcrübəyə keçməyə qərar verən Okford, Həmkarlar İttifaqları Şurasının katibi, Tredqoldu həddindən artıq yelbeyin hesab edən bankir, bir də məktəb ambulatoriyasının diş həkimi olan çox yaxşı bir oğlan...

– Bu cür müttəfiqlərlə nəyəsə nail olmaq mümkündür, – ağzıdolmuş Leoraya deyirdi, – Mən geri çəkilmək fikrində deyiləm. ONZ-u GİXA-a çevirmələrinə imkan vermərəm. Bisseks də Pikkerbo kimi boşboğazdı, sadəcə, onda Pikkerbonun enerjisi və vicdanı yoxdur. Mən onun öhdəsindən gələrəm! Natura etibarilə məmur deyiləm, amma xəyalımda artıq yeni ONZ yaranıb; o qaz halında deyil, bərkdir, o, doğrudan da, uşaqları xilas edə və yoluxucu xəstəliklərin qarşısını ala bilər. Mən geri çəkilməyəcəm! Görərsən!

Onun tərəfdarları Ticarət Palatasını ayağa qaldırdılar, eyni zamanda, onlar əmin idilər ki, "Sərhədcə"nin qoca reportyoru onların tərəfini tutacaq, "öz şefinə döyüşə girmək cəsarəti verəcək".

Amma yaşadığı xəcalət hissi Martinin döyüşkənliyini sarsıtdı. Hesabları ödəmək üçün onun həmişə pulu çatmırdı, o isə özündən çıxmış baqqalları yola gətirməyə, borcunu xatırladan zəhlətökən məktublar almağa, qapının ağzında dayanaraq azğınlaşmış kreditorlarla mübahisə etməyə alışmamışdı. Bir neçə gün əvvəl vəzifəli bir adam olan Martin indi borc sahiblərinin "Yaxşı! Artıq deyəcək bir söz yoxdur! Elə bu dəqiqə ödəyin, yoxsa mən polis çağıracağam!" qışqırığına dözmək məcburiyyətində qalırdı. Xəcalət hissi dəhşət hissinə çevrildiyi vaxt doktor Bisseks gözlənilmədən onun məvacibini daha iki yüz dollar kəsdi.

Martin izahat tələb etmək üçün yel kimi merin kabinetinə soxuldu və cənab Pyu ilə Frenk Ks.Cordanın bir yerdə oturduğunu gördü. Aydın idi ki, onların hər ikisi əməkhaqqının ikinci dəfə azaldılmasından xəbərdar idilər və bunu şən bir zarafat hesab edirlər.

Martin yenidən öz fraksiyasını topladı.

– Mən məhkəməyə verəcəyəm! – özündən çıxdı.

– Çox gözəl, – pater Kostello dedi, ravvin Rovin isə əlavə etdi:

– Ceniks... O radikal vəkildir və sizin işinizi havayı aparacaq.

Amma müdrik bankir onların sözünü kəsdi:

– Nə qədər ki, heç bir səbəb olmadan işdən çıxarılmamısınız, məhkəməyə getmək üçün əlinizdə əsas yoxdur. Qanuna görə, Bisseks sizin əməkhaqqını nə qədər istəyirsə, o qədər də azalda bilər. Onun belə bir hüququ var. Şəhər Qanunlar Külliyyatında yalnız direktora və sanitar inspektorlarına dəyişməz əməkhaqqı nəzərdə tutulur. Başqa heç kəsə. Yəni heç nədən şikayət edə bilməzsiniz.

Martin melodramatik jestlə etiraz etdi:

– Deyirsiniz ki, heç nədən şikayət edə bilmərəm? Axı o gözlərimin qabağında Şöbəni məhv edir?

– Şəhər üçün bunun əhəmiyyəti yoxdursa, heç nədən...

– Yaxşı! Mənim üçün axı bu əhəmiyyətsiz deyil. Acından ölərəm, amma istefa verməyəcəyəm!

– İstefaya getməsəniz, həqiqətən də acından öləcəksiniz. Amma yaddan çıxarırsınız ki, sizin yanınızda arvadınız da var. Mənim planım belədir, – bankir sözünə davam etdi, – burada, bu şəhərdə şəxsi təcrübə ilə məşğul olacaqsınız, kabinetinizin təchiz olunması və digər işlər üçün vəsait verəcəyəm, beş ildən, on ildən sonra biz yenidən birləşərik və sizi tam səlahiyyətli direktor qoyarıq.

– On il gözləmək?! Nautilusda? Bacarmaram! Mən burada boğuluram. Otuz iki yaşında tamamilə müflis olmuşam. İstefa verəcəyəm. Yenidən səyahətə çıxacağam, – Martin sözünü yekunlaşdırdı.

– Əminəm ki, Çıxaqonu seəcəyəm, – Leora yenə də ona təskinlik verirdi.

4

O, Anqus Dyuerə məktub yazdı. Onu Raunsfild klinikasına patoloq təyin etdilər. Sadəcə, Anqus cavabında bildirdi ki, indiki zaman üçün ona dörd min beş yüz ödəmək imkanına malik deyillər, amma iki min beş yüzü böyük məmnuniyyətlə verə bilərlər.

Martin razılaşdı.

5

Nautilus qəzetlərində Martinin istefa verdiyi ilə bağlı məlumat çap olunanda vətəndaşlar altdan-altdan gülməyə başladılar: "İstefaya getdi? Yox a?! Onu boynunun dalından tutub işdən atdılar". Qəzetlərin birində isə zərərsiz bir yazı çap olunmuşdu:

"Bizlərdən, günahkarlardan heç kim, azacıq da olsa riyakarlıq payından xali deyilik. Amma vəzifəli bir adam işdə günahın içində batdığı halda müqəddəs insan rolu oynamağa başlayırsa və siyasi intriqalara vararaq öz kobud cahilliyini, tutarsızlığını gizlətməyə çalışırsa, hələ bu azmış kimi, məsum görünüş alırsa, üstəgəl məlum olur ki, o həm də bivec siyasətçidir – o zaman – köhnə fırıldaqçıların arasındakı ən fırıldaqçı belə, fəryad etməyə və qisas almağa hazırdır".

Pikkerbo Vaşinqtondan Martinə yazdı:

"Çox böyük təəssüf hissi ilə öyrəndim ki, istefa vermisiniz. Necə məyus olduğumu sözlə ifadə edə bilmirəm. Özü də sizi işə gətirənə və ideallarım ilə tanış edənə qədər çəkdiyim bu əziyyətlərdən sonra... Bisseks mənə məlumat verdi ki, şəhər maliyyəsində olan böhrana görə müvəqqəti olaraq əməkhaqqınızı azaltmağa məcbur qalıb. Mən bu nəcib və quruculuq işlərindən imtina etməkdənsə, yəqin ki, ONZ-da pulsuz işləyə çörəkpulu qazanmaq üçün harasa gecə qarovulçusu düzələ bilərdim. Mənim üçün çox ağırdır. Sizə səmimi simpatiya bəsləyirdim... Dönüklüyünüz, yalnız mənfəət xətrinə yenidən şəxsi praktikaya qayıdışınız, çox yüksək əməkhaqqıya görə satılmaq qərarınız mənim son zamanlar qismətimə düşənlər arasında ən böyük zərbə oldu".

6

Çıkaqoya yaxınlaşarkən Martin düşüncələrini ucadan dedi:

– Heç vaxt ağılıma gəlməzdi ki, belə bir iyrənc məğlubiyyətə dözə bilərəm. Bundan sonra məni daha laboratoriyaya, nə də xalq sağlamlığının mühafizəsi idarəsinə sala bilməzsən. Vəssalam! Ancaq pul qazanacağam!

Raunsfildin klinikası, güman etmək olar ki, axmaqlar üçün qızıla tutulmuş tələ idi: bədbəxt milyonçuları o dərəcədə qorxudurdular ki, onlar tibbi kommersiyanın təklif edə bildiyi ağıla gələn və ağıla gəlməyən bütün müayinələrə, cərrahiyyə əməliyyatlarına külli miqdarda pul xərcləyirdilər. Ümid edirəm ki, belədir! Mən nə gözləməliyəm ki? Ömrümün sonuna kimi kommersant həkim, ticarət assosiasiyasının üzvü olacağam. Yəqin ki, buna ağılım yetəcək!

Bütün ağıllı adamlar soyğunçudurlar! Onlar öz dostları ilə səmimidirlər, amma bütün başqalarına nifrət edirlər. Necə nifrət etməsinlər ki, kütlənin özü çapıb talamayanlara nifrət edir. Anqus Dyuerin fərasəti bunu elə əvvəlcədən, hələ universitetdə oxuyarkən başa düşməyə yetdi. Çox güman ki, cərrah texnikasına mükəmməl yiyələnib, amma onu da bilir ki, insan yalnız qamarlaya bildiyi şeyləri qazana bilər. Amma işə bir bax, ona həmişə aydın olan sadə bir şeyi başa düşmək üçün mənə neçə il lazım gəlirdi.

Bilirsən, neyləyəcəyəm? Mən Raunsfild klinikasından bərk-bərk yapışacağam, ta ki ildə, otuz min qazanmayana kimi... O zaman Okfordu öz yanıma dəvət edəcək, şəxsi klinika açacağam. Orada həm terapevt kimi çalışacağam, həm müəssisəmin tam sahibi olacağam... xəstələrdən nə qədər mümkünsə, pul qoparacağam.

Çox gözəl, insanlara daha az müalicə, daha çox pul lazımdırsa, neyləmək olar, qoy ödəsinlər!

Heç vaxt inanmazdım ki, belə bir vəziyyətə düşə bilərəm: kommersant olmaq və başqa heç nə arzulamamaq! Əşş, mən başqa biri olmaq istəmirəm! İnan mənə! Artın dirənmişəm!

XXV FƏSİL

1

Sonra... Hər günü yuxusuz gecədən daha uzun olan bir il ərzində Martin ən mötəbər, ən işıqlı, ən təmiz və ən hüznü tibb fabriki olan Raunsfild klinikasının vicdanlı işçisinə çevrildi... Bu il isə gözə çarpan hadisə baş vermədən, yaz olmadan, payız gəlmədən, həyəcənsiz axıb getdi. Onun şikayət etmək üçün səbəbi yox idi. Düzdür, deyəsən, aristokrat həyatın şikəst qoyduğu qadınları klinikada rentgenə həddindən artıq tez-tez salırdılar... Halbuki, onlara uşaq doğmaq və döşəmə silmək zərif balaca rentgenoqrammlardan daha çox xeyir gətirə bilərdi. Bir də... ola bilsin, orada həkimlər hər badamcıq vəzinə baxanda üz-gözlərini lazım olduğundan artıq, həm də insafsızcasına turşudurdular. Amma bir şey də var idi ki, dünyada bu qədər yaxşı təchiz olunmuş və bu qədər iftixar ediləcək bahalı fabrik yox idi ki, insanı xammal kimi bu cür emal prosesindən keçirə bilsin.

Bir zamanlar hər cür Pikkerbo və Uinterlərə yuxarıdan aşağı baxan Martin Erousmit indi "Raunsfild"də Anqus Dyuerlərə və klinikanın digər mütəxəssislərinə kasıb, təminatlı adamın diribaş, varlı insana qarşı hiss etdiyi hörmətlə yanaşırdı.

Anqusun öz məqsədini dəqiq bilməsi və vərdişlərindəki dəyişməzlik Martini heyran qoyurdu.

Anqus hər gün hovuzda üzür, qılinc təlimi dərsi alırdı, asanlıqla üzməyi bacarırdı və daşa dönmüş sifətilə İblis kimi qılinc oynadırdı. Gecə saat on ikinin yarısından gec olmadan yatmağa yollanırdı. Heç vaxt gündə bir dəfədən çox içki içməz, gənc cərrahın daha artıq irəliləməsinə xidmət edə biləcək bir şey oxumaz, danışmazdı. Onun tabeliyində olanlar bilirdilər ki, doktor Dyuer mütləq bu dəqiqələrdə qüsursuz geyimdə, tamamilə ayıq və çox sakit şəkildə peyda olacaq və diqqətsizliyə yol verən, ya da təbəssümə ümid edən hər hansı bir tibb bacısına çox laqeyd yanaşacaq.

Martin heç bir qorxu hiss etmədən özünü bu soyuqqanlı, çox həvəslə badamcıq vəzlərini kəsib götürən adamın əllərinə təslim edə bilirdi. Peritonun yarılması üçün Anqusa tabe olar və beyində istənilən əməliyyat aparmaq üçün həyatını Raunsfildə etibar edərdi – bir şərtlə ki, onun özü bu cərrahi müdaxilənin vacibliyinə tam əmin olsun.

Amma o, heç cürə klinikada çiçəklənən lirik bir inamı başa düşə bilmirdi. Bu inam isə ondan ibarət idi ki, olmadığı halda insanın necəse keçinə bildiyi istənilən hissə dərhal rədd edilməlidir. Martin qətiyyənlə belə bir inam səviyyəsinə yüksələ bilməzdi.

Çıxaqoda keçən bu il onunla fərqlənirdi ki, Martin bütün iş günü ərzində, demək olar ki, yaşamırdı. Cəld əllərinin, ya da beyninin onda birini işlədərək qanın və sidiyin analizini edir, Vasserman sınaqlar aparır, nadir hallarda isə meyit yarırdı. Martin bütün bu vaxt ərzində ağ kafelli "qəbirdə" özünü ölü kimi

hiss edirdi. Pikkerbonun boşboğazlığı və Uitsilvaniyanın dedi-qoduları içində boğularkən o mühitlə əməlli-başlı mübarizə aparırdı. İndi isə mübarizə aparacaq bir şey yox idi.

O, öz saatlarını başa vuraraq, demək olar ki, yaşamaqla məşğul idi. Leora ilə birlikdə gəzib-dolaşaraq kitab və rəssamlıq mağazalarını, teatr və konsert dünyasını kəşf etməyə çalışırdı. Onlar romanlar, tarixi kitablار və səyahətnamələr oxuyurdular. Raunsfildin, ya da Anqusun yanında nahar zamanı jurnalistlər, mühəndislər, bankirlər, tacirlərlə söhbət edirdilər. Rus pyesinə tamaşa edir, Mişa Elmana qulaq asır, Qotlibin sevimlisi olan Rableni mütaliə edirdilər. Martin uşaqlıq etmədən eşqbazlıq etməyi öyrənmişdi, Leora həyatında ilk dəfə bərbər və manikür ustası yanında olmuş, fransız dili dərsləri götürməyə başlamışdı. O, bir vaxtlar Martini "yalanı təqib edən", "həqiqət axtarıcısı" adlandırırdı. İndi isə bu məsələni iki otaq yarımliq mənzillərində müzakirə edərək qərara gəlmişdilər ki, özlərini "həqiqət axtarıcıları" adlandıran insanların əksəriyyəti, sanki, həqiqət toxunmaqla hiss olunan ev, çörək, duz, öz-özünə mövcud olan bir əşyaymış kimi onun haqqında ayaqüstü danışirlər... Amma bu insanlar təkcə həqiqəti tapmağa deyil, həm də öz əqli arzularını yüngülləşdirməyə can atırlar. Romanlarda bu axtarıcılar "həyatın sirri"ni laboratoriyalarda öyrənirdilər. O laboratoriyalarda isə, yəqin ki, nə reaktivlər vardı, nə də bunzenov odluları. "Həqiqət axtarıcıları" böyük xərc çəkərək, qatarlarda havasızlıq və çağırılmamış qonaq kimi peyda olan ilanlar üzündən narahatlıq keçirə-keçirə Himalay zahidlərinin məbədinə yollanırlar, antisanitar şəraitdə yaşayan müdriklərdən öyrənirdilər ki, insan otuz, ya da qırx il düyü yeyərək öz göbəyini görə bilsə, Ruh istənilən cür yüksək əməllərə qadir ola biləcək.

Bu cür yüksək mətləblər haqqında danışarkən Martin belə cavab verirdi: "Cəfəngiyatdır!" O, təkidlə sözünün üstündə dururdu ki, heç bir Həqiqət yoxdur, sadəcə, bir çox həqiqətlər mövcuddur. Deyirdi ki, Həqiqət dağlarda güdməli və quyruğundan yapışaraq tutmalı olduğumuz parlaq qanadlı quş deyil, həyata skeptik münasibətdir. Təkid edirdi ki, insanın ümid edə bildiyi ən böyük şey budur: inadkarcasına elə bir iş görməlidir ki, bu iş ona sevinc bəxş etsin və hər adi işçidən fərqli olaraq, öz sahəsində faktların daha dərinliklərinə enməyi bacarsın.

Bu mexanizmə əsaslanan fəlsəfə Martinin özünün də belə bir qayda ilə inkişaf etdiyinə inandırıla bilmirdi. O, Raunsfild mütəxəssisləri və ya onların həmkarları ilə özünü bərabər tutmaq istəyəndə çox pis olurdu, hətta Gesselinkdən kəskin cavablar eşitdiyi zaman olduğundan da pis. Amma klinikada təntənəli səhər yeməkləri vaxtı Londondan, Nyu-Yorkdan, Bostondan olan cərrahlarla qarşılaşırdı; cəmiyyətdə mövqeyi, limuzinləri və hər yerə dəvət olunan mütəxəssisin təhqiredici ruh yüksəkliyi olan insanlarla üz-üzə gəlirdi. Onlara özlərindən aşağı mövqedə duranlar məzəli görünürdülər. Tibb konfranslarında məruzələr oxuyan cərrah texnikasının ustalarına, yüzlərlə həkimin gözü qarşısında əməliyyat aparmaqdan, ya da əlinin altında çalışanlara nəzakətli, amma qəti əmrlər verməkdən qorxmayan həkimlərə, inzibatçı və rəislərə rast gəlir, özünə şübhə etməyin nə olduğunu bilməyən tibb generalları ilə qarşılaşır, böyük kahinlər və şəfavericilərlə görüşürdü. O insanlarla ki, yetkin və müdrik, diqqətli və nəzakətli idilər.

Onların əlahəzrət mövcudluğunda Maks Qotlib qoca manyak kimi görünürdü, Qustav Sondelius oyunbaz, Nautilus isə ehtiraslı mübarizəyə layiq olmayan bir şəhər kimi... Onların ətrafa şəfəq saçan nəzakətindən sarsılan Martin özünü lap lakey kimi hiss edirdi.

Elə hey artmaqda olan etiraf və dərkətmə saatlarında Leora ilə bir məsələni müzakirə edirdi: "Martin Erousmit kimdir və o hara gedir?" Sonra isə etiraf edirdi ki, şöhrət qazanmış cərrahlarla tanışlıq onun insanlar üzərində üstünlüyü ilə bağlı əvvəlki inamını sarsıdıb. Leora isə ona təskinlik verməyə çalışırdı:

– Sənin lənətə gəlmiş tərifli cərrahların üçün əla bir təyinat tapmışam. Düzdür, onlar nəzakətlidirlər, iddialıdırlar, qeyri-adi gülümsəyirlər... Deməli, belə! Yadındadır, mənə demişdin ki, professor Qotlib belə cənabları "rütbəli əyləncə adamları" adlandırır.

Martin bu ifadəni göydə tutdu. Onlar birlikdə oxudular və ondan məzəli, şuluq bir mahnı düzəltdilər:

Rütbəli əyləncə adamları!

Rütbəli əyləncə adamları!

Bütün çinovniklər cəhənnəm olsun!

Onlar büsbütün rədd olsunlar,

Rütbəli əyləncə adamları!

Hiyləgər təbəssümlü adamlar,

Başçılar, varlılar!

Cəhənnəm olsun rütbəli əyləncə,

Cəhənnəm olsun onların təkəbbürlü baxışları,

Cəhənnəm olsun şirin təbəssümləri!

2

Martin Uitsilvaniya oğlanından yetkin insana çevrildikcə, onunla Leora arasındakı münasibət də dəyişir, hər bir dəyişkənliyə hazır olan gənc qız və oğlan arasındakı bağlılıqdan sarsılmaz və qırılmaz münasibətə keçirdi. Onların arasında yalnız ər və arvada, özü də nadir nüsxə olan ər və arvada məxsus qarşılıqlı anlayış var idi. Bir-birindən fərqlənmələrinə baxmayaraq, göz və əllər kimi Tamın hissələrini təmsil edirlər. Amma aralarındakı bu münasibət onların hər zaman çəhrayı səadət içində yaşadıkları anlamına gəlmirdi. Çünki Martin Leoranı dəhşətli dərəcədə sevirdi və ona inanırdı; qəzəb və yaşanan haqsızlıq hissi bu inamı meydana çıxarırdı... Bəzən Martin Leora ilə elə əsəbi və öcəşkən olurdu ki, başqa heç bir qadınla, heç bir gözəl Orxideya ilə belə olmağı özünə rəva bilməzdi.

Arvadı ilə höcətləşdikdən sonra başını qürurla arxaya ataraq, Leoaraya bir söz belə demədən çıxıb gedirdi. Onu incitdiyini hiss etdiyindən, Leoranın evdə tək oturmasından, gözləməsindən və ola bilər ki, ağlamasından ləzzət alaraq uzun müddətə arvadını yalnız qoyurdu. Çünki onu sevirdi... Arvadı və dostu

kimi sevirdi. Martin onu Anqus Dyuerin yanında qarşılaşdığı qadınlardan daha az baxımlı, daha az kübar görəndə isə dilxor olurdu.

Missis Raunsfild çox hörmətli qoca toyuq idi – onun yanında Leora parlaq və gözəl görünürdü. Amma missis Dyuer kəhrəba və buz kimi insanı üşüdüdü. Varlı ailədən olan bu gənc qadın çox gözəl geyinir, tayı-bərabəri olmayan elə bir istehzal astagəlliklə danışdı ki, üslubunda vərdisin mövcudluğu o dəqiqə hiss olunurdu. O, şöhrətpərəst idi, ürək və ağıl olmadan da keçinə bilərdi. O, əslində, missis Ervinq Uoters özünü necə təqdim edirdisə, elə o cür idi.

Nautilus Qrupunun sadələvh dəbdəbəsində yalnız missis Kley Tredqold Leoranın nazını çəkir və onun tuflisində toqqa çatışmayanda, ya da qrammatikaya zidd gedərək səhv edəndə bunu yalnız təbəssümlə qarşılayırdı. Amma sığallı-bəzəkli missis Dyuer başqalarının səliqəsizliyini nəzakətli və yüngül istehza ilə ələ salmağa adət etmişdi.

Bir dəfə, onlar Dyuerlərin evindən taksi ilə geri qayıdarkən, birdən Martin özündən çıxdı:

– Doğrudanmı, sən heç nə öyrənməyəcəksən? Yadımdadır ki, Nautilusda biz kəndarası yolda dayanıb xeyli söhbət etmişdik... Lənət şeytana, az qala, sübh açılana kimi danışdıq, sən də qərara gəldin ki, özünü ələ alacaqsan. Amma indi görürəm, hər şey əvvəlki kimidir... Aman allah, bu gün sən heç fərqi belə varmırdın ki, burnun hisə bulaşıb. Missis Dyuer gördü, narahat olma! Axı nə üçün bu qədər pintisən? Nə üçün heç olmasa, azca da olsa özünə baxmırsan? Nə üçün, heç olmasa, nəse deməyə azacıq da olsa səy göstərmirsən? Nahar süfrəsi arxasında oturur, ancaq və ancaq... fısıldayırsan. Doğrudanmı, mənə kömək etmək istəmirsən? Missis Dyuer, yəqin ki, Anqusa təxminən iyirmi il sonra Amerika Həkimlər Assosiasiyasının prezidenti olmağa kömək edəcək, sənin Martinin isə həmin vaxta kimi Gesselinkin yardımçısı kimi yenidən Dakotaya qayıtmalı olacaq!

Leora taksidə onun yanında adət etmədiyi dəbdəbə içində nazlanırdı. Amma bu sözlərdən sonra dik atıldı. Danışmağa başlayanda səsindəki həmişəki qayğısız sərbəst ahəng bu dəfə hiss olunmadı.

– Bağışla mənə, əzizim. Bu gün səhər yeməyindən sonra gedib üzümü masaj etdirdim, bunu sənə xətrinə elədim. Həm də elə bilirdim ki, danışanda sənə xoşuna gəlirəm. Onun üçün də müasir incəsənət haqqında bir kitab da tapıb çıxartmışam... Yadındadır, elə bu yaxınlarda almışdıq. Onu necə lazımdırsa öyrənmişəm, amma bu gün tərs kimi söhbəti heç cürə müasir rəssamlığın üstünə çəkib apara bilmədim ki, bilmədim...

Martin onun başını özünə tərəf çəkərək, az qala, ağlayacaqdı:

– Mənim zavallı, ürkmüş gözəlim! O, bu dollar ovçularının arasında necə də ağıllı görünmək istəyir!

Raunsfild klinikasının ağ kafelinin və qeyri-adi səliqəsinin ilk məstliyi keçəndən sonra Martin streptolizinlə bağlı tədqiqatını başa vurmaq və bəzi dəqiqləşdirmələr aparmaq istədi.

Bundan xəbər tutan Anqus Dyuer fürsətdən istifadə etmək qərarına gəldi:

– Qulas as, Martin, elmin daşını atmadığın məni sevindirir, amma sənin yerinə olsaydım, adi maraq xətrinə bu qədər güc sərf etməzdim. Doktor Raunsfild o gün elə bu barədə danışdı. Tədqiqatla nə qədər istəyirsənsə məşğul ol – biz bunu ancaq alqışlaya bilərik. Amma istərdik ki, yararlı bir işin qulpundan yapışasan. Məsələn, apendisit hadisəsində yüzlərlə qan analizinin nəticələrini tutuşdura və çap etdirə bilərsən – bu, artıq konkret olardı. Sən məqaləndə bizim klinikanın adını da çəkə bilərsən ki, bu da bizim şöhrətimizi artırır. O zaman öz aramızda qalsın, illik məvacibini üç minə qaldıra bilərik.

Bu alicənablıq Martinin elmi tədqiqata olan həvəsini öldürdü.

"Anqus haqlıdır. O, əslində, bir şeyi demək istəyirdi: alim kimi işi bitmiş adamam. Elədir ki, var. Daha müstəqil tədqiqatlara girişməyin mənası yoxdur".

Martin Raunsfildin yanında bir ilə yaxın işlədikdən sonra, nəhayət, "Yoluxucu xəstəliklər"də streptolizin haqqında məqaləsi çap olundu. Məqaləni Raunsfildə və Anqusa verdi. Onlar da oxumadıklarını açıq-aydın göstərən komplimentlər söylədilər və yenə də qanın analizinin qeydiyyatını aparmağı təklif etdilər.

Martin yazını Mak-Qerkov Biologiya İnstitutuna – Maks Qotlibə göndərdi.

Qotlib öz sıx və hörümçək torunu xatırladan xətti ilə ona cavab yazdı:

"Əziz Martin!

Məqalənizi böyük məmnuniyyət hissi ilə oxudum. Gemolizinin hasil edilməsinə kulturanın köhnəliyinə görə yanaşmanız çox maraqlıdır. Sizin haqqınızda Tabzla danışmışam. Bizim yanımıza, mənim yanıma nə zaman gələcəksiniz? Artıq laboratorianız və preparatçınız yolunuzu gözləyir. Mən mistikaya qapılmaq istəmirəm, amma klinikanızın hansısa Raunsfildin adı ilə gözəl həkk edilmiş ştapmını görəndə, hiss etdim ki, nümunəvi vətəndaş rolu oynamaqdan yorulmusunuz, işə qayıtmağa hazırsınız. Yanımıza gəlsəniz, hamımız, həmçinin doktor Tabz çox şad olacaq.

Səmimiyyətlə, sizin M. Qotlib"

– Mən Nyu-Yorku bütün qəlbimlə sevəcəyəm, – bu dəfə də Leora belə dedi.

XXVI FƏSİL

Mak Qerkin evi. Dik divar, şüşə və daşdan otuz çılpaq mərtəbə... Nyu-York buradakı ensiz üçbucaqdan dünyanın dördə birini idarə edirdi.

Nyu-Yorkla ilk tanışlıq Martini nəinki, heyrətləndirmədi, hətta Çikaqonun "Petle"sində yaşanan bir ildən sonra Manhattan ona tənbəlcəsinə sakit göründü. Amma yerüstü dəmiryolunda Vulvort göydələninə baxanda o, qərribə bir heyranlıq hiss etdi. Bu vaxta qədər Martin üçün arxitektura anlayışı mövcud deyildi. Onun nəzərində binaların bəziləri daha çox, bəziləri isə daha az maraqlı əşya saxlayan böyük və ya kiçik yeyiklər anlamını verir. Memarlıqla bağlı indiyə kimi deyə bildiyi ən qızgın söz belə olmuşdu: "Şüşəbəndi olan qəşəng bir evdi, orada yaşamaq pis olmazdı". İndi isə "Bu qülləni hər gün görmək yaxşı olardı... onun arxasından buludların, küləklərin, hər cür axının necə keçib getdiyini görmək... insan məmnunluq hiss edir" kimi fikirlər ağlından keçirdi.

O, Sider-stritlə dünyanın hər yerinə mal daşıyan yük maşınlarının səş-küyü içində addımladı. Sonra Mak Qerkin evinin tunc rəngli qapılarından keçərək parlaq terrakota divarları olan dəhlizə adladı. Divarlarda perulu hindilər freskalarda bir yerə "yığışmışdı", piratlar Qərbi-Hindistan dənizlərindən gileylənirdilər, qatarlar mühafizə altında qızıl aparırdılar. Uzaqda isə Kartaxena qalası ucalırdı. Dəhlizin Sider-stritə çıxan başında (təkcə elə bu dəhliz uzunluğu bütün kvartal boyunca olan xüsusi şəxsi küçə idi) Ando-Antil bankı yerləşirdi (idarə heyətinin sədri Ross Mak-Qerk idi); bankın qızıl suyuna çəkilməmiş ibadətində kürən eksportçular – yankilər çekləri Kitoya göndərir və hesabdarlar isə ləng tərpənən qadınların üstünə ispanca nəfəs dərmədən, fasiləsiz olaraq çığırırdılar. Küçənin Liberti-stritə çıxan ucunda isə lövhə vurulmuşdu: "Mak-Qerk gəmiçilik idarəsinin sənişin kantoru. Qərbi Hindistana və Cənubi Amerikaya reyslər həftədə bir dəfədir".

Preriyanın ortasında anadan olan, heç vaxt uzun müddətə qarğıdalı çöllərinin gözəlliyindən ayrılmamış Martin bura düşən kimi dərhal xəyalən ekzotik ölkələrə – qeyri-adi sərgüzəştlərə yollandı.

Amma tunc hasarın arxasında olan liftlərin birində belə bir lövhə gözünə dəydi: "Mak-Qerk İnstitutuna ekspress". Martin qürurla içəri daxil oldu, artıq özünü bu kahinlər ittifaqının üzvü kimi hiss edirdi. Kabinə sürətlə yuxarı qalxmağa başladı və mədən şirkətlərinin, meşəsənayesi şirkətlərinin, Mərkəzi Amerika dəmiryol şirkətlərinin adları yazılmış tutqun şüşəli qapılar yarım saniyə ərzində gözü qarşısından ötüb keçdi.

Mak-Qerk İnstitutu dünyanın bütün elmi tədqiqat institutlarının arasında yeganə yer idi ki, işgüzar kontorlarla bir binada yerləşirdi. O, Mak-Qerk evinin iyirmi doqquzuncu və otuzuncu mərtəbələrini tutmuşdu, binanın damı isə institutun vivariumu kimi fəaliyyət göstərirdi və kafel yolun altında alimlər osmosları Spirogyranı fərəhlə xəyal edərək ora-bura gəzişirdilər. Onların çalışdığı bu məkan stenoqrafçı qadınların, hesabdarların və ən yaxşı kostyumları Argentina varlılarına satmağa hazırlaşan centlmenlərin dünyasının üstündə yerləşirdi.

Handan-hana Martin fikir verdi ki, institutun qəbul otağı öz ağ paneli və "çippendal" stulları ilə balaca, amma daha soyuq və daha mərifətlidir; bununla da Raunsfild klinikasının qəbul otağından yetərincə fərqlənir. Amma bu gün Martin, otaqlara diqqət etmədi, katibənin kəskin stakkatosunu eşitmədi, yalnız bir şeyi hiss etdi: o, indi Maks Qotlibi görəcək. Özü də beş il ərzində ilk dəfə.

Martin gözlərini acgözlüklə geniş açaraq laboratoriyanın qapısının ağzında dayandı.

Qotlibin yanaqları elə əvvəlki kimi dartılmışdı, burnu da həmin sət qarğa burnu idi... Qaynar gözləri həmişəki kimi nəzakətlə baxırdı, amma saçları ağarmış, ağzının kənarındakı qırıqlar bir az da dərinləşmişdi. Sevimli professorunun necə çətinliklə ayağa qalxdığını gördükdə Martin az qaldı ki, ağlasın. Qoca uzun müddət əlini onun çiyinə qoyaraq Martinə öz boyu hündürlüyündən baxdı, sonra yalnız bunu söyləyə bildi:

– Aha! Bu yaxşıdır. Sizin laboratoriya bu dəhlizdə sonrakı otaqda yerləşir, üçüncü qapı... Amma mənə göndərdiyiniz məqalədə bir bəndə etirazımı bildirirəm. Siz deyirsiniz: "Streptolizinin yox olmasının müntəzəmliyi belə fikirləşməyə imkan verir ki, riyazi formul tapmaq olar..."

– Doğrudan da, mümkündür, cənab!

– O zaman nə üçün siz onu tapmadınız?

– Hə, doğrudan da... bilmirəm. Pis riyaziyyatçı olduğum üçün.

– Deməli, riyaziyyatın öhdəsindən gəlməyincə məqaləni çap etdirmək lazım deyildi.

– Mən... Doktor Qotlib, həqiqətən elə fikirləşirsiniz ki, burada, sizin yanınızda işləmək üçün biliyim kifayət edər? Mən uğur qazanmağı çox istəyirəm.

– Uğur? Haradasa bu sözü eşitmişəm. İngilis sözüdür? Ah, hə, balaca məktəblilər ondan Uinnemak universitetində istifadə edirdilər. Bu söz imtahan vermək anlamındadır. Amma burada imtahan vermək lazım deyil. Martin, gəlin açıq danışaq. Siz laboratoriya texnikasından baş çıxarırsınız. Cürbəcür basillər haqqında məlumatlısınız; O qədər də nümunəvi kimyaçı deyilsiniz, riyaziyyatçı isə... dəhşət!.. pis riyaziyyatçısınız! Amma öyrənmək həvəsiniz var və inadkarsınız. Hazır qaydaları isə qəbul etmirsiniz. Ona görə də düşünürəm ki, ya sizdən çox yaxşı alim çıxacaq, ya da həddindən artıq pis... Pis alim olsanız, varlı xanımların arasında populyarlaşacaqsınız, o xanımlar isə Nyu-York şəhərini idarə edirlər. Həmçinin pullanmaq üçün mühazirələr oxuya, bu qabiliyyətinizlə lazımi adamların etimadını qazana bilərsiniz. Sizi hətta kollec rektoru da təyin edə bilərlər. Bir sözlə, belə və ya başqa cürə, bu, maraqlı olacaq.

Yarım saat sonra onlar qızgın mübahisə edirdilər: Martin isbat etməyə çalışırdı ki, bütün dünya müharibələrə, ticarətə və roman yazılmasına son qoymalı və yeni hadisələri müşahidə etmək üçün laboratoriyalara üz tutmalıdır. Qotlib isə etiraz edirdi ki, elmdə onsuz da səthi adamlar çoxdur. Yalnız bir şey vacibdir – əvvəllər müşahidə edilmiş hadisələrin riyazi analizi; addımbaşı keçirilən, həm də təkziblərlə dolu bir analiz...

Bu, çox acıqlı səslənirdi və hər dəqiqə Martində xoş bir hiss yaradırdı: nəhayət, evdədir.

Onların söhbət etdikləri laboratoriyada (Qotlib ensiz kürəyinin arxasında əlini buraraq əcaib bir düyün yaratmışdı və bir küncdən o birinə doğru addımlayırdı, Martin gah hündür kətildə oturur, gah da onların üstündən ora-bura tullanırdı) su borusu, stol, piştaxtanın üstünə yığılmış nömrəli cihazlar, mikroskop, bir neçə dəftər və pH cədvəli... Və o, heç nə ilə diqqəti cəlb etmirdi. Laboratoriyada sadə mətbəx stolunun

üstündə bir sıra əcaib-qəraib, bir-biri ilə şüşə və rezin borucuqlarla birləşdirilmiş kolbalar cərgələnmişdi. Martin yavaş-yavaş bu otağı ehtiram dolu nəzərlə süzürdü.

Qotlib mübahisəni dayandırdı:

– Siz burada hansı işə başlamaq istəyirsiniz?

– Mən, cənab, sizə kömək etmək istəyirdim... bacararamsa. Gərək ki, anticismlərin sintezi ilə bağlı müxtəlif məsələləri öyrənirsiniz?

– Hə, mənə elə gəlir ki, çoxluq qanununun hərəkəti altında immun-reaksiyanı apara biləcəyəm. Amma siz mənə kömək etməməlisiniz. Öz işinizi aparmalısınız. Nə ilə məşğul olmaq istəyirsiniz? Bura sizin üçün səhərdən axşama kimi bir-birinin ardınca pasientlərin gəldiyi klinika deyil.

– Mən gemolizin tapmaq istəyirəm. Stafilolizini də araşdırmaq fikrim var. Etiraz etmirsiniz ki?

– Sizin nə iş görəcəyinizin mənim üçün təfəvütü yoxdur, bircə buzxanadan stafilokokk kulturalarımı oğurlamayın, yetər. Bir də çalışın ki, həmişə müəmmalı görünüşünüz olsun. Çünki doktor Tabz, yəni bizim direktor, elə düşünür ki, siz nəsə çox əhəmiyyətli bir işlə məşğulsunuz. So! Yalnız bir təklif irəli sürə bilərəm: nə zaman hansısa problemin içində batıb qalsanız, bilin ki, kabinetimdə detektiv romanların çox gözəl toplusu var. Amma yox. Mən, heç olmasa, bu dəfə ciddi olmalıyam; siz təzə gəlib çıxmısınız, düzdür?

...Ola bilsin ki, qəribə adamam, Martin. Bir çoxları mənə nifrət edirlər... Oooo... siz elə bilirsiniz ki, bu uydurmadır? Tezliklə özünüz görəcəksiniz. Mən səhvlərə yol verirəm. Amma yalnız bir şeyi həmişə təmiz saxlayıram: alimlik əqidəsini.

Alim olmaq, sadəcə, işin xüsusi bir növü deyil. Onu, seçmək də olmur: insan alimmi olsun, yoxsa səyahətçimi, kommivoyajermi, həkimmi, kralı, fermermi?! Bu, həddindən artıq qarmaqarışıq emosiyalar kələfidir... Lap mistisizm kimi, ya da şeir yazmaq ehtiyacı kimi. O, öz qurbanını normal vicdanlı insandan kəskin şəkildə fərqləndirir. Normal insan etdiyi hərəkətlərlə bağlı az narahatlıq keçirir, təki işi ona yeməyə, yatmağa və sevməyə imkan versin. Alim isə köklü-köməcli dindardır... Eelə bir dindar ki, yarımhəqiqəti qəbul etmək istəmir, çünki bu, onun inamını təhqir edir.

Alim istəyir ki, hər şey amansız qanunlara tabe olsun. O, axmaqcasına pul yığımını sistemin özü hesab edən kapitalistlərə də qarşıdır, insanın mübarizə apararı heyvan olmadığını düşünen liberallara da... O, Amerika biznesmenin və Avropa aristokratının saldıdığı hay-küyə eyni dərəcədə nifrət edir. Nifrət edir! Hər şey elə bu cürdür! Yaradıcı insan əfsanə danışan moizəçiləri də sevmir. Həmçinin antropoloqlara, ya da yalnız fərziyyələr quraraq özlərini alim adlandırmağa cəsarət edən tarixçilərə də rəğbət göstərmir. Bəli, o elə bir məxluqdur ki, şübhəsiz, bütün yaxşı və xeyirxah insanlar ona nifrət etməlidir!

Alim üçün bizim elmimizi hələ yoxlanılmamış ələ keçirməyə çalışan və insanları sağaltdıqlarını təsəvvür edən, əslində isə yerlərində sayan, öz yekə çəkmələri ilə izləri bir-birinə qarışdırarı həkimlərin ara həkimindən, ya da sınıqçıdan heç bir fərqi yoxdur. O, yalançı falabaxarı alimlərə elm haqqında anlayışı olmayan insan-donuzlardan daha artıq, səfəhlərdən daha çox nifrət edir. Və nəhayət, biologiya kimi

işıqlı səltənətə giriş hüququna malik olanlara, dərslərdən başqa heç bir şey tanımayanlara, sarsaqlara, populyar mühazirələr oxumağa adət edənlərə yuxu yozucularından da çox lənət yağdırır. O, yeganə həqiqi inqilabçı, həqiqi alimdir, çünki təkə o, əmindir ki, biliyi necə azdır.

Alim rəhmsiz olmalı, soyuq və təmiz havada yaşamalıdır. Amma qərribə məsələdir: işdə, şəxsi həyatda o laqeyd və rəhmsiz deyil – əksinə, professional optimistlərdən daha az laqeyddir. Dünyanı həmişə filantropolar idarə ediblər: başa düşmədikləri terapevtik metodlardan istifadə edən həkimlər; vətəni nədən müdafiə edəcəklərini axtaran əsgərlər; hamının məcburi halda onların moizələrini dinləməsini arzulayan moizəçilər; öz fəhlələrini sevən xoşxasiyyət fabrik sahibləri; gözəl nitq qabiliyyəti olan dövlət xadimləri və rəhmdil yazıçılar... Onların yer üzərində necə cəhənnəm yaratdıqlarına iki göz lazımdır ki, tamaşa etsin! Ola bilsin, indi alimlərin zamanı gəlib çatıb... O alimlərin ki, işləyir, axtarır və hamını, hər kəsi sevdiyi haqqında bağıra-bağıra danışmırlar!

Bununla belə, Martin, yadınızda qalsın ki, elm sahəsində çalışan hər adam alim deyil. Onların çox az qismi alimdir! Yerdə qalarlar isə katiblər, perss-agentlər, özgə hesabına yaşayanlardır. Alim olmaq Gete olmaq kimi bir şeydir: belə adamlar istedadla doğulurlar. Bəzən mənə elə gəlir, sizdə bir az istedad var, yəni anadangəlmə. Varsa, o zaman bir şey etmək lazımdır: bacardığınızdan ikiqat artıq inadla işləmək və insanlara sizdən istifadə etməyə imkan verməmək! Çalışaram sizi uğurdan mühafizə edirəm. Mənim əlimdən gələn yalnız budur. So... istəyirəm ki, Martin, siz burada çox xoşbəxt olasınız. Və qoy Kox köməyiniz olsun!

2

Martin onun üçün ayrılmış çox da böyük olmayan, amma yaxşı təchiz edilmiş laboratoriyada beş valehedici dəqiqə keçirdi: stol düzgün hündürlükdə idi, münasib pedallı çanaq da vardı. O, qapını bağlayaraq azadlığa çıxmaq və bu darısqal otağı öz varlığı ilə doldurmaq üçün ruhuna imkan verdi... Özünü etibarlı bir sığınacaqda hiss etdi.

Heç bir pikkerbolar, raunfildlər bura soxula və onu sürüyüb boşboğazlıq etmək, nəvazişli olmaq və özünü cəmiyyətin nökrəi kimi göstərmək üçün apara bilməyəcəkdi. Martin azaddır, o, insanların "iş" adlandırdıqları bağlamaların göndərilməsi və məktubların imlası ilə deyil, əsl işlə məşğul ola biləcəkdi.

Öz iş stolunun üstündəki geniş pəncərədən boylandı və düz gözünün qarşısında Vulvort göydələni gördü – hə... buyur, doyunca bax! Burada dəqiq elmin sevincinə qapılarkən hər halda, həyatın axınından da təcrid olmayacaqdı. Şimal tərəfdə təkə Vulvort deyil, həm də Zingerin evi görünürdü... Bu, Siti-Investinqdə yerləşən və təkəbbürlü gözəl görünüşü olan bir bina idi. Qərb tərəfdə isə hündür paroxodlar lövbər salmışdı, yedəkdəkilər bir-biri ilə itələşirdilər... Bütün həyat onun yanından ötüb keçirdi. Aşağıda, divarların dibində isə küçə həyəcan içində qovrulurdu. Martin özü də gözləmədən insanlığı sevdi. O, kolbaların təmiz, səliqəli cərgəsini də belə sevirdi... Bu məqamda ürəyindən keçən alim duası söylədi:

– Allahım, mənə aydın görə bilmək qabiliyyəti ver və tələskənlikdən xilas et. Allahım, mənə dinclik ver və bütün süni şeylərə, yalançı, zəif və başa çatdırılmamış işə mərhəmətsiz olmaq bacarığı bağışla. Tanrım, mənə yorulmazlıq hissi ver, qoy yatmayım, tərifləri eşitməyim... Ta ki, müşahidələrimdən çıxan nəticələrin hesablarımla nəticələri ilə üst-üstə düşdüyünü görənlə kimi... Ta ki, itaətkar sevincində öz səhvimi aşkar və ifşa edənlə kimi. Tanrım, mənə Allaha inanmamaq üçün güc ver!

3

O, nömrə tutduqları sadə mehmanxanaya Otuzuncu küçə ilə piyada yollandı... Bütün yolboyu yanından ötüb keçənlər gözlərini ona zilləmişdilər – arıq, rəngi qaçmış, qara gözlü və ətrafa işıq saçan gənc oğlana... O isə izdihamın içindən, az qala, qaçaraq və heç nəyə fikir vermədən gedirdi, bununla belə, duman içində olsa da, hər şeyi görürdü: təkəbbürlü binaları, çirkli küçələri, qaynar gediş-gəlişi, xoşbəxtlik axtaranları, axmaqları, xoş görünüşlü qadınları, möhtəşəm mağazaları, küləkli səmanı... Ayaq səslərinin tappıltısı altında isə bu sözlər qulaqlarında cingildəyirdi: "Mən öz işimi tapmışam, mən öz işimi tapmışam!"

Leora onu gözləyirdi... Taleyinə ucuz mehmanxana nömrələrindəki cırıldayan kürsülərdə əbədi olaraq onu gözləmək yazılmış Leora. Martin otağa sığıyanda qadın gülümsədi; onun incə, zərif bədənini, sanki, işıq saçırdı. Danışmağa macal tapmamış Leora qışqırdı:

– Kürən, elə şadam ki!

Martin otaqda Maks Qotlibə, Mak-Qerk İnstitutuna, Nyu-Yorka və stafilolizinin gözəlliyinə təriflər yağdıraraq ora-bura var-gəl edirdi... Leora bir sualı ilə onun sözünü ağzında qoydu:

– Əzizim, sən nə qədər alacaqsan?

Martinin dili dolaşdı.

– Lənət şeytana! Soruşmaq yadımdan çıxıb!

– Belə, belə...

– Başa düş! Bu, sənə üçün Raunsfildin klinikası deyil! Mən ancaq pul haqqında düşünən o koryapalaqları həzm edə bilmirəm.

– Başa düşürəm, Kürən. İnan ki, mənim üçün, fərqi yoxdur. Sadəcə, bilmək istəyirdim, necə mənzildə yaşamaq imkanımız olacaq. Yəni artıq axtarmağa başlayardım. Hə, yaxşı. Deməli, doktor Qotlib dedi ki...

Onlar nahar etməyə ancaq üç saatdan sonra – axşam səkkizdə gedə bildilər.

4

Bu möcüzələr şəhərində Martin tezliklə həm şəhəri, həm də onun möcüzələrini görməyi yadırgadı. O qarşısında yalnız qabaqcadan müəyyənləşdirilmiş və cızılmış yol görürdü: mənzil, metro, institut, seçdikləri ucuzvari restoran, camaşırxana, qastronom mağaza, bir də kinoteatrları olan bir neçə küçə...

Amma bu gecə bütün şəhər sehrli duman içində üzürdü. Onlar Qustav Sondeliusun haqqında danışdığı Brevurtda nahar edirdilər. Min doqquz yüz on altıncı il idi – hələ ölkəni sağlam və ayıq etməmişdilər. Hələ Brevurt fransız mundirləri, ikra, uzun qalstuklar, Nyu-Sen-Jorj, illüstrasiyaçı rəssamlar, Qran Marnye, Britaniya kəşfiyyat xidmətinin zabitləri və birja dəllələri söz-söhbətlə, bir də köhnə Martel konyakı ilə dolu idi.

– Əzizim, buranın əhalisi bir az dəlisovdur, – Martin dedi, – Başa düşürsən? Biz özümüzə ləyaqətli görünüş verməyə məcbur deyilik. Burada nə Ervinq Uoters, nə də Anqus Dyuer bizə nəzarət etmir! Görəsən, bir şüşə şampan şərabı soruşmaq ədəbsizlik olmaz ki?

...Şəhəri gün yuxudan həyəcanlı bir fikirlə oyandı: Nautilusda və Çikaqoda olduğu kimi, bu işdə də fırlıdaq yoxdur ki? Amma işə başlayan kimi ona elə gəldi ki, ideal bir dünyaya düşüb. İnstitut davamlı olaraq onu bütün materiallarla və şəraitlə təmin edirdi. Bunu sadəcə, xəyal edə bilərdi: heyvanlar, termostatlar, şüşə qablar, kulturalar, mühit... Martinin çox yaxşı təlim keçmiş preparatçısı – "qarsonu" var idi. Onları institutda belə adlandırırdılar. İnstitutda ona həqiqətən də azadlıq vermişdilər. Müstəqil işə həvəsləndirirdilər. O, həqiqətən də elə insanların mühitinə düşmüşdü ki, onların beyinlərində qafiyəli plakatlar, cərrahiyyə əməliyyatı üçün iki minlik çeşklər deyil, kolloidlər, sporulyasiyalar və elektronlar, bir də onları idarə edən qanunlar dolaşırdı.

Birinci iş günündə Martin fiziologiya şöbəsinin müdiri doktor Riplton Holaberdlə tanış oldu.

Bu ada fiziologiya jurnallarının səhifələrində çox rast gəlsə də, Holaberd onun gözüne həddindən artıq gənc və şöbə müdiri üçün həddindən artıq qəşəng göründü: hündür, arıq, səliqəli bıqları olan mülayim bir adam... Martin Klif Kloson məktəbini keçmişdi. Yəni nə qədər ki, doktor Holaberdin sürətli

salamlamasını eşitməmişdi, ağlına belə gətirməzdi ki, bir kişi səsi bu qədər valehedici ola bilər.

Xolaberd onu institu-tun- hər iki mərtəbəsini gəzdirdi və Martin yalnız yuxuda görə biləcəyi bütün möcüzələrlə tanış oldu. Düzdür, Mak-Qrek İnstitutu, Rokfeller, Paster, Mak-Kormik və Lister institutlarından balaca idi, amma təchizatına görə onlardan geri qalmırdı. Martin şüşənin sterilizəsi və mühitin hazırlanması üçün nəzərdə tutulan otaqlara baxdı, üfürməklə şüşə hazırlanan emalatxanayı, spektroskop və polyariskop üçün otaqları, dəmir-beton divarları olan yanma kamerasını gördü. Patologiya və bakteriologiya muzeyinə tamaşa etdi və onun genişləndirilməsi üçün elə o dəqiqəcə yardım etməyə hazır olduğunu hiss etdi. Burada həmçinin direktor, doktor Tabzın redaktorluğu ilə İnstitutun işlərini və "Coğrafi Patologiya Amerika Jurnalı"nı çap edən nəşriyyat şöbəsi də var idi. Fotolaboratoriyalar, çox gözəl kitabxana, hidrobiologiya şöbəsi üçün akvarium (bu, doktor Tabzın ideyası idi) və xarici qonaqların istifadəsinə təqdim olunan bir sıra laboratoriyalar yerləşdirilmişdi. İndi onlarda bir macar biologu və Portuqaliyadan gəlmiş hansısa kimyaçı işləyirdi, bir zaman isə – Martini bu xəbər çox həyəcanlandırdı – onların birində Qustav Sondelius çalışırdı.

Sonra Martinə Berkli-Sondersin sentrifuqa sistemini göstərdilər.

Sentrifuqa qaymaq üçün separator prinsipi ilə işləyirdi. O, məhluldan bakteriya ayıran kimi mayedən onda üzən möhkəm hissəcikləri ayırırdı. Sentrafuqların əksəriyyəti ya əllə, ya da su axını vasitəsi ilə işə salınırdı. Bu cihaz isə öz böyüklüyü ilə kokteyl qarışdırın kasanı keçməsə də, diametrində dörd fut ağırlıq daşıyan qurğu elektrik ötürücüsü ilə təchiz edilmişdi. Onun mərkəzi kasası sualtı gəminin lyuku kimi linglərlə bərkidilmiş və poladdan düzəldilmiş lövhəyə keçirilmişdi. Bütün bunların hamısı beton dirəyin üstündə qurulmuşdu.

– Dünyada ancaq üç belə sentrifuqa mövcuddur, – Holaberd izah etdi, – onları İngiltərədə Berkli Sonders düzəldib. Yəqin bilirsiniz ki, hətta ən yaxşı sentrifuqa üçün normal sürət dəqiqədə dörd min dövriyyədir?! Bu isə bir dəqiqədə iyirmi min dövriyyə edir – yəni dünyada ən sürətlisidir. Pis deyil, hə?

– Aman allah! İş üçün burada necə lazımdırsa, material verirlər. (Martin həqiqətən də Holaberdin müsbət təsiri altında idi. Çünki "Lənət şeytana" əvəzinə "Aman Allah!" dedi).

– Hə, Mak-Qerk və Tabz elm dünyasında ən səxavətli insanlardı. Mənə elə gəlir ki, burada işləmək sizin üçün çox yaxşı olacaq, doktor.

– Əlbəttə, şübhəsiz! Burada hər şeyi mənə göstərməyiniz, böyük lüftkarlıqdır.

– Məgər görmürsünüz ki, öz məlumatlılığımı nümayiş etdirmək üçün yaranan imkana necə şadam? Egoizmi təmin etmək üçün özünü bələdçi kimi təqdim etməkdən daha yaxşı vasitə yoxdur... Amma biz hələ institutun əsl möcüzəsinə baxmamışıq, doktor. Bura gəlin, aşağı.

İnstitutun əsl möcüzəsinin zahirən elmlə heç bir əlaqəsi yox idi. Bu əməkdaşların səhər yeməyi yediyi və müəyyən təsadüflərdə missis Mak-Qerkin sədrliyi ilə elm adamlarına nahar verildiyi zal idi. Martin baxışlarını par-par parlayan parketdən qara-qızılı tavana qaldırdıqda içini çəkdi və başını arxaya ataraq yerində donub qaldı. Zal həddindən artıq hündür idi və iki tərəfdən işıqlandırılırdı. Taxta meydançanın yuxarısında, direktor və yeddi şöbə müdirinin səhər yeməyi yediyi yerdə hündür divar boyunca

musiqiçilər üçün eyvan düzəldilmişdi. Divarların palıddan hazırlanan haşiyəsini elmin ilk kahinlərinin al qırmızı mantiyalarda cürbəcür portretləri və Maksfild Parrişin fırçasından çıxmış freska bəzəyirdi. Ortada isə yüzlük elektrik çilçirəq yavaş-yavaş dalğalanırdı.

– Lənət şeytaya! Aman Tanrım! – Martin dedi, – heç ağılıma gəlməzdi ki, belə bir otaq hazırlamaq mümkündür!

Xloberdin comərdliyi tutdu. O gülümsəmədi.

– Zal, məncə, həddindən artıq gözəldir. Bu, Kapitolanın ən sevimli yaradıcılıq məhsuludur. Missis Ross Mak-Qerki "Kapitola" adlandırırlar, yəni İnstitutun əsasını qoyan insanın arvadı. Gözəl qadındır, amma cürbəcür hərəkətləri və assosiasiyaları çox sevir. Terri Uiket – buranın kimyaçılarından biri, bu zalı "Göylər imperiyası" adlandırır. Amma, hər halda, yorğun və əldən düşmüş halda səhər yeməyi üçün bura gələndə, zal insanın əhval-ruhiyyəsini qaldırır. İndi isə direktorun kabinetinə gedək. O, məndən xahiş edib ki, sizi onun yanına aparım.

Zalın dəbdəbəli həngaməsindən sonra Martin gözləyirdi ki, direktor A.de-Uitt Tabzın kabinetini roma hamamlarına oxşayacaq, amma otağın bir küncündə üzərində cihazlar qoyulmuş iş stolunu nəzərə almasaq, bura Martinin həyatı boyu gördüyü ən ciddi və ən işgüzar otaq idi.

Doktor Tabz teryer kimi pırtlaşıq saçlı adam idi, savadlı görünüşü vardı və Amerikada "elmi əməkdaşlığın" ən qüdrətli tərəfdarı idi. Bununla bərabər, o, həm də ayaqqabı və jilet seçimində çoxdə vasvası olan kübar cəmiyyətin nümayəndələrindəndi. Harvardda kurs bitirmiş, Avropada təhsil almış, Minnesota Universitetində patologiya kafedrasında işləmişdi, Xartford Universitetinin rektoru, Venesuelada diplomatik nümayəndə, "Uikli Steytmen" jurnalının redaktoru, Sağlamlıq Liqasının sədri olmuşdu və nəhayət, Mak-Qerk İnstitutunun direktoru vəzifəsinə təyin edilmişdi.

O, Amerika İncəsənət və Ədəbiyyat Akademiyasının, bununla bərabər, Elmlər Akademiyasının da üzvü idi. Verdiyi naharlarda yepiskoplar və generallar, liberal ravvinlər və musiqi sevən bankirlər iştirak edirdilər. O, qəzetlərin bütün məsələlər üzrə müsahibə almaq üçün müraciət etdiyi görkəmli şəxsiyyətlərin sırasında idi.

Tabzla on dəqiqə belə danışmadan əmin olarsınız ki, qarşınızda bəşəriyyətin ən nadir başçılarından biri dayanıb və bu adam elmin istənilən sahəsi ilə bağlı fikir mübadiləsi apara, eyni zamanda, təcrübi işlərə rəhbərlik edə, çaşıb qalan bəşəriyyəti sağlam, səmərəli işlərə istiqamətləndirə bilər. Hansısa Maks Qotlib ola bilər ki, öz tədqiqatlarında istedad nümayiş etdirsən, amma onun məhdudluğu və qalmaqalçı yumoru təhsildə, siyasətdə, kommersiyada və digər yüksək məsələlərdə geniş fikirlərin inkişaf etməsinə mane ola bilər... Doktor A.de-Uitt Tabz isə məhz bu bacarığı ilə fərqlənirdi.

Direktor hələlik balaca adam olan Martin Erousmiti elə bir mehribanlıqla qarşıladı ki, sanki, qonaq gəlmiş senator idi. Tabz hərərətlə onun əllərini sıxdı, səmimiyyətlə gülümsədi və Martin fikir verdi ki, onun bariton səsi çox məlahətlidir:

– Doktor Erousmit, mənə elə gəlir ki, sizi görməyimizə şad olduğumuzu söyləmək azdır. Hesab edirəm, gəlişinizə necə sevindiyimizi işdə də göstərəcəyik. Doktor Qotlib demişdi ki, əsl tərki-dünyalar kimi sizdə

elmi işə anadangəlmə maraq var, amma laboratoriyaya gəlməmişdən qabaq tibbi təcrübə keçmiş və səhiyyə sahəsində çalışmışınız. Mən həyat təcrübənizi artırmaqla necə ağıllı iş gördüyünüzü ifadə etməkdə çətinlik çəkirəm. Uğursuzluğa düşər olan bir çox alimlərə məhz bu cür geniş dünyagörüşü çatışmır. Dünyagörüşü isə mənəvi fəaliyyətin müxtəlif şaxələrinin uzlaşması nəticəsində meydana gəlir.

Martin, indiyə kimi öz həyat təcrübəsini artırmaqla məşğul olduğunu eşidəndə heyrləndi.

– İndi, doktor Erousmit, yaxın ki, müəyyən bir müddət – bir il, ya da bir neçə illə relsə düşməli olacaqsınız. Sizdən hesabat tələb etməyəcəyəm. Madam ki, doktor Qotlib sizin öz işinizin gedişindən razı olduğunuzu düşünür, deməli, mən də məmnunam. Hər hansı bir məsləhətim ilə yararlı olarsa – hər halda, elmi işdə daha çox təcrübəm var – inanın ki, böyük sevinc hissi ilə yardım edəram. Şübhə etmirəm ki, doktor Holaberd də eyni köməyi eyni cür həvəslə göstərə bilər. Hərçənd, düşünür desəm, sizə qısqanclıq hissi ilə baxmalıyam, çünki o bizim ən gənc işçilərimizdən biridir. Hətta onu enfant terrible adlandırıram. Sizin isə deyəsən, cəmi otuz üç yaşı var. Deməli, o yazığı çox asanlıqla qatlayıb cibinizə qoya bilərsiniz.

Xolaberd şən halda etiraz etdi:

– Yox, yox, doktor məni artıq çoxdan məğlub ediblər. Siz Terri Uiketi yaddan çıxarırsınız. Onun heç qırx yaşı da yoxdur.

– Hə, Uiketi deyirsiniz, – doktor Tabz asta-asta dilləndi.

Martin heç vaxt bilməzdi ki, insanı eyni zamanda həm bu cür acı-acı, həm də bu cür nəzakətlə hesab-kitabdan çıxarmaq mümkündür. Göründüyü kimi, bu cənnətin də öz ilanları vardı – Terri Uiket.

– İndi isə, – doktor Tabz dedi, – ola bilsin mənim apartamentimə baxmaq sizin üçün maraqlı olar. Bizim kartotekanı və yazışmalarımızı görmək istəsəniz, bu arzunuz məni ancaq qürurlandırar. Onu da deyim ki, bu kartlarda nəşə ekzotik bir şey var.

O, mavi, elmi görünüşlü kartlarla ağzına kimi dolu olan ensiz yeşikli şkaflı Martinə göstərmək üçün xırda addımlarla qarşı tərəfdəki divara sarı getdi. Amma kartotekanın nəyə aid olduğunu söyləmədi və Martin də bunu heç vaxt bilmədi.

Sonra otağın sonundakı iş stolunu göstərdi və gülə-gülə etiraf etdi:

– Bu da mənim necə fərasətsiz adam olduğumun sübutu. Hər zaman söyləyirəm ki, eksperimental patologiyanın dinc sevincini direktorluğun insanı tamahlandırın, amma çox əhəmiyyətli və məşəqqətli qayğılarına görə atmışam. İnsan belə zəif məxluqdur da... Bəzən kiçik təcrübə işlərə vaxt ayırmalı olduğum halda, patologiya üzrə hansısa bir ideya məni cənginə alır... Ola bilsin ki, absurd ideyadır, amma... Elə bir əcaib adamam ki, bütün dəhliz boyunca gedib öz laboratoriyama çıxmağa hövsələm çatmır, həmişə əlimin altında stol olmalıdır və həmişə təcrübə apara bilməliyəm.

Ah, deyəsən, cəmiyyət arasında təqdim edildiyim kimi, elə də əxlaqlı deyiləm. Mən inzibati işlə evlənmişəm, amma ilk məhəbbətim miledi Elm yenə də məni özünə cəlb edir.

– Məncə, sizin ona həvəsinizi qoruyub saxlamanız çox yaxşıdır, – Martin cürətləndi.

O, özü-özlüyündə anlama bilmirdi ki, doktor Tabz son zamanlar hansı sınaqlar keçirir. Çünki ona elə gəlirdi ki, küncdəki stoldan son dövrlər, ümumiyyətlə, istifadə etməyiblər.

– İndi isə, doktor, icazə verin sizi institutun həqiqi direktoru ilə tanış edim – mənim katibəm Perl Robins...

Martin artıq özü də missis Robinsə diqqət etmişdi. Hər halda, missis Robinsə nəzər yetirməmək mümkün deyildi. Bu, otuz beş yaşlı, boy-buxunlu, ağ-çəhrayı rəngli ilahə idi. O, Martinin əlini sıxmaq üçün ayağa qalxdı: möhkəm və inamlı salamlaşma idi. Sonra öz gözəl kontraltosu ilə danışmağa başladı:

– Doktor Tabzın mənim haqqımda yaxşı danışmasının səbəbi qorxmasıdır. Qorxur ki, belə deməsə, onu çaysız qoyacağam. Doktor Erousmit, sizin istedadınız haqqında doktor Qotlibdən o qədər çox eşitmişik ki, bu görüşdən, az qala, ehtiyat edirdim. Amma yenə də tanış olmağıma şadam.

Bir qədər sonra hələ özünə gəlməmiş Martin öz laboratoriyasında dayanaraq Vulvort göydələninə tamaşa edirdi. İndi ona məxsus olan bütün bu möcüzələrdən onun başı gicəllənirdi... Şən, yaraşıqlı və hər halda, heysiyyət dolu Riplton Holaberdlə dost olacağına ümid edirdi. Doktor Tabz ona bir qədər sentimental təsir bağışlamışdı, amma Martin onun mehribanlığından və miss Robins tərəfindən göstərilən hörmətdən mütəəssir olmuşdu.

Qapı açılanda və laboratoriyaya otuz yeddi yaşlarında, sərt üz cizgiləri olan yumşaq yaxalıqlı kürən adam soxulanda Martinin başı gələcək şöhrətin dumanı içində gicəllənirdi.

– Erousmit? – o, az qala, nəyə çəkdi, – mənim adım Uiketdir, Terri Uiket. Kimyaçıyam. Qotlibin yanında işləyirəm. Hə...m.. gördüm ki, müqəddəs Holaberd sizə bizim heyvanxanayı göstərir...

– Doktor Holaberd?

– Özüdür ki var... Hə...məgər Qotlib ata sizi işə yaxın buraxıbsa, deməli, axmaq deyilsiniz... Biz nədən başlayacağıq? Siz kim olmaq istəyirsiniz? Cəmiyyətə çıxmaq və varlı arvad qamarlamaq üçün institutdan faydalananlardan biri?... Yoxsa mənim kimi, Qotlib kimi davakarlara qoşulacaqsınız?

Martin həyatında Terri Uiketin "qarıltı"sından daha qıcıqlandırıcı bir səs eşitməmişdi. O, qərribə də olsa, Riplton Holaberdin səsinə bənzəyən bir səsle cavab verdi:

– Məncə, nəhaq yerə narahat olursunuz. Məlumunuz olsun ki, mən artıq evliyəm.

– Oooo... bu sizi utandırmamalıdır, Erousmit. Şanlı Nyu-York şəhərində boşanma elə də bahalı deyil. Belə! Bəs müqəddəslər müqəddəsi sizə gözəlçə Qledisi göstərdi?

– Nə?

– Gözəlçə Qledisi, yaxud da dördəyək çapan sentrifuqanı?

– Oooo! Siz Berkli-Sonders sentrifuqası haqqında danışırırsınız?

– Düz tapdınız, canımın canı. Onun haqqında nə fikirləşirsiniz?

– Çox gözəl sentrifuqadır, ömrümdə ondan daha gözəlini görməmişəm. Doktor Holaberd deyir ki...

– Gəlsin bir danışmasın da, onu əldə etmək üçün qoca Tabzi o yola gətirib. Bizim Müqəddəs ona əməlli-başlı vurulub.

– Burada qəribə nə var ki... ən sürətli...

– Şübhəsiz. Bütün Vereinigten üzrə ən zirək sentrifuqadır. Özü də diş qurdalamaq üçün nəzərdə tutulan ən yaxşı poladdan düzəldilib. Amma bir bəlası var: məhlulları sıçradır və mikrobları elə tüpürür ki, yalnız əleyhqaz geyinərək ondan istifadə etmək mümkündür... Bəs qoca Tabzi və misilsiz Mirvari dənəsi xoşunuza gəldi?

– Gəldi.

– Çox yaxşı! Əlbəttə, Tabz savadsız uzunqulaqdır, amma heç olmasa, Maks Qotlib kimi təqib edilmə maniyasından əziyyət çəkmir.

– Bilirsiniz, Uiket... yoxsa doktor Uiket?

– Aha... Tibb və fəlsəfə doktoru, amma bununla bərabər, həm də mükəmməl kimyaçı.

– Deməli belə, doktor Uiket, təəssüf edirəm, amma... Sizin kimi istedadlı bir adam Qotlib, Tabz və Holaberd kimi əbləhlərin şirkətinə başçılıq etmək məcburiyyətindədir. Mən elə bu yaxınlarda bir Çıkaqo klinikası ilə vidalaşmışam, oradakı bütün əməkdaşlar ləyaqətli və sağlam düşüncəli insanlardır. Sizi ora işə tövsiyə etməkdən məmnun olardım.

– Pis olmazdı. Heç olmazsa "Göylər imperiyası"nda səhər yeməyi zamanı boşboğazlardan canımı qurtarardım. Hirsəndirdimsə, bağışlayın, Erousmit, ümumiyyətlə, mənim xoşuma gəldiniz.

– Təşəkkür edirəm!

Uiket həyasızcasına dişlərini ağartdı. Kürən, kobud, damarları görünən bu adam sonra fısıldadı:

– Yeri gəlmişkən, müqəddəs Holaberd sizə danışdı ki, müharibənin ilk ayında Britaniya ordusunda feldmarşal, ya da lazaretdə əmrəparan işləyəndə necə yaralanıb?

– Yox, o heç müharibə haqqında söz salmadı da.

– Hə, onda danışacaq. Yaxşı, Erousmit, qardaş, ümid edirəm ki, biz Qotlib atanın ayağının altında oynaqlaşıraq, burada birlikdə çoxlu şən, xoşbəxt illər keçirəcəyik. Hələlik bu qədər! Mənim laboratoriyam sizinki ilə qonşudur!

"Axmaq! – Martin öz-özünə dedi, – amma yenə də... Yanında Qotlib və Holaberd varsa, ona birtəhər dözmək olar! Hər halda, özündənrazı sarsaqdır! Lənət şeytana, deməli, Holaberd müharibədə olub! Yəqin yaralandıqdan sonra tərxis olunub. Mən isə Uiketın əməlli-başlı zəhləsini tökdüm! "O sizə müharibədəki qəhrəmanlığı haqqında danışdıbmı?" – dedi, mən isə cavabında: "Çox təəssüf ki, sizi

sevindirə bilməyəcəyəm, amma doktor Holaberd müharibənin adını da çəkmədi". Axmaq! Yaxşı, o, mənim zəhləmi tökə bilməyəcək, çünki necə lazımdır, başımdan rədd edəcəyəm".

Martin səhər yeməyində bütün heyətlə tanış oldu və yalnız Uiketi gülürüz görmədi. Heyət isə onu çox qısa şəkildə salamladı. Martin onları çətinliklə bir-birindən fərqləndirə bilirdi: uzun müddət, demək olar ki, iyirmi elmi işçinin hamısı onun üçün dumanlı bir ləkə kimi göründü. Bir dəfə isə necə oldusa, Martin doktor Yionu – biologiya şöbəsinin müdürünü rəfləri asmağa gəlmiş xarrat hesab etdi.

İnstitutun heyəti zalda biri taxta səkinin üstündə olan, digəri isə aşağıda qoyulmuş iki uzun stolun arxasında əyləşirdi: nəhəng tavanın altında iki ovuc balaca həşərat ... Onlar bu potensial darvinlər, heksililər və pasterlər görkəmcə elə də alicənab deyildilər. Heç birinin alını Platonun alını kimi qabarıq görünmürdü. Riplton Holaberd, Maks Qotlib və bəlkə də, Martinin özü istisna olmaqla hamısı qəlyanaltı edən baqqala oxşayırdılar: şən cavan adamlar, hamısı da eyni sifətli; Onların arasında gənclər, bığlı, yaşlı adamlar, eynəkli, balaca yupyumru adamcıqlar da vardı. Bu adamcıqların boyunlarındakı yaxalıqlar bir-birinə yaxın gəlmirdi. Amma üzlərində qərribə bir rahatlıq hiss olunurdu. Martinə elə gəlirdi ki, səslərində pulla bağlı narahatlıq, yaxud paxıllıq və dedi-qodunun yaratdığı həyəcan yoxdur. Onlar öz işləri haqqında təmkinlə, ya da zarafatla danışırdılar.

Martin Terri Uiketin (öz jarqonunda Terri özünü "möcüzəli kimyaçı", institutu "qəşəng mağaza", Martini isə "bizim sadələvh yeni qardaşımız – Erousmit" adlandırırdı) arıq və seyrək saqqallı adamla – biokimya üzrə assistent doktor Uilyam T.Smitlə necə söhbət etdiyini görürdü. Onlar rentgen şüalarının vasitəçiliyi ilə bütün enzimlərin fəaliyyətinin öyrənilməsinin mümkünliyünü müzakirə edirdilər. Onun yanında institutun əməkdaşlarından biri digərinin kimya sahəsindəki hüceyrələrlə bağlı savadsızlığına təəccüblənəndə və Erlixi "tibbin Edisonu" adlandırılanda Martin çox maraqlı tədqiqatların yeni yolları haqqında düşünməyə başlamışdı. O, dağın başında durmuşdu və yüksəklikdən sirli vadilərə, cəzbedici qayalıqlara apanan cığırlara tamaşa edirdi.

5

Gəldikləri gündən bir həftə sonra doktor Holaberd və arvadı onları nahara dəvət etdi.

Xolaberdin kostyumunun yanında Kley Tredqoldun qəşəngliyi ifrat dərəcədə süni və iddialı görünürdü. Nahar Martinə bir həqiqəti də açdı ki, Anqus Dyuerin təşkil etdiyi ziyafətlər Çikaqoda şablon və fərəhsiz, həm də bir qədər gərgin imiş... Holaberdin evində isə Martinin tanış olduğu hər kəs şəxsiyyət idi – bəlkə də, əhəmiyyətsiz, amma hər halda, şəxsiyyət. Qonaqların içərisində görkəmli redaktor, yaxud gələcəyi ümidli görünən etnoloq vardı və onların hər biri Holaberd kimi eyni iltifatlı sadəlikləri ilə fərqlənirdilər.

Əyalətdəgəlmə Erousmitlər vaxtında gəlmişdilər – yəni lazım olduğundan on beş dəqiqə əvvəl.

Qədim Venesiya qədəhlərində kokteyl təqdim edilməmişdən qabaq Martin soruşdu:

– Doktor, siz indi hansı fizioloji problemlərlə məşğulsunuz?

Bu sualdan sonra Holaberd o dəqiqə alovlu bir gəncə çevrildi. Əvvəlcə iltifatla soruşdu: "Doğrudan, bunu dinləmək istəyirsiniz? Gizlətməyin, deyin!", sonra isə təcrübələrinin izahına başladı, qəzet elanlarının kənarında, kiminsə toyuna dəvətnamənin arxa tərəfində, müəllifin avtoqrafı ilə verilmiş romanın titul vərəqində sxemlər cızdı və bütün bu müddət ərzində Martinə elə baxdı ki, sanki, öz alim görünüşü ilə şən halda ondan üzrxahlıq edir.

– Biz beyinin funksiyalarının lokallaşdırması üzərində işləyirik. Mənə belə gəlir ki, bu məsələdə Boltondan da, Fleksiqdən də uzağa getmişik. Oh, beyini öyrənmək həddindən artıq həyəcanlandırırdı. Baxın!

Onun sürətli karandaşı kağızın üzərində beyin yarımkürəsini cızdı. Adama elə gəlirdi ki, beyin onun barmaqları altında canlanır və titrəyir...

Xolaberd kağızı bir kənara tulladı:

– Doğrusu, sizi öz maniyamla bezdirməkdən utanıram. Onsuz da indi yerdə qalanlar da gələcək. Bəs sizin işiniz necə gedir? İnstitutda özünüzü yaxşı hiss edirsinizmi? Bizim şəhər xoşunuza gəlir?

– Hər şey... birindən başqa... Açığını desəm, Uiket məni qıcıqlandırır.

Xolaberd alicənablıqla dedi:

– Bilirəm. Onun bir qədər aqressiv xasiyyəti var. Amma ondan inciməyin: həqiqətən də çox nadir istedadla malik kimyaçıdır. Özü də subaydır, işin xətrinə hər şeydən əl çəkib. Ağzından sarsaq sözlər çıxardığı zaman belə, o, danışdığının heç yarısını da düşünmür. Urket məni də bir çoxları kimi xoşlamır. Mənim haqqında nəyə danışdı?

– Əşşi yox, yalnız ötəri...

– Mənə elə gəlir ki, o institutda gəzərək hamını əmin etməyə çalışır ki, guya, cəbhə sərgüzəştlərimdən danışmağı xoşlayıram, halbuki bu, həqiqət deyil.

– Hə, – Martinin ağzından çıxdı, – o bunu söyləyib.

– Amma, nahaq yerə. Cəbhəyə getməyimlə və yaralanmağım ilə onun xətrinə dəymişəmsə, təəssüf edirəm. Çalışaram gələn dəfə belə diqqətsizliyə yol verməyim. Mənimki kimi xırda-para müharibə şücaətlərinə görə o qədər səs-küy qopur ki... Məsələ belə olub: on dördüncü ildə müharibə başlayanda İngiltərədə yaşayırdı və Şerrinqtonun rəhbərliyi altında işləyirdim. Özümü kanadalı kimi qələmə verərək orduya yola düşdüm. Əlbəttə həkim kimi. Üç həftədən sonra da payımı aldım – yəni yaralandım! Məni evə göndərdilər – bununla da parlaq karyerama son qoyuldu!.. Deyəsən, kimsə gəldi.

Onun sərbəst mehribanlığı Martini valeh edirdi. Missis Holaberd də Leoranı özünə məftun etmişdi və onlar nahardan məmnunluq içində qayıtdılar.

Beləcə, xoşbəxtliyin günəşi onlar üçün də parlağa başlamışdı. Martin məmnunluqla öz sakit işi ilə məşğul olurdu və çətinliklə olsa da, eyni səviyyədə laboratoriyadan kənardakı həyatını tənzimləməyə çalışırdı.

İlk həftə boyunca o, hər dəfə əməkhaqqının məbləğini soruşmağı yaddan çıxartdı. Sonra bu, oyuna çevrildi: ayın sonuna kimi gözləmək daha yaxşıdır. Axşamlar onlar Leora ilə birlikdə o qədər də böyük olmayan restoranlarda əyləşir və əməkhaqqının məbləğini tapmağa çalışırdılar.

İnstitut, əlbəttə, ona ildə iki min beş yüzdən az ödəyə bilməz. Bu məbləği o, Raunsfilddə alırdı, amma Martinin yorğun gəldiyi başqa axşamlarda rəqəm min beş yüzə qədər aşağı düşürdü, bir dəfə isə Leora ilə burqon içdikdən sonra məvacibini üç min beş yüzə qədər artırmışdı.

Birinci ayın çeki gözəl möhürlənmiş bir zərfdə gəldi, Martin ona baxmağa cürət edə bilmirdi. O, zərfi Leoraya apardı. Hər ikisi öz nömrələrində oturaraq gözlərini bu kağız parçasına zilləyib qaldılar. Sanki, zərfin içində zəhər gizlətmişdilər. Bir qədər gözlədikdən sonra Martin titrək əllərlə onu açdı və həmin an gözləri bərəldi, pıçıldadı:

– Oh, necə yaxşı insanlardılar! Onlar mənə ... dörd yüz iyirmi dollarlıq çek... mənə ildə beş min dollar ödəyirlər!

Missis Holaberd – ağ pişik, Leoraya Qremersi-parkın yaxınlığında, köhnə binada geniş qonaq otağı olan üçotaqlı mənzil tapmağa və onu yaxşı mebellə döşəməyə kömək etdi. Martinə mənzilə baxmaq icazəsi veriləndə, o qışqırdı:

– Hə, burada biz qırx il yaşayacağıq!

Bu, onların rahatlıq əldə etdikləri xoşbəxt bir ada idi. Tezliklə dostlarının əhatəsi də müəyyənləşdi: Holaberdlər, doktor Billi Smit (müsiqidən və alman pivəsindən yaxşı başı çıxan seyrəksaqqallı biokimyəçi), Martinin Uinnemakda ziyafətdə tanış olduğu anatomiya mütəxəssisi, bir də həmişə və hər vaxt Maks Qotlib.

Qotlib də özü üçün sakit liman əldə etmişdi. Yetmişinci küçələrdən birində onun qəhvəyi rəngli tənbəki və kitab qoxusu verən mənzili vardı. Oğlu Robert Siti-kolleci bitirmiş və işə başlamışdı. Miriam müsiqi ilə məşğul olmağa davam edirdi, bununla bərabər, sümüklü, dolu, aldadıcı bədəninin altında müqəddəs alov qoruyan bu qız həm də atasının qayğısına qalırdı.

Onlarla axşamı keçirən və Qotlibin səbir tələb edən şübhələrini dinləyən Martin mikroorqanizmlərin qanunlarını axtarış məqsədilə minlərlə yeni təcrübə keçirmək üçün laboratoriyaya tələsirdi. Və o, yeni tədqiqatlara adətən bu yaxınlarda edilmiş bütün işlərinin təhqiramiz dağıdıcılığı ilə başlayardı.

Hətta Terri Uiket də daha xoşagəlimli olmuşdu. Martin fikir verirdi ki, Uiket daimi qışqırıqları Klif Klosonda olduğu kimi, daha çox yumor haqqında saxta təsəvvürlərlə bağlıdır. Qismən də Qotlibdə, hamının üstünə gözəl yarıqlar yapırdıran, hər şeyə ad tapan, adları dəyişdirən, amma heç vaxt da heç nəyi analiz etməyən morfoloq tipli alimlərə yönəlmiş güclü nifrətlə əlaqəlidir. Uiket tez-tez gecələr işləyirdi. Onun pencəyini soyunub, ipə-sapa yatmayan kürən saçlarının pırtlaşdıraraq saatlarla

termostatın qarşısında necə əyləşdiyini və saniyəölçəni necə izlədiyini görmək olurdu. Bəzən başı işə qarışdığı vaxtlarda belə Martindən yorucu nəciblik tələb edən Riplton Holaberdin zərifliyindən sonra Uiketın qaraqabaq kəskinliyi ona xoş gəlirdi.

XXVII FƏSİL

1

İş əvvəlcə öz axarı ilə gedirdi. Elə günlər də olurdu ki, Martin işdən həzz almasına baxmayaraq, dəhşət içərisində gözləyirdi: yekəpər Tabz indicə laboratoriyaya girəcək və var gücü ilə bağıracaq: "Siz burada neyləyirsiniz? Siz Erousmit deyilsiniz, fırldaqçısınız! Cəhənnəm olun buradan!"

O, stafilokokların iyirmi fərqli ştammini izolyasiya etmişdi və onların hansının daha aktiv gemolitik olduğunu, daha doğrusu, pozucu qanı – toksini ayırdığını aydınlaşdırmağa çalışırdı. Bunu öyrəndikdən sonra antitoksinin axtarışına başlamaq olardı.

Dramatik dəqiqlər də olurdu. Məsələn, orqanizmlər sentrifuqa vasitəsilə tərkib hissəsinə ayrıldıqdan sonra cihazın dibində qeyri-müəyyən şəkildə hərəkətsiz yatıb qaldığı vaxt, ya da qırmızı qan hüceyrələri tamamilə həll olanda və tutqun qırmızı rəngli məhlul parlaq şərab rəngi alanda... Bu kimyəvi proseslər Martində böyük həyəcan yaradırdı. Amma prosedurların əksər hissəsi çox darıxdırıcı olurdu, çünki hər altı saatdan bir kulturalardan nümunə götürmək, balaca cihazlarda qan hüceyrələrinin duzlu məhlulunu hazırlamaq, nəticələri qeydə almaq lazım gəlirdi.

Lakin Martin üçün bu prosedur heç vaxt darıxdırıcı görünmürdü.

Aradabir Tabz gəlirdi, onu iş başında yaxalayır, çiyninə-çiyninə şappıldadır, deyəsən, fransız dilində nəsə söyləyirdi. Martin dəqiq bilmirdi, amma ola bilsin, dediyi sözlər həqiqətən də fransız dilində idi. Tabz anlaşılmaz sözlərlə Martini ruhlandırmağa çalışırdı. Qotlib isə həmişə onu tələsdirirdi və aradabir öz qeyd kitabçalarını (bu, rəqəmlərlə və ilk baxışdan səfeh görünən qısaldılmış işarələrlə dolu kitabçalar idi) göstərir, onu ürəkləndirirdi, hərdən də öz işi haqqında ya tibet magiyasına bənzər formada, ya da barbar dilində söhbət salırdı:

– Arrenius və Madsen immun-reaksiyaların kütlə hərəkəti qanununa uyğun aparılması üçün müəyyən işlər görüblər, amma ümid edirəm ki, anticismlərlə antigenlərin birləşməsinin stexiometrik münasibətlər şəraitində qarşılaşdığını göstərə biləcəyəm. Məlum olan dəyişənləri dəyişməz vəziyyətdə saxlayarsaq...

– Aha, başa düşürəm, – Martin deyirdi, ürəyində isə pıçıldayırdı: "Sən axı nə danışırısan? Söylədiklərinin heç dördüdə birini də başa düşmürəm. Aman Allah, heç olmasa, mənə bir az da vaxt verəydilər... vərəm əleyhinə plakatlar yapışdırmağa göndərməyəydilər!"

Özünü razı salan toksin əldə etdikdən sonra Martin antitoksin əldə etmək üçün yeni sınaqlara başladı. O, çox fərqli, amma uğursuz təcrübələr aparırdı. Bəzən ona elə gəlirdi ki, nəyəsə nail olub, amma təcrübəni bir daha yoxlayaraq yanıldığını anlayır və pərt olurdu.

Bir dəfə o, "antitoksin", – deyə, bağıra-bağıra Qotlibin laboratoriyasına soxuldu, amma Qotlib mehribanlıqla bir neçə utancaq suallar verdi, əsl misir papirosunun qutusunu onun qarşısında açdı və izah etdi ki, bütün incəlikləri nəzərə almayıb.

Martin digər həvəskarlar kimi addım-addım və ehtiyatla irəliləsə də, onun bir xüsusiyyəti var idi. Bu xüsusiyyət olmadan elm də mövcud ola bilməzdi. O, yorulmaz, hər şeylə maraqlanan, hər yerə burnunu soxan, təkəbbürsüz və realist idi. Bir də onda dəhşətli dərəcədə hər şeyi bilmək həvəsi vardı ki, bu da Martini davamlı olaraq irəli itələyirdi.

2

Martin böyük Avropa müharibəsinin ilk illərində təvazökarlıqla və özünün bir o qədər də diqqət çəkməyən yolu ilə irəliləyirdi. Mak-Qerk İnstitutu isə öz sakit görünüşü altında qaynar həyat gizlədirdi.

Əgər anticismlər haqqında Martin çox şey öyrənə bilmədisə də, əvəzində o, institutun sirrini aşkar etdi. Elm ocağının bütün sakit fəaliyyətinin arxasında Kapitola Mak-Qerkin – böyük ağ maarifpərvər xanımın dayandığını anladı.

Kapitola – missis Ross Mak-Qerk qadın bərabər hüquqluğunun əleyhdarı idi (ta ki qadınlara seçim hüququnun verilməsinin qaçılmaz olduğunu öyrənənə kimi) və bütün əxlaq məsələlərində özünü ali hakim hesab edirdi. Ross Mak-Qerk İnstitutu öz adının şöhrətlənməsi üçün almamışdı. Bununla o, Kapitolanın başını qatır və onun gicişən barmaqlarını öz gəmiçilik, qızıl və meşə sənayesi müəssisələrindən uzaq tutmağa çalışırdı. Hər halda, bu sənaye sahələrində Böyük Ağ Maarifpərvərlərin təftişinə hər şeydən az ehtiyac var idi.

Ross Mak Qerkin o vaxtlarda əlli dörd yaşı tamam olmuşdu. O, Kaliforniya dəmiryolu maqnatlarının ikinci nəslinə mənsub idi. Yelsk Universitetini bitirmişdi; hündürboylu, şən insan idi. Onu elə də prinsipial hesab etmək olmazdı. Artıq 1908-ci ildə, yəni institutu təsis etdiyi dövrdə, həddindən artıq çox evlərə, qulluqçulara, yeməyə sahib idi, amma uşağı yox idi. Kapitola hesab edirdi ki, "bu cür hoqqalar böyük məsuliyyət daşıyan qadınlara ziyandır". İldən-ilə o, institutun fəaliyyətindən daha çox məmnun qalır və öz həyatının bəraətini məhz burada tapırdı.

Qotlib İnstituta işə girəndə Mak-Qerk onunla tanış olmağa gəlmişdi. Mak-Qerk aradabir Tabzı sıxışdırırdı. Tabz isə kuryer oğlan kimi onun hər çağırışında kabinetə qaçmalı olurdu, amma Qotlibin ötkəm və tutqun baxışları ilə rastlaşdıqda bu nəzərlər Mak-Qerkdə böyük maraq oyatdı; Qotliblə bu yekəpər, öz kostyumundan utanan ixtiyar sahibi, təmkinli amerikalı və çox səmimi, sadə, istənilən cür hakimiyyətə nifrət edən avropalı dostlaşdılar. Mak-Qerk hündür kətilin üstünə dırmaşaraq Qotlibin necə işləməsinə tamaşa etmək üçün tez-tez Qərbi-Hindistanın taleyi həll olunan müşavirələri buraxmalı olurdu.

– Gözəl günlərin birində, mən işgüzarlığın, ora-bura qaçmanın daşını atıb özümə gələcəyəm və sizin qarsonunuz olacağam, Maks, – deyə Mak-Qerk əmin etməyə çalışırdı, Qotlib isə ona belə cavab verirdi:

– Bilmirəm... təxəyyüldən məhrum deyilsiniz, Ross, amma, mənə elə gəlir ki, real şeyləri öyrənmək sizin üçün gecdir. İndi isə, etiraz etmirsinizsə, bugünlük rəsmiyyətperəst kral iqamətgahınızdan canımızı qurtaraq. Sizi Çayldzın yanında səhər yeməyinə dəvət edirəm.

Amma Kapitola onların dostluğuna qoşulmadı.

Qotlibin köhnə qüruru yenidən geri qayıtmışdı və Kapitola Mak-Qerklə münasibətdə bu, onun üçün vacib idi. Çünki bu qadın maraqlı kiçik problemlər axtarmağı və həll olunmaq üçün onları ərinin işçilərinə təklif etməyi sevirdi. Bir dəfə o, böyük bir coşqunluqla xərçəngdən nə qədər çox adam öldüyü haqda danışmaq üçün Qotlibin laboratoriyasına gəlmiş... və "nə üçün siz özünüzün anti... necə adlanırlar, o zir-zibili bir kənara tullayıb, xərçəng əleyhinə vasitə tapmayasınız – bu hamı üçün necə də xoş olardı!" – söyləmişdi.

Amma qadında əsl incikliyi Qotlib başqa vaxt yaratdı. Belə ki, Riplton Holaberd institutun damında yüksək intellektli qonaqları əyləndirmək üçün ziyafət təşkil etmişdi. Nahar vaxtı Kapitola Mak-Qerk Qotlibə zəng vuraraq soruşdu: "Siz gəlib öz laboratorianızı açmırsınız ki? Sizə zəhmət olmasın... Amma biz böyük məmnuniyyətlə ona tamaşa etmək istərdik". Qotlib isə cavab verdi:

– Zəhmətdir! Gecəniz xeyirə qalsın!

Kapitola bərk əsəbiləşərək ərinin yanına gəldi. Əri isə qulaq asdı – ya da ən azı özünü qulaq asırmış kimi göstərdi və dedi:

– Kap, sən lakeyləri sıxışdıranda mən buna qarışmıram. Çünki onlar buna dözməyə məcburdurlar. Amma Maksı ələ salmaq fikrinə düşsən, institutu bağlayacağam və sənin üçün Kalonial Klubda danışmağa bir şey qalmayacaq. Bu nə hərəkətdir edirsən? Otuz milyon dollar qiyməti olan bir adam – hər halda, o onlara sahibdir – pijamasında uzanıb rahat yata bilməz? Yox, mənə lakey lazım deyil! Ah, xahiş edirəm, Kapitola, xahiş edirəm, öz kübar söhbətlərini bir kənara burax, imkan ver yatım!

Amma Kapitola söhbət ayda bir dəfə institutda verdiyi nahardan gedirdisə, ipə-sapa yatmaq bilmirdi...

Mak-Qerklərin təşkil etdiyi və Martinlə Leoranın iştirak etdiyi ilk ziyafət xüsusilə əhəmiyyətli idi, çünki orada möhtərəm qonaq rolunda Britaniya Diplomatik heyətilə birlikdə Amerikaya gəlmiş londonlu cərrah, general-mayor Ayzek Mallard iştirak edirdi. O, artıq lütf edib institutu gəzmışdi. Terri Uiketdən başqa hamı – doktor Tabz da, bütün elmi əməkdaşlar da çox hörmətli "cənab Ayzek"ə axıra kimi qulaq asdılar. O, xatırladı ki, Riplton Holaberdlə Londonda qarşılaşıb, ya da deyəsən, xatırladığını söylədi, sonra da Qledis sentrifuqasına valeh olduğunu bildirdi.

Nahar uğursuzluqla başladı. Terri Uiket indiyə qədər belə tədbirlərdə, adətən, iştirak etmirdi. Amma bu dəfə gəlməyi vacib saydı və elə oturan kimi də keçmiş səfirlərdən birinin arvadına söylədi:

– Mən belə bir möhtəşəm məclisdən imtina edə bilməzdim, özü də gözdən düşmüş cənab Ayzeğin olduğu ziyafətdən. Boynunuza alın, özüm deməsəydim, heç ağılınıza da gəlməzdi ki, frakı prokata götürmüşəm. Düz deyirəm, elə fikirləşməzdiniz, hə? Fikir verdiniz, cənab Ayzek yavaş-yavaş xalçanı yırtmamağa adət edir? Maraqlı olardı, görəsən, o, hələ də kəllənin trepanasiyası ilə xəstələri öldürməyə davam edir?

Məclisdə çoxlu musiqi də vardı, yemək də. Ziyafətə başibəlalı alimlər gəlmişdilər və onlar zərli-zibalı qadınlara bir neçə sözlə indiyə kimi nəyə nail olduqlarını və gələcək iyirmi ildə nəyə nail olmağa ümid etdiklərini izah etmək məcburiyyətində qalırdılar. Öz-özünə qarılaraq xanımlar isə narazılıq dolu səslə asta-asta söyləyirdilər: "Deyəsən, bunu istədiyimiz kimi aydın şəkildə izah edə bilmədiniz". Qarılaraq xanımların ərləri də ziyafətdə idilər. Onlar neft aksiyaları ilə, ya da korporasiyalarla bağlı qanun üzərində möhtəkirlilik edən kollec bitirmiş işgüzarlar idilər. Öz fikirlərini eşitmək arzusunda olan hər insana danışmağa hazır vəziyyətdə oturmuşdular. Öz görkəmləri ilə "antitoksin yaxşı şeydir, amma bizim süni kauçuka daha çox ehtiyacımız var" – deyirdilər.

Füsunkar müəssisə Riplton Holaberd də orada idi.

Musiqi dayandığı vaxt birdən Terri Uiket hoppanıb ortaya çıxdı və Kapitolanın çox vacib rəfiqəsi olan hansısa təşəxxüslü matronaya izah etməyə başladı:

– Hə, onun familiyası Q-o-t-l-i-b yazılır, deyiləndə isə belə deyilir: "Rədd olsun!"

Amma institutda Uiket kimi yabançı cisimlər, Martin və Leora kimi səssiz statistlər, Maks Qotlib kimi daima iştirak etməyənlər çox deyildi... Yəni nahar məhəbbət və dostluq şəraitində başa çatdı. Doktor Tabz və cənab Ayzek Mallard bir-birinə, Kapitolaya, müqəddəs torpaq olan Fransaya, balaca rəşadətli Macaristana, Amerika qonaqpərvərliyinə, Britaniya şəxsiyyətlərinə və müasir elmdə əsl elmi əməkdaşlığı dəyərləndirən gənc adamın edə biləcəyi maraqlı kəşflərə görə xoş sözlər yağdırmağa başladılar.

Sonra institutu qonaqlara göstərməyə getdilər. Onlar akvariuma, patoloji muzeyə və vivariuma baxdılar; Onu görən kimi dilli-dilavər bir xanım Uiketə dedi:

– Ah, zavallı donuzlar, zavalı dovşanlar! Doktor, razılaşın ki, onları azadlığa buraxmaq və təcrübələrinizi sınaq şüşələrində aparmaq daha yaxşı olardı...

Beşinci Avenyudan olmayan varlı qadınların arasında təcrübə keçmiş bir məşhur həkim dilli-dilavər xanımın sözünü göydə tutdu:

– Məncə, tamamilə haqlısınız. Məsələn, mən elmi biliklər əldə edirəm, amma heç vaxt yazıq heyvanları öldürmürəm!

Uiket anlaşılmaz bir tələskənliklə şlyapasını götürdü və getdi.

Dilli-dilavər xanım dedi:

– Bax, görürsünüz: əsaslı bir suala cavab tapa bilmədi. Ah, doktor Erousmit, əlbəttə, əminəm ki, hamınız çox gözəl insanlarsınız, – Ross Mak Qerk də, doktor Tabz da... sizin hamınız... Amma etiraf edirəm ki, laboratoriyalarınız məni məyus etdi. Əcaib retortalar və elektrik peçləri görəcəyimi düşünürdüm, ya da buna bənzər şeylər... Amma vicdanla desək, burada bir dənə də maraqlı əşya görmürəm. Hesab edirəm ki, hamınız ağıllı və qürurlu insanlarsınız, bizim üçün nəse təşkil etməlisiniz... Bir halda ki, tovlayıb bizi bura gətirmisiniz və bu qədər gəzməyə vadar etmisiniz. Amma siz, ya da sizlərdən kimsə tısbağa yumurtalarından bir həyat, ya da nə bilim, o sizdə necə adlanır – ... yarada bilərsiniz? Ah, xahiş edirəm! Çox xahiş edirəm! Ya da heç olmasa, həmişə geyindiğiniz gülməli xalatı geyinin. Lap diş həkimləri kimi.

Bu arada Martin bufetdə gördüyü krüşondan içmək istədiyini bildirdi və ərinin axmaq olduğunu deyən Leora ilə birlikdə çıxıb getməyə tələsdilər.

4

İşi onu necə sevindirirsə sevindirsin, Martin yavaş-yavaş öz məbədgahının mükəmməlliyini şübhə altına almağa başladı. Öz-özündən soruşurdu ki, nə üçün Qotlib səhər yeməyi vaxtı epidemiologiya şöbəsinin çalışqan rəhbəri, nəzakətli doktor Şolteyslə belə sərt rəftar edir; hansı səbəbdən doktor Şolteys bu qabalığa dözüür. Nə üçün doktor Tabz hər hansı bir əməkdaşın laboratoriyasına girərkən mütləq "Sizin öz işinizdə rəhbər tutacağınız yeganə şey elmi əməkdaşlıq ideyasıdır", -deyə bağırmalıdır?! Riplton Holaberd kimi çalışqan fizioloq nə üçün bütün günü iş stolunun arxasında boyun əyməkdənsə, Tabzla məsləhətləşməklə məşğuldur?!

Xolaberd beş il əvvəl o qədər də böyük olmayan bir tədqiqat işi aparmışdı, buna görə də onun adı ölkənin bütün elmi jurnallarında tanınırdı. O, laboratoriyada itin beyninin qabaq hissəciyinin kəsilməsinin onun istiqamət müəyyənləşdirməsinə necə təsir etdiyini müşahidə etmişdi. Martin bu iş haqqında hələ Mak-Qerkin yanına düşəcəyini ehtimal etmədiyi vaxtlarda oxumuşdu. Nyu-Yorka köçərkən o, bu işlə bağlı Holaberdin məruzəsinə qulaq asmışdı. Amma məruzəni onuncu dəfə dinləyərkən əvvəllər hiss olduğu kimi heyranlıq hissi keçirmirdi və öz-özlüyündə fikirləşirdi ki, görəsən, Holaberdin qismətində ömrünün sonuna kimi "bir zamanlar...xatırlayırsınız? ... hə, həmin o adam ki, itin hərəkətverici mərkəzin üzərində... ya da buna bənzər bir şey... sınaq apararaq o qədər səs-küy yaratmışdı..." fikirləri ilə yaddaşlarda qalmaq yazılmayıb ki?!

Həmkarlarının gizləndə fraksiyalara parçalandığını biləndə Martinin şübhələri bir az da dərinləşdi.

Tabz, Holaberd və bəlkə də, Tabzın katibəsi Perl Robins birlikdə rəhbər təbəqəni təcəssüm etdirirdilər. Pıçıltı ilə deyirdilər ki, Holaberd bir müddət sonra direktorun köməkçisi olmaq arzusundadır və onun üçün məxsusi olaraq bu vəzifə yaradılacaq. Qotlib, Terri Uiket və uzunbiğli, yöndəmsiz doktor Nikolas İyo (onu Martin ilk vaxtlar xarrat hesab etmişdi) öz müstəqil fraksiyalarını yaratmış və Martini də ora cəlb etmişdilər. Halbuki qəzəbli Uiket onda əməlli-başlı nifrət hissi oyadırdı.

O qədər də böyük olmayan saqqal və Parisdən gətirilmiş nampinyon sahibi doktor Uilyam Smit özünü tək ev kimi aparırdı. Rusiyada sinaqoqun qoynunda anadan olan, amma indi İonkersdə ali yepiskopal kilsənin tərəfdarına çevrilən doktor Şolteys isə nəzakətlə Qotlibdən özünün elmi işi ilə bağlı tərif qopartmağa çalışırdı. Biofizika şöbəsində yumşaq ürəkli şöbə müdirini elə öz köməkçisi bezdirir və hər addımda güdürdü. Bütün institutda elə bir əməkdaş yox idi ki, sərxoş və ya ayıq vəziyyətdə haradasa hansısa alimin tamamilə məntiqəuyğun iş gördüyünü və ya rəqibləri arasında onun işini oğurlayan, heç olmasa, bir nəfərin olduğunu etiraf etmək qabiliyyətinə malik olsun. Yay pansionunun eyvanında yırğalanan kürsüdə yellənən heç bir aktyor bu yüksək dərəcəli alimlərdən daha böyük həvəslə dedi-qodu edərək öz həmkarlarını "səfeh" adlandırı bilməzdi.

Amma Martin öz qapısını bağlayaraq bu kəşflərdən əl çəkə bilərdi, çünki indi onun elə bir işi var idi ki, intriqalar və dedi-qodulara vaxt ayırmaq mümkün deyildi.

5

Bir dəfə Qotlib onun laboratoriyasına gəlmədi, əksinə onu öz laboratoriyasına çağırırdı. Kabinetin bir küncündə Terri Uiket əyləşmişdi, papiros çəkir və istehzal baxışla Martini süzürdü.

Qotlib sözə başladı:

– Martin, Terri ilə sizin haqqınızda danışmaq cəsarətimini öz üzərimə götürdüm və biz belə bir nəticəyə gəldik ki, mühitə yetərinə bələd olmusunuz, yəni işə başlamaq vaxtınızdır.

– Məncə, mən işləyirəm, cənab!

Martinin bəxtiyar günlərinin sakit aydınlığı o dəqiqə yoxa çıxdı. O geri, pikkerbianlığa tərəf qovulduğunu açıq-aydın hiss etməyə başladı.

Uiket söhbətə qarışdı:

– Yox, siz işləmərdiniz. Siz sadəcə göstərirdiniz ki, fərasətli oğlansınız və nəşə etməyi bacarırsınız.

Martinin Uiketi "bu nə quşdur belə?" ifadə edən baxışlarla başdan-ayağa süzdüyü vaxt Qotlib sözünə davam etdi:

– Məsələ ondadır ki, Martin, nə qədər riyaziyyatı öyrənməmişsiniz, heç nə edə bilməyəcəksiniz. Bizim bakterioloqlarımızın əksəriyyəti tək əlinizdə aşpazlıq kitabı olan cızma-qaraçı kimi qalmaq istəmirsinizsə, elmin əsası ilə tanış olmalısınız. İstənilən bir canlı varlıq fiziokimyəvi maddədir. Siz fiziki kimyanı bilmədiyiniz halda necə irəli getmək istəyirsiniz? Riyaziyyatı bilmirsinizsə, fiziki kimyanın öhdəsindən necə gələcəksiniz?

– Aha! – Uiket dilləndi, – siz ancaq qazon düzəldir, çobanyastığı toplayırsınız, torpağı isə belləmirsiniz.

Martin çalışdı ki, etiraz etsin:

– Cəfəngiyatdır, Uiket! İnsan hər şeyi bilə bilməz. Mən bakterioloqam, fizik deyiləm. Mənə elə gəlir ki, kəşf etmək üçün intuisiya lazımdır, daha alətlərlə dolu yeşik yox! Yaxşı dənizçi hətta cihazları olmadan belə okeanda yolu tapa bilər. Alətlər vasitəsilə bütöv bir "Luzitaniya" qurun, amma yaxşı dənizçidən axmaq düzəldə bilməzsiniz. İnsan gərək öz beynini inkişaf etdirsən, daha silahdan asılı vəziyyətdə qalmasın.

– Elə olmağına elədir, amma xəritələr və kvadrantlar mövcud olduğu yerdə, onlarsız üzməyə çıxan dənizçi ancaq sarsaq ola bilər!

Martin düz yarım saat o qədər də nəzakət göstərmədən almaz kimi möhkəm Qotlibdən, qranit kimi Uiketdən yaxa qurtarmağa çalışdı. Amma yaşadığı hər dəqiqə dərk edirdi ki, çox cahildir.

Onlar mübahisəyə maraqlarını itirdilər... Bir qədər sonra Qotlib öz qeydlərinə baxırdı, Uiket isə işləmək üçün öz yerinə yollandı. Martin gözlərini Qotlibə zilləmişdi. Bu insan onun həyatında o qədər böyük əhəmiyyət daşıyırdı ki... Martin Leoraya, özünə əsəbiləşdiyi kimi ona da bərk əsəbiləşə bilərdi.

– Çox təəssüf edirəm ki, siz mənim heç nə bilmədiyimi düşünürsünüz! – deyərək özündən çıxdı və nümayişkarənə narahatlıq içərisində qapını cırıparaq getdi. Martin öz laboratoriyasına qapandı. Əvvəlcə içində qərribə bir azadlıq hissi peyda oldu, sonra isə iflas... Özü istəməsə də, sərxoş kimi Uiketin yanına yollandı:

– Deyəsən, siz haqlısınız! Fiziki kimyadan heç nə bilmirəm, riyaziyyatdan isə xəbərsizəm. Axı nə etməliyəm, nə etməliyəm?

Barbar özünü itirmiş halda bağırırdı:

– Yaxşı, Cılız, sən şeytanların canı, narahat olma. Biz qoca ilə birlikdə ancaq sizi qızıqdırmaq istəyirdik. Əslində, o, sizin işdən necə vicdanla ayrışdığınızdən məmnundur. Riyaziyyat isə... onunla sizdə vəziyyət Holaberdə, ya da Tabzda olduğundan daha yaxşıdır. Siz riyaziyyatdan bildiklərinizi unutmusunuz, onlar isə ümumiyyətlə, heç vaxt riyaziyyatı bilməyiblər. Hə, qoy onlar cəhənnəm olsunlar! Elm guya ki, bilik mənasını daşımalıdır. Bu, yunan dilində, yəni çox gözəl bir dildə belədir... O dildə ki, bir vaxtlar sevimli

sərxoş ellinlər danışdırlar. Bizim alimlərin isə, əksəriyyətinə fikir versək, çox ucuz kiçik tərbiyəedici məqalələr yazmaqdan, ya da "fayv-o-kloklar" təşkil etməkdən boyun qaçırmazlar, amma elmi biliklərin əldə edilməsi üçün tər tökmək istəmirlər. Onlara baxanda insanı, sadəcə, mərhəmət hissi bürüyür! Mənim özüm də riyaziyyatda çox güclü deyiləm, dostum, amma etiraz etmirsinizsə, axşamlar sizin yanınıza gələ və səthi məlumatlar verə bilərəm... təbii ki, havayı!

Beləcə, Martin və Terri Uiket arasında dostluq yarandı... Beləcə, Martinin həyatında dəyişiklik baş verdi və o, hər gecə üç-dörd saat sağlam yuxusundan oğurlamağa başladı ki, hər kəsin bilməsi lazım gələn, amma demək olar ki, heç kəsin bilmədiyi şeyləri əzbərləsin.

Martin öyrənməyə cəbrdən başladı, get-gedə əmin oldu ki, demək olar oxuduqlarını bütünlüklə yaddan çıxarıb. O, İqreklə Zet arasında gəzişən, yorulmaq bilməyən A-nın qayğısız B ilə yarışmasına lənət yağdırırdı. Martin Kolumbiya Universitetindən repetitor götürmüşdü; və altı həftə ərzində fənnin öhdəsindən gəldi, hətta kvadrat tənliklərə müəyyən marağı da yarandı. Leora isə bütün bu zaman ərzində dinləyir, baxır, gözləyir, onlar üçün buterbrodlar hazırlayır və repetitor sərtlik göstərəndə ürəkdən gülürdü.

Mak-Qerkin institutunda işlədiyi ilk doqquz ayın sonunda Martin yenidən triqonometriyanı və analitik həndəsəni keçdi. O indi artıq diferensial hesablamalarda əməlli-başlı romantika tapırdı. Amma Terri Uiketın qarşısında öz uğurları ilə öyünməklə yanlışlığa yol verdi.

Terri o saat özündən çıxdı:

– Riyaziyyata elə də güvənməyin, oğlum, – və kütlə hərəkəti qanununun termodinamik bünövrəyə və oksidləşmə potensialına və bərpa etmə qanununa aidiyyəti haqqında danışaraq elə etdi ki, Martin yenə də özünü fırlıdaqçı və cahil kimi gördü.

O, fizika elminin klassiklərini oxumağa başladı: Koperniki və Qalileyi, Lavuazyeni, Nyutonunu, Laplası, Dekartı və Faradeyi. Martin Nyutonun "Flyuksiya"sı içində tamamilə batıb qaldı. O, Tabza Nyuton haqqında danışmağa çalışdı və əmin oldu ki, məşhur ər, institutun direktoru onun haqqında heç nə bilmir. O, bu barədə sevincək halda Terriyə xəbər verdi, amma "yenicə mədəniləşən bambılının, tipik entuziast-neofitin özündənrazılığına" görə möhkəmcə ağzından vuruldu, sonra yenə də işinin başına qayıtdı. Bu iş yalnız sonda ona məmnunluq gətirə bilərdi, amma onun sonu yox idi.

Martinin həyatında, elə bil, heç bir yüksəliş, heç bir maraqlı şey baş verməmişdi. Tabz onun laboratoriyasına baş çəkdiyi zaman orada kədərli, gənc bir alim görürdü. Bu adam əsl Böyük Elmdən və yüksək nailiyyətlərə aparan elmi əməkdaşlıqdan uzaq qaçaraq yorulmadan gemolitik toksinlər üzərində təcrübə aparırdı. Tabz bu sözləri deyərək onu doğru yola istiqamətləndirməyə çalışdı:

– Siz tam əminsiniz ki, öz işinizdə qəti və aydın istiqamət tutmusunuz?

Əsl sıxıntıyı isə Leora çəkməli olurdu.

O, sakitcənə oturmuşdu (çox incə, boyu adam çiyindən olan və doqquz illik ər də olduğu müddətdə doqquz dəqiqə belə böyüməyən qız), Martin saat birə, ikiyə qədər öz darıxdırıcı, dağılmış kitablarının

üzərində çalışdığı vaxt mənzillərinin uzun yemək otağında sakit halda mürgüləyir, yuxulayır və yalnız onun şikayətini dinləmək üçün yuxudan ayılırdı: "Sən bir fikirləş, mən hələ bununla bərabər laboratoriyada öz işimi də davam etdirməliyəm. Aman Allah, elə yorulmuşam ki!"

Martda Leora, məzuniyyət düşməsə də, Martini beş günlük Keyp-Koda səyahətə dartıb apardı. Martin Çatamadada iki mayak arasında oturaraq deyirdi:

– Qayıdacam, Terri ilə Qotlibə deyəcəyəm ki, onlar öz gicbəsər fiziki kimyaları ilə cəhənnəmə yollana bilərlər. Məndən bu qədər: riyaziyyatı öyrəndim, bəsdir.

Leora isə təsdiqləyirdi:

– Hə, elə mən də olsaydım bu cür qərar verərdim, amma çox təəccüblüdür, nə üçün doktor Qotlib həmişə haqlı çıxır?

Amma qayıdandan sonra Martin öz stafilolizininə və inteqral hesablamalarına elə qapıldı ki, demokratiyanın bütün dünyanın necə xilas etməyə hazırlaşdığının fərqi belə varmadı. Və bir gün Amerikanın müharibəyə qoşulduğunu eşidəndə Martin özünü əməlli-başlı itirdi.

6

Doktor Tabz Hərbi Nazirliyə öz institutunun xidmətlərini təklif etmək üçün Vaşinqtona getmişdi.

Bütün elmi əməkdaşlara – bu şərəfdən imtina edən Qotlib və daha ikisi istisna olmaqla – hərbi rütbə, bir də cazibədar hərbi geyim paylanmışdı.

Tabz, polkovnik Riplton Holaberd mayor, Martin və Billi Smit kapitan oldu. Yalnız qarsonlar heç bir hərbi rütbə almadılar və hərbi mükəlləfiyyət daşıyırdılar. Onların əsas vəzifələrindən biri bütün əsgərlərin botfortlarının və dəri əlcəklərinin təmizlənməsi idi. Institutun ən mübariz nümayəndəsi olan miss Perl Robins isə təkcə bütün alman kişilərinin deyil, həm də alman qadınlarının və onların ilan balaları-uşaqlarının çayına görə qəhrəmancasına özünə həlak edirdi. Bu, əsl rüsvayçılıq idi! Amma o, hərbi sistemə qəbul edilmədi və özü-özünə hərbi geyim quraşdırmalı oldu.

Bütün hərbiçilər içərisində yalnız Terri Uiket Liberti-stritdən uzağa, cəbhə tərəfə getdi: gözlənilmədən məzuniyyət götürdü, artilləriyaya qəbul edildi və gəmi ilə Fransiyaya yola düşdü.

O, çıxıb gedərkən Martindən üzr istədi:

– İş buraxmaq, əlbəttə, ayıbdır və mən almanları qətiyyənlə öldürmək istəmirəm... Daha doğrusu, onları öldürmək istəyim bir çox başqa insanları öldürmək istədiyimdən çox deyil, amma hər cür cəncəl iş qarışmaq adətimdir. Qulaq as, Cılız, Qotlib atadan muğayat ol, yaxşı? Onun üçün bu, böyük zərbə olacaq. Onun alman ordusunda qardaşı oğulları, nə bilim, bir yığın qohum-əqrəbası var. Əlbəttə vətənpərvərlik naminə qocanı təqib etməyə də başlayacaqlar. Sağlıqla qal, Cılız, özünü qoru!

Martin onu orduya göndərdikləri vaxt bərk-bərk etiraz etdi. Müharibə onun üçün hər şeydən əvvəl işdə yeni əngəllər demək idi. Məsələn, Nautilusda Pikkerbonun "kampaniya"sında iştirak etmək kimi... Uitsilvaniyada yaşamaq üçün pul qazanmaq məcburiyyəti kimi... Amma ilk dəfə o, qürurla öz hərbi geyimində küçədən keçəndə bu davranış elə xoş təəssürat yaratdı ki, bir neçə həftə Martin özünü nümunəvi vətənpərvər kimi apardı. O, görürdü ki, heç vaxt belə yaraşıqlı olmayıb, xaki rəngə bürünərək belə qamətli və səliqəli görünməyib. Görürdü ki, sıraylının hərbi salam verməsi insanı valeh edir... Hiss edirdi ki, təmkinli himayəedici və yoldaşcasına təkəbbürlü görünmək eyni dərəcədə maraqlıdır. Digər tərəfdən də bu, insana böyük imtiyazlar verir. Martin digər həkimlərlə, pedaqoqlarla, vəkillərlə, dəllallarla, yazıçılarla və keçmiş sosialist-ziyalılarla, bir sözlə, onunla birlikdə zabit olan hər kəslə bərabər bu təəssüratı hiss edirdi.

Amma qəhrəmana çevrilmək sevinci bir aydan sonra nədənsə həddindən artıq adıləşdı və Martin yumşaq yaxalıq, rahat ayaqqabı və adi cibli pencək üçün darıxmağa başladı. Dəri quncları gəzdirmək sadəcə əziyyətli, onları geyinmək isə əsl cəhənnəm əzabı idi. Taxdığı yaxalıq boynunu əyməyə imkan vermir, özü də çənəsinə dirənərək bərk ağrıdırdı. Gecə saat üçə qədər inteqralların öyrənilməsi kimi məsuliyyətli və təhlükəli bir işlə məşğul olan adamı "kimsə indi hərbi salam verəcəkmi", – deyə həmişə ayıq-sayıq olmaq əldən salırdı.

A.de-Uitt Tabzin ayıq-sayıq gözləri qarşısında Martin institutda forma, ya da heç olmasa, onun daha çox diqqət çəkən atributunu gəzdirməli idi, amma axşamlar o, mülki geyim geyinmək vərdişi almışdı. Leora ilə kinoya gedərkən kazarmadan özbaşına çıxmış və hər addımda risk edirmiş kimi, sanki, hərbi polis tərəfindən həbs oluna və sübh tezdən edam edilməyəcəkmiş kimi xoş bir hiss keçirirdi.

Amma hərbi polis, elə bil, acığa düşmüşdü, heç onun üzünə də baxmırdı. Bir dəfə axşam, təmkinli və günahsız bir əyləncəyə qapıldıqları vaxt (onlar bir əsgər tərəfindən öldürülmüş başqa bir əsgərin cənəzasına tamaşa edirdilər) Martin onda ayıldı ki, mayor Riplton Holaberd yanında dayanıb və qəzəbli baxışlarla ona baxır. Mayor bu dəfə həmişəki kimi nəzakətlə danışmadı:

– Kapitan, deyəsən, mülki geyimdə gəzməyi münasib bilirsiniz? Biz elm qulluqçularıyıq, təəssüf ki, əsl döyüşlərdə iştirak edən o şərəfli uşaqların imkanlarından məhrumuq. Amma bəzilərinin böyük həvəslə getmək istədiyi səngərdə otururmuşuq kimi intizama riayət etməliyik! Əminəm ki, bir daha sizin hərbi geyim gəzdirməklə bağlı verilmiş əmri pozduğunuzu görməyəcəyəm. Əks halda... hm...

Bir qədər gözlədikdən sonra Martin Leoraya ürəyini boşaltdı:

– Onun yaralanması ilə bağlı əhvalatları eşitməkdən tənə gəlmişəm. Bilmirəm, səngərə qayıtmaq üçün ona nə mane olur?! Yarası çoxdan sağalıb. Mən vətənpərvər olmaq istəyirəm, amma vətənpərvərliyim antitoksinlər dalınca qaçmağımda, bir də işimdədir. Daha hamısı bir biçimdə olan bu zəhrimara qalmış paltarları geyinməyimdə, ya da almanlar haqqında hamı kimi düşünməyimdə deyil. Düzdü, mən alman düşməniyəm, amma fikirləşirəm ki, almanlar da, yəqin ki, elə bizim kimi əclafdırlar. Oh, gəl gedək evə, inteqrallarla məşğul olaq!... Əzizim, axşamlar işləməyim hələ səni bezdirməyib ki?

Leora nadir istedadla malik idi: o, əhvalı yaxşı olmayanda susmağı bacarırdı və bu sükutda heç vaxt məzəmmət hiss olunmurdu.

İnstitutda Martin əmin oldu ki, vətənin müdafiəçiləri arasında qəhrəman geyimindən bezən yeganə adam deyil. Elmi əməkdaşların içində hamıdan daha bədbəxt görünən isə doktor Nikolas Yio idi – həqiqi yanki, biologiya şöbəsinin kürən bıqlı rəhbəri.

Yio mayor formasını geyinmişdi, amma heç cürə ona adət edə bilmirdi. Bilirdi ki, polkovnik Tabz dediyi üçün mayordur və bilirdi ki, forması da mayor formasıdır, çünki, hazır geyim mağazasında prikazçik belə demişdi. O, Mak-Qerk Evindən dilxor və günahkar görkəmlə küçəyə çıxırdı. Elə təkcə şalvarının balağı çəkməsinin boğazı üzərindən torba kimi asılaraq onu narahat edirdi. O necə vicdanla yadda saxlamağa səy göstərirdisə-göstərsin, yenə də bənövşəyi gülləri olan köynəyin üstündən geyindiği kiteli düymələməyi yaddan çıxarırdı (belə köynəyi, – o həmişə deyirdi, – Səkkizinci avenyudan çox ucuz qiymətə almaq mümkün idi).

Amma mayor Yio, hər halda, bir böyük hərbi qələbə çala bildi. O, ideal şəkildə hərbişdirilmiş yeməxanaya nizami yerləşlə üz tutduğu vaxt bu qələbəsini tutqun səslə Martinə izah etdi:

– Erousmit, siz rəsmi təzim etmək lazım gələndə dolaşmaq salmırsınız ki? Ay zəhrimar! Bütün bu nişanlardan heç cürə baş çıxara bilmirəm. Bir dəfə Qurtuluş Ordusunun leytenantını GİXA-dan olan general sanmışdım. Bəlkə də, o, Portuqaliya zabiti idi?! Sonra bir fikrin axınına düşdüm – Yio barmağını öz böyük burnunun üstünə qoyaraq söylədi – görünüşcə məndən daha yaşlı olduğu bilinən birini görəndə ona rəsmi təzim edirəm. Qardaşım oğlu Ted mənə öyrədib... İndi artıq çox gözəl hərbi salam verirəm. O, cavabında salam vermirsə, eyibi yoxdur, özü bilər, mən, sadəcə, öz işim haqqında düşünməyə çalışır və həyəcanlanmıram. Elmi nöqtəyi-nəzərdən baxmalı olsa, hərbi qulluq, elə də ağır deyil!

7

Parisdə, Bonne lida yaşayarkən Maks Qotlib monarxiya adət-ənənəsindən azad olmasına, qarğıdalı çölləri, metal və seçicilərin ümumşəhər yığıncaqları kimi reallıqlarla canlı təmasına görə Amerikaya hərbi lovğalığın qarşısını alan bir ölkə kimi baxırdı. O, artıq inanırdı ki, alman olmağa son qoyub və Linkolnun həmvətəninə çevrilib.

Qotlibin Uinnemakdan qovulması nəzərə alınmazsa, Avropa müharibəsi onun mənəvi rahatlığını pozan yeganə hadisə idi. O, müharibədə nə əzəmət, nə də ümid görmürdü, ancaq bitib-tükənməyən faciə qoxusu duyurdu. O, uzun aylar idi ki, işlə bağlı xəyallarını və Fransa, İngiltərə, İtaliyada etdiyi yaxşı söhbətlər haqqında xatirələri böyük var-dövləti kimi qoruyub saxlayırdı. Qotlib öz fransız, ingilis, italyan dostlarını öz köhnə korpsbrüderlərini sevdiyi kimi sevirdi. Onun sarkazmının dərinliyində həmişə bir yerdə işlədiyi və bir yerdə içdiyi almanlarla bağlı həqiqi sevgi gizlənmişdi.

Onun bacısı oğlanları (o, tətillərdə vətən üçün darıxaraq onlara baş çəkirdi və əksəriyyətini körpə, uşaq ikən, tərs yeniyetmə çağlarında görmüşdü) on dördüncü ildə kayzer bayrağı altında hərbiyə

çağırılmışdılar. Onlardan biri ordenli oberst olmuş, ikincisi heç nə ilə fərqlənməmiş, üçüncüsü isə on gündən sonra ölmüşdü və indi torpağın altında çürüyürdü. Qotlib ürəyi ağrıya-ağrıya olsa da, bununla və oğlu Robertin Amerika ordusuna leytenant getməsi və öz əmioğlularına qarşı döyüşməsi ilə barışmağa məcbur idi. Amma nə abstraksiyalar, nə elmi qanunların canlı bədəndən daha çox məna daşması bu adamı sarsıtmırdı. Onu sarsıdan militarizmdən uzaq gəzən Amerikanı zəbt edən bir şey – insanın insana nifrət bəsləməsi idi. Qotlib Amerikaya yunkerlərə nifrətinə görə emiqrasiya etmişdi.

Öz gözlərinə inanmayaraq o, bütün almanların balaca uşaqları öldürdüyünü iddia edən qadınlara, Henrix Heynenin sözünün kökünü kəsən universitetlərə, Bethovenin musiqisini qanundan kənar ifa edən orkestrlərə, etiraz edə bilməyən dəftərxana işçilərinin üstünə bağıran hərbi formalı professorlara baxırdı...

Nəyin daha çox təhqir olunduğunu söyləmək çətin idi – onun Amerikaya olan məhəbbətininmi, yoxsa xudbinliyininmi?! Qotlib necə belə aldana bilərdi?! Amma maraqlıdır ki, həmişə Amerikanın məşin tərbiyəsinə darmadağın edən Qotlib, ölkə sevincək halda köhnədən də köhnə olan müharibənin avtomatlaşdırılması təlxəkliyinə atılanda çox təəccübləndi.

İnstitut müharibəni qəbul edəndə isə Qotlib əmin oldu ki, daha hamı üçün adi immunoloq deyil, şübhəli alman yəhudisidir.

Düzdür, artilleriyada xidmət edən Terri ona nifrətlə baxmırdı, əksinə mayor Riplton Holaberd onunla dəhlizdə qarşılaşarkən qəribə şəkildə özünü dikəldirdi. Qotlib bir dəfə səhər yeməyində Tabza söylədi:

– Mən bütün ləyaqətli insanları fransız kimi qəbul etməyə hazıram, çünki başqalarına bənzəməyən bu xalqı çox sevirəm. Amma ehtimal nəzəriyyəsinə görə, altmış milyonluq almanlar içərisindən bir neçə yaxşı insan çıxıb bilər.

Polkovnik Tabz Qotlibə cavabında, az qala, bağırırdı:

– Məncə, dünyəvi faciənin qarşısında bu cür zərəfatlar heç yerinə düşmür, doktor Qotlib!

Mağazalarda və yerüstü dəmiryol vaqonlarında qırmızı sifətli, tərlil adamlar aksentini eşidən kimi Qotlibə tərəf çəpəki baxır və bağırırdılar: "Onlardan, lənətə gəlmiş o hunlardan, quyu suyuna zəhər qatanlardan biridir!"

Onun kütləyə nifrətinə və özünü endirməməyə çalışmasına baxmayaraq, bu sancmalar Qotlibi iddialı alimdən ehtiyatlı, sarsılmış, büzüşmüş qocaya çevirirdi.

Bir dəfə isə əvvəllər professor Qotliblə tanışlığıyla lovğalanan ev sahibəsi, Ştraufnabel familiyasını daşıyan və adlı-sanlı ingilis Rosmonta ərə gedən xanım, Qotlib sağollaşarkən "Auf Ciedersehen" dedikdə, onun üstünə qışqırdı:

– Doktor Qotlib, bağışlayın, amma mənim evimdə bu iyrənc dil qadağandır!

O, demək olar ki, son illər Uinnemakda və Hanzikerin yanında yaşamış həyəcanını yaddan çıxartmışdı. Qotlib yaxşılaşmışdı. O, tədricən alimləri, musiqiçiləri, ağıllı həmsöhbətləri... qonaq qəbul etməyə

başlamışdı. İndi isə o, yenidən özünə qapılırdı. Terrinin getməsindən sonra Qotlib ancaq Miriama, Martinə və Ross Mak-Qerkə etibar edirdi, onun qırıq basmış göz qapaqlarının altında çuxura düşmüş gözləri həmişə iztirabla dolu olurdu.

Amma hələ ki, yeri gəldikcə sancmağı da bacarırdı. Məsələn, Kapitolaya öz evinin pəncərəsindən üzərində institutun hərbi əməkdaşlarının sayı qədər ulduz olan Vətənpərvər Bayrağı asmağı məsləhət görmüşdü.

Kapitola məsləhəti ciddi qəbul edərək həqiqətən də pəncərədən bayraq asdırmışdı.

8

Mak-Qerk İnstitutu personalının vəzifəsi hərbi geyim geyinmək, hərbi salam vermək və təntənəli səhər yeməyi zamanı polkovnik Tabzin "Demokratik Avropanın dirçəlməsi üçün Amerikanın oynamalı olduğu rol" haqqında nitqi dinləməklə məhdudlaşmırdı.

Onlar zərdab hazırlayırdılar. Biofizika şöbəsi rəhbərinin köməkçisi elektrikləşdirilmiş məftilli çəpər kəşf etmişdi; yarım il əvvəl Lyuxov zirzəmisində alman tələbələrinin mahnılarını oxuyan doktor Bill Smit, indi alman dilində mahnı oxuyanların hamısının zəhərlənməsi üçün qaz üzərində eksperiment aparırdı. Martinə isə saxta vaksin hazırlamaq əmri verilmişdi. O, bitki yağında sürtülmüş paratifi və qarın yatalağı basillərini hərəkətə gətirməli idi... İş çirkli və darıxdırıcı idi. Martin onu vicdanla yerinə yetirir və demək olar ki, hər səhər hazırladıqlarını təhvil verirdi... Amma həmişə olduğundan daha pis söyüş söyür və elmi jurnallar bu vaksini adi duzlu məhluldan heç də yararlı olmadığını deyəndə ədəbsizcəsinə sevinirdi.

O, Qotlibə necə çətin olduğunu başa düşürdü və ona ürək-dirək verməyə çalışırdı.

Martinin ən böyük qüsuru ondan ibarət idi ki, o, qorxaq və tənha, həmçinin ağılı itirmiş və yaşlı adamlara qarşı mehriban deyildi; heç qəddarlıq da etmirdi, sadəcə onlara əhəmiyyət vermir, ya da bacardıqca uzaq qaçırdı, çünki bu adamların şikayətləri onu əsəbiləşdirirdi. Leora onu məzəmmət edəndə isə özünə haqq qazandırmaq üçün dodaqaltı mızıldanırdı:

– Yaxşı, amma mən... Fərsizlərə vaxt sərf etmək üçün həddindən artıq məşğulam. İşimlə, təhsilimlə... Bu ki, pis deyil. Pis olan odur ki, bizdə hansısa adam donuzdan, heç olmasa, bir pillə yuxarı qalxıbsa, mütləq filantropiyaya aludə olur. Bununla da hər şeyə son qoyur, çünki daha həyatda heç nəyə nail ola bilmir. Sənin ağır adlandırdığın insanlar – onları görüm lənətə gəlsinlər – mənən düşkün adamlardılar. Oh, rəhmdil olmaq, mehriban-mehriban mırıldanmaq, tamamilə prinsipsiz yaşamaq və öz-özünə təskinlik vermək o qədər asandır ki... Amma irəliyə getmək, səni harasa aparıb çıxara biləcək işlə məşğul olmaq çətinidir! Həddindən artıq az adamın cəsarəti çatır ki, necə lazımdırsa xudbinlik edə bilsin. Məsələn, boş-boş məktublara cavab verməsin, öz iş hüquqlarını qorusun. İmkan versən, sənin bu sentimentalların Nyutonu, hətta bəlkə də, İsanı da vadar edərlər ki, dünya üçün etdiklərini bir kənara tullayıb mitinqlərdə

çıxış etsin və yarımağıllı qarımış qızların ah-vayını dinləsin! Möhkəm qalmağı bacarmaq, şüurunun aydınlığını qorumaq! Bax, budur cəsarət tələb edən şeylər!

Amma haqqında danışdığı cəsarət belə Martinə yetmirdi!

Bəzən, Leora onu məzəmmət etdikdən sonra, o, ah-vay edən adamlara qarşı iki-üç günlük diqqətli olurdu... Amma sonra yenə də öz aləminə qapılır, işdən qopa bilmirdi. Yer üzündə yalnız iki adam vardı ki, bədbəxtliyi onu əməlli-başlı təsirləndirə bilərdi: Leora və Qotlib.

Düzdür, Martin elə məşğul idi ki, bir boş dəqiqəsi belə yox idi: səhər – vaksin, axşam – fiziki kimya, hər ikisinin arasında isə stafililozinlə bağlı araşdırma... Bununla belə, o, Qotlibin yanına getmək və ona hörmətlə qulaq asaraq yaralanmış heysiyyətinə məlhəm olmaq üçün bir neçə saat oğurlaya bilirdi.

Sonra stafililozinlə bağlı iş yavaş-yavaş qalan bütün işləri sıxışdırdı, onu, Qotlibi, Leoranı və fiziki kimyanı unutmğa vadar etdi, hətta hərbi işi başqalarına tapşırmağa məcbur qaldı və onun axşamları da, gündüzləri də şiddətli bir duman içində itib-batdı. Martin başa düşdü ki, Qotlibə layiq olan nəşə tapıb... Bəlkə də, bu, həyatın sirli mənbəyinə yaxın olan bir şey idi...

XXVIII FƏSİL

1

Tibbi xidmətin ehtiyatda olan kapitanı – evə, öz mehriban arvadının yanına qayıtmış Martin Erousmit zarıdı:

– Dəhşətli dərəcədə yorulmuşam, ruhumda elə bir ümitsizlik var ki... Bir il ərzində Mak-Qerkdə heç bir işi sona çatdırı bilmədim. Səmərəsiz il! Faydasız! Bu gün integralla məşğul olsam, lənətə gəlim! Gedək kinoya. Heç paltarımı da dəyişməyəcəyəm. Çox yorulmuşam.

– Lap yaxşı, əzizim, – Leora dedi, – amma gəl evdə nahar edək. Mən bu gün əla balıq hazırlamışam.

...Seans bitdikdə Martin on illik ayrılıqdan sonra, öz qızını tanımayan anadan bəhs edən filmin həqiqətə uyğun olmadığı haqda mütəxəssis həkim və kapitan kimi fikrini Leoraya söyləyirdi. O, narahat və ağıllı mühakimə yürüdürdü – çünki kino üçün qətiyyənlə uyğun olmayan əhval-ruhiyyədə idi. Onlar gözlərini qıyaraq ekranın tutqun işığı düşmüş qaranlıq zaldan çıxdıqları vaxt Martin donquldandı:

– Laboratoriyaya qayıdım, səni taksiylə yola salaram.

- Heç olmasa, bir gecəlik bu işi bir kənara tulla!
- Sən nə deyirsən?! Artıq üç, ya da dörd gündür ki, gecələr işləmirəm!
- Onda məni də özünlə apar.
- Olmaz, yəqin ki, səhərə kimi işləyəcəyəm.

O, səki ilə sürətlə addımladığı vaxt "Liberti-strit" göydələn evlərin kölgəsində yatırdı. Mak-Qerkin sərəncamına əsasən institutun lifti bütün gecəni işləyirdi və doğrudan da, elmi personaldan üç-dörd adam bəzən gecə saatlarında ondan istifadə edirdi.

Martin həmin səhər Aşağı Manhetten xəstəxanasında yatan bir xəstənin qluteal çibanından stafilokokkun yeni ştammini götürmüşdü. Bu çiban qeyri-adi sürətlə yetişirdi. İrinin bir damcısını Martin bulyonun içinə salmış və termostata qoymuşdu; səkkiz saatdan sonra bakteriyaların artdığı müşahidə olunmuşdu. Getməmişdən əvvəl əldən düşmüş Martin yenə də kolbanı termostata yerləşdirib çıxmışdı.

O, bu səpin ilə çox da maraqlanmırdı. Ona görə də laboratoriyaya qayıtdıqda əvvəlcə kitelini soyundu, pəncərədən qara-göyümtül rəng almış çayda sayrısan işıqlara tamaşa etdi, papiros çəkdi, Leora ilə həddindən artıq kobud olduğu üçün özünü "köpək" adlandırdı. Bert Tozeri, Pikkerbonu, Tabzı və ağlına gələn hər kəsi cəhənnəmə göndərdi. Yalnız bundan sonra termostata yaxınlaşdı, gördü ki, içində çöküntü olmalı olan kolbada bakteriyanın heç izi-tozu da yoxdur. O, yanılmırdı, stafilokokların izi belə qalmamışdı!

– Bu nədir belə?! – qışqırdı, – bulyon səpindən əvvəlki kimi şəffafdır. Səbəb nədir? Bu səfeh hadisə elə mənim yeni işə başlamaq istədiyim vaxtda baş verməli idi?!

Termostat dəhlizin sonundakı xüsusi otaqda idi. O, bu otaqdan çıxaraq öz laboratoriyasına sarı cumdu və işığı kolbaya tərəf yönəldib əmin oldu ki, gözləri onu aldatmır. Əsəbi hərəkətlə kolbadan şüşənin üstünə yaxı tökdü və mikroskopun altına qoydu. Bu dəfə də bakteriyanın yalnız kölgəsini gördü: üzdə azacıq incə konturlar qalmışdı... Yalnız və yalnız forma... Hüceyrəvi orqanizm yoxa çıxmışdı. Bu, kiçik döyüş meydanında qalmış balaca skeletlərə bənzəyirdi.

Başını mikroskopdan qaldırdı, yorğun gözlərini sildi, fikirli-fikirli baxdı, boynunu qaşdı. Onun kiteli bir kənara atılmışdı, yaxalığı döşəmədə idi, köynəyinin sinəsi isə açılmışdı. Martinin fikri yavaş-yavaş aydınlaşmağa başlayırdı:

"Burada nəşə maraqlı bir iş var. Kultura çox gözəl artırdı, amma birdən özünü məhv etdi. Heç vaxt eşitməmişəm ki, mikroblar belə rəftar etsinlər. Deyəsən axı, nəyəsə rast gəlmişəm. Görəsən, bu nə ilə əlaqədardır? Hansısa kimyəvi dəyişikliklə, yoxsa üzvi dəyişikliklə?"

Martin Erousmit obrazlı qəhrəmanlıqdan uzaq idi. O, nə məhəbbət intriqalarındakı istedadına, nə ağlının qeyri-adi itiliyinə, nə də bədbəxtliklər qarşısında dözümlülüyünə görə fərqlənirdi. Martin heç indiyə kimi romantik zərifliyinə və ya yüksək əxlaqi xüsusiyyətlərinə görə də diqqəti cəlb etməmişdi. Başısoyuqluq və düzgünlük haqqında yanlış anlayışları onu hey səhv buraxmağa təhrik edirdi; tez-tez kobud, hətta tərbiyəsiz olurdu. Amma Martin qeyri-adi bir fitri istedadla malik idi – hər şeyi bilmək həvəsinə. Məhz

buna görə də heç bir hadisə ona adi görünmürdü. O, mayor Riplton Holaberd kimi vicdanlı qəhrəman olsaydı, kolbanın içindəkiləri bir kənara tullayar və səmimi təvazökarlıqla etiraf edərdi: "Boş şeydir! Yəqin, səhvə yol vermişəm!" Sonra yenə də öz işini davam etdirirdi. Amma Martin, başqa biri yox, elə Martin olduğu üçün laboratoriyasının bir küncündən o birinə gedir, ürəyi sıxıla-sıxıla gəzişir və dodaqaltı mızıldanırdı:

– Burada bir səbəb var və mən onu tapacağam.

Hər halda, onun içində romantik bir fikir yarandı: Leoraya zəng edib ona möcüzə baş verdiyini söyləsin, qoy o narahat olmasın. Martin kibriti çıqqıldada-çıqqıldada, elektrik açarını axtarır, dəhlizi dolaşırdı.

Gecələr bütün dəhlizlər boyu kabuslar gəzişirdi. Hətta Mak-Qerkin yeni təkəbbürlü evində intihar etmiş bir mühasib də yaşayırmış. Bundan xəbərdar olan Martin əli ilə divarları yoxlaya-yoxlaya irəli gedir, özündən arxada addım səsləri hiss edir, qapıların ardından siluətlərin necə həyasız-həyasız boylandığını və yoxa çıxdığını həyəcanla izləyirdi – cansız qocaman kabuslar. O, elektrik açarını tapanda dünyanı yenidən cana gətirən qəfil işığın yanmasına çox sevindi.

İnstitut kommutatorunun lövhəsi yanında telefonu lazım bildiyi şəkildə uzun müddət çıqqılatdı. Bir dəfə ona elə gəldi ki, Leoranın nömrəsinə düşüb, amma cinsiyyəti məlum olmayan və əsəbə toxunan bir səs dedi: "Sizə hansı nömrə lazımdır?" Bu səsdə qayğısız, səliqəsiz, Leorada təsəvvür etmək mümkün olmayan gərgin qıvrıqlıq vardı... Növbəti dəfə səs cingildədi: "Sara, sənsən?" – və sonra əlavə etdi: "Mənə siz lazım deyilsiniz! Zəhmət olmasa dəstəyi asın!" Bir dəfə isə hansısa qız özünə haqq qazandırmağa başladı: "Həqiqi sözumdür, Billi, sizə zəng etməyə çalışırdım və düz beş dəfə ev sahibi gəlib dedi ki..."

Qalan vaxtlarda isə ancaq boğuc xırıltı eşidilirdi – yuxu, məhəbbət, ya da pul həsrətində olan yeddi milyonluq şəhərin xırıltısı.

– Eyibi yoxdur! – Martin qərara gəldi, – Li, yəqin ki, çoxdan yuxuya gedib, – və yenə də yol boyu divarları əli ilə yoxlaya-yoxlaya laboratoriyaya üz tutdu.

Bakteriyaların qatilini axtaran xəfiyyə kimi o, başını arxaya ataraq dayanmışdı, boynunu qaşıyır, yaddaşını qurdalayır, ki, görsün mikrobların buna oxşar özlərini öldürdükləri, ya da heç bir səbəb olmadan öldürüldüyü bir hadisə olubmu... O, bir mərtəbə yuxarı – kitabxanaya qalxdı, amerika və ingilis mütəfəkkirlərinin əsərlərinə baxdı, zəhmətinə heyfi gəlmədən fransız və alman kitablarını yoxladı. Amma heç bir şey tapa bilmədi.

Həyəcanlandı: bəlkə, səpin üçün istifadə etdiyi irində canlı stafilikok olmayıb? Bəlkə, heç bulyonda ölməli bir şey də yox imiş? Əsəbi tələskənliklə – işığı yandırmaq belə ağlına gəlmədən – bir neçə dəfə künc-divara çırpılaraq, dəfələrlə kafel döşəmənin üstündə sürüşərək, qaça-qaça aşağı yollandı və sürətlə dəhlizdən öz otağına soxuldu. O, irinin qalığını tapdı, yaxını şüşənin üstünə qoydu, möhtəşəm boyanın bir damcısını həyəcanla preparatın üzərinə əlavə edərək, onu qensianvioletlə rənglədi. Sonra mikroskopa tərəf atıldı. Mis borucuğun üzərinə əylərək fokusu müəyyən edən zaman göy-boz dairəvi görüş sahəsinin ortasında stalifokokların üzüm salxımı peyda oldu... Solğun sahədə parlaq bənövşəyi ləkələr görünürdü.

– Bakterin var, hər şey qaydasındadır! – qışqırdı.

Sonra Leoranı unutdu, gecəni, müharibəni, yorğunluğu, uğuru yaddan çıxardı... Yer üzündə hər şey yoxa çıxdı və o, özünün ilk əhəmiyyətli təcrübəsinə qapıldı.

Martin həyəcanla ora-bura gəzişirdi, ağlını itirənə kimi də gəzişə bilərdi. Amma özünü ələ aldı, sakitləşməyə çalışdı, papiros tüstüsü içində stola yaxın oturdu və balaca kağız vərəqələrinə bakteriyaların "intihar"ının bütün ağla gələn səbəblərini yazmağa başladı. Yəni cavab tələb edən bütün sualları və onlara cavab verməli olan təcrübələri.

Bəlkə, kulturanın məhvində təmiz yuyulmamış kolbada olan qələviləşmə səbəb olub. Ya da irinin içində stafilokokklar üçün öldürücü olan hansısa maddə, stafilokokkların özlərindən ayrılan nəşə olub. Bəlkə də, bulyonun hansısa bir xüsusiyyəti "intihar"ın səbəbkarıdır.

Bütün bunları yoxlamaq lazım idi.

Bir sıçrayışla o, anbarın qapısındakı qıfılı qıraraq şüşə üçün içəri keçdi. Yeni kolbalar götürdü, onları yudu, ağzlarını pambıqla tıxadı və steriləşdirmə üçün quruducu şkafa qoydu. Bir neçə növ bulyon axtarıb tapdı. Daha dəqiqi, Qotlibin buzxanada saxladığı şəxsi toxunulmaz ehtiyatdan oğurladı. Təmizləmiş kulturanın bir hissəsini steril farfor filtdən süzdü və özünün adi stafilokokk kulturalarına əlavə etdi.

Sonra aşkar etdi ki – bu, bəlkə də, hər şeydən daha vacib idi – papirossuz qalıb.

İnamsız halda növbə ilə bütün ciblərini qurdaladı, sonra geri qayıdaraq onları bir də axtardı. Baxdı ki, kənara atılmış kitelin cibində də bir şey qalmayıb. Birdən sevinc içində yadına düşdü ki, elə bil, stolun yeşiyində papiros görüb. Amma axtarsa da, tapa bilmədi. Məcburən və utanmadan preparatçıların kurtkaları və önlükləri asılmış otağa yollandı. Həyəcan içində cibləri yoxladı və bir az əzilmiş, bir az da yastılanmış qutuda on iki ədəd papiros tapdı.

Kulturanın təmizlənməsinin dörd mümkün səbəbini yoxlamaq üçün kolbaları götürdü və fərqli şəraitlərdə səpin aparmaqla, onları insan bədənə temperaturuna qoyduğu termostatin içinə yerləşdirdi. Sonuncu kolbanı termostata qoyana kimi Martinin hərəkətləri qətiyyətli, arıqlamış sifəti ilə sakit idi. O, öz işinə qapılmış əsl professional kimi həyəcanı unutmışdu, tərəddüdün nə olduğunu bilmirdi.

...Artıq saat altı idi – işıqlı aydın avqust səhəri... Və o, öz işinə yenidən ara vermişdi ki, gərilməmiş əsəbləri boşaldı, pəncərədən aşağı baxdı, ayağı altına sərilmiş dünyanı gördü: parlaq damlar, şadlıq edən qüllələr, çayın hamar üzü ilə təkəbbürlə yuxarı qalxan hündür göyertəli "Lonq-aylend" paroxodu...

Martin əldən düşmüşdü güllə altında işləyən cərrah kimi, ya da zəlzələ zamanı ora-bura qaçan reportyor kimi, deyəsən, azacıq dəmlənmişdi də; amma yatmaq istəmirdi. Vaxtı uzatmağa çalışırdı ki, bakteriyalara yayılmaq üçün lazım olan zamanı versin. O vaxta qədər isə ştammin bakteriyalara və bulyonun növünə görə təsirini müəyyənləşdirmək mümkün deyildi... Ona görə də hələlik öz səbirsizliyini boğmağa çalışırdı.

Daş pilləkənlə yerüstü dünyaya – yastı dama çıxdı... İnstitut vivariumunun qapısının ağzında dayandı, ətrafı dinşədi. Hind donuzları artıq yatmırdı, yaş dəsmalı şüşəyə sürtəndə çıxan səssə bənzər səs gəlirdi,

deyəsən, nəşə gəmirirdilər. Martin ayaqlarını yerə vurdu və heyvanlar qorxu içində göyərçinlərin quruldamasına bənzər xırıltı qopartdılar.

Martin hündür səmanın sərinlik verdiyi damda gurultu salaraq irəli-geri addımlamağa başladı. Bu hərəkət onu o dərəcədə sakitləşdirdi ki, acdığını hiss etdi. Yenə də "oğurluğa" yollandı.

Martin prreparatçıya məxsus şokalad plitkası tapdı; o hətta direktorun kabinetinə də soxuldu və Dianaya oxşayan Perl Robinsin yazı masasının üstündə çay, bir də çaydanı götürdü (orada dodaq boyası və "Mənim əziz quzum..." sözləri ilə başlayan məhəbbət məktubları da vardı). Özünə həddindən artıq iyrənc bir çay hazırladı, sonra ayaqlarını sürüyərək öz stolunun yanına qayıtdı ki, yırtılmış və demək olar ki, sonuna qədər yazılarla doldurulmuş dəftərinə təcrübə ilə bağlı son qeydlərini diqqətlə, addım-addım etsin. Daha doğrusu, təcrübənin gedişatını yazsın.

Saat səkkizə işləmiş o kommutatoru razı sala bildi və Aşağı Manhetton xəstəxanasına zəng etdi. "Doktor Erousmit elə həmin çibandan bir qədər də irin götürə bilərmə? Nə?" Ləngidi. "Lənət şeytana! Həmin materialdan daha yoxdur?!"

Martin bilmirdi ki, Qotlibin gəlişini gözləsin, kəşflə bağlı ona nəşə danışsın, yoxsa yox? Amma qərara gəldi ki, bunun təsadüf olmadığını müəyyənləşdirənə qədər gözləmə yaxşıdır. Metro vaqonunda mürgüləyə bilmirdi, həddindən artıq həyəcanlı idi, gözlərini bərk-bərk açaraq sakitcə əyləşmişdi və Leoraya baş verənləri necə danışacağını təsəvvüründə canlandırırdı. Az qalırdı qanad çalıb ucsun. O, mütləq kiminləsə danışmalı idi! İçindən qorxu, şübhə, əminlik və yenə də qorxu dalğaları bir-birinin ardınca keçib gedirdi, qulaqlarında güyültü vardı, əlləri əsirdi.

Pillələrlə yuxarı qaçdı, qapını hələ açmamışdan qışqırdı: "Li! Li!"

Leora evdə yox idi. Martinin heyrat içində ağzı açıla qalmışdı. Mənzil bomboş idi. Bir az da axtardı. Bax, o, burada yatıb, burada kofe içib. Və budur, yoxa çıxıb.

Martin həyəcanlı idi, görəsən, bədbəxtlik baş verməyib ki?! Eyni zamanda da, Leoranın belə bir vacib saatda yoxa çıxmasına görə acıqlanmışdı.

Əsəbi halda deyinə-deyinə özünə səhər yeməyi hazırladı. Qəribədir... Yaxşı bakterioloqların və kimyaçıların bişirdiyi qayğanaq həmişə dadsız alınır, kofeləri isə elə acı olur ki... Onlar çirkli qaşıqlardan da iyrənə bilirlər....

Biş-düşü bitirənə kimi Martin inanmağa başladı ki, Leora həmişəlik olaraq onu tərk edib. "Mən ona həddindən artıq az zaman ayırırdım" – deyə düşünür və özünə əzab verirdi. Sonra asta-asta – elə bil, yaşlı qoca idi – instituta tərəf üz tutdu və metronun girişində Leora ilə qarşılaşdı.

Leora yanıqlı-yanıqlı dedi:

– Elə narahat idim ki! Sənə zəng edib düşə bilmədim. Düz instituta getdim ki, nə olduğunu öyrənəm!

Leoranı bərk bərk öpdü və çığırdı:

– Qulaq as, qadın, mən tapmışam! Nəsə çox vacib bir şey tapmışam! Elə bir şey kəşf etmişəm ki... bu hansısa kimyəvi qatışıq deyil... elə bir şeydir ki, bakteriyaları məhv edir, öldürür... Bu, bəlkə də, terapiyada yeni mərhələdir. Oh, yox, boş sözdür, çətin ki belə ola! Yəqin, axmaq bir səhv eləmişəm!

Leora onu sakitləşdirməyə çalışdı, amma Martin gözləmədi, zəng edəcəyinə söz verərək aşağı, qatarlara tərəf şığıdı. Saat onda termostatin yanında dayanmışdı və gözünü zilləyərək diqqətlə ona baxırdı.

Bakteriyaların bulanıq kölgəsi bütün kolbalarda peyda olmuşdu, bircə çaxnaşma yaradan birinci kolbadan savayı.

Burada mikrobların sirli qatili yeni bakteriyaların yaranmasına mane olmuşdu.

– Bu çox maraqlıdır, – Martin dedi.

Kolbaları yenidən termostata qoydu, öz müşahidələrini qeyd etdi, yenidən kitabxanaya getdi və ayrı-ayrı elmi cəmiyyətlərin soraq kitabçalarında, üç dildə dərc olunmuş jurnallarda eşələnməyə başladı. Martin elmi ədəbiyyatın fransız və alman dillərini olduqca yaxşı mənimsəmişdi. Çətin ki bir stəkan limonad almaq, ya da kurort yollarını öyrənmək üçün bu dillərdə sözü-sözün dalınca qoşub fikrini izah edə biləydi, amma o, beynəlxalq ellinist elmi jarqonunu çox yaxşı başa düşürdü... və indi duz tökülübmiş kimi yanan gözlərini silə-silə ağır kitabları vərəqləyirdi.

Martin xatırladı ki, ordu zabitidir və bu gün səhər saxta vaksin hazırlamalıdır. O, işləməyə getdi, amma elə həyəcanlı idi ki, bütöv bir vaksin partiyasını korladı, öz səbirli qarsonunu "dəli" adlandırdı və belə bir haqsızlıqdan sonra onu viski dalınca yolladı.

Beynindəkiləri kiminləsə bölüşməsi vacib idi. Leoraya zəng elədi, pula qızırqanmayaraq onunla səhər yeməyi yedi, sonra dedi:

– Hələ ki, elə bil, nəsə var.

Bütün gün ərzində – düz axşama kimi – Martin hər saat başı instituta gəlir və öz kolbalarına nəzər salırdı, fasilələrdə isə yorğunluqdan, az qala, yıxılacaqmış kimi dayanmadan kofe içir və küçələri dolaşırdı.

Hər beş dəqiqədən bir isə, elə bil, ilk dəfəymiş kimi ağılına bir fikir gəlirdi: "Bəlkə, gedim yatım?" Amma elə o an da baş verənlər yadına düşür və Martin ufuldayırdı: "Yox, əsla, mən hər addımı izləməliyəm. Qətiyyən aralanmaq olmaz. Yoxsa yenidən başlamalı olaram. Amma necə də yatmaq istəyirəm! Niyə axı uzanmıram!"

Saat altıda yenidən gücləndiyini hiss etdi və düz saat altıda apardığı yoxlama göstərdi ki, ilk bulyon qatışığı olan kolbada hələ də bakteriyaların artımı yoxdur... Lap birinci irin səpilən digər kolbalar da özlərini ilk ekssentrik kolba kimi aparırlar: onlarda əvvəlcə bakteriyaların yaxşı artımı baş verir, sonra isə ortam asta-asta iş düşən naməlum qatilin təsiri ilə təmizlənir.

Martin yüngülləşdi, nəsə əldə etdiyinə inanaraq rahatlaşdı və qollarını yanına salıb oturdu. Tapdım! İlk qeydlərindən sonra dəftərinə belə bir nəticəni qeyd etdi:

"Stafilokokk infeksiyasının yaratdığı irində müəyyən bir amil aşkar etmişəm – müvəqqəti olaraq onu İks amili adlandıracağam – o, stafilokokk ştamminin inkişafının qarşısını alır və həmin bu irindən olan stafilokokkları əridir".

Martin saat yeddidə qeydlərini başa çatdırdı, başı dəftərin üstündə düşdü... O, artıq yatırdı.

Saat onda yuxudan ayıldı, evə getdi, vəhşi kimi yeməyin üstünə atıldı, yenə də yatdı və səhərə yaxın laboratoriyaya qayıtdı. Onun növbəti istirahəti günün günorta çağı laboratoriyasının stolunda, qarsonun mühafizəsi altında bir saatlıq yuxu oldu; yarım sutkadan sonra isə – səhər açıldan günortaya qədər – döz səkkiz saat çarpayıda ölü kimi qaldı.

Amma yuxuda da kolbalarla dolu piştaxtanı dağdır, ya da kolbaları qırır, stulları, stolları, insan bədənlərini alt-üst edərək İks faktorunu kəşf edirdi. O, Bert Tozeri və doktor Bisseksi öz dərmanı ilə yağlayır, bu bədbəxtliyə sevinə-sevinə onların necə yoxa çıxdıqlarını müşahidə edirdi... Amma sonra təsadüfən bir damcı Leoranın üstünə düşdü və qız onun gözləri qarşısında əriməyə başladı; Martin inilti ilə yuxudan ayılanda, Leora sağ-salamat yanında idi, onu qucaqlamışdı, o, isə höknürdü:

– Oh, sənsiz bacarmıram! Məni heç vaxt tərk eləmə! Səni elə sevirəm ki, amma bu lənətə gəlmiş iş məni özünə bağlayıb. Məni tərk eləmə!

Leora əzik-büzük yatağın içində sıziqlı çit gecə paltarında, şən halda oturmuşdu... sonra Martin elə onun təması hiss edə-edə yuxuya getdi, üç saat sonra isə şişmiş, çuxura düşmüş gözlərlə, instituta qaçmağa hazır vəziyyətdə yuxudan ayıldı. Leora tünd kofe dəmləmişdi və bir söz söyləmədən, sakitcə gətirdi... Martin əl-qolunu ölçə-ölçə guruldayanda isə qürurla ona tamaşa edirdi:

– Qotlib daha məni yeni müşahidələrin vacibliyinə inandıra bilməz! Ola bilsin ki, İks faktoru təkcə stalifokokklar üçün xas deyil. Ola bilsin ki, bunu bütün mikroblarda müşahidə etmək olar, onlarla istənilən yoluxucu xəstəlikləri də müalicə etmək mümkündür. Mikrobla qidalanan mikrob! Bəlkə, bu kimyəvi faktordur – enzimdir? Oh, bilmirəm! Amma öyrənməliyəm!

Qaç-qaç instituta getdiyi vaxt o daha çox əmin olurdu ki, uzun illərin avaralığından sonra, nəhayət, nəyə nail olub. Martinin gözləri qarşısında xəyallar canlanmağa başladı: onun adı jurnalların, dərslər kitablarının vərəqlərini bəzəyir, elmi yığıncaqlarda onun üçün sürəkli alqışlar səslənir.

Əslində, Martin institutun mütəxəssisləri arasında fərqlənməyən bir piyada idi. İndi isə onun hamıya yazığı gəlirdi...

Amma... iş stolunun qarşısına gələn kimi bütün ümidləri soldu və Martin yenidən həyəcanlanan, diqqətlə iz axtaran xəfiyyəyə, namuslu işçiyə çevrildi.

Onun qarşısında ləpirçinin ən böyük sevinci olan yeni dağ cığırları açılır, içində yeni bir qüvvə doğulurdu...

Bütün həftəni Martinin həyatı düşmən ölkəsində vurnuxan əsgərin həyatı qədər ahəngdar idi – eyni həyəcanlar, eyni gərgin gecələr... O, ara vermədən kolbaları sterilizə edir, hidrogen ionlarından fərqli qatılıqda mühit hazırlayır, köhnə qeydlərinin üzünü çıxarır, "İks faktoru, stafilokokklar" başlığı altında həvəslə onları yeni dəftərə köçürür, sonrakı müşahidələrini də həmin dəftərə qeyd edirdi. Martin kulturalarla bir sıra səpinlər etməklə ciddi cəhdlə müəyyənləşdirməyə çalışırdı ki, "İks faktoru" təkrar hasil olunacaqmı, kulturanın təkrar əkilməsi zamanı o, yenidən və yenidən meydana gələcəkmi? Bir də, doğrudanmı, bu mikrob avtomatik bölünmə ilə törəyib artır? Həqiqətənmı o, mikrobları yoluxduran submikrobdur?!

Bu həftə ərzində Qotlib bəzən laboratoriyaya gəlir, gözucu onun işlərinə nəzər salırdı... Amma Martin qərar vermişdi ki, hələlik ona heç nə danışmayacaq: əvvəlcə əsaslı sübut əldə etmək istəyirdi, sonra necə lazımdırsa bir gecəlik də olsa yatıb yuxusunu almalı idi... Ola bilsin ki, hətta üzünü də qırxmalı olacaqdı.

"İks faktoru"nun özünü təkrar istehsal etdiyinə əmin olduqdan, onuncu kolbada da ilk kolbada olduğu kimi hərəkət etdiyini dəqiqləşdirdikdən sonra Martin təntənə ilə Qotlibin yanında getdi və ona öz qeydlərini, həmçinin də növbəti tədqiqatın planını göstərdi.

Qoca nazik barmaqlarını hesabat dəftərinin üzərində tıqqıldatdı, diqqətlə oxudu, başını qaldırdı və təbrikə vaxt itirmədən Martinin üstünə suallar yağdırmağa başladı:

– Siz filan işi də görmüsünüzmü? Bəs nə üçün filan şeyi etməmisiniz? Hansı temperaturda faktor maksimal aktivlik nümayiş etdirir? O, öz hərəkət mexanizmini sərt aqarda da qoruyurmu?

– Bu, sonrakı işimin planıdır. Mənə elə gəlir ki, siz orada təkliflərinizin böyük əksəriyyətini tapa biləcəksiniz.

– Aha! – Qotlib baxışları ilə planın üzərində gəzişdi və deyilməyə başladı:

– Nə üçün faktorun ölü stafilokokklarda yayılıb-yayılmayacağını yoxlamaq lazım gəldiyini qeyd etməmisiniz? Bu ki hər şeydən daha vacibdir.

– Nə üçün?

Qotlib bir anın içində Martinin günlərlə azdığı cəngəlliyn düz içinə daxil oldu.

– Çünki bu, sizin canlı virusla işlədiyinizi sübut edəcək.

Martin özünü alçaldılmış kimi hiss etdi, amma Qotlib ona izah etməyə başladı:

– Siz çox böyük hadisəni kəşf etmisiniz. İndi isə çalışın ki, direktor ondan xəbər tutmasın və vaxtından əvvəl həvəslənməsin. Mən çox şadam, Martin!

Onun səsinə elə bir şey var idi ki, Martini sərxoş kimi yenidən geri – laboratoriyaya götürülməyə və həvəslə yuxusuz gecələr keçirməyə vadar etdi...

"İks faktoru" nə idi, kimyəvi maddəmi, yoxsa mikrobmü – Martin müəyyənləşdirə bilmədi, amma bu faktor, şübhəsiz ki, inkişaf edirdi. Onu nəhayətsiz olaraq təkrar səpmək mümkün idi. Martin faktorun artıb çoxalması üçün uyğun olan temperaturu müəyyənləşdirdi və əmin oldu ki, ölmüş stafilokokklarda o, genişlənmir. Daxilində "İks faktoru" olan damcını qatı aqaranın üzərini boz rəngli nazik pərdə kimi örtmüş stafilokokk kulturasına əlavə etdi və damcı aydın şəkildə göründü. Elə bil, düşmənin hücumuna məruz qalmışdı... Yəni aqaranın kəsik yeri güvənin dəlmə-deşik etdiyi mum kimi görünürdü. Amma iki həftə sonra sualtı qayalardan biri də aşkara çıxdı. Onunla bağlı Qotlib Martinə artıq xəbərdarlıq etmişdi...

Məsələ ondadır ki, məqaləsi çap olunan kimi ona qarşı silahlanacaq yüzlərlə bakterioloqdan ehtiyat edən Martin, əldə etdiyi nəticələrdən əmin olmaq istəyirdi. Buna görə də xəstəxanadan çoxlu çibən irini əldə etdi: bunlar əllərdə, ayaqlarda, kürəklərdə olan çibənlərdən alınmış irinlər idi. Eyni nəticəyə bir daha nail olmağa çalışdı, amma bu dəfə iflasa uğradı. "İks faktoru" başqa heç bir çibəndə müşahidə edilmədi və Martin məyus halda Qotlibin yanına yollandı.

Qoca əvvəlcə bir qədər fikirləşdi, iki-üç sual verdi, bir müddət susaraq öz yumşaq kreslosunda qaşqabaqlı oturdu, sonra isə dedi:

– Birinci çibən hansı növdən idi?

– Qluteal.

– Aha, deməli, "İks faktoru" bağırsaqların içindəki irinlərdə yarana bilər. Siz çibəni axtarın. İrini olanlarda və olmayanlarda da axtarın.

Martin dərhal öz otağına qayıtdı. Elə həmin həftə o, bağırsaqların içindən alınmış nümunələrdə, bir də digər qluteal yaralarda faktoru axtarmağa başladı. "İks faktoru"nu daha çox öz-özünə sağalan yaralarda aşkar etdi. Qələbəindən, həmçinin Qotlibin müdrikliyindən vəcdə gələn Martin öz kulturalarını yenidən aşkar etdiyi faktorla təkrar-təkrar səpdi. O, bağırsaq mikroorqanizmləri ilə bir sıra təcrübə keçirdi və "İks faktor"unu coli basilli ilə qarşılıqlı əlaqədə aşkar etdi.

Martin başqa bir addım da atdı. O, "İks faktoru"nun müəyyən hissəsini çibənin müalicəsi üçün Aşağı Manhetton xəstəxanasındakı bir həkimə göndərdi, az müddət sonra ondan sağalma haqqında sevinc dolu hesabat və bu möcüzənin açılması ümidi ilə bir neçə sual aldı.

Amma yeni qələbəindən ruhlanaraq Qotlibin yanına gedən Martin burada əməlli-başlı "şallaqlandı":

– Oh! Çox gözəl! Siz öz tədqiqatınızı başa vurmadan sınaq üçün həkimə göndərmisiniz? Sağalma ilə bağlı fırıldaqqı hesabatların qəzetlərə yol tapmasını, sonra da hər yerdən üstünüze teleqramların yağmasını istəyirsiniz? Dünyanın hər tərəfindən burnu sızanaqlı insanların müalicə üçün yanınıza gəlməsini arzulayırsınız? Bundan sonra işlə görüş necə işləyirsən... Deyin görüş, siz möcüzə göstərmək istəyirsiniz, yoxsa alim olmaq? Məgər prosesi sona çatdırmadan, hər şeyə tam əmin olmadan belə bir iş tutmaq olarmı? Stafilokokkları axıra qədər tədqiq etmədən, hətta tədqiqatı belə tam mənası ilə başlamadan bağırsaq çöpləri ilə oynayırırsınız. Heç "İks faktoru"nun təbiətinin nədə olduğunu da müəyyənləşdirməmişiniz! Mənim kabinetimdən rədd olun! Siz... siz... kollec rektorusunuz! Sabah

eşidəcəyəm ki, Tabzin yanına nahara dəvət olunmusunuz, sonra da qəzetlərdə şəkillərinizi görəcəyəm! Doktor Erousmit – dəbdə olan müalicə vasitələrinin dəbdə olan alverçisi!

Martin boynunu bükərək kabinetdən çıxdı və dəhlizdə Bill Smitlə qarşılaşdı. Onu görən kimi bapbalaca kimyaçı hay-küy saldı: "Nə işə vacib bir şey tapmısan? Sizi çoxdandır görmürəm!" – Martin ona elə bir səslə cavab verdi ki, sanki, Elk-Milzli dok Vikersonun keçmiş assistenti geri qayıtmışdı:

– Yox... nə danışırısan?! Elə belə... yavaş-yavaş baş girləyirəm.

3

Martin hansısa hind donuzunda xəstəlik gedişatı izləyirmiş kimi özünü diqqətlə və ədalətlə müşahidə edirdi – dəhşətli yorğunluq yavaş-yavaş onda nevrasteniya ilə əvəz olunurdu. O, nevrasteniyanın əlamətlərini diqqətlə qeydə alır, onların bir-birinin ardınca necə ortaya çıxmasını müşahidə edir və dinməz-söyləməz təhlükənin üstünə gedirdi.

Ailədə onu dözülməz edən əsəbiliyi tezliklə qeyri-normal bir vəziyyətlə əvəz olundu. Hər addımbaşı hansısa əşyanı götürmək istəyəndə, əlini uzatsa da, onu tuta bilmir, tez-tez cihazları əlindən salırdı. Gözlənilmədən arxasında addım səsləri eşidilirdisə, bundan bərk diksinirdi. Doktor Yionun kobud səsi onun üçün işgəncəyə, hətta az qala, təhqirə çevrilmişdi. Məsələn, Yio dəhlizdə kiminləsə danışmaq üçün ayaq saxlayanda Martin başını çiyinləri arasına çəkərək gözləyir və öz-özünə pıçıldayırdı:

– Səsini kəs... səsini kəs... səsini kəs...

Sonra onda lövhələrin üstünə yazılmış sözləri axırdan əvvələ oxumaq vərdişi yarandı. Bu, çox zəhlətökən tələbat idi.

O, metro vaqonunda tutacaqdan yapışıb dayandığı yerdəncə bütün elanlara göz gəzdirir, tərsinə oxumaq üçün yeni sözlər axtarırdı. O sözlərin bəzisi dəhşətli dərəcədə xoşagəlimli idilər: "çəkmək olmaz" sözündən qızgın və sevimli "zaiolkəmkəç" alınırdı. Brodvey "yevdorb" formasında kifayət qədər miyanə səslənirdi, amma "ştamplar"ın, "çör-çöp"ün, "xammal"ın oxunuşu çox pis nəticələr verir, "qüvvə" isə "əvvüq"ə çevrilərək iyrənc alınırdı.

Bir gün pəncərələri bağlamağı yaddan çıxarıb-çıxarmadığını dəqiqləşdirmək üçün üç dəfə laboratoriyaya qayıtmaq lazım gələndə, Martin sakitcə əyləşdi, özü-özünü xəbərdar etdi ki, son nöqtəyə çatıb. O, tam ciddiliyi ilə belə bir məsələni müzakirəyə qoydu: bundan sonra risk etməyə haqqı çatır, yoxsa yox? Müzakirə obyektiv alınmadı: yeni iş imkanları o dərəcədə möhtəşəm görünürdü ki, o, öz zəifləmiş "mən"ini ciddiylə almaq istəmirdi.

Sonra birdən-birə onun içinə qorxu düşdü.

Məsələn, uşaq kimi qaranlıqdan qorxmağa başladı. Martin bütün gecəni oğrulardan ehtiyat edərək, demək olar ki, yatmırdı. Qarşı otaqdan gələn addım səsləri soyğunçunun gizləncə yaxınlaşdığından xəbər verirdi. Ehtiyat pilləkəndə səs gəlirdisə, bu o demək idi ki, əlində silah olan qatil yuxarı dırmaşır. Martin bunu o qədər aydın təsəvvür edirdi ki, çarpayıda atılaraq qorxa-qorxa pəncərəyə yaxınlaşır, aşağı boylanır, aşağıda – səkidə həqiqətən də kimsə dayanırdısa, dəhşət içində donub qalırdı.

Martin üçün göy üzünü işıqlandıran qırmızı şəfəq mütləq yanğın demək idi. Özü də hər dəfəsində yanğın onu çarpayıda yaxalayırdı. O isə üstüdə boğulur və qovrularaq ölürdü.

Martin çox gözəl bilirdi ki, qorxuları mənasızdır, amma onun varlığına hakim kəsilməsinə mane ola bilmirdi.

O, hətta Leoraya belə bu zəifliyini etiraf etməyə utanırdı. Axı necə danışsın ki, balaca uşaq kimi qorxur?

Bütün gecəni qımıldanmağa cəsarət etmədən, amma qışqırmağa hazır vəziyyətdə yerində uzanır, qatilin kəndirini açıq-aydın boğazında hiss edirdi. Ta ki, səhər çağı bütün dünyanı öz sakit düzəninə qaytarmayınca. Martin əvvəlcə bir müddət yuxusuzluq haqqında danışır, sonra Leoranın ağuşunda gizlənir, Leora isə onu dəhşətlərdən və oğru-basqınçılardan qoruyaraq yuxuya getməsinə çalışırdı.

O, özü üçün nevrastenik qorxuların kontrol siyahısını tərtib etmişdi: aqorafobiya, klaustrofobiya, pirofobiya, antropofobiya və sairə və sairə... Bütün bunlar ona səbəb oldu ki, Martin belə bir nəticəyə gəldi: "Lənətə gəlmiş fobiyaaların arasında ən axmağı və ən iddialısı siderodromfobiya, yəni, dəmiryolla getmək qorxusu".

Gecələrin birində o, özünü pirofobiya ilə bağlı yoxlaya bilərdi: onlar Leora ilə musiqi-holla getmişdilər. Səhnədəki rəqqasə manqalda odu alışdıranda Martin oturduğu yerdə quruyub qaldı, gözlədi ki, indicə teatrda yanğın başlayacaq. O, qorxa-qorxa kreslolarda əyləşmiş adamları gözədən keçirir (buna görə özünə həddindən artıq əsəbiləşirdi), yanğın başlarsa, çıxışa çatmaq üçün nə qədər şansı olduğunu hesablayırdı.

Martin yalnız küçəyə çıxdıqdan sonra sakitləşə bildi.

Bir qədər sonra hiss etdi ki, yavaş-yavaş antropofobiya tutulmağa başlayır. Məsələn, küçədə hansısa bir adamın ona həddindən artıq çox yaxınlaşdığını görəndə özünü itirir.

Beləliklə, Martin siyahısına soyuqqanlıqla nəzər salıb özündə bir çox fobiyaaların olduğunu düşündü. Yalnız bundan sonra istirahət etməli olduğuna qərar verdi.

O, Vermonta qaçdı ki, dörd gün ərzində ətrafı – dərələri, təpələri dolaşsın. Həm də bu qısamüddətli gəzintiyə tək getdi ki, əsəblərini sakitləşdirmək üçün tez-tez addımlaya bilsin. Hər halda, Leora ilə belə gəzə bilməyəcəkdi.

Vermonta gecə – yataqlı vaqonda yola düşdü. Bununla da siderodromfobiya ilə bağlı çox maraqlı müşahidələr etmək imkanı qazanmış oldu.

Martin aşağı yatacaqda uzanmışdı, yumaq kimi yığılan balaca yastığı da başının altına qoymuşdu. Yaşıl pərdənin yellənməsinə, qarmaqdan asılmış pencəyinə toxunmasına və onu yırgalatmasına tamaşa edirdi. Altı düymüklük pəncərə pərdəsi göydə qalmışdı, aşağı çatmırdı. Pərdənin aşağı hissəsindəki boşluqda süd rəngli ağ ləkə görünürdü. Boşluğun üstündə sarı işıq zolaqları oynayırdı. Bu zolaqlar onun balaca kamerasının səsli-küylü qaranlığını tənəyə gətirəcək dərəcədə parlaq idi və ora-bura qaçışırdılar. O, qorxudan əsirdi. Nə qədər çalışırdı ki, yaxşıca dincəlsin, ürəyədammalar onu polad çənbər kimi yenə də və yenə də öz qoynuna alaraq sıxırdı. Qatar stansiyalar arasında dayananda və parovozdan sual dolu, həyəcanlı fit eşidiləndə, Martin nəyə baş verdiyinə əminliklə yerində donub qaldı: mütləq ya körpü uçmuşdu, ya qarşıdan sürət qatarı gəlirdi, ya da bəlkə də, başqa bir qatar arxadan onların qatarının üstünə şığıyırdı... Elə bu dəqiqə saatda altmış mil sürətlə onlara çırpılacaqdı...

O, bədbəxt hadisənin necə baş verəcəyini gözləri önündə canlandırırdı. Bu vaxt o, hansısa bədbəxt hadisə baş versə, çəkkə biləcəyindən daha çox əzab çəkirdi. Çünki fəlakətin onun xəyalında düz altı çeşidi canlanırdı... Məsələn, getdiyi vaqonun altında olan təkər belə bərk taqqıldamamalı idi... Nə üçün o lənətə gəlmiş əli çəkikli tip son dayanacaqda təkərə fikir verməyib? Beləcə vaqonun altındakı təkər uçub gedir, vaqon yana əyilir, yığılır, onu da böyrü üstə sürüyüb özü ilə bərabər dartır... Toqquşma, gurultu, vaqon bir anın içində iyrənc bir palçığa dönüb. Onun özü – Martin isə bir-birinin içinə girmiş yataq yerləri arasında sıxışmış qalıb...

Cığ-vıg, ölüm, iniltilər, sürünən alov... Vaqon çevrilir, torpaq təpəsindən çaya yığılır, o, çalışır ki, pəncərədən çölə çıxsın, amma su artıq içəri sızıb keçir, bütün bədənini öz ağuşuna alır... Dağılmış vaqonun yanında dayanıb, fikirləşir ki, öz işinin müqəddəsliyini pozaraq kənardamı qalsın, yoxsa insanları xilas etmək üçün geri qayıtsın və özü də həlak olsun?

Qarabasma o qədər real idi ki, uzandığı yerdə məsələnin sona kimi gözləməyə səbri çatmadı. O, yataq yerinin üstündəki işığı yandırmaq üçün əlini uzatdı, amma elektrik açarını tapmadı. Həyəcan içində paltosunun cibindən kibrit qutusunu çıxartdı, kibriti çıxqıldatdı, işığı yandırdı. Yuxarı yatacağın cilalanmış taxtasında əks olunan şəkildə özünü döşəkəğinin altında gördü – sanki tabutda uzanmış meyit idi. Tələsə-tələsə əynində şalvar və köynəyin üstündən geyindiği palto ilə bərabər sürünə-sürünə oradan çıxdı (o qatarda getmək qorxusuna görə pijama geyinməyə cəsarət etməmişdi) və ayaqqabısız ayaqlarını çimçəşə-çimçəşə yerə basaraq qatarın papiros çəkənlər üçün nəzərdə tutulan hissəsinə keçdi.

Bələdçi ayaqlarını yığaraq qatlama stulda əyləşmişdi və cərgə ilə düzülmüş başmaqları təmizləyirdi.

Onun təskinlik verən aurası Martini özünə çəkdi. Bələdçi ilə söhbət etmək üçün ilk addımı atdı:

– İsti gecədir.

– Aha – bələdçi dedi.

Papiros çəkənlər üçün nəzərdə tutulmuş otaqda Martin soyuq dəri oturacaqda yarıya qədər əyilərək oturmuşdu və mis əlüzuyunu diqqətlə gözdən keçirirdi. Hiss edirdi ki, bələdçi məzəmmət dolu baxışlarla ona baxır, amma onun bu yolu həftədə üç dəfə – ildə on minlərlə mil – qət etməli olduğunu yadına salıb təskinlik tapdı. Fikirləşdi ki, indiyə qədər həlak olmayıbsa, deməli, səhərə kimi yaşamaq şansı var.

Dili papirosdan acışana kimi çəkdi... Sonra sakitləşərək təxəyyülündə yaratdığı bədbəxt hadisəyə gülməyə başladı. Və yuxulu-yuxulu ağır addımlarla öz yerinə qayıtdı.

Amma yerinə çatan kimi əsəbləri yenidən oyanmağa başladı və düz səhər açılana kimi gözlərini yummadan yerindəcə uzandı.

Dörd gün Vermontda avara-avara gəzdi, soyuq çaylarda çimdi, ağacların altında, ya da saman tayalarının üstündə yatdı və kifayət qədər enerji ehtiyatı ilə geri qayıtdı... Qayıdanda düşünürdü ki, təcrübələri başgicəlləndirici qalibiyyətdən sağlam və maraqlı gündəlik işə çevrilənə qədər davam gətirməyi bacarmalıdır.

XXIX FƏSİL

1

"İks faktoru" ilə bağlı təcrübə artıq altı həftəyə yaxın idi ki, davam edirdi və heyət arasında hansısa şübhələr meydana gəlmişdi. Bir çoxları Martinə söz ataraq öz köməyini təklif edirdi. O, isə hamıdan qaçırdı. Martin heç bir rəqabət aparan firaksiyaya cəlb olunmaq istəmirdi, halbuki bəzən hələ də Fransada döyüşən Terri Uiket üçün darıxırdı – Terri Uiket və onun ədalət tələb edən kobudluğu üçün.

Martinin qızıl xəzinəsi tapdığından direktorun nə zaman xəbər tutduğu məlum deyil.

Polkovnik olmaq Doktor Tabzı təngə gətirmişdi. Nyu-Yorkda həddindən artıq çox general peyda olmuşdu və o, artıq iki həftə idi ki, heç olmasa, dünyanın balaca bir küncündə dəyişiklik edə biləcək ideyalar axtarışında idi. Axtarır və tapa bilmirdi. Tabz bir gün səhər Martinin yanına gəldi. Onun bakenbardları dimdik durmuşdu. Polkovnik Martini ittiham etməyə başladı:

– Siz hansı sirli kəşf üzərində işləyirsiniz, Erousmit? Mən doktor Qotlibdən soruşdum, amma o, xəbəri olmadığını dedi. Sonra da dedi ki, əvvəlcə əmin olmaq istəyirsiniz. Mən bu barədə bilməliyəm. Təkcə ona görə yox ki, işinizə dostcasına maraqla yanaşıram, həm də ona görə ki, hər necə olsa, direktorunuzam!

Martin hiss etdi ki, onun yeganə sərvətini əlindən almaq istəyirlər, amma boynundan atmaq imkanı da yox idi. O, öz qeydlərini və aqarın balaca kələ-kötür kəsik yerini gətirib Tabza göstərdi. Tabz ah çəkdi, bakenbardlarından yapışdı, bir dəqiqəyə yaxın ciddiyyətlə susdu, sonra narazı halda ucadan qışqırdı:

– Siz demək istəyirsiniz ki, bakteriyalarda yoluxucu xəstəlik aşkar edə bilmisiniz və bunu məndən gizlətmisiniz?

Bizdə hər hansı bir hədd qoyulmuş şöbələr yoxdur, sadəcə, ətrafında sevimli dostumuz Qotlib kimi qeyri-adi insanları toplayan şöbələrimiz var. Yeni işçi istedadlı çıxırsa, onun üçün bütün imkanları yaratmağa tələsirik, daha qoymuruq ki, individual iş üzərində dayanmadan əlləşsin. Çıxardığınız nəticələri ətraflı götür-qoy etdim, Martin. Onlarla bağlı doktor Qotliblə də söhbət etdim. Düzdü, o, mənim bilavasitə praktik nəticələrlə bağlı həyəcanıma bir o qədər də şərik deyil. Qərara gəldim ki, sizin rəhbərliyiniz altında yeni mikroorqanik patologiya şöbəsinin yaradılması planını Qəyyumlar Şurasına təqdim edim! Sizin diplomlu əsl assistentiniz, əlavə otağınız, texniki qüvvəniz olacaq. Bilavasitə mənim qarşımda hesabat verəcəksiniz! İşin gedişi ilə bağlı Qotlibə deyil, gündəlik olaraq mənə məruzə edəcəksiniz. Sərəncamıma əsasən hər cür işdən azad ediləcəksiniz, amma özünüz istədiyiniz halda mundiri və digər bu cür şeyləri saxlaya bilərsiniz. Güman edirəm ki, məvacibiniz – cənab Mak-Qerk və yerdə qalan qəyyumlar təklifimi qəbul edərlərsə – ildə beş mindən on minə qədər artırılacaq. Hə... yaxşısı budur ki, sizə yuxarıdakı böyük otağı versinlər, liftdən sağda olanı. O indi boşdur. Kabinet isə elə həmin dəhlizdədir – üzbəüz. Siz bütün lazımlı yardımı alacaqsınız. Əlbəttə, mənim oğlum, hər işi özünüz görərək, bütün gecəni səhərə kimi oturmaq məcburiyyətində qalmayacaqsınız. Siz ancaq planı fikirləşməli və imkan dairəsində işi genişləndirməlisiniz. Daha böyük sahələri əhatə etməyə çalışmalısınız. Biz sizin prinsipi hər şeyə şamil edəcəyik. Xəstəxanalarda onlarla həkim bizə kömək edəcək, nəticələrimizin doğru olub-olmadığını yoxlayacaqlar... Həftədə bir dəfə bizim birgə rəhbərliyimiz altında bu həkimlərin və köməkçilərin yığıncağını çağıracağıq. Heç fikirləşmisinizmi ki, Paster və Kox kimi insanların əlində belə bir sistem olsaydı, onların işinin əhatə dairəsi necə geniş olardı?! Ümumi məhsuldar əməkdaşlıq müasir elmin əsas prinsipidir. Sarsaq, paxıl, iməkləyə-iməkləyə irəliləyən individual tədqiqatın zamanı çoxdan keçib.

Əziz dostum, bəlkə də, biz böyük bir şey tapmışıq. Bəlkə də, bu, ikinci salvarsandır ! Biz kəşfimizi mətbuatda birlikdə çap etdiririk! Bütün dünyanı onun haqqında danışmağa vadar edirik. Bilirsiniz, bütün gecəni bizim imkanlarımız haqqında fikirləşərək gözlərimi belə yummamışam. Bir neçə aydan sonra ola bilər ki, təkcə stafilokokk infeksiyasını deyil, qarın yatalağı və dizenteriyani də müalicə etməyi öyrənək. Martin, sizin layiq olduğunuz möhtəşəm qiymətin heç kiçik bir hissəsini belə əlinizdən almaq istəmirəm, amma deməliyəm ki, mənimlə birlikdə hərəkət etsəydiniz, çoxdan öz işinizdə praktik sübutlara və nəticələrə nail olmuşdunuz.

Martin öz şöbəsinin, assistentlərinin, ona alqış səsləndirən dünyanın və ildə on minin xəyalı ilə ağır-ağır geri – öz otağına qayıtdı... Amma ona elə gəldi ki, işini əlindən alıblar, "mən"ini qoparıblar. O, artıq Martin və Qotlibin şagirdi olmayacaq, yox, o doktor Erousmit olaraq nüfuzlu şənliklərin adamına çevriləcək. Mikroorqanik patologiya şöbəsinin rəhbəri kimi kraxmallı yaxalıqda gəzməli, nitqlər söyləməli və heç vaxt söyüş söyməməlidir.

Onu şübhə bürüdü. Bəlkə, "İks faktoru" yalnız sınaq şüşəsinin içində inkişaf edə bilər?! Bəlkə, o, xəstəliklərin müalicəsində heç bir rol oynamayacaq? Öyrənmək lazımdır, öyrənmək!

Birdən gözlənilmədən Riplton Holaberd laboratoriyaya soxuldu:

– Martin, əzizim, direktor elə bu dəqiqə kəşfiniz haqqında danışdı, sizinlə bağlı gözəl planları olduğunu söylədi. Səmimi qəlbdən təbrik edirəm və məsləkdaş, şöbənin rəhbəri kimi sizi salamladığıma çox

şadam... Siz elə cavansınız ki... Ancaq otuz dörd yaşınız var, elə deyil? Necə də parlaq gələcəyiniz olacaq! Bir fikirləşin, Martin (mayor Holaberd öz təkəbbürünü bir kənara ataraq, stulda at minirmiş kimi tərsinə oturdu), bir fikirləşin sizi gələcəkdə nə gözləyir! İşinizdən həqiqətən də nəticə çıxacaqsa, üzərinizə sonsuza qədər şöhrət yağışları yağacaq. Siz xoşbəxtsiniz. Arzu etdiyiniz istənilən elmi cəmiyyətlərə seçiləcəksiniz. Mükafatlar alacaqsınız. Ən böyük alimlər sizinlə məsləhətləşməyə can atacaqlar, cəmiyyətdə çox gözəl mövqeyiniz olacaq!

İndi isə qulaq asın, dostum: yəqin bilirsiniz ki, doktor Tabzla necə yaxınam və bizə qoşulmamağınız üçün heç bir səbəb yoxdur. Belə olarsa, üçlükdə buradakı işləri öz bildiyimiz şəkildə fırladardıq. Məgər sizə qarşı ilk addımı atmaq direktor tərəfindən xoş rəftar deyilmi? Belə bir səmimilik, belə bir ürəyiaçıqlılıq pisdirdir? İndi onu əməlli-başlı tanıdınız. Və biz üçlükdə... Olsun ki, elmi əməkdaşlığımızı bir təşkilat halına sala və onu şöhrətləndirə bilərik. Bu təşkilat təkəcə Mak-Qerk İnstitutuna deyil, digər institutlara və bütün Amerika universitetlərinin təbiət elmləri şöbələrinə nəzarəti ələ ala bilər. O zaman tədqiqatlar həqiqətən də məhsuldar olar. Doktor Tabz işlərdən uzaqlaşdığı zaman – sizinlə mən açıq danışa bilərəm – Qəyyumlar Şurasının onun yerinə məni qoyacağını güman etməyə hər cür əsasım var. Və o zaman, dostum, işiniz uğurla nəticələnərsə, sizinlə birlikdə böyük işlər görəcəyik!

Açıq desəm, bizim çevrədə elmdəki nailiyyətləri ilə şəxsi keyfiyyətləri uyğun gələn çox az adam var. Zavallı qoca Yionu xatırlayın! Xarakterinizdəki qabalığı çıxsaq, bir də məşhur ictimai xadimləri, gözəl qadınları qiymətləndirə bilməməyinizi aradan qaldırısaq, sizin üçün hər şey yaxşı olacaq. Frak geyinməyi, şükür allaha ki, bacarırsınız... əlbəttə, istədiyiniz vaxt... Həqiqətən də sizinlə bütün ölkədə elmin diktatoru ola bilərdik!

Martin cavab tapa bilmirdi... Holaberd çıxıb getdi.

Onu "uğur" adlandırılan gərəksiz həşərat qarşısında ikrah hissi bürüdü. Bu həşərat onu öz sakit işini buraxaraq gözükor pərəstişkarlara tərəf itələyirdi. Həmin adamlar isə onu yaltaqcasına boğa bilərdilər... Bu həşərat onu kor olmuş düşmənlərin əlinə verə bilərdi – düşmənlər isə, şübhəsiz ki, onu çirkəbə bulayacaqdılar.

O, yenə də Qotlibin yanına qaçdı, sanki, müdrik və şəfqətli atanın yanına gedirdi. Ondən xahiş etdi ki, onu Uğurdan, bir də Holaberdlərdən və A.de-Uitt Tabzdan, onların məruzələr oxuyan alim sürüsündən, rütbə dalınca qaçan müəlliflərdən, kilsə nətiqlərindən, jurnalistlərə qulluq göstərən tanınmış cərrahlardan, titullu idmançılardan, sentimental ticarət krallarından, ədəbiyyatla əylənən siyasətçilərdən, siyasətə qoşulan generallardan, müsahibələr verən senatorlardan, hikmətli sözlər söyləyən yepiskoplardan qorusun.

Qotlib bərk həyəcanlandı:

– Tabz pişik kimi miyovuldayaraq mənim yanıma gələndə başa düşdüm ki, o nəsə idealistcəsinə və mürdar bir şey təşkil edir. Amma düşünməzdim ki, belə tez, yəni bir günün ərzində sizdən qrammofon borusu düzəltməyə çalışacaq. Mən isə belimə qurşaq bağlayaraq, aşkarlığın qara qüvvələri ilə döyüşə atılmaq məcburiyyətində qalacağam.

Qotlib Tabzın qarşısında müvəffəqiyyətsizliyə uğradı.

– Heç vaxt sizin əl-qolunuzu bağlamamışam, doktor Qotlib, – deyə Tabz ona cavab verdi, – amma lənət şeytana, mən hər halda, direktoram! Deməliyəm ki, ola bilər tayı-bərabəri olmayan kütəm və buna görə də Erousmitə minlərlə əzab çəkən insanı müalicə etmək üçün şərait yaradılmasında pis bir şey görmürəm. Heç onun cəmiyyətdə nüfuz və ehtiram qazanmasında da pis heç nə yoxdur.

Qotlib Ross Mak-Qerkə müraciət etdi.

– Maks, – Mak-Qerk dedi, – sizi qardaşım kimi sevirəm, amma Tabz direktordur, o elə hesab edirsə ki, Erousmitə ona lazımdır – bu həmişə sizin laboratoriyaya tez-tez gələn həmin o arıq oğlandır da – o zaman ona mane olmağa haqqım yoxdur. Ona dəstək verməliyəm... İstənilən bir gəməimizin kapitanına dəstək olduğum kimi.

Martin tərkibinə Mak-Qerkin özündən başqa Uilminqton universitetinin rektorunun və digər universitetlərdən olan üç tanınmış professorun daxil olduğu Qəyyumlar Şurası yığılmağa və öz razılığını verməyə nə kimi şöbə müdiri ola bilməzdi. Həmin vaxt ərzində isə Tabz təkid edirdi:

– İndi isə Martin, təcili surətdə əldə etdiyiniz və əminliyinə şübhə etmədiyiniz nəticələrini mətbuatda çap etdirməlisiniz. Təcili olaraq işə girişin. Əslində, çoxdan bunu etməli idiniz. Nə qədər mümkündürsə, öz işinizlə bağlı materialların qeydlərini tez çap edin. Eksperimental Biologiya və Tibb cəmiyyətinə göndərin ki, özlərinin "Əmək"lərinin tezliklə çıxacaq nömrəsinə salsınlar.

– Amma mən çap üçün hazır deyiləm! Nəse elan etməmişdən qabaq bütün dəlmə-deşiyi tutmaq istəyirəm.

– Cəfəngiyətdir! Sizin baxışlarınız köhnəlib. Bizim işimizdə dar çərçivədə qapanıb qalmaq olmaz – təkcə kommersiyada deyil, eyni zamanda, incəsənətdə və elmdə də rəqabət əsri başlayıb. Öz qrupunla əməkdaşlıq et, bəli! Amma bu qrupdan kənarda olanlarla rəqabət isə həyat üçün yox, ölüm üçündür! Çatları necə lazımdırsa, tutun, amma indi yox. Sonra: kiminsə bizi qabaqlamasına imkan verə bilmərik. Yaddan çıxarmayın, siz məşhurlaşmalısınız. Və hər şeydən doğrusu budur ki, bu məşhurluğu mənimlə birlikdə işləyərək qazanasınız.

Martin hər dəqiqə istefa haqqında düşünərək məqaləsini yazmağa başladı, amma bir qədər sonra bu fikirdən imtina etdi. Hər halda, Tabz onda sevmədiyi Pikkerbodan daha müsbət təəssürat yaradırdı. Onun gözləri qarşısında hər biri üstüaçıq kamerada işgüzarlıqla ora-bura vurnuxan alimlərlə dolu bütöv bir dünya görünməyə başlamışdı. Allaha bənzər Tabz öz möhtəşəm bakenbardları ilə buludların üstündə əyləşərək, bircə hərəkətiylə balaca adamcıqazların hər birini süpürüb atmağa hazır idi və diqqətlə onları müşahidə edirdi. Martin öz ciddi görkəmini itirərək Tabzın onun üçün sərəncam vermədiyi nəse haqqında düşünməyə başlayarsa, hər şey başqa cür olacaqdı.

Ədəbi şərh Martin üçün asan başa gəlmirdi. O, özünün məqaləsini bacardığı qədər uzadır, Tabz isə əsəbiləşir və onu tələdirirdi. Təcrübələr dayanmışdı, Martinin balaca kamerasını kədər və qələm cırıltısı, bir də yazılan cırılan vərəqlərin qalağı doldurmuşdu.

İlk dəfə o, təskinliyini Leorada tapdı. Leora deyirdi:

– Niyə də olmasın? İldə on min almaq heç də pis deyil, Kürən! Uff! Biz həmişə elə kasıb olmuşuq ki, sən isə yaxşı mənzilləri və yaxşı əşyaları çox sevirsən. Bir də, öz şöbəyə rəhbərlik etməyin nəyi pisdir? Sən axı əvvəlki kimi Qotliblə məsləhətləşə bilərsən. O da şöbə müdürüdür, hə? Bununla belə, doktor Tabzdan asılı olmadan qala bilir. Oooo, mən lehinə səs verirəm!

Yavaş-yavaş, institutda ümumi səhər yeməkləri zamanı ona göstərilən və artmaqda olan hörmətin təzyiqi altında Martin özü də "lehinə səs verməyə" meyillənirdi.

"Biz Park-Avenyuda olan yeni evlərin birində mənzil tutarıq. Mənə elə gəlir ki, onlar ildə üç mindən baha deyillər, – o fikirləşirdi, – insanları belə evdə qonaq etmək daha maraqlıdır. Əlbəttə, bunun işə mane olmasına yol vermək olmaz... Amma hər halda, xoşdur".

Beləliklə, Martin üçün cəmiyyətdə nüfuz qazanmaq daha xoş olurdu. Hətta bu nüfuzu qəbul etmək nə qədər əzabverici olsa da.

İndiyə kimi dəfələrlə onunla rastlaşan, amma onda sentrifuqa Qledisdən daha maraqlı bir şey görməyən Kapitola Mak–Qerk bir gün Martinə zəng etdi: "...Doktor Tabz elə sevinir ki... Rosla biz elə şadiq ki... Yaxşı oldadı siz və missis Erousmit bu həftə bizə nahar etməyə gələsiniz, cümə axşamı, doqquzun yarısında".

Martin hökmdarın əmrinə tabe oldu.

O əmin idi ki, Anqus Dyuer və Riplton Holaberdin evində qonaqlıqda olarkən əsl dəbdəbəni görüb və ziyafətin nə olduğunu başa düşür. Ona görə də Leora ilə birlikdə xüsusi həyəcan keçirmədən Ross Mak–Qerkin Beşinci Avenyunun yaxınlığında, Yetmişinci küçədə olan evinə yollandılar. Küçədən ev qeyri-adi daş yapmalar, rezin karnizlər və tunc şabəkələrlə maraqlı təsir bağışlayırdı, amma böyük görünmürdü.

İçəridə isə daş tağtağanlar kilsədə olduğu kimi yüksəklərə ucalırdı. Lakeylər Erousmitləri çaş-baş qoydu, avtomat lift həyəcanlandırdı, möhtəşəm holl isə əməlli-başlı öz təsiri altına aldı. Orada italyan mücrüləri və dəri foliantlar vardı... Bir də onların akvarellərlə bəzədilmiş qonaq otaqları çox gözəl idi. Şahanə ağ atlasa və Kapitolanın mirvarilərinə baxarkən onlar özlərini kənddən gəlmiş adam kimi hiss edirdilər.

Kapitolanın evində doqquz-on nəfər mühüm qonaq vardı – əhəmiyyətsiz xarici görünüşləri olan kişilər və qadınlar, amma onların adları "Snejinka" sabununun adı kimi tanış səslənirdi.

Martin çaş-baş qalmışdı, anlamağa çalışırdı ki, burada hansısa tanımadığı qadına əlini uzadaraq onu nahar süfrəsinə müşayiət etmək lazımdırmı? Amma onun sevincinə rəğmən, hamı bir yerdə Mak–Qerkin lütfkar bas səsi altında yemək otağına keçdi.

Yemək otağı da gözəl idi, eyni zamanda da çox biabırçı təsir bağışlayırdı: basmanaxış dərilər, qızıl suyuna çəkilmiş əşyaların isterikası və qonaqların qulançar üçün nəzərdə tutulan çəngəllərdən istifadə etmələrinə nəzarət edən qulluqçuların tam assortimenti... Martini (o, deyəsən, hələ də başa düşmürdü ki, burada ən hörmətli qonaqdır) Kapitola Mak–Qerk və haqqında yalnız hansısa qrafinyanın bacısı olduğunu öyrənə bildiyi bir qadının arasında oturdular.

Kapitola özü ağ və ağır təmtərağı içində ona tərəf əyildi.

– Doktor Erousmit, siz hansı kəşf üzərində işləyirsiniz?

– Mən, doğrusu... çalışıram aydınlaşdırım ki...

– Doktor Tabz bizə deyib ki, siz xəstəliklərlə mübarizə üçün çox yaxşı yol tapmışınız – onun "L" hərfi yay çaylarının şırıltısından daha məlahətli səslənirdi, "r"-sı isə kolluqdakı bülbülün zənguləsini xatırladırdı. – Oooo... bizim acınacaqlı qoca dünyamızın xəstəlik yükünü yüngülləşdirməkdən daha gözəl nə ola bilər ki? Amma dəqiq izah edin, siz nə eləyirsiniz?

– Hə, doğrusu... hələ əminliklə söyləmək üçün tezdir, amma əgər... bilirsinizmi, iş nədədir. Siz aşkar mikrobları götürürsünüz, məsələn stafilo...

– Ah, elm maraqlı məsələdir... amma onu başa düşmək mənim kimi sadə insana çətindir. Bizim hamımız elə təvazökarıq ki... itaətkarlıqla sizin kimi alimlərin dünyanı dostluq və məhəbbət naminə dincliklə təmin etmələrini gözləyirik...

Bundan sonra Kapitola Martini rahat buraxdı və bütün diqqətini digər qonşusuna yönəltdi. Martin düz qarşısına baxır, yeyir və əzab çəkirdi. Qrafinyanın bacısı, sarışın arıq qadın gözləri ilə onu yeyirdi. O üzünü bədbəxt və itaətkar ifadə ilə ona tərəf çevirdi (bu arada Martin fikir verdi ki, qadının bir çəngəli onunkundan çoxdur, görəsən, haradasa səhvə yol verməyib ki?!).

Qadın, az qala, gurultu ilə danışdı:

– Eşitdiyimə görə, siz alimsiniz?

– H-hə...

– Alimlərin əsas çatışmazlıqları gözəlliyi başa düşməmələrindədir. Onlar sox laqeyddirlər.

Riplton Holaberd olsaydı, şən bir zarafatla cavab verərdi, amma Martin yalnız mızıldanmağa imkan tapdı:

– Yox, mən elə gəlir ki, bu belə deyil.

O götür-qoy edirdi ki, görəsən, ikinci bakal şampan içmək qüsurlu sayılmaz ki?

Portvey şərabından sonra onları yenidən qonaq otağına topladılar, Kapitola ağ yırtıcı qanadları ilə səskü salaraq, yenə də onu sorğu-suala tutdu:

– Doktor Erousmit, əzizim, nahar zamanı sizdən soruşmağa imkan tapmadım ki, nə ilə məşğulsunuz?... Ah! Siz mənim Çarlz-stritdəki yetimxanada olan sevimli balacalarımı görmüsünüz? Əminəm ki, onların əksəriyyəti çox yaxşı ziyalı olacaq. Mütləq ora gəlməli və onlara məruzə oxumalısınız.

Həmin gecə o Leoraya şikayətləndi:

– Bu hay-küyə davam gətirmək getdikcə çətinləşir. Amma, görünür, bundan zövq almağı öyrənmək lazım gələcək. Bir fikirləş, mən şöbə müdiri olanda özümüz qonaqlıqlar təşkil etməli olacağıq... Amma biz əsl insanları qonaq dəvət edərik, yaxşı? Xüsusilə Qotlibi...

Növbəti səhər Qotlib sakitcə Martinin laboratoriyasına daxil oldu. O, pəncərənin kənarında dayandı, elə bil, Martinin gözlərinə baxmaqdan çəkinirdi. Qotlib köksünü ötürdü:

– Yaramaz bir şey baş verib... Amma bəlkə, elə də yaramaz deyil.

– Nə baş verib, cənab? Mən kömək edə bilərəmmi?

– Mənim üçün yaramaz deyil. Sizin üçün isə bilmirəm...

"Yenə də sürətli uğurun təhlükələri haqda söz salacaq! – Martin pərt halda fikirləşdi, – bu məni artıq təngə gətirib".

Qotlib ona yaxınlaşdı:

– Mənə ağır gəlir, Martin, amma siz "İks faktoru"nu kəşf edən ilk adam deyilsiniz.

– N...n...nə?

– Onu başqa birisi də kəşf edib.

– Mümkün deyil! Mən bütün ədəbiyyatı ələk-vələk eləmişəm. Tuortdan başqa heç kim bu məsələ haqqında xəyal belə etməyib... Aman Tanrım! Doktor Qotlib, axı bu o deməkdir ki, həftələrlə gördüyüm iş havaya uçub... Həm də axmaq vəziyyətə düşmüşəm...

– Heç nə etmək olmaz. Paster İnstitutundan D''''''Erell təzəlikcə "Comptes Rendus, Academie des Sciensces"-də ("Elmlər Akademiyasının məruzələri") öz materiallarını dərc etdirib. Bu, sizin "İks Faktoru"nuzdur, eynilə. Sadəcə, o onu "bakteriofaq" adlandırıb.

– Deməli, mən...

Martin fikrində sözünü tamamladı: "Deməli, mən nə şöbə müdiri olacağam, nə məşhur alim, nə də heç nə! Yenə də sınıq təknənin yanına qayıdıram!"

Birdən-birə bədəni boşaldı. Sanki, qüvvəsi azaldı, məqsədi yoxa çıxdı və bir az əvvəl Allahın onun ürəyində yandırıdığı məşəl çirkli-bozumtul yarımqaranlığa çevrildi.

– Əlbəttə, – Qotlib dedi, – siz indi eyni zamanda edilmiş kəşf üçün iddia irəli sürə bilərsiniz. Hətta bütün həyatınızı sizi qəbul etmələri üçün mübarizədə də məhv etmək imkanınız var. Amma başqa yol da var – bunu unuda, D''''Erellə gözəl bir təbrik məktubu göndərə və öz işinizin başına qayıda bilərsiniz.

Martin donquldandı:

– Əlbəttə, işimə qayıdacağam. Başqa yolum yoxdur. Mənə elə gəlir ki, Tabz yeni şöbə fikrindən əl çəkəcək. Mənim isə yeni tədqiqatı necə lazımdırsa işləyib axıra çatdırmağa zamanım olacaq. Ola bilsin,

müəyyən təfərrüatlar da əldə edim. Hətta onların içində D'''Erellin vermədiyi faktlar da olacaq. Mən onları təsdiq kimi çap etdirərəm... Görüm lənətə gəlsin... Onun məqaləsi haradadır? Siz, yəqin ki, mənim xilas olduğum və Holaberdə çevrilməyəcəyim üçün sevinirsiniz.

– Əslində, sevinməli idim. Bu mənim əqidəmin əleyhinədir – amma sevinmirəm. Mən artıq yaşlıyam. Siz isə mənim dostumsunuz. Təəssüf edirəm ki, öyünmək həzzindən, uğurun dadına baxmaqdan məhrum oldunuz. Amma müəyyən müddətə. Martin, bu çox yaxşıdır ki, siz D'''Erellin çıxardığı nəticələri təsdiqləmək istəyirsiniz. Bu, elmdir: işləmək və məyus olmamaq lazımdır... Məşhurluq başqa birinin qismətinə düşürsə, bundan o qədər də məyus olmaq gərək deyil. Tabza D''''Erellin birinciliyi haqqında deyim, yoxsa bunu ona özünüz xəbər verəcəksiniz?

Qotlib kədərlə Martinə baxaraq qapıya tərəf getdi.

Tabz gəldi və sızıldamağa başladı:

– Tez çap etdirsəydiniz, nə olardı?! Mən axı sizə demişdim, doktor Erousmit! Məni Qəyyumlar Şurasının qarşısında həddindən artıq çətin vəziyyətə saldınız. İndi yeni şöbə haqqında söhbət belə gedə bilməz.

– Elədir, – Martin etinasız halda dedi.

O, öz məqaləsini yazmağa başladığı vərəqləri səliqə ilə yığdı, götürdü və iş stoluna tərəf çöndü. Martin parıldayan kolbaya nəzər saldı, artıq o, büllur şar kimi Martini ovsunlamırdı. O, fikirləşdi:

"Yaxşı olardı ki, Tabz elə əvvəlcədən burnunu bu işə soxmayaydı. Bu qocaları görüm, lənətə gəlsinlər... Bu məmurlar, bu iddialı cənablar... Gəlirlər və sənə şan-şöhrət təklif edirlər. Pullar. Ordenlər. Titullar. Hakimiyyətlə, var-dövlətlə bağlı boş vədlərlə adamın başını xarab edirlər. Vəzifələr! Onları alacaqsan, özündən çıxacaqsan, ona alışdıqdan sonra da birdən-birə bütün sahib olduqlarından məhrum ediləcəksən. Sonra da özünü səfeh kimi hiss etməyə başlayacaqsan..."

Beləliklə, mən varlı olmayacağam. Leora... zavallı qız! O, yeni paltarlar ala bilməyəcək... Yeni mənzilimiz də olmayacaq... Biz... Biz əvvəllər olduğu kimi, köhnə mənzilimizdə rahat yaşaya bilməyəcəyik. Yaxşı, bəsdir, sızılamağın yeri yoxdur. Heyf ki, Terri burada deyil.

Qotlibi sevirəm. Başqa birisi olsaydı, indi bu bədbəxtliyə sevinmişdi...

"Bakteriofaq" – deyəsən, bu fransız onu belə adlandırır. Həddindən artıq uzun addır. Yaxşı olardı ki, sadəcə "faq" deyəydi. Mən hətta ona yeni ad da təklif etməyə məcburam. Mənim, mənim "İks faktor"uma! Hə, neyləmək olar! Bu gecələr ərzində mənim üçün hər şey çox yaxşı gedirdi, işləyirdim. İşləyirdim..."

O, trans vəziyyətindən çıxdı. Stafilokokkdan bulanıq rəngə düşmüş kolbanı gözləri qarşısında tutdu. Qotlibin kabinetinə getdi, D'''Erellin məqalələri olan jurnalı götürdü, diqqətlə və həyəcanla oxudu.

– Bax, bu əsl insandır! Bu, əsl alimdir! – sevinc dolu səslə çığırdı.

Evə yola düşərkən faqla keçirəcəyi bir neçə təcrübə haqqında düşünürdü (o bu gündən başlayaraq "İks Faktoru"nu belə adlandıracaqdı)... Şıqa dizenteriya basilli üzərində, bir sıra suallar və qeydlər haqqında fikirləşirdi. O, bu suallarla D'Erelli atəşə tutacaqdı... Martin yalnız bir fikirlə özünə təskinlik verirdi – Tabz onu tezliklə işdən çıxarmayacaq və artıq faq haqqında yazılması hələ tez olan məqaləni yazmaq üçün əlləşməyəcəkdi... Nadinc, müstəqil, yumşaq yaxalıqda qala biləcəyini, ağıllı, təmkinli olmağa vadar olmayacağını və hər zaman özü üzərində nəzarət hiss etməyəcəyini düşünərək Martin bir qədər yüngülləşmiş halda köksünü ötürdü.

– Lənət şeytana, – o gülümsündü, – mənə elə gəlir ki, Tabz əməlli-başlı məyus olub. Əlbəttə! O bütün məqalələrimin altından mənimlə bərabər imza qoymağa və şöhrətimi özünə götürməyə hazırlaşdı. İndi isə – Şıqa basilli ilə təcrübənin dalınca getməli olacaq... Zavallı Li, görünür, gecələr işləməyimə alışmalıdır.

Leora, ürəyində bu məsələyə necə yanaşmasından asılı olmayaraq, Martinə heç nə demədi... Ya da demək olar ki, nəşə deməyə lüzum görmədi.

XXX FƏSİL

1

Bütöv bir il Martin cansıxıcı işlə məşğul oldu – bu ilin sakitliyini yalnız müvəqqəti barışıqdan sonra Terri Uiketinin qayıdışı, bir də onun ağıllı zarafatları pozurdu. Faq üzərində apardığı təcrübələrin ağırlığından Martin həftələrin bir-birini necə əvəz etdiyindən xəbər belə tutmurdu. Onun işi, əlləri, texnikası daha məharətli olmuşdu, günləri daha təmkinli, daha sakit idi.

O, yenə də gecə məşğələlərinə başlamışdı. Riyaziyyatdan fiziki kimyaya keçərək kütlə hərəkəti qanununu mənimsəmişdi. Terrinin "Tabzın və Holaberdin "buduar siyasəti"" adlandırdığı şeyə elə onun kimi ironiya ilə yanaşır, fransızca və almanca indi daha çox oxuyurdu. Bazar günləri nahardan sonra baydarkada Qudzonu gəzməyə çıxır, Leora və Terri ilə birlikdə içki içərək gününü təntənəylə qeyd edirdi. Xüsusilə də Holaberdin qururu olan Qledis sentrifugasının satıldığı günü.

Martin güman edirdi ki, sinəsini Fəxri Legion ordeni bəzəyən doktor Tabz yalnız Qotlibin məsələyə qarışdığı üçün onu institutdan qovmayıb. Amma başqa səbəb də ola bilərdi. Məsələn, Tabz və Holaberd ümid edərdilər ki, o yenə də təsadüfən sensasiyalı bir möcüzəylə üzləşəcək. Hər halda, səhər yeməkləri zamanı onların hər ikisi Martinlə çox mehriban danışır və sözlərinə bir az kədər, bir az da mənalı məzəmmət qatırdılar – axı alim öz kəşfini tez çap etdirməli, ləngitməməli, uzatmamalıdır.

Martini qabaqlayan D'Erellin məqaləsinin çap olunmasından artıq bir il keçmişdi ki, bir gün Tabz onun laboratoriyasında peyda oldu, özü də yeni bir təkliflə:

– Mən çox fikirləşdim, Erousmit, – o dedi.

Qərarlılıq həqiqətən də hiss olunurdu.

– D’Erellin kəşfi gözlədiyim kimi, özünə geniş maraq çəkmədi. D’Erell burada, bizimlə olsaydı, ona lazımı diqqətin ayrılmasına çalışdım. Qəzetlərdə demək olar, heç nə yazılmadı. Mənə elə gəlir ki, biz hələ də nəşə edə bilərik. Siz, mənə, bütün bu vaxt ərzində doktor Qotlibin təbirincə desək, "fundamental tədqiqatla" məşğul idiniz. İndi isə faqdan təcrübi müalicədə istifadə etməyin zamanı çatıb. Təklif edərdim faqı ağ ciyər xəstəliyinin törədicisini gəzdirənlərə, taun, ola bilsin ki, qarın yatalağı xəstələrinə verəsiniz, təcrübələr uğurlu alınarsa, sınaqları xəstəxanalarla bir yerdə keçirə bilərik. Tədqiqatla məşğul olmaq və detallar üzərində əlləşmək yetər! Gəlin bəşəriyyəti xilas etmək üçün hərəkətə keçək!

Martin sözə baxmazsa, işdən çıxarılacağı ilə bağlı qorxudan tam azad olmamışdı ki, Tabz bu sözləri deyəndə daha da mütəəssir oldu:

– Erousmit, mənə elə gəlir ki, sizdən praktik nəticələr tələb edəndə, mənim dəqiq elmlərə hörmət etmədiyimi düşünürsünüz. Amma mən... Mən nədənsə institutumuzun bizim imkanlarımız müqabilində göstərməli olduğu o yüksək və məhsuldar nailiyyətləri görmürəm. İstərdim, əzizim, nə qədər ki, sağam, əzab çəkən bəşəriyyət üçün böyük, dəyərli bir iş görüm. Mən bunu sizdən gözləyə bilərəmmi? Gedin və taunu müalicə edin!

Bu dəfə Tabzın ciddiliyinin yerini yorğun bir təbəssüm aldı.

Elə həmin gün faqın mahiyyəti ilə bağlı tədqiqatını bir kənara atdığını Qotlibdən gizlədərək, Martin ağ ciyər iltihabı ilə mübarizəyə girişdi... Girişdi ki, sonra Qara Ölümə qarşı hücumla keçsin. Qotlib bu barədə xəbər tutduqda, başı artıq öz şəxsi qayğılarına qarışmışdı.

Martin faqdan istifadə edərək dovşanlara iynə vurur, onları plevropnevmaniyadan müalicə edir və faqla qidalandıraraq xəstəliyin genişlənməsinin qarşısını alırdı. O, bu yolla müəyyənləşdirdi ki, faqla yaradılmış immunitet eynilə xəstəlik kimi yoluxucu ola bilər.

O, özündən razı qalmışdı və Tabzı sevindirəcəyinə ümid edirdi, amma nə qədər qərribə olsa da, Tabz son həftələr ona, ümumiyyətlə, fikir vermirdi. Direktor yeni ideyanın dalınca qaçırdı, daha doğrusu, Mədəni Təsir Liqasını təşkil etmək arzusuna düşmüşdü.

O, Amerikada olan mənəvi-mədəni fəaliyyətin bütün növlərini mərkəzi büronun yaradılması vasitəsilə istiqamətləndirə, hərəkətə gətirə, yüngülcə zəhlə tökərək tələsdirə bilərdi... Məsələn, kimyanı və parçanın şəkillərlə bəzədilməsi işini genişləndirər, Arktikaya ekspedisiyaları artırır, poeziyanın, Bibliyanın və heyvandarlığın, zənci mahnılarının öyrədilməsini, kommersiya korrespondensiyasının qaydaya salınmasını və əlaqələndirməsini təşkil edə bilərdi.

Beləliklə, Tabz simfonik orkestrlərin dirijorları, təsviri sənət məktəblərinin direktorları, "Şatokva" səyahət kurslarının antreprenərləri, liberal qubernatorlar, qəzet sindikatları üçün fəlsəfi məqalələr yazan keçmiş dindarlar, bir sözlə, Amerikanın intellektual sərvətinin bütün sahibləri ilə, xüsusilə də yaxın zamanlardan

kinofilmlərin bədii səviyyəsinin qaldırılması işi ilə məşğul olan Minnigen familiarlı milyonçularla əlaqə yaratmışdı.

Tabz elmi işçiləri maraqlı komissiyaları, iclasları və banketləri olan Mədəni Təsir Liqasına daxil olmağa çağıraraq bütün institutu fır-fır fırlanırdı. Əksəriyyət bunu "Vezuvinin növbəti püskürməsi" adlandıraraq deyir, sonra isə Tabzın hoqqasını yaddan çıxarırdı. Amma istifadə olan bir mayor hər axşam çox gözəl geyimlərdə olan, "koordinasiya olmadığı üçün sayısız-hesabsız mənəvi və ruhi itkilər üzərində" göz yaşı tökən və evlərinə limuzinlə gedən çox ciddi xanımların qatıldığı icaslara gəlirdi.

Söz-söhbət artmağa başladı. Doktor Bill Smit pıçıltıyla xəbər verdi ki, Tabzın kabinetinə girərkən Mak-Qerkin direktorun üstünə necə bağırıldığını eşidib: "Sizin işiniz mənim dükanıma idarə etməkdir, daha Pit Minnigen kimi oğru və fırlıdaqçıya, kino iblisinə işləmək yox!"

Səhəri gün Martin öz laboratoriyasına yaxınlaşanda dəhlizdə çaxnaşma, pıçıldaşma, qələbəlik gördü və qulaqlarına inanmasa da, eşitdi:

– Tabz istefa verib!

– Ola bilməz!

– Deyirlər ki, o, Mədəni Təsir Liqasına keçib. Minnigen liqaya çoxlu pul ayırır və Tabz orada indikindən ikiqat artıq məvacib alacaq!

2

O saat da hamı – Qotlib, Terri, Martin və biofizika şöbəsinin assisenti istisna olmaqla – hamı öz işini dayandırdı. Fraksiyalar həyəcanlandı, boşalmış direktor postunu tutmağı arzulayan alimlərin mehriban və füsunkar bas səsləri uğuldamaya başladı.

Riplton Holaberd, xarrata bənzəyən bioloq Yio, biofizika şöbəsinin rəhbəri kefcil Hillinqam, Aaron Şolteys – Ali Yepiskopal kilsənin ağuşuna atılmış rus yəhudisi – onların hamısı təvazökarlıqla razılıq verirmişlər kimi görünürdülər. Onlar dəhlizdə rastlaşdıqları hər kəsə – hətta bu yaxınlarda aralarında olan şəxsi söhbətlər nə dərəcədə kəskin olursa-olsun – həvəslə nəvaziş göstərirdilər. Bunlara əlavə olaraq, başqa institutlardan bir çox professor və elmi işçi tapıldı ki, instituta gələrək hansısa qeyri-müəyyən məsələlərlə bağlı Ross Mak-Qerklə məsləhətləşməyi özlərinə borc bildilər.

Terri Martinə dedi:

– Çox güman ki, Perl Robins və sizin qarson direktorluğa hazırlaşırlar. Bax, mənim qarsonum hazırlaşmır, həm də ona görə ki, mən elə bu dəqiqə onu ixtisara saldım. Düzü, Perli ən arzuolunan namizəd hesab edirəm. Perl o qədər uzun müddət Tabzın katibəsi olub ki, onun elmi tədqiqatın texnikası sahəsindəki bütün savadsızlığını öyrənib.

Dərəcə almağa çalışanların ən ikiüzlüsü və ən çox həsrət çəkəni Riplton Holaberd idi. İndi, müharibənin başa çatdığı vaxt, o, mundir və hakimiyyət üçün bərk darıxırdı. Holaberd Martini qınayırdı:

– Bilirsiniz, Martin, həmişə sizin istedadınıza inanmışam və bilirəm ki, sevimli, qoca Qotlib də sizə etimad edir. Onu məni müdafiə etməyə, Mak-Qerkə bir kəlmə deməyə inandırsanız... Əlbəttə, mənim üçün direktorluğu qəbul etmək qurban vermək deməkdir, çünki elmi işimdən imtina etmək məcburiyyətində qalacağam, amma buna getməyə hazıram. Hər halda, əminəm ki, idarəetmə onu bacaran insana həvalə edilməlidir. Tabz məni müdafiə edir, Qotlib də etsə, bunu onun xeyrinə işlədərdim. Ona geniş azadlıq verərdim!

İnstitutda az və ya çox dərəcədə məlum idi ki, Kapitola Holaberdin seçilməsinin tərəfdarıdır: "O, buranın alimləri arasında yeganə insandır ki, həm də centlmendir". Kapitola dəhliz boyu freqat kimi üzürdü, onun izi ilə isə Holaberd "qayıqda" ora-bura qaçırdı.

Amma Holaberd ətrafına şəfəq saçsa da, digər tərəfdə də Nikolas Yio məmnun sui-qəsdçi görkəmi ilə gəzirdi.

Böyük zalda Qəyyumlar Şurasının direktor seçimi ilə bağlı yığıldığı gün bütün institut işçiləri qızdırmalı kimi ora-bura vurnuxurdular. Bir anın içində alimlər gimnaziya tələbələrinə çevrilmişdilər. Uzun və üzücü saatlar ərzində müzakirə getdi – ya da belə demək mümkünsə, Qəyyumlar Şurasının üzvləri uzunçuluq etdilər.

Saat dördə Terri Uiket Martinə yanaşdı:

– Qulaq as, Cılız, etibarlı mənbədən öyrənmişəm ki, Uinnemak tibb fakültəsinin dekanı Silva direktor seçilib. Bu sizin "bazar"dandır da? O necə adamdır?

– O, çox mehriban, qoca... Oy, yox, yox! Onlar Qotliblə qanlıbıçaqdırlar. Aman Allah! Qotlib çıxıb gedəcək, mən də onunla birlikdə aradan çıxmalı olacağam. Özü də işimin əməlli-başlı yoluna düşdüyü bir vaxtda...

Saat beşdə qapılar açıldı, Maks Qotlib Qəyyumlar Şurasının nümayəndələri arasından təntənə ilə keçərək laboratoriyaya girdi.

Xolaberdin cəsur danışığı eşidildi:

– Şəxsən mən əlbəttə ki, heç zaman inzibati çabalamalara görə öz elmi işimdən əl çəkməzdim.

Miss Perl Robins Uiketə məlumat verdi:

– Bəli, bu həqiqətdir, Mak-Qerkin özü mənə dedi. Şura Qotlibi yeni direktor seçib.

– Deməli, onlar eşşəkdirlər, – Terri Uiket özündən çıxdı, – o imtina edəcək, özü də necə! Bircə bunu görməzsiniz!

Qəyyumlar çıxıb getdikdən sonra Martin və Terri Qotlibin laboratoriyasına cumdular. Qoca iş stolunun arxasında belini dikəldərək durmuşdu – onlar artıq uzun illər idi ki, Qotlibi belə görməmişdilər.

– Bu doğrudur? Onlar sizin direktor olmağınızı istəyirlər? – Martin özünü ələ alıb güclə soruşa bildi.

– Hə, onlar məndən xahiş edirlər.

– Amma siz imtina edəcəksiniz, elədir? Onlara işinizi yarıda qoymalarına imkan verməyəcəksiniz?!

– Yox, doğrusu... dedim ki, mənim əsl işim indiyə kimi necə getmişdirsə, elə də davam etməlidir... Onlar razılıq verdilər, mən hər cür xırda-para işləri yerinə yetirmək üçün müavin təyin edəcəyəm. Bilirsiniz... Düzdür, immunologiyama heç nə mane olmamalıdır, amma indi qarşımda daha böyük iş görmək imkanları açılır. Sizin hamınız üçün azad elmi institut yaratmaq imkanı, mənim balalarım. Arzusunda olduğum əsl tibbi məktəb ideyamı ələ salan bu Uinnemak axmaqları... indi onlar görürlər... Bilirsinizmi, direktor postu üçün rəqibim kim idi?... Bilirsiniz kim, Martin? Doktor Silva! Ha-ha-ha!

Dəhlizə çıxanda Terri inildədi:

– Requiescat in pace .

3

Qotlibin şərəfinə nə zamansa verilən yeganə ziyafətə təkcə tanınmış adamlar gəlməmişdilər, eyni zamanda, yüngül işlə məşğul olan və bütün ziyafətlərə baş çəkməyə adət etmiş insanlar da orada idilər, həmçinin Qotlibə pərəstiş edən tək-tük alimlər də...

Yeni direktor Martinin müşayiəti ilə, qətiyyətsiz addımlarla irəliləyərək gecdən-gec gəlib çıxdı. O, nətiqlər kürsüsünə yaxınlaşarkən qonaqlar hay-küylə ayağa qalxdılar. Qotlib onlara tərəf baxdı, danışmağa cəhd etdi, uzun əllərini irəli uzatdı, sanki, hamını bağrına basmaq istəyirdi və hönkürərək kresloya çökdü.

Avropadan kabloqrammalar gəlirdi, Tabzdan və dekan Silvadan şəxsən iştirak edə bilmədikləri üçün kədərləndiklərini bildirən atəşli məktublar vardı, kolleclərin rektorlarından teleqramlar alınmışdı... və bütün bunlar atəşli alqış sədaları altında ziyafətdə ucadan oxundu.

Yalnız Kapitola şirin-şirin danışdı:

– Bizim hamımız sevimli doktor Tabzın yoxluğunu hiss edəcəyik. O elə mütərəqqi insan idi ki! Çəngəllə oynama, Ross!

Beləcə, Maks Qotlib Mak-Qerk biologiya institutunun rəhbərliyini öz üzərinə götürdü və bir aydan sonra institutda əməlli-başlı tənəzzül dövrü başladı.

4

Qotlib işə gündə bir saat vaxt sərf etmək niyyətində idi. O epedimioloq, ionkersli çalışqan xristian və georqinlərin pərəstişkarı olan doktor Aaron Şolteysi müavin təyin etdi. Qotlib Martinə izah etdi ki, Şolteys, əlbəttə, axmaqdır, amma o, yeganə adamdır ki, müəyyən elmi bacarıqlarla inzibati işin darıxdırıcılığını, təmtərağını və kompromisini daşımaq qabiliyyətini özündə birləşdirib.

Qotlibə çox güman, elə gəlirdi ki, başağrıdan məmurları əvvəlki kimi lağa qoyaraq, bununla özünün məmura çevrildiyinə haqq qazandırır.

Amma o, rəsmi işin öhdəsindən bir saat müddətində gələ bilmirdi. Çünki həddindən artıq çox iclaslar keçirilir, olduqca məşhur qonaqlar gəlir, imza üçün ona gətirilən kağızların sayı yetərinə olurdu. Onu xüsusi təşkil edilmiş naharlara sürüyüb aparırdılar, direktorun iştirakı tələb olunan uzun, mənasız səsli-küylü səhər yeməklərində olmalı idi və bütün bu işgəncələrin zamanının dəqiqləşdirilməsi üçün uzun-uzadı telefon danışqları onun qiymətli saatlarını əlindən alırdı. Hər gün inzibati vəzifələr iki saata, üç saata, dörd saata qədər uzanırdı və o əsəbiləşirdi. Personalla, ya da maliyyə ilə bağlı yaranan çətinliklərdə özünü itirirdi... buna görə daha acıqlı və özbaşına olurdu. İnstitutda həmkarlar açıqdan-açığa bir-biri ilə dalaşırdılar. Tabz isə onları bəzən nəvazişlə, bəzən isə təhdidlə, heç olmasa, üzdə əminəmanlığı qorumağa vadar edirdi.

Qotlib bu yaxınlarda doktor A.de-Uitt Tabzın əyləşdiyi direktor kabinetində ətrafa lütfkarlıq saçmalı olduğu halda, pişik stol altında öz yastığına qısılan kimi laboratoriyasına və darısqal kabinetinə qısılib qalırdı. Bir neçə dəfə o, ciddi bir görkəmlə direktor kabinetində oturmağa cəhd göstərmişdi, amma bu geniş və təmiz boşluqdan, bir də miss Robinsin ara vermədən çıqqıldayan çap maşınından qaçaraq proqressiv məziyyət deyil, tütən və köhnə kağız qoxusu verən mağarasına dürtülmüşdü.

Hər bir elmi müəssisəyə olduğu kimi, Mak-Qerk institutuna da müalicə vasitələrini əldə etmək məqsədilə yüzlərlə fermer və feldşer qadınlar, Oklaxoma, ya da Oreqonadan gəlmək üçün qatara böyük pullar ödəmiş kənd qəssabları gəlirdilər. Onlar vərəm xəstəliyini müalicə edən naqqa balığının yağını, xərçəngdən müalicəyə zəmanət verən arsenat mazları istəyirdilər... Bu insanlar sürtünməkdən dağılmış çamadanlarda əzilmiş ağ alt paltarlarının arasında gizlətdikləri məktublar və fotosəkillərlə gəlirdilər; imkan düşən kimi çantalarına tərəf əyilir və böyük ümid içərisində pastorları tərəfindən yazılmış şəhadətnamələri çıxarırdılar. Onlar insanları sağaltmaq imkanı əldə etməyə çalışırdılar, şəxsən özləri üçün isə sadəcə cüzi miqdarda pul istəyirdilər – məsələn, qızlarını konservatoriyaya göndərmək üçün. Elə əminliklə, elə kədərlə and verirdilər ki, heç bir təlim keçmiş klerk onların qarşısını kəsə bilmirdi.

Və budur, onlar Qotlibin yanına – onun kabinetinə daxil ola bilirdilər. Qotlibin bu insanlara yazığı gəlirdi. Cüzi əmək haqqı üçün iş axtaran bu adamlar onun öz rəhmsizliyinə inamını əlindən alırdılar. Onlar elə

zavallı cəsarətsizliklə yalvarırdılar ki, Qotlib vəd vermədən yaxasını qurtara bilmirdi, sonra isə öz-özünə etiraf edirdi ki, bir qədər qəddarlıq nümayiş etdirsəydi, bu heç də az rəhmsizlik olmazdı.

Əvəzində lazımlı adamlarla o, kobud rəftar edirdi.

Direktorluq Qotlibə immunitetin spesifikliyi ilə bağlı tədqiqatı haqda fikrə dalmağa imkan vermirdi, bu isə öz növbəsində onun vaxtını və əsəbini yeyirdi... Eyni zamanda da, tədqiqat işi ona institutun dağılmaması üçün kifayət qədər diqqət ayırmağa imkan vermirdi. Qotlib Şolteysə arxayın idi və bütün işləri onun ixtiyarına buraxmışdı. Şolteys isə onsuz da uğurlu direktorluq etdikdə şöhrətin Qotlibə qismət olacağını bildiyi üçün, öz elmi işini inkişaf etdirməyə üstünlük verirdi, işləri isə Perl Robinsin ixtiyarına buraxmışdı. Beləliklə, instituta, əslində, məlahətli və qısqanc Perl direktorluq edirdi.

Bütün yer üzündə ondan daha diribaş və daha vicdansız direktor ola bilməzdi. Perl zövq alırdı. O, hərəzlə və ciddiyyətlə Mak-Qerkin xidmətləri ilə bağlı danışır və onu sədaqətli olduğuna əmin edirdi; Riplton Holaberdı yaltaqcasına tərifləyirdi; Terri Uiketin kəskin ədavətinə qarşı çıxır, öz işi ilə bağlı material istədikdə onu sıxışdıraraq elə şəfqətlə cavab verirdi ki... İnstitut intriqalardan lap karusel kimi fırlanırdı.

Yio Şolteyslə danışmırdı. Terri Holaberdə hədə qorxu gəlirdi ki, "bir gün onu necə lazımdırsa əzişdirəcək". Qotlib həmişə Martindən məsləhət istəyirdi, amma heç vaxt məsləhətlərə qulaq asmırdı. Ağıldan seyrək, amma fizikanı yaxşı bilən Caust Martin və Terrinin Qotlibə qarşı hiss etdiyi yüksək hörmət və məhəbbəti duymadığından, onun üzünə qarşı deyirdi ki, "yaramaz direktordur və yaxşı olardı çıxıb getsin". Yeri gəlmişkən, o, bu sözdən sonra işdən çıxarıldı və vecsiz biri ilə əvəz edildi.

Maks Qotlib Martinlə söhbətlərinin birində "allahların zarafatı" haqqında danışmışdı. Bu zarafatların içərisində Martin üçün bundan daha qəddarı ola bilməzdi: onda bu qədər kin yaradan Tabz təxəyyüldən uzaq olsa da, lovğalıq və qayğıkeşliklə dolu yaxşı müdir idi, amma Qotlib istedadına baxmayaraq gücsüz bir tirana çevrilmişdi. Məgər bu ağırılı deyildimi? Beləliklə, həddindən artıq peşəkarlıqla idarə olunan, yüksək standartlara uyğunlaşdırılmış institut çox pis vəziyyətə salınmış və çox aşağı səviyyədə rəhbərliyi olan instituta çevrilmişdi. Və Martin – hələ bu yaxınlarda o, qəzəblə bunu inkar edə bilərdi – yatır və yuxuda görürdü ki, Tabz geri qayıdıb.

İnstitutun vəziyyəti bundan daha artıq qəlizləşməsə də, hər halda, Qustav Sondeliusun gəlişindən bir az da pozuldu.

Sondelius elə bu günlərdə yuxu xəstəliyini araşdırdığı Afrikadan qayıtmışdı və qonaqlar üçün nəzərdə tutulan laboratoriyaların birində hay-küylə özünə yer eləmişdi.

Bir zamanlar oxuduğu məruzələrlə Martini Uitsilvaniyadan Nautilusa gətirən Qustav Sondelius – profilaktik tibbin əsgəri – indi qədər də onun qəhrəmanlar qalereyasında öz yerini qoruyub saxlayırdı. O, müəyyən mənada Qotlibin dərin fərasətinə, dekan Silvanın tükənməyən mehribanlığına, Terrinin inadçı düzgünlüyünə malik idi – hərçənd ki onun ədəb qaydalarına olan nifrətindən uzaqdı... Amma bütün bunlardan savayı onda bütünlüklə özünə məxsus olan aşır-daşır bir mənəvi gözəllik var idi. Düzdür, Sondelius Martini xatırlamırdı. Minneapolisdəki həmin axşamdan sonra bir çoxları ilə içki içmiş,

mübahisə etmiş və gizli çaxır məclislərində olmuşdu. Amma, hər halda, ona xatırlamağa kömək etdilər... Beləcə bir həftə sonra Sondelius, Terri və Martin birlikdə gəzir, birlikdə nahar edir, ya da Erousmitlərin mənzilində yeni mövzuların və cinin təsirindən xumarlanırdılar.

Sondeliusun kətan rəngli gur saçları, demək olar ki, tamamilə ağarmışdı, amma pəhləvan çiyinləri kimi çiyinləri, enli alnı və dünyanı yoluxucu xəstəliklərdən qorumaq üçün ideyalarla aşib-daşan beyni elə əvvəlki idi. Buna baxmayaraq, müəyyən ziyanverici şeylərdən – nə qədər ki onların zamanı keçməyib – həzz almağı özünə qadağan etmirdi.

O, yuxu xəstəliyi haqqında məqaləni başa çatdırmağı, Nyu-Yorkda Tropik Tibb İnstitutu yaratmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu.

Sondelius Mak-Qerkin və Tabzın vasitəsilə özünə hami tapdığı varlı Minnigenin, vaxtlı-vaxtsız da Qotlibin zəhləsini tökürdü.

O, Qotlibin qarşısında sitayiş edirdi və bu pərəstişini hər yerdə hay-həşirlə elan edirdi. Qotlib onun cəsurluğuna və merkantilizmə olan nifrətinə hörmət edirdi, amma Sondeliusun yanında olmasına dözmürdü. Sondelius öz həyatsevərliyi ilə onu qıcıqlandırır, öz komplimentləri, öymələri, öz yekəliyi ilə onu özündən çıxarırdı. Doğrudur, onların yaşı arasındakı fərq cəmi on bir il idi (əlli səkkiz altmış doqquza qarşı), bununla belə, Sondeliusun otuz yaş cavan və yarım əsr şən görünməsi Qotlibə toxunurdu.

Sondelius bu ədavəti hiss edən zaman daha gürultulu və daha coşqun olmaqla onu aradan qaldırmağa çalışdı. Qotlibin doğum günündə ona yasəmənli işləməsi olan albalı rəngli məxmərdən ev gödəkçəsi bağışladı və Qotlibin evinə qonaq getdiyi vaxt – bu isə tez-tez baş verirdi – qoca bu iyrənc şeyi geyinməli və Sondelius nəriti ilə o qədər də yaxşı olmayan şorbalar və o qədər də yaxşı olmayan musiqiçilər haqqında danışanda dodaqaltı donquldanaraq onun gözləri önündə oturmağı idi. Bununla belə, Sondeliusun bu görüşlərin xətrinə həddindən artıq dəbdəbəli qonaqlıqları qurban verdiyini Qotlib heç zaman bilmədi.

Martin Sondeliyusdan cəsarətli olmağı öyrənməyə çalışırdı. Bir vaxtlar Terridən fikrini bir yerə cəmləməyi öyrəndiyi kimi.

İnstitutun ağılını itirdiyi bu günlər ərzində öz işi ilə məşğul olmaq istəyən adam üçün isə cəsarət və fikrini cəmləmək çox vacib idi.

Martin öz işi ilə məşğul idi.

Martin Qotliblə məsləhətləşərək, bu cür mikroblarla rabitənin təhlükəsi haqqında Leora ilə heç də asan olmayan söhbətə davam gətirərək, bubon taununa girişdi. Daha doğrusu, onun qarşısını almaq imkanlarına və faqın köməkliyi ilə müalicəsinə...

Onun Sondeliusu taun epidemiyası ilə bağlı sorğu-suala tutduğunu eşidənlər şübhələnirdilər ki, Martin Qara Ölümü çox cəlbedici hesab edir. Onun dilini marçıldadaraq və nəvazişli sözlər deyərək qorxulu xəstəliyi arıq, ətiacı siçovullara necə peyvənd etdiyini görən hər kəs ağlını itirdiyini güman edə bilirdi.

O, öyrəndi ki, faq yeyən siçovullar taun xəstəliyinə yoluxmurlar, faqla qidalandırıldıqdan sonra Bacillus pestis onun daşıyıcıları olan siçovullarda yoxa çıxır. Əvəzində isə heyvanlar taundan həlak olmur, onun üçün sığınacaq rolu oynayır və onu yayırlar. Nəhayət, Martin aydınlaşdırdı ki, taunu müalicə edə bilər. O, Faktor İksin ilk günlərində olduğu kimi öz təcrübələri ilə bərk məşğul idi, özünü də elə həmin vaxtdakı kimi xoşbəxt və həyəcanlı hiss edirdi. Gecələr səhərə qədər işləyirdi... Lampanın işığında mikroskop üzərinə əylərək tük kimi uzanmış taun basillərini şüşə damcıtokənlə tək-tək çəkib çıxarırdı.

Heyvanlarla işləyəndə birələr vasitəsilə yoluxmamaq üçün rezin əlcəklər, hündür dəri çəkmələr, qollarına isə kəmərciklər taxırdı. Bu ehtiyat tədbirləri onu qürurlandırır, amma digər "mak-qerqçilər" üçün Martinin hərəkətlərində əlkimyaçıların magiyasından olan nəsə qəribə sirlər var idi. O, azacıq qəhrəmana, amma bundan daha artıq da zarafatların hədəfinə çevrilmişdi. Elmi işçilərin zarafatına dedi-qodu etmək kimi zəhlətökən vərdisləri, kontorlarda olan qayğısız işbazlarda və kəndlərdəki zəhmətkeş qocalarda olduğundan heç də az deyil. Kimyaçılar və bioloqlar Martini "taun" adlandırır, onun laboratoriyasına getməkdən boyun qaçırır və özlərini elə aparırdılar ki, guya, onunla dəhlizdə qarşılaşmaqdan qorxurlar.

Elmin dramına qapılaraq təcrübədən təcrübəyə sürətlə keçən Martin isə öz düşüncələrində yüksəklərə qalxır və görürdü ki, başqaları da onu ciddi qəbul etməyə başlayırlar.

O, taun əleyhinə faqla bağlı ehtiyatlı bir məqalə çap etdirdi və məqalə bir çox elmi jurnallarda dərc olundu. Hətta qayğılardan başını itirməsinə baxmayaraq Qotlib belə məqaləni təriflədi, halbuki, bu arada o, Martinə böyük diqqət göstərməmişdi, heç kömək də etməmişdi. Bircə Terri Uiket laqeyd qaldı. O, Martinin öz-özlüyündə parlaq görünən işinə paxıllıq etmədiyini göstərmək üçün azacıq şövqlə danışdı, amma davamlı olaraq yeni eksperimentlə yanaşı, faqın təbiəti ilə bağlı tədqiqatını və fiziki kimya məşğələlərini aparıb-aparmadığını soruşdu.

Sonra Martinin elə bir assistenti peyda oldu ki, beləsinə hələm-hələm rast gəlmək olmazdı. Bu, Qustav Sandelius idi.

Tropik Tibb İnstitutu ideyası baş tutmamışdı. Sandelius ona qarşı soyumuşdu və indi yeni həyəcanlar axtarışında idi. O, öz əsrində çox fərqli epidemiyalər görmüşdü və tauna qarşı aşıqanə bir nifrət hiss edirdi. Sandelius Martinin nə ilə məşğul olduğunu başa düşdükdə, qızıışdı:

– Uca göylər! Siz, deyəsən, elə bir şey tapmısınız ki, İersini, Xavkini, hətta kimi istəsəniz qatlayıb cibinizə qoya bilərsiniz. Ola bilsin, dünyanı taundn xilas edəcəksiniz... Bütün bu zavallı hinduları qurtaracaqsınız... milyonlarla həyat... İcazə verin sizinlə işləyim.

Və budur, o Martinin köməkçisinə çevrilib – müftə, yorulmaq bilməyən, o qədər də bacarıqlı olmayan, amma bitib-tükənməyən gümrahlığı ilə dəyərli bir köməkçi. Elə Martin kimi o da düzgün həyat qaydasını sevmirdi. Prinsipi üzündən heç vaxt iki gün dalbadal eyni saatda nahar etməzdi və ehtiyac

olmadan, sadəcə, öz kefindən gecəni səhərə kimi işləyərdi, dan yeri söküləndə isə şeir yazardı – həm də çox bərbad şeirlər.

Martin bütün həyatı boyu tənha sərgərdan olmuşdu. Ola bilsin ki, o, Leoranın öz varlığını qəribə formada gözəçərməz etmək bacarığını sevmişdi. Ona görə də Sandeliusun səsli-küylü iştirakı, taun daşıyıcıları olan siçovullarla (Sandelius onlara heç bir nifrət hiss etmirdi, amma aşiqanə bir ehtirasla milyonlarla siçovulu tələyə romantik şəkildə cəlb edir və zəhərli qazla məhv edirdi) bağlı odlu-alovlu nitqləri nə qədər maraqlı olsa da, Martini qıcıqlandırırdı. Bununla belə, söhbət vaxtı səsli-küylü olan Sandelius iş vaxtı dinməz-söyləməz ola bilirdi. O, Martin heyvanların plevrasına inyeksiya etdikdə onları necə tutmaq lazım gəldiyini dəqiqliklə bilirdi. Taun basillərinin kulturalarını səpir, preparatçı gecə saat birdə evə çıxıb gətirdiyi zaman (Qarson Martini sevirdi və elmə hörmətlə yanaşırdı, amma altı saat yatmaq lazım gəldiyi ilə bağlı fikrə şərik idi və hərdənbir Harlamda arvadı və uşaqlarıyla görüşmək üçün getməli olurdu), sevinə-sevinə kolbaları və şprisləri sterilizə edir, yeni qurbanlar gətirmək üçün damdakı siçovul yetişdirmə məntəqəsinə qalxırdı.

Sandeliusu Martinin bilicisindən onun küləsinə çevirən dəyişiklik elə xəlvəti baş verdi ki... Nə o, nə də Martin bu çevrilişlə bağlı heç nə hiss etmədilər. Sandelius sensasiyaya duyduğu Pikkerbo sevgisinə baxmayaraq, üstünlük və şöhrət haqqında az narahat olurdu. Onlar bir-birindən papiros alır, ən bivaxt zamanlarda gecə qəlyanaltısında blinçiklərlə kofe içir və ölüm daşıyan cihazlarla birlikdə işləyirdilər.

XXXI FƏSİL

1

Gün işığında görünməyən və gecə qaranlığında yuxulamayan bir şey Çindəki Yunnanyadan, bazarlardakı səs-küydən ayrılaraq sürünməyə başlamışdı... İməkləyərək sürünürdü, həm də uğursuz və sona yetməyən bir hərəkətlə; Himalaydan keçərək, bazarların hasarlanmış divarları boyunca addımlayaraq, səhradan adlayaraq, sarı isti çaylardan, Amerika missioner yardımçı stansiyasından ötərək sakitcə və əminliklə üzəaşağı sürünürdü. Onun keçdiyi yolda – hər yerdə taunun zəhərləyib öldürdüyü adamlar yığılıb qalırdı...

...Bombeydə yeni liman gözetçisi, qara dərilili adam, bir kasa düyü yeyə-yeyə öz ailəsinə siçovulların yeni, qəribə vərdişləri haqqında danışdı.

Çirkab borularının sakinləri hər zaman elə cəld olublar ki... aradan çıxdı və artıq yoxdur... Amma indi, sanki, hamısı quduzlaşıb. Onlar qarovulçudan çəkinməyərək anbarda meydançanın ortasına çıxır və elə tullanmağa başlayırlar ki (qarovulçu gülə-gülə inandırmağa çalışırdı), sanki, uçmaq istəyirlər. Sonra da elə oradaca ölü düşürlər. Dartışdırırsan, tərpənmirlər.

Ölümünə az qalmış həmin bu adamın işlədiyi körpüdən buğda yüklü bir gəmi Marselə istiqamət alaraq aralandı. Bütün reys boyu bortda heç kəs xəstələnmədi. Marseldə paroxoda yan almamaq üçün heç bir səbəb yox idi. Montevideoya gedərkən o paroxoddə xüsusi sensasiya doğuran heç bir şey baş vermədiyi üçün, (əgər superkarqo ilə ikinci köməkçi arasındakı mübahisə nəzərə alınmazsa) kapitan, tilov ipi yükünə əlavə olaraq kakao da götürmək üçün yola düşəcək "Pendaun Qəsri" gəmisinin yanında lövbər ata bilərdi.

Sen-Hubertə yolda "Pendaun Qəsrin"də gəmi şagirdi, əslən Qoadan olan balaca oğlan, onun ardınca isə kayut-kompaniyanın stüartı xəstəlikdən öldülər. Bu xəstəliyi kapitan influensa adlandırdı. Amma gəmidəkiləri hər şeydən daha çox küll halında meydana çıxan siçovullar heyratlandırirdi. Ağac kimi bir qidadan razı qalmayan siçovullar ərzaq olan anbara soxulur, sonra şkansə dırmaşır və məlum olmayan səbəblər üzündən açıq göyertədə gəbəridilər. Gəbərməmişdən əvvəl isə gülməli şəkildə rəqs edirdilər, sonra cəng olmuş və pırtlaşmış vəziyyətdə şpiqatda atılıb qalırdılar.

"Pendauns Qəsri" beləcə Sen-Hubert adasının baş şəhəri və limanı olan Blekuoterə gəlib çatdı.

Cənub-Qərbi Hindistanda bu, balaca bir adacıqdır, amma onun köməyi ilə yüz minlərlə əhali dolanırdı: ingilislər, plantasiyaçı və kontorçular, hindu qazmaçı fəhlələr, zəncilər, şəkər plantasiyalarında fəhlələr, çinli tacirlər. Onun qumlarında və dağ yüksəkliklərində tarix nəfəs alırdı. Burada bir zamanlar piratlar öz gəmilərini gizlədirdilər, Markiz Uismberi də ağlını itirdiyi zamanlarda burada saatsazlıqla məşğul olub. O, öz kölələrinə bütün şəkər qamışlıqlarını yandırmağı əmr etmişdi.

Yaraşıqlı kəndli Qaston Lopo xanım de Merlemonu bura qaçırtmışdı və onunla birlikdə məhz burada kübar həyatı sürmüşdü. Sonra isə belə oldu ki, tez-tez çubuqla döydüyü kölələr bir gün o, saqqalını qırخان zaman yanına gəldilər və... elə o saat sabun köpüyü əcaib qırmızı rəngə boyandı.

Bizim günlərdə Sent-Hubert başdan-başa şəkər qamışları və "ford"lar, apelsinlər, çinarlar, kakaonun sarı-qırmızı qabığı, bananlar və kauçuk ağacları, bambuk cəngəlliyi və eriodendron kökləri arasındakı çuxurları paltar yumaq üçün istifadə edən qara dərilili paltaryuyan qadınlar, bir də rütubətli bürkü, əzəmətli palmalar, vadiləri öz tünd qırmızı rəngi ilə bürüyən solmaz çiçəkləri deməkdir. Hazırda bu gözəllik turist sıxıntısı və şəkər qamışının qiymətləri ilə bərabər amansız günəş şüaları altında alışıb-yanırdı.

Blekuoter bürkülü bir şəhərdir və dəmir damlı palçıq evlərdən ibarətdir. Küçələr qızılbalıq əti kimi qıpqırmızı şaron qızılgülləri və eyvanlı, öz qaranlıq dərinliklərini düz boğanaq küçəyə açan dükanlarla bəzənib. Şəhərin bir ucu limana dirənir, o biri isə bataqlığa. Amma şəhərin arxasında Penrit dağları ucalır və onun bərəkətli, palmalardan tac qoyulmuş yüksəkliklərində qubernatorun evi görünür. Bu ev, sanki, uzaqlardan süzən yelkənlərə baxır.

Burada – ağır tərpənən süstlükdə Sent-Hubertin qubernatoru, zat-aliləri, polkovnik, cənab Robert Ferlemb yaşayır.

Cənab Robert Ferlemb çox yaxşı oğlan idi, süfrə başında lətifələr söyləyər, adi günlərdə siqaret çəkməzdi. Amma çox pis qubernator idi. Vəzifə pilləsində ondan sonrakı yerdə arıq, çalışqan, təkəbbürlü despot, Sent-Svitinə gedən yolda minlərlə akr şəkər qamışı plantasiyasının sahibi, hörmətli Sesil Erik Corc Tviford

dururdu. Zat aliləri haqqında Tviford bir dəfə "maymaq və axmaq" sözlərini demişdi, onun söylədiyi bu cür fikirlər Ferlembə gözlənilmədiyindən də tez çatdırıldı. Bu azmış kimi, onu qəti olaraq cana gətirmək üçün deputatlar palatasını, Sent-Hubertin qanunvericilik orqanını Kelletlə – Qırmızı Ayaqla Corc Uilyam Vertigen arasındakı ədavət də parçalayırdı.

Sent-Hubertə iki yüz il əvvəl qanunla təfsir edilərək qul kimi gəlmiş şotland-irland əsilli kasıb ağların tayfalarını burada "qırmızıayaqlılar" adlandırırdılar. Əksəriyyəti indiyə kimi ya balıqçılıq edir, ya da plantasiyalarda nəzarətçi işləyirdilər. Amma onlardan biri, hirsli, simic və yorulmaq bilməyən Kellet kuryer oğlandan paroxod agentliyinin sahibinə qədər böyümüşdü. Onun bu vaxtlarında belə, atası hələ də Karib burnunun dayaz yerlərdə balıq üçün tor atırdı. Kellet deputatlar palatasının bəlası idi, pula qənaət olunmasına nəzarət edirdi, xüsusilə də öz sənət yoldaşının – Corc Uilyam Vertigenin qanını qaralda biləcəyi yerlərdə...

Bəzən "qoca Co Uim" və "Buz Evinin Kralı" adlandırılan Corc Uilyam "dağıdıcı bar" deyilən baptist ibadətگاهının qara məhləsində anadan olmuşdu. Sent-Hubertdə ən böyük mağaza olan "Mavi Bazar" ona məxsus idi. Venesuelaya kontrabanda bütün gətirirdi. Həmçinin başdan–ayağa kimi mahnılar, diqqətsizlik və romla, bir də Kellet və Qırmızıayaq kimi rəqəmlərlə, paxıllıq və ədəb qaydaları ilə dolu idi.

Budur, Kellet və Corc Uilyam palatayı parçalaya bildilər. Hörmətli insanlar üçün onların ikisindən hansının daha çox ləyaqətli olması müzakirə mövzusu deyildi: Kellet ədalətli və ciddi, xoşxasiyyət, ailəcanlı idi, cəmiyyət arasında yüksəlişi gəncləri ruhlandırırdı. Corc Uilyam isə oyunçu, kontrabandaçı, fırıldaqçı, brak çitlərin alverçisi idi. Yeganə xoş xasiyyəti həddindən artıq ucuz təsir bağışlayan safqəlbliyi idi.

Kellet qənaət sahəsində öz ilk uğurunu Sent-Hubert siçovul ovçusunun yanında rəsmi vəzifə tutan, qaraqabaq londonlu qoboyçalanı işdən azad etdirməsi ilə qazandı.

Rütubətdən çürümələr və cənab Robert Ferlemlə Corc Uilyam Vertigenin şəxsi söhbətləri göstərdi ki, siçovullar ərzağı məhv edirlər və xəstəlikləri yaya bilirlər, buna görə də zat-aliləri bill üzərinə öz vetosunu qoymalıdır. Cənab Robert həyəcanlanırdı. O, baş hərbi həkimi – doktor R.E.İnçkep Consu öz yanına çağırırdı (bu adam özünün doktor deyil, cənab adlandırılmasına üstünlük verirdi).

Doktor İnçkep Cons arıq, hündür, narahat, gənc və iradəsiz adam idi. "Evdən" cəmi iki il əvvəl gəlmişdi və vətənə, Serridə tennis meydançasını təşkil edən vətənin bir guşəsinə olan meyli çəkirdi. Doktor cənab Robertə izah etdi ki, siçovullar və onların dəyişməyən yol yoldaşları – birələr, doğrudan da, yoluxucu xəstəlik yayırlar: taun, infeksiya sarılıq, sodoka və təxminən görə cüzam xəstəliyini. Sent-Hubertdə bu xəstəliklər yoxdur və deməli, ola da bilməz. İngilis olmayan yerli əhəlinin qaçılmaz bəlası – cüzam isə istisna təşkil edirdi. Əslində, – İnçkep Cons əlavə etdi, – Sent-Hubert yalnız malyariyanı, dengeni və hamıya üstün gələn çox şiddətli sıxıntını tanıyır, belə ki, Kellet və digər qırmızıayaqlar taundan və sodokadan ölmək istəyirlsə, nəzakətli insanlar onlara mane olmamalıdılar.

Beləliklə, Sent-Hubert palatası deputatlarının və qubernator həzrətlərinin suveren hakimiyyəti ilə ingilis-siçovultutana, onun gənc köməkçisi – qara dərilili məzəli oğlana öz mövcudluğuna son qoymaq əmri verildi. Siçovultutan sürücüyə çevrildi. O, Barbadosdan Trinidad gedərkən Sent-Hubertə baş çəkən

kanadalı və afrikalı turistləri öz qırıq-salxaq maşını üçün daha az çətinliklər törədən dağ yolları ilə gəzdirir və onlara yerli flora ilə bağlı yalan məlumatlar verirdi. Siçovultutanın köməkçisi ən hörmətli kontrabandaçı və veslian oxuyanlarının regenti idi. Siçovullar isə firavan, gen-bol yaşayırdılar və hər bir dişi siçovul ildə iki yüzə qədər nəsil artırırdı.

Gündüzlər nadir hallarda gözə dəyirdilər. Kellet Qırmızıayaq "Siçovullar çoxalmırlar, onları pişiklər məhv edir", – deyirdi. Amma axşam düşən kimi anbarlarda ortaya çıxır və dəniz kənarındakı şxundan kənara və şxuna adlayaraq ora-bura qaçışırdılar. Bir qədər sonra cəsarətlənərək hətta adanın dərinliklərinə getməyə başladılar və öz birələrini Karib kəndi ətrafında sürü ilə yaşayan dələlərə pay verdilər.

Siçovultutanın işdən çıxarılmasından yarım il keçəndən sonra – artıq "Pendaun Qəsri" Montovideoya gəlmişdi və Məşvərətçilər Dalğaqrırına yan almışdı – körpüdən on minlərlə parıldayan göz onu böyük maraqla təqib edirdi.

Müəyyən edilmiş qaydaya əsasən – bu heç də "inflüensiya"nın öldürdüyü iki nəfərlə bağlı deyildi – "Pendaun Qəsri"nin komandası siçovullardan qorunmaq üçün şvartovları sipərlərlə hasarladılar. Amma gecə taxma körpünü qaldırmadılar və gah bu, gah da başqa siçovullar Bleukoterdə olan qohumlarının yanına möhkəm lövhələrdən daha yağlı yemək axtarmağa yollandılar. "Pendaun Qəsri" rahatca öz doğma sahillərinə yola düşdü, tezliklə baş həkim İnçkep Cons Evonmautdan göndərilən kabloqramma ilə xəbərdar edildi ki, gəmi saxlanılıb, bortunda daha bir neçə nəfər ölüb. Məlum oldu ki, onlar taundan ölüblər...

Qısa kabloqrammada, sanki, bu söz alovlu hərflərlə yazılmışdı.

Kabloqramma alınmamışdan iki gün əvvəl isə bir blekuoterli malyükləyən fəhləni naməlum xəstəlik öldürmüşdü: sayıqlaması, bubonları olan iyrənc bir xəstəlik... İnçkep Cons dedi ki, bu, taun ola bilməz, çünki Sent-Hubertdə heç zaman taun olmayıb. Onun həmkarı Stoks da etiraz etdi ki, "xeyr, necə yəni bu taun ola bilməz, şübhəsiz ki, taundur".

damarları görünən, qaraqabaq Doktor Stoks Sent-Svitinsdən gəlmə həkim idi. O təhkim edildiyi Sent-Svitins kəndində oturmur, İnçkep Consu təngə gətirərək, bütün ada boyu dolaşırdı. Cənab Floks tibb fakültəsini Edinburqda bitirmiş, Cənubi Afrikada xidmət etmiş, tropik malyariyasına, vəbasına və bir çox başqa xəstəliklərə yoluxmuşdu. Sent-Hubertə isə yalnız yenidən qırmızı qan hüceyrələri toplamaq və zavallı İnçkep Consa rahatlıq verməmək üçün gəlmişdi. Həddindən artıq ləyaqətsiz adam idi! O, İnçkep Consa tennisdə iyrənc və idmançıya yaraşmayan ötürmələrin köməkliyi ilə qalib gəlirdi – belə bir ötürməni yalnız və yalnız amerikalıdan gözləmək olardı.

Bu Stoks, bu kobud, bu darıxdırıcılıq mücəssəməsi özünü bakterioloq hesab edirdi. Məgər bu həyasızlıq deyilmi ki, hansısa bir doktorcuq dokları fırlanır, siçovulları tutur, sonra isə kürən, qırmızısıfətli, arıq, xoşagəlməz görkəmi ilə sizdən yapışır və sübut etməyə çalışır ki, siçovullar tauna yoluxublar.

– Mənim əzizim, siçovullarda həmişə müəyyən sayda taun basilləri mövcud olur, – İnçkep Cons yumşaq tonla, amma təkəbbürlə dedi.

Yükvuran fəhlə vəfat edəndə Stoks qəzəblə Sent-Hubertdə taunun peyda olması ilə bağlı rəsmi təsdiq tələb etməyə başladı.

– Bu, doğrudan da, taun olubsa belə, o hələ müəyyən edilməyib, – İnçkep Cons yenə də etiraz etdi, – səs-küy qaldırmaq və çaxnaşma yaratmaq üçün əsas yoxdur. Bu, yeganə hadisə idi. Yeniləri olmayacaq.

Amma yeniləri peyda olmağa başladı. Bir həftə ərzində limanda çalışan fəhlələrdən daha üçü və Karib burnunda bir balıqçı xəstəlikdən öldü. O zaman hətta İnçkep Cons belə bu adamlardakı xəstəliyin Mensonun "Tropik xəstəliklər"də təsvir etdiyi taunla oxşar olduğunu etiraf etməli oldu – "prodromal mərhələdə xarakterik depressiya, yeməkdən imtina, ətraflarda ağrı", sonra istilik, başgicəllənmə, dolaşmaq baxış, çuxura düşmüş və qan yığılmış gözlər, qasıqda bubon. Gözəlliyi olmayan bir xəstəlik!

Bu hadisədən sonra İnçkep Cons öz söhbətçilliyini, seyrə çıxmağa olan marağını itirdi və demək olar ki, Stoks qədər qaraqabaq oldu. Amma adam arasında hələ də ümid bəslədiyini deyir, hələ də inkar edirdi... Sent-Hubert isə bilmirdi... Xəbərsiz idi...

2

İçməyi və xəyala dalmağı sevənlər üçün həddindən artıq darıxdırıcı və boğanaq olan Blekuoter şəhərində ən xoşagələn yer "Buz Ev" lövhəsi olan bar-restoran idi.

O, ikinci mərtəbədə yerləşirdi – Kellet Paroxod Agentliyinin və guya, Oksford Universitetini bitirmiş bir çinlinin dükanının üstündə. Həmin bu çinli oymalı tısbağa qını və ovçuların başı üstündə gəzdirdikləri trofeyə bənzəyən hindqozu ilə alver edirdi.

Müştərilərin aşağıda eşələnən dilənçi hindulara, oyun çıxaran və xəyal kimi görünən ingilis uşaqlarına tamaşa edə-edə səhər yeməyi yedikləri eyvan istisna olmaqla, "Buz Ev" bütünlüklə mürgülü ala qararıqlığa dalmışdı. Bu ala qararıqlıqda yalnız və yalnız mavritan şəbəkələrini, ağ divarların yüngül qızıl suyuna çəkilmiş naxışlarını, çox böyük qırmızı piştaxtanı və mərmər stolları dumanlı şəkildə görə bilərdiniz.

Burada kokteyl saatlarında bütün yurdsuz-yuvasızlar, öz ictimai vəziyyətinə görə Sent-Hubertin Devonşir klubuna yol tapa bilməyən ağdərili hökmdarları yığırdılar: paroxod agentliklərinin klerklərinə, əsl-nəcabəti olmayan tacirlərə, İnçkep Consun katiblərinə, Venesuaelaya kontrabanda çatdırılması ilə məşğul olan italyanlara və portuqallara da burada rast gələ bilərdiniz.

Yalnız rom svizli içdikdə (bu ağzıqamaşdırıcı və tünd qatışıq yalnız "Buz Ev"dən olan zənci ofisiant hazırladıqda mükəmməl alınır) sürgündə olanlar sakitləşirdilər. Sonra svizldən ikinci stəkan sifariş verir və yenidən xəyallara qapılırdılar. Bu xəyallarda yaşadıkları əminliyi başqa heç yerdə hiss etmirdilər. Əminlik isə bu idi: bir il sonra evlərinə yollanacaqlar. Bəli, özlərinə gələcək, sübhün sərin saatında hər gün gimnastika edəcək, içməyin daşını atacaq, güc toplayacaq, uğur qazanaraq evlərinə gedəcəklər... Tənbəlliyin əldən saldığı bu xəyalpərəstlər! "Buz Ev"in ala qararıqlığında onlar Pikadilli, ya da Kvebekin

yüksəklikləri haqqında fikirləşəndə, İndiana, ya da Kataloniya haqqında, kəndlərdə olan Lankaşir başmaqları haqqında düşünəndə gözləri yaşla dolurdu... Onlardan heç biri heç vaxt evlərinə qayıtmırdılar. Amma bu ləzzət saati hər dəfə "Buz Ev"də svizl stəkanı ilə yaşanırdı. Bu o vaxta kimi davam edirdi ki, onlardan hansısa dünyasını dəyişirdi və elə özü kimi heç bir şeyə yaramayan insanlar tərəfindən tabuta qoyularaq qəbiristanı yola salınırdı. Yol boyunca onun kimilər bir-birlərinə pıçıldaırdılar ki, mütləq öz evlərinə qayıdacaqlar.

"Buz Ev"də heç kimdə etiraz doğurmayan Corc Uilyam Vertigen hökmdarlıq edirdi – "Mavi Bazar"ın sahibi. Kök, qırmızıyanaq bu adam ingilislərin elə nəslinə mənsub idi ki, onlara Midlentdə tez-tez rast gəlinirdi. Onların hər biri ya qızgın nonkonmorfist, ya da qatı alkoqol düşkünü olurlar. Corc Uilyam nonkonmorfist deyildi. Hər gün saat beşdən yeddiyə kimi piştaxtaya söykənərək dayanırdı, heç zaman sərxoşluq etməzdi, amma tam ayıq da olmazdı. Həmişə üzündən mərhəmət yağardı və musiqini çox sevirdi. Adada yalnız evə getmək istəmirdi, çünki "Buz"dən başqa hansısa bir evinin olduğunu xatırlamırdı da.

Adada taundan ölmüş bir adamın mövcudluğu haqqında dedi-qodu yayılanda Corc Uilyam öz məhəlləsində elan etdi: "Bu doğru deyil, belə olarsa, Kellet Qırmızıyanaq yaxşı dərs almış olardı. Amma hamıya məlumdur ki, Qərbi Hindistanın iqlimində taun mümkün deyil".

Elə bu sözlə də təşvişə düşmüş məhəllə sakitləşdi.

Üçüncü günün axşamı "Buz Ev"də söz gəzdirdi ki, Corc Uilyam Vertigen ölüb.

Nə Devonşir klubunda, nə "Buz Ev"də, nə də işdən sonra zəncilərin toplaşdığı və ləpə döyən uğultusu altında ağacların xışıldadığı parkda heç kim bu haqda danışmağa cürət etmədi. Hamı ölüm haqqında eşitmək istəməsə də, birinin, başqasının, üçüncünün ölümündən xəbər tuturdu. Heç kim hətta köhnə dostunun belə əlini sıxmağa cürət etmirdi, hamı bir-birindən qaçırdı, bircə siçovullar sədaqətli sakinlər kimi öz məskənlərini tərk etmirdilər. Adada Qorxu gəzirdi. Bu qara qatil daha dəhşətli idi. Hətta bacısı Taundan belə.

Hər halda, karantin olmadı, həmçinin rəsmi şəkildə taun xəstəliyinin varlığı da elan edilmədi. İnçkep Cons həddindən artıq böyük yığıncaqlardan qaçmağı məsləhət görən cəsarətsiz müraciətnamələr nəşr etdirdi və Londona profilaktik Xavkin peyvəndi ilə bağlı tələb göndərdi. Amma cənab Robert Ferlemb fəlakəti dandı:

– Düzdür, yalnız təkamseyrək ölüm halları olur. Amma düşünürəm ki, hər şey arxada qalıb. Stoks Karib kəndini yandırmağı təklif edir, yalnız o əsasla ki, orada bir neçə adam ölüb. Axı bu vəhşilikdir! Mənə xəbər veriblər ki, biz karantin tətbiq etsək, tacirlər hakimiyyətə qarşı ən qəti addımlar atacaqlar. Karantin – eksport və turistlərə xidmət edən müəssisələr üçün məhv olmaq deməkdir!

Amma Sent-Svitindən olan Stoks gizlicə Maks Qotlibə, Mak-Qerk İnstitutunun direktoruna məktub yazdı. Məktubda baş qaldıran taunun tezliklə bütün Qərbi Hindistanı cənginə alacağı bildirilirdi. Məktubda soruşulurdu: doktor Qotlib nəyə edə bilməzmi?

Qotlibin qəmli ürəyində, ola bilsin ki, bəşəriyyətin iztirabına qarşı iblisənə bir laqeydlik, ilahi mərhəmətə nifrət hissi yuva salmışdı. Ola bilsin ki, bu ürəkdə onun elmini ancaq və ancaq reklam kimi dəyərləndirən həkimlərə qarşı kin də gizlənmişdi. Amma o da bəlli idi ki, bu ürəkdə dahinin dumanlı, ehtiraslı və heç nə qarşısında dayanmaq bilməyən yalqız qalmaq tələbatı da vardı. Bir şey şübhəsizdir: bütün ömrünü insanlığın xəstəliklərə qarşı immunizasiya edilməsi metodlarının öyrənilməsinə sərf edən Qotlib bu metodların təcrübədə reallaşdırılması ilə az maraqlanırdı. O, nağıldangəlmə rəssama bənzəyirdi. Elə bir rəssama ki, cəmiyyətin zövqlərinə nifrət etdiyi üçün ölməmişdən əvvəl bütün yaradıcılıq nümunələrini məhv edib – təki qara camaat onları öz bayağı, istehzalılı baxışları ilə murdarlamasın.

Taunun Sent-Hubertdə addımlamasını, sabah Barbadosa, Virginya adalarına... Nyu-Yorka atıla biləcəyi ilə bağlı məlumatı Qotlib təkcə Stoksun məktubundan öyrənməmişdi. Ross Mak-Qerk yeni eranın imperatoru idi və bu imperatora keçmiş zamanların guşənişin hakimindən daha yaxşı xidmət göstərirdilər. Onun gəmilərinin kapitanları yüzlərlə limana baş çəkirdi, dəmiryolları cəngəlliklərə qədər gedib çıxır, müxbirləri gizləncə Kolumbiyada seçki kampaniyasının necə getdiyini, Kubada şəkər qamışı necə boy atdığını, öz bunqalosunun eyvanında cənab Robert Ferlemb doktor R.E. İnçkep Consa nə dediyini ona xəbər verdilər. Ross Mak-Qerk, onun ardınca isə Maks Qotlib "Buz Ev" in daimi sakinlərindən daha yaxşı bilirdilər ki, Sent-Hubertdə taun başlayıb.

Bununla belə, anticismlərin naməlum kimyəvi strukturları haqqında düşüncələrə qərq olmuş, Perl Robinsdə karandaşların kifayət qədər olub-olmaması ilə bağlı qayğılarla yüklənmiş, yaxud doktor Holaberdə bu gün səhər Latviya elmi nümayəndə heyətini qəbul etməyi tapşıracağını düşünən Qotlib yerindən tərpənmədi.

Onu suallarla təngə gətirirdilər: səhiyyə müəssisəsində xidmət edən şəxslər, Konqresin üzvü olan hansısa doktor Almus Pikkerbo, guya, Vaşinqtonlu mötəbər Sima olan Qustav Sandelius və hansısa Martin Erousmit... Onlar Qotlibin daşlaşmış laqeydliyini tam mənada yerindən tərpədə bilmirdilər.

Söz-söhbət gəzirdi ki, Mak-Qerk İnstitutundan Erousmit taunun kökünü kəsə biləcək vasitə tapıb. Qotlib bəlağətli məktublar alırdı. "Doğrudanmı, əlinizdə xilasedici vasitəni tutaraq kənarda dayana və minlərlə zavallının Sent-Hubertdə ölməsini laqeydliklə seyr edə bilərsiniz? Doğrudanmı, qorxulu taunun qərb yarımkürəsində özünə yer eləməsinə imkan verəcəksiniz? Bu ki daha dəhşətlidir! Sevimli alim, bizim elmi arzularımızı bir kənara qoyaraq hərəkətə keçməyin zamanı yetişib!"

Nəhayət, Ross Mak-Qerk ləzzətli bifşteksdən sonra kifayət qədər açıq şəkildə dedi ki, institutun dünyəvi şöhrət qazanmaq imkanı var və mütləq bu imkandan istifadə edilməlidir.

Məlum olmadı, cəmiyyətin xeyrinə canyandıranların tələbi altında məğlub olan Mak-Qerkin təkidi iləmi, yoxsa Qotlibin təxəyyülü ona uzaq şəkər plantasiyalarındakı zəncilərin əzablarını təsvir etməyə yetdiyi üçün mü, hər halda, Martini yanına çağırdı və dedi:

– Deyilənlərə görə, Mancuriyada ciyər taunu və Sent-Hubertdə – Qərbi Hindistanda bubon taunu meydan sulayır. Əgər, Martin, arxayın ola bilsəydiniz ki, siz faqı yalnız xəstələrin yarısına tətbiq edə bilərsiniz, qalan yarısını isə normal qulluq şəraitində, amma faqsız saxlayacaqsınız... Yalnız bu zaman faqın dəyəri haqqında tamamilə sınılanmış məlumatlar əldə edə bilərsiniz. Necə ki biz sarı qızdırmanın ağcaqanadlar vasitəsilə yayıldığı haqda məlumatı əldə etdik... Buna söz versəydiniz, sizi Sent-Hubertə yollayardım. Nə deyirsiniz?

Martin Jak Lyobun adına and içdi ki, təcrübənin şərtlərinə əməl edəcək. Peyvənd edilmiş pasientlərlə peyvənd edilməmiş pasientləri müqayisə edərək faqın dəyərini müəyyənləşdirəcək; və bəlkə də, tauna həmişəlik son qoyacaq. O, Qotlibi əmin etdi ki, istənilən şəraitdə sərt olacaq və güzəştə getməyəcək.

– Biz Sandeliusu da cəlb edərik, – Qotlib dedi, – o, qəzetlərdə səs-küy qaldıracaq və bizə şöhrət gətirəcək. Mənə söyləyiblər ki, direktor belə şeylərin də qayğısına qalmalıdır.

Sandelius nəinki razılaşdı, hətta tələb etdi.

Martin hələ heç vaxt yad ölkələrdə olmamışdı. Bir zamanlar ofisiyent işləyərək tətlini keçirdiyi Kanadanı çıxmaq şərt ilə... Ora da ona yad görünməmişdi. Təsəvvür edə bilmirdi ki, həqiqətən də, palmaların, qəhvə rəngli insanların və bürkülü milad axşamlarının vətəninə yola düşür. Sandelius kətan kostyumlar sifariş verib, yeni probka papaq axtara-axtara bütün şəhəri alt-üst etdiyi vaxt Martin səylə taun əleyhinə faq ehtiyatı hazırlayırdı: balaca ampulalarda yüz litr faq! Özünü adi Martin Erousmit kimi hiss edirdi, amma dərk edirdi ki, hakimiyyət dairələri onunla hesablaşırlar.

Qəyyumlar Şurası Martinlə və Sandeliusla birlikdə iş planını müzakirə etmək üçün məxsusi olaraq yığışdı. Bu iclasın xətrinə Uilminqton Universitetinin rektoru Uilminqtonun keçmiş tələbəsi olan bir milyonçuyla çox şey vəd edən görüşdən imtina etdi, Ross Mak-Qerk qolfdan vaz keçdi, üç professordan biri isə təyyarə ilə gəldi. Martin çağırışa birbaşa laboratoriyadan getdi. Əzik-üzük, yumşaq yaxalılıq, hələ gənc olan bu adam (beynində erlenmeyer kolbaları, infuzor torpaq, steril filtrlər uğum-uğum uğuldayırdı) məmur əyləncələrinin adamları ilə üzbəüz dayandı və əmin oldu ki, artıq sıraviliyin böyük kölgəsi üzərində deyil. Onun timsalında rəhbər adam görürlər və ondan tək cə möcüzə gözləmirilər. Martin bundan sonra necə mühüm və yetişkən olduğunu, möcüzə yaratmağı necə yaxşı bacardığını göstərməlidir.

Əvvəlcə Ali Məhkəmədə əyləşibmiş kimi "Səma imperiya"sının estradasında, stol arxasında oturmuş beş qəyyumun eynəkli ciddiliyi önündə özünü itirdi. Qotlib bir qədər uzaqda oturmuşdu, o, da vüqarlı və zəhmli görünməyə çalışırdı. Amma sevincli və səslə-küylü Sandelius zala daxil olanda Martin öz cəsərsizliyini unuddu, hətta ictimai səhiyyə sahəsində keçmiş müəllimini heç saymadı da.

Sandeliuss Sent-Hubertdə bütün gəmiriciləri məhv etmək, ciddi karantinə nail olmaq, İersin zərdabından, Xavkinin profilaktik vaksinindən istifadə etmək və dərhal bütün əhaliyə Martinin tapdığı faqı – hamısına bir nəfər kimi – yeritmək istəyirdi.

Martin etiraz etməyə başladı. İndi o lap Qotlib kimi danışdı.

"Mən bilirəm ki, – az qala, sözlərini onların sifətinə çırpırdı, – humanizm hissi zavallı əzabkeşlərdən eksperiment obyektini kimi istifadə etməyə qadağa qoyur, amma kontrol vacibdir, xəstələrin müəyyən hissəsini faqla müalicəsiz qoymaq lazımdır, öz təcrübəmi müxtəlif vasitələrin istifadəsi ilə korlayaramsa, lənətə gəlirəm. Həm də qəyyumların qarşısında lənətə gəlirəm... Çünki sonra müəyyən etmək mümkün olmayacaq ki, sağalma İersin zərdabı, Xavkin vaksini, yoxsa faq, ya da tamamilə başqa bir şeyin nəticəsində baş verib".

Qəyyumlar onun planını bəyəndilər. Onlar, əlbəttə, bəşəriyyəti xilas etmək istəyirdilər, amma bunun Mak-Qerk İnstitutunun nümayəndəsi tərəfindən həyata keçirilməsi daha yaxşı olardı, nəinki İersin, ya da Xavkinin və ya bu əcnəbi Sandeliussun!

Qərara gəldilər ki, Sent-Hubertdə taunun çox toxunmadığı rayon tapmaq mümkün olarsa, Martin, orada təcrübə keçirməyə çalışar – əhalinin yarısına faq vurur, yarısını isə faqsız qoyar. Güclü yoluxmuş rayonlarda isə faqı başdan-başa hamıya vura bilər, epidemiya kəskin halda zəifləyərsə, bu, əlavə sübut rolunu oynayacaq.

Sent-Hubertin rəhbərliyi (hər halda, onlar yardım istəməmişdilər) Martinə öz təcrübəsini keçirmək, Sandeliusa isə polis səlahiyyəti vermək üçün razılaşaçaqdımı – bunu qəyyumlar bilmirdilər. Baş həkim, hansısa İnçkep Cons onların kabloqramına belə cavab vermişdi: "Həqiqi epidemiya yoxdur, kömək lazım deyil". Amma Mak-Qerk Sent-Hubertə Mak-Qerk komissiyasının yaxşı qarşılanması üçün hansısa qüvvələri hərəkətə gətirəcəyinə söz vermişdi (sədr Martin Erousmit, B.İ. və D.M).

Sandeliuss hələ də təkid edirdi ki, belə ağır vəziyyətlərdə eksperiment keçirmək insafsızlıqdır, lakin Martinin acıqlı və məntiqli sözlərini heyranlıq hissi ilə dinlədi. Çünki deyilən hər söz ona yenilik kimi görünürdü və qismən həqiqət idi. Bu isə qüdrətli, amma daim uşaq olan adamı həyəcanlandırırdı. O, Almus Pikkerbo kimi elmi baxışlarda fikir ayrılığını şəxsi təhqir hesab etmirdi.

O, danışmağa başladı. Bildirdi ki, özü müstəqil şəkildə, Martindən və Mak-Qerkdən asılı olmadan Sent-Hubertə gedəcək, amma qəyyumlar "hər cürə zərdablarla özünüzü gicliyə qoymasanız, bu, daha yaxşı olar, çünki biz sizi siçovul əleyhinə vasitələrlə təmin edəcəyik, nə qədər könlünüz istəyirsə, məhv edin" – söyləyərək onu sakitləşdirdilər.

Sandeliuss göyün yeddinci qatında idi.

– Oooo, mən sizə göstərəcəyəm! Mən siçovul məhvediciləri arasında general-marşalam. Yalnız anbara girmək bəs edər ki, siçovullar desinlər: "Qoca şeytan gəldi – heç nə eləmək mümkün deyil!" Elə bu sözü deyən kimi də pəncələrini yuxarı qaldıraraq uzanıb ölürlər! Çox şadam ki, sizə arxalana bilərəm: pulla bağlı bir az həddimi aşmışam – neft aksiyaları almışam, onlar isə son vaxtlar nəsə ucuzlaşırlar. Ancaq mənə xeyli sianid turşusu lazımdır. Oh, mənim siçovullarım! Görəcəksiniz! Hə, mən qaçım teleqrafa,

gələn həftə olacaq mühazirəni təxirə salım... Uffff! Niyə də siçovul dilində danışmağı bacardığım və məhvəddici tələnin yeddi növünü bildiyim halda, qadın kollecində mühazirə oxuyum ki?! Qətiyyəni!

2

Martin həyatı boyu Zenitdəki daşqın zamanı yaşadığı təhlükədən daha böyüyünə məruz qalmamışdı. Səhər tezdən gecə yarısındanək faqın hazırlanması ilə və bütün institut personalının məsləhətlərinə qulaq asmaqla elə məşğul idi ki, taun epidemiyasının təhlükəsi haqqında düşünməyə imkan tapmırdı. Amma yatağa uzandıqda – o zaman ki beynində öz planlarını yenidən bir-bir gözdən keçirirdi – heç də cazibədar olmayan ölümün mümkünlüyü bütün dəqiqliyi ilə gözləri qarşısında canlanırdı.

Leora onun, üzərində ölüm yeriyan adaya, qəribə adətləri, qəribə ağacları və sifətləri (orada çox güman ki, maraqlı dillərdə danışirlar, kino və diş pastası yoxdur) olan məmləkətə yola düşdüyünü eşidəndə, sakitcə aradan çıxdı ki, bu barədə fikirləşsin. Adətən stolun üstündən şirniləri bu cür gizlicə götürür və gizlədirdi ki, gecələr yesin. Özü də ən gözlənilməz saatlarda və nadinclik etmiş uşağın məmnun görkəmi ilə... Martin sevinirdi ki, öz narahatlığını onun əzablarının üstünə yükləmir. Üç gündən sonra Leora, nəhayət, dilə gəldi:

– Mən səninlə gedəcəyəm.

– Getməyəcəksən!

– Gedəcəyəm!

– Ora təhlükəlidir!

– Cəfəngiyatdır! Tamamilə qorxusuzdur. Sən mənə öz möcüzəli faqından vurarsan, qorxmağa lüzum olmaz. Mənim ərim elə bunun üçün doktordur da. İndi gedəcəyəm və yüngül paltarlar üçün necə lazımdırsa pul xərcləyəcəm. Amma mərc gələk ki, Sent-Hubertdə Dakotanın avqustundan isti deyil.

– Qulaq as, Li, əzizim! Qulaq as! Mən həqiqətən də düşünürəm ki, faq taun əleyhinə immunitet yaradır – əmin ol... Əlbəttə, sənə əsaslı peyvənd edəyəm, amma heç nəyə əmin deyiləm. Faq özünü tamamilə təsdiq etsə belə, həmişə bir neçə insan tapılacaq ki, onları xilas etmək mümkün olmasın. Sənə, sadəcə, getmək olmaz. İndi isə, əzizim, mən yatmaq istəyirəm.

Leora zarafatçı acıqla, sanki, oynayan pişik balasıymış kimi onun pencəyinin yaxasından yapışdı. Amma nə onun gözlərində, nə də ağlayan səsinə gülüş yox idi. Bu, əsgər arvadlarının əbədi dinməyən göz yaşı idi.

– Kürən, məgər bilmirsən ki, səndən uzaqda həyatım yoxdur? Ola bilərdi, amma düzünü desəm, özüm mənə qamarlamağına imkan verdim. Mən tənbeləm, avamam, vecsizəm, ancaq sənə qulluq etməyə yarayıram. Getsən, hər şeyin qaydasında olduğunu bilməsəm, sən ölsən, mən yox, başqa biri çox

sevdiiyim bu bədənini yusa, dəli olaram. Doğrudanmı, bunu görmürsən? Həqiqətən dəli olaram. Başa düşürsən... mən – sənəm və sənin yanında olmalıyam. Mənə sənə kömək edəcəyəm. Mühit hazırlayacağam, nə desən edəcəyəm. Məgər xatırlamırsan ki, necə tez-tez sənə kömək edirdim? Əlbəttə, "Mak-Qerk"də mənim kimi adam az fayda verə bilər – burada hər şey o qədər çətinidir ki... Amma Nautilusda sənə kömək edirdim, düzdür? Ola bilsin ki, Sent-Hubertdə də edim... – səsi gecəyarısı qorxmış qadın səsi kimi çıxırdı, – ola bilsin, orada belə kiçik yardımı göstərə biləcək adam tapmayasan... Mən yemək bişirəram, mən hər şey edəram.

– Əzizim, vəziyyəti ağırlaşdırma. Bu, elə də asan olmayacaq.

– Lənətə gələsən, Kürən Erousmit! Bu sarsaq sözləri təkrarlamağa cəsarət eləmə... Onlarla istifadə edərək ta qədimdən bəri ərlər arvadlarını sarsaq yerinə qoyurlar. Mən belə arvad deyiləm, elə sən də elə ər deyilsən! Sən yaramaz ərsən! Mən gözümdən düşmüşəm. Sən mənim əynimdə nə olduğunun fərqinə belə varmırsan. Yalnız paltarımın hansısa əclaf bir düyməsi qırılıb düşəndə mənə fikir verirsən, onda da üstümə bağırırsan. Amma yenə də mənim üçün hər cür alicənab ərdən daha yaxşısan. Fərqi yoxdur. Mən gedəcəyəm.

Qotlib etiraz etdi, Sandelius hirsli danışdı, Martin iztirab çəkdi, amma Leora hər halda, getdi və Qotlib (bu, onun öz direktor mövqeyindən istifadə edə bildiyi yeganə hadisə idi) onu "Kiçik Antil adalarında Taun əleyhinə Bakteriofaq İstifadəsi Mak-Qerk Komissiyasının katibəsi və texniki əməkdaşı" təyin etdi. Hətta əməkhaqqı da müəyyən etdi.

3

Komissiyanın yola düşməsinə bir gün qalmış Martin Sandeliusa faq inyeksiyası vurmağa çalışdı. O, imtina etdi:

– Yox, mən sizi insanpərvər olmaq və onu Sent-Hubertdə hər kəsə vermək üçün yola gətirməyincə heç nəyə toxunmayacağam, Martin. Amma yola gətirəcəyəm. Onların necə əzab çəkdiklərini görməyiniz üçün bir az gözləyək. Siz hələ buna bənzər bir şey görməmişsiniz. O zaman elm haqqında düşünməyəcəksiniz və hamını xilas etməyə çalışacaqsınız. Siz mənim bütün qaradərili dostlarıma faq vurmağa razılıq verməyəne kimi, mənə də vura bilməyəcəksiniz.

Elə həmin gün Qotlib Martini yanına çağırırdı. Duruxa-duruxa danışmağa başladı:

– Beləliklə, sabah siz Blekuotərə yola düşürsünüz.

– Bəli, cənab.

– Hm. Ola bilsin ki, tezliklə qayıtmayasınız. Mən... Martin, siz mənim Nyu-Yorkda ən köhnə dostumsunuz, siz və mənim Miriamım. Deyin görüm, Terri ilə birlikdə elə hesab edirdiniz ki, direktor postunu qəbul etmək mənə gərək deyil, amma indi başa düşürsünüz ki, haqlı idim?

Martin gözlərini geniş açdı, sonra Qotlibin eşitmək istədiyi həmin təsəlliverici yalanı söyləməyə tələsdi.

– Şadam ki, belə fikirləşirsiniz. Siz mənim nəyə nail olmaq istədiyimi çoxdan bilirsiniz. Mən çox səhvlərə yol verirəm, amma deyəsən, institut son vaxtlar ərzində, Tabz və Holaberdin reklam dalınca bu qədər qaçmalarından sonra, elmin həqiqi siması olmağa başlayıb... Mən elə hey Holaberd, bu elmdən uzaq lovğanı necə işdən çıxardacağım haqqında düşünürəm. O Kapitola ilə belə yaxın olmasaydı... Ailəvi yaxınlıq – onlarda bu, belə adlanır da? Məsələ bunda deyil.

Burada çoxları deyir ki, Maks Qotlib institutun idarə edilməsi kimi xırda bir işin də öhdəsindən gələ bilmir. Ufff! Blaknotlar almaq! Döşəmələrin silinməsi üçün xadimələrin tutulması! Ya da yox, döşəməni komendantların tutduğu xadimələr təmizləyirlər – düz deyil? Məsələ bunda da deyil...

Mən şübhə etdiyiniz üçün sizə və Terriyə hirsələnmədim. Çünki həmişə hesab etmişəm ki, hər kəsin öz fikri ola bilər. Amma məni sevindirir ki... Sizi həddindən artıq çox sevirəm, mənim oğlanlarım, təkcə sizin ikiniz mənim üçün əsl oğul olmusunuz... (Qotlib rəngi solmuş əlini Martinin çiyinə qoydu). Və məni sevindirir ki, əsl elmi institut yaratmağa başladığımı artıq görürsünüz. Amma düşmənlərim var. Bəli, Martin, burada mənə qarşı necə fitnə-fəsadlar aparıldığını danışsaydım, düşünərdiniz ki, zarafat edirəm.

Hətta Yio. Mən onu dostum hesab edirdim. Əsl bioloq sayırdım. Amma bu gün mənim yanıma gəlib deyir ki, təcrübə üçün kifayət qədər dəniz kirpisi ala bilmir. Sanki, onun üçün dəniz kirpilərini göydən endirməliyəm. Dedi ki, onun üçün material alınmasına xəsislik edirəm. Mən?! Halbuki həmişə onu müdafiə edirdim... Mənim üçün vacib deyil ki, alimə nə qədər pul ödəyirlər, amma hər zaman küt Silva ilə mübarizə aparırdım. Elə indi də bütün düşmənlərimlə mübarizə aparıram.

Siz bilmirsiniz, Martin, bilmirsiniz mənim nə qədər düşmənim var! Onlar açıq şəkildə ortaya çıxmağa cəsarət etmirlər. Üzümə gülürlər, özləri isə pıçıldaşırlar ki... Mən Holaberdə göstərəcəyəm... Daima ayağımın altını qazır, Perl Robinsi də öz tərəfinə çəkməyə çalışır. Amma o, yaxşı qızıdır və nə etdiyimi başa düşür...

Qotlib özünü itirmiş halda diqqətlə Martinin üzünə baxdı, sanki, onu tanıya bilmirdi və yalvarıcı səsle davam elədi:

– Martin, mən qocalıram... illərlə yox, yox... bu, yalandır, guya, mənim yetmişə yaxın yaşım var... amma qayğılarım var... Sizə bütün bu illər ərzində olduğu kimi məsləhət versəm, xətrinizə dəyməz ki?! Düzdür, indi Kvin-Sitidə ki məktəb şagirdi deyilsiniz... Yox, bu Uinnimakda olub. Siz yetkin adamsınız və anadangəlmə bakterioloqsunuz. Amma...

Möhkəm olun və heç nəyə, hətta öz xeyrixah ürəyinizə belə Sent-Hubertdəki təcrübəni alt-üst etməyə imkan verməyin. Mən indi humanizmə əvvəllər olduğu kimi, rişxənd etmirəm. Əksinə, hərdən fikirləşirəm ki, ola bilsin bayağı və özünə vurğun insanların gözəlliyi pişiklərinkindən az deyil. Belədirsə, o zaman biliklər lazımdır... Həyatda, Martin, həddindən artıq çox mehriban, səmimi insanlar var, amma bizim biliklərimizə nəşə əlavə edən şeylər çox azdır. Sizin üçün belə bir fürsət yaranıb. Tauna son qoyacaq insan ola bilərsiniz və bəlkə də, qoca Maks Qotlib nə iləsə sizə yardım edib, hə? Düz deyil?

Sent-Hubertdə yalnız yaxşı həkim olmağa çalışmayın. Gərək gələcək nəsillərə şəfqətlə yanaşasınız. Elə bir şəfqətlə ki, o sizə gözünüzün qarşısında ölən insanlara yazığınız gəlməsinə imkan verməsin.

Ölmək... rahatlıq tapmaq deməkdir.

Qoy heç bir şey – nə gözəl mərhəmət hissi, nə ölüm qarşısında qorxu hissi sizə taunla təcrübəni başa çatdırmağa mane olmasın. Siz, dostum kimi... bunu həyata keçirəsiniz, deməli, mənim direktorluğum instituta nəşə verdi. Heç olmasa, nə iləsə haqq qazandıra bilsəydim ki...

Martin ürək ağrısı ilə öz laboratoriyasına qayıdanda Terri Uiket onu gözləyirdi.

– Qulaq as, Cılız, – Terri onu söz yağışına tutdu, – bura sənə bir söz deməyə gəlmişəm: müqəddəs Qotlibin xətrinə, faqla bağlı qeydlərini nə qədər mümkünə tam şəkildə apar, gündən günə – özü də mütləq mürəkkəblə!

– Terri, deyəsən, axı sən mənim qayıtmamaq şansımın olduğunu demək istəyirsən.

– Bircə bu qalmışdı! – Terri tərəddüdlə söylədi.

4

Sent-Hubertdə epidemiya, görünür, güclənmişdi. Belə ki, Mak-Qerk Komissiyasının yola düşməsi ərəfəsində doktor İnçkep Cons adanın karantində olduğunu elan etdi. Gəlməyə imkan verilirdi, amma heç kim adanı tərk edə bilməzdi. Qubernator cənab Robert Ferlembin bütün şübhələrinə və turistlərin hesabına dolanan mehmanxana sahiblərinin, turistləri "ford"unda daşıyan işdən çıxarılmış siçovultutanın, onlara biletdən satan Kellet-Qırmızıayağın və Sent-Hubertdə sağlam kommersiyanın bütün nümayəndələrinin etirazlarına baxmayaraq, buna yol vermirdi.

5

Faqla ampulaların və lyuero şprislərinin hazırlanmasından başqa, Martin tropik aləmə yollanması ilə bağlı özü üçün də şəxsi tədarük görmüşdü. On yeddi dəqiqə ərzində özünə ağ kostyum, iki yeni köynək almışdı. Bəllidir ki, Sent-Hubert İngiltərəyə məxsusdur, Martin isə eşitmişdi ki, bütün ingilislər əl ağacı ilə gəzlirlər. Ona görə də bir dənə bambuk əl ağacı almışdı. Satıcının sözlərinə görə, əsl malay ağacından heç də geri qalmırdı.

6

Beləliklə, qış səhəri Martin, Leora və Qustav Sandelius "Sent-Barian" adlı altı min tonnalı "Mak-Qerk" paroxodunda yola düşdülər. Bu paroxod adətən Kiçik Antil adalarına un, treska və avtomobillər daşıyır, oradan patka, kakao, avokado, Trinidad asfaltı gətirirdi. Çox yox, iyirmi nəfərdən ibarət turist səyahətə yola düşürdü, yola salan demək olar ki yox idi.

Mak-Qerk gəmiçiliyinin dayaq nöqtəsi Cənubi Bruklində – qonur rəngli simasız evlərlə dolu rayonda idi. Rəngsiz səma çirkli qarın üzərindən asıla qalmışdı. Sandeliusun çox məmnun görkəmi var idi. Onlar qarşısı dərilərlə və yeşillərlə, bir də üçüncü dərəcəyə məxsus kədərli sərnişinlərlə dolu körpüyə yaxınlaşdıqları vaxt o, yüklə doldurulmuş taksidən boylandı və söylədi ki, "Sent-Barian"nın burnu – gəmidən görünən yeganə şey – bir zamanlar Yaşılburun adasına getdiyi ispan paroxodunu xatırladır. Amma körpülərdə faciəvi ayrılıqlar, qucaq-qucaq çiçəklərlə sürətlə keçib gedən stüardlar, reportyorlar tərəfindən haqlanmış hersoqlar və boşanmış baronessalar, bir də "Ulduzlu bayraq" çalan orkestrlər haqqında çox oxumuş Martinə və Leoraya "Sent-Barian" qeyri-romantik göründü. Onun adiliyi hər ikisinə məyusluq gətirdi.

Yalnız Terri Leora üçün bir qutu konfet gətirərək onları yola salmağa gəlmişdi.

Martin heç vaxt motorlu qayıqdan böyük gəmidə üzməmişdi. Heyrət dolu gözləri ilə yuxarı – bortun qara divarına baxırdı. Taxta körpü ilə qalxdıqları vaxt elə bir hiss yarandı ki, sanki, özünü etibarlı və doğma torpaqdan qoparır. Bir də onu yuxarıdan sakitcə tamaşa edən təcrübəli sərnişinlərin laqeydliyi çaşdırdı. Bortda ona elə gəldi ki, polubak köhnə dəmir alverçisinin anbarına oxşayır, "Sent-Barian" bir tərəfi üstə çox əyilib, hətta körpünün yanında belə gəmi xoşa gəlməyəcək halda asta-asta yırğalanır, yellənirdi...

Fit səsi eşidildi, sağollaşdılar. Terri dalğaqranda dayanmışdı. Sonra paroxod Martin Leora və bortdan sallanan nəhəng Sandeliusla birlikdə onun yanından sürüşüb keçdi. Terri birdən sərt hərəkətlə çevrildi və çıxıb getdi.

Martin dəqiq dərk etdi ki, təhlükəli dənizlə daha təhlükəli tauna doğru üzür. Onu da anladı ki, hansısa uzaq bir adaya çatana kimi paroxoddan düşmək imkanı olmayacaq. Bu ensiz göyertə yeganə evidir. Geniş limanda dolaşan küləkdə isə dəhşətli soyuqluq var idi. Ümumiyyətlə, qoy Allah köməkləri olsun!

"Sent-Barian"ı çayın ortasında yedəyə alıb çəkdikləri zaman, Martin öz Komissiyasına "Bəlkə, baxaq görək aşağıda içməyə bir şey tapırıqmı" deyə təklif edən, körpüdən nəfəsi kəsilən taksinin səsi eşidildi və arıq, hündür, qaçan fiqur göründü. O elə asta və elə qətiyyətsiz qaçırdı ki, elə qaçışından Maks Qotlib olduğunu başa düşdülər. Qaçan fiqur yaxınlaşanda gördülər ki, Qotlib gözləri ilə onları axtardı, sınamaq üçün salamlamaq məqsədilə nazik əlini yuxarı qaldırdı, Martini və qrupa aid olan adamları məhəccərin yanındakı insanlar arasında tapa bilmədiyindən kədərli halda geri çevrildi.

Ross, Mak-Qerkin, onun qəddar və xeyirxah təşəbbüsünün nümayəndələri kimi onlar üçün orta göyərtədə lüks kayutalar ayırmışdılar.

Martin boranlı Sandi-Xukun yanında donurdu, Qatteras burnunda ürəyi bulanırdı, onların ikisinin arasında isə özünü yorğun və ruhdan düşmüş hiss edirdi. Leora da üşüyürdü, onun da ürəyi bulanırdı, amma yorğunluq hiss etmirdi. Qərbi Hindistanla bağlı soraq kitabçasından oxuduğu məlumatlar haqqında maraqla danışdı. O, sadəlövlüklə bu məlumatları tapıb əldə etmişdi.

Sandeliuss bütün gəmi boyu gəzib dolaşırdı. Kapitanla çay içir, matroslarla raqu yeyir, aşağı göyərtədə zənci-missionerlə ağıllı söhbətlər edirdi. Hər yerdə və hər zaman onu eşitmək olurdu. Oxuyur, göyərtədə gəzişir, bolşevizmi bosmanın hücumlarından müdafiə edir, birinci köməkçi ilə neftin yanması haqqında mübahisə edir və büfetçiyə şirnişi artırılmış cinin hazırlanması qaydasını izah edirdi. Gah da üçüncü klassda uşaqlar üçün səhər tamaşaları quraşdırır və bu tamaşalar arasında öyrənmək üçün birinci köməkçidən dəniz naviqasiyası üzrə kitabça əldə edirdi.

Sandeliuss "Sent-Barian"-ın adi reyslərindən birinə maraqlanmışdı, amma bir səhvə yol verdi: darıxdırıcı səfər ərəfəsində ruhlandırmaq üçün miss Qvilyama həddindən artıq diqqət göstərdi.

Miss Qvilyam Nyu-Cersidə öz mühitinin ən yaxşı familiyalarından birinə mənsub idi. Atası vəkil və kilsə ağsaqqalı, babası isə varlı fermer idi. Otuz üç yaşında ərdə deyildisə, bunun səbəbi ancaq və ancaq müasir cavanların yelbeyinliyi idi. Onlar caz sədaları altında rəqs edən dilli-dilavər qızlara üstünlük verirdilər. Amma o, nəinki ədəbli gənc xanım, həm də müğənni idi. Məsələn, Qərbi Hindistana yerli əhalinin balladalarını qədərbilən nəslə üçün toplamağa gedirdi. Miss Qvilyam onları yığır və vəcdə gələn publikanın qarşısında oxumağa hazırlaşdı – oxumağı əməlli-başlı öyrənə bilərsə.

O, Qustav Sandeliussa diqqətlə göz qoyurdu: bu yelbeyin adam onun şəhərkənarı klubda görüşməyə adət etdiyi sığorta agentlərindən, kontor müdirlərindən daha az centlmen idi. Ən pisi də o idi ki, ümumiyyətlə, incəsənət və nəzakət haqqında onun fikrini soruşmurdu. Sandeliusun generallar və yüksək mövqeli insanlar haqqında danışdığı əhvalatlar, yəqin ki, başdan-başa yalan idi, axı o, cürbəcür hisli-paslı mexaniklərlə yoldaşlıq edirdi. Onu yumşaq şəkildə, gülə-gülə məzəmmət etmək lazım idi.

Onlar ikilikdə bortun yanında dayananda və Sandeliuss öz gülməli isveç şivəsi ilə gözəl axşamdan vəcdə gəldiyini söyləməyə başlayanda, qız onun sözünü kəsdi:

– Hə, cənab Kobud, bu gün yaxşı bir oyun çıxara bildinizmi? Yoxsa, istisna hal kimi, bu gün kiməsə danışmaq imkanı verdiniz?

Qızın sakit təəccübünə rəğmən Sandeliuss çevrildi və əvvəlki kimi sakit hörmət nümayiş etdirmədən çıxıb getdi. Halbuki, hər bir mədəni amerikalı xanım hər kəşidən, hətta xaricdən belə, hörmət gözləmək hüququna malikdir.

Sandeliuss Martinin yanına gəldi və şikayətlənməyə başladı:

– Cılız, – Terri kimi sizi belə adlandırmağa icazə verirsinizsə.... Mənə elə gəlir ki, Qotliblə siz haqlısınız: axmaqları xilas etmək lazım deyil. Səmimi olmaq çox böyük səhvdir. Həmişə qoca Tabz kimi

kraxmallanmış manişka olmaq lazımdır. O zaman hətta Nyu-Cersidən olan aktrisa qızlar belə sənə hörmət edəcəklər... Təkəbbür qəribə şeydir. İşə bir bax! Məni, dünyanın dahilərinin nifrini və təqibini tez-tez özünə çəkən adamı, hətta bir dəfə türk həbsxanasında güllələnməyə aparılmış birini heç kim bu özündənrazi qız kimi əsbələşdirməmişdi! Özündənrazılıq dünyada ən pis düşməndir!

Miss Qvilyam, görünür, onun əhvalını çox az müddətlik pozmuşdu. Tezliklə o artıq gəmi həkimi ilə zəncilərdə olan kəllə tikişləri haqqında mübahisə edir, göyərtədə kriketi oynamağın yolunu axtarırdı. Amma bir dəfə axşam salonda oturmuşdu və xəyanətkar eynəklərini taxıb, belini büküb, dodaqlarını qırıqdıraraq nəse oxuyurdu. Martin pəncərənin yanından keçəndə öz gözlərinə inanmadı: Sandelius qocalırdı.

8

Martin Leoranın yanında göyərtədəki kresloda əyləşmişdi və ona göz qoyurdu. Leoranın rəngi solmuş sifətinə baxırdı... Faq haqqında düşünürmüş kimi, Leora fikrə getdi və qəti qərara gəldi ki, ona lazım olan diqqəti ayırmayıb. Sonra qərar verdi ki, birdən-birə (müqəddiməsiz-filansız) yaxşı ər olacaq.

– İndi, Li, nəhayət, özümü insan kimi hiss edirəm və başa düşürəm ki, Nyu-Yorkda necə darıxırmışsan?

– Mən darıxmırdım.

– Tərslik etmə, Li! Əlbəttə ki, darıxırdın! Yaxşı, biz evə qayıtdıqda mən hər gün işdən bir saat oğurlayacağam və səninlə gəzməyə gedəcəyik. Bəlkə, kinoya gedərik, ya da başqa bir yerə... Hər gün səhər sənə çiçək göndərəcəyəm. Elə bil, üstümdən dağ götürüldü! Oturarsan, dincələrsən! Amma mən, doğrudan da, indi başa düşdüm ki, nə qədər diqqətdən kənar qalmısan... Əzizim, de görüm, çox darıxırdın?

– Cəfəngiyatdır!

– Yox, sən de.

– Deməyə sözüm yoxdur.

– Lənət şeytana, Leora! On bir ildə ilk dəfə sənin haqqında düşünmək imkanı əldə etmişəm və vicdanla etiraf edirəm ki, diqqətsiz olmuşam... sənə çiçək göndərmək qərarına gəlmişəm...

– Qulaq as, Kürən Erousmit! Əmr etməyi bir kənara tulla. Sən mənim təsirli povestlərdəki zavallı, incik, ağlayıb-sızlayan arvadlardan olmağımı istəyirsən? İstəyirsən ki, bundan əzab çəkərək ləzzət alasan? İndiyə kimi bədbəxtliklərdən ləzzət almaq sənə qismət olmayıb və indi özün özünü elə qurursan ki, tamamilə bədbəxt ola biləsən... Nyu-Yorka qayıtdıqdan sonra ciddidən ciddiyyə məni əyləndirməyə başlasan, bu dəhşətli olacaq! Çünki bunu lap fil zirəkliyi ilə edəcəksən. Mən də sənə çiçəklərimdən

mütəəssir olaraq hər gün dəridən-qabıqdan çıxmalı olacağam... Təsəvvür edirəm: mən evdə oturmaq və yatmaq istədiyim vaxt sən məni necə kinoya sürüyəcəksən...

– Lənət sənə kor şeytan! Nə deyirəmsə deyim...

– Yox hələ, icazə ver! Sən sevimli və yaxşısan. Amma məndən tərssən. Mən hər zaman sənə nə istəyirsənsə, o olmalıyam – atılmış və tənha qadın kimi... Amma mən... Ola bilsin ki, tənbeləm. Ola bilsin ki, işsiz qalmağı öz tualetimlə, cəmiyyətdə danışmaq qayğılarıyla məşğul olmaqdan daha çox sevirəm. Mən evdə çalışıb-çalalayıram... Eh, heyf ki, tapşırımadım ki, biz olmayan vaxtda mətbəxi ağartsınlar – elə gözəl mətbəxdir ki! Özümü elə göstərirəm, guya, fransız kitabları oxuyuram... Halbuki gəzməyə getməyi, vitrinlərə baxmağı, sodalı su ilə dondurma yeməyi sevirəm. Elə beləcə də gün keçir. Kürən, sənə dəhşətli dərəcədə sevirəm: bacarsaydım, könlün xoş olsun deyər, it kimi dilsiz-ağızsız da ola bilərdim. Amma ardıcıl olaraq yalan danışmağa qadir deyiləm. Yalnız bir balaca bacarıram. Bax, o həftədə olduğu kimi: sənə dedim ki, konfetlərə toxunmamışam, heç qarnım da ağramır, amma özüm ən azı yarım girvənkə konfet yemişdim, ürəyim də dəhşətli dərəcədə bulanırdı... Yox, sənənin arvadın yaxşı arvaddır!

Boz dəniz indi bənövşəyi və gümüşü rəngə çalırdı. Alaraqanlıqda məhəccərin yanında dayanmışdılar və Martin dənizin, həyatın bütün gözəlliyini hiss edirdi. O, həmişə xəyalla yaşamışdı. Gəncər kimi nahara soyuq rostbif almaq üçün camaatın içi ilə qaçanda başı səma qübbəsinə azad idi. Gözləri önündə küçəni deyil, cəngəllik yırtıcıları kimi nəhəng mikrobları, bakteriyalardan bulanmış minlərlə kolbanı və qarsona əmrlər verən özünü görür, Maks Qotlibin coşqun təbriklərini eşidirdi. Onun yuxuları da hər zaman işi ilə bağlı olurdu. İndi, yuxudan ayıldıqdan sonra eyni ehtirasla gəmini, sirli dənizi, Leoranın mövcudluğunu dərk edirdi. Martin tropik qışın ilıq aləqaranlığında pıçıldadı:

– Əzizim! Bu bizim ilk böyük səfərimizdir! Tezliklə, Sent-Hubertdə hər şey yaxşı gedərsə, çox şeyə nail olacağam və biz xaricə gedəcəyik... sənə Fransada, İngiltərədə və İtaliyada olacağıq – hər yerdə!

– Biz gedə biləcəyik? Sən belə düşünürsən? Oh, Kürən! Müxtəlif yerləri görmək necə də gözəl olardı?!

9

Heç vaxt bu barədə xəbər tutmadı ki, kayutada, qonaq otağının yaxınlığında – lampa işığında düz bir saat Leora onun necə yatdığına baxırdı.

Yaraşığı deyildi. Yatanda isti günün altında uzanmış kiçik kimi gülməli görünürdü. Saçları pırtlaşmışdı, sifəti hər iki əli ilə qucaqladığı yastığın içinə batmışdı. Leora gülümsəyə-gülümsəyə ərinə tamaşa edirdi. Onun dodaqlarının kənara dartılmış küncülləri yaydan buraxılmış balaca oxuqlara bənzəyirdi.

"Bədbəxt görünəndə onu elə sevirəm ki... Məgər görmürsən ki, Kürən, sənənlə gəlməkdə necə ağıllı iş tutmuşam?! Elə əldən düşmüşəm ki. Sən xəstəliyə yoluxa bilərsən, məndən başqa kim qayğısına qalar? Sənənin qəribəliklərini heç kim bilmir. Heç kim bilmir ki, gavalını sevmirsən... Mən gecə də, gündüz də

başının üstündə oturacağam: pıçıldadı, o dəqiqə ayılacağam... Kompres və buzla dolu kisə lazım gələrsə... taparam. Bunun üçün milyonçunun evinə girmək və onun kokteyl ehtiyatından oğurlamaq lazım gələrsə, yenə də oğurlayaram! Mənim əzizim!"

Leora elektrik vintelyatorunu elə qoydu ki, o daha çox Martinə tərəf vurdu və barmaqlarının ucunda səliqəsiz qonaq otağına keçdi. Burada mebel çox deyildi: dairəvi stol, bir neçə stul və nə üçün qoyulduğu məlum olmayan qırmızı ağacdən böyük güzgülü şkaflar.

– Kayuta necəsə...hm... çox ciddidir. Onu başqa cür yığışdırmaq lazım gələcək.

Amma Leora stulların yerini dəyişməklə və şəkilləri başqa cür asmaqla ölü otağa canlılıq gətirmək istedadına malik deyildi. Çiçəkləri yerləşdirmək üçün həyatında bir dəfə də olsun üç dəqiqə vaxt sərf etməmişdi. Baxışlarını tərəddüdlə otaqda gəzdirdi, gülümsəyərək işığı söndürdü və sakitcə Martinin yanına keçdi.

Leora öz çarpayısında tropik gecənin əzginliyi içində odeyalın üstündəncə uzanmışdı – balaca və yüngül gecə köynəyində... Fikirləşirdi: "Balaca yataq otağı xoşuma gəlir: Kürən mənə yaxındır və elə də qorxulu deyil. Hər halda, dəlidir. Nə vaxtsa onun üzünə durub deyəcəyəm: "Açıl başımdan!" Mütləq! "Əzizim, biz Fransaya gedəcəyik, ikilikdə, sən və mən!" Yalana bax..."

O dodaqlarında təbəssüm, incə, kövrək hisslə yuxuya getdi...

XXXIII FƏSİL

1

Duman içindən getdikcə dağlar seçilməyə başladı, onlar uzaq keçmişdə piratlardan qorunmaq üçün dağların başında tikilmiş və palmalardan tac qoyulmuş istehkamları gördülər. Martinikdə evlərin ağ fasadları provinsial Fransasını xatırladırdı, qaynayan bazar zənci qadınların parlaq-göy və moruq rəngli yaylıqları ilə dolu idi. Sabanın yanından keçdilər – tənha bir vulkanın, sonra bürkülü Sent-Lyusiyanın yanından... Papayya və çörəkağacının meyvələrini, balaca yüngül qayıqlarla borta yaxınlaşan qəhvəyi dərilili yerlilərdən aldıqları avakadonu yedilər, adaların həsrətini çəkdilər və həyəcanla yaxınlaşmaqda olan Barbadosa tamaşa etdilər.

Sent-Hubert yaxınlığında idi.

Turistlərdən heç biri yola düşərkən karantin haqqında bilmirdi. Onları belə bir təhlükəyə məruz qoymuş paroxod şirkətinə qəzəblənir və isti küləyin gətirdiyi taunun nəfəsini təsəvvürlərində canlandırırdılar.

Kapitan öz sakitləşdirici nitqi ilə onlara müraciət etdi. Bəli, paroxod Sent-Hubert limanı olan Blekuoter yaxınlığında dayanacaq, amma lövbəri sahildən uzaqda atacaqlar. Sent-Hubertə gedən səfərlərə liman

həkiminin katerində getməyə imkan veriləcək, amma Sent-Hubertin sakinlərindən heç kim gəmiyə buraxılmayacaq. Gəmi həkiminin əsaslı surətdə dezinfeksiya edəcəyi dövlət poçtu istisna olmaqla, taunlu adadan bir əşya belə paroxoda gətirilməyəcək.

(Gəmi həkimi bu arada bir məsələ üstündə baş sındırırdı: məktubları necə dezinfeksiya etsin? Tüstüyə versin, nədir? Kükürdü rütubətli havada yandırmaq olacaqmı?)

Tərsanə sahibləri ilə mübahisə edə-edə kapitan natiqlik sənətində püxtələşmişdi və onu dinləyən turistlər sakitləşdilər. Amma Martin öz Komissiyasının üzvlərinə pıçıldadı:

– Əvvəllər bu barədə heç fikirləşməmişdim. Siz bilirsinizmi ki, sahilə düşdükdən sonra düz epidemiya qurtarana kimi – o da nə zamansa qurtaracaqsa – əsirə çevriləcəyik, taun adasında əsirə...

– Hə, əlbəttə ki, – Sandelius dedi.

2

Barbados adasının çox gözəl limanı olan Brictaunu günün günorta çağı tərk etdilər. Blekuotərə çatanda gecə idi və sərnəşinlərin hamısı artıq yatmışdı. Martin kimsəsiz, rütubətli göyertəyə çıxdı, bura xəyal və səssiz düşmən kimi görünürdü, gələcək döyüş meydanından isə yalnız narahat su zolağının arxasında qalmış sahil işıqlarının cərgəsi boylanırdı.

Onların gəlişində cəsarətsiz və qanunsuz nəşə var idi. Gəmi həkimi qayğılı görünüşlə ora-bura qaçırdı, körpünün üstündə dayanan kapitanın necə donquldandığı eşidilirdi. Kapitanın birinci köməkçisi tələm-tələsik onun yanına qaçdı, pıçıltıyla nəşə danışdı və yenidən lyuka tərəf cumdu. Onları heç kim qarşılamadı. Paroxod xırda, ölgün ləpələrin üzərində yırğalanaraq gözləyirdi, adama elə gəlirdi ki, sahil isti, üfunətli nəfəsini ona tərəf üfürür.

– Biz burada sahilə enəcəyik və qalacağımız – Martin göyertədəki qara işıq zolağında yırğalanan çamadanların və faqla dolu yeşiklərin yanında – pilləkənin yuxarıdakı qurtaracağında dayandıqları vaxt Leoraya dedi.

Sərnəşinlər xalatla göyertəyə çıxır və laqqırtı vururdular: "Hə, budur o ada, bax, işıqları görünür. Dəhşətli yerdir. Nəəə? Kimsə düşür? Ah, yaqın ki, o iki doktor... Yaman qoçaqdırlar! Onlara qibtə etmirəm!"

Martin bunu eşidirdi.

Sahildən gəmiyə üzən işıq yavaş-yavaş yaxınlaşdı, burnu ilə suya dalaraq gəminin ətrafında dolandı, sonra gəmi nərdivanına yan aldı. Pillələrin aşağısında dayanmış stüardın tutduğu fanarın bulanıq işığında Martin kölgədə gizlənmiş gözəl bir kater gördü. Onun komandası dəniz geyimində və qara lentli həsir şlyapada olan qaradərili matroslardan ibarət idi. Başçıları mülki geyimli və hansısa rəsmi işarəsi olan furajka taxmış Adam idi, görünüşünə görə şotlandiyalıya bənzəyirdi.

Kapitan bortdan kənarda yırğalanan pilləkənlə ağır-ağır aşağı endi. Kater islanmış günlüyü ilə parıldayaraq dalgaların üzərində yırğalandığı vaxt, kapitan uzun-uzadı və qəmgin halda komandirilə söhbət edirdi, sonra poçt olan çantanı – göyərtəyə gəlməsinə icazə verilən yeganə əşyanı qəbul etdi.

Gəmi həkimi ikrah hissi ilə donquldana-donquldana onu kapitandan aldı:

"Mən indi bu zəhrimara qalmış məktubları dizinfeksiya etmək üçün çəlləyi haradan alacağam?"

Martin, Leora və Sandelius həyəcansız gözləyirdilər.

Onlara bir qarapaltarlı arıq qadın da qoşuldu, bütün səyahət boyu bu qadını birinci dəfə idi ki, görürdülər. O, sahilə düşmək zamanı gələnə kimi gözdən gizlənən sirli sərnişinlərdən biri idi. Göründüyü kimi, o da Blekuoterdə düşürdü. Rəngi ağarmışdı, əlləri əsirdi.

Kapitan onlara tərəf qışqırdı:

– Hər şey qaydasındadır! Buyurun! Çölə çıxı bilərsiniz! Xahiş edirəm, tələsin! Lövbəri qaldırmaq vaxtıdır. Yaman uzun çəkdi!

"Sent-Barian! Elə də böyük və dəbdəbəli paroxod deyildi, amma indi, Martin laxlayan pilləkənlərlə asta-asta düşdükcə, o fırtınalar arasında vəfalı istinadgah kimi dayanmış qəsəbə bənzəyirdi, bortu isə çox böyük divar kimi görünürdü. Və birdən-birə belə bir fikir peyda oldu: "İndi artıq dönmək olmaz, edam kürsüsünə gedən kimi gedirsən, səni aparırlar, müqavimət göstərmək mənasızdır". Sonra başqa biri: "Aha, deyəsən, hələ də öz xəyallarından ayrılmamısan! Kifayətdir!" Daha bir fikir yarandı: "Lini evdə, göyərtədə qoymaq hələ də gec deyil!" Və nəhayət, sonuncu həyəcanlı fikir: "Aman Allah, onlar faqi necə düşürdülər! Yetərinəcə ehtiyatlıdırlarmı?" Budur, o, artıq pilləkənin aşağısında olan balaca meydançada dayanıb, yuxarıda kayutların illüminatorlarının işıqlandığı bort görünür. Kimsə katerə düşməyə kömək edir.

Qara paltarlı naməlum qadın düşdükdə, Martin fanarın işığında onun dodaqlarını bir-birinə sıxdığını gördü, sonra qadının sifəti küt bir maskaya – ümitsizlik içində gözləyən insan sifətinə çevrildi.

Leoraya katerə düşməyə kömək edən Martin onun əlini möhkəmcə sıxdı.

Sonra sirenanın viyılması altında danışmağa başladı:

– Cəld! Sən hələ də qayıda bilərsən! Sən qayıtmalısan!

– Nə? Bu gözəl gəmicikdən düşüm? Nə danışırısan, Kürən? Bir bax, onun necə maraqlı mühərriki var. Oh, necə də qorxuludur!...

Mühərrik fısıldamağa başlayanda, kater sərt hərəkətlə çevrilib burnunu suya soxdu və xırda ləpələrin üzərində rəqs edərək parlayan sahil işıqlarına tərəf üz tutdu. Bu zaman kürən rəis Martindən soruşdu:

– Mak Qerk komissiyası sizsiniz?

– Hə.

– Çox yaxşı.

Səs sevincli idi, amma nəşə bir qədər soyuq səsləndi – işgüzar, yumordan uzaq.

– Siz isə liman həkimisiniz? – Sandelius soruşdu.

– Tam deyil. Mən Sent-Svitinsdən gəlmiş Stoksdam. Biz indi burada hamımız hər işə qaçıırıq. Liman həkimi... Bilirsinizmi, o, iki gün əvvəl öldü.

Martin dodaqaltı nəşə dedi. Amma xəyallar onu narahat etmirdi.

– Belə başa düşürəm ki, siz doktor Sandeliussunuz? Sizin Afrikada, Almaniyanın Şərqində gördüyünüz işlərdən xəbərdaram... Mən özüm də o yerlərdə olmuşam. Siz isə doktor Erousmitsiniz? Taun faqı haqqında məqalənizi oxumuşam. Çox gözəl işdir! Nə qədər ki, sahilə enməmişik, fürsətdən istifadə edib xəbərdar edim... Burada sizi süngü ilə qarşılayacaqlar. Baş həkim İnçkep Cons lap başını itirib. Ora-bura qaçır, bubonları kəsir... bütün epidemiyanın mənbəyi olan Karib kəndini yandırmaqdan isə qorxur. Erousmit, burada nə cür təcrübə aparmaq istədiyinizi başa düşürəm. İnçkep mane olmaq istəsə, mənim yanıma gəlin, Sent-Svitinə... Əlbəttə, həmin vaxta kimi ölməsəm... Adım Stoksdur. Ey, oğlan, sən hara fırladırsan? Birbaşa Venesuelaya üzmək istəyirsən?... İnçkep və zat-aliləri o dərəcədə qorxublar ki, hətta meyitləri də yandırmağa ehtiyat edirlər – zəncilərin bununla bağlı nəşə dini inancları var... cadugərlik, ya da nəşə buna bənzər bir şey...

– Başa düşürəm, – Martin dedi.

– Bu günə kimi sizdə neçə adam taundan ölüb, – Sandelius soruşdu.

– Kim bilir! Ola bilsin ki, min. On milyon siçovulu da bura əlavə edin... Necə də yatmaq istəyirəm... Deməli, belə: sizə uğurlar olsun, centlmenlər! – O əsəbi halda qollarını açdı, – Qesperid adasında sizə uğurlar olsun!

Qaranlıqda, iylənmiş lillə örtülü kiçik düzəngahda ləngər vuran baraklarla birlikdə Blekuoter yellənərək onlara tərəf üzürdü. Şəhər, demək olar ki, bütünlüklə qaranlığa qər q olmuşdu – qaranlığa və iyrənc bir sükuta. Qaşqabaqlı sahil küçəsində bir insan belə gözə dəymirdi – anbarlar, tramvay stansiyası, orada-burada o qədər də böyük olmayan mehmanxanalar.... Onlar gömrük işçilərinin diqqətini cəlb etmədən sahilə yan aldılar və düşdülər. Nə keb vardı, nə taksi. Keçmişdə günün və gecənin istənilən vaxtı "Sent-Barian"-ın turistlərini təngə gətirən mehmanxana agentləri də, elə bil, qırılmışdılar, ya da gizlənmişdilər.

Qara geyimli müəmmalı sənişin qadın öz çamadanını sürüyərək yoxa çıxdı, yolboyu bircə kəlmə belə danışmamışdı və Mak Qerk komissiyasının üzvləri onu daha heç vaxt görmədilər. Komissiya Stoksla və katerin komandasını təşkil edən liman polisi ilə birlikdə girintili-çıxıntılı cığırda, eyvanlarla kölgələnmiş küçələrlə yeriyərək baqajı (faqla dolu yeşiklərin birini Martin özü aparırdı) "San-Sarino" otelinə doğru daşdı.

Hərdənbir döngələrdən əyri ağızlı maskaya bənzəyən qorxmş sifətlər boylanırdı və çamadanlarla, yeşiklərlə yüklənmiş yorulmuş karvan otelə yaxınlaşdığı, küçə qapısının ağzında dayandığı vaxt dombagöz otel sahibəsi onları içəri buraxmamışdan əvvəl pəncərədən baxdı.

İçəri girərkən küçə fənerinin işığı altında Martin həyatın ilk əlamətlərini gördü: ağlayan qadın və onlarla tərpənməz cəsəd yüklənmiş arabanı ötürən karıxmış uşaq.

– Mən onları öz faqım ilə xilas edə bilərdim, – Martin pıçıldadı.

Onun alını buz kimi idi, amma tərdən yapışqana dönmüşdü. Martin mehmanxana sahibəsi ilə otaqlar və stolla bağlı söhbət etdiyi vaxt Allaha yalvarırdı ki, Leora asta-asta cırıldayan arabadakı meyit tayasını görməsin.

"Əgər belə bilsəydim, onun bura gəlməsinə imkan verməkdənsə, öz əlimlə boğardım" – o titrəyə-titrəyə düşündü.

Mehmanxana sahibəsi üzrxahlıq etdi:

– Sizdən, centlmenlər, öz əşyalarınızı yuxarı aparmağı xahiş etməli olacağam. Bizim xidmətçilərimiz.... Onlar artıq burada yoxdurlar.

Martinin boş bir özündənazılıq hissi ilə Nyu-Yorkdan aldığı bambuk əl ağacını hansı tale haqlamışdı, o heç vaxt bilmədi. Ümumiyyətlə, onun başında yalnız faqla dolu yeşiklərin necə qorunması ilə bağlı fikir dolaşırdı: "Aman Allah! Erousmit, o qədər şadam ki, siz buradasınız" – və çaparaq uzaqlaşib getdi... Liman polislərindən biri, ingilis-antil jarqonunda, ingilis şivəsi ilə danışan zənci dedi:

– Ser, mənə qarşı daha əmr varınız? İcazə versəniz, biz getmək evə, cənab, visti stola – doktor Stoks dedi gətir, mənə gətirdik.

Martin o adama key-key baxırdı. Sandelius onun əvəzinə cavab verdi:

– Təşəkkür edirəm, uşaqlar, təşəkkür edirəm. Bu da sizin funtunuz, bölüşərsiniz. İndi isə gedin, yatmaq vaxtıdır.

Onlar təzim edib yoxa çıxdılar.

Sandelius yarım saata yaxın bacardığı qədər təzə gələnlərin kefini açmağa çalışdı...

Martin və Leora yaşıla və qırmızıya boyanmış isti və gözqamaşdıran səhəri qarşılaraq yuxudan oyandılar... Amma şəhər ölümcül halda sakit idi... Oyandılar və başa düşdülər ki, ətrafları yad, hələ tanımadıqları torpaqlardır, qarşıda isə onları elə bir iş gözləyir ki, bu iş uzaq Nyu-Yorkdan daha maraqlı və sevincli görünürdü. İndi isə meyitxana qoxusu verir.

Zənci qadın səhər yeməyinə bənzər bir şey gətirdi və içəri girməmişdən əvvəl astanadan qorxa-qorxa onları süzdü.

Sandelius alşıb-yanan ipək xalatında qonşu otaqdan çıxaraq içəri soxuldu. Bu yaxınlarda o, Martinin gözüne belı bükülmüş və eynəkli qoca kimi görünmüşdüsə, indi çox cavan və gümrah təsir bağışlıyırdı.

– Ey, Cılız, əməlli-başlı işləmək lazım gələcək! Mənə ancaq imkan yarat ki, siçovullara girişə bilim! İnçkep elə bilir onlara strinxnin vasitəsilə qalib gələcək! Axmaq adam! Leora, siz Martindən boşandıqdan sonra mənə ərə gələrsiniz, hə? Həəəə... Bu gecə çox yaxşı yatmışam!

Bir gün əvvəl Martin çətinliklə otağa nəzər sala bilmişdi. Amma indi otağın əcaib-qəraib görünüşü onu əyləndirirdi: açıq mavi rəngə boyanmış hündür taxta ləvazimatlar – enli, açıq pəncərə, həyətdə isə amansız bürkü və gur palma yarpaqlarının metallik xışıltısı.

Həyətin hasarının üstündən hündürmərtəbəli çin mağazasının eyvanı və "Mavi Bazar"ın şüşə damı görünürdü.

Martin hiss etdi ki, bu ekzotik aləmdən səs-küy ucalmalıdır, amma ətrafı narazı bir sükut bürümüşdü, hətta Sandeluis da səsini kəsmişdi, halbuki, bu insan heç zaman kiçik bir ləzzətdən belə özünü məhrum etməzdi. O, yükü boşaltmaq üçün öz otağına getdi, son dəfə Şərqi Afrikada işinə yaranan çesunça kostyumu geyindi və Martin üçün gizlicə aldığı probkalı papağı götürərək geri qayıtdı.

Kətan pencəkdə, göbələyə bənzər probkalı papaqda Martin öz pırtlaşıq şimal otlaqlarından daha çox tropik aləmə məxsus idi. Amma o şəkil dəyişmənin sevincini axıra qədər dadmamışdı ki, adanın baş həkimi – arıq, qırmızıyanaq, əldən düşmüş, hövsələsiz R.E. İnçkep Cons otağa daxil oldu.

– Əlbəttə, burada hər kəs sizi qarşılamağa məmnundur, centlmenlər, amma bu məsələyə başımız elə qarışb ki, yəqin, gözlədiyiniz diqqəti görə bilməyəcəksiniz, – o, narazılıq dolu səslə dedi.

Martin cavab axtarırdı. Amma onun yerinə Sandelius sözə başladı. "Harl-strit"də məşhur mütəxəssis olan, əslində isə mövcud olmayan xalaoğlusu haqqında danışdı, izah etdi ki, artıq heç bir şey lazım deyil. Martin üçün laboratoriya versinlər, ona isə siçovulları məhv etmək üçün şərait yaratsınlar. Qustav Sandelius bəzi ölkələrdə onları xilas etmək üçün icazə versinlər deyə, prokonsulların qılığına girməyə, bütpərəstləri yola gətirməyə nail olmuşdu!

Sandeliusun məharətli əllərində baş həkim yavaş-yavaş adama oxşamağa başladı. O, Leoraya elə baxırdı ki, sanki, bu dəqiqə onun qəşəng olduğunu söyləyəcəkdi. Sonra Sandeliusa dedi ki, etiraz etmir, qoy belə olsun, öz siçovullarını təhvil verəcək, qoy indi də Sandelius onlarla əlləşsin. Bir sözlə, nahardan sonra yenə gələcək və Komissiyanı onun üçün hazırlanmış evə aparacaqdı – təhlükəsiz, rahat guşədə, Bleukotorun o tərəfində, dağların arasında yerləşən Pentrit Daxmasına. "Güman edirəm ki, missis Erousmıt (bu məqamda o nəzakətlə təzim etdi) oranın çox gözəl bunqalo olduğuna əmin olacaq. Bundan başqa, orada üç nəfər də olduqca yaxşı qulluqçu var. Eşikağası zənci olsa da, bir vaxtlar orduda aşpaz kimi çalışıb".

İnçkep Cons təzəcə getmişdi ki, qapını döyəcləməyə başladılar və otağa Martinin Uinnemakda tələbə yoldaşı olmuş, tibb doktoru, müqəddəs Ayra Xankli girdi.

Martin bir zamanlar cəsədlər üzərində iş prosesinin şirin saatlarını zəhərləyərək onun ruhunu xilas etməyə çalışan azad xristianı – Ayrarı unutmuşdu. İndi də onu çətinliklə xatırladı. Yekəpər və ağır çəkili Ayra otağa daxil olanda, ağılsız gözləri hədəqəsindən çıxmışdı, səsi isə tutqun idi:

– Mart, dostum, salam, bu mənəm, Ayra! Mən burada Yevangelist Maarifçiləri İttifaqının bütün balaca kilsələrinə nəzarət edirəm. Ah, Mart, bilsəydin ki, yerlilər necə mürtəddirlər, necə yalan danışır, necə ədəbsiz mahnılar oxuyurlar, özləri də hər cür əxlaqsızlığa gedirlər! Anqlikan kilsəsi isə bu adamların günah içində batıb qalmasına icazə verir! Bizdən başqa onları kimsə xilas etməyəcək! Sənin gələcəyini eşitdim. Onu da deyim ki, burada az əmək qoymamışam. İndi də kasıb, taunla çarpışan zəncilərə qulluq edirəm, onlara ətrafı bürüyən cəhənnəm alovu haqqında danışiram. Ah, Mart, sən bilsəydin! Cahil insanların tövbə etmədən əbədi işgəncəyə yollandıqlarını gördükdə ürəyim qan ağlayır. Mən bilirəm, bu neçə ildən sonra sən əvvəlki kimi allahsız ola bilməzsən. Mən əllərimi sənə doğru uzadıb yanına gəlirəm, əzab çəkənlərin tək cə cismani əzablarını yüngülləşdirməyini deyil, ruhlarını od tutub yanan kükürd göllərindən xilas etməyini istəyirəm. Yalvarıram, kömək elə... Allah özü hər kəs üçün göndərdiyi "İncil"i söyənləri o gölə atır...

Və yenə də yalnız Sandelius Ayra Xinklini xətrinə dəymədən yola sala bildi, Martin isə yalnız yerə tüpürməklə kifayətləndi:

– Maraqlıdır, bura gəlmək bu manyakın haradan ağlına gəlib?! Vəziyyət saatbasaat çətinləşir!

İnçkep Cons qayıdana kimi komissiya şəhərə ilk səyahətinə yollandı... Elmi komissiya əvvəlki tərkibdə idi: heç vaxt yorulmaq bilməyən Qustav, şübhələr içində əzab çəkən Martin və səmimi Leora.

Şəhərdə yerli sakinlərə izah edildi ki, ağ ciyər taunundan fərqli olaraq, bubon taunu zamanı parazit yoxdursa, xəstələnmiş adamla inkubasiya dövrü təmas heç bir təhlükə yaratmır. Amma insanlar buna inanmırdılar. Onlar bir-birlərindən qorxurdular, yad adamlardan isə daha çox ehtiyatlanırdılar.

Komissiya qorxudan tərk edilmiş küçələrlə addımlayırdı. Binaların pəncərələrinin taxtaları ağarırdı. Hərəkət etmək üçün yeganə vasitə içindən ürkmüş bələdçinin boylandığı boş tramvay idi, bələdçi isə onları görən kimi sürəti artırdı ki, atılıb minə bilməsinlər. Ərzaq mağazaları və apteklər açıq idi, amma onların qaranlıq dərinliyindən qorxu içində boylanın satıcılar baxırdılar. Komissiya balıq dükanına yaxınlaşdıqda isə oradakı yeganə alıcı kənara sıçradı və qaçmağa başladı.

Bir dəfə də hansısa qadın – kim olduğu sonra da aydınlaşmadı – fəryad edə-edə onların yanından keçib getdi: "Mənim oğlum... Mənim balacam..."

Bazara tərəf yollandılar: dəmir tavan altında bazarı tikdirmiş Palata üzvlərinin iddialı adları ilə bəzədilmiş yüzlərlə piştaxtalar uzanırdı. O, şən alıcılarla və satıcılarla qaynaşmalı idi, amma bəzək-düzəkli piştaxtalar boş qalmışdı. Sadəcə, hansısa bir zənci qadın öz süpürgələrini piştaxtanın üstünə düzməyə cəsarət etmişdi, bozuntul cır-cındır içində bir hindu isə var-dövlətinin – tərəvəz qalağının qarşısında çöməlib oturmuşdu.

Ətrafda boşluq idi, çürümüş kartof və küləyin qovduğu kağız parçaları gözə dəyirdi.

Kömür anbarlarının zəbt etdiyi hüznü küçə onları yuxuya deyil, ölüm sakitliyinə bürünmüş şəhər bağına aparıb çıxartdı.

Qaş-qabaqlı manqo ağaclarının dövrəyə aldığı bağ özünü gizlətməmiş, sahil küləyindən ayrı düşmüşdü və isti içində izzət çəkirdi. Üfunət iyi verən, cansız istidə sükunətin verdiyi əzab daha amansız olurdu. Sərt manqoların arasından sızan işıq şüaları altında qara parça ilə bəzənmiş, ağ suvaqlı ev görünürdü.

– Gəzmək üçün həddindən artıq istidir. Mehmanxanaya qayıdaq, – Leora dedi.

4

Gündüz İnçkep Cons bu qeyri-adi şəraitdə daha yöndəmsiz görünən "ford"u ilə gəlib çıxdı və onları Pernit Komasına apardı – şəhər kənarında yerləşən təpələrin sərinliyinə.

Maşın adamların dolu zənci kvartalı ilə irəliləyirdi: bambukdan düzəldilmiş daxmalar, dükənlər, rənglənməmiş, yağış altında qaratılmış pəncərəsiz, qapısız komalar... Bu daxmalardan qara sifətli insanlar ötür gedən adamlara qəddar-qəddar boylanırdılar.

Qorxmış metis-sürücü sürəti artırdı, silahlı, ağ əlcəkli, ağ probka papaqlı və ağ qurşaqlı, tünd qırmızı kaftan geyinmiş zənci polislərin ətrafında gəzişdiyi yeni kərpic tikililəri sürətlə arxada qoydular.

– Məktəb, – İnçkep Cons köksünü ötürdü, – biz onu taun barakına çevirmişik. Ora yüz xəstə yerləşdirilib. Hər saatbaşı ölürlər. Qızdırma içində sayıqladıqları vaxt qaçmağa çalışdıqlarından keşikçi qoymalı olduq.

Çürük ət qoxusu addım-addım onların ardınca sürünürdü.

Martin artıq bəşəriyyət üzərində hansısa üstünlüyə malik olduğunu hiss etmirdi.

5

Parlaq qırmızı güllər və şən saqo palmaları arasında geniş eyvanı, maili dam örtüyü olan bünqalo... Penrit Koması hündürdə, təpənin başında durmuşdu, onun üzü ləpədən ləpəyə sərilmiş şəhərə tərəf baxırdı. Pəncərələrində qamışdan düzəldilmiş jaluzilər xışıldayırdı, tıqqıltı salırdı. Hündür çıpaq otaqlar naxışlı karib şərtləri ilə çox canlı görünürdülər. Bu koma üç gün əvvəl ölmüş liman həkiminə məxsus idi.

İnçkep Cons Leoranın bu evdə və ümumiyyətlə, şəhərdə böyük təhlükədə olmayacağı haqda şübhələri dağıtdı: ev siçovullar üçün əlçatmaz idi, həkim tauna limanda yoluxmuşdu və islahedilməz subay olan bu adam Sent-Hubertdə ən səsli-küylü naharlar təşkil etdiyi sevimli bunqalosuna qayıtmadan ölmüşdü.

Martin özü ilə kiçik laboratoriya üçün avadanlıq gətirmişdi və onu həkimin qaz, su kəməri olan yataq otağında qurdu. Bu otaqla yanaşı Leora ilə onun yataq otağı yerləşirdi, divarın dalındakı hücrə isə Sandeliusun olacaqdı. Sandelius o saat paltarlarını ora-bura ataraq, tənbəki çubuğundan döşəməyə kül səpələyərək otağına canlı bir görkəm verdi. Evdə iki qara dərilili qulluqçu qadın və istefada olan keçmiş əsgər – eşikağası çalışırdı. Onlar gələnləri kirmişcə qəbul etdilər və çamadanlarını yerləşdirdilər, sanki, taun heç yox idi.

Komissiyanın ilk müştərisi Martinin özünü itirməsinə səbəb oldu. Bu, sürətli hərəkətləri və ağıllı gözləri olan çox yaraşlıq zənci oğlan idi. Ağ amerikalıların əksəriyyəti kimi Martin də zənciləri tanımadan onların aşağı səviyyəli şüuru haqqında tez-tez danışanlardan biri olduğundan, heyrət içərisində qonağa baxdı. Cavan oğlan dedi:

– Mənim adım Oliver Marçenddir.

– Hə?

– Doktor Marçend, həkim. Mən Hovardda bitirmişəm.

– Ooo!

– Sizinlə görüşməyə icazə verərsiniz, doktor? Getməmişdən əvvəl sizdən soruşmaq olarmı... mən tələsirəm, burada, dağın altındakı izolyatorda yeddi tanınmış məmurdan üçü yatır... Hə, ehtiyac olduğu halda zənci həkimi hətta ağlar arasında da təcürbəyə buraxırlar! Deməli belə... Doktor Stoks iddia edir ki, D'Erellə siz bakteriofaqi orqanizm adlandırmaqda haqlıyırsınız. Bəs Bordenin faqin enzim olması ilə bağlı fikirlərinə necə baxırsınız?

...Və budur, yarım saat ərzində Doktor Erousmit və doktor Marçend bubon taununu unudub, ondan daha qəddar olan irqi dözümsüzlük taununu yaddan çıxarıb, diaqram cızdılar.

Marçend köksünü ötürdü:

– Mən getməliyəm, doktor. Sizə gücüm yetdiyi qədər kömək etməyə icazə verərsiniz? Sizinlə tanışlıq böyük şərəfdir.

O, sakitcə baş əydi və getdi. Yaraşlıq gənc insan...

– Heç düşünməzdim ki, zənci həkim nəyəsə qadir ola bilər. Görəsən, nə vaxta qədər mən burnumu baş çıxarmadığım şeylərə soxacağam, – Martin deyindi.

Martin öz laboratoriyasını qurana kimi Sandelius İnçkep Consonun səhvinin nədə olduğunu axtara-axtara və əslində, onun addımlarının başdan-ayağa səhv olduğunu düşünə-düşünə, sevinc hissi ilə öz işinin dalınca yollandı.

Bizim günlərimizdə mədəni ölkələrdə taun epidemiyası əvvəlki dövrlərdə (o zamanlar ki, insanlar küçələrdə ölü düşürdülər, yükdaşıyanlar isə "Öz ölümlərinizi aparın!" – deyər qışqırırdılar) olduğu kimi olmur. Taunla mübarizə müasir müharibədə olduğu kimi aparılır – sabunlanmış atda gəzən atlıların əvəzinə telefonlarla. Tarixi qədim olan faciə hazırda işgüzarlıq xüsusiyyətləri əldə edib: xəstələrin və siçovulların bakterioloji müayinə edilməsi üçün qəragahlar təşkil edilir, kortotekalar yaradılır. Fövqəladə səlahiyyətlər verilmiş yeganə başçı təyin edilir və ya təyin edilməlidir. Böyük pullar sərf olunur, əhali plakatlar və qəzetlər vasitəsilə maarifləndirilir, hər yerə siçovul məhv edənlərdən ibarət briqadalar, dizinfeksiya dəstələri göndərilir. Həşəratların xəstələrdən sağlamlara bakteriyaları daşıması üçün onlar bir-birindən təcrid edirlər.

İnçkep Cons bu ölçülərin əksəriyyətini həyata keçirə bilməmişdi. Hökuməti taunun mövcudluğunu etiraf etməyə məcbur etmək üçün o deputatlar palatasını əlində saxlayan tacirlərlə döyüşə davam gətirməli idi: əvvəlcə xaciələr karantinin onları var-yoxdan çıxaracağını deyib, səs-küy qaldırırdılar, indi isə əsas hakimiyyəti baş həkimə verməyə razılıq vermirdilər. Xalq Səhiyyəsi Qəyyumlar Şurasının vasitəsilə epidemiyanın öhdəsindən gəlməyə çalışırdı. Bu isə şiddətli tufana məruz qalmış gəmiyə hansısa komissiyanı başçı qoymaqdan daha pis idi.

İnçkep Cons kifayət qədər cəsarətli idi, amma insanları yola gətirməyi bacarmırdı. Qəzetlər onu "despot" adlandırır, siçovullar və sincablarla mübarizə aparmaq üçün əhalini təsir altına salmağa kömək etmirdilər. Bir neçə anbarı kükürlə tüstüyə verməyə çalışmışdı, amma sahibkarlar şikayət edirdilər ki, buxar mallarını və divarların boyasını korlayır. Cənab himayəçilər gözləməyi təklif etdilər... Azacıq gözləmək... sonra hər şey məlum olacaq... O, yoluxmanın mənbəyini müəyyənləşdirmək üçün siçovulları tədqiqatə cəlb etməyə çalışdı, amma bunun üçün imkanı və zamanı qalmırdı. Çünki himayəsində işlə həddindən artıq yüklənmiş Stoks və Oliver Marçenddən başqa bakterioloq yox idi. İnçkep Cons isə yaxşı evlərdə məclislərdə iştirak edərək dafələrlə demişdi ki, zəncilərin əqli bacarıqlarına çox da etibar etmir.

O, dəlilik həddinə yaxın idi. Sutkada iyirmi saat işləyir, özünü əmin edirdi ki, qorxmur, yadına salırdı ki, "Döyüşdə fərqləndiyinə görə" medalını öz şərəfilə qazanıb. İnçkep Cons "qırmızıayaqlı" tacir-qəyyumlardan başqa kimlərdənsə əmr almağı çox arzulayırdı. Yuxusuzluqdan əldən düşmüş beynində həmişə Serri təpələri, kənarlarına qızılgüllər əkilmiş yollar boyu qaçısan bacıları və atasının tennis meydançasında çay stolu ətrafına düzülmüş hörmə stullar dumanlı şəkildə canlanırdı.

Və bu məsələdə cəld, yalandan iyənməyən, qeyri-rəsmi görüşlərin bilicisi, Xristosun günahkar əsgəri olan Sandelius ortaya atıldı və əsl diktatora çevrildi.

O, heç nədən çəkinmədən əvvəlcə Qəyyumlar Şurasını qorxutdu. Əlbəttə ki, bu işdə Hindistanda və Monqolustanda olan şəxsi təcrübəsindən istifadə etdi. Cənab qəyyumları inandırdı ki, məsələyə öz

siyasətləri ilə burun soxmağa son qoymasalar, taun həmişəlik olaraq Sent-Hubertdə kök salacaq, onlar isə turistlərin əziz-xələf dollarları və kontrabanda əyləncəsi ilə əbədilik sağollaşmalı olacaqlar.

O, hədələyir, təskinlik verir və heç vaxt həтта "Buz Ev"də belə eşidilməmiş lətifələr danışır. Nəhayət, İnçkep Consun Sent-Hubertin diktatoru elan edilməsinə nail oldu.

Diktatora ən yaxın adam Qustav Sandelius özü idi.

O, yubanmadan siçovulların məhv edilməsinə girdi. İnçkep Consun imzaladığı mandata əsasən, kakao ehtiyatlarını korlamağa imkan verməyəcəyini söyləyən topdan satış alverçisi həbs edildi. Sandelius öz polismenlərini – dünya müharibəsi məktəbini keçmiş bir qurup qara uşaqları anbara apardı, mühafizə dəstəsi qoydu və binaya nasosla sianid turşusu vurmağa başladı.

Kütlə polismenlərdən yaranmış zəncirin arxasına yığılmışdı. İnsanlar heyrət içində çaşmış qalmışdılar. Nəyinsə baş verdiyinə hələ də inanmırdılar, anbarın divarlarındakı yarıqlar diqqətlə tıxandığından qaz iyi hiss olunmurdu. Amma dam yırtıq idi. Rəngsiz, acı qaz oradan çıxırdı. Birdən damın üzərində dövrə vuran Sar çırpınıb kənara atıldı, əyi-üyrü xətt cızaraq üzəşəğı diyirləndi, ölü halda düz camaatın ortasına düşdü. Kimsə gözlərini bərdərək onu yerdən qaldırdı:

– Murdar olub. Əməlli-başlı ölüb, – ətrafda pıçıldadılar. Sonra öz əsgərləri arasında gəzişən Sandeliusa tərəf hörmətlə boylandılar.

Onun briqadası qaz vurmamışdan əvvəl hər bir anbarı axtarırdı ki, orada heç kim qalmasın, amma üçüncü anbarı dizinfeksiya edərkən hansısa səfil içəridə yatmış. Tüstüləmədən sonra qapını açıqda, oradan minlərlə ölü siçovulun arasında qupquru qurumuş bir adam da çıxdı.

– Zavallı!... Onu dəfn edin, – deyən Sandelius başını buladı.

İstintaq aparılmadı.

"Buz Ev"də rom içə-içə Sandelius filosofluq edirdi:

– Maraqlıdır, görəsən, neçə insan öldürmüşəm, Martin? Antofaqastda gəmiləri dizinfeksiya edəndən sonra həmişə iki-üç "dovşan balası" aşkar edirdik. Onlar axı yaxşı gizlənməyi bacarırlar. Zavallılar!

Sandelius öz qərarına əsasən hesabdarları və yükdaşıyanları işdən ayırır, onları siçovulları zəhərlə, tələ ilə və qazla öldürməyə, ya da anbarları, pakhauzları şirələməklə aclıqdan qırmağa yollayırdı. O, siçovulların şəhərdə yayılma istiqamətinin çox mükəmməl yaşıl-qırmızı xəritəsini çəkmişdi. Mağazalardan lazım olan avadanlığı soyğunçu kimi götürərək özəl mülkiyyət hüququnu pozurdu. Haradasa mehribanlıqla, haradasa hədə-qorxu ilə hərəkət edə-edə Palatanın başçılığını öz əlinə almışdı.

Bir dəfə Kelletin görüşünə getdi, uşaqlarına nağıl danışdı, onun yaxşı lüteran olduğunu söyləyəndə az qaldı ki, gözləri yaşarsın və söylədiyi fikri sübut etmək üçün əməlli-başlı sərxoş oldu (əlbəttə ki, Kolletinin yanında deyil).

"Buz Ev" meyxanalar arasında ən sakit və ən dinc meyxana idi – soyuq mərmər stollar, qızıl suyuna çəkilməmiş ağ divarlar... O, başqalarından fərqli olaraq bağlanmamışdı, halbuki ən yaşlı əyyaşlar və "evlərindən təzəcə gəlmiş", hansısa Uoltemstou, Pekxem, Sayrensesterdə "Hay-strit", ya da Pildəki bağlar üçün darıxan gənc dəliqanlılar ora gəlməyə cəsarət etmirdilər. Qulluqçulardan isə orada yalnız nəhəng zənci barmen qalmışdı. Sən demə, o, "vest-ind" puşunu, yeni orleana şipuçkasını və rom svizlini başqalarından daha yaxşı qarışdırmağı bacarmış. Sandelius indi xəyala dalmaq üçün deyil, tələsik bir stəkan içib qaçmaq üçün gələn azsaylı müştərilər arasında onun şedevrlərini lazımı səviyyədə qiymətləndirən yeganə adam idi. Bütün gününü siçovulların tuthatutuna həsr etdikdən sonra Martin və Leora ilə, ya da dilə tuta bildiyi və aradan çıxmağı bacarmayan kiminləsə stol arxasında otururdu.

Qustav Sondelius üçün hersoqlar da, çəkməçilər də eyni səviyyədə maraqlı idilər və Martin qısqanclıq etmədən söyləyirdi ki, Sandelius kakao satışı ilə məşğul olan kantorun klerkinə onun kimi eyni təbəssümlə müraciət edir. Sandelius saatlarla Şanxay, epistomologiya, ya da Nevinsonun rəssamlığı haqqında danışdı. Saatlarla Latin kvartalının ədəbsiz mahnılarını oxuyur və bağırırdı: "Eh! Bilirsiniz bu gün mən Kelletin tərsanəsindəki siçovulların axırına necə çıxdım?! Məncə, bir stəkan svizl insanın böyrəyini elə də məhv etməz".

O həyatsevər idi, amma bu Ayra Xanklinin nəsihətverici və zəhlətökən həyatsevərliyindən deyildi. Özü-özünə gülürdü. Martini, Leoranı və öz işini ələ salıb gülürdü. Evdə nahar süfrəsi arxasında heç nəyə fikir vermədən yeyirdi, amma bununla belə, içkilərə böyük diqqət yetirirdi. Daxmada isə bu hərəkəti çox xoş idi, xüsusilə də ona görə ki, Leora Uitsilvaniya mətbəx ənənələrini yerli qulluqçuların təcrübələri ilə birləşdirməyə çalışırdı. Əlbəttə, nəzərə alınsa ki, ərzaq evə hər gün gətirilmirdi, nəticə haqqında təsəvvür yarana bilər. O bağırırdı, oxuyurdu, siçovullar və diribaş birələr arasında işləmək üçün hər cür ehtiyat tədbirləri görürdü: hündür çəkmələr, kəmərlər və özünün ixtira etdiyi rezin xalta... Bu alət indiyənə kimi bütün tropik ləvazimat mağazalarında "parazit əleyhinə Sandeliusun boyun qoruyucu sistemi" adı ilə tanınır.

Martin və Qotlib bunu başa düşməsələr də, əslinə qalsa, o, parlaq və ən iddiasız insan idi, ona görə də epidemiyalar əleyhinə dünyanın tanıdığı əsgərlər arasında lazımı qədər qiymətləndirilməmiş fəthlərdən biri olaraq qaldı.

Sandeliusun işləri belə gedirdi, halbuki Martin üçün ancaq çətinliklər mövcud idi. Bir də hərc-mərclik və qorxu qarşısında qorxu...

XXXIV FƏSİL

Tacirləri və Sent-Hubertin hakimlərini təcrübə aparmağın lazımlığına inandırmaq mümkün deyildi. Çünki bu təcrübələr vasitəsilə bəşəriyyət (ola bilsin ki!) həmişəlik taundan xilas olsun deyə, onlardan hansısa ölə bilərdi. Martin İnçkep Consla, Sandeliusla mübahisə edir, amma uğur qazana bilmirdi. Əvvəllər öz təcrübələrini fikirləşdiyi kimi, indi də siyasi kampaniya haqqında fikirləşməyə başlamışdı.

O, taunun hansı əzabları gətirdiyini görürdü və öz təcrübəsini unudaraq, minlərlə insanın nicatı naminə milyonların xilasından imtina etməmək üçün nəfsini çətinliklə yenirdi. İnçkep Cons Sandeliusun "yumşaq qırmancı" altında azacıq sakitləşərək və səmərəli mühafizəkarlığına qayıtmaq imkanı əldə edərək Martini Karib kəndinə apardı. Yoluxmuş gəmiricilər üzündən burada yoluxanlar Blekuoterdə olduğundan daha çox idi.

Onlar paytaxtdan çıxaraq ağ, balıqqulağı ilə örtülmüş, günəşin zəhərlədiyi gözlər üçün əzabverici olan bir yolla şütüyürdülər! Daxmaların toz-duman içərisində itib-batdığı Yamtaun qəsəbəsinə çıxaraq sərin bambuk meşələrinin, palmaların və şəkər qamışı kolluqlarının məmləkətinə düşdülər. Sonra əyri-üyrü yollarla təpənin başından dəniz kənarına endilər. Sahildə gözəl bir ləpədən var idi. İnsana elə gəlirdi ki, bu işıqlı sahillərdə qaranlıq dalanların iyrənc əntəri olan taunun olması mümkün deyil.

Maşın ağ yelkənlər və qürurlu insanlar haqqında nəğmə deyən gur passatdan keçdi. Onlar irəli gedirdilər, orada – Karib burnu altında dalğalar köpüklənir və şən külək tənha, əzəmətli palmanın ətrafında səs-küy salırdı. Maşın səssizcə isti vadiyə girdi və Karib kəndinə – gizlənmiş əjdahanın yanına üz tutdu.

Taun Blekuoterdə qorxulu idi. Karibdə isə o, hər şeyin sonu demək idi. Siçovul birələri sincabların xəzlərində özlərinə əsl yaşayış məskəni qurmuşdular, sincablara isə kənddə hər bir bağçada rast gəlmək olardı. Blekuoterdə ilk gündən başlayaraq xəstələrin izolyasiyası həyata keçirilirdi. Karibdə isə ölüm hər evdə vardı və kənd jandarmırla mühasirəyə alınmışdı; süngünü hazır saxlayaraq həkimlərdən başqa heç kimi nə kəndə buraxır, nə də kənddən çıxmağa qoyurdular.

Martini iyli-qoxulu küçə ilə palma yarpaqlarından damı vurulmuş, bambuk ağacının budaqlarından düzəldilmiş, inək peyini ilə suvanmış evlərin yanı ilə apardılar. O evlərdə insanlar ev quşları və keçilərlə birlikdə yaşayırdılar. Martin sayıqlama içərisində qışqıran insanların səsinə eşidir, dəhşətli sifətləri görürdü. Dartılmış yanaqlar, çuxura düşmüş və qan sağılmış gözlər, açıla qalmış ağızlar isə qara ölümün nişan qoyduğu işarələr idi. Martin bir dəfə də çox gözəl bir uşağı – bir qızı ölümqabağı qıcolma içində gördü. Onun dili qara rəng çalır, ətrafı isə qəbir qoxusu bürümüşdü.

Onlar qaçırdılar... Karib burnuna, passata qaçırdılar... Elə bu vaxt İnçkep Cons soruşdu: "Siz indi də eksperimentlər haqqında danışacaqsınız?" Martin yaddaşında Qotlibin obrazını və onun bütün kiçik layihələrini canlandırmağa çalışaraq başını yellədi: "Yarisına faq yeritmək, yarısından qəti surətdə imtina etmək!"

Ağlına gəldi ki, Qotlib öz tərki-dünya sadələvhlüyü ilə epidemiya isterikası içində təcrübənin keçirilməsinin nə demək olduğunu təsəvvür etmir.

"Buz Ev"ə getdi, Derberşirdən olan qorxmış kontorçu ilə bir stəkan aşırıdı. Yenə də Qotlibin dərin mənalı, tələbkər gözləri xəyalında canlandı və mərhəmət hissində qapılmayacağı ilə bağlı özünə söz verdi. Onsuz da bu addımı son nəticədə hər cür mərhəməti səmərəsiz edəcəkdi.

Əgər İnçkep Cons təcrübənin vacibliyini başa düşmürsə, qubernatora müraciət etmək lazımdır – polkovnik Ferlembə.

2

Qubernatorun evi Sent-Hubertdə rəsmi hökumət binası hesab edilsə də, əslində, Penrit Daxmasından azacıq böyük olan və üstü qarğı ilə örtülmüş bunqalo idi. Onu uzaqdan görən Martin ürəkləndi, axşam saat doqquzda evin geniş artırmasına elə asanca qalxdı ki, sanki, Uitsilvaniyadakı qonşusunun evinə qonaq gedirdi.

Qapının ağzında Martinin qarşısını çox nəzakətli lakey – yamayalı zənci kəsdi.

Martin dodaqaltı doktor Erousmit, "Mak-Qerk" komissiyasının sədri olduğunu mızıldandı və dedi ki, verdiyi narahatlığa görə üzr istəyir, amma təcili olaraq cənab Robertlə danışmalıdır.

Qulluqçu çox mülayim və zəhlətökən bir səslə izah etməyə başladı: "Doktor – hm... yaxşı olardı ki, baş həkimlə söhbət edəydiniz". Amma elə bu vaxt eyvanda enli çəhrayı sifətli adam göründü və şirin səslə uğuldamağa başladı:

– Burax onu, Cekson, dəli olma!

Cənab Robert və ledi Ferlemb eyvanda – üzərinə likör, qəhvə qabları və ulduz kimi sayrısan şamlar qoyulmuş dəyirmi masanın arxasında oturaraq nahar edirdilər. Qadın arıq, əsəbi bir şey idi, o, isə kök, yaraşıqlı, şübhəsiz ki, cəsarətli və tamamilə özünü itirmiş adamlara bənzəyirdi. Heç bir paltaryuyan qadının heç bir evə gəlməyə cəsarət edə bilməyəcəyi bir zamanda kraxmallı yaxalığı ağappaq ağarırdı.

Martin çox sevdiyi kətan kostyumda, yumşaq, bir qədər əzilmiş köynəkdə idi (Leora onu yumağa hazırlayırdı).

Martin nə etmək fikrində olduğunu izah etdi və dünyanı nə zamansa tauna tutulmaq kimi axmaq vərdisdən xilas etmək üçün fikirləşdiyi plandan danışdı.

Cənab Robert iltifatla dinlədi. Martin elə bildi ki, qubernator onu anlayıb, amma sona qədər dinlədikdən sonra bar-bar bağırmağa başladı:

– Cavan oğlan, cəbhədə diviziyaya rəhbərlik etsəydim və qızğın döyüş vaxtı hansısa hərbi nazirlikdən gəlmiş katib bütün hərbi əməliyyatı kiçik bir kəşfi yoxlamaq üçün təhlükə atına almağı xahiş etsəydi, necə bilirsiniz, ona nə cavab verərdim? Mən demək olar ki, gücsüzəm, cənab həkimlər hər şeyi öz əllərinə alıblar, amma nə qədər səlahiyyətim varsa, əlbəttə ki, sizə mane olmağa çalışacağam. Çalışacağam ki,

yanki-vivsektorların işinə müdaxilə edim. Çünki siz bizdən qoxumuş leş kimi istifadə etmək istəyirsiniz, bağışlayın Evelin, – elə bil, biz iy verən cəsədik. Xoş getdiniz, cənab!

3

Sandeliusun inadkarlığı sayəsində Martin öz planını qubernatorlardan, müvəqqəti buraxılmış xalq səhiyyəsi Qəyyumlar Şurasından, İnçkep Consdan, Palatanın bir neçə yuxaqəlbli üzvlərindən və Sandeliusun özündən ibarət Əlahiddə Komitəyə təqdim etmək imkanı əldə etdi. Sandelius bu komitədə qeyri-rəsmi şəxs kimi iştirak edir və bu, ona dünyanın hər yerində öz xoştəbiət tiranlığını maskalamağa kömək edirdi. Sandelius komitəyə hətta zənci həkim Oliver Marçendi də salmağın yolunu tapmışdı. Əlbəttə, adada ən savadlı adam kimi deyil (Sandelius üçün əsl səbəb bu idi), "plantasiyalarda işçi qüvvələrinin nümayəndəsi kimi"...

Sandeliusun özü Ferlemb kimi Martinin ehtirassız təcrübələrinin əleyhdarı idi. Hesab edirdi ki, eksperimentlər laboratoriyalarda, onun üçün sevimli olan epidemiyaların gedishinə mane olmadan keçirilməlidir, amma o, Xüsusi Komitənin zişansız iclası kimi romantikanın qarşısında heç vaxt davam gətirə bilməzdi.

İclası bir həftədən sonra keçirməyi qərara aldılar, halbuki, hər keçən gün onlarla həyata son qoyurdu. Martin həyəcan içində faqın yeni ehtiyatlarını hazırlayır və Sandeliusa siçanları tələf etməyə kömək edirdi. Leora isə kişilərin gecəyarısı mübahisələrinə qulaq asır və onu özləri ilə götürməklə ağıllı iş gördükləri haqqında etiraf eşitməyə çalışırdı. İnçkep Cons Martinə hökumət bakterioloqu postunu təklif etdi, amma Martin öz əsas məqsədindən uzaqlaşmamaq üçün bu vəzifədən imtina etdi.

Nəhayət, Əlahiddə Komitə parlament binasında yığışdı. Onun hər üzvü özü kimi deyil, həkim kimi görünməyə çalışırdı. Adanın boş vaxt tapa bilmış həkimləri də iclasda iştirak edirdilər.

Leora camaatın içərisində, arxa cərgələrdən birində oturmuşdu. Martin bu səhnəni özü üçün kənardan təsəvvür etməyə çalışa-çalışa çıxışa başladı: Elk-Milzli balaca Martin Erousmiti cənab İmyarekin başçılıq etdiyi tropik adaların hakimləri diqqətlə dinləyirdilər. Sanki, yanında Maks Qotlib "dayanmışdı" və o, Qotlibdən güc alaraq çalışırdı izah etsin ki, bəşəriyyətin həyatında hər zaman bu və ya digər çətin məqamlar olub – müharibələr, seçkilər, növbəti Məsihə sədaqət və dözümlü həqiqət axtarışları. Başa salmağa çalışırdı ki, ola bilsin, hansısa rayonun əhalisinin yarisını xilas edə biləcək, amma faqın dəyərini yoxlamaq üçün həmişəlik olaraq o biri yarisını peyvəndsiz qoymaq lazım gələcək... Sonra diplomatcasına əlavə etdi: "Bu zavallı insanlar xəstələrin hazırda istifadə etdikləri bütün həkim yardımını ilə təmin ediləcəklər".

Komitənin üzvlərinin əksəriyyəti eşitmişdilər ki, Martin taundan qurtarmaq üçün sehrli vasitəyə malikdir, amma qeyri-müəyyən və yəqin ki, biabırçı niyyəti üzündən onu gizlədir. Komitənin üzvləri heç də cinayəti təşviq etməyə hazırlaşmırdılar. Martinin danışdıqları ilə az əlaqəsi olan, amma Stoks və Oliver Marçenddən başqa orada iştirak edənlərin hamısının əleyhinə olduğunu ortaya çıxaran mübahisə qızışdı;

Amerikalının müdaxiləsi Kellei özündən çıxartdı, cənab Robert Ferlemb isə, sadəcə, buğa kimi inad edirdi. Sandelius iddia edirdi ki, Martin ləyaqətli gənc adamdır, amma fanatiktir.

Evanqeliya Maarif Təşkilatından olan missioner Ayra Xinklinin söhbətə qarışması ilə mübahisəyə qəzəb əlavə olundu.

Martin onu Blekuoterə gəlişinin ilk günündən sonra görməmişdi. Xinklinin nitqini heyrət içərisində dinlədi.

– Centlmenlər, bilirəm ki, sizin hamınız anqlikan kilsəsinə mənsubsunuz, amma xahiş edirəm mənə keşiş kimi deyil, həkim kimi, tibb doktoru kimi qulaq asasınız... Sizin üzərinizə Allahın qəzəbi yağır... Amma mən bu haqda danışmıram, demək istəyirəm: Erousmit mənimlə bir universitetdə, bir kursda oxuyub. Onu uzununa da, eninə də tanıyıram. Elə bir zırrama idi ki, hətta bir vaxtlar institutdan da çıxarmışdılar. Himayədarını – tərifli Qotlibini də bacarıqsızlığına görə Uinnemak Universitetindən qovmuşdular! Biz onları yaxşı tanıyıraq! Yalançılar, səfehlər! Etiqadı ələ salan kafirlər! Erousmitin özündən başqa sizə kim deyib ki, o, məşhur alimdir?

Sandeliusun üzündəki maraq skandinav qəzəbi ilə əvəz olundu. O ayağa qalxdı və bağdırdı:

– Cənab Robert, bu adam dəlidir! Doktor Qotlib müasir elmin yeddi müdrikindən biri, doktor Erousmit isə onun təmsilçisidir. Onlarla tam həmrəym! Mənim işimə baxıb siz özünüz də görməli idiniz ki, tamamilə müstəqil hərəkət edirəm və bütünlüklə sizin qulluğunuzdayam. Amma onun xidmətlərini bilirəm və itaətkarlığına arxasınca gedirəm.

Əlahiddə Komitə Ayra Xinklini nəzakətlə susdurub qərara aldı ki, "məruzəni nəzərə alsın, qərarı başqa vaxta keçirtsin". Hər halda, ağlar Sent-Hubertdə Maarif Təşkilatının kilsələrində zəncilərin xoşbəxt ekstazlarını xoşlamırdılar və yenə də hər gün onlarla insan ölürdü. Sent-Hubertdə də Mancuriyada olduğu kimi arası kəsilməyən bu qədim lənətdən qurtulmaq üçün dua edirdilər.

Əlahiddə Komitə evlərinə yollandığı vaxt Sandelius dəhlizdə Martinə və hiddətlənmiş Leoraya coşqunluqla dedi:

– Hə, əla döyüş idi!!!

Martin cavab verdi:

– Qustav, nəhayət, mənə qoşulduunuz. Lənət şeytana, sizin görəcəyiniz ilk iş mənimlə birlikdə getmək və faqla silahlanmaq olacaq.

– Yox, Cılız, sizə dedim ki, mənə faq yeritməyinizə imkan verməyəcəyəm, ta ki onu hər kəsə vurmayana kimi. Sizin bu komitəni nə qədər ələ salsam da, əqidəm dəyişməyib.

Palatanın qarşısında durduqları zaman kiçik, amma rahatlığı və əzəmətindən başqa, bütün keyfiyyətləri ilə fərqlənən bir avtomobil yaxınlaşdı. Qotlib kimi arıq, İnçkep Cons kimi tipik bir ingilis düşdü.

– Doktor Erousmit sizsiniz? Mənim adım Tviforddur, Sent-Svitinli Sesil Tviford. Əlahiddə Komitənin iclasına düşmək istəyirdim, amma lənətə gəlmiş nəzarətçi işdə yox idi, icazə almışdı, sonra da durdu taundan ölmək fikrinə düşdü. Sizin layihə haqqında Stoksdan eşitmişəm. Tamamilə doğrudur! Daimi olaraq taunla əlləşmək cəfəngiyatdır! Komitə rədd etdi?! Təəssüf! Bəlkə, biz Sent-Svitendə nəşə edə bildik. Sağlıqla qalın!

Bütün gecəni Martin və Sandelius qızgınlıqla mübahisə etdilər. Martin gecə işləmək və səhər papiros dalınca getmək üçün xiffət çəkərək yatağa uzandı. Amma yuxuya gedə bilmədi, çünki gözlərinin qarşısına gələn Ayra Xinkli bütün gecəni onun yanına soxulmağa çalışdı.

Dörd gündən sonra o eşitdi ki, Ayra ölüb.

Nə qədər ki, şüuru üstündə idi, Ayra öz məhəlləsindən olan xəstələrin qayğısına qalır və onlara xeyir-dua verirdi. Və bunu taunlu xəstələr üçün baraka çevirdiyi qaradəriliyə məxsus, boğanaq, dəmir ilə örtülmüş kilsəsində edirdi. Ayra "İncil"dən oxuduğu mətnlərin sədası altında yırğalana-yırğalana (bu mətnləri əhənglə ağardılmış divarlara özü yazmışdı) bir yataqdan o birinin yanına gedir, sonra ucadan fəryad edirdi. Sonunda isə birdən-birə məruzəçi üçün düzəldilmiş hündür yerin yanında yığıldı. O, burada moizə etməyi o qədər sevirdi ki...

4

Hər halda, Martinin bəxti gətirdi. Hər üç adamdan birinin tauna yoluxduğu və hamının dalınca bir həkimin gəzməli olduğu Karibdə bütün kəndə faq peyvəndi etdi. Dincini belə almadan inyeksiya edir, hansısa bir xəstədən hoppanan diribaş birənin onu tauna yoluxdura biləcəyi fikri isə işini daha da ağırlaşdırırdı.

Amma epidemiyanın azalmasını müşahidə etdikcə və dəqiq qeydlər apardıqca qorxu yavaş-yavaş canından çıxırdı. Epidemiyanın azalması faktı isə Karibdən başqa heç yerdə müşahidə edilmirdi.

İlk nəticələri alan kimi sevincək evə qayıtdı və Leoranın üstünə cumdu:

– Mən onlara göstərəm! İndi mənim şərtlərimi qəbul edəcək, eksperiment aparmağa icazə verəcəklər, epidemiya qurtarandan sonra isə tez yır-yığış edəcək və evə yollanacağıq! Bu istidən canımız qurtaracaq. Mən yenə də məmnuniyyətlə şaxtadan ölə bilərəm. Maraqlıdır, görəsən, Holaberd və Şolteys yenə də əvvəlki kimi yola getmirlər? ...Yenidən mənzilimizə qayıtmaq necə də böyük xoşbəxtlik olardı.

– Hə, yaxşı olardı! – Leora dedi, – Nahaq yerə səfərdə olduğumuz müddətə mətbəxi ağartmalarını tapşırmamışam... Ola bilsin ki, göy kreslonu yataq otağına qoydum...

Karibdə taun azalmaq üzrə olsa da, Sandelius sakitləşmək bilmirdi, çünki bu kənddə yoluxmuş sincabların sayı daha çox idi. O, isə nəticə çıxartmaq üçün tələsirdi. Gözəl axşamların birində öz planını İnçkep Cons və Martinə söylədi. Daha doğrusu, onların şübhələrini rədd edərək dedi:

– Bu kənd üçün dizinfeksiyanın yeganə yolu onu bütünlüklə yandırmaqdır. Nə qədər ki, bizə mane olmayıblar, gəlin səhərə kimi kəndin külünü göyə sovuraq.

O, Martini adyutant kimi götürüb hamısı bir nəfər hündür çəkmə geyinmiş qəhrəman siçovultutanlar ordusu ilə birgə yürüşə çıxdı. Biləklərindəki sarğılar və qara dərili piratlara bənzər görkəmləri ilə hərəkətə keçdilər. Bütün ləvazimatları, çadırları, odevalları dükanlardan oğurladılar... yürüş sobalarını isə hökumətin hərbi anbarından götürdülər... Sonra əldə etdikləri qəniməti yük maşınlarına yüklədilər. Maşın karvanı Karibə gedən yolla gurultu salaraq irəliləyirdi. Ləvazimatlarla dolu bu xəzinənin düz üstündə mömin himni oxuyan siçovultutanlar oturmuşdular.

Onlar kəndə şığıdılar, sağlamları qovdular, xəstələri xərəklərdə çıxarıb dərənin yuxarısında – çəmənlidəki çadırlarda yerləşdirdilər və gecə saat birdə qəsəbəyə od vurdular.

Əsgərlər məşəllər yandıraraq komaların arasında ora-bura vurnuxurdular. Damlardakı palma yarpaqlarından qalın, ölüvay, ağ tüstü qalxırdı. Tüstünün arasından isə alov öz parlaq dili ilə hər tərəfi yalayaraq kənara sıçayırdı. Alovun fonunda palmaların silueti ucalırdı. Möhkəm görünən komalar bir an içində kövrək bambuk kötüyünə çevrilirdilər. Onlar səpələnən qığılcım qalağında qara xətlər kimi görünürdülər. Alov bütün vadini işıqlandırmışdı. Ürkmüş quşların qatarı alovlanan kəndin üstü ilə uçuşur, Karib burnunun ləpə döyənə qanı axan yaralıya bənzəyirdi.

Öz dəstəsini daha cəsur və şüurlu yerlilərlə möhkəmləndirən Sandeliusun ordusu alovlanan kəndi mühasirəyə aldı və qudurmuş, şivənlə qaçan siçovulları, sincabları qırıb çatdırdı. Viranəlik alovunda Sandelius başını itirmiş siçovulları dəyənəklə çırpır, arxalarınca güllə atırdı. Eyni zamanda dənizçi Bill haqqında ədəbsiz ballada oxuyur və şeytan balası kimi ora-bura qaçırdı. Səhər açılanda artıq parlaq, yeni, kətandan tikilmiş alaşıqlarda xəstələrə qulluq edir, zənci qadınlara yeni sobalarla rəftar etməyi öyrədir, bir də soyuqqanlı halda yer sincablarının öz yuvalarında necə zəhərləndiyini müzakirə edirdi.

Sandelius Blekuoterə qayıtdı, amma Martin faqla peyvənd edərək, qeydlər apararaq, yenidən gəlmiş tibb bacılarını təlimatlandıraraq iki günlük düşərgə-kənddə qalası oldu. Nəhayət, o da Blekuoterə gəldi və baş həkimin qəbul otağına yollandı. Hər halda, Sandelius gələndə və onu zəbt edəndə qədər bura baş həkimin qəbul otağı hesab edilirdi.

Sandelius İnçkep Consun stolu arxasında əyləşmişdi, amma bu dəfə o məşğul deyildi. Öz kreslosunda yarımuzalı halda oturmuş, gözləri qan çanağına dönmüşdü.

– Uh! Karibdə siçovullarla pis vaxt keçirmədik, hə? Hə... mənim kətan şəhərimin vəziyyəti necədir? – gülüş dolu, amma zəifləmiş səslə danışmağa başladı, ayağa qalxanda isə səndələdi.

– Nə olub sizə? Nə?

– Göründüyü kimi, yoluxmuşam. Hansısa zəhrimara qalmış birə məndən acıq çıxıb. Hə... – qətiyyətsiz halda, amma böyük maraqla sözünə davam etdi, – mən də gedib özümü karantinə salmağa hazırlaşdım. Əməlli-başlı qızdırmam var... Bax, vəzlərim də şişib. Mənim gücüm... Uh! Altmışa yaxın yaşıma var, amma görəydiniz ki, heç bir matrosun gücü yetməyən yükü necə qaldırırdım... Boksda düz beş raunda davam gətirirəm! Aman Tanrım, Martin, elə zəifləmişəm ki... Amma qorxmuram. Heç bir az da.

Əgər Martin tutmasaydı, Sandelius yerə yığılacaqdı.

Daxmaya qayıtmaqdan imtina etdi, çünki bilirdi ki, Leora orada onun dalınca gəzəcək.

– O qədər adamı izolyasiya etmişəm ki... İndi də mənim növbəmdir, – dedi.

Martin və İnçkep Cons Sandelius üçün kasıb, təmiz bir ev tapdılar. Orada yaşayan sakinlərin hamısı ölmüşdü, amma evi tüstüyə vermişdilər. Xəstə baxıcısı da tapıldı və nə zamansa başa buz qoymağı, təskinlik sözləri söyləməyi bacaran həkim olduğunu yada salmağa çalışaraq, Martin özü xəstənin yanına gedib-gəlirdi.

Martin əzab çəkərək onun başı üzərində əyilir və dərisinin necə yandığını, sifətinin, dilinin necə şişdiyini, səsini necə zəiflədiyini müşahidə edirdi:

– Qotlib Allahların zarafatı haqqında danışanda haqlı idi. Ufff! Ən yaxşı yer tropiklərdir. Allah gözəl fikirləşib – çiçəklər, dəniz, dağlar... Allah burada meyvələri o qədər bol yetişdirib ki, insana işləmək lazım deyil... Sonra isə bizi ələ salaraq doyunca gülüb... Yəni vulkanları, ilanları soxuşdurub, rütubətli istini işə salıb və vaxtından əvvəl gələn ehtirası, bir də taunu, malyariyanı göndərib. Amma insanlar üçün qurduğu ən pis tələ birələrin kəşfidir.

Sandeliusun şişmiş dodaqları uzandı və iltihablaşmış boğazından zəif xırıltı çıxdı, Martin başa düşdü ki, xəstə gülməyə çalışır.

O, sayıqlamağa başladı, amma tutmalar arasında intəhasız bir çətinliklə, gözlərində yaş, öz gücsüzlüyündən təsirlənərək kəkələyirdi:

– Mən aqnostikin necə öldüyünü sizə göstərmək istəyirəm. Qorxmuram, amma heç olmasa, bir dəfə də ilk qar yağanda Stokholmu görmək istərdim. Bir də Beşinci avenyunu. Sevilada da ehtiraslı bir həftə keçirərdim... Bir də son dəfə necə lazımdır içmək istəyirəm. Mən rahat gedirəm. Azacıq ağrıdır, amma həyat gözəl bir oyun idi. Mən... mən dindar bir aqnostikəm! Oh, Martin, mənim zavallı adamlarıma faq verin. Onların hamısını xilas edin... Aman Allah, mən düşünməzdim ki, belə ağır ola bilər...

Ürək təslim oldu. O, alçaq çarpayıda yavaş-yavaş sakitləşdi.

5

Martin öz kədərini gizlətməyə çalışırdı. Amma Qustav Sandeliusa sevgisinə rəğmən, başını itirməmişdi. İnçkep Consun bütün adamlara ardıcıl faq yeritmək tələbinə əvvəlki kimi qarşı çıxır və elə əvvəlki kimi bura nə üçün göndərilmişdisə, ona nail olmağa çalışırdı.

– Mən sentimental deyiləm, aliməm! – özünü öyürdü.

Küçələrdə üstünə hücum edirdilər, oğlan uşaqları ona söyüş yağdırır və daş atırdılar. İnsanlar eşitmişdilər ki, Martin bilərəkdən onları xilas etmək istəmir. Sakinlər onun yanına nümayəndə heyəti göndərir, yalvarırdılar ki, onları, uşaqlarını xilas etsin. O, isə sarsılır və tez-tez Qotlibin obrazını yaddaşında canlandırmaq məcburiyyətində qalırdı.

Çaxnaşma artırdı. Əvvəllər soyuqqanlılığını saxlaya bilənlər də gecəyarısı Admiral təpəsində yandırılmış ocağın parıltısını pəncərədən görəndə özlərini saxlaya bilmirdilər. Bu alovlanan yer Sandeliusun şikəst zənci qadın və dilənçi hindu ilə birlikdə alovun içinə atıldığı əlüstü yaradılan krematori idi.

Cənab Robert Ferlemb xəstələrin qayğısına qalmağa çalışması ilə onları əsəbiləşdirən bacarıqsız bir qəhrəmana çevrilmişdi.

Stoks sıldırım qaya kimi sarsılmaz qalmışdı. Sutkada üç saat yatırdı, amma yataqdan qalxan kimi on beş dəqiqə idman etmək vərdişini dəyişməmişdi. Leora Pentrits Daxmasında sakitcə Martinə faq hazırlamağa yardım edirdi.

Amma baş həkim uzun müddət davam gətirə bilmədi və axıra yaxın onun da əsəbləri pozuldu.

Mənfur Sandeliusdan asılılıqdan azad olub yenidən azğınlaşan, plansızlıq içində batıb qalan İnçkep Cons yarımşəslə danışdığını düşünərək bağırırdı. Ayrılmış barmaqları arasında sıxılıb qalan papiros elə əsirdi ki, tüstü havaya titrək spiral şəklində qalxırdı.

O, bir gecə növbəti müayinəni başa vurduqdan sonra, motorlu qayığa rast gəldi. Qayıqda on iki "qırmızıayaq" Barbadosa qaçmağa hazırlaşırı və həkim onlara rüşvət təklif edərək gözlənilmədən qayığa mindi.

Blekuotor limanından çıxdıqda əllərini öz tibb bacılarına və doğma Serris təpələrinin səssizliyinə doğru uzatdı, amma yalnız şəhərin ürkmüş işıqları yoxa çıxanda başa düşdü ki, qorxaqlıq edib. Bundan sonra özünə gəldi və başını qürurla yuxarı qaldırdı.

Tələb etdi ki, qayığı döndərüb onu geri aparsınlar. Qaçqınlar isə imtina etdilər, üstünə bağırıdılar və kayuta salıb ağzını bağladılar. Barbadosa çatana kimi iki gün keçdi, bu müddət ərzində artıq hamı onun fərariliyi haqqında xəbər tutmalı idi.

Barbadosda İnçkep Conson heç bir şey anlamadan körpüdən mehmanxanaya qədər uzanan yolu sahil boyunca addımladı, sonra uzun müddət səliqəsiz otaqda ayaq üstə durdu. Otaqdan üfunət qoxusu gəlirdi. O fikirləşdi ki, daha heç vaxt öz tibb bacılarını, öz sərin təpələrini görməyəcək... Və... ağlını itirmiş xəstələri geri – izolyatora qaytarmaq üçün üstündə gəzdirdiyi tapançadan atəş açıldı... İnçkep Cons özünü vurdu.

Martin beləcə öz təcrübəsinə bir addım da yaxınlaşdı. Stoks İnçkep Consun yerinə baş həkim təyin olundu, o da qanuna əhəmiyyət verməyərək, Martini Sent-Svitin mahalına tam hüquqlu tibb məmuru təyin etdi. Bu təyinat və Sesil Tvifordun yardımı ona öz təcrübəsinə həyata keçirmək imkanı verdi.

Tviford qonaqpərvərlik göstərərək Martinə öz köməyini təklif etdi. Martini isə yalnız bir şey narahat edirdi: Leoranı necə qorusun. Martin, Sent-Svitində onu nə gözlədiyini bilmirdi... amma Koma adada istənilən yerdən daha təhlükəsiz idi... Leora etiraz edərək, dedi ki, Martin öz təcrübəsinə həyata keçirdiyi vaxt, Sandeliusu boğan soyuq əl onun da yaxasını ələ keçirə bilər, bu vaxt Leora ona lazım olacaq. Martin onu vədlərlə sakitləşdirməyə çalışdı, bildirdi ki, Sent-Svitində yer tapılsa, dalınca adam göndərəcək.

Təbii ki, yalan danışdı.

"Qustavin ölümünə tamaşa etmək çox çətin idi. Dünya dağılsa belə, mən Leoranı riskə məruz qoymayacam!" – öz-özünə and içdi.

Martin getdi, Leoranı iki qulluqçunun, əsgər-eşikağasının və imkanı olan kimi baş çəkməyə söz vermiş doktor Oliver Marçendin ümidinə qoydu.

7

Bambuk və kakao meşəliyi, Cənubi Sent-Hubertin şiş dağları öz yerini Sent-Svitində şəkər qamışlığına verirdi. Burada arıq, şən adam kimi tanınan Sesil Tviford torpağın hər akı üzərində hökmranlıq edir və qanunları öz bildiyi kimi dəyişdirirdi.

Onun Jasmin Bağı malikanəsi bürkülü və vızıltılı düzəngahın düz ortasında yerləşən sakit bir sığınacaq idi. Ev köhnə və alçaqdır, malalanmış, qalın daş divarları, otaqlarda taxtadan düzəldilmiş səki, farfor, portretlər və Tvifordların üç yüz il boyunca qoruduğu qılınclar yerləşdirilmişdi. Evin ətrafında isə şaron qızılgüllərinin gözqamaşdırıcı dəbdəbəsi içində hasarla dövrələnmiş bağ salınmışdı.

Tviford Martini alçaq sərin dəhlizlərdən keçirərək otağa gətirdi və beş nəhəng oğluna, bir də arvadının ölümündən sonra artıq on il idi ki, evin sahibəsinə çevrilmiş anasına təqdim etdi.

– Çaydan imtina etməzsiz ki? – Tviford soruşdu, – indi bizim amerikalı qonağımız da aşağı düşəcək.

O, bunu düşünmədən söylədi, çünki əmin idi ki, Tvifordlar nəsildən-nəsilə burada, təyin olunmuş saatda çay içirdilərsə, heç bir hadisə onlara əvvəlki kimi həmin saatda çay içməyə mane ola bilməz.

Martin bağa getdiyi vaxt hörmə stolun üstündə qədimi gümüş qab-qacaq düzülmüşdü, ətrafdan sakit, aram səslər eşidilirdi. Bu mənzərə elə bir təəssürat yaradırdı ki, sanki, taun məğlub edilmişdi. Martinə elə gəlirdi ki, Lizarddan dörd min mil cənub-qərbdə – İngiltərədədir.

Masa arxasında əyləşdilər. Amerikalı qonaq aşağı düşdü, astanada dayanıb elə Martinin baxdığı kimi təəccüblə gözlərini ona zillədi. Bu vaxt aşağıda mehriban, amma bir qədər darıxdırıcı söhbət gedirdi.

Martinin qarşısında öz bacısı ola biləcək qadın dayanmışdı. Yəqin ki, otuz yaşı olardı – Martinin otuz yeddi yaşına rəğmən... Amma ariqlığı, solğun sifəti, qara qaşları və tünd rəngli saçları ilə, sanki, Martinin əkizi idi – onun ikinci müəmmalı "mən"i...

Qadın danışmağa başlayanda da Martin, elə bil, öz xırıltılı səsini eşitdi. Sonra dedi: "Deyəsən, siz mənim bacımsınız", qadının dodaqları aralandı, amma nə o, nə də o biri bir söz söyləmədi, sadəcə, bir-birinə baş əyərək salam verdilər. Qadın əyləşdi. Martin heç vaxt qadının varlığını bu qədər kəskin hiss etməmişdi.

Axşam düşənə qədər o öyrəndi ki, qadının adı Coys Leniondur. Nyu-Yorklu Rocer Lenionun dul qalmış xanımıdır. Sent-Hubertdə öz plantasiyalarına baş çəkmək üçün gəlib və burada karantinə düşüb. Martin haradasa onun rəhmətlik əri haqqında ötəri eşitmişdi. Onun yaxşı ailədən olduğunu bilirdi. Martinə elə gəlirdi ki, "şöhrət yarmarka"sında qadının şəklini də görüb, Palm-Biçin sahillərində Lenionların şəklini.

Qadın yalnız hava, çiçəklər haqqında danışdı, amma onda get-gedə artan bir sevinc hissi var idi ki. Bu, hətta sərt Sesil Tvifordu belə yerindən tərpətdi. Martino Tvifordun oğlanlarından biri ilə zarafatını yarımçıq qoyaraq söylədi:

– Siz həqiqətən də mənim bacımsınız.

– Yəqin ki. Nə olar, alimsinizsə... Siz yaxşı alimsiniz?

– Kifayət qədər yaxşı.

– Sizin missis Mak-Qerklə tanışam. Doktor Riplton Holaberdlə də. Biz Xessian-Xukda rastlaşmışıq. Siz o yer haqqında eşitmisiniz?

– Yox, mən.. Hə, mən onun haqqında eşitmişəm.

– Bilirsiniz, bu, köhnə Bruklinin yenidən bərpa olunmuş hissəsindədir, orada yazıçılar, iqtisadçılar və demək olar ki, ən böyük istedadlar, cəmiyyətin qaymaqları adlandırılan insanlar yığışırlar. Orada nahar üçün dəbdəbəli geyinmək lazımdır və hər kəs bilir ki, Ceyms Coys kimdir. Doktor Holaberd maraqlı insandır, sizə elə gəlmir?

– Doğrusunu desəm...

– Deyin... Səmimi sözümdür: Sesil bizə necə sınaq aparmaq istədiyinizi izah edib. Mən sizə kömək edə bilərəm – baxıcı qadın, ya da aşpaz kimi... necə lazımdırsa, yoxsa sizə ancaq mane olacağam?

– Hələ ki, bilmirəm. Sizdən istifadə etmək mümkün olarsa, çəkinməyəm.

– Oooo, bizim Sesil, ya da doktor Stoks kimi belə ciddi olmayın. Onlar oyundan zövq ala bilmirlər. Stoks sizin xoşunuza gəlir? Sesil ona sitayiş edir, mən isə bəyənmirəm. Elə bil, saxta adamdır, həm də dəhşətli dərəcədə soyuq təsir bağışlayır; cılız və maraqsızdır. Sizə elə gəlmir ki, istəsə, bir azca şən ola bilərdi?

Martin məzəmmətə başlamaqla bu qadını daha yaxşı tanımaq imkanını əldən verdi:

– İcazə verin. Dediniz Holaberdi cazibədar hesab edirsiniz. Təəssüf edirəm ki, onun elmi zir-zibilinə tamah salmışınız və Stoksu qiymətləndirə bilmirsiniz. Stoks möhkəm adamdır, şükür Allaha ki, kobud da ola bilər. O necə kobud olmasın? Stoks süni cazibədarlıq qarşısında yersiz sevinc içərisində quruyub qalan dünya ilə mübarizə aparır. Əzablı işini yarımçıq buraxmış alim müəyyən mənada kobudluq etməlidir. Stoks isə, sizi əmin edirəm ki, əsl tədqiqatçı kimi doğulub. Kaş, onu bizə, "Mak-Qerk"ə gətirmək olaydı. Kobuddur? Siz onun mənə qarşı kobudluq etdiyini görə bilməzsiniz.

Tviford özünü itirmişdi, onun anası nəzakətli və pərt idi, beş oğlu isə Martin onların qarşısında ehtirasla barbar, asket və elmin təkəbbürlü xidmətçisi obrazını yaratmağa çalışdığı müddətdə buğalar kimi laqeyd-laqeyd baxırdılar. Amma Coys Lenionun gözəl gözləri xeyrxahlıqla dolu idi və danışmağa başlayanda səsinə kübar qadının kosmopolitik məktəb keçdiyi artıq az hiss olunurdu.

– Hə. Burada görünür, mənim kimi plantasiyaçı rolu oynayan qadınla Sesil arasında fərq mövcuddur.

Nahardan sonra Martin qadınla bağa getdi və özünü müdafiə etməyə çalışdı. Amma özü də bilmirdi ki, nədən...

Lenion isə bunun müqabilində dedi:

– Mənim əzizim, üzr istəməyi sevmədiyiniz üçün elə ciddi-cəhdlə üzrxahlıq edirsiniz ki! Əgər, doğrudan da, əkiz qardaşımsınızsa, istədiyiniz zaman məni rədd edə bilərsiniz. İnciməyəcəyəm. Sizə şeytan kimi hakim kəsilmiş Qotlibə gəlincə...

– Şeytan kimi?! Cəfəngiyatdır! Sadəcə, o ...

Onlar bir saatdan sonra ayrıldılar.

Martin bu cür qıcıqlandırıcı həyəcanı bir daha hiss etmək istəməzdi. Vaxtilə bu həyəcanı ona Orxideya Pikkerbo yaşatmışdı. Amma köhnə qravurləri və miçətkənli çarpayısı olan otaqda yatmağa uzanarkən haradasa yaxınlıqda olan bir xəyal – Coys Lenion – yenə də onu narahat edirdi.

O, həqiqətdən də ürkmüş halda yataqda dikəldi. Doğrudanmı, bu cazibədar və tamamilə vecsiz gənc qadına vurulmağa hazırdır? Nahar vaxtı qara atlas altından hiss olunan çiynləri necə də gözəl görünürdü! Bu qadının çox parlaq bədəni var. Onun qarşısında istənilən qadının, hətta kövrək Leoranın belə, bədəni kobud və kök görünə bilərdi. Coys qəribə bir çəhrayı işıq saçırdı, sanki, içəridən işıqlanırdı.

Martin həqiqətən də istəyirdi ki, Leora burada Coys Lenionla bir dam altında yaşasın? (Sevimli Leora, həyat eşqi! Görəsən, orada, Penritdə, yataqda yuxusuz uzanaraq onun üçün darıxırmı?)

İndi – epidemiyanın qızgın vaxtında Leoranı dəvət etməyi Tvifordlardan xahiş etmək düzgün idimi? (O özü ilə tamamilə səmimi idimi? Bu gün səhər o Tvifordların ifrat kodeksləri, qayda-qanunları ilə tanış olmuşdu. Görəsən, özünü əcnəbi kimi göstərərək açıqdan-açıq onun üstündən adlamaq olmazdı?)

Birdən Martin yerə – dizləri üstə çökdü. Xəyalında canlandırıdığı Leoraya yalvarırdı.

Taun xəstəliyi Sent-Svitdə təzəcə hərəkətə keçmişdi. Halbuki dairə həkiminin səlahiyyətini yerinə yetirən Martin şirkətin planını həyata keçirdiyi bir vaxtda, xəstəlik bu şəhəri də işğal etməli idi...

Martin əvvəlcədən düşündüyü kimi, əhalini iki bərabər hissəyə böldü. Tvifordun arxasınca salıb gətirdiyi hissəyə taun əleyhinə faq peyvəndi vuruldu, ikinci yarısı isə peyvəndsiz saxlanıldı.

Təcrübə uğurla keçdi. Martin artıq xilas edilmiş uzaq Hindistanı xəyallarında canlandırır, xatırlayırdı ki, orada taundan hər il dörd yüz min insan ölür. Hərdənbir Maks Qotlibin səsi də Martinin qulaqlarında cingildəyirdi: "Martin, siz öz təcrübənizi keçirdiniz. Mən sox şadam!"

Mahalın peyvənd edilməmiş hissəsinə xəstəlik faq almış hissədən daha ağır şəkildə basqın etmişdi. Peyvənd almışlar arasında da iki-üç nəfər yoluxanlar oldu, amma digər hissənin içində on, iyirmi nəfər taunla xəstələnmişdi, sonra yavaş-yavaş qurbanların sayı gün ərzində otuza çatdı.

Martin bu zavallı insanları əlillər evində müalicə edirdi. Həmin bina sıxarpaqlı əncir ağaclarının və çörəkağaclarının fonunda daha acınacaqlı görünürdü. Bu, ağardılmış divarları olan miskin bir barak idi.

...Martin Sesil Tvifordu başa düşə bilmirdi. Düzdür, Tviford öz işçilərinə qul kimi baxırdı, hətta onların yerləşdirilməsi üçün öz geniş baronluğundan ancaq bu miskin əlillər evini ayıra bilmişdi. Bununla belə, indi fəhlələrə qulluq edir, özünün və oğlanlarının həyatını riskə atırdı.

Missis Lenion – Martin onu necə fikrindən daşındırmağa çalışırsa çalışsın – xəstələr üçün yemək bişirməyə gəlirdi və məlum olmuşdu ki, çox yaxşı aşpazdır. Bundan başqa, o, xəstələrin yataqlarını salır, özünü Tvifordların altı üzvündən daha böyük ustalıqla dizinfeksiya edir, tüstüyə verilmiş mətbəxdə ev qulluqçusundan aldığı zolaqlı çit döşlüyü taxır və çalışıb-çabalayaraq Martini elə həyəcanlandırırdı ki, kobudluq etmək istəsə də, qarışıqlıqda bunu yaddan çıxarırdı.

Axşamlar onlar Tvifordun taqqıltı salan balaca avtomobilində geri – Jasmin bağına qayıdırdılar. Bu zaman missis Lenion Martinlə onun əlinin altında işləyən adam kimi danışdı, amma bu qadın pudralanmış və bəzənib-düzənmiş halda hamamdan çıxdıqda Martin özünü elə aparırdı ki, sanki, ondan qorxur. Onları yaxınlaşdıran bir şey var idi – aralarındakı oxşarlıq. Həm də bacı-qardaş oxşarlığı. Bir-birinə oxşadıqlarını demək olar ki, təəssüf hissi ilə qəbul edirdilər. Çox bənzəyirdilər, sadəcə, qadının saçları lak çəkilibmiş kimi daha hamar idi və onda Martinin kobudcasına yuxarı dartılmış qaşlarından əsər-əlamət yox idi.

Martin tez-tez gecədən xeyli keçmiş xəstələrinin yanına qayıdırdı, amma iki dəfə missis Lenionla birlikdə aradan çıxıb bilməmişdi. Buna səbəb təkcə istidə alışıb-yanan xəstələr haqqında düşünməkdən qaçmaq istəyi deyildi. Onlar həm də Tvifordların bezikdirici ev qayda-qanunlarından uzaqlaşmağa çalışırdılar. Üz tutduqları məkan isə daşlı sahilə özünə yer eləmiş balaca gölməçə idi.

Ləpədöyən rahatladıcı uğultusu altında, sıldırım qayanın üstündə oturmuşdular. Martinin beynində əlillər evinin ağardılmış divarları və diaqrammlar alışıb-yanır, gözləri önündə divarlardakı çatlar gün işığı kimi parlayır, tauna tutulmuş zəncilərin şişmiş, dəhşət dolu sifətləri ora-bura yırgalanırdı. Tvifordun oğlanlarından birinin faqla dolu ampulanı necə basıb əzdiyi və palatada necə dözülməz isti olduğu yadına düşürdü. Amma bu əsəbi gərginlikdə laqundan əsən külək və ləpədöyən uğultusu onlara sərinlik gətirirdi. Martin missis Lenionun ağ paltarının onun dizinin ətrafına çırpıldığını görəncə başa düşürdü ki, elə o da gərginlikdən yorulub. Martin qaşqabaqlı halda ona tərəf çöndü və Lenion danışmağa başladı:

– Mən elə qorxmuşam, elə tənhayam ki... Tvifordlar özlərini qəhrəman kimi aparırlar, amma daşürəklidirlər. Özümü elə qərribə hiss edirəm ki, sanki, kimsəsiz bir adaya atılmışam.

Martin onu öpdü və qadının çiyninə tərəf əyildi. Lenionun paltarının qolunun yumşaq ipəyi Martini həyəcanlandırırdı. Amma birdən Lenion kənara dartındı:

– Yox! Axı sizin üçün heç bir əhəmiyyət daşıyıram. Sizdə sadə bir maraq oyanıb. Ola bilsin ki, bu mənim üçün yaxşıdır... Amma bu gündüz...

Martin onu da, özünü də inandırmağa çalışdı ki, Lenion həddindən artıq çox məna daşıyır, amma yorğunluq əl-ayağını bağlayırdı. Martinlə bu qadının cazibəsi arasında xəstəxana carpayıları və böyük bir yorğunluq, bir də Leoranın sakit siması dayanmışdı. Hər ikisi susurdu, o, qadının əllərini ovucları arasında gizlətdiyi vaxt yanaşı oturmuşdular. Həyəcandan uzaq idilər və bir-birlərini anlayırdılar. Bu an nədən istəyirsən sərbəst danışa bilərdilər.

... Martin qadının otağının astanasında dayanmışdı, onlar evə yollananda Martin qapının arxasında qadının necə yumşaq hərəkət edəcəyini təsəvvüründə canlandırırdı.

"Yox, – özünə hirsələnirdi, – Bacarmıram. Coys... onun kimi qadınlar... Bu, mənim işimin və Linin xətrinə imtina etdiklərimin milyondabiridir. Vəssalam. Amma burada iki həftə yaşayaramsa... Səfeh. Bircə qapını döymək xəyalına düş, oho, gör necə hirsələnir! Amma, hər halda..."

O, Coysun qapısının altından uzanan işıq selini görürdü. Arxasını qapıya çevirdikdə və asta-asta öz otağına yollandıqda belə, bu sel gözlərinin qarşısından getmirdi...

Sent-Hubertdə telefonlar çox pis işləyirdi. Penrit Komasında isə telefon yox idi. Liman həkimi öz zamanında bundan məyus olmazdı, çünki adətən onu qonşuya zəng edərək xəstə yanına çağırırdılar. İndi

isə, taun yayılandan bəri Mərkəzi stansiya tamamilə pozulmuşdu və Martin iki saatını boş-boşuna keçirdikdən sonra, Leora ilə telefonla əlaqə saxlamaq fikrindən əl çəkdi.

Amma məyus deyildi, çünki üç-dörd gündən sonra Penritə gedəcəkdi. Martin Leoranın bura gəlməsi ilə bağlı Tviforda işarə vuranda, o, laqeyd halda razılıq vermişdi. Leora ilə Coys Lenion dostlaşarsa, Coys daha tənhalıqdan xilas yolunu Martində axtarmayacaqdı. Nə olar... o, buna razıdır, bunu arzulayır... demək olar ki, arzulayır...

4

Penrit dağlarının yüksəkliyində, ağacların alaqranlıq kölgəsi altındakı Komada Leora Martinin yoxluğunu daha çox hiss edirdi. İlk dəfə onunla Zenitdə rastlaşdıqdan bəri (o vaxt Leora xəstəxana palatasının döşəməsini yuyurdu) o qədər nadir hallarda ayrı düşürdülər ki...

Günlər bitib-tükənmək bilmirdi, cırıltı eşidən kimi Leora Martinin gəldiyi ümidi ilə ayağa qalxırdı... Onun darıxdırıcı axşam və qorxulu gecə boyunca qayıtmayacağı, burada – yanında olmayacağı, səsinin, əllərinin toxunuşunu daha duymayacağı fikri qadını əldən salırdı.

...Nahar çox qəmgin keçdi. O, adətən Martin institutda işlədiyi vaxtlarda tək yemək məcburiyyətində qalırdı, amma o vaxt bilirdi ki, səhər açılan kimi Martin yanına qayıdacaq – mütləq qayıdacaq. Dəlgin halda mətbəx stolunun arxasında əyləşərək nəsə yeyir və axşam qəzetində "Yumor səhifəsi"nə göz gəzdirdi. Bu gün o, sanki, iyirmi qonağa qulluq göstərirmiş kimi qarşısında ora-bura qaçan eşikağasına baxıb gərnəşə-gərnəşə qalmışdı. Çox darıxdırıcı gün idi...

Leora gözlərini çəkmədən Blekuotorun aşağıda qaralan damlarına tamaşa edə-edə eyvanda əyləşmiş və isti qaranlıqda "üfunətin" necə ona tərəf sürünərək gəldiyini aydın şəkildə hiss edirdi.

O, Sent-Svitin hansı istiqamətdə uzandığını bilirdi. Bu şəhər palma daxmalarından gələn və dağın döşü ilə sürünən həmin o qorxaq sayrışmaların arxasında yerləşirdi. Leora diqqətini onlara cəmlədi, düşündü ki, görəsən, hansısa möcüzə nəticəsində Martindən bir işarə almaq olarmı. Amma onun da Leoraya tərəfə baxdığı təəssüratı yaranmadı ki, yaranmadı. Leora artırmada uzun müddət sakitcə oturdu... Görüləcək heç bir işi yox idi.

Gecə də yata bilmədi. Çarpayıda, mığmığalara görə vurulmuş tordan içəri sızan lampa işığında oxumağa çalışdı, bacarmadı. Deyəsən, torda dəşik var imiş, mığmığalar oradan içəri girirdilər. Leora işığı söndürərək tərپənmədən uzandı, amma yenə də özünü yatmağa vadar edə bilmədi, çünki təhlükəsizlikdə olmadığını duyurdu. Ona elə gəlirdi ki, komanın döşəmə taxtası yavaş-yavaş bir-birindən aralanır... Sonra mığmığaların taun mikroblarını daşıyıb-daşmadığını xatırlamağa çalışdı. Aydın şəkildə hiss edirdi ki, hətta bu cür xırda məsələlərdə də Martindən asılıdır. Öz dünyagörüşü haqqında isə heç danışmağa da dəyməzdi. Birdən Martinin hansı ağcaqanadın – anolefesin, yoxsa steqomiyanın, ya da

deyəsən, aedesin... sarı qızdırma daşdığını yadında saxlaya bilmədiyinə görə ona necə hirsələndiyini xatırladı... və qaranlıqda öz-özünə güldü.

Sonra yadına düşdü ki, Martin ona daha bir faq inyeksiyası vurmağı bərk-bərk tapşırıb.

"Lənət şeytana, yenə də yaddan çıxartdım. Yaxşı, sabah mütləq edəmə".

"Sabah edəmə... Sabah edəmə..." – o, Martinin qolları arasında gizlənməyi necə arzuladığını başa düşərək yavaş-yavaş yuxuya getdi, bu sözlər isə həmin an beynində zəhlətökən nəqarət kimi uğuldayırdı.

Səhəri gün (o, yenə də özünə iynə vurmağı yaddan çıxartdı) qulluqçular və eşikağası adi vaxtlarda olduqlarından daha əsəbi görünürdülər. Leora onları sorğu-suala tutmaqla sakitləşdirməyə çalışdı və öyrəndi ki, Oliver Marçend – onların hamısının ümid bağladığı həkim ölüb.

Günün günorta çağı eşikağası eşitdi ki, bacısını izolyatora götürüblər və bacısı uşaqlarını yerbəyer etmək üçün Blekuoterə yola düşdü. ...Geri qayıtmadı. Heç kim onun başına nə gəldiyini bilmədi.

Axşama tərəf ətrafında gərginliyin daha da artdığını hiss edən Leora Martinin laboratoriyasına yollandı. Ona elə gəlirdi ki, bu otaq Martinin inadçı, coşqun ruhunu qoruyub saxlayır. Leora taun mikrobları olan kolbalardan uzaqda oturdu, sonra stolun üstündəki axıra qədər çəkilib qurtarmamış papirosu götürdü – Martinin papirosunu – və yandırdı.

Onun dodağında kiçik bir çat var idi və bilmirdi ki, bu səhər öz pinti əli ilə tozu silən qulluqçu (burada, laboratoriyada, xəstəlik əleyhinə istinadgahda) kolbanı aşırıb və maye yerə tökülüb. Papiros quru görünsə də, üzərində böyük bir qoşunu öldürməyə yetən taun mikrobı vardı.

İki gün sonra Leoraya dəhşətli bir tənhalıq hissi hakim kəsilmişdi, o, avtomobil tapmaq və Martinin yanına qaçmaq üçün piyada Blekuoterə getmək istəyirdi. Sonra gecənin bir yarısındı qızdırma, başağrısı içərisində, ayaqları və əlləri buza dönmüş halda yuxudan ayıldı. Səhəri gün qulluqçular onu görəndə baş götürüb evdən qaçdılar. Beləliklə, zəifliyin hakim kəsildiyi Leora evdə kimsəsiz, telefonsuz və tənha qaldı.

Bütün günü, uzun gecəni susuzluqdan qurumuş dodaqları ilə kömək istədi; həsrət çəkə-çəkə yatağında tənha uzandı. Bir dəfə su dalınca mətbəxə yollandı. Yataq otağının döşəməsi, sanki, dalğalanan dəniz idi, zülmət içində qıvrılırdı... O, mətbəxin astanasında bu dalğalanmaya davam gətirməyib yığıldı, bir saat hıçqıraraq sakitcə üzüqoylu qaldı.

"Lazımdır... lazımdır... xatırlamıram nə" – onun səsi dumanlanmış beynində əks-səda verirdi.

Leora ağrı içərisində və ağrıya qalib gələrək ayağa qalxdı, qulluqçulardan birinin qaçanda yaddan çıxardığı köhnə paltoya büründü və qaranlıqda səndələyərək kömək axtarmaq üçün evdən çıxdı. Əsas yola çatanda yenə yığıldı, yaralı heyvan kimi hasarın altında tərənəmzə qaldı. Ağzı üstə sürünərək güclə yenidən geri, evə qayıtdı və şüuru dumanlanana qədər Martinin xiffəti içərisində ağrını yaddan çıxardı.

Özünü itirmiş, tənha Leora Martinin mehriban qollarına sığınmadan uzaq səfərə yola düşməyə cəsarət etmirdi. Hər çıxqılıya diqqət kəsilərək gözləyirdi... Əldən düşənə qədər diqqət kəsilərək...

"Sən gələcəksən! Bilirəm ki, gələcəksən, mənə kömək edəcəksən! Sən gələcəksən! Martin! Kürən!" – o hönkürdü.

Sonra qıc oldu və bu, onun əl-ayağını bağladı. Artıq ağrı yox idi, qaranlıq ev başdan-başa sakitləşmişdi. Bu sakitlik içində yalnız onun xırıltısı və çətinliklə gələn nəfəsi eşidilirdi.

5

Sandelius kimi Coys Lenion da hamıya faq vurmaq üçün Martini razı salmağa çalışırdı.

– Yox, siz nə qədər məni sıxışdırsanız da, soyuqqanlı və sərt olacağam. Mən Qotlibin sədaqətli əsgəriyəm. Heç nə məni xəyanət etməyə vadar edə bilməz. Hətta daşqalaq edəcəyinizlə hədə-qorxu gəlsəniz belə, mümkün deyil, – Martin özünü öydü.

O, Coysa Leora haqqında danışdı.

– Bilmirəm, bir-birinizin xoşunuza gələcəksinizmi? Həddindən artıq fərqlisiniz. Siz dəhşətli dərəcədə dürüstsünüz. Hər zaman haqqında danışdığınız "yüksək cəmiyyət"i sevirsiniz. Leoranın isə o cəmiyyət heç vecinə də deyil. O, kənarda qalmağı xoşlayır. Ooooo, heç nə onun gözündən yayınmaz, amma çox danışmağı sevmir. Mən heç kimdə onunkuna bənzər bir həssaslıq görməmişəm – qeyri-səmimiliyi instinktlə duyur. Ümid edirəm ki, bir-birinizi qiymətləndirəcəksiniz. Onu bura gətirməkdən qorxmışdum, amma indi Penritə gedirəm. Elə bu gün onu gətirəcəyəm.

Martin Tviforddan maşın götürdü, çox gözəl əhval-ruhiyyədə Blekuoterə, oradan da Penritə yollandı. Taun taundur, amma axşamlar darıxmıyacaqdılar. Tvifordun oğlanlarından biri elə də lovğa deyildi, o, Coys və Martin, bir də Leora – birlikdə qayalar arasında nahar etmək üçün laquna gedəcəklər və birlikdə mahnı oxuyacaqlar...

Martin bunqaloya çatdı və qışqırdı:

– Li! Leora! Çıx! Gedirik!

Qaçıb yuxarı çıxdığı vaxt aynabənd yarpaqlarla və tozla örtülmüşdü, giriş qapısını isə külək oynadırdı. Əks-səda onun səsinə sakitlik içərisində gurultu ilə ümitsiz ahəngdə əks etdirirdi. Martin özünü itirdi. Evə tərəf atıldı, yemək otağında heç kimi tapmadı, mətbəxdə də heç kəs yox idi, yataq otağına tələsdi.

Çarpayıda, miğmığalara qarşı qurulmuş torun üstündə Leoranın bədənini uzana qalmışdı – həddindən artıq zəif, həddindən artıq sakit... Leoranı səslədi, onun çiyindən tutub silkələdi, dayandı və ağladı.

Onu sevdiiyə və burada elə onun öz təhlükəsizliyi üçün qoyduğına inandırmağa çalışaraq Martin divanə bir səslə danışdı...

Mətbəxdə rom var idi, özünə bir neçə stəkan rom süzməyə getdi. Rom təsir göstərmədi.

Axşama yaxın hündür, küləkli və üzü dənizə olan bağçaya çıxdı. Çala qazdı. Leoranın yüngül, soyumuş bədənini qaldırdı, öpdü və çalaya endirdi. Bütün gecəni veyil-veyil dolaşdı. Evə qayıdanda və Leoranın yumşaq bədəninin cizgilərini qoruyub saxlayan paltarlarını görəndə onu dəhşət bürüdü.

O, özündən çıxdı.

Penrit Komasını tərk etdi, Tvifordları atıb getdi və baş həkimin kabinetinin arxasında olan otağa çəkildi. Orada Martinin çarpayısının yanında hər zaman içki şüşəsi olurdu.

Ölüm ilk dəfə idi ki, qapısını döymüşdü, ona görə də Martin özündən çıxmışdı: "Ah, cəhənnəm olsun sınaqlar!" – Stoksun ümitsizliyinə rəğmən faq istəyən hər kəsə onu vurmağa başladı.

Yalnız Sent-Svitendə – təcrübə uğurla başladığı yerdə – vicdanı onu faqı hər kəsə vurmaqdan saxlaya bildi, amma təcrübəni davam etdirməyi Stoksə həvalə etdi.

Stoks Martinin özündə olmadığını görürdü, amma yalnız bircə dəfə onu tərk edilmiş işinə qaytarmağa cəhd göstərdi... cavabında bu sözü eşitdi: "Sizin elminizdən mənə nə?"

Stoksun özü Tvifordla birlikdə təcrübəni davam etdirməli oldu və Martinin aparmalı olduğu qeydləri yazmağa başladı. Axşam, səhər tezdən on dörd, on beş saat işlədikdən sonra, Stoks motosikllə Sent-Svitənə gəlirdi. Onun bu ləyaqətsiz silkələnmədən zəhləsi gedirdi, heç dolambac dağ yolları ilə saatda altmış mil sürətlə getməyi də təhlükəsiz saymırdı, amma bu, vaxta qənaət edirdi. Gecəyarısına qədər Stoks Tvifordla məsləhətləşir, ona səhəri günlə bağlı göstərişlər verir, bacarıqsız aparıldığı qeydləri səliqəyə salır və bütün bu müddət ərzində qaş-qabaqlı mülayimliyinə mat qalırdı.

Bununla belə, Blekuoterdə baş həkimin kabinetində Martin səhərdən axşama kimi sotq görünməyən növbəyə dayanan qorxuya düşmüş vətəndaşlara peyvənd edirdi. Stoks ondan bu işi, heç olmasa, başqa həkimə həvalə etməyi və Sent-Svitənə bir balaca diqqət ayırmağı xahiş edirdi, amma Martin özünün keçmiş qürurunu ayaq altda tapdalayaraq və öz işinin pozulmasına yardım edərək acı bir məmnunluq hiss edirdi.

O, assistenti əvəz edən tibb bacısı ilə birlikdə boş kabinetin ortasında dayanırdı. İnsanlar – ağlar, zəncilər, hindular – çiyin-çiyinə qarışıq bir növbədə dayanmışdılar. Özü də bütöv bir məhəllə boyunca... Hər sırada on adam, sanki, edamdan əvvəl səssizcə dayanıblarmış kimi susurdular. Onlar tibb bacısına yaxınlaşıb və həyəcanlı halda əllərini uzadırdılar. O, isə pasienti yanında dayanmış Martinə ötürməmişdən əvvəl yaxşı-yaxşı sabunlayır, su ilə yuyur və spirtləyirdi. Martin kəskin hərəkətlə dirsəkdən yuxarı dərini tutur, iynəni sancır, onlar dartındıqda isə ayrı-ayrı sifətləri bir-birindən seçmədən söyüş söyürdü. Çıxıb gedərkən minnətdarlıqla kəkələyirdilər: "Allah sizdən razı olsun, doktor!" Amma o, eşitmirdi.

Bəzən bu prosesdə Stoks da iştirak edir və qayğılı halda diqqətlə Martinə baxırdı. Faqın dəyərinin yoxlanılması üçün öz məhəllələrində nəzarət altında oturmalı olan Sent-Svitənli əməkçilərini növbədə görəndə isə xüsusilə əsəbiləşirdi. Bəzən sevincək, qaqqıldayaraq və öz köməyini təklif edərək cənab Robert Ferlemb də gəlirdi. Ledi Ferlemb hamıdan əvvəl peyvənd aldı, onun dalınca isə bitib-tükənməyən alqışlar söyləyən, cır-cındır içində olan qabyuyan qadın...

Bu gərginlikdən yorulan Martin iki həftə sonra peyvənd etməyi dörd həkimə təhvil verdi, özü isə faq hazırlamağa başladı.

Amma gecələr saçları pırtlaşıq halda tənhalıqda oturur və dayanmadan içirdi. O, spirtlə və qəzəblə yaşayırdı, ruhunu isə azad buraxmışdı. Öz bədənini nifrət içində əritmişdi. Bir zamanlar zahidlər öz bədənlərini ekstazla əritdikləri kimi. Həyatı qoca əyyaşın gecələri kimi real deyildi. Normal, ehtiyatlı insanların üzərində maraqlı bir üstünlüyə malik idi, çünki yaşamaq, yoxsa ölmək onun üçün artıq əhəmiyyətsiz idi. Məgər Martin ölümlər arasında oturmamışdı – Leora və Sandeliusla, Ayra Xinkli və Oliver Marçendlə, İnçkep Cons və yalvarış içində əllərini ona tərəf uzadan qaradərililərin xəyali kütləsi ilə söhbət etmirdimi?

Leoranın ölümündən sonra təkcə bir dəfə öz əşyalarını götürmək üçün Tvifordların evinə getmiş və Coys Lenionla rastlaşmamışdı. Martin ona nifrət edirdi. And içirdi ki, Leoranın yanına daha tez qayıtmasına Lenionun mövcudluğu mane olmamışdı, amma beynində bir fikir qalırdı: Coysla söhbət etdiyi zaman Leora can verirdi.

"İyrənc adam, elə özünü ora soxursan – kübar cəmiyyətinə! Şükür Allaha ki, sən daha Leoranı görməyəcəksən".

Darısqal və qaranlıq otaqda, çarpayının qırağında oturmuşdu. Bədbəxt görünüşü vardı, gözləri qırmızı damarlarla dolmuşdu... Yeganə dostu hesab etdiyi pişik balası yastığının üstündə yatırdı. Qapının taqqıltısına Martin dodaqaltı deyindi:

– Mən indi Stoksla danışa bilmərəm. Qoy öz təcrübələrini özü aparsın. Sınaqlar lap zəhləmi töküb.

Sonra qəmgin-qəmgin qışqırdı:

– Gəlin!

Qapının astanasında həmişəki kimi, təravətli, səliqəli, özünəinamlı Coys Lenion dayanmışdı.

– Sizə nə lazımdır? – o qışqırdı.

Lenion ona baxdı, içəri keçdi, qapını örtüdü, yeməklə, kağızlarla, alətlərlə qalaqlanmış stolun üstünü səssiz halda səliqəyə saldı. Hiddətlənmiş pişik balasını tovlayıb xalçanın üstünə apardı, yastığı çırpdı və dağılmış çarpayının üstündə Martinlə yanaşı əyləşdi. Sonra sözə başladı:

– Hirsələnməyin. Nə baş verdiyini bilirəm. Səsil bir saatlıq şəhərə getdi və sizə demək istəyirdim ki... sizi sevdiyimiz azacıq da olsa təsəlli verməzmi? Mənə öz dostluğumu təklif etməyə icazə verməzsiniz ki?

– Mənə heç kimin dostluğu lazım deyil. Mənim dostlarım yoxdur.

Qadının əlini əlinin üstündə hiss etmədən dinməz-söyləməz oturmuşdu. Amma çıxıb getdiyi zaman Martinin içində yenə də cəsarət hissi alışmağa başladı.

Hər halda, ona kömək edən viskidən imtina etməyə cəsarət edə bilməsə də, indi gələn, peyvənd istəyən hər kəsə faq vurmağa son qoymağın yolunu axtarırdı. Sonra faqın hazırlanmasını da, vurulmasını da

başqalarının üzərinə atdı, özü isə Sent-svint təcrübəsindəki ciddi müşahidəyə qayıtdı... Təcrübə indi əməlli-başlı pozulmuşdu, çünki əhalinin peyvənd edilməmiş hissəsi peyvənd üçün Blekuoterə gəlirdi.

Coysla görüşmür, əlillər evində yaşayır, amma axşamlar adətən ayıq olurdu.

6

Siçovulların məhv edilməsi ilə bağlı təbliğat bütün adaya yayılmışdı, beş yaşlı pompuldan tutmuş axsayan nənəyə kimi hamı siçovulları və sincabları öldürməyə çıxırdı. Faqın nəticəsi iləmi, siçovulların öldürülməsindənmi, qəzavü-qədərdənmi – epidemiya yavaşıdı. Martinin gəlişindən altı ay sonra Qərbi Hindistanda taun demək olar ki, yoxa çıxdı və karantin aradan qaldırıldı.

Sent-Hubertin mətbəxlərində və pıştaxtalarında insanlar artıq özlərini təhlükədən uzaq hiss edirdilər. Yazın ortasında ağrıdan ilk dəfə xilas olan xəstə kimi sevinməyə başlamışdılar. Sadəcə, yaşadıqlarına və onları heç nəyin narahat etmədiyinə sevinirdilər. Şadlanırdılar ki, açıq bazarlarda hay-küylə və söyüşlə alver etmək olar, sevinirdilər ki, sevgililər ətrafda heç nəyin fərqi varmadan küçələrdə veyllənə bilərlər; fərəhlənirdilər ki, avaralar "Buz ev"də tələsmədən svilz qurtumlaya-qurtumlaya məzəli əhvalatlar danışa bilərlər; sevinirdilər ki, qocalar ayaqlarını yığaraq otura və manqo ağaclarının altında kölgədə boş-boş danışa bilərlər; sevinirdilər ki, həqiqi xristianlar toplaşa və allahın şəninə nəğmələr oxuya bilərlər. Bütün bunlar artıq axmaqlıq deyildi, amma cənnət həzzinə çevrilmişdi.

İlk paroxodun adanı tərk etməsi əməlli başlı bayram oldu. Ağlar və zəncilər, hindular və çinlilər, karaiblər körpüdə yığılmışdılar. Onlar qışqırır, şarfların yelləyir, Blekuotorun mükafat almış nəfəs alətləri orkestrinin zəif ciyiltisi altında hönkürməməyə çalışırdılar və Mak-Qerk paroxod Kompariyasına məxsus "Sent-Aya" paroxodu körpüdən aralananda kapitan igidcəsinə rəsmi-təzim etdi, halbuki, axan göz yaşlarının arasından limanı görmürdü. Hamı da başa düşürdü ki, artıq kilid altında saxlanılan cüzamlılar deyillər, azad dünyanın sakinləridirlər.

Bu paroxodla Coys Lenion gedirdi. Martin onunla körpüdə vidalaşdı.

Demək olar ki, martinlə eyni boyda olan Lenion onun əllərini bərk-bərk sıxdı, çəkinmədən ona baxdı və sevincli səsle dedi:

– Beləliklə, siz özünüze gəldiniz!? Mən də. Bizim hər ikimiz bu tələyə düşən dəlillər idik. İnanmıram ki, sizə kömək etmiş olum, amma çalışdım. Bilirsiniz, məni heç vaxt əsl həyatı başa düşməyi öyrətməyiblər. Siz isə öyrətdiniz. Salamət qalın.

– Nyu-Yorkda sizə baş çəkməyə icazə verərsiniz?

– Doğrudan da, bunu istəyərsinizsə.

Lenion çıxıb getdi, amma o, paroxodun gümüşü üfüq xəttində itdiyi cansıxıcı saatda olduğu kimi heç vaxt belə yaxın olmamışdı. Sonra gecə düşdü və Martin dəhşət içərisində Penrits Komasına gəldi. Leoranın qəbrinin üstünə yığıldı... Heç vaxt Leoraya uyğunlaşmaq və nəyisə izah etmək məcburiyyətində qalmamışdı... "İcazə verərsiniz sizə baş çəkimi?" soruşmağa da ehtiyac yox idi.

Amma Leora özünün son yatağındı laqeyd halda və təbəssümsüz uzanmışdı... Nə cavab verirdi, nə də təskinlik...

7

Martin yola düşənə qədər faqla apardığı təcrübə ilə bağlı qeydlərini toplamalı, Stoksun və Tvifordun müşahidələrini özünün ilk dəqiq rəqəmlərinə əlavə etməli idi.

O, on minlərlə ada sakininə faq bağışlamış biri kimi hörmətli adama çevrilmişdi. "Blekuoter-Qardian" karantin qaldırıldıqdan sonra çıxarılan ilk buraxılışında onu "bizim həyatlarımızın xilaskarı" adlandırmışdı. Martin artıq xalq qəhrəmanı idi. Düzdür, Sandelius ona zir-zibildən xilas olmağa kömək etmişdi, amma məgər Sandelius onun yanında adyutant deyildimi? Ayra Xinklini Maarif Təşkilatının kilsələrində əvəz edən zəncinin iddia etdiyi kimi, bu işdə Allahın əli var idisə, məgər yadelli onlar üçün Allah tərəfindən göndərilmiş xilaskar deyildimi?

Düzdür, epidemiya zamanı ciddi-cəhdlə və xəlvəti işləyən zəhlətökən şotlandiyalı doktor deyirdi ki, taunun faqsız da arası kəsildiyinin bir çox nümunələri mövcuddur, amma ona heç kim qulaq asmırdı.

Martin öz qeydlərini qaydaya saldığı vaxt Mak-Qerk İnstitutundan Riplton Holaberdin imzası ilə məktub gəldi.

Xolaberd yazırdı ki, Qotlib əməlli-başlı zəifləyib, institutun rəhbərliyini öz üzərindən atıb, elmi işini dayandırıb və artıq evdə oturur, istefaya çıxıb. Holaberd isə müvəqqəti olaraq direktorun səlahiyyətini həyata keçirir və bu sifətlə də yazır:

"İşinizlə bağlı Mak-Qerk agentlərinin məktublarında verilən hesabatlar sizin öz təvazökar hesabatlarınızdan daha genişdir (özü də o halda ki, məktublar karantin səlahiyyətliləri tərəfindən buraxılırdı) və biz sizin qeyri-adi uğurunuz haqqında məlumatlıyıq. Müasirlərimizin bir çoxunun gücü çatmadığı işi görmüsünüz: geniş eksperimental yoxlama yolu ilə taun əleyhinə bakteriofaqın təsirini sübut etmisiniz və zavallı əhalinin böyük hissəsini xilas etmisiniz. Qəyyumlar Şurası və mən sizin müvəffəqiyyətinizi lazımi şəkildə qiymətləndiririk. Mak-Qerk İnstitutunun şöhrətini artırmısınız və hesabatınız çap olunanda yenə də artıracaqsınız. Məlumat veririk ki, sizin adı olub özü olmayan patronunuz Maks Qotlib çox ehtimal ki, bir neçə ay bizimlə əməkdaşlıq edə bilməyəcək, amma biz sizin rəhbərliyiniz altında yeni müstəqil şöbə yaratmaq fikrindəyik".

– Təsir qüvvəsini müəyyən etmişəm... cəfəngiyatdır! Mən ancaq əhalinin yarısında yoxlama aparmışam, – Martin köksünü ötürdü.

Sonra fikirləşdi: "Yeni şöbə! Mən elə burada da həddindən artıq əmr vermişəm. Hakimiyyət lap zəhləmi töküüb. Öz laboratoriyama qayıtmaq və hər şeyə yenidən başlamaq istəyirəm".

Onun ağlına gəldi ki, yaqın, ildə on min alacaq... Leora elə sevinərdi ki... Onlar birlikdə o qədər də böyük olmayan əcaib naharlar təşkil edə bilərdilər...

Qotlibin son vaxtlar necə zəiflədiyini əvvəllər də görmüşdü. Amma bununla belə, onun səhhətinin pislili ilə bağlı xəbər Martini həyəcanlandırdı. Gör vəziyyət nə dərəcədə ciddi ki, bir neçə aylıq elmi işinə ara vermək məcburiyyətində qalıb.

Martin öz təcrübəsindən uzaqlaşaraq xilaskar rolu oynadığını və bununla da Qotlibə xəyanət etdiyini fikirləşəndə öz şəxsi müsibətini unudurdu. Nyu-Yorka qayıdaraq qocanın yanına getməli və onun zəhmli baxışlarının altında etiraf etməli idi ki, faqın təsirli olmasının tam sübutunu əldə etməyib.

Heç olmasa, özünün ildə on mini ilə Leoranı yanına yüyürüb gələ bilsəydi...

8

Martin Sent-Huberti Coys Leniondan üç həftə sonra tərk etdi.

Yola düşməsi ərəfəsində onun və Stoksun şərəfinə cənab Robert Ferlembin rəhbərliyi ilə ziyafət təşkil edilmişdi. Ser Robert səxavətli komplimentlər yağdırır, Kellet nəşə izah etməyə çalışırdı və hamı kralın şərəfinə deyilmiş tostdan sonra ayaq üstə qalxaraq öz xilaskarının sağlığına içdi. Qotlibin, Terri Uiketin qarşısında cavab vermək üçün sabah bu sadələvh insanları tərk edəcəyi haqda düşündükdə Martin özünü tənha hiss etdi.

Onu nə qədər ucadan tərif edirdilərsə, o, bir o qədər inadla uzaq laboratoriyalardakı naməlum alimlər haqqında düşünürdü. Görəsən, belə bir imkanı olan, amma ondan istifadə etməyən adam haqqında nə söyləyə bilərdilər? Onu necə təkidlə "həyat verən" adlandırırdılarsa, Martin daha acı şəkildə öz rüsvayçılığını və xəyanətini dərk edirdi. Stoksa baxdığı zaman onun gözlərində təəssüf oxuyurdu və bu, məzəmmətdən daha betər idi...

XXXVI FƏSİL

1

Gözlənilməz təsadüf üzündən Martin Nyu-Yorkdan "Sent-Barian"da getdiyi kimi, "Sent-Barian"da da ora qayıdırdı. Mürgüləyən Leoranın, kapitan körpüsünün üstündə bağırən Sandeliusun xəyalları gəmini dolaşırdı.

"Sent-Barian"nın göyertəsində şəhəratrafı klubların ulduzu – Sandeliusdan inciyən miss Qvilyam da vardı.

Qışı səmərəli keçirtmişdi, Trinidad da və Karakasda yerlilərin musiqisi ilə bağlı qeydlər aparmışdı, ən azından onları yazmağa hazırlaşdı.

Miss Qvilyam Blekuoterdə Martinin gəmiyə necə mindiyini görmüşdü, onu ötürən dostlarına da fikir vermişdi: kök və arıq iki ingilis, bir də xalis soyuqqanlı adam olan bir şotlandiyalı.

– Sizin dostlarınızın hamısı, yəqin ki, britaniyalılardır, – köhnə tanış olduqlarından istifadə edərək məsələni aydınlaşdırmağa başladı.

– Hə.

– Siz bütün qışı burada keçirdiniz?

– Hə.

– Necə oldu ki, karantinə düşmədiniz? Axı sizə demişdim ki, burada düşmək axmaqlıqdır. Yəqin, yaxşı pul qazana bildiniz... Amma bütün bunlar, əlbəttə, çox xoşagəlməz idi.

– Hə-ə-ə, bəlkə də...

– Sizə demişdim. Gərək sözümlə eşidib Trinidad da gedəydiniz. Çox gözəl adadır. Deyin görüm, Cənab Ədəbsiz necədir?

– Kim?

– Oooo, siz tanıyırsınız – oyunlar və bu kimi şeylər təşkil edən o gülməli isveçlini deyirəm.

– O ölüb.

– Ohhhh... doğrudan da, təəssüf edirəm! Bilirsiniz, başqaları nə deyirsə desin, mən onu yaxşı adam hesab edirdim. Əminəm ki, o, əslində, mədəni adam idi, sadəcə, həddindən artıq səs-küy salırdı. Bəs arvadınız haradadır?

– Yox... o, mənimlə deyil. Mən aşağı gedim, əşyalarımı yerləşdirim.

Miss Qvilyam açıq-aşkar "Nəyi-nəyi, ədəb qaydalarını hamıdan tələb edə bilərəm!" söyləyən baxışları ilə bir müddət onun ardınca baxdı.

İstiyə və fırtına təhlükəsinə görə "Sent-Barian" da birinci dərəcənin sərnəşinləri az idi. Olanların da əksəriyyəti hesaba alınmırdı, çünki bunlar şən və ədəbli turist yankilər deyildilər – Cənubi Amerikalılar idi. Bütün turistlər kimi, onlar da öz dünyagörüşlərini səyahətlər vasitəsilə artıraraq Qərbi Hindistanda, ya da Cənubi Amerikada yarım il keçirdikdən sonra Nyu-Cersiyə və ya Viskonsinə qayıdılar. Birinci dərəcənin sərnəşinləri səfərlərini harada keçirmələrini söyləməklə öz qiymətlərini qaldırırdılar. Paroxodun bəzi mötəbər sərnəşinləri hər şeyə diqqət yetirərək bir-birini gözdən keçirirdilər və onların diqqəti dinclik bilməyən insan təsiri bağışlayan arıq, kasıb adama doğru yönəlmişdi. O adam bütün günü ora-bura gəzişərək addımları ilə göyertəni ölçürdü, gecəyarısından xeyli keçmiş onu bortun yanında tənha dayanan görmək olardı.

– Məncə, həddindən artıq narahat adamdır! – Detroydlu cənab S.Senborn Memfisli cazibədar missis Dosona söylədi, o isə özünəməxsus bir hazırcavablıqla bildirdi:

– Bəli, haqlısınız. O, hökmən aşiq olubdur.

– Oooo, mən onu tanıyıram! – missis Qvilyam dedi, – Amerikadan getdiyim zaman o arvadı ilə "Sent-Barian" da idilər. Arvadı indi Nyu-Yorkdadır. O həkimdir və deyəsən, o qədər də yaxşı həkim deyil. Öz aramızda qalsın, mən onun haqqında çox da yaxşı fikirdə deyiləm, elə arvadı haqqında da. Bütün yolu burada oturmuşdular – elə də axmaq görünüşləri var idi ki...

Martinin əlləri cihazlar üçün darıxmışdı. İndi əvvəllər yalnız ehtimal etdiyi şeyi dəqiq bilirdi: inzibati işə və Böyük İşlərə nifrət edir.

Göyertədə gəzişdiyi vaxt fikirləri aydınlaşırdı və yenidən özünə qayıdırdı. Martin onun hesabatını necə olursa-olsun, qəzəblə didişdirəcək tənqidçilər haqqında düşünürdü. Əvvəllər həmkarlarının, laboratoriya işçilərinin söylədiyi tənqidi fikirlər Martini iyrəndirdi. Bir vaxtlar rəqiblərinin müvəffəqiyyəti də onu bərk əsəbləşdirərdi. Ümumiyyətlə, onu təqib edənlərə boylanmaq üçün daima arxaya baxmaq məcburiyyətinə nifrət edirdi. Amma bir dəfə gecə, məhəccərin yanında saatlarca dayandıqdan sonra, özü-özünə etiraf etdi ki, onların tənqidindən qorxur. Özü də o səbəbdən çəkinir ki, eksperimentində diş batası yerlər çoxdur. Bunu dərk etdikdən sonra Martin, özünü müdafiə edə biləcəyi bütün arqumentləri dənizə tulladı: "Əgər kimsə epidemiyanın qızgın vaxtında öz sakitliyini qoruyub saxlamağın, eksperimentin şərtlərinə əməl etməyin nə demək olduğunu təcrübədə duymayıbsa, belə şərtlərdə o, insanın nələrlə qarşılaşdığını öz laboratoriyasının sakitliyində təsəvvür edə bilməz".

Əgər kinli, paxıl, xırdaçı deyilsə, tənqid yaxşı şeydir, ...

Yox, hətta belə olduqda da, onlar bəzən xeyirlidirlər! Elə insanlar var ki, gözlərini yumub hər şeyi tənqid etdiklərindən, yoldaşları düşünmədən onları "bədbəxt adam" adlandırırlar. Bu cür insanlar üçün bütün yaxşı şeyləri dağıtmaq yaratmaqdan daha təbiidir. Evləri dağıtmağı gözəl bacarana, zir-zibillə dolu torpağı təmizləmək, hörgüyə kərpic qoymaq nəyə lazımdır ki?

"Çox gözəl, – Martin sevindi, – Qoy hücum etsinlər! Mən bəlkə də, onları qabaqlayar və öz işimin amansız təhqiqatını daha tez çap etdirərəm. Bir müddətə cilovu əldən versəm də, Sent-svint təcrübəsində nəyə nail olmuşam. Öz cədvəlimi biometriya mütəxəssisinə apararam. O, qaydasına salar. Çox yaxşı! Nə qalarsa, onu da çap etdirərəm".

O, Qotlibin və Terrinin gözlərinin içinə utanmadan baxa biləcəyini hiss edərək, yatağa uzandı və uzun həftələr boyunca ilk dəfə olaraq qorxu hiss etmədən yuxuya getdi.

4

Bruklin limanında, miss Qvilyamin, mister S.Senborn Xiblin və missis Dosonun təəccübünə və narazılığına rəğmən, Martini reportyorlar qarşıladılar və dövrəyə aldılar. Onun məlum olmayan xəstəliklə hansısa adada, ya da başqa bir yerdə gözəl işlər gördüyünü öyrənmək istəyi ilə tərifli, eyni zamanda da, qarmaqarışıq suallar verdilər. Martini onların cərgəsini yarıb keçən Riplton Holaberd xilas etdi. Hər iki əlini irəli uzadaraq ucadan qışqırdı:

– Mənim mehriban dostum! Biz hər şeyi bilirik. Sizinlə birlikdə kədərlənirik və sağ-salamat yanımıza qayıtdığınıza görə elə şadiq ki...

Qotlibin qanadları altında olarkən Martin Holaberd haqqında nə deyirdisə desin, indi onun əllərini bərk-bərk silkələyir və dodaqaltı mızıldanırdı:

– Evə qayıtmaq yaxşıdır.

Xolaberd (onun əynində aktyor geyiminə bənzəyən mavi kraxmallı yaxalıq olan köynək var idi) Martinin əşyaları kömrükdən keçənə kimi gözləyə bilmədi. Direktorun səlahiyyətlərini yerinə yetirən adamın vəzifə borcu, təbii ki, onu instituta səsleyirdi. Sadəcə, Martinə bir xəbəri çatdırmağa imkan tapdı: Qəyyumlar Şurası onu tam səlahiyyətli direktor təyin etməyə hazırlaşır və o, əlbəttə ki, Martinin layiq olduğu qiyməti və mükafatı almasının qayğısına qalacaq.

Xolaberd yaraşığı üstüörtülü maşınını sürüb getdi (o, tez-tez izah edirdi ki, arvadı ilə onun sürücü saxlamaq imkanı var, amma pullarını başqa şeylərə xərcləməyi üstün tuturlar), Martin çardağın dibində çürümüş ağaca söykənərək, sanki, burada saatlarla dayanıbmış kimi görünən Terri Uiketi gördü.

Terri Martinə yaxınlaşdı:

– Salam, Cılız! Hər şey qaydasındadır? İndi sənin cır-cındırını kömrükdən keçirdərik. Sizin direktorla necə öpüşdüyünüzə baxmaq adama ləzzət eləyirdi.

Taksi onları Bruklinin isti küçələri ilə apararkən Martin Terrini sorğu-suala tutmuşdu:

– Holaberd necə direktorluq edir? Qotlibə nə olub?

– O, müqəddəs Tabzın layiqli davamçısıdır, hətta daha nəzakətli və daha ədəbsizdir... Mən... Görərsən, mən elə bir hoqqa çıxaracağam ki! Gözəl günlərin birində, həmin gün elə də uzaqda deyil, meşəyə gedəcəyəm. Vermontda daxmam var, sonra da direktora təqdim etməli olduğum real nəticələrin qayğısına qalmadan işləyəcəyəm. Xəbərin var, məni biokimya şöbəsinə dürtüşdürüblər. Qotlib isə... – Terrinin səsinə həyəcan hiss olundu – mənə elə gəlir ki, o, lap pisdir... Onu təqaüdə çıxarıblar. Qulaq as, Mart, belə başa düşürəm ki, səni şöbənin qızıla tutulmuş müdiri edəcəklər, mən isə sırası elmi əməkdaşlıqdan yuxarı qalxmayacağam. Mənimlə getmək fikrindəsən, yoxsa Müqəddəs Holaberdin ətcəbalalarından biri olacaqsan?

– Səninləyəm, Terri, ay köhnə deyingən! – Martin onunla Terri arasında hər zaman yerinə düşən istehzal tonu bir kənara atdı, – mənim daha heç kimim qalmayıb. Leora və Qustav artıq yoxdur, indi isə deyəsən, Qotlib də gedir. Biz səninlə bir-birimizdən bərk-bərk yapışmalıyıq.

– Raziyam!

Onlar bir-birinin əlini möhkəmcə sıxdılar, boğazlarını arıtlayıb yay şlyapaları haqqında danışmağa başladılar.

5

Martin İstituta təzəcə daxil olmuşdu ki, kolleqaları yanına cumdular, əlini sıxdılar, şad olduqlarını bildirdilər. Düzdür, bir qədər xəcalət çəkdi, amma təriflərə laqeyd qalmadı – insan onları vətənə qayıdanda daha iştahla qəbul edir.

Cənab Robert Ferlemb instituta Martini mədh edən məktub yazmışdı. Məktub Martinlə eyni gəmidə gəlmişdi və növbəti gün Holaberd onu mətbuatda çap etdirdi.

Onun gəlişinə bir o qədər də həvəs göstərməmiş reportyorlar indi intervü üçün əldən-ayaqdan gedirdilər. Martin əsəbiləşəndə və müsahibədən boyun qaçılanda, Holaberd onları öz əlinə alırdı. Beləliklə, qəzetlər tezliklə xəbər yaydılar ki, dünyanı hər zaman nədənsə xilas edən Amerika onu yenə də növbəti bədbəxtlikdən qurtarıb. Mətbuatda o da yazılmışdı ki, Martin Erousmit tək-cə möcüzə yaradan həkim və olduqca yaxşı laboratoriya işçisi deyil. O, sən demə, siçovulları amansızlıqla məhv edib, kəndləri yandırır, Fövqəladə Şuralarda sarsıdıcı nitqlər söyləyib və insanları ölümün pəncəsindən qoparıb. Elə bu vaxtlarda Amerika Birləşmiş Ştatlarının kiçik qardaşları olan Meksikaya, Kubaya, Haitiyə, Nikaraquaya sərf etdiyi

pulları müəyyən yerlərdə şübhə altına almağa başlamışdılar. Belə ki, qəzet redaktorları və siyasətçilər Birləşmiş Ştatların özünütəsdiqinin yeni sübutu üçün də Martinə minnətdar idilər.

O, Xalq Səhiyyəsi xadimlərindən, ona "vətəndaş hüququ doktoru" adını təklif edən bir təşəbbüskar kollecdən, məruzə ilə çıxış etməsini xahiş edən tibb cəmiyyətlərindən və fakültələrindən məktublar alırdı. Tibb jurnalları və qəzetləri baş məqalələrini onun işinə həsr edirdilər, Konqresin üzvü Almus Pikkerbo isə Vaşinqtondan teleqram göndərmişdi. Bu teleqram, konqress üzvünün düşüncəsinə görə, şeirlə tərtib edilmişdi: "Çətin ki, haradasa bizim Nautilov uşaqlarını qabaqlayan olsun". Bütün olanlardan sonra Martin bir daha Mak-Qerklərə nahara dəvət edildi, amma artıq bu dəfə onu Kapitola deyil, adı hələ heç vaxt bu cür şöhrətlə parlamamış Ross Mak-Qerk çağırmışdı.

Martin çıxış etməklə bağlı bütün təkliflərdən imtina etdi. Onu dəvət edən hörmətli təşkilatlar qısa cavab verirdilər ki, doktor Erousmitin necə məşğul olduğunu başa düşürlər, amma bir gün vaxt tapa bilərsə, böyük şərəf hesab edərdilər ki...

Riplton Holaberd indi tam səlahiyyətli direktor, Qotlibin varisi təyin edilmişdi və Martindən uduşlu eksponat kimi istifadə etməyə çalışırdı. Holaberd onu bütün əsilzadə və xarici qonaqlarına təqdim edir, Məmur Şənliklərinin Adamlarına göstərirdi. Onlar isə iltifatla gülümsəyir, müxtəlif suallar quraşdırmağa çalışırdılar. Sonra Martini əvvəlki məvacibindən iki dəfə artıq məvaciblə yeni mikrobiologiya şöbəsinin müdiri təyin etdilər.

Halbuki, o, ümumiyyətlə, heç vaxt bilmədi ki, mikrobiologiya ilə bakteriologiya arasında fərq nədədir. Amma üzərinə yağan şan-şöhrət qarşısında uzun müddət davam gətirə bilmədi. Martin həddindən artıq çaşmışdı – xüsusilə də Maks Qotlibi gördükdən sonra.

6

Qayıdışının səhəri günü Maks Qotlibin mənzilinə zəng etdi, Mariamla danışdı və axşama yaxın evlərinə gəlmək üçün icazə aldı.

Bütün yol boyu qulaqlarında Qotlibin səsi cingildəyirdi: "Siz mənim oğlum idiniz. Mən sizə həqiqət və şərəf haqqında bildiyim hər şeyi öyrətdim, sizsə mənə xəyanət etdiniz. Gedin, gözlərim sizi görməsin!"

Mariam narahatlıqla onu dəhlizdə qarşıladı:

– Bilmirəm, doktor, sizi içəri buraxımmı, yoxsa yox?

– Nə üçün? O elə xəstədir? Narahat etmək olmaz?

– Yox, məsələ bunda deyil. O, ilk baxışdan heç xəstəyə oxşamır da. Amma heç kimi tanıya bilmir. Həkimlər deyirlər ki, bu, qocalara xas olan kəmağıllıqdır. O yaddaşını itirib. Və birdən-birə ingilis dilini tamamilə unudub. Atam indi ancaq alman dilində danışır, mən isə alman dilində heç nə bilmirəm. Ah, kaş

ki musiqinin əvəzinə alman dilini öyrənəydim. Amma... Bəlkə, sizin burada olmağınız ona xoş gələcək?! Bir bilsəydiniz ki, sizin haqqınızda, Sent-Hubertdə keçirdiyiniz uğurlu təcrübə haqqında necə həvəslə danışırıd!

– Mən, əslində... – Martin deməyə söz tapa bilmədi.

Mariam onu kitablardan divarı qara görünən bir otağa oturdü. Qotlib sürtülüb dağılmış kresloda yarıuzanıqlı vəziyyətdə oturmuşdu. Nazik əli gücsüz halda mütəkkədən sürüşüb sallanmışdı.

– Doktor, bu mənəm, Erousmit, Nyu-Yorka yenidən qayıtmışam, – Martin mızıldandı.

Qoca, elə bil, nəşə başa düşdü: Martinə diqqətlə baxdı, başını yellədi və inildədi:

– Versteh nicht ; – sonra qürurlu gözlərdən ona tabe olmaq istəməyən göz yaşları astaca aşağı doğru süzöldü.

Martin başa düşdü ki, artıq heç vaxt tənbeh və məzəmmət eşitməli olmayacaq. Qotlib hələ ona inandığı zamanlarda zülmət dünyasında qərqlə olub.

7

Martin öz mənzilinin qapısını bağladı – onların mənzilinin... Soyuq bir qəzəblə bağladı ki, Leoranın əşyalarında onu xatırladan yüzlərlə qırıntı tapıb kədərə qapılmasın: Kapitola Mak-Qerkin yanında nahar üçün alınmış paltar, gecələr gizlicə yeyib ləzzət almaq üçün gizlətdiyi daşlaşmış şokalad plitkası, "Kürənə mindal almaq" yazılmış kağız... Məyus-məyus mehmanxanada nömrə götürdü və işə qapıldı. Dünyada onun üçün işdən və Terri Uiketlə tikanlı dostluqdan başqa maraqlı heç nə qalmamışdı.

Birinci işi Sent-svitin təcrübəsi ilə bağlı statistik məlumatlar və Stoksdan hələ də gəlməkdə olan yeni rəqəmlər əsasında nəticə çıxarmaq idi. Onların bəziləri etibarsız idilər, bəziləri faqın təsir qüvvəsini təsdiq edirdi, amma ümumilikdə, qəti surətdə bir söz demək mümkün deyildi. Öz cədvəllərini biometriya üzrə mütəxəssis Reymond Perlə təqdim etdi və Perl Martinin gözlədiyindən daha az ümid verən nəticə çıxartdı.

Bundan bir qədər əvvəl Martin öz işi ilə bağlı direktora və Qəyyumlar Şurasına hesabat vermişdi: "Nəticələr statistik analizin cavabını gözləyir, bu cavab olmadan onları dərc etdirmək düzgün deyil". Amma Holaberd artıq özündən çıxmışdı, qəzetlər möcüzə haqqında danışır, faqın göndərilməsi ilə bağlı Martinin üstünə xahişlər yağdırırdılar. Vərəm əleyhinə, sifilis əleyhinə faqın olub-olmadığını soruşmaqla onu bezdirirdilər. Eyni zamanda, hansısa epidemiya ilə mübarizə üçün yollanması təklifləri ilə cana yığırdılar...

Perl belə bir nəticəyə gəldi ki, ilk inyeksiyaların yararlı nəticələrini – Erousmitin ardıcıl olaraq Karibin bütün sakinlərinə faq peyvəndi vurduğu vaxt əldə etdiyi nəticələri – epidemiyanın o zaman artıq

azalmaya doğru getməsinin mümkünlüyü üzündən sual altına almaq lazım gəlir. Bunu və vəziyyəti qəlizləşdirən digər səbəbləri əsas gətirərək, Sent-Hubertdəki həyəcanlı işini, sanki, tamamilə yad bir adamın işiymiş kimi nəzərdən keçirərək, Martin qərara gəldi ki, əlində faqın yararlılığı ilə bağlı kifayət qədər sübut yoxdur və elə bu nəticə ilə də direktorun kabinetinə yollandı.

Xolaberd xoşrəftar və nəvazişli idi, amma köksünü ötürərək işarə vurdu ki, belə bir nəticə çap olunarsa, o zaman institutun direktoru böyük nailiyyətlərlə bağlı sözlərini geri götürməli olacaq. O xoşrəftar və nəvazişli olması ilə bərabər, eyni zamanda da qətiyyətli idi. Martin əsl statistik hesablamaları gizlətməli (o, "gizlətməlidir" sözünü birbaşa demədi – "sonrakı müzakirə üçün mənim öhdəmə buraxılmalıdır" dedi) və ikimənalı nəticələr verən hesabat çap etdirməlidir.

Martin qəzəblənmişdi, Holaberd nəzakətlə fikrində yenilməzlik nümayiş etdirirdi. Martin istefa verəcəyini... işə edəcəyini... söyləyərək Terrinin yanına cumdu. Bəli! Heç nəyin qarşısında geri çəkilməyəcək! Artıq Leoranı saxlamaq məcburiyyəti də yox idi. Lap aptekçiyə də köməkçi gedə bilərdi. Beynində bunları tutaraq fikirləşdi ki, elə bu dəqiqə geri qayıdacaq və Müqəddəs Holaberdə deyəcək ki...

– Ey! Cılız! Dayan! Atları saxla! – Terri dedi, – onunla mübahisə eləmə, biz birlikdə elə bir iş görəcəyik ki, o özü istər-istəməz bizə azadlıq verəcək! O vaxta qədər isə sən buranın laboratoriyasına ehtiyacın var... Hələ fiziki kimyanı da öyrənməlisən... Sonra da... hm... Cılız, bu vaxta qədər sən Sent-Hubert təcrübən haqqında heç nə demirdim, amma sən də, mən də – bizim ikimiz də bilirik ki, onu özün korlamısan. Sən əla-həzrətin əleyhinə ünvanladığın ittihamlarla hakimlər qarşısında davam gətirə biləcəksənmi? Bundan başqa, etiraf etmək lazımdır, o iyrənc, yalançı, hiyləgər, yaltaq, hakimiyyət hərisi olan ikiüzlüdür, amma bununla belə, yaxşı adamdır. Möhkəm olmaq lazımdır. Biz nəyəsə nail olacağıq. Doğrudan da, qardaşım, axı elmə yenidən yaxınlaşmışıq, işə yenidən başlamışıq.

Xolaberd Martinin ilk hesabatını İnstitut adından rəsmən çap etdirdi, o bu hesabatı qəyyumlara xırda düzəlişlərlə təqdim edilmişdi. Məsələn: "Baxmayaraq ki, statistik analiz gözlənilir, amma bununla belə, demək olar ki, bu yeni vasitə bütün ümidləri doğrultdu".

Yenə də Martin özündən çıxdı, yenə də Terri onu sakitləşdirdi, sonra isə Leoranın onu gözlədiyini bildiyi günlərdəki coşğunluğuna bənzəməyən soyuq bir qəzəblə fiziki kimyaya girişdi.

Martin donma nöqtələrinin müəyyən edilməsinin dolaşmış düşmüş sirrini və osmotik təzyiqi dərk edir və Nortropun enzimlər haqqında çıxardığı nəticələri faqın tədqiqatında tətbiq etməyə çalışırdı.

Onu heyramiz şəkildə təbiət hadisələrini qabaqcadan xəbər verən riyazi qanunlar maraqlandırırırdı. Onun dünyası soyuq, dəqiq, ciddi və materialist idi. Getdikcə öz nəticələrini təəssüratlar üzərində quranlara qarşı daha çox amansızlaşırdı. Martin işə qapılaraq ilin fəsillərinin bir-birini necə əvəz etməsinin fərqi belə varla bilmirdi.

Bir dəfə başını qaldırdı və heyran hissi ilə gördü ki, bayırda bahardır. Sonra Terri ilə birlikdə Pensilvan dağlarının cığırları ilə iki yüz mil addımladılar. Ona elə gəldi ki, heç bir həftə də keçməyib, amma milad bayramı yetişib və Holaberd institut boyu şən-şaqraq ora-bura pərvazlanır.

Qotlibin yoxluğu, deyəsən, Martinin xeyrinə idi, belə ki, çətin məsələlərin həlli üçün müəlliminə müraciət etmirdi. O, diffuziya probleminin həllinə girişərək öz mexanizmini qurdu və anadangəlmə istedadına, yoxsa aramsız çalışqınlığına görəmi, elə bir uğurla buna nail oldu ki, Terrinin demək olar, ən böyük tərifini qazandı: "Bilirsən, Mart, bu elə də pis deyil!"

Əminliklə – Maks Qotlib, elə bil, məhz bu cür əminliklə dünyaya gəlmişdi – asta-asta, hər addımda bədrəyərək, amma hər halda, nəticəyə gəlib çıxırdı.

...Xolaberd Martinin çox işdən yarışmasına Tabzdan heç də az təəccüblənmirdi. O özünü, doğrudan da, nə hesab edir – bakterioloq, yoxsa biofizik? Amma Holaberd bir məsələ sakitləşdirirdi. Elmi aləmdə Martinin ilk böyük məqaləsi – iks-şüaların, qamma-şüaların və beta-şüaların dizenteriya əleyhinə faqa təsiri ilə bağlı məqaləsi və bu məqalə haqqında söylənilən rəylər uğurlu idi. Məqaləni təkcə Nyu-Yorkda deyil, həm də Parisdə, Brüsseldə, Kembridcə tərifləyirdilər, professor Berkli Vursun söylədiyi kimi, "analizin dərinliyini, düşüncənin aydınlığını və – elmi qeydlərdə yerinə düşməsə də, entuziazma görə bizi bağışlasınlar – gözəl, ifadəetmə üslubunun verdiyi əsl zövqə görə" tərifləyirdilər. Sübut kimi o əlavə edirdi ki, məqalənin ilk abzasını nümunə gətirmək kifayətdir:

Elə əvvəl də dərc etdirdiyim məqalədə mən radium şüalanmasının anti-Şiq bakteriofaqına açıq-aydın görünən yüksək keyfiyyətli dağıdıcı təsiri haqda yazmışdım. Bu məqalədə isə sübut edilir ki, iks şüalar, qamma-şüalar və beta-şüalar adı çəkilən bakteriofaqa eyni aktivləşdirmə təsiri göstərir. Bundan sonra sübut edilir ki, aktivləşdirmə və onun yaratdığı radiasiya arasında kəmiyyət nisbəti mövcuddur. Kəmiyyət analizindən çıxarılan nəticələr isə belə bir qənaətə gəlməyə şərait yaradır, qamma və beta şüalarının açıq-aydın virulentliyi ilə münasibətdə yaranan radiasiyadan sonra yerdə qalan bakteriofaq vahidlərinin müəyyənləşdirilməsi yolu ilə təyin edilən aktivləşdirmə faizi iki dəyişən kəmiyyətin funksiyasıdır : milli-küri vahidi və zaman vahidi. Növbəti tənlik təcrübə yolu ilə əldə olunan rəqəmlərə kəmiyyət ifadəsi verir:

Direktor Holaberd məqaləni görən kimi (Yio siyasət işlədərək məqaləni gətirərmiş, amma onun fikrini soruşmuşdu), o dedi:

– Parlaqdır, mən açıq deyirəm, çox yaxşı! Hələlik, dostum, gözücu baxa bilmisəm, amma əlbəttə ki, bir dəqiqə belə boş vaxt tapa bilsəm, diqqətlə oxuyacağam.

Nyu-Yorka qayıdışından çox həftələr keçsə də, Martin Coys Lenionla görüşməmişdi. Bir dəfə onu nahara dəvət etmişdi, amma sonra daha Coysun səsi-səmiri çıxmırdı.

Osmotik təzyiqin müəyyənləşdirilməsi ilə necə maraqlansa da, bu iş onu məmnun edə bilmirdi. Xüsusilə də öz narahat otağında əyləşərək doktor Erousmitdən söhbət etməyə kimsəsi olmayan tənha adama çevrildiyi vaxtlarda. O, qürubda gölməçənin kənarında oturduqlarını xatırlayırdı. Bir dəfə Martin Leniona zəng elədi, onlara çay içməyə getmək üçün razılıq istədi.

Martin dumanlı şəkildə bilirdi ki, Coys varlıdır, amma onu Sent-sviten əlillər evinin mətbəxində çit önlüklə yemək bişirən gördükdən sonra özündə qadının ictimai vəziyyəti haqqında təsəvvür yarada bilmirdi. Beləcə, laboratoriyanın tozuna bulaşmış halda Lenionun dəbdəbəli evinə düşdükdə və onu çoxsaylı qulluqçuların zərif səli hökmdarı kimi gördükdə Martin özünü pis hiss etdi. Evi əsl saray idi və bütün saraylar – Coysun on səkkiz otaqlı kiçik sarayından tutmuş Buiqem sarayına, ya da nəhəng Fontenebloya qədər hamısı – tənhadırlar. Saraylar təkəbbür bolluğunda boğulur və o dərəcədə mükəmməldirlər ki, ayrı-ayrı məftunedici xırdalıqları xatırlamaq, onları bir-birindən fərqləndirmək mümkün olmur. Hamısı rahatlığı olmayan əzəmətə və bu səbəbdən də darıxdırıcı görkəmə malikdirlər.

Amma Rocer Lenionun üst-üstə qaladığı iddialı dəbdəbənin içində Coys darıxdırıcı deyildi. Ola bilsin ki, Martinə özünün nə ifadə etdiyini nümayiş etdirmək onu məmnun edirdi: bir-birinin ardınca lakeylər və buterbrodların yeni növləri peyda olurdu, Coys isə özünü öyürdü: "Ooo, çay içməyə əyləşərkən heç vaxt bilmirəm ki, çayın yanında mənə nə təqdim edəcəklər".

Coyş onu hay-küylə salamladı:

– Siz xeyli yaxşı görünürsünüz! Çox şadam! Siz hələ də mənim qardaşımsınız? Axı mən əlillər evində yaxşı aşpaz idim – düzdür?

Əgər Martin orada, adada mehriban və fərasətli olsaydı, Coysda böyük maraq oyatmazdı. Coys özünə yüklənmiş dörd, ya da beş min dolları xərcləməyə kömək edəcək işgüzar, həddindən artıq ağıllı və tərbiyəli adamlar görmüşdü. Amma Martin eyni zamanda həm osmotik təzyiqin maraqlı formullarını hazırlayan alim, həm də cəld və güclü kişi idi, Coys onu asanlıqla qaçan və ya qadına nəvaziş göstərən şəkildə təsəvvür edə bilirdi. Digər tərəfdən də tənha cavan oğlan idi və həmin cavan oğlan sadələvhəsinə düşünürdü ki, öz evinin yumşaq rahatlığında əyləşən bu qadın gölməçə kənarında onun yanında oturmuş həmin qızıcığazdır, Blekuoterdəki sərxoş otağına gələn həmin o cəsarətli qadındır.

Coyş Lenion kişini danışmağa vadar etməyi bacarırdı. İnstitutu, onun əməkdaşlarını, elmi kəşflərin dramizmini təsvir etməyin yolunu bilirdi.

Martin aradabir ya çay içməyə, ya da nahara gəlir, onun evinin quruluşu, qulluqçuları, dostları arasında ən ağıllıları ilə tanış olurdu. Onların bəziləri xoşuna gəlirdi və bəlkə də, elə o da onlarda yaxşı təsəvvür yaratmışdı. Amma Lenionun dostlarından biri ilə Martin arasında gizli ədavət yaranmışdı. O, Latam

Ayrlend idi – çox yaxşı geyinmiş təxminən əlli yaşında bacarıqlı vəkil! Özünə ağıllı görkəm verərək kaminin qarşısında əyləşməyi sevən bir kişi! O, Coysa onun sirli natura olduğunu söyləyərək, sonra isə bu sirrin nədə olduğunu izah edərək onu valeh etmişdi.

Martin bu adama nifrət edirdi.

İyunun sonlarında Coys həftə sonu tətilini keçirmək üçün Martini Qrinviçə – çiçəklər içində qərq olmuş şəhərkənarı evinə dəvət etdi. Bu evinin cah-calalına görə Martinin qarşısında, demək olar ki, üzrxahlıq etdi. Martin isə özünü bu dəbdəbə qarşısında tamamilə bədbəxt hiss edirdi.

Termostatda olan alətlər haqqında düşünməli olduğu vaxt kostyumlar haqqında düşünmək, ağ şalvar almaq üçün ora-bura qaçmaq, dalınca stansiyaya göndərilmiş limuzində özünə sərbəst görkəm verməyə çalışmaq və qulluqçulardan hansına nə zaman və nə qədər çaypulu verəcəyini düşünmək adi insan üçün əsl işgəncə idi. Martin "Bir dəqiqə, mən sadəcə öz otağıma qalxıb çamadanı yerləşdirim" deyən zaman özünü geridəqalmış kəndli kimi hiss edirdi. Coys isə nəvazişlə söyləyirdi: "Oooo, o, artıq yerləşdirilib".

Martin əmin oldu ki, lakey elə birinci gecə onun götürdüyü bütün dəyişəcəyi çıxararaq yerbəyer edib, hətta diş fırçasına diş pastasından bir zolaq da qoyub.

Çarpayının kənarında əyləşdi və inildədi:

– Yox, bizim qardaşımız üçün bura həddindən artıq qəşəngdir!

Lakey həmişə onun kostyumlarını elə yerə yığırdı ki, onları axtarıb tapmaq olmurdu, Martin bu axtarışa boş yerə çaba sərf etdikdə isə otağın astanasında qınayıcı görünüşü ilə peyda olan lakeyə nifrət edir və ondan qorxurdu.

Amma Martini daha çox özündən çıxaran o idi ki, burada heç bir işlə məşğul olmaq mümkün deyildi.

Martinə bütün idman növlərindən ancaq tennis tanış idi, amma çoxdandı ki, məşq etmirdi, ona görə də başdan-başa evi dolduran, qolf və bric üzərində könüllü surətdə əziyyət çəkən və bir-birindən fərqlənməyən insanlarla oynamağa risk etmirdi. Onların söhbət zamanı adlarını çəkdiyi dostları arasında Martinin görüşdüyü çox az adam vardı. Onlar asta-asta deyirdilər: "Siz, yəqin ki, bizim sevimli R.Q.-ni tanıyırsınız?" Və o cavab verirdi: "Əlbəttə". Halbuki, ömründə bu adamların sevimli R.Q.-sini görməmişdi.

Coys göz-gözə oturub çay içdikləri vaxtlarda olduğu kimi yenə də nəvazişli idi və Martin üçün ondan daha pis tennis oynayan ariq bir qız axtarıb tapmışdı. Adətən onun iyirmi qonağı olurdu, bazar günü səhər yeməyinə isə hətta qırx adam gəlirdi və Martin onunla tennis meydançasında gəzişmək, həyəcanla bir neçə kəlmə danışdıqları zaman onu öpmək ümidini bir kənara tullayırdı. Martin yalnız iki-üç dəqiqə onunla birlikdə qala bilirdi. Çıxıb getməyə hazırlaşdığı zaman isə Coys əmr edirdi: "Bura yaxınlaş, Martin!" Və onu bir kənara çəkirdi.

– Sizin üçün maraqlı olmadı.

– Yox, nə danışırırsınız, mən...

– Hə, əlbəttə. Siz bizə nifrət edirsiniz və müəyyən mənada haqlısınız da. Mən sevimli adamları, gözəl maneraları, oyunları sevirəm, amma başa düşürəm ki, laboratoriyada keçirilən gecələrdən sonra bu sizin üçün boş bir şey kimi görünür.

– Yox. Mən də bütün bunları sevirəm. Özüməməxsus şəkildə. Mən gözəl qadınlara baxmağı sevirəm – sizə. Amma... lənət şeytana, Coys, bütün bunlar mənə görə deyil. Ömrüm boyu kasıb olmuşam və boğazıma qədər işim olub. Sizin oyunlarınıza öyrəşməmişəm.

– Amma siz onları hər şeyi öyrəndiyiniz kimi öyrənə bilərsiniz.

– Məsələn, Blekuoterdə sərxoşluq kimi...

– Ümid edirəm ki, Nyu-Yorkda da həmçinin. Zavallı Rocer, o keçmiş tələbə yoldaşları ilə naharlarda aradabir elə məmnunluqla içirdi ki! Amma ciddi deyirəm: qarşınıza məqsəd qoysanız, bric və qolf oynamağı və maraqlı söhbət aparmağı onların hamısından daha yaxşı bacararsınız. Bilsəydiniz ki, Amerikanın əsilzadələrinin əksəriyyəti nə qədər cavandırlar?! Və bu sizin xeyrinizə olardı, Martin! Loqarifm cədvəlinizdən hərdənbir ayrılırsınız, daha yaxşı işləməzdinizmi? Nədir, siz dünyada öyrənə bilməyəcəyiniz nəyinsə olduğunu etiraf etməyə razılıq verəcəksiniz?

– Yox, mən...

– Gələn həftə çərşənbə axşamı mənimlə nahar etməyə gəlin və biz bunu müzakirə edək. Yaxşı?

– Məmnuniyyətlə.

Onu Vermonta – Terri Uiketinin yay sığınacağına aparən qatarda bir neçə saat ərzində Martin əmin idi ki, Coys Lenionu sevir və bir həmlə ilə fiziki kimyanı öyrəndiyi kimi, indi də əyləncəli olmaq incəsənətini mənimsəmək istəyir. Darısqal, üfunətli pulman da ayaqlarını çamadanın üstünə qoyaraq qızgınlıqla və azacıq belə zarafat olmadan klubda nəfis qalstukda necə şux geyinib gəzəcəyini təsəvvür edirdi (əvvəlcə belə bir qalstuku, elə klubu da həmçinin – əldə etmək lazım idi), yarımqıç şalvarda qolf oynayacağını, bizim sevimli R.Q. haqqında sərbəst söhbət edəcəyini və dəhşətli bir hazır cavablıqla əziz Latam Ayrlendini çox qoca rols-roysu haqqında danışacağını düşünürdü...

Amma Martin Terrinin göl kənarında, palıd və ağcaqayınlar arasında yerləşən məğrur görünüşlü daxmasına çatan və Terridən törəmə kinələrin parçalanması haqqında eşidən kimi öz şöhrətpərəst arzularını unutdu.

Terri, bəlkə də, yer üzündə ən qeyri-sentimental adam idi, amma bununla belə, malikanəsini "Sığırçın yuvası" adlandırmışdı. Onun dəmiryolu stansiyasından iki mil aralıda beş akr meşə sahəsi var idi. Evi isə çarpayı əvəzinə tirdən düzəldilmiş taxtı və süfrə əvəzinə müşənbəsi olan ikiotaqlı daxmaydı.

– Bu da mənim malikanəm, Cılız! – Terri dedi, – Nə zamansa burada laboratoriya yaradacaq və pul kəsəcəyəm; zərdab, ya da nəşə başqa bir şey hazırlayacaq, gölün kənarındakı çəmənlikdə bir neçə ev tikdirəcək və elmi iş üçün tamamilə müstəqil "malikanə" quracağam. Gün ərzində iki saatımı kommersiya işinə sərf edəcəyəm, sonra... deyək ki, altı saat yuxuya, iki saat yeməyə və biabırçı lətifələrə gedəcək.

Yerdə qalır... iki üstəgəl altı, üstə gəl iki bərabərdir ona... mən ali riyaziyyatdan baş çıxarıramsa, gün ərzində tədqiqat üçün on dörd saat qalır. Əlbəttə, təcili nəşə çıxan günlərdən başqa... Heç bir direktor da olmayacaq, sarsaq hesabatlar quraşdıraraq razı salmalı olacağımız yüksək vəzifəli himayəçilər və qəyyumlar da həmçinin... Əlbəttə, konfet qutularının üstündəki kimi bəzənib-düzənmiş xanımlarla elmi naharlardan imtina etmək lazım gələcək, amma mənə, doyunca mal əti yeyə biləcəyik, tütünsüz də qalmayacağıq. Xüsusilə sənin yatağın qüsursuz döşənəcək, çünki onu özün rahatlayacaqsan. Elə deyil? Hə, gedək çimməyə.

Martin Nyu-Yorka Qrinviçdə ən yaraşlıq qolf oyunçusu olmaq və Terri ilə "Sığırçın yuvası"ndə mal əti bişirmək kimi bir araya sığmayan planlarla qayıtdı.

Amma bu planların içərisində birincisi onun üçün yeni idi.

2

Coys Lenion yeni bir işə müraciətdən həzz alırdı. Sent-Hubert xatirələri və təbiətən dəyişkənliyi onu elə bir vəziyyətə gətirib çıxartmışdı ki, artıq rocer mühitindən məmnun deyildi.

Tanışları arasında az olmayan xanım mesenatlara onu fərqli hərəkətlərə cəlb etməyə icazə vermişdi, bütün bunlardan zövq alırdı. Bir vaxtlar öz enerjili, amma tamamilə faydasız hərbi işindən də həzz almışdı. Bütün bunların səbəbi də bu idi ki, Coys müəyyən mənada "quruculuqla məşğul olanlar" cərgəsinə aid idi. Kapitola Mak-Qerk üçün Terri Uiket tərəfindən kəşf olunmuş epitetdə olduğu kimi.

Coys qurucu xanım idi, hətta təkmilləşdirici idi, amma Kapitola elə deyildi. Möhtəşəm yelpiklə özünü yelləmir, sözü uzada-uzada danışmır və söhbət zamanı özünün bütün qadın işvəsini işə salmırdı. O, gözəl idi, bəzən təmtəraqlı, hətta alıcı quş kimi görünürdü. Eyni zamanda da ətirələnmiş buduarlar üslubundan, qara alt paltarlarından və Kapitolanın deyingən ətalətindən uzaq idi. Kip ağ paltarın düz qırçınları, zərif dəri... – bunlar Coysda var idi.

Onun Martini dəyərləndirdiyi bütün səbəblərin arxasında o fakt dururdu ki, o ömründə yalnız bir dəfə – xəstəxanada aşpazlıq etdiyi zaman özünü lazımlı və müstəqil hiss etmişdi.

Əgər vəkil, həvəskar-məşuq Latam Ayrlend məsələyə müdaxilə etməsəydi, Coys bəlkə də, ətrafında olanlar kimi sonra da axınla üzə bilərdi.

– Coys, – Ayrlend dedi, – mənə elə gəlir ki, doktor Erousmitin bu evdə peyda olmasının dozası həddini aşır. Sizin sevimli əminiz sifətilə deyərdim ki...

– Latam, əzizim, tamamilə razıyam, Martin həddindən artıq aqressivdir, qabadır, çox xudbindir və çox pis köynəkləri var. Amma fikrimcə, ona ərə gedəcəyəm. Mənə elə gəlir ki, onu sevirəm.

– Sianid turşusunun köməyi ilə intihar etmək daha təbii olmazdı? – Latam Ayrlend dedi.

Martin Coysa qarşı otuz səkkiz yaşlı dul bir kişinin gənc və gözəl, söhbət etməyi və onun ağılına qiymət verməyi bacaran qadına qarşı keçirə biləcəyi hissləri yaşayırdı. Onun var-dövləti Martin üçün problem deyildi. Çünki özünü pul üçün evlənən kasıb adam kimi hiss etmirdi! Necə olsa, ildə on min qazanırdı. Daha doğrusu, yaşamaq üçün ona lazım olduğundan səkkiz min artıq.

Bəzən Lenionun dəbdəbəsiz yaşaya bilməyəcəyi şübhəsi ona əzab verirdi. Öz çoxbilmişliyi ilə lovğalanaraq, birdən-birə Coysun 17-ci əsr üslubunda düzəldilmiş zalında nahar etməkdən imtina etdi və axşamı öz zövqünə uyğun keçirməyi təklif etdi. Coys sevinclə razılaşdı. Onlar Qrinviç-Villecin müəmmalı restoranlarını gəzdilər, bu restoranlarda rəssamlara bənzəyən şamlar və ofisiantlar bol olsa da, yemək üçün heç nə yox idi. Çin kvartalının çayxanalarına baş çəkildilər. Orada isə çox gözəl yemək verdiklərinə baxmayaraq, zahiri ədəb-ərkana riayət olunmurdu. Martin hətta metro ilə gəzintiyə də israr etdi, amma nahiyyədən sonra özünün möhkəm qayda-qanununu unutdu və taksi çağırıldı. Coys bütün bunları gözlərini belə qırpmadan, hətta demək olar ki, qımışmadan qəbul etdi.

O, evinin damında düzəldilmiş kortda Martinlə tennis oynayır, Martinə bridcin incəliklərini başa salırdı. Beləliklə, Martin fikrini bir yerə cəmləmək qabiliyyətinə və yaddaşına görə tezliklə Coysu ötdü və oyuna möhkəm aludə oldu. Coys inandırırdı ki, onun biçimli ayaqları qolf şalvarlarında çox cazibəli görünəcək.

Bir dəfə, aydın payız axşamlarının birində Martin harasa nahara dəvət etmək üçün onun yanına gəlmişdi. Taksi gözləyirdi.

– Nə üçün bu gün metroya xəyanət edirik? – Coys soruşdu.

Onlar Coysun evinin giriş qapısında, Beşinci avenyuya çıxan mənasız yollardan və tamamilə qeyri-romantik küçələrdən birində dayanmışdılar.

– Oh, mənim də elə sizin kimi lənətə gəlmiş metrodan zəhləm gedir. Yad adamların qarnıma dirənmiş dirsəkləri təcrübələrim haqqında düşünməyə imkan vermir. Məncə, biz evləndə sizin limuzininizdə böyük məmnuniyyətlə gəzəcəyəm.

– Bunu təklif kimi qəbul etmək lazımdır? Mən heç də əmin deyiləm ki, sizə ərə getməyə hazırlaşırım. Sizin dəbdəbəli həyatla bağlı zövqünüz yoxdur.

Yanvarda Müqəddəs Georgi Kilsəsində nikah bağladılar. Martin çiçəklərdən, yepiskopdan, ciyildəyən qohumlardan və Coysun ona geyinməyə əmr etdiyi silindrdən əzab çəkdiyi qədər Rippton Holaberd öz görkəmi ilə "nəhayət, dostum, sən öz barbar vəziyyətindən çıxaraq bizim çevrəyə qoşuldun" deyərək əlini sıxdığı zaman əziyyət çəkirdi.

Martin Terridən onun sağdışı olmağı xahiş etdi. Terri imtina edərək bildirdi ki, toya güclə gələcək. Sağdış isə belə bir hadisə xətrinə saqqalını qırخان və on bir il əvvəl Londondan aldığı darıxdırıcı görünüşlü sürtük

və silindr geyinən doktor Uilyam Smit oldu. Amma Martin öz sağdışı ilə birlikdə hər şeyi Coysun əmisi oğlunun ixtiyarına buraxdı. Hətta burun dəsmallarının da tədarükünü görmüşdü və bilirdi ki, toy marşı nə zaman başlayacaq. Əmioğlu güman edirdi ki, bəyin Qroton və Harvard diplomları var, amma Martinin yalnız Uinnemak Universitetini bitirdiyini öyrənəndə onu şübhə ilə süzməyə başladı.

Paroxodun kayutunda Coys dedi:

– Əzizim, sən hələ yaxşı dayandın! Mən əmioğlumun belə sarsaq adam olduğunu bilmirdim. Öp məni!

Bu saatdan başlayaraq... Leoranın yumulmuş göz qapaqları, ağ soyuq sinəsi üstündə çarpazlanmış əlləri ilə aralarından süzüb keçdiyi dəhşətli bir saniyə nəzərə alınmazsa... onlar xoşbəxt oldular və bir-birlərində bir çox təzə və tanış olmayan şeylər aşkar etdilər.

4

Üç ay Avropanı səyahət etdilər.

Coys elə evliliklərinin birinci günü dedi:

– Gəl pullarla bağlı sarsaq məsələni birdəfəlik həll edək. Mənə elə gəlir ki, sən yer üzündə qəpik güdməyən yeganə adamsan. Londonda sənin adına on min dollar qoymuşam... Nyu-Yorkda isə əlli min... Nazımla oynamaq istəsən, xahiş edirəm, bu hesablardan götür, bununla məni sevindirmiş olarsan. Yox! Dayan! Məgər sən görmürsən ki, bu işi necə münasib formada və əlverişli şəkildə yoluna qoymaq istəyirəm? Sən axı öz izzəti-nəfsinə görə mənim xətrimə dəymək istəməzsən?

5

Onlara, belə görünür ki, həqiqətən də prinsessa Del Oltradconun (qızlıq фамилиясы miss Lyusi Dimi Besi olan Deytonlu xanım) yanında madam de Bass Loja (San-Fransiskolu miss Braun) və qrafinya i-Marasion (keçmişdə Olbanidən olan missis Artur Sneybə, və bir də əvvəllər... hamısını yadda saxlamaq olmur) qonaq olmaq lazım idi. Amma əvəzində Coys Martinlə birlikdə Londonun, Parisin, Kopenhagenin məşhur laboratoriyalarında oldu. Nobel mükafatı laureatlarının ərinə necə qəbul etməsinə baxmaq, onların Martin haqqında məlumatla malik olduqlarını, ondan faq haqqında soruşmaq arzusu ilə alışıqlarını və onu özlərinin çoxillik işləri ilə tanış etmək istədiklərini görmək xoş idi. Onların bəziləri, Coysun fikrinə görə, boş-boşuna tələş keçirən və bacarıqsız adamlar idilər. Əri hamısından yaraşıqlıydı və Martin səbirli olarsa, ustalıqla polo oynamağı, kostyum geyinməyi və kübar söhbətləri aparmağı... öyrənəcəkdi, əlbəttə ki, öz elmi işini atmadan... Heyf ki, Martin onlarla tanış edilən iki, ya da üç ingilis alimi kimi titul qazana bilmir. Amma Amerikada da fəxri adlar var...

Coysun elmi kəşf etdiyi və qavradığı müddət ərzində Martin də qadını kəşf edirdi.

6

Bu vaxta qədər sadəcə, sevimli amerikalı qızlar olan Madelina Foksu və Orxideya Pikkerbonu, bir neçə tez unudulan gecə pərisini, başısoyuqluğu, geyimlərə və şən-şöhrətə laqeydliyi ilə qadın və arvad deyil, özü olan Leoranı tanıyan Martin qadının nə olduğu haqda hər hansı təsəvvürə malik deyildi. O, Leoranın onu gözləməsini, arzularına tabe olmasını, Leoraya demək istədiyi, amma demədiyi tərifi sözləri sözsüz başa düşməsini təbii hesab edirdi. Onu ərköyün öyrətmişdilər və Coys çəkinmədən bunu söyləyirdi.

Coys, əri və onun alim yoldaşları dünyada əmin-amanlıq yaradana kimi əlini əlinin üstünə qoyaraq oturub gözləyənlərdən və səssiz-səmirsiz gülümsəyənlərdən deyildi. Martin belə bir qənaətə gəlmişdi ki, yataq otağından kənarda da arvadının bir qadın, bəzən hətta varlı qadın kimi qərarlılığı və dəyişkənliyi haqda fikirləşməlidir, ...

Martin həyəcanla bir kəşf də etmişdi: Leora diqqətlə onun kişi kimi sədaqətli olub-olmadığını təqib edir, amma ona "sabahın xeyir"i hansı tonla dediyinə fikir vermirdisə, Coys əksinə, onun flörtlərinə laqeyd yanaşır, amma tələb edirdi ki, səhərlər "xeyirli sabahlar"ı səmimi bir nəvazişlə arzulasin.

...Və başqa bir məsələ heyrləndirici idi: onun əsiri olduğu zamanlarda Martinin göstərdiyi nəvazişlə, tezliklə yatmaq istədiyi vaxtlarda göstərdiyi diqqət arasındakı fərqi Coys başa düşürdü. Coys, ona yalnız rahatlıq gətirən əşya kimi baxan kişini öldürməyə hazır olduğunu Martinə söyləyir və bu vaxt "öldürərəm" sözünü xüsusi vurğu ilə deyirdi.

Xüsusilə tələb edirdi ki, Martin onun doğum gününü, hansı şərabı xoşladığını, hansı çiçəkləri sevdiyini xatırlasın, yaddan çıxartmasın ki, onun üzünü qırmasına təlaş etmək xoşuna gəlmir.

Coys yalnız özü üçün ayrıca otaq ayırmışdı, ərinə də qapını döymədən içəri girməyə imkan vermirdi. Martin mütləq onun şalayapalarına heyranlığını dilə gətirməli idi.

Pasterovsk institutunun gəzintisinə başı qarışdığı vaxt katibə vasitəsilə telefonla Coysa xəbər verəndə ki, onunla nahar edə bilməyəcək, qadının əsəbdən, az qala, dili tutulacaqdı.

"Hə, bunu gözləmək lazım idi", – Martin özünün haqlı olduğunu hiss edərək fikirləşdi. Məgər yetərli qədər nəzakət, dözümlü və anlayış nümayiş etdirməmişdi?

Hərdən Coysun Martinin ilk çağırışı ilə yerindən tərpənərək onunla birlikdə gəzməyə gedə bilmədiyi üçün bərk əsəbiləşirdi. Beş dəqiqəlik küçəyə çıxmaq üçün öz otağına ağ əlcəklərin dalınca yollanmalı, tələsmədən onları əllərinə geyinməli idi... Londonda isə Coys onu getməyə məcbur etmişdi... hətta onları gəzdirməyə də...

Coys təkcə təşkilatçı qadın deyildi, həm də legitimist idi. Əksər amerikalı-kosmopolitlər kimi ingilis aristokratiyasına hörmət edir, onun bütün qanun-qaydalarını və baxışlarını qəbul edir (ya da onun qanun-qayda və baxışları hesab etdiyi şeyləri) və aristokratlarla görüşləri çox qiymətləndirirdi. Müharibədən sonra üç il yarım keçsə də, hələ də deyirdi ki, almanlara nifrət edir və onunla Martin arasında yeganə ciddi dava-dalaş Martin Berlinin və Venanın laboratoriyalarına baş çəkmək istəyəndə oldu.

Amma aralarında olan bütün fikir ayrılıqlarına baxmayaraq, bu, romantik səyahət idi. Onlar çəkinmədən bir-birlərini sevirdilər. Cütlük dağ gəzintilərinə çıxır və qayıdarkən böyük vannaların və təmtəraqlı naharların naz-nemətinə dalır, kafenin qarşısında oturub qalırdılar. Leoranın Fransada kafe qarşısında beləcə oturmağı necə arzuladığını xatırlayaraq Martinin susduğu dəqiqələri hesaba almasaq, onlar öz narahat daxili dünyalarını bir-biri üçün hər zaman açıq qoyurdular.

Coys səxavətlə ona Avropaya səyahət təklif edirdi, çoxdan bəri tanıdığı və sevdiyi Avropasına... İşə başı qarışmırdısa, hər zaman isti rənglərə, gözəl hərəkətlərə həssas olan Martin Coysa minnətdarlıq hiss edir və balaca uşaq kimi hər şeyə heyrlənirdi. O inanırdı ki, həyatı asan və gözəl qavramağı öyrənir, Terri Uiketini əyalət adamı düşüncələrinə görə tənqid edirdi (amma yalnız özü ilə təkbətək qaldıqda).

Və beləcə, öz qızıl asudə vaxtlarından həzz alaraq içkinin qadağan olunduğu yerə, Amerikaya qayıtdılar. Bir də polad trestini kommunistlərdən qorunmasından təşvişə düşən siyasətçilərin yanına, bric və avtomobillər haqqında gedən söhbətlərə və osmotik təzyiqin müəyyən edilməsi üçün aparılacaq təcrübələrə...

XXXVIII FƏSİL

1

Direktor Riplton Holaberd də bir zamanlar pula görə evlənmişdi. Həmkarları onun fiziologiya sahəsində ilk uğurlu işindən sonra heç nə etmədiyi haqqında qeybət etməyə başlayanda, (onun haqqında "yalnız başqalarının çiçəklərlə gözəl bəzədiyi stolları səliqəyə salır" deyirdilər) hər dəfə bir şeylə təskinlik tapırdı: imkanları genişdir, başqalarından daha dəbdəbəli yaşayır, instituta öz şəxsi maşınında gəldiyi halda, bütün bu yaramaz adamlar metro vaqonlarında sürünürlər. Amma bu yaxınlara kimi onların arasında ən kasıbı olan Erousmit artıq instituta hərbi qayda ilə salam verən sürücünün idarə etdiyi limuzində gəlirdi və bu, Holaberdin sevincini zəhərə döndərmişdi.

Martin kifayət qədər saf ürəkli adam idi, lakin etiraf etmək lazımdır ki, Holaberdin sürücüyə necə çəp-çəp baxdığını böyük məmnuniyyət hissi ilə müşahidə edirdi.

Çıkaqodan gəlmiş Anqus Dyueri arvadı ilə birlikdə öz evində qəbul etmək imkanı əldə etdiyi vaxt Martin daha çox bayram elədi, çünki bu təsadüf nəticəsində onları direktor Holaberdlə, cərrahların kralı Salamonla və hansısa həkim baronetlə tanış etmək mümkün olmuşdu. Anqus gələn kimi ətrafa tərif yağdırmağa başladı:

– Mart, icazənlə deyərdim ki, hamımız səninlə qürur duyuruq! Hələ bu günlərdə Raunsfildlə bu barədə danışırıdık. "Məni özündən razı hesab edə bilərlər, – o deyirdi, – amma mənə, bizim klinikada Erousmitə verməyə çalışdığımız təcrübə müəyyən mənada onun Qərbi Hindistan və Mak-Qerkin yanındakı işində öz təsirini göstərib". Sənin arvadın gözəl qadındır, qoçaq! Necə bilirsən, o, bu paltarı harada sifariş verdiyini missis Dyuerə söyləməkdən imtina etməz ki?

Martin kasıblığın dəbdəbə üzərində üstünlüyü haqqında dəfələrlə eşitmişdi, amma Moqalisin qəlyanaltı dükanlarını gəzdikdən, on iki il Leora ilə birlikdə paltaryuyan qadının haqq-hesablarını yoxladıqdan, ətin qiymətinə görə kədərləndikdən, yağış altında daima tramvay gözləməkdən yorulub bezdikdən sonra avtomat kimi köynəklərin təqdim edən lakeyinin olması onu qətiyyəyə məyus etmədi. Evə gələrkən dadlı, hər zaman maraqlı xörəklər yeməkdən, ya da şəxsi limuzinində heç kəsi sayə salmadan başını arxadakı yumşaq balısa ataraq özünün necə ağıllı odluğunu düşünməkdən qətiyyəyə yorulmurdu.

– Başa düşürsən, çirkin işləri sən yerinə başqaları yerinə yetirməlidir, – Coys deyirdi, – bu ancaq sən xeyrinə olar. Çünki bu vaxt yalnız sən yerinə yetirə biləcəyin iş üçün enerjin qalmış olacaq.

Martin bu fikirlə razılaşdı. Və Vestçesterə golf dərslərinə getməyə başladı.

Avropadan qayıtdıqdan bir həftə sonra Coys onunla birlikdə Qotlibə baş çəkməyə getdi. Martinə elə gəldi ki, Qotlib yaddaşsızlıq vəziyyətindən çıxıb və ona gülümsəyir.

"Nəhayət, – Martin qərar verdi, – qoca həmişə gözəl şeyləri sevirdi. Onun da belə bir imkanı yaransaydı, böyük məmnuniyyətlə geninə-boluna yaşamaq istəyərdi".

Terri isə əksinə, qərribə və təkəbbürlü tonla danışmağa başlamışdı:

– Gör nə deyirəm, Cılız, qulaq asmaq fikrin varsa... şəxsən mən bu cür, yəni lakeyə ehtiyatla baxa-baxa yaşaya bilməzdim. Amma illər keçdikcə insan müdrikləşir. Başa düşürəm ki, insanların zövqləri fərqlidir və mənim yanıma məsləhət üçün gəlmək çox az adamın ağılına gələ bilər. Amma vicdanla desək, Mart, çətin ki sizə nahara gələ bilim. Düzü, getdim özümə frak aldım – aldım! – o, mənim otağımdadır, ev sahibi artıq ciblərinə naftalin də töküb, amma Latam Ayrləndin əllaməliyini dinləməyə səbrim olmayacaq...

Bununla belə, Riplton Holaberdin yeni münasibəti Martini hər şeydən daha çox narahat edirdi. Doktor Erousmit istefaya gedərək sadəcə, varlı bir arvadın əri olmağa hazırlamırsa, o zaman institutda kimin direktor olduğunu unutmamalıdır. Hər halda, doktor Holaberd onun bunu yaddan çıxarmasına imkan verməz.

Ross Mak-Qerk üçün qoruyub saxladığı nəvəzişli ədalarla bərabər, Holaberd özünün işgüzar soyuqqanlılığını da təkmilləşdirmişdi. O, insanları müəyyən bir məsafədə saxlamağı bacarırdı və kimsə

köhnə dostluqdan sui-istifadə edirdisə, dərhal onu nəzakətlə öz yerinə oturdurdu. Erousmit limuzində gəldiyi zaman direktor subordinasiyanın pozulduğunu düşünürdü. Xaricdən gəldikdən sonra Martinə düz bir həftə öz limuzinindən doyunca həzz almağa imkan verdi, bir gün isə mehriban görkəm alaraq onun laboratoriyasına baş çəkdi.

– Martin, – o, köksünü ötürdü, – mənə elə gəlir ki, bizim dostumuz Ross Mak-Qerk institutun praktik nailiyyətlərindən o qədər də məmnun deyil. Ona bunun əksini sübut etmək üçün sizdən bakteriofaq haqqında daha az düşünməyi və inflyuenziya ilə məşğul olmağı xahiş edəcəyəm. Rokfeller institutu doğru istiqamət götürüb: orada çox yaxşı qüvvələr var və pnevmoniya, xərçəng, meningit kimi problemlərin həll olunması üçün böyük vəsaitlər səmərəli sürətdə istiqamətləndirilir. Rokfellerlər artıq meningit və pnevmoniyanın fəsadlarını yüngülləşdirməyə nail olublar. Noquçinin işləri bu gün sabah sarı qızdırmanın tamamilə kökünün kəsilməsinə gətirib çıxaracaq. Şübhə etmirəm ki, nəhəng fondu və yaxşı elmi qüvvələri olan Rokfeller klinikası diabetin də müalicəsinə aparan yolu birinci tapacaq. Mənim məlumatıma görə, indi onlar inflyuenziyanın törədici mikroblarına girişiblər. Hər halda, yeni böyük epidemiyanın başlanmasına yol verməyəcəklər. Deməli belə, əzizim, biz inflyuenziya sahəsində onları qabaqlamalıyıq. Sizi bu yarışda bizim nümayəndəmiz seçmişəm.

Martin ölü bakteriyalar üzərində faqın təkrar istehsalı vasitələrinin axtarışı ilə məşğul idi, amma işdən çıxarılma riskinə gedə bilməzdi. Çünki həddindən artıq varlı idi! Qiyama qalxan tələbə kimi Martin ölkəni avara-avara dolaşa və köşkdə qazlı su sata bilərdi. Amma, Coys Lenionun ərinə belə bir dəlilik etmək nəsisb olsaydı, reportyorlar və fotoqraflar onun köşkünə yağır edərdilər. Martin, sadəcə, öz arvadının pullarına yaşaya bilərdi: amma bu yol da onun üçün ağlabatan deyildi. Buduar lakeyinə çevrilmək? Qətiyyənlə olmaz!

Bir o qədər də xoş sifətlə olmasa da, hər halda, Martin razılaşdı.

O, laqeydlik hissi ilə inflyuensin törədici mikroblarının axtarışına başladı. Xəstəxanalarda pasientlərdən götürülmüş və tərkibində bəlkə də, inflyuenziya olan kulturalar əldə edildi: ola da bilsin ki, bu qanın tərkibində güclü zökəm vardı, hər halda, heç kim inflyuenziyanın əlamətlərinin nə olduğunu dəqiq bilmirdi. Çünki heç nədə dəqiqlik yox idi. İşin böyük hissəsini Martin öz işçilərinin üzərinə atdı, hətta aradabir onlara istehzal suallar da ünvanlayırdı: "A mühiti olan daha yüz dənə cihaz qoyun... ya da yox, min dənəsini verin gəlsin". Görəndə ki öz ağllarına necə gəlırsə, elə də edirlər, narazılığını bürüzə vermir, onların zəhlələrini tökmürdü. Martin cinayətkarcasına cilovu əldən vermirdisə, bu ancaq ona görə idi ki, ümumiyyətlə, cilovu ələ almamışdı. Vaxtilə balaca, şəxsi laboratoriyası nyu-qempşir mətbəxi kimi təmizlikdən alışıb-yanırdı. İndi isə rəhbərlik etdiyi şöbənin otaqları biabırçı dərəcədə bərbad görkəm almışdı: piştaxtaların üzərində atılıb qalmış kolbaların çoxu kiflənmişdi, heç birinin də üzərində ağıllı-başlı yarlık yox idi.

Sonra ağılına bir fikir gəldi. Möhkəm inandı ki, rokfellerlər inflyuenziyanın törədici mikroblarını tapıblar. Martin Holaberdin yanına qaçdı və bu xəbəri çatdırdı. Bildirdi ki, yenidən faqın tədqiqatı işinə qayıdacaq.

Xolaberd etiraz etdi, burada şübhəsiz ki, səhv olduğunu söylədi. Holaberdə inflyuenziya üzərində qələbə qazanmaq şərəfinin Mak-Qerk institutu və onun direktorunun qismətinə düşməsi lazımdırsa, o, rokfellerlərin onları qabaqlaması fikrini sadəcə, mümkün hesab etmir və bununla razılaşmaq istəmirdi.

Sonra faq haqqında bir neçə tutarlı söz əlavə etdi. Faqın mahiyyəti haqqında sual verdi və dedi ki, bu iş akademik maraq kəsb edir.

Amma Martin indi elmin dialektikasına Holaberddən daha çox həvəs göstərirdi. Nəhayət, Holaberd təslim oldu və yeni incitmələr ixtira etmək üçün öz kabinetinə yollandı (Martin isə pərt hala düşmüşdü). Hər halda, Martini bir müddətə rahat buraxdılar – o yenə də öz işi ilə məşğul ola bilərdi.

Martin ölü bakteriyalar üzərində oksigenin və karbon qazının hissələrə bölünməsindən istifadə edərək faqı təkrar istehsal etməyin yolunu tapdı. Vəsitə kameyanın oyması kimi zərif və ulduzların tərəzidə çəkilməsi qədər də ağılasığmaz idi. Onun məqaləsi laboratoriya tədqiqatları dünyasında əməlli-başlı gürultu qopardı, müəyyən yerlərdə (Tokioda, Amsterdamda və Uinnemakda) entuziastlar əmin oldular ki, Erousmit faqın canlı orqanizmlərə aid olduğunu sübut edib. Digər entuziastlar isə riyazi formullu şaman dilində iddia edirdilər ki, o yalançı və dörd kərə də artıq axmaqdır.

Belə bir zamanda, daha doğrusu, Dahi Adam ola biləcəyi bir vaxtda, Martin Terri Uiketinin dalınca getmək naminə öz işindən və Coysun əri kimi bir sıra vəzifələrindən əl çəkdi. Bu yol sağlam düşüncənin tamamilə itirildiyini göstərirdi, çünki Terri indiyədək sıradan elmi əməkdaş kimi məqsədsiz həyat keçirmiş adam idi. Amma o – Martin, şöbə müdirliyinə qədər qalxmışdı.

Terri bu arada müəyyən etmişdi ki, heyvanların bədənlərinə yeridilən bəzi törəmə kinələr bakteriyalar üçün həddindən artıq zəhərli və heyvanın orqanizmi üçün isə orta həddə zəhərli olan maddələrə parçalanırlar. Bu fakt terapiya qarşısında yeni üfüqlər açırdı. Terri bunu Martinə izah elədi və birlikdə işləməyi təklif etdi. Böyük ideyalarla aşır-daşan Terri və Martin Holaberddən məzuniyyət götürdülər – Coysdan da... Baxmayaraq ki, qış idi, onlar Vermont dağlarına, "Sığırçın yuvasına" yollandılar. Terri ilə birlikdə xizəkdə gəzir, dovşan vurur və uzun qaranlıq gecələrdə buxarı qarşısında ağzı üstə uzanaraq təmtəraqla danışır, planlar cızırdılar.

Martin ipək örtük üzərində elə də uzun müddət qalmadı. O şimal-şərq küləyindən, tavada fışıldayan donuz ətindən və qar yığınınından sonra ləzzət almaq bacarığını itirməmişdi. Hər halda, Coys üçün yeni komplimentlər quraşdırmaq məcburiyyətindən də dincəlmək pis olmazdı.

Bizə, – onlar deyirdilər, – maraqlı bir suala cavab vermək lazımdır: törəmə kinələr bakteriyalara bilavasitə təsir göstərir, yoxsa orqanizmin şirəsində dəyişikliyə səbəb olurlar? Bu sadə, aydın, dəqiq sual idi, ancaq ona cavab verilməsi üçün kimya və biologiya üzrə dərin bilik, bir neçə yüz eksperimentə yararlı heyvan, on, iyirmi, yaxud milyon il təcrübə və iflasa uğramalar lazım idi.

Onlar insan pnevmaniyasına daha yaxın pnevmaniya yaradan heyvanların, daha doğrusu, meymunların pnevmokokkları ilə işləmək qərarına gəldilər. Meymunları öldürmək isə bahalı və xoşagəlməz idi. Direktor Holaberd meymun gətirdə bilərdi, amma bir şey də vardı ki, onu öz planlarına cəlb etsələr, direktor təxirəsalınmaz nəticələr tələb edəcəkdə.

Terri xəyala getdi:

– Yadındadır, Nobel mükafatı alan bir alim – təmiz suyun fanatı – pulu özünə xərcləmək əvəzinə bütünlüklə şimpanzelər və digər meymunlara sərf etdi. Bir saqqallı əmi ilə birlikdə anti-vivseksianistləri

tərgitməyin yollarını axtarmağa başladı və heyvanların ən ibtidai tipi ilə sifilisin ötürülməsi məsələsini həll etdi. Amma kədər hissi ilə deməliyəm ki, bizim Nobel mükafatımız yoxdur və bu, ona bənzəyir ki...

– Terri, lazım gələrsə, mən buna gedərəm! İndiyə kimi heç vaxt Coysdan pul götürməmişəm, amma Müqəddəs Holaberd bizi sıxma-boğmaya salarsa, buna gedərəm!

2

Onlar cəsarətlə Holaberdin kabinetinə getdilər və uşaq hikkəsi ilə tələb etdilər ki, direktor meymunların alınmasına on min dollara yaxın pul xərcləsin. Sonra dedilər ki, təcili olaraq tədqiqata başlamaq istəyirlər, ola bilsin, bu tədqiqat iki il gözəgörünən nəticə verməsin, hətta ümumiyyətlə, heç bir nəticə verməsin. Daha bir tələb Uiketinin Martinin şöbəsinə həmmüdir keçirilməsi ilə bağlı idi. Onların indiki məzənlərinin məbləğini öz aralarında bərabər bölməli idilər...

Sonra döyüşə hazır vəziyyət alaraq səslərini kəsdilər.

Xolaberd gözlərini onlara dikdi, bığlarını sığalladı, canyandıran direktor tonunu bir kənara atdı və sözü başladı:

– İcazə verin... bir dəqiqə gözləyin. Belə başa düşürəm ki, siz mənə təcrübələrin keçirilməsi üçün müəyyən zaman sərf etmək lazım gəldiyini izah etməyə çalışırsınız. Bir zamanlar mən də Mak-Qerk İnstitutu adlandırılan elmi idarədə tədqiqat işi ilə məşğul olmuşam. Özümün də bu məsələlərdən az-çox başım çıxır. Qulaq asın, Terri və siz, Martin, lənətə gələsiniz, belə xudbinlik olmaz axı! Bizim alimlərin arasında maneəsiz işləmək istəyən tək siz deyilsiniz! Əgər, əzizlərim, bilsəydiniz ki, kağızların imzalanmasından necə can qurtarmaq istəyirəm, barmaqlarım kimoqrafın barabanına tərəf necə dartınır! Ohh, həqiqət axtarışına sərf olunan gözəl və uzun saatlar!... Bilsəydiniz ki, sizin üçün hərəkət azadlığı əldə etməyə çalışaraq qəyyumlarla necə döyüşürəm! Belə... Meymunlarınızı alacaqsınız. Bunu istəyirsinizsə, birləşmiş şöbə də yaradın. İş də necə bilirsinizsə, eləcə də aparın. Düşünürəm ki, bütün elmi aləmdə sizin qədər bel bağlanası iki cavan adam tapmaq mümkün olsun... Mənim qaşqabaqlı yapalaqlarım.

Ürəyiacıq, gözəl, səmimi Holaberd ayağa qalxdı və əlini uzatdı. Onlar axmaq görünüşlə bu əli sıxdılar və otaqdan çıxdılar. Terri deyindi:

– O, mənim bütün günümü korladı! Daha divara dırmaşmaq üçün səbəbim yoxdur! Cılız, burada fırlıdaq var. Amma nədədir? Başımın cavabdehəm ki, hər yerdə və hər zaman olduğu kimi, burada da fırlıdaq var.

Həmin il çox xoşbəxt iş ili kimi keçdi və alimlərin şübhələndiyi fırlıdaq ortaya çıxmadı. Onların meymunları, laboratoriyaları vardı... qarsonları və tam azadlıqları da həmçinin. İndiyə kimi görmədikləri yeni, həyəcanlandırıcı və əsəbi işə başlamışdılar. Meymunlar çox ağılsız heyvanlardılar, heç bir aşkar səbəb olmadan vərəmə yoluxmağı sevirdilər. Əsarətdə, yəni qəfəsdə oturduqları zaman, onların arasında

gözlənilmədən epidemiya peyda olurdu və heyvanlar öz sahiblərinin abırını yeddi dildə alaraq mərəkə qoparırdılar.

– Elə qəşəngdirlər ki! – Terri içini çəkirdi, – onları azadlığa buraxmağın və öz "Sığırçın yuvamıza" dönərək kartof əkməyin vaxtı çatmayıbmı? Nə üçün biz yekəqarın və donuzsifət adamların xilasını naminə bu şən akrobatları öldürməliyik?

Amma bununla belə, iş gedirdi... Qarşılarında duran birinci vəzifə orqanizmin bu törəmə kinəyə hansı dozada olduqda ağrısız dözdüyünü dəqiqliklə aydınlaşdırmaq idi. Sonra tapılmış dozanın eşitməyə, görməyə və böyrəyə təsirini qanın şəkərə qarşı analizi, sidik cövhərinin sonsuz analizləri vasitəsilə öyrənmək lazım gələcəkdi. Martinin inyeksiyalar etdiyi, onların meymunlara təsirini müşahidə etdiyi və kimyanın dərinliklərinə endiyi vaxt Terri törəmə kinənin sintezləşdirilməsinin yeni yolları üzərində baş sındırırdı (bütün gecəni və bütün növbəti günü – sonra içmək, əynini dəyişmədən yatmaq... – və yenə də səhərə kimi bütün gecəni işləmək...).

Bu, Martinin həyatında ən çətin mərhələ idi. Yuxusuzluqdan səndələmək, bütün gecəni səhərə kimi işləmək, səhər açılarda boş stolda mürgüləmək, qəlyanaltıda duzu artıq düşmüş səhər yeməyi yemək – bütün bunlar adət halını almışdı və maraqlı idi. Amma babası cənubluların generalı olan hansısa heykəltarax xanımın şərəfinə təşkil olunmuş nahara nə üçün gəlmədiyini Coysa başa salmaq mümkün deyildi. O, Coysu gecə dəhşətli dərəcədə öpmək istəyirdi ki, bəşəriyyəti ağ ciyər sətəlcəmindən xilas edəcəyini söyləsin (əslində, özü buna şübhə edirdi) və ona göndərilmiş buterbrodlarla dolu səbəti dəyərləndirdiyini bildirsən... beləliklə də, qısa müddət üçün Martin əfv edilirdi.

Amma dörd naharı dalbadal qaçırdıqda Coys özündən çıxaraq "Sən təsəvvür edirsənmi ki, son dəqiqədə stol arxasında bir kişinin çatışmadığını öyrənmək missis Torn üçün necə faciə idi?!" – söylədiyi zaman və ya şikayətlənərək "Əvvəlki axşamlarda sənə kobudluğuna elə də hirsələnmişdim, amma bu gün nahardan sonra mənim heç bir işim yox idi, evdə tək-cə oturdum, səni gözləyirdim!" deyəndə Martini əsəb dağıdırdı.

Amma yenə də iş davam edirdi... Martin və Terri öz meymunlarını pnevmoniyaya yoluxdurmağa və müalicə etməyə başlamışdılar. Artıq uğur əldə edirdilər və bu uğur onları dahlizdə tənənə ilə vals oynamağa vadar edirdi. Martin və Terri meymunları bütün hallarda pnevmoniyadan xilas edə bildirdilər. Əsas olan o idi ki, yoluxma ilə müalicənin başlaması arasında bir sutkadan artıq vaxt keçməsin. Əksər hallarda isə müalicə üçün iki, ya da üç gün gözləyirdilər.

İşi çətinləşdirən o idi ki, bir sıra meymunlar özləri sağalırdılar və çətin anlaşılan hesablamaların köməyi ilə bu qeydlərə əlavə düzəlişlər etmək lazım gəlirdi, buna isə çiyinlərdə ağrılar, qeydlər üzərində yorulmadan çalışmalar və çoxlu günlər sərf olunurdu. Biri tək-tənha, saçları pırtlaşmış, yaxalıqsız stolun üstündə papiros çəkərək işləyirdi, digəri isə iy verən qəfəslərin arası ilə meymunlarla gözləşərək, onlara dil çıxaraq, onları adları ilə çağıraraq gəzirdi: "Betsi, Pirat!" Və sakitcə öz-özünə danışdı: "Ah, sən məni dişləmək istəyirsən, dişləmək istəyirsən, əzizim?!" Onlara nəvaziş göstərir, amma eyni zamanda da iynə ilə öldürücü pnevmoniyanı bədənlərinə yeridirdi.

Alim dostlar havası uğursuzluqlarla dolu olan hündür yaylalara çatmışdılar. Cihazın içində pnevmokokkun maddələrinin parçalanmasını araşdırırdılar amma... uğursuzluğa düçar oldular. Süni halda orqanizm şirəsini təkrar istehsal etdilər (diqqətlə, əzabla, amma tam uyğunluğa nail olmadan). Süni qanda bu törəmənin mikroblara təsirini sınaqdan keçirdilər – və yenə də uğursuzluğa düçar oldular.

Bu arada Holaberd onların ilkin uğuru haqqında eşitdi və arxayın halda, eyni zamanda, qəzəblə yanlarına gəldi.

"Mənə məlumdur ki, – dedi, – pnevmoniya əleyhinə vasitə tapmısınız. Çox yaxşı! İnstitut bu xoşagəlməz xəstəliyin müalicəsi şərəfindən imtina etmər!"

Sonra soruşdu ki, Martin və Terri təcili olaraq öz kəşflərini çap etdirmək istəmirlərmə (təbii ki, institutun adının xatırlanması ilə)?

– Heç ağlınıza da gətirməyin! Qulaq asın, Holaberd! – Terri nərildədi – Siz, deyəsən, bizi rahat buraxmağa söz vermişdiniz!

– Buraxdım da! Təxminən bir il! Siz tədqiqatı başa çatdırasınız deyər! Siz isə bitirdiniz. Nəyə nail olduğunuzu dünyaya söyləməyin vaxtı çatıb!

– Onu sənə göstərərəmsə, mənə canavar yesin, dünya mənim gördüklərimdən daha çox şey görəcək! Heç nə yazmaq olmayacaq, ağa! Ola bilsin ki, bir il sonra ağıllı-başlı bir şey çap etdirərik.

– Siz ya indi çap etdirəcəksiniz, ya da...

– Çox yaxşı, zat aliləri. Uğurlu an çatdı! Mən gedirəm! Özü də mənə xas olan alicənablıqla sizin haqqınızda nə düşündüyümü söyləmədən gedirəm!

Beləcə Terri Uiket Mak-Qerk İnstitutundan azad edildi. O, törəmə kinələrin sintezləşdirilməsi üçün patent aldı və "Sığırçın yuvası"na çəkildi. Özünün qənaətlə yığılmış cüzi puluna laboratoriya yaratmaq və həyatını müstəqil tədqiqat işi ilə yaşamaq, zərədlərin, dərmanların xırda partiyalarının satışı ilə dolanmaq qərarına gəldi!

Arvadı və lakeyləri olmayan Terri bunu kifayət qədər asanlıqla edə bilərdi. Martin üçün isə bu, çətin idi.

Martin istefa vermək fikrində idi. Bu barədə Coysa xəbər verdi. Düzdür, Martin şəhər evi və Qrinviç qəsri Terrinin "Sığırçın yuvası"ndakı flanel köynəkli iş ilə necə bir araya gətirəcəyi haqqında hələ düşünməmişdi, amma bilirdi ki, xəyanətə getməyəcək!

– Sən necə başa düşürsən! Holaberd Terrini işdən qovdu, amma mənə toxunmağa cəsarət etmədi! Mən, sadəcə, Holaberdin müşahidə etmək istədiyimə görə ləngidim, baxdım görüm, büzüşərək mənim nə deyəcəyimi necə gözləyir. Amma indi...

Bütün bunları özlərinin... Coysun limuzinində nəhərdən qayıtdıqları zaman izah etdi. O nəhərdə Martin mehribanlıqla və sərbəst halda hansısa mötəbər dul xanımın başını söhbətlə qatmışdı, Coysu isə ürəyində buna sevinmişdi: "Latam Ayrlend Martinin nəzakətli ola bilməyəcəyini iddia etməklə necə də sarsaqcasına yanılmış".

– Mən azadam! İldırım və Şimşək kimi azad! Nəhayət, azadam! Çünki hansısa işi axıra çatdırmışam və buna görə azad olmağa dəyər! – həyəcan içində arvadına deyirdi.

Coys öz gözəl əlini Martinin əlinin üstünə qoydu və soruşdu:

– Mart, bundan sonra da cənab Uiketlə işləyəcəksənsə, deməli, davamlı olaraq məni tək buraxmalı olacaqsan?

– Amma, doğrudan da...

– Hesab edirəm ki, bu sənin tərəfindən olduqca pis hərəkətdir, xüsusilə də indi... çünki, mənə elə gəlir ki, uşağım olacaq.

Martindən təəccüb dolu nida qopdu.

– Oh, mən sızıldayan ana rolu oynamağa hazırlaşmıram. Hələ bilmirəm ki, buna şadam, yoxsa acıqlıyam. Amma bir uşağımın olması yaxşı olardı. Sən başa düşürsən də, bu, məsələni qəlizləşdirir. Şəxsən mən, sənə cəmiyyət arasında mötəbər mövqe verən institutdan getsən və haradasa həyatın ucqar yerlərində işləməyə başlasan, təəssüf edərəm. Əzizim, xətrinə dəymədim ki, düzdür? Bilirsən ki, səni sevirəm! İstəmirəm məni atasən, sən isə bu lənətə gəlmiş Vermont komasına girsən, məni tərk edəcəksən.

– Biz ora yaxınlıqda ev tutsaq və ilin bir neçə ayını orada keçirsək, olmazmı?

– Mmmm...ola bilsin. Amma yaxşı olardı ki, əziz balacanın dünyaya gəlişinə qədər gözləyək. O zaman düşünərik.

Martin işdən azad olmadı. Coys isə "Sığırcın yuvası"nın yaxınlığında ev axtarılması haqqında düşünürdüsə belə, hər halda, bunu hansısa bir addımı atacaq qədər ciddi düşünmürdü.

XXXIX FƏSİL

Terri Uiketin gedişi ilə Martin yenidən faqla bağlı tədqiqatına qayıtdı. Amma işə düzgün başlamamışdı, ona görə də hər şey həyatında heç vaxt olmadığı kimi pis gedirdi. Hər zamankı coşqunluğunu və düşüncə aydınlığını itirmişdi. Az qala, peşəsinə çevrilən kübar həyat tərzinin mənəvi ağrısını canında hiss edir, ziyafətlərdə iştirak etmək məcburiyyətini heç cürə dərk edə bilmirdi. Axı xoşuna gəlməyən və maraqsız olan insanları zorla əyləndirmək kimə lazımdır?

Nə qədər ki, Terri var idi, Martin onunla söhbətlərdə ürəyini boşalda bilirdi və gözəl geyimli, içi boş insanlar onu bir o qədər də qıcıqlandırmırdı. Bir müddət hətta Seçilmiş Cəmiyyətin sıralarına girməyə nail olduğu kimi qumara da aludə olmuşdu. Amma indi əməlli-başlı ağılı itirmək üzrə idi.

Martinə həyatın dolanbaclarında necə azıb qaldığını Klif Kloson izah etdi. Martin Nyu-Yorka gəldiyi ilk vaxtlarda Klifi axtarmışdı – hay-küylü Klifi... O Klifi ki, tibb fakültəsində Anqus Dyuer və Ervinq Uoterslər arasında onun üçün təsəlli idi. Amma Klif nə bir zamanlar xidmət etdiyi avtomobil agentliyində, nə də digər avtomobil şirkətlərində tapılmadı. Martin onunla düz on dörd il idi ki, görüşmürdü.

Və bir gün Mak-Qerk İnstitutunun laboratoriyasına – onun yanına qara-qırmızı rəngli vizit vərəqi gətirdilər:

Klifford L.Kloson (Klif)

Kapitalın neft müəssisələrinə

tam təminatla yerləşdirilməsi

Xayem-skver, Byutt.

– Klif! Köhnə dost! Mehriban Klif! İnsanın malik ola biləcəyi ən yaxşı dost! O vaxt Leoranın yanına getmək üçün mənə borc pul vermişdi?! Qoca Klif! Lənət şeytana! Mənə belə bir insan mütləq lazımdır... Özü də indi... Terri olmadığı vaxtda... Özü də bu kübar sürüsü ilə əhatə olunduğum bir zamanda! – Martin şənləndi.

O, cəld qəbul otağına tərəf qaçdı və gənc qeydiyyatçı qadınla ucadan danışan adama gözlərini dikərək yerində donub qaldı:

– Hə, bacım, siz alim quşcuğazlar, demək olar ki, hamını ötüb keçmisiniz! Mən heç yerdə sizidəkindən daha yaxşı şəraitlə rastlaşmamışam – yalnız fırıldaqçı aksioner təşkilatları çıxmaq şərtilə. Heç başqa yerlərdə belə cazibədar qəşəng qıza da rast gəlməmişəm! Bir axşam mənimlə tet-a-tet nahara nə deyərsiniz? Düşünürəm ki, sizinlə tez-tez parlez-vois edəcəyəm – biz dok Erousmitlə çoxdanın dostlarıyıq. Mən və dok – doğru sözümdür... O lap zəhlətökəndir. Birlikdə tibb fakültəsində oxumuşuq, hər şey necə deyirəmsə, elə də olub! Bu da sən, yaramaz oğlan!

Martin on dörd il müddətinə çox şeyin dəyişə biləcəyi haqqında düşünməmişdi. O, əməlli-başlı keyimişdi.

Klif Kloson qırx yaşa görə çox kökəlmişdi. Sifəti ölgün, şişmiş, ləkəli idi, səsi boğuş çıxırdı. Qərībā görünən dama-dama kostyum yoğun çiyinlərini və ətli budlarını çox tarım tutmuşdu.

Klif Martini kürəyinə döyəcləyərək nərildəyirdi:

– Ta-ta-ta-ta! Qoca Mart! Əclaf oğlu, əclaf! Əclaf! Ay səni, lotu. Bir çuval sümüksən ki durmusan! Allah mənə lənət eləsin, son dəfə Zenitdə gördüyümdən heç olmasa, bir gün belə qocalmışansa!

Hər zaman ciddi olan qeydiyyatçı qızın baxışlarındakı coşqun parıltı Martinin gözlərindən yayınmadı. O dedi:

– Hə, hə! Yaxşı ki, gəldin, – və Klifi "tamaşaçılar"dan uzağa, öz şəxsi kabinetinə aparmağa tələsdi.

– Sən yaxşı görünürsən, – o artıq təhlükəsiz yerdə olanda Klifə yalan danışdı, – harada itib batmışdın? Biz Leora ilə Nyu-Yorka gələn kimi səni tapmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxdıq. Hə... Sən bilirsən də... onun haqqında...?

– Hə, vəfatı haqqında oxumuşdum. Bəxti gətirməyib. Sənin Qərbi Hindistandakı möhtəşəm işin haqqında da məlumatım var... ya da bu harada olmuşdu? İndi, güman edirəm ki, böyük adamsan – taunun və digər bu kimi şeylərin məşhur təqibçisi, ümumdünya şöhrətli alim ər. Yoxsa köhnə dostlarını unutmusan?

– Boş-boş danışma! Mən... Səni gördüyümə çox şadam.

– Hə, yaxşı. Mən isə şadam ki, Mart, səndə kapitulus enləməyib. Lənət şeytana, bəzən olur ki, özümə deyirəm: qəfildən yanına getsəm, Martin də birdən mənim üzümə baxmazsa, nə olar? Sonra da deyirəm ki, həqiqəti olduğu kimi söyləyəcəyəm və bu, ona kübar xanımların komplimentlərindən sonra çərz kimi gələcək. Şadam ki, başını itirməmişən. Sənə Byuttdan məktub yazmağa hazırlaşırıdım. Bilirsən də, orada şişirdilmiş neft aksiyaları satırdım. İndi isə qaçıram ki, kitablarıma baxmaq zəhmətindən müfəttişləri xilas edim. Hə, bəzən deyirdim ki, oturma, bu bacarıqsız məktub yazım, onun şöhrətinə yaltaqlanım, əladan da əla işinə necə məftun olduğumu xəbər verim. Amma bilirsən də, vaxt elə gedir, elə gedir... Deməli belə! Ekssələntus! Biz indi istədiyimiz qədər görüşə bilərik. Nyu-Yorkda aksiyaların satışı ilə bağlı bir subyektlə bərabər iş qururuq. Yaxşıca içəcəyik, qoca! Mən bu günlərdə səni evdən çıxardacağam və əsl yeməyin nə olduğunu göstərəcəyəm! Hə, yaxşı. Danış görək, Qərbi Hindistandan qayıtdıqdan sonra nə iş görmüsən? Düzünü de, sahibkarlığa, prezidentliyə, ya da çox şöhrətli institutun rəhbərliyinə keçməyi ölçüb-biçirsən?

– Yox, mən... hm... direktor olmaq məni maraqlandırmır. Öz laboratoriyamda qalmaq daha üstün tuturam. Mən... sənə, yəqin ki, faqla bağlı işim haqqında eşitmək maraqlı olardı?

Söhbət üçün bir şey tapdığına sevinən Martin ümumi cizgilərlə öz təcrübələri haqqında danışdı.

Klif əlini alına çırpdı və dedi:

– Dayan bir! Mənim ideyam var! Lap elə günü sabah bizimlə ortağ paya gir! Düz eşitmişəmsə, möhtərəm qoca toyuq, missis Publika, artıq bak... – onun adı nə idi? – bakteriofaq haqqında eşidib. Deməli belə, Benoni Karı, tibb qonaqlığında dahi formakoloq kimi təqdim etdiyim qoca fırıldaqçını xatırlayırsan?

Dünən birlikdə kef eləyirdik. Lonq-Aylenddə sanatoriya açıb – əlbəttə, gözdən pərdə asmaq üçün. Həqiqətdə isə əsl butleggerdi, orada varlı avaraları saxlayır, onları istədikləri kimi yedirdib-içizdirir. Əlbəttə ki, həkim resepti ilə, tamamilə qanuni; yəni axtarıb, eşələyib heç nə tapa bilməzsən! Onlar üçün xanımlarla birlikdə gözəl qonaqlıqlar təşkil edir, hər şey yüksək səviyyədə olur. Klif əmidə tedium butilis tutmaları olanda Karın sanatoriyasına gedir. İndi xahiş edirəm, diqqətlə qulaq as! Kar, ya da kimsə başqa biri, yeni müalicə metodu haqqında xəbər yayır – deyək ki, faqoterapiya haqqında... Oooo, sənə deyim ki, Klif əmi balığı tilova çəkən kimi dollarları özünə çəkən adların tapılması sahəsində ustadır!

Belə... Pasiyentlər buxar hamamında otururlar və faq həbləri udurlar – əslində, bir qədər strixnin də əlavə etmək olar... Qoy ürəkləri daha həyəcanla atılıb-düşsün! Elmin son sözü! Milyonların qoxusu gəlir! Nə deyirsən?

Martinin, az qala, halı xarab olmuşdu.

– Mən belə bir şeylə razılaşa bilmərəm.

– Niyə?

– Ona görə ki, mən... Vicdanla desək, Klif... Özün başa düşmürsənsə, necə izah edim ki, əsl elm nə deməkdir. Bəli, həqiqi elm! Onu Qotlib belə adlandırırdı. Mən aliməm, ya da ən azı, özümü alim hesab edirəm... Bacarmaram... Hə... belə bir işə baş qoşa bilmərəm...

– Ay səni, axmaq! Elə düşünürsən ki, mən əsl elmi nəzərə almamışam? Lənət şeytana! Mənim özüm də anatomiya korpusunda az tər tökməmişəm! Sən sarsaq meduzasan, bu məsələni sənin adınla bağlamaq heç ağılıma da gəlmirdi. Sən kənarda qalacaqsan, bizi həblərlə təmin edəcəksən və ümumiyyətlə, faqın özü üçün geniş reklam yaradacaqsan. Təki pullu adamlar qarmağa tərəf gəlsin, çirkli işi isə sən olmasan belə, görünlər tapılar.

– Yenə də... Ümid edirəm ki, sən zarafat edirsən, Klif? Zarafat etməmiş olsaydın, bu cavabı alacaqdın: kiminsə belə bir iş tutduğunu öyrənmiş olsaydım, o kim olursa-olsun, məhkəməyə verərdim!

– Hə...ə...! Məsələyə belə yanaşırsa!..

Klif gözlərinin altındakı piyli şişlərin üstündən Martinə baxdı. Səsində şübhə hiss olunurdu.

– Ola bilsin, başqalarını öz tapıntına yaxın buraxmamaqda haqlısan. Yaxşı, Mart. Mən getməliyəm. Ancaq deməliyəm ki, edə bilərdin. Hə... bir də... bu sənin həssas vicdanına toxunmayacaqsan, qoca Klifi öz evinə nahara dəvət etməyə nə deyirsən? Onu yeni arvadınla tanış edərdin. Coys haqqında qəzetlərin "kübar xronikaları"nda oxumuşam. Yəni köhnə kələkbazı yada sala bilərdin. Bir vaxtlar yekəqarın Klifə səni yedizdirməyə və axşam qalmaq üçün öz yanına aparmağa icazə verirdin.

– Elə bilirsən bütün bunları yaddan çıxarmışam? Gəl bir şeyi də xatırladım: heç kim mənə qarşı bu qədər mehriban olmayıb... heç kim... Qulaq as, harada qalırsan? Nə zaman boş vaxtımızın olduğunu arvadımdan soruşaram və sabah səhər sənə zəng edərəm.

– Hm... deməli, gündəlik iş cədvəlinə idarəçilik etməyə arvadına imkan verirsən? Yaxşı, yaxşı! Mən başqalarının işinə burun soxmuram! "Berrinqton-otel"də qalıram, altı yüz on yeddinci otaq – yadında saxla! Altı yüz on yeddi! Sabah səhər mənə saat ona kimi zəng elə.... Girişdə oturan qız əcəb gözəldir. Necə fikirləşirsən: Klif əminin onu restorana dartıb aparmaq və sairə işlər üçün... şansı var?

Martin institutun ən köhnə və ən təmkinli aliminin rəsmiyyəti ilə etiraz etdi:

– O çox yaxşı ailədəndir. Mən heç buna cəhd də etməzdim. Sənə də məsləhət görmürəm.

Klifin piy basmış gözləri ciddi bir baxışlarla Martinə dikildi.

Martin Klifin məzəmmətlərinə şişirdilmiş bir heyranlıqla güldü: "Hə, öz işinə qayıt, bir cüt bakteriya tut və onların quyruqlarına duz səp!"... Sonra o yenə də şişirdilmiş səmimiyyətlə qonağı qəbul otağına ötürdü və qeydiyyatçı qızın yanından uğurla keçirdib, liftin yanına yönəltdi.

Martin uzun müddət özünü bədbəxt hiss edərək kabinetində oturdu.

İllərlə o Klif haqqında ikinci Terri Uiket kimi fikirləşmişdi. İndi isə görürdü ki, Klif Terriyə çox az oxşayır... Riplton Holaberdə az oxşadığı kimi... Terri kobud idi, deyingəndi, bərk söyüş söyürdü, bir çox gözəl və incə şeylərə nifrət edirdi, bir çox gözəl və zərif insanların xətrinə dəyirdi. Amma onun kəskinliyi qıldan toxunmuş dəvriş paltarı rolunu oynayırdı... Bu geyimin altında isə heç bir monaxın ağılına belə gətirmədiyi müqəddəs zəhmət gizlədirdi... Klif isə...

"Mən bu adamı öldürməklə, dünyaya xidmət etmiş olardım! – Martin hirslandı, – cinayətkarların sanatoriyasında faqoterapiya! Mən ancaq qorxaqlığım üzündən onu boynunun ardından tutub bayıra tullamadım. Qorxdum ki, gedib uğur qazandığım günlərdə öz köhnə dostlarımdan üz döndərdiyim haqqında danışar. ("Uğur! İş üstündə yorulmadan çalışmaq! Ziyafətlərdə oturmaq! Söhbətlə beyinsiz arvadların başını qatmaq! Səni portuqal səfirinin verdiyi nahara dəvət etmədikləri üçün əsəbiləşmək! Yox! Klifə zəng edəəm ki, biz onu dəvət edə bilmərik!")

Uzaq kasıb günlərdə Klifin sədaqətli dostluğu haqqında, zəhmətsiz qazanmış pullarını onunla bölüşdüyü sevinc haqqında xatirələr Martinin xəyalında canlanmağa başladı.

"Niyə o, mənim üçün faqın nə olduğunu başa düşməlidir? Bir çox aptekçi firmalardan onun sanatoriyasının nəyi pisdirdi? Mənim qiyamım həqiqətənmi ədalətlidir? Burada Klifin doktor Erousmitin yüksək ictimai vəziyyətini etiraf etməməsi ilə bağlı inciklik hissi işə qarışmayıb ki?"

Öz sualına cavab vermədən evə yollandı və kifayət qədər açıq şəkildə Coysa izah etdi ki, Klifi kənar adamlar olmadan nahara dəvət etmək istəyir.

– Əzizim, Mart, – Coys cavab verdi, – nə üçün sən eyhamla mənim xətrimə dəyirsən. Guya, mən elə snobam ki, tutarlı sözlər və əşyalara kommersiya yönümündən yanaşma məni təhqir edə bilər. Düzdür, bu, sevimli Rocerin yanaşmasına çox yaxındır, amma... Yoxsa sən elə düşünürsən ki, heç vaxt qonaq otağının kandarından kənara çıxmağa cəsarət etməmişəm? Deyəsən, axı məni onun divarlarından kənarda görmüşdün? Doğrudan da, ola bilsin ki, sənın Klosunun mənim xoşuma gəlsin.

Martin nahara dəvət edildiyi xəbərini Klifə çatdırdı, səhəri gün isə Klif Coysa zəng etdi:

– Missis Erousmit? Salamlar olsun! Danışan Klif əmidir.

– Başa düşmədim.

– Klif! Qoca Klif!

– Təəssüf edirəm, amma mən... bəlkə, xətt tam qaydasında deyil...

– Nə danışsınız? Bu mənəm, cənab Kloson, hansı ki, dörd.... Sizə nahara dəvət olunub...

– Ah, hə... əlbəttə.... Bağışlayın.

– Deməli, belə! Mən öyrənmək istəyirdim: sizdə yalnız öz dəstənz olacaq, yoxsa bütün ədəb-ərkanı ilə ziyafət təşkil olunur? Başqa sözlə desək, əzizim, mən təbii görünüşümdə peyda olum, yoxsa əsgəri təchizatla? Oooo, sizə deyim ki, məndə o geyim – qaranquş quyruğu və sairə... bütün komplekti ilə var...

– Mənə! ... Siz demək istəyirsiniz ki.. Aha! Nahara smokinq geyinəcəksinizmi? Sizin yerinizə olsaydım, geyinərdim.

– Mənə etibar edə bilərsiniz! Bəzənib-düzənmiş halda gələcəyəm. Sizə elə dəbdəbəli brilyant düymə göstərəcəyəm ki, heç yuxunuzda da görməmişsiniz. Belə... Qoca Martin xanımı ilə tanış olmaq çox xoş olacaq. İndi isə deyək: "Tezliklə görüşənədək!", ya da "O rezervuar!"

Martin evə gələn kimi Coys onu bu sözlərlə qarşıladı:

– Əzizim, bu mənim gücümdən kənar bir şeydir! O, yəqin ki, dəlidir. Doğrudan da, onu sən özün qəbul elə və mənə icazə ver yatmağa gedim. Onsuz da sizə lazım deyiləm – ikilikdə keçmiş vaxtları xatırlamaq istəyəcəksiniz, mən isə ancaq mane olacağam. İndi – balacanın gəlişinə cəmi iki ay qalıb – mən gərək vaxtında yatım.

– Oh, Coys, Klif çox inciyəcək, o isə mənə qarşı həmişə elə yaxşı olub ki... bir də... sən ki həmişə məndən tələbək illəri haqqında danışmağı xahiş edirdin... məgər dinləmək istəmirsən? – kədərli-kədərli soruşdu.

– Yaxşı, əzizim. Onunla mehriban olmağa çalışaram, amma xəbərdarlıq edirəm, çətin ki buna nail olam.

Onlar təsəvvür edirdilər ki, Klif coşqun olacaq, çox içəcək və əli ilə Coysun çiynlərini şappıldadacaq. Amma nahara gələrkən Klif darıxdırıcı dərəcədə nəzakətli və təmtəraqlı idi... Hər şey belə də davam etdi – ta ki yüngülcə sərxoş olana qədər. Martin söhbət zamanı şeytanı yada saldıqda onun sözünü ağzında qoydu:

– Əlbəttə, mən kobud qanmazam, amma düşünürəm ki, bizim hersoginya kimi bir ledi bu cür kobud danışığı təqdir etsin.

Sonra davam etdi:

– Bununla belə, gözləməirdim ki, adamayovuşmaz gənc Mart belə bir qadınla evlənə.

Və bundan başqa:

– Hm...m.. nə demək olar! Bu yemək otağındakı avadanlıq həqiqətən də sizə baha başa gəlib!

Və başqa:

– Şampan, aha? Qoca Klifin ürəyi qürurla doldu. Əmr edin, əlahəzrət, ...ona necə deyirlər..., lakeynizə əmr edin, qoy mənim katibimə sizin butleggerin ünvanını söyləsin!

Beş-altı stəkandan sonra Klif, yüksək əxlaqi və zərif leksikona ciddi riayət edərək öz salnaməsini təqdim etməyə başladı. Məlum oldu ki, o, neft quyularını necə satıb və məhkəməni gözləmədən necə aradan çıxıb, aksiyaların kilsəyə məxsus dindarlar arasında satışı məqsədilə necə ustalıqla kilsəyə daxil olmağın yolunu tapıb, varlı qoca dul qadını öz sanatoriyasına cəlb etmək üçün doktor Benoni Kara necə kömək edib və bunun üçün çox maraqlı bir yola – medum vasitəsilə ona o dünyadan həkim konsultasiyası vəd etməyi necə bacarıb...

Coys sakitcə qulaq asırdı və hamıya öz qüsursuz nəzakəti ilə zülm edirdi.

Martin onların arasında bağlayıcı həlqə olmağa çalışırdı və Klifin özünü tərifləmələrinə qarşı öyüdverici məzəmmətlər yağdırmırdı. Amma o, bu sözləri deyəndə Martini soyuq tər basdı:

– Sən deyirdin ki, qoca Qotlibin işləri indi pisdirdi?

– Hə, o elə də sağlam deyil.

– Zavallı Qoca. Ümid edirəm başa düşmüşən ki, ona görə divara dırmaşmaq necə axmaqlıq idi? İnanın, ledi Erousmi, bu oğlan Qotlib ataya pərəstiş edirdi, küçük qəndilə yalvaran kimi yalvarırdı – ifadəmə görə üzr istəyirəm.

– Sən nə demək istəyirsən?

– Qotlib də bir Qotlib ola! Əlbəttə, sən ən azı mənim qədər bilirsən ki, o həmişə özünüreklamla məşğul olub. Bütün terraridə ədəbsizlik edirdi, guya, ciddi alimdir, öz yüksək fəlsəfəsi və sınavi doktorların alverçiliyi ilə bağlı gözə kül üfürürdü. Amma ən iyrənci, bilirsiniz, nədir... San-Diyeqoda mən bir oğlanla rastlaşmışdım, bir zamanlar Uinnemakda botanika müəllimi olub. Hə... mənə dedi ki, Qotlib heç vaxt anticisimlərlə bağlı bir alimdən yararlandığını söyləmək istəməyib... – adı nədir? Hansısa rusdur... – Bu rus, demək olar ki, hər şeyi ona qədər eləmişdi, Qotlib isə gəldi və hər şeyi ondan çırpışdırdı.

Qotlibə qarşı söylənən ittihamda azacıq da olsa həqiqət payının varlığı ehtimalı Martinin qəzəbini yalnız gücləndirdi. Hiddətlə yumruqlarını dizlərinin üstündə bərk-bərk sıxdı.

Üç il əvvəl Klifə tərəf nəşə ağır bir şey ata bilərdi, amma Martin uyğunlaşmağı öyrəşmişdi. Coys ərinə kifayət qədər təlim vermişdi, o, indi səsinin tonunu qaldırmadan sancmağı bacarırdı. Ona görə də Martin təmkinlə dedi:

– Məncə, sən səhv edirsən, Klif. Anticisimlərlə bağlı işdə Qotlib hamını çoxdan arxada qoyub.

Qonaq otağına kofe və likör gətirilməmişdən əvvəl Coys zərif səslə soruşdu:

– Cənab Kloson, gedib uzansam, siz inciməzsiniz ki? Ərimin köhnə dostlarından biri ilə tanış olduğuma şadam, amma özümü yaxşı hiss etmirəm, dincəlməyim pis olmazdı.

– Ledi hersoginya, mənim özüm də hiss etdim ki, siz bir o qədər də yaxşı görünmürsünüz...

– Nə?... Gecəniz xeyirə qalsın.

Martin və Klif qonaq otağında köhnə dostların xoşbəxt görüş səhnəsini ciddi cəhdlə oynamağa çalışırdılar. Onlar böyük kreslolarda rahatlandıqları vaxt bir-birlərinə tərəf baxmırdılar da.

Klif iki-üç dəfə söyüş söydü, bu zamana qədər yalnız Coysa görə özünü saxladığını sübut etmək məqsədilə üç ədəbsiz lətifə danışdı və dedi:

– Hə! İngilislərin dediyi kimi, nə həqiqət elə həqiqətdir! Sənin madamının, görürəm ki, məndən xoşu gəlmədi. Buz parçası kimi səmimi və nəvazişli idi. Amma mən tələbkar deyiləm. O, uşaq gözləyir və bütün qadınlar belə vəziyyətdə vasvası olurlar. Amma...

O hıçkırdı, sifətinə ağıllı ifadə verdi və beşinci konyak qədəhini aşırıdı.

– Amma mən bir şeyi başa düşə bilmirəm... Bilirsən, sənin madamını mən qınamıram. Kübar xanımdır, elə belə də olmalıdır. Mənim üçün bir şey anlaşılmazdır: Leoradan sonra – o, əsl insan idi – Coys kimi kraxmallanmış birinə necə dözə bilirsən?

Martin birdən partladı. Terri getdikdən sonra uzun aylar idi ki, işləri düz gətirmirdi və kədər onun içini, az qala, didib-parçalayırdı.

– Qulaq as, Klif. İstəmirəm ki, mənim arvadım haqqında fikir yürüdəsən. Çox təəssüf edirəm, o, sənin xoşuna gəlməyib, amma bu vəziyyətdə, qorxuram ki...

Klif bir qədər səndələyərək ayağa qalxdı, amma səsində və gözlərində əminlik var idi:

– Əla, mən elə belə də gözləyirdim, sən mənim qarşımda lovğalanmağa başlayırsan. Düzdür, mənim varlı arvadım yoxdur. Sadə qoca sərsəriyəm. Təbii ki, belə bir evdə mənə yer olmayacaqdı. Lazım olan kimi bəzək-düzəkli deyiləm, heç lakeyliyə də yaramıram. Amma əvəzində sən yarayarsan, Martin. Lap yaxşı! Sənə uğurlar diləyirəm. Hələlik isə rədd ola bilərsən, mənim mehriban dostum!

Martin onu heç dəhlizə qədər də ötürmədi.

Otaqda tək qalaraq köksünü ötürdü:

– Çox şükür ki, əməliyyat başa çatdı!

O, özü-özünə Klifin fırldaqçı, axmaq və piyli avara olduğunu düşünürdü. Deyirdi ki, Klif heç bir müdrikliyi olmayan ədəbsizdir, heç bir cazibədarlığı olmayan sərxoşdur və filantropdur. Yalnız bir məqsədlə səxavətlilik nümayiş etdirir ki, bu, onun şöhrətpərəstlik hissinə zövq verir. Amma bu həqiqətləri dərk

etməsi əməliyyatı heç də ağrısızlaşdırmadı. Məgər appendiksin eybəcər və səmərəsiz olduğunun xəstəyə söylənilməsi əməliyyatı yüngülləşdirir ki?!...

O, Klifi sevirdi, sevirdi və sevməkdən də əl çəkməmişdi. Amma daha onu heç vaxt görməyəcəkdi. Heç zaman!

Nə həyasızlıqdır! Bu piyli əclaf Qotlibi ələ salmağa cəsarət etdi. Yontalanmamış kütbeyin! Yox, həyat həddindən artıq qısadır...

"Lənət şeytana! Klif – donuzdur, amma elə mən də pis deyiləm. O fırıldaqçıdır. Bəs mən? Məgər mən Sent-Hubertdə taun statistikasında fırıldaq işlətməmişəm? Mən ikiqat fırıldaqçıyam, çünki öz saxtakarlığıma görə hələ bir əhsən də almışam!"

O, tərəddüdlə Coysun yanına yollandı. Coys möhtəşəm bir çarpayıda pərdənin altında uzanmışdı, "Piter Uiffli"i oxuyurdu.

– Əzizim, elə də xoş deyildi, hə? – dedi, – O, getdi?

– Hə... Getdi... Mən ən yaxşı dostumu qovdum, dostlarımdan içində ən yaxşısını, demək olar ki, qovdum, imkan verdim ki, çıxıb getsin. Elə bir hisslə getdi ki, guya, əclafdır, uğursuz adamdır. Onu belə yola salmaqdan, öldürsəydim yaxşıydı ... Ohh, nə üçün sən onunla sadə və şən ola bilmədin?! Sən elə təhqiramiz şəkildə nəzakətli idin ki! O, xəcalət çəkirdi, süni danışır və özünü olduğundan daha pis təqdim etdi. O, əclaf deyil... Öz varlığını gizlədən iqtisadçılardan daha yaxşıdır... Zavallı! Yəqin ki, indi gölməçələri şappıldada-şappıldada gedir və öz-özünə deyir: "Həyatımda sevdiyim və nəşə elədiyim yeganə insan məndən üz çevirib, nə var-nə var gözəl arvadla evlənib... İnsana yaxşılıq eləməyə dəyərmidi?"

Nə üçün sən özünü sadə apara bilmədin və həyatında bircə dəfə kübar ədalarını yaddan çıxarmadın?

– Qulaq as! Sən də elə mənim kimi onu dözülməz hesab edirdin. İcazə vermərəm ki, bütün günahı mənim üstümə yıxasan. Sən onu ötüb keçmişən. Sən həmişə aləmə car çəkirsən ki, "Faktlar! Faktlar!" Nə üçün indi faktlara göz yumursan? Hər halda, burada mənlilik bir şey yoxdur. Mənim kralım, icazə verin sizə xatırladım ki, bu gün, ümumiyyətlə, ortaya çıxmamaq, onunla görüşməmək kimi ağıllı bir təklif etmişdim...

– Hə... Lənət şeytana... amma.... Hə, sən haqlısan, amma bununla belə... Yaxşı, hər şey bitdi...

– Əzizim, sənin hisslərini çox yaxşı başa düşürəm. Amma məgər hər şeyin bitdiyi pisdirmi ki? Öp məni və "gecən xeyirə qalsın" de.

"Amma yenə də..." – Martin özü-özünə dedi. Özünü çılpaq və evsiz hiss edərək ipək xalıda oturmuşdu, bu xalatı Coys ona Parisdə almışdı.

"...Amma hər halda, Coysun yerində Leora olsaydı... Leora bilərdi ki, Klif fırıldaqçıdır və bunu fakt kimi qəbul edərdi (o, mənəm faktlara göz yuman..). O bütün axşamı hakim görkəmi ilə oturmazdı. "Bu, mənə bənzəmirsə, deməli, pisdirmi" fikirləşməzdi. O, deyərdi: "Bu mənə bənzəmir, deməli, maraqlıdır"... Ah, Leora...."

Onun gözləri qarşısında dəhşətli bir dəqiqliklə xəyal canlandı: Leora Penrit dağlarındakı bağda – yumşaq torpağın altında, tabutsuz uzanıb.

O ayıldı və xatırlamağa başladı.

"Klif nə deyirdi? "Sən onun əri deyilsən, sən onun lakeysisən, sən həddindən artıq bəzək-düzəklisən". O haqlıdır! Məsələ də elə bundadır: mənə istədiyim adamla görüşməyə icazə verilmir. Mən özümü elə ağıllı təqdim etmişəm ki, Coysun və Rip Holaberdin quluna çevrilmişəm".

... Həmin gündən sonra hər gün hazırlaşsa da, Martin daha Klif Klosonla görüşə bilmədi.

2

Məlum oldu ki, həm Coysun, həm də Martinin ata babasının adı Con olub. Bunu əllərində bayraq tutaraq onlar öz oğullarını da Con Erousmit adlandırdılar. Amma bir şeydən xəbərləri yox idi ki, Con Erousmit adlı biri İspan armadası ilə döyüşdə həlak olub; hətta beş nəfər rəşadətli hidalqonu da özü ilə bərabər o dünyaya aparıb.

Coys çox əziyyət çəkdi, amma Martinin əvvəlki məhəbbətini yenidən qazana bildi (o bu qamətli qadını sevir və ona rəhmi gəlirdi).

– Ölüm bricdən daha maraqlı oyundur, burada partnyorunuz sizə heç nə ilə kömək edə bilməz! – o əzab və utanc kreslosunda uzanaraq ayaqlarını eybəcər şəkildə aralı qoydu və dedi. Nə qədər ki, Coysa narkoz verməmişdilər, onun sifəti əzabdan yaşıl rəngə çalırdı.

Con Erousmitin düz kürəyi və düz ayaqları vardı, anadan olanda on funt ağırlıqda idi və o büzüşmüş ət parçası kimi balaca adamcıqza çevriləndə, gözləri şən halda baxırdı. Coys onu çox sevirdi, Martin isə elə ki bu balaca aristokratın, var-dövlət üçün anadan olan özünəvurğun uşağın nə zamansa ona yuxarıdan aşağı baxacağını anladı, qorxmağa başladı.

Uşaq anadan olandan üç ay sonra Coys hər zaman olduğundan daha güclü şəkildə tennislə, qolfla, şlyapalarla və rus emiqrantları ilə maraqlanmağa başlamışdı.

3

Coys elmə böyük hörmət hissi ilə və heç bir anlayışı olmadan yanaşırdı. Tez-tez Martindən öz işi ilə bağlı danışmağı xahiş edirdi, amma Martin qızıışmağa və dırnağı ilə süfrənin üzərində sxemlər çəkməyə başlayanda, Coys onun sözünü yavaşca kəsirdi:

– Bağışla, əzizim... Bir dəqiqə.... Plinder, bu xeresin hamısıdır, yoxsa yenə də var?

Yenidən Martinə tərəf çevriləndə, gözləri nəvazişlə baxır, amma artıq Martinin həyəcanından əsər-ələmət qalmırdı.

Ərinin laboratoriyasına gəlir, kolbaları və cihazları göstərməsini xahiş edir, tələb edirdi ki, hər şeyi izah etsinlər, amma heç vaxt səssizcə müşahidə edərək saatlarla onun yanında əyləşmirdi.

Martin laboratoriya bataqlığında çabalayaraq gözlənilmədən əsaslı bir fakta rast gəldi. Növbəti səhv ona faqın bakterial növlərinin mutasiyası hərəkətini müşahidə etmək imkanı verdi – çox incə və gəzəl proses idi. Uzun aylar əziyyət çəkərək ağıllı-kamallı meşşan, yaxşı ər və vecsiz işçi olduqdan sonra Martin yenidən gərgin işin xoşbəxtliyini hiss etdi.

Sübhə qədər işləmək, gecədən-gecəyə qədər çalışmaq istəyirdi. İlhamsız axtarışlar vaxtı heç nə onu institutda saat beşdən sonra tutub saxlaya bilməzdi və Coys onun evə can atmasına adət etmişdi. İndi isə Martin dövlətlərə laqeydlilik göstərir, "elm haqqında hər şeyi izah etməyi" xahiş edən gözəl xanımları acılayır, hətta arvadını və uşağını unutmaq kimi yersiz bir xasiyyət nümayiş etdirirdi.

– Mən axşamlar işləməliyəm, – o deyirdi, – böyük bir təcrübəyə başlamışam. Mən işə asan və formal yanaşa bilmərəm, bir özün xatırla, sən də hamilə olduğun vaxt yüngül, sakit və nəzakətli deyildin.

– Bilirəm, amma... Əzizim, sən işlədiyin zaman həddindən artıq əsəbi olursan. Aman Allah, mənə narahat edən o deyil ki, sən dövlətlərə əhəmiyyət vermir və bununla insanların xətrinə dəyirsən. Yox, amma sənə belə olmamağına üstünlük verərdim: fərz edək ki, bu qaçılmazdır. Lakin de görüm, özünü belə əldən salanda nə qazanırsan? Mən sənəin sağlamlığının haqqında düşünürəm. Evrika! Dayan bir! Görəcəksən, mən necə yaxşı aliməm! Yox, hələ ki ağılıma gələni izah etməyəcəyəm! Özün görəcəksən!

Coys varlı və enerjili idi.

Bir həftə sonra, qamətli, gözəl geyimli, şən, alışıb-yanan yanaqları olan arvadı nahardan sonra Martinə dedi:

– Mənim sürprizim var!

O, Martini həyətdəki qarajın üstündəki boş otağa apardı. Bir həftə ərzində Coysun tələbi ilə ən yaxşı laboratoriya təchizatı firmalarından olan iyirmiyə yaxın fəhlə Martin üçün bakteriologiya laboratoriyası yaratmışdı. Bu, gördüyü laboratoriyalar arasında ən yaxşısı idi: ağ kafel döşəmə, şirələnmiş kərpic divarlar, termostat və buxana, şüşə qab-qacaq, boyalar, mikroskop, daimi temperaturu olan gözəl su vannası, Lister və Rokfeller institutlarında təcrübə keçmiş preparatçı... Laboratoriyanın arxasında preparatçının yataq otağı da var idi və o, doktor Erousmitə gecə-gündüz xidmət etmək üçün hazır olduğunu söylədi.

– Bax, belə, – Coys dedi, – indi axşamlar işləmək lazım gələrsə, Liberti-Stritlə sürünməli olmayacaqsan. Sən öz kulturalarını burada hazırlaya bilərsən. Sənə nahar zamanı darıxdırıcı olarsa, çox yaxşı! Bir azca otursan, sonra yavaşca sürüşüb aradan çıxarsan, bura gəlib nə qədər istəyirsənsə, işləyəsən.

Burada... Əzizim, burada hər şey yaxşıdır? Mən düzgün qurmuşam? Mən o qədər zəhmət çəkmişəm ki... Bu işə görə ən yaxşı adamları tapmışam...

Martin dodaqlarını onun dodaqlarına yapışdıraraq kədərlə düşünürdü: "Mənim üçün bu qədər çox iş görmək?! Həm də belə sürətlə!.. Lənət şeytana, mən daha heç vaxt öz laboratoriyama gedə bilməyəcəyəm".

Coys ondan hansısa bir nöqsan tapmağı elə gülə-gülə xahiş edirdi ki... Martin arvadına yeni bir məmnunluq bağışlamaq üçün "Sentrifuqa, deyəsən, o qədər də uyğun deyil" – söylədi.

– Gözlə, əzizim, – o sevindi.

Üçüncü gün birlikdə operadan qayıdanda, Coys Martini laboratoriyanın altındakı qaraja apardı. Küncdə, sement döşəmənin üstündə sökülmüş vəziyyətdə, amma kifayət qədər yaxşı sentrifuqa qoyulmuşdu. Bundan yaxşısı ola bilməzdi. Bu məşhur "Berkli-Sonders" firmasının şedevri idi. Bu firma həmin Qledisin idi ki, əxlaqsız rəftarına görə institutdan qovulmasını bir zamanlar Martin və Terri əla bir içki məclisi ilə qeyd etmişdilər.

Bu dəfə minnətdarlıq hiss etmək Martinə daha çətin oldu, amma o, bacardığı kimi səy göstərdi.

4

Coysun ətrafındakı insanların hər iki sektorunda (iqtisadçılar və ədəbiyyatçılar, bir də rolls-roys həvəskarları) belə bir xəbər yayılmışdı ki, guya, yoxsullaşmış dünyada yeni bir əyləncə peyda olub: Martinin laboratoriyasına getmək və onu iş başında müşahidə etmək. Ədəblə və hörmət hissi ilə susmaq lazım gəlirdi, əgər Coys bu sözləri pıçıldamasaydı: "Məgər o, gözəl deyil?!" O, necə də mehribanlıqla balaca bakteriyaya "Sabahın xeyir" deməyi öyrədir"; ya da Latam Ayrıland alimlərin yumor hissindən məhrum olduqlarını söyləyib, öz məzəmməti ilə onları heyran etməsəydi və ya Semmi de Lembr cazı təqlid edərək bağırmasaydı:

"Cənab mikro-mikro-bus, sevinməyin, dostum! Biz bığınızdan yapışaraq sizi oradan çıxaracağıq – bizə yalnız zaman verin!

Mötəbər doktor Erousmit pəncərədən baxır, mikrobus isə kamerada vals-boston sədaları altında kədərlənir".

O, Coysun Corciyadan gəlmiş əmisi oğlu isə gülüb-oynamağa başlayırdı:

– Mart öz stəkanları üzərinə elə bir ağıllı görkəmlə əyilib ki! Amma mən onu həmişə cin atına mindirə bilərəm, yetər ki, kilsəyə tez-tez getməsi ilə bağlı məsləhət verməyə başlayım...

Bu zaman Martin diqqətini cəmləməyə çalışırdı...

Onun laboratoriyasına basqınlar həftədə bir dəfədən çox olmayaraq baş verirdi. İradəli adamı işdən ayırmaq üçün bu, elə də çox deyildi; amma Martini daimi bir hücum vəziyyətində saxlamaq üçün bu basqınlar kifayət edirdi.

O, sakitcə Coysa nəsə izah etməyə çalışdıqda, arvadı nəvazişlə deyirdi:

– Biz bu gün sənə mane olduq? Amma onlar sənə elə məftundurlar ki?

– Nə olar... – cavab verir və yatmağa yollanırdı.

5

Patentlər üzrə məşhur mütəxəssis, vəkil R.A.Xopbern Erousmitin Lenion sarayından qayıdarkən deyinə-deyinə arvadına dedi:

– Ev sahibi məni axmaq yerinə qoyaraq başıma bir butılka çırparsa, buna dözərəm. Amma hər məzəmmətimi təbəssümlə dinləməsi insanı özündən çıxarır. Halbuki laboratoriyada çox axmaq görünüşü var idi. De görüm, Coys hansı ağılla ona ərə gedib!

– Ağılıma belə sığışdıra bilmirəm!

– Mən yalnız bir səbəbi ağılıma gətirirəm. Əlbəttə, bəlkə də, o...

– Xahiş edirəm, söyüşsüz...

– Hə, nə olursa olsun... Axı o, nə qədər istəyir, ədəbli, xoşagələn, ziyalı adam tapa bilərdi... Bəli, məhz həyalı, çünki onun Erousmiti, bəlkə də, mikroblarla bağlı hər şeyi bilir, amma simfoniyanı semafordan ayıra bilmir... Mən, əlbəttə, deyəngən deyiləm, amma başa düşmürəm, sənənin hər sözünə etiraz etməkdən ləzzət alan bir adamın evinə getmək nəyə lazımdır.... Zavallı, ona, doğrudan da, yazığım gəlir. Yəqin ki, kobudluq etdiyini heç başa düşmür də.

– Çox ehtimal ki, başa düşür. Rocer haqqında xatırlamaq isə adama ağır gəlir... Elə şən və güclü idi ki... Əsl kişi... Yoxsa bu... Haradan gəldiyi məlum olmayan vəhşi, həm də kəndçi... peyda olur və Rocerin kreslosunda yayılaraq oturur, heç minnətdarlıq da etmir... Coys onda nə tapıb axı?! Amma fikir vermisən, elə gözəl gözləri və elə güclü əlləri var ki...

6

Coysun daima məşğul olmağı Martinin əsəblərinə toxunurdu. Onun başının nəyə qarışdığını söyləyə bilməzdi, arvadının çox yaxşı təsərrüfat müdirəsi, boy-buxunlu eşikağası, uşaq üçün iki dayəsi vardı.

Amma Coys tez-tez söyləyirdi ki, özünün yeganə arzusunu heç vaxt həyata keçirə bilmir. Guya, sakitcə oturmaq və oxumaq istəyir.

Terri bir vaxtlar onu "Qurucu" adlandırmışdı. Düzdü, o vaxt Martin incimişdi, amma indi telefon səsini eşidən kimi özü də deyirdi:

– Aman Tanrı! Yenə də "Qurucu"... Yəqin ki, hansısa yüksək əxlaqlı bir toyuğun başını qatmaq üçün mənə çay içməyə çağırır...

O, bütün bu qonaqlıqların işinə mane olduğunu izah etməyə çalışdıqda, Coys onun sözünü kəsir və cavab verirdi:

– Yəni sən belə zəif və qərarlısan?! Belə balaca adamsan ki, sənə üçün diqqətini toplamağın yeganə yolu adamlardan qaçmaqdır? Yoxsa böyük işləri idarə etməyi və eyni zamanda, oyun oynamaq üçün onlardan qopmağı bacaran böyük adamlardan qorxursan?

Uzun müddət hirsənə bilmirdi, xüsusilə də "böyük" təyinatına... Martin əsəbiləşəndə, kobudluq etməyə başlayanda, Coys o dəqiqə grand dame-ya çevrilirdi. Belə olduqda isə Martin özünü söz qaytarmış lakey kimi hiss edir və daha sərt kobudluq edirdi.

Coysun qarşısında onu qorxu basırdı. Xəyallarında Leoranın yanına qaçır, onunla birlikdə qorxmış balaca uşaqlar kimi bir-birinə təskinlik verir, Coysun əlindən xəlvəti yerlərdə gizlənirdi.

Amma Coys çox vaxt ərinə yaxşı yoldaş olurdu. Martin üçün gözlənilməz yeni əyləncələr axtarıb tapırdı. Oğlanları Con isə onların hər ikisini bir-birinə yaxınlaşdırır və qəribə bir iftixar hissi yaradırdı. Martin balaca Conu müşahidə edərək uzun müddət otura bilərdi. O, oğlunun güclü olduğuna sevinirdi.

Dekabrda, Coys "taxt-tacın varisini" iki həftəlik cənuba aparanda, Martin bir neçə günlük Terrinin yanına qaçdı – "Sığırçın yuva"sına.

Terrini uzun aylardan sonra yorğun və qaşqabaqlı – tam tənhalıq içində tapdı. Terri öz daxması ilə yanaşı laboratoriya üçün komacıq və at üçün primitiv bir tövlə də düzəltmişdi. Atlardan isə zərdab hazırlamaq üçün qan götürürdü. Terri bu dəfə keçmişdə olduğu kimi, öz işinin detalları haqqında böyük şövq ilə danışmadı, yalnız axşam, daxmada çəlləklərdən və yırtılmış sığın dərisindən düzəldilmiş kreslolara yayxanaraq ocaq qarşısında papiros çəkdikləri vaxt, Martin onu dostyana bir söhbətə cəlb edə bildi.

Ev işlərinə və zərdablara Terri çox vaxt sərf etməli olurdu. Çünki başqa qazanc yeri yox idi və yalnız zərdabın satışı ilə öz xərclərini ödəyə bilirdi. Terri sakitcə "Əgər sən mənimlə olsaydın, nəyəsə nail ola bilərdim", – dedi. Bununla belə, onun törəmə kınəllərlə bağlı tədqiqatı dayanmadan irəliləyirmiş. O, "Mak-Qerk"dən getdiyi üçün təəssüflənirdi. Meymunlarla işləməyin mümkün olmadığı da meydana çıxmışdı. Axı həddindən artıq baha idilər, bundan başqa, Vermont qışını da çətin keçirirdilər. Amma Terri təcrübə üçün siçanları uyğunlaşdırma bilmişdi: onları pnevmaniyaya yoluxdururdu və ...

– Danışmağın nə mənası var, Cılız? Sənin üçün maraqsızdır, belə olmasaydı, çoxdan burada olardın, mənimlə birlikdə işləyərdin. Sən mənimlə Coys arasında öz seçimini etdin. Çox yaxşı. Təbii ki, bizim hər ikimizi saxlaya bilməzdin.

– Bağışlayın ki, bura soxulub sizə mane olmuşam, cənab Uiket, – Martin dişlərini qıcadı və qapını cırparaq daxmadan çıxdı. Qara bata-bata, qaranlıqda kötüklərə ilişə-ilişə son saatda yaşadığı əzabı tam mənası ilə dərk edirdi – bu, fəlakət saatı idi...

"İndi mən Terrini də itirdim... Onsuz da onun həyasızlığına dözməyəcəkdim! Mən hamını itirdim, Coys isə heç vaxt sözün əsl mənasında mənim olmayıb. İndi tamamilə təkəm. Bundan sonra çətin ki işləyə bilim. Mən bitmiş adamam! Daha mənə heç vaxt yenidən işə girişməyə imkan verməyəcəklər!"

Və birdən-birə o başa düşdü ki, təslim olmayacaq.

Səndələyə-səndələyə geri qaçdı və daxmanın astanasından qışqırdı:

– Yox, qoca deyingən, biz bir-birimizdən bərk yapışmalı olacağıq!

Terri də elə onun kimi həyəcanlı idi: hər ikisi göz yaşlarını güclə saxlayırdılar və kobud şəkildə bir-birinin çiyinini şappıldadır, bir-birinə təsəlli verirdilər:

– Əcəb iki axmaq tapılıb: yorulublarsa, deməli, küsüşmək lazımdır?!

– Mən mütləq qayıdacağam, səninlə işləyəcəyəm, – Martin and içirdi, – institutdan yarım illik məzuniyyət götürəcəyəm, Coys isə haradasa yaxınlıqda, mehmanxanada yaşayar. Ya da qoy özü nəsə fikirləşsin! Eh! Əsl işə qayıtmaq!.. İşə!... İndi isə de görüm: mən gəlib çıxanda, necə düşünürsən, biz səninlə nə ilə məşğul olacağıq...

Onlar dan yeri sökülənə kimi söhbət etdilər...

XXXX FƏSİL

1

Doktor Riplton Holaberd xanımı ilə birlikdə Coys və Martini nahara dəvət etdilər – onlardan başqa heç kim yox idi. Holaberd bu axşam, heç zaman olmadığı kimi, nəzakətli idi. O, Coysun mirvarilərinə valeh olmuşdu. Məclis başlandı və göyərçinlər süfrəyə verildəndə Holaberd dostyana bir təbəssümlə Martinə müraciət etdi:

– İndi Coysdan və sizdən diqqətlə qulaq asmağınızı xahiş edəcəyəm. Böyük hadisələr baş verir, Martin, sizi bu hadisələrdə özünüza yaraşan səviyyədə iştirak etməyə çağırıram. Yox, sizi mən yox, elm çağırır. Ümid edirəm ki, söhbətimizin məxfi olduğunu xatırlatmaq artıqdır. Xəbəriniz varmı ki, doktor Tabz və onun Mədəni Təsir Liqası möcüzələr yaradır, polkovnik Minningen isə son vaxtlar görünməmiş bir səxavət nümayiş etdirir.

Liqada işləri tələsmədən və elə bir ciddiliklə qurublar ki, işə bu cür yanaşmanı siz, bir də bizim sevimli qoca Qotlib çox bəyənersiniz. Budur, artıq dörd ildir ki, onlarla plan işlənilib hazırlanır. Gördükləri işdən xəbərim var. Doktor Tabz və Liqa Şurası kollec rektorları, redaktorlar, qadın klublarının sədrələri, fəhlə hərəkatının əxlaqi pozulmamış və sağlam düşüncəli liderləri, səmərələşdiricilər, qabaqcıl reklamçılar, keşislər, bir sözlə, ictimai fikri öz arxasınca aparmağı bacaran bütün digər xadimlərlə bir sıra maraqlı iclaslar keçiriblər.

Onlar intellektual maraqların, metodların, materialların, vasitələrin, ən başlıcası isə məqsədlərin təsnifatı ilə bağlı ətraflı kartotekalar hazırlayıblar: məqsədlər, ideallar, hər bir nəslə görə məsuliyyət daşıyan mənəvi istiqamətləndirmələr... Həqiqətən də möhtəşəmdir! Bir fikirləşin! Məsələn, musiqiçi, ya da mühəndis öz kartoçkasına baxa və dəqiqliklə müəyyən edə bilər ki, yaşına görə yetərincə irəliləyibmi, yoxsa yox. İrəliləməyibsə, o zaman əngəl nədə olub və prosesi hansı yolla gücləndirmək olar. Belə bir bazanın mövcudluğu ilə Liqa öz fəaliyyətini başlamağa və əqli əməklə məşğul olan bütün insanları öz sıralarına daxil olmağa çağırır.

Mak-Qerk institutu mütləq bu əməkdaşlığa qoşulmalıdır, mən bunu ictimai fikrin ən böyük nailiyyəti hesab edirəm. Nəhayət, biz Amerikanın mənəvi tərəqqisində olan bütün köhnə hərcmərcliyin aradan qalxmasına və amerikan ideallarına müvafiq olmasına bir addım da yaxınlaşacağıq: sadəcə, bu prosesi kassa aparatlarının istehsalı kimi əlverişli və ultramüasir etmək lazımdır. Mənim əlimdə bir sıra əsaslarım var güman edirəm ki, Ross Mak-Qerki və Minningeni yaxınlaşdırmağa nail olacağam. Nə qədər ki Minningenin meşə sənayesi müəssisələri ilə Mak-Qerk arasında olan müharibə dayanıb, bu işi tezləşdirmək lazımdır. Bu yaxınlaşma baş verərsə, o zaman böyük ehtimalla mən də institutla vidalaşacağam. Yəni Mədəni Təsir Liqasına rəhbərlik etmək üçün Tabza kömək edəcəyəm. O zaman Mak-Qerk institutuna bizimlə əl-ələ verib işləyə biləcək və elmi bu Monastırdan Bəşəriyyətə Xidmət Yoluna çıxarmağı bacaran yeni direktor lazım olacaq.

Söhbət zamanı Martinə Liqa ilə bağlı hər şey aydın olmuşdu, yalnız bir şeydən başqa: Liqa nə etməyə hazırlaşır?

O, bu barədə fikirləşərkən, Holaberd sözünə davam edirdi:

– Martin, mən bilirəm ki, siz hər zaman məsələlərə praktik yanaşan insanlara istehza etmisiniz. Məncə, bunun səbəbi sizin Uiket in təsirinə həddindən artıq qapılmağınızla bağlıdır. İndi, Uiket çıxıb getdiyinə və siz də həyatı daha yaxşı öyrəndiyinizə görə, artıq Coysun və mənim əhatəmdə olursunuz. Bu səbəbdən də sizin fəaliyyət çərçivənizi genişləndirmək istəyirəm. Əlbəttə ki, ağır laboratoriya işindən əl çəkməmək şərtilə! Mənim vitse-direktor təyin etmək səlahiyyətim var və cəsarətlə söyləyə bilərəm ki, o, mənim davamçım olacaq. Bu post Şolteysi həddindən artıq cəlb edir. Yio və doktor Smit də onu tutmağa can atırlar, amma heç birinin simasında bizim mühitin adamını görmürəm, ona görə də bu postu sizə təklif

edirəm! Sizə vəd edə bilərəm ki, bir ildən, ya da iki ildən sonra, Mak-Qerk İnstitutunun direktoru olacaqsınız.

Xolaberd mərhəmət göstərən kral kimi mütəəssir idi. Missis Holaberd isə tarixi hadisənin iştirakçısına layiq bir şəkildə nəfəsini içinə çəkmişdi, Coys isə onun ərinə göstərilmiş hörmətdən həyəcanlanmışdı.

Martin dili dolaşa-dolaşa dedi:

– Əslində... Mən fikirləşərəm... Nəsə, bilirsiniz, gözlənilməz...

Axşamın sonuna kimi Holaberd Tabzla və Martinlə idarə edəcəkləri, əlaqələndirəcəkləri, nizam salacaqları və mənəvi fəaliyyətlərin bütün formalarını insanların xeyrinə yönləndirəcəkləri eranı böyük bir məftunluq hissi ilə təsəvvür etdi. Bu şalvarlar üçün forma kəşfindən başlayıb poeziya ilə bitirdi... Martinin susqunluğu onu çaşdırırdı. Vidalaşarkən təkrarən bir də və qəti şəkildə söylədi:

– Hər şeyi necə lazımdırsa Coysla müzakirə edin və sabah mənə öz qərarınızı söyləyərsiniz. Yeri gəlmişkən, deyəsən, biz Perls Robinslə vidalaşmalı olacağıq. Doğrudur, bacarıqlı işçidir, amma özünü əvəzlənməz hesab edir... bu, hər halda, mənasız məsələdir... sözgəlişi dedim. Oooo, sizə inanıram, mənim əziz Martinim! Siz son bir il ərzində əməlli-başlı böyümüsünüz, ciddiləşmişsiniz və öz dünyagörüşünüzü çox genişləndirmisiniz.

Limuzində – hərəkət edən pərdələnmiş otaqda, xristal fənərin işığı altında Coys gül kimi açılmışdı və Martinə baxırdı.

– Hə, gözəl deyilmi, Mart? Mən nəyə görəsə əminəm ki, Riplton bu işi yoluna qoya biləcək. Bir fikirləş! Sən direktor, bütün institutun rəhbəri olacaqsan, halbuki bir neçə il əvvəl orada piyada idin. Bu işdə mən də sənə kömək etmişəm – azacıq, düzdür?

Martin birdən-birə limuzinin qızılı basmanaxışlı, göy məxmərinə nifrət etdi – bu qızıl mücrüyə gizlədilmiş siqaretə, bütün bu yumşaq və havasız həbsxanaya... O, buradan uzaqda olmağı arzuladı, heç olmasa, görünməyən sürücünün – öz mühitinin adamının yanında – soyuq qışla üz-üzə! Özünə elə bir görkəm verdi ki, guya, məsələ haqqında ciddi fikirləşir, əslində isə sadəcə qorxur və qanlı döyüşə başlamaq məqamını yubadırdı.

– Sən, doğrudan da, məni direktor görmək istəyirsən?

– Əlbəttə! Bütün bu... Oooo, sən başa düşürsən ki, mən yüksəliş və şöhrət haqqında deyil, xeyirxahlıq etmək imkanı haqqında düşünürəm?!

– Sən istəyərdin ki, mən məktub diktə edim, müsahibə verim, linoleum alınması ilə bağlı sərəncam imzalayım, məşhur idiotlarla səhər yeməyi yeyim, məsləhətlərlə insanların başını qatım... Özü də onlar haqqında heç bir şey bilmədən.

– Oh, öz təbəbbürünü bir kənara qoy! Kim isə bu işi görməlidir, ya yox?! Axı bu sənin işinin kiçik bir hissəsi olacaq. Bir fikirləş, sən hansısa bir istedadlı gəncin elm aləminə yolunu açmaq imkanı qazanacaqsan.

– Və özümün yolumu bağlamış olacağam!

– Niyə? Öz şöbəyə rəhbərlik etmək yenə də sənin üzərinə düşəcək. Hətta belədirsə... Sən dəhşətli dərəcədə inadkarsan! Bütün bu işlərə sənin təxəyyülün yetmir. Fikirləşirsən ki, əqli fəaliyyətin balaca bir sahəsində işləməyə başlamısansa, daha dünyada başqa heç nə mövcud deyil. Yadındadır, səni necə inandırmağa çalışırdım ki, həftədə bir dəfə öz üfunətli laboratoriyandan çıxsan və böyük intellektini qolf oyununa sərf etsən, bundan elm heç nə itirməyəcək! Təxəyyülün çatmır! Sən həyatda öz sabunbişirənlərindən və banklarından başqa heç nə görmədikləri üçün həmişə söydüyün o kommersantlara oxşayırsan.

– Sən, doğrudan da, istəyirsən ki, mən öz işimdən imtina edim?

O, aydın görürdü ki, bütün cavablarına baxmayaraq, Coys heç vaxt Martinin istəklərini anlaya bilmir, indi də direktorluğun Qotlibi öldürdüyü ilə bağlı dediyi sözləri başa düşməyəcəkdi.

Martin susurdu, Coys isə evə yaxınlaşarkən yalnız bu sözləri dedi:

– Sən bilirsən, mən pul haqqında danışmağı xoşlamıram, amma məndən asılılığın sən qürurun üçün necə təhqiredici olduğu haqqında özün tez-tez söz salırdın. İndi də bilirsən ki, direktor olduğun vaxt maaşın o qədər artacaq ki, sən... Bağışla mən!

Coys onu qabaqlayaraq öz sarayında gözdən itdi, demək olar ki, liftlə sürüşüb aradan çıxdı.

Martin donquldaya-donquldaya, yavaş-yavaş pilləkənlərlə qalxırdı:

– Hə, cənab, ilk dəfə bu evin xərclərindən öz payınızı ödəmək imkanınız yaranıb. Aydındır! Siz öz arvadınızın pulunu məmnuniyyətlə qəbul edirsiniz, amma heç nə ilə əvəzini vermək istəmirsiniz. Nədir, sizdə buna "elmə sadıqlıq" deyirlər? Belə! Mən elə bu dəqiqə qərar verməliyəm...

Amma verəcəyi qərar üzərində, demək olar ki, baş sındırmadı: qərarını asanlıqla qəbul etdi. Coysun otağına yollandı. Onun taxtın kənarında fikir içərisində necə bədbəxt görkəmlə əyləşdiyini görəndə heyratə gəldi, amma cəsarətlə sözə başladı:

– Mən buna getməyəcəyəm, hətta institutla vidalaşmalı olsam belə, getməyəcəyəm. Holaberd isə mənə işdən qovduğu üçün xəcalət çəkməyəcək. Əmrlərin imzalanması kimi təntənəli bir mənasızlıqda dəfn olunmağıma imkan vermərəm və...

– Mart! Dayan! Məgər sən istəmirsən ki sənin oğlun sən ilə fəxr eləsin?

– Hm... belə... yox, istəmirəm, o balaqanda mənə kraxmallanmış döşlүkdə görəndə mənimlə fəxr etməlidirsə...

– Xahiş edirəm, kobudluq eləmə.

– Nə üçün etməyim? Məsələ belədirsə, son vaxtlar mən kobudluq etməkdən özümü yetərinə çox məhrum etmişəm. Elə indi birbaşa Terrinin yanına, "Sığırçın yuvasına" getsəm və işləsəm daha yaxşı olar...

– Mən heyfslənirəm ki, sənə sübut edə bilmirəm... Ah, alimə görə sənə görmə qabiliyyətin həddindən artıq pisdür – başdan-ayağa "kor nöqtə". Bilsəydin ki, bu hərəkətin acizlikdən və boşluqdan xəbər verir... Yalqızlıq! Sadəlik! Köhnə dəlillər! Yorulmuş əlləməçiliyin mənasız və ruhsuz fantaziyası... Sənə kimilər dünyanı fəth etmək üçün güc topaladıqlarını təsəvvür edərək hansısa bir koloniyaya çəkilirlər, halbuki, əslində, həyatdan qaçırlar.

– Düz deyil. Terri kənddə ona görə məskən salıb ki, orada həyat ucuzdur. Biz... Vəsaitə ona imkan versəydi, yaqın ki, burada laboratoriya yaradardı – şəhərdə, qarsonlarla və bütün imkanlarla birlikdə... Mak-Qerkdə olduđu kimi, amma, lənət şeytana, direktor Holabersiz və direktor Erousmitiz!

– Əvəzində tərbiyəsiz, kobud, dəhşətli dərəcədə eqoist direktor Terri Uiketli!

– Tfu, lənət şeytana! İcazə ver sənə deyim ki...

– Martin, irəli sürdüyn əsassız dəlillərinin gücləndirilməsi üçün hər sözünün əvvəlinə mütləq şeytan sözünü əlavə etməlisən də? Sənə səviyyəli elmi lüğətində başqa ifadə tapılır?

– Mənim lüğətim, hər halda, "mən Terri ilə məskunlaşmaq fikrindəyəm" ifadəsi üçün yetərlidir.

– Qulaq as, Mart. Sən tənha bir yerə çəkilmək arzusunu, flanel köynək geyinməyi, özünün əcaibliyini və qüsursuz təmizliyini lovğalanmağı qəhrəmanlığın ən yüksək zirvəsi hesab edirsən. Amma bir fikirləş, hər kəs belə düşünsəydi, nə olardı? Hər bir ata ruhən özünü pis hiss etdiyi zaman uşaqlarını atıb çıxıb getsəydi, nə olardı? Dünyada nə baş verərdi? Biz kasıb olsaydıq, sən də mənə atsaydın və mən Conu yedirtmək üçün paltar yumalı olsaydım, nə olardı?

– Sənə üçün pis olmazdı, amma vay olardı o pal-paltarın halına! Yox! Məni bağışla. Bu çox duzsuz zarafatdır. Amma... düşünürəm ki, məhz bu düşüncə tərzi əsrlərdən bəri insanlara həzm, törəyib artma və itaət maşını olmaqdan başqa heç nə verməyib. Verdiyin sualın cavabı isə belədir: çox az adamlar könüllü surətdə yalnız öz təmizliyini qoruyub saxlamaq üçün – sən bunu tamamilə düzgün adlandırdın – yumşaq yatağı daxmaya dəyişərdi. Biz Terri ilə pionerlərlik... Amma bu mübahisə əbədi olaraq davam edə bilər! Sübut etmək olar ki, mən qəhrəmanam, axmağam, fərariyəm – nə istəyirsən deyər bilərsən, amma fakt fakt olaraq qalır, mən birdən-birə dərk etdim ki, getməliyəm. İşim üçün mənə azadlıq lazımdır, bu saatdan etibarən sızıldamağı bir kənara tullayıram və arzuladığım azadlığa qovuşmağı daha məqsədəuyğun sayıram. Sən mənə qarşı səxavətli idin. Minnətdaram. Amma onu da bil ki, heç vaxt sözün əsl mənasında mənə olmamışan. Əlvida!

– Çox yaxşı! Gecən xeyirə qalsın.

Martin səhər açılana qədər, iki çamadan, ən pis paltarının saxlandığı sakvoyajı topladı və Coysa nəvəziş dolu məktub buraxdı – bu, həyatı boyu yazdığı ən qəddar məktub idi. Oğlunu öpdü və "Böyüyən kimi mənə yanına gəl, balaca" – pıçıldayıb, ucuz bir mehmanxanaya köçdü. O, laxlayan dəmir çarpayının üstündə uzananda yaşadığı sevgilərə heyifi gəldi. Günortaya qədər isə instituta getdi, istefa haqqında ərizə yazdı, şəxsən özünə məxsus olan hansısa alətləri, qeydləri, kitab və materialları götürdü, Coysun zənginə telefona gəlməkdən imtina etdi və Vermont qatarına güclə çatdı.

Öz qırmızı plüş kreslosunda qıvrılıb yatanda (son vaxtlar yalnız ipək üz çəkilməmiş salon-vaqonlarda gedirdi), Martin daha dəvət edildiyi qonaqlıqlarda mənəvi əzab çəkmək lazım gəlməyəcəyini fikirləşərək sevinclə gülümsəyirdi.

"Sığırçın yuvası"na xizəklə gəldi. Terri üstünə yonqar səpələnmiş qarın üstündə odun yarırdı.

– Salam Terri, bundan sonra sənin yanında yaşayacağam.

– Çox yaxşı, Cılız. Daxmada çoxlu qab-qacaq yığılıb – yumaq lazımdır.

2

O, zəifləmişdi. Soyuq daxmada geyinmək və buz kimi suda yuyunmaq əsl işgəncəydi, yumşaq qarın üstü ilə üç saat gəzişmək isə evə əldən düşmüş halda qayıtmaq demək idi. Amma nahar etmək üçün təcrübənin ən əhəmiyyətli anından ayrılmadan, sutkada iyirmi dörd saat xoşbəxtcəsinə işləmək və Terri ilə mübahisəyə qapılmaq imkanı – bu, ilahiyyət kimi müəmmalı, sərxoş adamın hiddəti kimi qudurğan bir hiss idi. Yəni bu cür həyat tərzini Martinə kömək edirdi və yavaş-yavaş əzəllərinin bərkidiyini hiss edirdi. Əvvəlcə fikirləşirdi ki, heç olmasa, bir məsələdə Coysa güzəştə getsin – onlar üçün daha yaxşı laboratoriya və daha mədəni sığınacaq tikdirməsinə icazə versin.

– Heç olmasa, bir qulluqçu ilə, ya da ən yaxşısı ikisi ilə... bir də sadə, amma yaxşı vanna otağı ilə...

Coys ona məktub yazırdı: "Sən çox kobud idin və barışmaq üçün hər cür cəhd – o indi mümkündürsə, əslində buna mən həddindən artıq şübhə edirəm – sən tərəfdən gəlməlidir".

O, meşənin qış görünüşünün təsviri ilə dolu cavab məktubu yazdı, amma "barışma" sözünü xatırlatmadı.

3

Martin və Terri bundan sonra törəmə kinələrin dəqiq hərəkət mexanizmini öyrənməyi qarşılarına məqsəd qoymuşdular. Özü də bunu Terrinin meymunların əvəzinə uyğunlaşdırdığı siçanların üzərində edirdilər. Siçanlar isə kiçik ölçülü olduqlarına görə təcrübə zamanı vəziyyət qəlizləşirdi. Martin özü ilə dovşanlarda plevropnevmoniya törədici olan Bacilli leproseptica ştammi gətirmişdi və onların əsas işi bu ştammin əleyhinə ilk əldə etdikləri tərkibin pnevmokokklarda olduğu kimi yararlı olub-olmadığını öyrənmək idi. Yoxladıqdan sonra söyə-söyə əmin oldular ki, yox. Söyə-söyə və böyük səbirlə onlar yenidən effektiv çıxış biləcək tərkibin çox çətin axtarışlarına başladılar.

Martin və Terri yaşamaq üçün pulu zərdab hazırlamaq və satmaqla qazanırdılar. Doğrudur, bunu elə də böyük həvəslə etmirdilər. Zərdabları isə elə həkimlərə satırdılar ki, onların dürüstlüyünə arxayın idilər. O ki qaldı çoxlu müştəriləri olan aptekçilərə, qapıya kimi gələn bu adamları qəti surətdə rədd edirdilər.

Amma yenə də zərdab satışı gözlənilməz dərəcədə böyük gəlir gətirirdi. O qədər çox gəlir ki, ağıllı adamlar onları həddindən artıq hiyləgər hesab edə bilər, bu işlə könülsüz məşğul olduqları ilə bağlı səmimiyyətlərinə inanmazdılar.

Martin "Klifə xəyanət" adlandırdığı şeyə görə, Coys və Conu atdığına görə narahatlıq keçirirdi. Xüsusilə yuxuya gedə bilməyəndə bu haqda daha çox düşünürdü. Adətən səhər tezdən saat üçə yaxın hər ikisi – Coys və sədaqətli Klifin xəyalı "Sığırçın yuvası"na qonaq gəlirdi, saat altıda isə səhər yeməyi üçün vətçinə qızarda-qızarda Martin onları yaddan çıxarırdı.

Xolaberdin təbəssümündən və sürətli nəticə istəməsindən canını qurtaran Barbar Terrinin çox yaxşı və adamayovuşan yoldaş olduğu məlum oldu. Yuxarıdakı taxtda yatsın, yoxsa aşağıdakında – onun üçün fərqi yox idi. Terri odunların yarılmasında, azuqənin əldə edilməsində işin əsas ağırlığını öz üzərinə götürürdü və şən zarafatlar edə-edə həm onun, həm də özünün paltarlarını yuyurdu.

Gələcəyi görmə qabiliyyəti ilə Terri hesablayırdı ki, illərlə birlikdə yaşadıqdan sonra bir gün mütləq dalaşacaqlar. Hələlik isə hər şey qaydasında idi, Martinlə birlikdə öz laboratoriyalarını genişləndirməyin layihəsini cızırıdılar. Orada səkkiz nəfər tədqiqatçı işləyə bilərdi, amma daha bundan artıq yox. Bu tədqiqatçılar özləri kimi azad quş olmalı idilər, hər biri zərdab hazırlanması işində iştirak edərək düşərgəyə çəkilən xərclərə öz payını verməli, qalan vaxtlarda isə müstəqil halda öz işlərini aparmalı idilər. Qoy bu, atomun qurulması işi olsun, yaxud doktor Uiketinin, ya da doktor Erousmitinin nəticələrinin təkzibinə xidmət edəcək tədqiqat olsun, fərqi yoxdur. İki qiyamçı – hansısa formaseptiv firmanın əlinə düşmüş kimyaçı və universitet professoru – payızda onların yanına gəlməyə hazırlaşır.

– Monastıra miskin qayıdış – Terri mızıldanırdı – yalnız o fərq var ki, biz kimin üçünsə məsələ həllinə çalışırıq, yalnız öz axmaq qafalarımız üçün işləyirik. Yadında saxla! Bu yer məbədə çevrildəndə və əcaib adamlar bura dəstə-dəstə axışmağa başlayanda, biz aradan çıxmalı olacağıq. Məşənin dərinliklərinə doğru hərəkət edərik, ya da, bu iş üçün həddindən artıq qoca olarıqsa, birtəhər özümüzü hansısa professorun yanına məsələn, Doson Hanzikerin yanına dürtüşdürərik. Hətta bu, cənab doktor Holaberdə də ola bilər.

Martin işdə ilk dəfə olaraq Terri Uiketini nəzərə cərpacaq dərəcədə qabaqlamağa başlamışdı.

Riyaziyyat və fiziki kimyada o indi Terri qədər güclü idi. Açıqlığa və dəbdəbəli bəzək-düzəklərə eyni dərəcədə laqeyd yanaşır, eyni dərəcədə də fanatikcəsinə çalışqan olurdu. Yeni cihazların ixtira edilməsindəki zirəkliyi ən azından Terridən geri qalmırdı və təxəyyülünün çevikliyinə görə onu yetərincə qabaqlayırdı. Sadəcə, Terridən fərqli olaraq, dözümlü az idi, coşqunluğu isə çox. Beynindəki fərziyyələr ətrafa qığılcımlar kimi səpələnirdi. O qədər inanmasa da, öz azadlığını dərk etməyə başlayırdı. Martin hələ faqın gerçək təbiətini müəyyən edəcəkdi və daha sonra (daha güclü, qətiyyətli və əlbəttə ki, daha insanpərvər olduğu vaxtlarda) qarşıda kimyəvi üsulla müalicə və immunologiya sahəsində saysız-hesabsız tədqiqatlar aparacaqdı. Bu cür qeyri-adi sərgüzəştlər hələ bir çox onilliklərə yetə bilərdi.

Ona elə gəlirdi ki, həyatında ilk dəfə baharı görür və sözün əsl mənasında hiss edir. Səhərlər göldə çimməyə öyrəşmişdi, amma ilk dəfə suya girəndə dözülməz soyuq bütün bədənini yandırmışdı. Səhər yeməyindən əvvəl onlar balıq ovlayır, şam yeməyini palıd ağaclarının kölgəsində edir, birdəfəyə iyirmi mil piyada gedirdilər. Hər şeylə maraqlanan dələlər və zığ-zığ quşları ilə qonşuluqda yaşayırdılar. Bütün gecəni işləyir, yuxulu gölün üzərindən qalxan aydın şəfəqi qarşılamaq üçün sübh tezdən təmiz havaya çıxırdılar.

Martin günəşin bu tərəfindən o tərəfini görə bildiyini hiss edirdi, bütün köksü ilə nəfəs alır və yarım səslə daima nəsə mızıldanırdı.

Və bir dəfə, yeni, buynuzlu çərçivədən – demək olar ki, əsl qoca eynəyindən uzaqlara baxarkən, meşə yolu ilə böyük bir avtomobilin gəldiyini gördü. Dayandıqda avtomobildən yüngül mahud kostyumda güləruz Coys düşdü.

Martin laboratorianın arxa qapısından qaçmağa hazır idi. Bununla belə, istəməsə də qarşılamaq üçün komadan çıxdı.

– Bura həqiqətən də gözəldir! – dedi və nəvazişlə Martini öpdü – Gəl, gölün yanında gəzişək.

Sakit bir guşədə, tozağacıların gövdələrinin arasında, suyun zərif dalğalarının yaxınlığında Martin həyəcanla Coysun çiynlərini qucaqladı. Coys deyirdi:

– Əzizim, sənə elə ehtiyacım vardı ki! Minlərlə məsələdə haqsız olsan da, bir məsələdə haqlı idin: sən maneəsiz işləməlisən, hər cür axmaq adamlar sənin rahatlığını pozmamalıdır. Kostyumum xoşuna gəlir? Düzdür, vəhşi təbiətə uyğun gəlir? Sən bilirsən, burada qalmaq üçün gəlmişəm! Bu yaxınlıqda ev tikdirəmə, ola bilsin düz burada, gölün arxasında. Hə... O böyük yaylada ev çox gözəl ola bilər... Əlbəttə, bu torpağı ala bilərəmsə – yaqin ki, o yer hansısa murdar, xəsis bir fermerə məxsusdur. Ah, yəni sən, doğrudanmı, görmürsən, böyük eyvanları və qırmızı dam örtüyü olan geniş, alçaq ev...

– Bir də qonaqlarla? Gələcəklər?

– Hə, mənə elə gəlir ki, hə. Aradabir. Nədir ki?

Ümidsiz halda yalvarmağa başladı:

– Coys, mən səni sevirəm. Mən elə buradaca dəhşətli dərəcədə səni öpmək istəyirəm. Amma istəmirəm ki, camaatı bura gətirəsən... Yəqin ki, gölə iyrənc, səslə-küylü motorlu qayıq da saldıracaqsan? Sən bizim laboratoriyamızdan oyuncaq düzəldəcəksən. Karvansara həyət. Yeni bir sensasiya! Terri aqlını itirəcək. Sən çox gözəlsən, Coys! Amma oyunlar üçün sənə yoldaş lazımdır, mənə isə iş. Mənə elə gəlir ki, sənə burada məskən salmaq olmaz. Yox!

– Bizim oqlumuz sənə ata qayğısını hiss etmədən böyüməlidir?

– Oooo... Mən ölsəydim, onun qayğısına necə qalacaqdım? Qəşəng uşaqdır. Ümid edirəm ki varlı adam olmayacaq! Ola bilsin, on ildən sonra bura, mənim yanıma gələcək.

– Və belə bir həyat yaşayacaq?

– Əlbəttə... Mən dilənçi halına düşməyəcəyəmsə. Düşərəmsə, əlbəttə ki, belə yaxşı yaşamayacağıq. Amma indi biz, demək olar ki, hər gün ət yeyirik.

– Belə. Sənin Terri Uiketin ev qulluqçusu ilə evlənərsə, ya da hansısa bir kök kənd arvadını alarsa, onda necə olacaq? Mənə danışdıqlarından belə nəticə çıxarıram ki, o məhz bu cür qızlara meyil göstərir...

– Hə... onda biz onu birlikdə əzişdirəcəyik.

– Martin, sənə elə gəlmir ki, bir qədər dəlisən?

– Oooo, tamamilə doğrudur! Və bu məni elə sevindirir ki! Bununla belə, sən... qulaq as, Coys! Biz dəliyik, amma ağıldankəm deyilik! Dünən bir "məxfi təbib" gəlmişdi, elə bilirdi ki, burada təşkilatımız var... Terri onu iyirmi mil uzağa apardı və sonra çox güman ki, gölə tulladı. Yox. Boş şeydir. Mənə fikirləşməyə imkan ver görüm – o, çənəsini qaşdı – biz, ola bilsin ki, dəli də deyilik. Biz fermerik.

– Martin! Bilirsənmi, fanatikə çevrilməyini və səni fanatik hesab etməsinlər deyə, hər vasitə ilə işin içindən çıxmağa çalışmağını müşahidə etmək çox əyləncəlidir. Sən sağlam düşüncədən əl çəkmişən. Mənsə yox. Mənim inamıma görə gündəlik vanna qəbul etmək lazımdır! Əlvida!

– Qulaq as... Allah haqqı... Coys getdi, ağıllı və qalib görkəmlə.

Sürücü kötöklər və cığırılar arasında manevr edərkən Coys avtomobildən boylanırdı və onlar göz yaşları içərisində bir-birinə baxdılar. Hələ heç vaxt Martin və Coys bir-birinə zillədikləri susqun baxışlarda olduğu qədər – bu baxışlar onlara hər zarafatı, hər nəvazişi, birlikdə keçirdikləri hər sakit axşamı xatırladırdı – bu dərəcədə səmimi olmamışdılar. Amma maşın dayanmadan irəli gedirdi və Martin xatırladı ki, təcrübəsi yarıda qalıb...

4

Gözəl may axşamı Konqresin üzvü Almus Pikkerbo Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidentinin yanında nahar edirdi.

– Kampaniya nə vaxt başa çatacaq, doktor, – prezident soruşdu, – ümid edirəm ki, biz sizi kabinetin üzvü kimi görəcəyik – ölkədə ilk Səhiyyə və Yevgenika naziri kimi!

Elə həmin axşam Riplton Holaberd Mədəni Təsir Liqası adlandırılan görkəmli mütəfəkkirlərin yığıncağında nitq söyləyirdi. Səhnədə Məmur Şənliliklərinin adamları arasında Mak-Qerk İnstitutunun yeni direktoru doktor Aaron Şolteys, Dyuer Klinikasının rəhbəri Anqus Dyuer və Fort-Dirborn Tibb Kolleciinin cərrahiyyə professoru oturmuşdular.

Xolaberdin tarixi nitqi elmi dəyərləndirən minlərlə acgöz dinləyicilər üçün efirə verildi.

Bu axşam Uitsilvaniyadan olan Bert Tozer şimali Dakotada növbəti ibadətdə iştirak edirdi. Küçədə giriş qapısının qarşısında öz yeni "byuikini" qoymuş və keşişin başqasının fəlakətinə ciddi bir məmnunluqla necə sevindiğini dinləyirdi.

– Dindarlar, onlar elə dünya övladlarıdır, mükafat alacaqlar və sevinc içərisində yaşayacaqlar – qüvvətlilər allahı deyir, kafirlər isə... Vaalın övladları isə öz saatlarında edam olunacaqlar və məhv olmaq üçün yuxarıdan qaranlığa atılacaqlar.

Bu axşam Maks Qotlib səli-küylü şəhərdən hündürdə yerləşən balaca qaranlıq otaqda tərpənməz və təkə oturmuşdu. Yalnız onun gözlərində həyat titrəyirdi.

Bu axşam isti sahil küləyi palmalarla əhatəyə alınmış alçaq sıra dağlarda tənbel-tənbel əsirdi – məhz bu yerdə Qustav Sandeliusun cənazəsi küllə qarışmışdı, məhz burada bağdakı balaca oyuyq Leoranın qəbrinə işarə edirdi.

Bu axşam, Latom Ayrilədlə qeyri-adi dərəcədə şən keçən nahardan sonra Coys iltifatla dedi:

– Hə, mən onunla boşanaramsa, ola bilsin ki, sizə ərə gedəm. Mən bilirəm! O, heç vaxt başa düşməyəcək ki, yer üzündəki insanlar içərisində yalnız özünü haqlı bilmək böyük eqoistlikdir?!

Bu axşam Martin Erousmit və Terri Uiket yöndəmsiz bir qayıqda uzanmışdılar – çox yöndəmsiz və sahildən uzaqlaşan bir qayıqda.

– Mən hiss edirəm ki, indi sözün əsl mənasında işləməyə başlayıram, – Martin deyirdi, – bizim yeni törəmə kinə ilə olan fokumuz alına bilər. Bu iş üstündə iki-üç il əlləşərik, bəlkə, bundan sonra düzəlməli bir nəticəyə gəlib çıxacaq... amma... çox ehtimal ki yenə də uğursuzluğa düşər olacağıq...